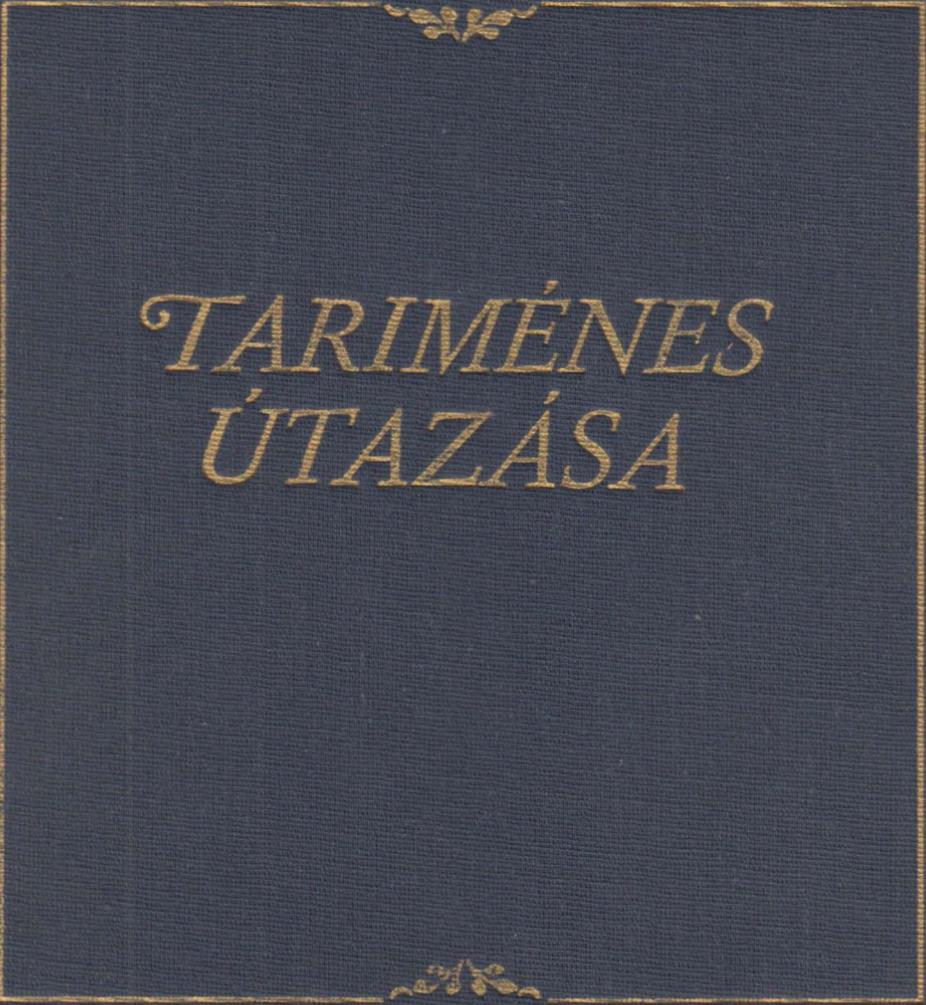

Bessenyei György
összes művei

TARIMÉNES
ÚTAZÁSA

BESSENYEI GYÖRGY
TARIMÉNES ÚTAZÁSA

BESSENYEI GYÖRGY ÖSSZES MŰVEI

Kritikai kiadás

SOROZATSZERKESZTŐK

BÍRÓ FERENC
KÓKAY GYÖRGY

BESSENYEI GYÖRGY

TARIMÉNES
ÚTAZÁSA

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE

NAGY IMRE

BALASSI KIADÓ
BUDAPEST

**KÉSZÜLT
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
IRODALOMTUDOMÁNYI
INTÉZETÉBEN**

A könyv megjelenését támogatta

**az OKTK „Kulturális hagyományaink feltárása, nyilvántartása és kiadása”
kutatási főirány,
a Magyar Könyv Alapítvány,
és a Szabolcs Tudományos Közalapítvány**

© Nagy Imre, 1999

TARTALOM

BEVEZETÉS.....	9
A „Tariménes útazása”-nak keletkezése	11
A regény kéziratai; az alapszövegek kiválasztásának problémái és a főszöveg	20
I. TÚ (A Tariménes útazása ötödik könyvének autográf kézírata).....	20
II. TÚ I Rk (A Tariménes útazása első és második könyvének másolata).....	24
III. TÚ I Sp (A Tariménes útazása harmadik könyvének másolata).....	25
IV. TÚ II (Az OSZK-ban őrzött másolat)	29
A „Tariménes útazása” kéziratainak helyesírása.....	36
1. Hangjelölés	38
2. A helyesírási alapelvek érvényesülése	41
3. Kis és nagy kezdőbetűk	43
4. Egybeírás és különírás.....	44
5. Központosítás	45
A regény jelen edíciójának kiadástörténeti előzményei	46
A „Tariménes útazása” Bessenyei kései műveinek kontextusában. Konkordanciák	52
1. A „Tariménes útazása” és „A Természet Világa”	53

2. A „Tariménes útazása” és a prózai-elméleti művek	57
3. A „Tariménes útazása” és a „Rómának viselt dolgai”	61
A „Tariménes útazása” eszmetörténeti forrásvidékéről és műfajtörténeti háttéréről. Bessenyei írói névadásának néhány tanulsága	64
A regény utóélete	85
 TARIMÉNES ÚTAZÁSA	 109
Első könyv	111
Második könyv	155
Harmadik könyv	211
Negyedik könyv	327
Ötödik könyv	429
 JEGYZETSZÓTÁR	 587
 NÉVMUTATÓ	 603

Vajthó László emlékének

BEVEZETÉS

A „TARIMÉNES ÚTAZÁSA”-NAK KELETKEZÉSE

Bessenyei György életének utolsó negyedszázadát, mint tudjuk, Pusztakovácsiban töltötte, ahová 1787 tavaszán költözött. A következő évben, 1788-ban publikálta a Magyar Museumban Batsányi János a Bessenyei-filológiát – túlzás nélkül mondhatjuk – elindító tanulmányát, *Bessenyei Györgyről és annak munkáiról* címmel, amelyben a tanulmányíró, a kortárs részint úgy szól a csaknem egy évtizede hallgató szerzőről, mint nagy elődről, részint pedig, s számunkra ez most fontosabbnak látszik, először ad hírt a nyilvánosság előtt az alkotói oeuvre feltárássra váró, kéziratosszerűről, s mutat rá az életmű „jéghegy-természetére”. Ha az a négy szöveg, amelyet Batsányi az Orczy család kapcsolatai révén s a könyvtáros Kreskay Imre segítségével a pesti „paulinus atyák” kolostorának könyvtárában tanulmányozhatott, Bessenyei korábbi pályaszakaszához tartozik is, a velük, további sorsukkal összefüggésben felvetett aggodalom akár előrejelzésnek is tekinthető: „Nem szóllok egyéb már kiadott, olvasóink nagyobb részénél is eszméretes munkáiról. Kézírásaira sietek, melyeket én ezelőtt vagy hat esztendővel a pesti *paulinusok* klostromának könyvesházában történetből láttam s olvastam, és amelyek, eloszolván már egymástól az említett szerzetes atyák (hacsak vagy maga a szerző, vagy valamely jóltévé eset által napfényre nem kerülnek) talán örökre odavesznek.” (Batsányi János: *Bessenyei Györgyről és annak munkáiról*. In: B. J.: *Válogatott művei*. S. a. r.: Keresztury Dezső és Tarnai Andor. Bp. 1956. 205–206.)

A kilencvenes évek közepéig terjedő évek Bessenyei számára a politikai-közéleti aktivitás jegyében telnek. 1790-ben Bihar megye táblabírájának választja, s ettől kezdve gyakrabban jár be Váradra. A megyegyűléseken többször találkozik Kazinczyval, s mikor 1794-ben hazatér Szentjóni Szabó, vele is. Különösen emlékezetes az 1794. február 10-én tartott közgyűlés, amelyről Kazinczy is beszámol. (L. erről: Benda Kálmán: *Kazinczy Ferenc ismeretlen levelei 1794-ből*. It 1949. 318. és May István: *Bessenyei és Szentjóni Szabó Bihar vármegye közgyűlésén*. ItK 1940. 383., továbbá az életrajzi szakasz egészéről: Gálos Rezső: *Bessenyei György életrajza*. Bp. 1951. 271–280.)

Közben az ötvenedik életévét betöltő szerző dolgozik is. 1792-ben két művét mutatja be cenzúrára: a *Kedvetlen okost* és a *Tariménes útazásának* genezise szempontjából is fontos *Podrokoz krónikája vagy a gorgonai zarándokot*, előbbi a cenzorok néhány változtatással engedélyeznék, ám az író, mint ismeretes, a befejezettnek tekintett művön külső készítésre nem szokott változtatni, az utóbbi megjelenésének pedig a kancellária állja útját. 1795-ben, a viszonyok ugyancsak jól ismert alakulása folytán, Bessenyei kiszakadt a megyei közéletből, s egy évtizeden át ismét az irodalom kerül tevékenységének centrumába. E kései pályaszakasszal az öregkori művek eszmetörténeti vonatkozásait részletesen feltérképező Eckhardt Sándor foglalkozott érdemben először, nyomában pedig Halász Gábor, aki immár nem a „testőríró” tevékenységének meghosszabbítását látja a kései munkásságban, hanem éppen fordítva, a „bihari remete” előképét fedezi fel a fiatal Bessenyeiben, s aki szerint a magány éveiben teljesedik ki az életmű, elsősorban a próza területén. (Halász Gábor: *A bihari remete*. In: H. G.: *Az értelem keresése*. Bp. é. n.) Legutóbb Kókay György értékelte behatóan a kései évek munkásságát, rámutatván, hogy ennek tényei cáfolják a hallgató vagy az asztalfiókjának írogató Bessenyeiről kialakult képet, s ennek helyére a viszonyaihoz képest rendkívül intenzíven dolgozó érett szerző alakját állítják, aki, a bécsi évekhez hasonlóan, ezúttal is egyszerre több művel akar a nyilvánosság elé lépni. (Kókay György: *A „hallgató” Bessenyei irodalomtörténet-írásunkban*. Literatura 1983. 1–4. 193–197.) Ezt igazolja, többek között, az író Kazinczyhoz intézett, 1802. augusztus 15-én keltezett levele, amelyhez a *Tariménes útazása* első két szakaszát is mellékelte,

továbbá az a tény, hogy több művét is magas rangú támogatóknak ajánlotta. Közeli publikálásra számít, annak ellenére, hogy éppen 1795-ben szigorították meg a cenzúrát. Ihlete akkor fojtódott el, midőn 1804 végére kiderült, nem táplálhat reményt művei kiadásával kapcsolatban. De publikációs terveinek kudarca után is biztosítani akarta fennmaradását, a nyomtatás rögzítő-megőrzítő adományát nélkülöző helyzet szűkebb lehetőségeinek megfelelően. Lemásoltatta kéziratait, s az általa átnézett, korrigált s ezáltal hitelesített másolatok közül többet megküldött egykori iskolája, a sárospataki kollégium könyvtára részére, így kerül oda 1802-ben a *Tariménes útazása* harmadik könyvének másolata. Az eredeti kéziratok, fogalmazványok az író birtokában maradtak, ezek sorsáról 1811-ben, néhány nappal halála előtt rendelkezett: kívánsága szerint azok Sápi Sámuel református lelkész közvetítésével barátjához, Miller Jakab Ferdinándhoz, a Nemzeti Múzeum könyvtárának őréhez kerültek. (Kókay György *Bevezetése a B. Gy.: Prózai munkák 1802–1804 c. kötethez*. Bp. 1986. 9–16.) 1804-ben tehát lezárult az alkotói pálya. Ebben az évben költözött az íróhoz unokahúga, a művelt Bessenyei Anna, magányos éveinek ettől fogva mindvégig hű és megértő társa. A hátra lévő évek immár valóban a hallgatás évei. (Gálos Rezső: i. m. 355–362.)

1795-től tehát, e termékeny bihari évtized feltételezhető kezdetétől 1804-ig lendületesen dolgozik, rendszerint egyszerre több vasat is tartván a tűzben. „Rest embert e világban olyat mint én vagyok, nehéz gondolni. Ellenben elmét nyughatatlanabbat, írást fárthatatlanabbat, nem láttál. Rettenetes testi restség és erkölcsi dühösség ez együtt egymás ellenében tétetve. Valami Lélek üldöz mely csak akkor hágy nyugodni ha írással fáradoz, és gondolkozva a fejem el szédül” – fogalmazza meg tevékenysége lelki diszpozícióját *Az értelemnek keresésében* (B. Gy.: *Prózai munkák 1802–1804*. S. a. r.: Kókay György. 496. A továbbiakban: PM.) A művek kronológiai párhuzama mögött egységes hangoltságú ihletkör s a lelki beállítottság rokonsága rejlik. „Musámat szállitom, had panaszzollya életemnek hanyatlását, úgy mint a megélemedett hatyú, mely már utolsó óráit hozzá közelgetni érezvén, abból vet fájdalmát hajnalonként bánattal énekelgeti” – írja. (B. Gy.: *A természet világa vagy a józan okosság*. Kiad. Bokor János. Bp. 1898. 29–30.) Az idézett mű nyitányában a keserves magányosság-

ból előlebegő Musa nemcsak a filozófiai költeményt inspirálja, hiszen betölti a szerző élményvilágának teljességét:

Mint lakadalmas ház, a melynek vigsgága
El mult, és szomorut mutat pusztasága;
Hol hosszú asztalok letört kar székekkel
Hevernek a földön álmos emberekkel:
Hol még, gyertya tartók állanak a falon
'S le tört konyha láttzik oldalt az udvaron:
Igy leled körülted magánosságodat,
Hanyatlot éltedet 's nyomorúságodat.

(B. Gy.: *Időskori költemények*. Bp. 1999. 270.) A regény sem más, mint ennek a kifosztott lakodalmas háznak a benépesítése az emlékezet erejével: „Végre nem maratt egyéb a szomorú emlékezetnél és körütem haladokli kietlen magánosságnál” – vallja. E ponton joggal juthat eszünkbe a „bánatos Emlékezet” mélabús aposztrofálása és „az időnek ostroma” által pusztává tett magányos élet panasza *A' társaságnak eredete és országlása* című műben. És a Géniusnak megfogalmazott intés is értelmezhető a regény viszonylatában: a szélsőséges tónusok kerülése, a természet követésének igénye („Ha természetről írsz, természetté legyél; / Ismeretlen vonást színére ne tegyél; [...]”), s hogy „dologrul” kell írni, s ezek közül is a legfontosabbról: „Hogy az ember java, miben áll, tudassa, / Benned mint tükörben magát meg láthassa.” [...] „Hogy mi itt az Ember? kitsoda mint *Polgár*, / És hol van felhányva közöttök a határ?” – ezen figyelmeztetéseket Bessenyei a regény írásakor is szem előtt tartotta.

1796-ban félbehagyja *A Méltóság keserve* című tanító költeményét, és nagy lélegzetű, összegező igényű munkákba kezd. Ezen művek keletkezési sorrendjére s egymáshoz való kronológiai viszonyaira azért kell vetnünk egy pillantást, mert e szövegek alkotják a *Tariménés útazása* közvetlen környezetét, a konkordanciáknak, eszmék, témák és motívumok egybe-csengésének bonyolult hálózatát képezve. A szintetizáló művek sorát *A Természet Világa* nyitotta meg, amelyet Gálos Rezső (i. m. 280–297.) és Kókay György (PM 9–16.) egybehangzó véleménye szerint 1797-től

1801-ig írt Bessenyei. Ekkor már dolgozott a *Rómának viselt dolgai* című Millot-átültetésén, amelynek munkálatai Kókay szerint, részben a *Tarimé-nessel* párhuzamosan, 1801-től 1803-ig tartottak (PM 10–11.). Gálos nem tartotta valószínűnek e mű 1804 előtti befejezését (i. m. 306–315.), újabban pedig a Millot-fordítás sajtó alá rendezője, Penke Olga mutatott rá, hogy *A bihari remete* „két jegyzése is tanúskodik arról, hogy 1804-ben, utolsó szövegei között, Bessenyei még dolgozik a Róma-történeten” (Penke Olga *Bevezetése* a B. Gy.: *Rómának viselt dolgai* I–II. c. kötethez. Bp. 1992. I. 12. – A továbbiakban: RVD) Ezen jegyzések egyike *A bihari remete* utolsó lapjához kapcsolódik; a szerző itt elmondja: „Mivel Rómának viselt dolgait kell írnom fojtában, e munkának világra hozása elmém-ben meg sem fordult.” S ezt azért is idézzük, mert mint ugyancsak Penke Olga hangsúlyozta, nemcsak a Millot-átültetés 1804 előtti befejezésének valószínűségét kérdőjelezi meg, de *A bihari remete* 1804-es születését is megerősíti. (Penke Olga: RVD 12., 29.) Ezen éveknek a terméke a *Debretzennek siralma* 1802-ből és *Az ember* című Pope-átdolgozás (az ifjúkori erőpróba megismétlése) a következő évből.

Mint Kókay György tisztázta, szintén 1802 és 1804 között keletkezett továbbá Bessenyei öt prózai-elméleti írása, amelyek összefüggő kisebb csoportot alkotnak. Ezen munkák kronológiájával kapcsolatosan szakmai konszenzus alakult ki, s az is tisztázódni látszik, hogy a *Beszéd Az Ország-nak tárgyárul* című munka, a szerző akadémiai programjának új kifejtése, amelyet Kókay 1802-re datált (PM 9.), s amelyet Penke Olga szerint Bessenyei eredetileg alkalmasint a *Róma-történet* bevezetőjének szánt, ám cenzurális szempontok miatt, mintegy bölcséleti kitérőként, a történelmi mű első két kötetét követően illesztette annak szövegébe, valószínűsíthetően csak 1803-ban keletkezett (PM 17–22.). *A' társaságnak eredete és országlása* 1802-ben született (Kókay: PM 34–35.), a *Magyar Ország-nak Törvényes Állása* 1804-ben (uo. 42.), *A bihari remete* úgyszintén, valószínűleg az előbbi után, tavasszal, március és június eleje között (uo. 25.), *Az értelemnek keresése* pedig, amelyet a szerző három hét alatt írt meg, ugyanezen évben, közvetlenül *A bihari remete* után keletkezett, de június 20-a előtt, e napon keltezte ugyanis „az ok-visgálók, Censorok” által kiváltott elkeseredett hangú *Jegyzését* munkája végén. Minden

bizonyval ez a „terjedelmes, szinte már röpiratszerű” (uo. 60.) szöveg tekinthető Bessenyei utolsó művének. (L. erről: Kókay György: *Melyik művéhez írta Bessenyei 1804-ben a cenzúráról szóló Jegyzés-ét?* Magyar Könyvszemle 1982. 67–69., Kókay György: PM 59–63., Penke Olga: RVD 12–15.) Az év második felében bizonyára tett ugyan még kísérleteket művei publikálására, egy próbálkozásaként októberben papírra vetette *A bihari remete* Bánffy György erdélyi gubernátorhoz intézett ajánlását (Kókay György: PM 63.), amikor azonban az év végén megismerte a cenzúrának *A Természet Világa* körüli procedúrát kemény ítélettel lezáró, november 13-án kelt döntését, végleg letette a tollat. Ezzel kapcsolatosan jusson eszünkbe, mit írt *Róma*-történetében a nyomtatott könyvek szerepéről az erkölcsök szelídülésében és a műveltség terjedésében: „Lehet, hogy mai erköltseinken a Világi tudományoknak fel emelkedése is sokat segítet; szerentsénknek mitsoda nagy segéllő eszköze, tsak a betű nyomtatásnak fel tanálása, mely szerint az emberi értelem, tudomány és böltsesség, e Világnak egyik szélirül a másikig, magát magával közölheti. Mig könyvek nem nyomtattattak híjában éltek Socratesek, Cicerók s a t. mert a Nép, és Világ közönségesen, tsak tudatlan, vad, és kegyetlen vólt.” (RVD II. 264.) A nyomtatás rendkívüli jelentőségének hangsúlyozása segíthet bennünket annak megértésében, miért kedvetlenítette el ily végletesen Bessenyeit a cenzúra értetlen szigora, amellyel megfosztotta műveit a nyomdafestéktől.

Ebben az életrajzi és szövegkörnyezetben keletkezett a *Tariménés útazása* is. A párhuzamos keletkezés magyarázza a regény gondolati összefonódását e művekkel, és e jelenség tüzetesebb vizsgálata a *Tariménés* sajátos helyét: „középponti” szerepét is kijelöli e szövegek viszonyhálózatában. Mintha gyűjtőmedencéje lenne a kései művek gondolati komplexumainak, mintha az epikus fikció keretei között és szabadabb szellemi mozgást biztosító közegében a szerző, tehát a regényvilág sajátos fényviszonyai között, újra, még egyszer szemügyre venné az őt általában foglalkoztató problémákat. A regényfikció jó alkalmat kínál számára arra, hogy feltételezett olvasói, a vidéki nemesek igényeihez alkalmazkodva, népszerűbb formában s nagyobb érdeklődésre számítva, ismételten tisztázza eszméit, az életről s a világ folyásáról alkotott felfogását. „Utóllýára

vége, tsak azt látod hogy a Falusi Nemes ember Bakókbul, Lökkokbul, Volfiusokbul, s a t nem tanul. Ollyan módon kel néki tudni valóját elibe adni, hogy abban egyszersmind kedvét örömet is érezhesse. Történetről történetre kel vinni eléb odáb hogy vágyódása tápláltassék. Halavány magyarsággal, nyakba ki tekert szavakkal, sarkából ki fordult értelemmel nem kel írni, mert sutra vet. Az az oskolai mesterséggel, mord elmével és száraz okokkal tellyes írás módja sem teszen semmit, melynek mértéketes szavai közt a vágyódás el alszik, a kedv meg hervad, és a sziv, hideg mondásaiba belé fagy. Mit gondol elmélkedéssel az olvasó, ha könyvednek olvasása álmot hoz rá. Ugy kellene írni hogy mikor szakaszodat végig olvasták ezt mondanák reá: *Be hamar el végzi:* és nem ezt, hogy *van-é még sok hátra*” – írja a *Rómának viselt dolgaiban*. (RVD I. 213–214.) Valószínűleg e sorokban található az epikus inspiráció egyik legfontosabb motívuma.

Egyaránt hangot kap a regényben Bessenyei társadalombölcseleti érdeklődése, az „alku”-val és a constitutionális királlyal kapcsolatos elgondolása, amely *A bihari remetéből* és *Az értelemnek kereséséből* ismert, az ugyanezen művekben feltáruló ismeretelméleti érdeklődés, Istennel, a gondviseléssel, a lélek halhatatlanságával és a vallással kapcsolatos töprengések, amelyek *A Természet Világát* is áthatják, továbbá nem egy nyomát látjuk annak a történeti érdeklődésnek, amely a *Rómának viselt dolgaiban* alkot fő szölamot. Penke Olga felfigyelt arra, hogy a *Róma-történet* és *A Természet Világa* szorosan összefügg egymással, egy-egy epizód, részlet szinte szó szerinti egyezéssel olvasható a két műben. (Penke Olga: RVD 11.) A Millot-átültetés és a regény között szintén szoros kapcsolat mutatható ki. A *Tariménesben* is komoly szerepet játszanak a *Róma* olyan meghatározó kérdéskörei, mint az emberiség haladásának és az erkölcsök szelídlülésének összefüggései, a helyes uralkodás módja, a hatalom „fundamentumának” problémája és a vallás társadalmi szerepének megítélése, illetve a fanatizmus kázhozatása.

Erre a kapcsolathálózatra még visszatérünk, a két utóbb említett munka „műhelybeli” párhuzamát pedig a következő példával szemléltetjük. A *Tariménes útazása* harmadik könyve elé írt *Emlékeztetés!* záró bekezdésében eredetileg ez a szöveg állt: „Végre, én hivatallal nem élek: Professor,

Pap, Mester, Deák nem vagyok; mint magános Lakos, szántóvető Gazda úgy irok: kötelességem kasza, kapa, malatz hagyás. – Így nem tartozik reám, hogy Magyarúl a' Deákos Embereknél jobban irjak, és a Tanítóknál többet tudjak. Élj, olvass, és gondolkozz!" A szerző azonban a sárospataki másolati kéziratból (az általunk alapszövegnek tekintett változatból) kihúzta a második kettősponttól a gondolatjelig terjedő szakaszt. Hogy adott esetben nem a másoló esetleges interpolációjáról van szó, amit a szerző utólag eltávolított, s a törölt szavak szerepeltek az eredeti fogalmazványban, azt a zsákai másolat valószínűsíti, amelyben fellelhető az író falusias életformájára utaló ezen részlet. Vajon miért mellőzte Bessenyei ezt a jellegzetes, környezetfestő utalást? A választ e kérdésre feltételezésünk szerint a *Róma*-történet adja meg. E mű *Olvasó!*-hoz intézett előszavában ugyanis az alábbi szavakat olvashatjuk: „Az Írók közt Ember nevezetnél egyebet viselni, sem kívánok, sem akarok, sem reám nem illik egy is. Szántók vetek, kaszálok, marhát tenyésztetek, malatzot hagyok; és úgy vélem, hogy e tsekélység, és motskos tudomány a méltóságosokkal, és fényesekkel, mind el érkezik.” (RVD I. 73.) Ezen szöveg az alatta szereplő dátum tanúsága szerint 1801. május 15-én keletkezett. A szerző tollából azután a regény írása során újra kifutott az önironikus vallomás, ám amikor korrigálás közben felismerte a két szövegrész hasonlóságát, a sárospataki kéziratból, az önisméltást elkerülendő, kihúzta a *Róma*-történetre utaló szavakat.

A *Tariménés útazása* keletkezését, mint láttuk, 1802 és 1804 közé helyezi a kutatás. „1802 nyarán fogott hozzá a *Tariménés útazása* című regényhez” – állapította meg Kókay György (PM 20.), de már Gálos (i. m. 317.) és Szauder is (Szauder József: *Bessenyei*. Bp. 1953. 115.) így vélekedett. Erre vonatkozóan a legfőbb bizonyíték Bessenyei Kazinczyhoz írt 1802. augusztus 15-i levele, amelyhez mellékelve elküldte Széphalomra a regény bevezető részét: „Lásd Tarimenesnek első két kis szakaszát, mellyet veled közlök oly feltétel alatt, hogy megolvassván, kezemhez fogod visszabotsátani. A' több szakaszaimat is szolgálatodra teszem, ha különben benne kedvedet tanálhatod.” (*Kazinczy Ferenc levelezése*. Közzéteszi dr. Váczy János. II. Bp. 1891. 487.) A levélíró szavai nem egészen egyértelműek abból a szempontból, hogy nem derül ki belőlük világosan, a regény

két első könyvét, vagy csupán az első könyv két első fejezetét küldte el Kazinczynak, minthogy Bessenyei az egyes könyveken, vagyis a regény fő részein belüli kisebb egységek megjelölésére a „szakasz” szót alkalmazza. A kutatás az előbbi álláspontot fogadja el: „augusztus 15-én Kazinczynak [...] az első két könyv kéziratát küldte el” – szögezte le Kókay György (PM 11., 20., 22.). Eszerint 1802 nyarán már a teljes mű szövegének mintegy negyedét elkészítette, ami – tekintettel arra a körülményre, hogy több művön is dolgozott –, feszes munkatempóra enged következtetni. Megjegyezzük, hogy a Ráday-könyvtárbeli másolat mindkét könyvének címlapján az 1800-as évszám szerepel a keletkezés dátumaként, ami azért említendő, mert a szerző által átnézett másolatokról van szó, igaz, a címlap később is készülhetett.

De még 1802-ben a harmadik könyvnek is el kellett készülnie, mivel a sárospataki kézirat címlapján lévő megjegyzés szerint az író ebben az évben ajándékozta a másolatot a kollégium könyvtárának, nyilván az év második felében, s ekkor keletkezett az a dátum nélküli *Jegyzés* is, amelynek kíséretében művét Patakra küldte. Erre a körülményre még visszatérünk a kéziratokat ismertetve.

1803-ban dolgozott Bessenyei a regény két legterjedelmesebb könyvén, a negyedikén és az ötödikén. Ez utóbbinak a munkálatai áthúzódtak 1804-re. Ez az év a mű befejezésének dátuma. Mint tudjuk, *A bihari remete* végén olvasható *Jegyzés*ben, nyár elején, már nem említi a regényt folyamatban lévő munkáira utalva.

A REGÉNY KÉZIRATAI;
AZ ALAPSZÖVEGEK KIVÁLASZTÁSÁNAK
PROBLÉMÁI ÉS A FŐSZÖVEG

Az öt könyvből és egy *Világosítás* című bevezetőből álló regény szövege négy kézirat által hagyományozódott ránk. Ezek közül három töredékes, illetve részleges (az egyik a szerző kezétől származik, a másik kettő egykorú másolat). A négy kézirat a következő:

I. TÚ (A Tariménes útazása ötödik könyvének autográf kézírata)

A regény ötödik könyvét tartalmazó kézirat megcsonkult az idők folyamán. Hiányzik belőle az 1–15. lap, jelenleg 134 utólag megszámozott 4-rét alakú levél alkotja. Az Országos Széchényi Könyvtár tulajdona, jelzete: Quart. Hung. 488. Mint tudjuk, a szerző eredeti kéziratai saját birtokában maradtak. Már Laczka János hírt adott arról, hogy találhatók „kézírásokban is munkái, melyeket az akkori időben kinyomtatni nem engedtek”. (Ballagi Aladár: *Bessenyei György élete, Laczka János által*. In: B. A.: *A magyar királyi testőrség története különös tekintettel irodalmi működésére*. Pest 1872. 428–436. I. h.: 434.) Az író 1811-ben, kevéssel halála előtt úgy rendelkezett, hogy Sági Sámuel küldje el a kéziratokat Müller Jakab Ferdinándnak, a Nemzeti Múzeum könyvtára örének. (Kókay György: *Bessenyei utolsó kézíratainak sorsa*. Magyar Könyvszemle 1983. 4. sz. 382–384.) A *Tariménes útazásának* ötödik könyve (a továbbiakban: TÚ) a szerző hagyatékából került a Múzeum tulaj-

donába. Ballagi Aladár a Hazai és Külföldi Tudósítások nekrológiájára hivatkozva (1811. I. 46. 336.) nem említi a Sági-féle anyagban, sőt a Múzeumban őrzött nevezetesebb munkák között sem tér ki rá (i. m. 120–133.), viszont Závodszy nemcsak tud a kézirat hollétéről, hanem fel is használta könyve írásakor (Závodszy Károly: *Bessenyei György*. Pest 1872.), sőt már alkalmasint Toldy Ferenc is ismerte a szöveget, jóllehet elemző igényvel nem szólt róla, miként Bessenyei többi kései művéről sem: „a mélyelmű férfi egyénisége azokban oly kibélyegzett, oly nyomós és vonzó, hogy óhajtván várom azon időt, midőn az öreg filozóf-költő minden kiadatlan munkáit a nemzet közvagyonává tehetem. Akkor leszen idején rólok bírálólág szólni; e kor históriájához nem tartoznak, mert világot nem látván tetté, eseményé azok nem váltak” – írta. (Toldy Ferenc: *A magyar költészet története. Az ősidőktől Kisfaludy Sándorig*. 1867. Bp. 1987. 258.)

A kézirat írásképe rendkívül sebes, felfokozott tempójú munkáról tanúskodik, ám a javítások stilisztikai szempontból igényes, gondolatilag elmélyült szövegformálásról vallanak. „Írása [...] gyors. Vonásai tisztátalanban elhánytak, kuszáltak, hosszukásak, azért olvasni nehéz [...] Sorai ritkások, legfeljebb husz-huszonkettő van egy lapon, noha rendesen nagy negyedrétes alakba hajtja a papírt” – állapította meg már Závodszy Károly (i. m. 74.). A szöveggép, a duktus zaklatott, sietős fogalmazásról tanúskodik, gyakran igen nehezen olvasható. A betűk sokszor egybemósódnak, máskor viszont széthúzza, szinte szétlapítja őket a lendületesen dolgozó kéz. A sok szövegváltoztatás azt igazolja, hogy a kézirat az író eredeti fogalmazványa lehetett. Öreg korában tehát munkamódszerére még inkább áll az a jellemzés, amelyet még 1778-ban adott önmagáról egy Ányos Pálhoz írt levélben: „Én minden munkáimat oly sebességgel írom, mint e levelet, mert nyughatatlan vagyok, ha dolgozom. Bánom, hogy hosszas igazításokat nem tehetek, de már ebben ámbár sokat próbáltam és barátaimtól is kérettetem, békességes tûrésre nem hozhatom magamat [...]” (Császár Elemér: *[Bessenyei György levelei Ányos Pálhoz]* ItK 1907. 353–357.) A lapokon sok javítás, törlés, módosítás, beszúrás található, a központosítás és az írásjelek használata egyenetlen, lapszámozási zavarok mutatkoznak: a szerző többször eltéveszti a számozást, majd el

is hagyja. Kiadásunkban a lapszámozást emendáltuk, illetve pótoltuk. Erről a szövegkritikai jegyzetekben pontos tájékoztatást adunk.

A törlésekkel a szerző igyekezett olvashatatlaná tenni az eredeti szöveget, többnyire nem elégedett meg az egyszerű áthúzással, bár a filológus örömeire ilyen is akad, hanem erőteljes tollvonásokkal, föl-le húzogatva az íróeszközt, vagy vízszintes irányú egyenes, illetve gyakran hullámos vonalakkal lefedte a nem kívánt szót, szavakat, néha viszont a tinta elmozdításával törölt. A javításokat általában a törlés fölött találjuk, de gyakran a margót alkalmazza e célra, s olyan javítás is akad, amelyet a törlés alá helyezett. Ha fogalmazás közben megváltoztatta a mondatrészek grammatikai viszonyát, a törölt toldalékhoz folyamatosan hozzáírta az új végződést, de ahhoz a szótó hangalakját (szórakozottan vagy a sietős munka következtében) nem mindig igazította hozzá, például: jutalmában → jutalmá<ban> → jutalmá<ban>zásában, vagyis: jutalmazásában. A sietséggel magyarázható, hogy az őrszokat is esetlegesen használja, előfordul, hogy a kitett custost utólag törli, de arra is akad példa, hogy őrszót nem alkalmaz ugyan, de a következő lapon megismétli az előző lap utolsó szavát.

Bessenyei szívesen él az aláhúzás lehetőségével, legtöbbször kiemelő, figyelemfelhívó funkcióval: idegen szavak, nevek, rangok, fontos gondolatok, szentenciaszerű megfogalmazások nyomatékosítására szolgál nála ez a megoldás, de az is előfordul, hogy az idézés egyik módjaként alkalmazza. Például, amikor tudunkra adja, mi áll az elesett totoposzi hősök Szipiopoli által állíttatott síremlékén: „*Utazó! agygy hirt Kirotoszban, hogy ditsősségéért temetkeztünk ide.*” Vagy midőn Trézéni a szemforgató önsanyargatásra ugyan hajlandó, ám az embertársi segítségnyújtástól elzárkózó (s szomszédjától a kért száz forintot megtagadó) ember példáját idézi tanítványának okulásul, arra vonatkozóan, milyen is a józan értelemnek ellentmondó, s alkalmasint az isteneknek sem tetsző vallássosság, s akinek szavait függő beszédként iktatja saját eszme-futtatásának szövegébe: „Nem ád, de üzeni hogy *egy nap al felén ül éretted a porban; hamvat hint fejére, és estvélig enni sem fog;* meg szabadulsz általa szükségedtől?” A szerző aláhúzásait minden esetben kurzíválással adtuk vissza.

Bessenyei idézőjelet is alkalmaz, s ezt, hosszabb szöveg esetén is, a sorok elejére teszi ki, sokszor következtetlenül, ezért is döntöttünk úgy, Penke Olgához hasonlóan, hogy – kivételesen – a mai gyakorlatot követve az idézett szöveg elején és végén tesszük ki az idézőjelet. Az író a zárójelet is sajátos módon használja: jó néhány esetben csak a zárójeles szakasz befejezését jelzi, kezdetét nem, ilyenkor, a szöveg gondolati összefüggéseit mérlegelve, a feltételezhető helyre tettük a zárójelpár első felét, jegyzetben adva tájékoztatást eljárásunkról. Van példa arra is, hogy az író nem jelöli saját jegyzetének kapcsolódási pontját, ezt is a szöveg tartalmi összefüggései alapján állapítottuk meg. Néhányszor a bekezdések összefolyini látszanak, ilyen esetben, az első sor szokás szerinti beljebb kezdésének híján, a sorok közötti távolság nagysága adhatott számunkra támpontot. Itt jegyezzük meg, hogy a kéziratban bizonytalanság figyelhető meg a nagybetűs–kisbetűs szókezdést illetően, s bár ezzel a jelenséggel, miként a központoszás problémáival is, külön fejezetben, a *Tariménes*-kéziratok helyesírási kérdéseiről szólva foglalkozunk, annyit ide vonatkozóan is elmondunk, hogy sok esetben (pl. az *a, e, o, n, l, v* szókezdő írásakor) a sajátos írásmód következtében nem lehetett teljes biztonsággal eldönteni, hogy Bessenyei kis- vagy nagybetűs formával szándékozott-e élni, annál kevésbé, mivel az író néhány betűt (pl. *A-a, E-e, V-v*) több alakban is szeretett írni. Nagyfokú bizonytalanság tölti el a filológust az aposztrófos alakoknál is (leginkább az *a, e* és *s* esetében), ahol néha nem lehet minden kétséget kizáróan megállapítani, hogy aposztróffal vagy vesszővel van-e dolgunk. Sokszor a szavak egybeírása vagy különírása sem dönthető el egyértelműen, különösen az igekötők írása jelent gyakorta gondot. Ezen nehézségek leküzdése érdekében a hasonló szöveghelyek összevetésével igyekeztünk a legvalószínűbbnek látszó, s a szerző ortográfiai szokásaival leginkább egyező megoldásra rátalálni.

A rendkívül sok szövegváltoztatás, mivel ezek jelentős része stilisztikai jellegű, mint jeleztük, nyelvi igényességről tanúskodik. A TÚ tanulmányozása alapján a magunk részéről csatlakozunk Kókay György feltételezéséhez, amelyet *A bihari remete* kéziratának vizsgálata alapján fogalmazott meg: „Lehetséges, hogy már e nem kis műgonddal készült kézirat behatóbb tanulmányozása is korrigálni fog azon az általánossá vált felfogáson, mely

szerint az író nemigen jellemezte a stiláris műgond, hanem sokkal inkább a darabos és nehézkes kifejezési mód.” (Kókay György: PM 50.) A TÚ vizsgálatának tapasztalatai még inkább kíváncsiságot tesznek a jelzett korrekciót.

A TÚ szövege jelen kiadásban lát először napvilágot.

II. TÚ I Rk (A Tariménes útazása első és második könyvének másolata)

E kézirat idegen kéztől származó egykorú másolat, amely a regény első és második könyvét tartalmazza. A kézirat értékét növeli az a körülmény, hogy Bessenyei kezétől származó javításokat, törléseket és beszúrásokat találunk benne, vagyis a szerző átnézte a másolatot, összevetette azt az eredeti autográf kézíráttal (a TÚ-val vagy – ami nem bizonyítható, nem is valószínű, de nem is zárható ki teljesen – egy arról készült hiteles másolattal), s ennek (vagyis a TÚ-nak) megfelelő, vagy – s ez a gyakoribb! – ahhoz (tehát a TÚ-hoz) képest is új szövegfejléményt jelentő korrekciókat hajtott végre a szövegen, tehát amit változatlanul hagyott, azt hiteles textusként elfogadta. Ez a tény autográf jelleget kölcsönöz a másolatnak, aminek következtében az alapszövegek kiválasztásánál – a TÚ-hoz hasonlóan, miután ennek alapszövegként való kezelését autográf volta parancsolóan előírta számunkra – szintén előnyben részesítettük. Ezt kívánta az „ultima manus” elve is, az említett szövegfejlémények alapján.

A kézirat a Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Könyvtárának tulajdona, jelzete: K–1. 226. (a továbbiakban: TÚ I Rk). Negyed-rét alakú kötött példány. A szöveg írásképe gondos, rendezett, tehát gyakorlott másolóra vall. Az első könyv címlapján a másoló kezétől származó ezen szöveg található: „TARIMÉNES // ÚTAZÁSA // ELSŐ KÖNYV. // 1800. // Irta: Bessenyei György.” A szöveg 47 számozott lapot tartalmaz. A második könyv címlapja hasonló, de a szerző nevét nem tünteti fel, viszont megismétli az előbbi dátumot. Ez 72 számozott lapot foglal magában. Závodszy Károly még nem tudott e kézitról. Felfedezője Gorzó Gellért, aki két Bessenyei-levél és a *Buda tragédiája* kézitrata mellett bukkant rá a Ráday Könyvtárban, s kutatómunkájának

eredményéről az Irodalomtörténeti Közlemények 1916-os évfolyamában adott hírt. (Gorzó Gellért: *Bessenyei-kéziratok a Ráday-könyvtárban*. ItK 1916. 85–93.) Ezért meglepő, hogy a Berzsényi Dániel Reál-gimnázium 1929–30. évi nyolcadik osztálya által, Vajthó László irányításával sajtó alá rendezett 1930. évi Tariménes-edíció sem vett tudomást meglétéről.

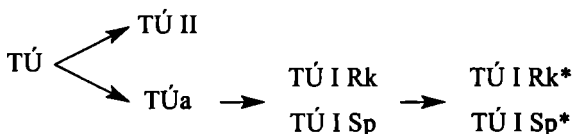
A TÚ I Rk szövege most lát először napvilágot.

III. TÚ I Sp (A Tariménes útazása harmadik könyvének másolata)

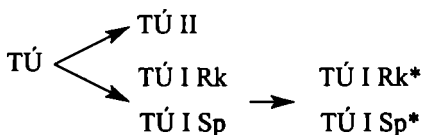
Ez a Sárospatakon őrzött kézirat, a TÚ I Rk-hoz hasonlóan, idegen kéztől származó egykorú másolat (a továbbiakban: TÚ I Sp). A regény harmadik könyvét foglalja magában. A szerző ezt is átnézte, összevetette az eredeti kézirrattal (oly módon, ahogy a TÚ I Rk korrigálása alkalmával), s ennek megfelelően autográf javításokkal látta el. Mint látni fogjuk, a ránk maradt teljes másolat (TÚ II) alapján, a két szöveg collationálása által kimutatható, hogy a TÚ I Sp – miként a TÚ I Rk is – jó néhány olyan javítást, beszúrást, törlést és húzást is tartalmaz, amelyek nem tükröződnek a TÚ II-ben. Ám mivel a TÚ II másolója – ezt a két szöveg mondatról mondatra történő collationálása alapján állíthatjuk – minden bizonnyal a TÚ alapján dolgozott, két feltételezésre juthatunk. Először: a TÚ-nak volt egy (azóta elveszett) tisztázott változata (feltételelesen: TÚa), s a TÚ I Rk és a TÚ I Sp másolója már ennek alapján dolgozott, míg a TÚ II másolója még nem, amit alátámasztani látszik az a körülmény, hogy a TÚ II-ben, kis számmal, vannak olyan elemek (lásd például az első könyv 12. és a harmadik könyv 60. és 74. szövegkritikai jegyzetét), amelyek már nincsenek benne a TÚ I Rk-ban és a TÚ I Sp-ben, vagyis, ha a feltételezés helyes, valószínű, hogy a TÚa-ban sem voltak már megtalálhatók, s a szerző ezen szöveghelyeket jóváhagyólag tudomásul vette, autográf javításainak tehát ez a szöveg (a TÚa) volt az alapja. Másodszor: ha nem létezett TÚa (ami sokkal bizonyosabbnak látszik), az említett eltérések kétféleképpen keletkezettek: a) a TÚ I Rk és a TÚ I Sp másolója maga hagyta ki a jelzett részeket, s e kurtításokat a szerző tudomásul vette, illetve valamilyen oknál fogva

nem akadt fönn rajtuk; b) vagy pedig – s a magunk részéről e magyarázatot tartjuk a legvalószínűbbnek – maga a szerző hajtott végre a TÚ szövegén utólagos változtatásokat a TÚ II elkészülte után, ami azt jelentené, más szóval, hogy a TÚ I Rk és a TÚ I Sp végleges szövegének kialakítása később kellett, hogy történt legyen, mint a TÚ II megszületése, vagyis a szerző autográf korrekcióival, a TÚa nélkül is, olyan új szövegvariáns jött létre, amely genetikai szempontból a legkésőbbi, vagyis az „ultima manus”-szal azonos, s ezen a tényen természetesen a TÚa esetleges egykori léte is csak annyiban módosítana, hogy egy szövegfejlődési stádium közbeiktatásával kellene számolnunk. Az elmondottakat így szemléltethetjük vázlatosan:

1. Ha létezett a TÚa

2. Ha nem létezett a TÚa

* = autográf javításokkal

A fentiekből kitűnik, hogy a TÚ I Sp-nek, a TÚ I Rk-hoz hasonlóan, autográf jelleget kölcsönző sajátosságok folytán, valamint az „ultima manus” elve alapján, e kéziratot is előnyben részesítettük az alapszövegek kiválasztásakor.

Bessenyei gondos, s csak ritkán nagyvonalú vagy szórakozott javításai arra engednek következtetni, hogy kései művei esetében feltehetően, de a *Tariménes útazása* gondozása során minden bizonnyal, elejét akarta venni annak, hogy munkája ki legyen szolgáltatva a másolók módosítási

hajlamainak, amint ez – Benkő Loránd és Bíró Ferenc is figyelmeztetett erre (Benkő Loránd: *A magyar irodalmi írásbeliség a felvilágosodás korának első szakaszában*. Bp. 1960. 462., Bíró Ferenc *Bevezetése* a B. Gy.: *A Holmi*. S. a. r.: Bíró Ferenc. Bp. 1983. c. kötethez, 1. 85.) – korai művei esetében nemegyszer megtörtént. S jóllehet a *Tariménés* eredeti kéziratára is érvényes Benkő Loránd megállapítása, miszerint kéziratai az írásbeliség szempontjából rendezetlenek, hanyagul elkészítettek, ám ezt minden bizonnyal fogalmazványnak szánta, s azt a TÚ I Rk és TÚ I Sp, mint látjuk, egyáltalán nem igazolja, hogy nem foglalkozott volna e másolatok korrigálásával, amint Benkő szerint ez a fiatakori művek esetében megtörtént. Sőt, a szerző utólagos módosításai, a másolatok „pallérozása” inkább azt bizonyítja, hogy Bessenyei gondozott és hiteles szöveg létrehozására törekedett, s ezt a szándékát előbb a remélt publikálásra való előkészítés igényessége, később, ezzel kapcsolatos reményeinek szertefoszlása után, annak belátása magyarázza, hogy a kézirat jelentősége megnőtt a hagyományozás szempontjából.

A negyedréti alakú kézirat 162 számozott lapot tartalmaz, valamint a 6 (számozatlan) lap terjedelmű, *Emlékeztetés!* című bevezetést. Gondos, kiegyensúlyozott folyóírással készült másolat. Címlapján a következő szöveg található: „TARIMÉNES // ÚTAZÁSA // III^{dik} KÖNYV. // Irta: Bessenyei György.” Ugyancsak a címlapon olvasható még a következő, a szerző kezétől származó megjegyzés: „A’ S. Pataki Ref. Oskolának ajándékozta az Iró. 1802^{dik} esztben.” A Tiszáninzeni Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményének Nagykönyvtára őrzi. Jelzete: Kt. 66. Kazinczy Gábor már 1851-ben hírt adott e másolatról Toldy Ferencnek. (Jakab Elek: *Toldy Ferenc és Kazinczy Gábor*. Figyelő 1879. 324.)

Midőn Bessenyei a *Tariménés útazása* harmadik könyvét Sárospatakra küldte megőrzés céljából, egy *Jegyzés* címmel ellátott kísérőlevelet mellékelte hozzá, amelynek szövege a következő: „*Jegyzés* arról, hogy a s. deáktól azon munkám 3 könyvét az Uraknak elküldöttem, mely *Tariménés* nevezet alatt ismertetik. Szekere a kapum előtt állott, nem várakozhatott; Sem írhattam sem pecsételhettem. Ugy vélem, által fogja adni. – Munkáimnak minden részét felküldöm, melyeket most számba venni sem időm, sem kedvem nincsen, mivel sok rendbeliek. Helyheztesse ott, a Collégium’

könyvesházában, hadd lássák az utánunk következő maradékok, hogy volt a Kegyelmetek' tudós társaságának oly művelt fia, ki iránta elkövetett Atyai gondoskodásokat halálaig hálálni tudja." E *Jegyzés* szövegét, amelyhez nem tartozik dátum, nyilván azért nem, mert írója sietett, hiszen kapuja előtt várta az indulóban lévő szekér, Abafi Lajos publikálta – Kazinczy Gábor másolatából – a Figyelő 1876. évfolyamában, Bessenyeinek „A s. pataki nemes Collegium' Professor uraihoz!” címzett, 1803. augusztus 14-i keltezésű levelének közléséhez csatlakozva. (Abafi Lajos: *Bessenyei György levele a sárospataki collegium tanáraihoz*. Figyelő 1876. I. 109–110. A publikációhoz a folyóirat következő évfolyamában Szinyei Gerzson csatlakozott két Bessenyei-levelet közzétételével. Szinyei Gerzson: *Bessenyei Györgyről*. Figyelő 1877. II. 385–388.) Abafi azonban nem elég körültekintően járt el, mert az a látszat keletkezhetett, mintha a *Jegyzés* is a levél keletkezésének napján íródott volna, holott ez egy másik lapon maradt fenn, és írásképe is más. Mint Kókay György kimutatta (Kókay: PM 21–23.), Abafi publikációja meg is tévesztette Gálos Rezsőt, aki a levél dátumát tulajdonítva a *Jegyzés*nek, kétségbe vonta a címlapon olvasható megjegyzés hitelességét, nem figyelhetvén fel arra, hogy ez az író kezétől származik, aminek folytán nem helytálló következtetésre jutott a regény keletkezésével kapcsolatosan. (Gálos Rezső: *Bessenyei György életrajza*. Bp. 1951. 317.) Kókay megállapítása szerint a *Jegyzés* valószínűleg 1802-ben készült, „s minden bizonnyal az év második felében, hiszen augusztus 15-én Kazinczynak még csak az első két könyv kéziratát küldte el” (i. m. 22.).

A TÚ I Sp történetéhez tartozik még, hogy a kézirat átmenetileg megcsonkult, mert – mint Harsányi István a kéziratához csatolt jegyzetében (1916. július 3.) tudtul adja – Horváth Cyrill egy időre magához vette a 64. laptól a 85. lapig terjedő részt (a negyedik szakaszt), hogy a Sárospataki Lapok 23. számában közölje, később azonban az eltávolított lapok hiánytalanul visszakérültek. Gulyás József az Irodalomtörténeti Közlemények 1938-as évfolyamában ismét felhívta a figyelmet a sárospataki másolatra, s a szerző kezétől származó javítások szövegkritikai jelentőségére. (Gulyás József: *Bethlen Miklós és Bessenyei György kéziratai a sárospataki könyvtárban*. ItK 1938. 186–187.) A TÚ I Sp szövege is itt jelenik meg először.

IV. TÚ II (Az OSZK-ban őrzött másolat)

Jelenlegi ismereteink szerint a regény teljes szövegét (mind az öt könyvet a *Világosítással* együtt) tartalmazó egykorú másolat. Teljessége igen becessé teszi, viszont, a másik két másolattal szemben, nem tartalmaz autográf javításokat, sőt semmi írásos, látható nyomát nem leltük annak, hogy a szerző átnézte, vagy akár csak kezébe vette volna, tehát míg a TÚ I Rk-t és a TÚ I Sp-t Bessenyei tollvonásaival mintegy hitelesítette, a TÚ II-ről ez sajnos nem mondható el. Ennek következtében, noha a TÚ összevetése a TÚ II megfelelő részével nyilvánvalóvá tette számunkra, hogy a TÚ II másolója az autográf kézirat alapján dolgozott, hiszen sorról sorra követi annak szövegét, a kéziratban található javításokat is – néhány apróbb, a szövegkritikai jegyzetekben részletezendő eltéréstől eltekintve – figyelembe veszi, alapszöveggént mégis csupán a regény azon részei esetében vettük figyelembe, amelyekre a TÚ, a TÚ I Rk és a TÚ I Sp szövege nem terjedt ki, vagyis a *Világosítás*, a negyedik könyv, valamint az ötödik könyv autográf kéziratából hiányzó 1–15. lap esetében. (Ismét emlékeztetünk arra, hogy azon szövegmódosításokat, amelyeket a szerző saját kéziratához képest is új fejleményként a TÚ I Rk és a TÚ I Sp korrigálásakor végrehajtott, a TÚ II, a korábban kifejtett körülmények folytán, nem tükrözheti.)

Döntésünk során figyelembe vettük a Bessenyei-kritikai kiadásnak a korábbi kötetekben érvényesített elveit, különösen *A bihari remete* és a *Rómának viselt dolgai* szövegkritikai elemzésének tapasztalatait. Az előbbinek sajtó alá rendezése során Kókay György a műnek azt az autográf szövegváltozatát tekintette alapszövegnek, amely korábbi ugyan, mint a Sárospatakon őrzött másolat, ám – a TÚ-hoz hasonlóan – az író birtokában maradt, így elképzelhető, hogy annak nem minden javítása keletkezett közvetlenül a mű elkészülte után, vagyis nem dönthető el teljes biztonsággal, hogy melyik kézirat volt utoljára az író kezében, nem zárható ki, hogy az autográf. (Kókay: PM 50–51.) Kókay György eljárása, amellyel az író eredeti fogalmazványát vette alapul, akkor is tanulságos számunkra, ha az „ultima manus” elvének ilyen alkalmazása esetünkben nem lehetséges, minthogy a TÚ II nagy valószínűséggel korábbi ugyan a TÚ I Rk-nál és a TÚ I Sp-nél,

de a TÚ-nál szükségképpen később keletkezett. Ám a TÚ II-nek a szerző kezétől való érintetlensége, tisztán másolat volta, s hogy nem a szerző hagyatékából került elő, továbbá a TÚ II és a TÚ ortográfiai szempontból való igen jelentős – s később részletezendő – különbségei egyaránt a TÚ – TÚ I Rk és TÚ I Sp – TÚ II sorrendet tették indokoltá számunkra az alapszövegek kiválasztásakor. Éppen azért, mivel a TÚ II nem adja vissza hiánytalanul az író helyesírásának, nyelvhasználatának sajátosságait, igen tanulságosnak bizonyult számunkra Penke Olga *Rómának viselt dolgai*-edíciója. A sajtó alá rendező a mű autográf javításokkal kiegészített egykorú másolatával szemben, az „ultima manus” elvét mellőzve, többek között azért részesítette előnyben az autográf fogalmazványt, mivel a másoló ortográfiája eltér Bessenyeiétől (i. m. 15–24.). Igaz, esetünkben a szöveg egységességének elvét, a *Rómának viselt dolgaival* ellentétben, éppen a másolat, a TÚ II biztosíthatta volna, ám az ortográfiai problémákon túlmenően e másolat kronológiai szempontból sem preferálható, míg a TÚ mellett az autográf minőség, a TÚ I Rk és a TÚ I Sp mellett pedig az autográf javítások és ezek egy részéből adódóan az „ultima manus” elve szól. Ugyanakkor a TÚ II három szempontból is – teljessége folytán, annak következtében, hogy a TÚ alapján készült, s mert három szövegrész esetében az egyetlen ránk maradt kézirat, amikor alapszöveggént való kezelése elkerülhetetlen – olyan fontosságra tesz szert, hogy szövegszerű eltérések lokalizálásakor minden alkalommal szükségesnek tartottuk a TÚ II változatának szövegkritikai jegyzetekben való közlését.

Kíváncsúnak érezzük azonban, hogy megjegyezzük: az igazán optimális megoldás talán az lett volna – amely kétségkívül eltért volna a jelen editio critica hagyományaitól –, ha, mintegy fellázadva „az alapszöveg zsmok-sága” ellen, párhuzamos, szinoptikus szövegkiadásra vállalkozunk, egymás mellé helyezve a fellelhető kéziratokat, szinte nyílt színen végezve a sajtó alá rendezés folyamatát, s ennek eredményeként hozva létre az emendált folyamatos kézirati szöveget a megalkotás végső fejlődési szintjén. (Lásd ezzel kapcsolatosan: Dávidházi Péter: *A hatalom szétoztása: [poszt]modernizáció a szövegkritikában*. Helikon 1989. 3–4. 328–343., McGann, Jerome J.: *Az Ulysses mint posztmodern szöveg: a Gabler-féle kiadás*. Uo. 429–451.) Ez az eljárás bepillantást engedett volna a szöveg keletkezés-

történetébe, a szerző műhelyébe, sőt, az írott nyelv korabeli változatait illetően is elgondolkodtató tanulságokkal szolgált volna. Ám ha erre, a hazai szövegkiadásban szokatlan feladatra ezúttal nem vállalkozhattunk is, de az általunk elképzelt szinoptikus publikáció filológiai lehetőségeinek egy részét a szövegkritikai apparátusban igyekeztünk hasznosítani.

A TÚ II az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában található Quart. Hung. 1016. jelzet alatt. A gondosan lemásolt tisztázati szöveget két, negyedréti alakú kötet foglalja magába, amelyek 1886-ig különválasztva, egymástól függetlenül, másolatra kerültek megőrzésre. Az első (TÚ II A), amely az I–III. könyvet tartalmazza, 138 levélből áll, könyvenként sorrendben – a 12 lapnyi *Világosítás* mellett – 48, 70 és 137 számozott paginából áll, az utóbbi egység előtt található az *Emlékeztetés!* 4 számozatlan lapra terjedő szövege, amely itt lényegesen rövidebb, mint a sárospataki kéziratban. A második kötet (TÚ II B) a IV–V. könyvet tartalmazza, 184 levélből, 155 és 208 számozott lapból tevődik össze.

A TÚ II B az író Julianna nővérének fiához, Rakovszky Dániel debreceni főbíróhoz került, az ő hagyatékából jutott a könyvtárba (Gálos Rezső: i. m. 317.). A kötet elején található bejegyzés szerint: „A Széchényi – országos könyvtárnak szentelése t. Rakovszky Sámuel úr 1868. július 31-én.” Ehhez a könyvtár akkori igazgatója, Mátray Gábor még a következő szöveget fűzte: „E kötet a munka 4. s 5-ik könyvét foglalja magában. – Idegen kézzel tisztázott az eredetiből; mely utóbbinak V-ik könyvét birja a m. n. Múzeum könyvtára; miből azonban az első 15 oldal, fájdalom, hiányzik. Ezeket utóbb ki lehet egészíteni e jelen másolatból, melynek összehasonlított szövege egészen megegyez ama csonka eredetinek szövegével. Mátray G.” – A TÚ IIA a Pusztakovácsi közvetlen szomszédságában fekvő Zsáka község lelkészéhez, Katona Mihályhoz került, akitől fiára, majd ennek örököseire maradt. A kötet elején található possessori bejegyzés tájékoztat bennünket a másolat sorsáról: „Ezen könyv Katona Mihályé. – S ennek elhaltával örökhagyó fia Katona Jánosra szállott. Katona János elhaltával ennek neje Hajdú Lidia tulajdona lett; – Hajdú Lidia halála után ennek első férjétől, Tóth Zsigmondtól származott fia Tóth Zsigmond tulajdonává lett. Megjegyeztetik még, – hogy Katona Mihály – Biharmegyéhez tartozó Zsáka községében Pap volt, s a fent leírt neve saját kézírása; Katona Mihály

mint Zsákai lakos, ezen könyvet e század elején, vagy múlt század végén, hihetőleg szerzőtől – mint barátjától – emlékül nyerte; miután Katona Mihály elhalt, ennek fia Katona János, ki Békés megyéhez tartozó Füzes gyarmati lakos és községi jegyző lett, és apjának összes könyveit és iratait örökölte, ezen könyvnek így jutott birtokába, s került Füzes gyarmatra; – Katona János az előb nevezett állásában 1868 év elején halt el, ekkor özvegye tulajdonába – és 1882 évben, özv Katona Jánosné Hajdú Lidia elhalván szintén Füzes gyarmaton, – ekkor ennek fija Tóth Zsigmond tulajdona lett. Tóth Zsigmond Füzes gyarmat községben – földbirtokos, és községi közgyámi hivatalnok – akkor – a midőn ezen könyvnek birtokába jutott. Kelt Füzes gyarmaton (:Békés megyében:) 1882 évi Július hó 1 sőjén. Tóth Zsigmond.”

A kéziratra Tóth Zsigmond iratai között 1885-ben talált rá Nagy Sándor. Nyomravezetője annak a *Tariménes*-szemelvénynek a publikációja volt, amelynek szövegét Szőke István füzesgyarmati tanító juttatta el a Pákh Albert által szerkesztett Szépirodalmi Lapok számára. Egyéb-ként Toldynak is ez úton jutott tudomására, hogy a mű szövegének egy példánya Katona János birtokába került. Nagy Sándor, aki jól ismerte a múzeumi példányt (szemben a sárospataki kézirrattal, amelyet eredetinek vélt), első tekintetre felismerte, hogy az előkerült kézirat annak hiányzó első kötete: hogy tehát ez sem eredeti, hanem másolat, de ép és hiánytalan, s a két kötet együtt a teljes regényszöveget tartalmazza, amely tehát nem töredék immár. Sikerült rábeszélnie a tulajdonost, hogy a becses kéziratot engedje át a múzeumi könyvtárnak. (Nagy Sándor: „*Tariménes útazása*” *Bessenyeitől*. EPhK 1885. 655–656.) A másolati kézirat címlapján ott is látható a bejegyzés, amely igazolja, hogy Tóth Zsigmond állta a szavát: „A szakmunkák pénztárából 40 o. é. forintért megvásároltatott 1886. nov. 17.-én.” Ez a regény második születésnapja: amikor teljes egészében befogadhatóvá, tanulmányozhatóvá vált.

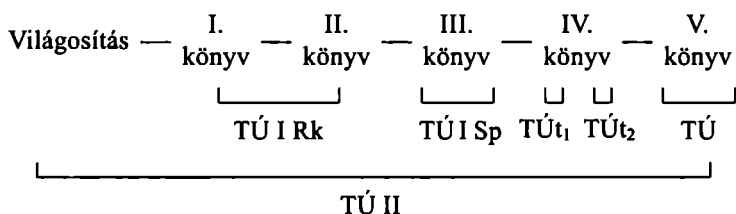
A kéziratok felkutatásának historikumához tartozik még, hogy Imre Sándor, mint Závodszy Károly írja, a regény szövegéből „talált hat levelet a b. Josinczy-féle házban, de melyik részébe való, eldönteni nem tudta.” (Závodszy Károly: i. m. 196.) Imre Sándor kutatómunkájának eredményéről az Akadémiai Értesítő 1872-es évfolyamában adott hírt (10. sz. 75.

és 82.). Később Clauser Mihály újra szemügyre vette az Imre-féle anyagot, s megállapította, hogy a kézirat-töredék a negyedik könyv első szakaszából való, s megfeleltethető az 1930-i edíció 231–233. és 235–237. lapjával. (Clauser Mihály: *Egy Tariménes-töredék a Tudományos Akadémia kéziratárában*. Debreceni Szemle 1934. 28.)

A kritikai kiadás sajtó alá rendezése során az MTA Kéziratárában sikerült hozzáférnünk e hat levélnyi autográf kézirathoz, amely valóban a negyedik könyv első szakaszának befejező részét tartalmazza. Jelzete: Jgt. ált. 4r. 67. Valójában két, három-három levélnyi töredékről van szó, köztük két levélnyi szöveg hiányzik. Megfeleltethető a TÚ II szövegének a 10. levél verzójának utolsó előtti sorától a 12. levél verzója második bekezdésének negyedik soráig, illetve a 14. levél rektójának második bekezdésétől a 15. levél verzójának aljáig terjedő részével. Megjegyezzük, hogy a TÚ II margóján olyan, vízszintes vonalkák által képzett, jelek találhatók, amelyek esetleg arra utalhatnak, hogy egyszer már valaki kísérletet tett a fragmentumok lokalizálására. Az első töredék (amely a Kirakades, Kukumedóniás és Tariménes beszélgetését foglalja magában, háttérben a Teneri-kerti multság képével) a szerző lapszámozása szerint a 31–36. lapokat tartalmazza. A második töredék (ez Tariménes és Tomiris találkozását s az ifjú szerelmének fellángolását mutatja be) első lapján a 41., utolsó lapján pedig a 45. szám látható, ennél azonban, mint a TÚ-ban máskor is, a szerző elvétetette a számozást, kétszer írván le a 42. számot. Szövegkritikai elveinknek megfelelően a töredékeket a megfelelő helyen alapszövegként illesztettük be a TÚ II szövegébe. (Szövegkritikai jelük a továbbiakban: TÚ_{t1} és TÚ_{t2}.)

A *Tariménes útazása* kéziratairól eddig elmondottak legfontosabb filológiai tanulságait a következőképpen summázhatjuk:

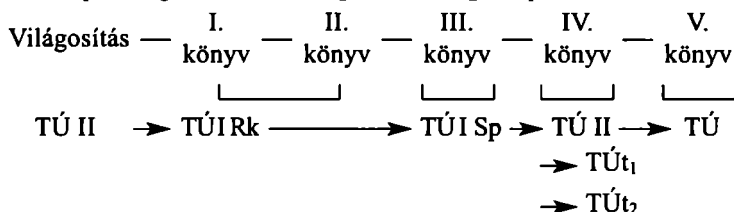
1. A regényszöveg felépítése és az egyes kéziratok ehhez való viszonya:

2. Az alapszövegek kiválasztása a regényszöveg egységei szerint:

1. Világosítás = TÚ II
2. I. könyv = TÚ I Rk
3. II. könyv = TÚ I Rk
4. III. könyv = TÚ I Sp
5. IV. könyv = TÚ II (benne
10v–12v = TÚ_{t1}, 14r–15v: TÚ_{t2})
6. V. könyv (TÚ 1–15. lap) = TÚ II
7. V. könyv (TÚ 16. lapjától) = TÚ

3. Az alapszövegek és a főszöveg; a főszöveg felépítése:

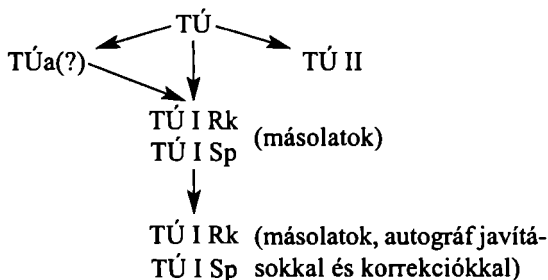
A főszöveg szerkezete tehát:

TÚ II + TÚ I Rk + TÚ I Sp + TÚ II + TÚ_{t1} + TÚ II + TÚ_{t2} + TÚ II + TÚ

4. Az alapszövegek kiválasztásában és a főszöveg megszerkesztésében érvényesített szövegkritikai elvek:

- I. Az autográf kéziratot előnyben részesítettük a másolatokkal szemben. Ebből következően a recensio és az examinatio után a következő rangsort alakítottuk ki:
 1. TÚ és TÚ_{t1} és TÚ_{t2} = autográf kézirat (eredeti fogalmazvány);
 2. TÚ I Rk és TÚ I Sp = az autográf kézitról (eredeti fogalmazványról) vagy azzal egyenértékű szövegről (tisztázatról) készült egykorú másolatok, autográf javításokkal és szövegmodosításokkal, – „ultima manus”-nak tekinthető;

3. TÚ II = az autográf kéziratról (eredeti fogalmazványról) készült egykorú másolat, amely nem tartalmaz autográf javításokat és a szerzői korrekció semmiféle jelét nem hordozza,
- a kéziratok közül ez az egyetlen teljes szöveg,
 - az elvégzett kollacionálás alapján megállapítható: a TÚ pontos, hiánytalan és hiteles másolatának tekinthető,
 - amely azonban nem tükrözi a szerző ortográfiai szokásait,
 - nem tartalmazza a TÚ I Rk-nak és a TÚ I Sp-nek a TÚ-hoz képest új szövegfejléményeit,
 - három szövegrész esetében az egyetlen rendelkezésünkre álló szöveg.
- II. A lehetőségek szerint érvényesítettük az „ultima manus” elvét; a kéziratok kronológiai vizsgálata alapján az egyes szövegek között a következő időrendi viszonyokat állapítottuk meg:

Az elmondottakból következik, hogy az általunk konstituált főszöveg teljes és autentikus, de egységességét biztosítani nem tudtuk. Hasonlattal élve: a főszöveg megszerkesztésekor alkalmazott eljárásunk annak a restaurátornak a munkájára emlékeztet leginkább, aki egy eredeti, ám megcsonkult festménynek a fennmaradt darabjait egy egykorú másolat felületének megfelelő helyeire illeszti. Az így kiállítható kép a lehető leghitelesebb, de kétségtől nem egységes tónusú. És, a hasonlat továbbfűzésével, azt is el kell még mondani, hogy a restaurátori munka nem is tekinthető végleges és befejezett megoldásnak. Amennyiben az originál opus újabb részletei kerülnének elő, a restaurátori munkának folytatódnia kell a korábbiaknak megfelelő módon.

A „TARIMÉNES ÚTAZÁSA” KÉZIRATAINAK HELYESÍRÁSA

A TÚ kéziratának jellegzetességei alapján megállapíthatjuk, hogy az írásbeli aktus nem egy előzetes megfogalmazást követett, hanem egybeesett a szöveg megfogalmazása és írásban történő rögzítése. A másolatok elkészítésének (elkészíttetésének) több oka lehetett, először is a tisztázás szándéka, lévén az autográf kézirat fogalmazvány, de szerepet játszhatott a másolati példányok létrehozásában az előzetes nyilvánosságba adás vágya (miként a Kazinczynak elküldött két szakasz esetében), s bizonyára a nyomdafestékhez nem jutó szöveg fennmaradási esélyeinek növelése. A TÚ I Rk és a TÚ I Sp a szerző által kezdeményezett s végül korrigált másolatok, amelyek azonban nem betűhív kópiák, minthogy a másoló saját ortográfiai szokásait juttatta érvényre, tehát a szerző hangtani-nyelvi sajátosságai csak mintegy szűrőn át kerültek a szövegbe. A TÚ II nem biztos, hogy a szerző tudtával készült, ami nem lenne szokatlannak minősíthető eljárás a korszakban, hiszen az ekkor készült nem szerzői kéziratoknak mintegy a fele ilyen jellegű (Benkő Loránd: *A magyar irodalmi írásbeliség a felvilágosodás korának első szakaszában*. Bp. 1960. 124–144.), habár az ötödik könyv két szövegváltozatának kollációja azt igazolja, hogy a TÚ II archetípusa a TÚ volt, vagyis a másoló ez utóbbi alapján kellett, hogy dolgozott legyen. Benkő Loránd a *Buda tragédiája* kéziratának és nyomtatott szövegének különbségei alapján joggal feltételezi, hogy Bessenyei még egyszer leíratta és rendbe szedette a szöveget (i. m. 185.), s egy ilyen szándékot a TÚ II létrejöttének motívumaként sem zárhatunk ki.

Benkő megállapítása szerint Bessenyei kevert írásmódot alkalmaz, tehát ugyanazon nyelvi jelenségen belül a szöveg egészében változik nála az írásmegoldás, egymással szemben álló típusok keveredésével, minthogy a kialakuló nyelvi norma ütközhet az egyéni nyelvhasználat sajátosságaival. Ez a jelenség, a szerző írásmódjától függetlenül, *Tariménés*-edíciónk esetében hatványozottan érvényesül, mivel a szöveget rögzítő négy (vagy három) kéz egymástól eltérő nyelvhasználati szokásokat követ, s az egyes jelenségek esetében más-más módon viszonyul a kialakuló nyelvi normához.

E helyen nem lehet feladatunk az idős Bessenyei helyesírásának átfogó tanulmányozása, ezért csupán a regény kéziratának legfontosabb jelenségeire korlátozzuk figyelmünket, elsősorban az autográf szöveget tartva szem előtt, míg a másolatok esetében be kell érünk a domináns eltérések jelzésével. A szerző írásmódját a közép-magyarországi literátorok írásbeliségének keretei között kell vizsgálni, amely, eltérően a dunántúli tollforgatók gyakorlatától, lényegesen kisebb arányban provincialisztikus, mint amennyire normatív. Szélesebb körben csak két provincializmus érvényesül: a formánsvégi *-nn* és a *-bul*, *-bül* stb. ragsor. A TÚ-ban az első jelenségre csak szórványosan találunk példát, Bessenyei, s nyomában a TÚ II másolója, bár ez utóbbinál némi ingadozás tapasztalható e téren, általában nem kettőzi meg a formánsvégi *-n*-t. Annál inkább a TÚ I Rk és a TÚ I Sp másolója. „E’ ragyogó térségnek *közepénn* feküdt egy Váras, mellynek Emberi emlékezettől fogva Tariménések voltak Örökösi: *derekánn* felemelkedett ordas Kastéllya, hajdani formájával a’ *tündérek*’ Várát hozta nézőinél olly bánatos emlékezetbe, mellyel a’ régi időknek mesélt gyönyörűségei *után* szoktunk sohajtani” – olvassuk a regény bevezető szakaszának egy mondatát a TÚ I Rk szerint. Ugyanez így fest a TÚ II-ben: „E ragyogó térségnek közepén feküdt egy Váras, mellynek emberi emlékezettől fogva Tariménések voltak Örökösi: *Közepénn* fel emelkedett ordas Kastéllya, hajdani formájával a Tündérek Várát hozta Nézőinél oly bánatos emlékezetbe, mellyel a régi Időknek mesélt gyönyörűségei után szoktunk sohajtani.” (Kiemelések tőlem, N. I.)

Az említett provinciális jellegű ragsor viszont általános jelenség a TÚ-ban. Például: „Nem azért kesergek, mond a királyné, hogy meg *verette-tésemtil*, *halálomtul* rettegnék, de mitsoda kemény szív volna, mely ily

virágzó ifjuság életének vesztén köny hullatásra és utolsó meg illetődésre ne hozattatna.” Egyéb, a régióban szórványosan előforduló provincializmusok közül még a következőket találjuk meg az autográf kéziratban, a főbb típusokat egy-egy jellemző példával szemlélítve: *fájdalmok, terhek, vóna, szomszédgya, módgyán, nálla, véllek, bé, mihent, hamissan*.

Bessenyei írásmódja a közép-magyarországi szerzők írásmódján belül átmeneti típust képvisel, amely a provinciális és a normatív típus között helyezkedik el, mint példáinkból is kitűnt, nem túltengő tájnyelvi sajátságokkal, de egészében kevert írásmóddal, ingadozásokkal. Például: „Igy lett Jajgádia nemzeti ditsősségének seprejévé, és erköltseinek salakjává”, de: „Artenis, seregének jutalmazásában kedvet tanálván, ebben *let* meg elégedése után azon vólt, hogy az Isteneknek hálát agygyon, és a meg ölettetet népek emlékezetire halotti beszéd tartasson.” És miként Kniezsa István megállapította, az általa megkülönböztetett három fő keveréktípus egyikéhez (protestáns *tz, ts* + katolikus *latty*) áll közel (Kniezsa István: *A magyar helyesírás története*. Bp. 1952.), amint következő példánk igazolja: „Artenis ezen szavát alig végezi, hogy fő kapitánynya Szipiopoli nálla bé jelentetik... azonnal *botsáttya*... eleibe megyen, *szóllittya*, hivja. Kedves vezérünk mond néki, hazádnak, nemzetednek sorsa fordult kezedre, hivségedre, emberségedre, vitézségedre, böltességedre.” (Kiemelések tőlem, N. I.)

Az idős Bessenyei nyelvhasználatának árnyaltabb megközelítése érdekében tekintsük át a *Tariménés útazása* ortográfiáját a legfontosabb helyesírási problémakörök szerint!

1. Hangjelölés

Mint Fábíán Pál megállapította, a 18. század utolsó és a 19. század első harmadában rendkívüli tarkaság jellemzi a magyar helyesírást, noha helyesírásunk néhány alapvető kérdése, így a hangjelölés fonematikus jellege, valamint a kiejtés szerinti és a szóelemző elv érvényesülése, megoldódtak a 18. század végére. Ez a heterogenitás főként a korábban elkülönülő protestáns és katolikus helyesírás keveredésével, a nyelvjárási

alakok küzdelmével, a későbinél jóval liberálisabb helyesírási közízléssel s a szerzőknek saját ortográfiai szokásaikhoz való ragaszkodásával függ össze. (L. Fábián Pál: *Az akadémiai helyesírás előzményei*. Bp. 1967.)

A korabeli grammatikusok kivétel nélkül használják a hosszú magánhangzókat, de sokan nem tartják ezeket az ábécé tagjainak, csupán kvantitatív különbséget látva a rövid és hosszú magánhangzók közt (az *a*–*á* és *e*–*é* kivételével). Az írók többsége feleslegesnek tartotta a megkülönböztetést, főként az *i*, *u*, *ü* – *í*, *ú*, *ű* esetében, s bár Révai és Földi határozottan fellép e felfogással szemben, s olyan költők, mint Kazinczy vagy Batsányi, igen gondosak a megfelelő ékezet kiválasztásában, Földi azért elismeri, hogy sokan még nem követik ez újabb szokást, s vannak, akik egyáltalán nem különböztetik meg a hosszú és rövid magánhangzókat, vagy pedig ingadoznak e téren. Ezek közé tartozik Bessenyei is, például: *gyűlöljem*, de: *Szűz, Vallásu, Ur, szívében*. Az *ö–ő* használata során ugyanígy jár el: „Könnyen lehetett volna ezen esetnek *jövendőljét* ér vágásra itélni. Azomban, eseteimre gondolva, *e rémitő* tsudát, nézd! az *idő*, mely *lehetővé*, és természet szerint valóvá teszi?” – olvassuk a regény befejező részében. Viszont ezt írja: *Bólts*. (Kiemelések tőlem, N. I.) A hangzójelölés területén mutatkozik meg Bessenyei helyesírásának egyik legkarakterisztikusabb jellemzője, az egyszerűsítés elvének érvényesülése. A TÚ II másolója, ha nem is mindig a kialakuló normának megfelelően, megkülönbözteti a hosszú és rövid magánhangzókat. A TÚ előbb idézett mondatát nála így találjuk: „Könnyen lehetett volna ezen esetnek *Jövendőljét* ér vágásra itélni. Azomban, eseteimre gondolva, *e rémitő* tsudát, nézd! az *idő*, mely *lehetővé*, és természet szerint valóvá teszi!” (Kiemelések tőlem, N. I.) Hasonló törekvésről tanúskodik a TÚ I Rk és a TÚ I Sp szövege is. Ezzel szemben Bessenyei gyakran az *o–ó* megfelelő jelölését sem alkalmazza minden esetben (pl. „[...] le fizetvén azt, a szives, forro buzgósággal.”), s előfordul, hogy az *ö* és *ő* betűkről egyszerűen le hagyja az ékezetet, pl. Arténis a győzelem után elrendeli, hogy a hősi halált haltaknak, vagyis „a meg *olettetet* népnek emlékeztetire halotti beszéd tartasson”. Ilyenkor nehéz eldönteni, hogy egy helyesírási szokás érvényesülésével vagy tollhibával állunk-e szemben. Az olvasást nehezíti, hogy Bessenyei az *ü–ű*, *ö–ő* írásakor gyakran csak egy vízszintes vonalkát vagy egy lapos s-vonalat húz a betű fölé.

A kétjegyű mássalhangzók fogalma e korban még a grammatikusok egy részénél sem volt világos, különösen az *ly*, a *gy* (lévén ez palatalizált *d*, vagyis fonetikailag nincs köze a *g*-hez) és a *c*–*cs* esetében. Bessenyei megkülönbözteti a *j*-t és a *ly*-t, a *j*-t hiátustöltő szerepben is alkalmazza, olykor megkettőzve (*sijjetséggel*, *sijjetve*), az *ly*-t azonban sajátosan használja, s egyéni módon kettőzi: *alyakaidon*, *ajánlya*, *tzéllyához*, *tzéllyokra*, *kastéllyának*, de: *homálylyal*, *távolyrul*, *tanállyák*, sőt: Kirotosz népe „*mélyj* tsendességre botsátkozot”, midőn a sereg Jajgádia felé indult. Példáink egy része Bessenyei helyesírásának másik fő elvét, a kiejtés-követő írásmódot is szemlélteti. Az író a *c* hangot *tz*-vel, a *cs*-t pedig *ts*-vel jelöli: *pertzben*, *hartzban*, *artzán*, *láttzattak*, illetve: *tsak*, *tsalok*, *tsirke*, *tsür*, *tselekedete*, *tsuttsa* (a. m.: csúcsa). A kétjegyű mássalhangzók kettőzése ugyancsak meglehetősen tisztázatlan e korban. A *Debreceni*

Grammatika így vélekedik: „[...]rövidségnek okáért mindazáltal elég azokbann a Vezér Betűt megkettőzni így: Attya, Annya, fattya 'sat. [...] de kivéődik az sz, és gy, a mellyeket megkettőztetve egész két sz-szel és két gy-vel mondunk-ki: mint aszszony, iszsza, fagygyú sat.” (*Magyar Grammatika*. Bétsbenn 1795. 9.) A csonkított kettőzés terjedését részint az egyszerűsítés szándéka, részint az ipszilonista írásmód hatása, részint pedig a *tt+s*-et tartalmazó képzettszótipus (amelyben a *its* értéke *ccs*) segítette. A TÚ a csonkított kettőzést részesíti előnyben, de néhány helyen ingadozást mutat: *forgattya, fattyu, asszonyi, személylyét, borostállya, annyira, haggyván, faggyasab, de: higgyge, hagygyák*.

2. A helyesírási alapelvek érvényesülése

A két nagy elv, a kiejtés és a szóelemzés (vagy morfológikus írásmód) korszakunkban megfigyelhető kiegyenlítődését a grammatikusoknak, jelesül Révainak és követőinek köszönhetjük, akik tökéletesítették a református helyesírásban erősen érvényesülő etimológikus írásmódot. A TÚ szövegében a két elv harcából igen gyakran a fonetikus elv kerül ki győztesen, ami igazolja a szerző kiejtéskövető írásmódjáról kialakult felfogást (L. Bíró Ferenc *Bevezetése* a B. Gy.: *A Holmíhoz*. Bp. 1983. és Penke Olga *Bevezetése* a B. Gy.: *Rómának viselt dolgaihoz*. Bp. 1992.) Böven találhatunk példákat erre mind a részleges hasonulás (*azomban, külömb-séggel, kébzeloédésszel*), mind a teljes hasonulás terén (*szette, tutta, atta, vir-rattával, ragattatva, attya, szóly* [ti. szólj], *szüllyön, hallyon, állyon, igasságot, nyugottam, tanállják, ravasság, bátyyoktul*). Gyakori jelenség a *-val, -vel* ragos szóalakok rövidített írásmódja: *pénzel, kardal, kézel*, (pénzzel, karddal, kézzel helyett). Sajátos hasonulási jelenség, s egyben jellegzetes provincializmus a *-j*-vel kezdődő toldalékok *-gy*-vel történő írása: *haladgyák, módgyára*. Az írásmód a hasonulás terén is gyakran ingadozó. Ugyanazon szótó különböző toldalékos alakjai esetében hol nem jelöli a zöngéesség szerinti részleges hasonulást, érvényesítve, a kialakuló normának megfelelően, a szóelemző elvet (*imádságok*), hol pedig, követve a kiejtést, jelöli a hangváltozást (*imátságaimat, imátságotskáimat*).

Jellemző, hogy a példaként idézett három szóalak ugyanazon bekezdésben található, s hozzá ugyanazon szereplő, az ájtatos Kanposziné beszédében.

Az összeolvadás eseteinek írásában is érvényesül a kiejtéskövető módszer, különösen a palatalizáció területén (Bessenyei kevert írásmódjában e vonatkozásban az ipszilonista hatás érvényesül), de olykor az affrikáció bizonyos módozatainál is teret nyer nála a fonetikus elv: *tuggya, láttya, juttattya, tartya, agygyák, szűny meg, állapottyára, egytzer*. „Artenisnek vezére kérdi Humhámtul, hogy elegendőnek tanálná é ezeknek elmjét az országos dolgokra, kik szemek elibe rajzolt *állapottyokat* semmi képpen meg nem *láthattyák*, és fülek hallatára ki beszélt sorsokat által nem érthetik” – így a TÚ. Ugyanez a mondata TÚ II-ben: „Arténisnek Vezére kérdi Humhámtól, hogy elegendőnek találná é ezeknek elmjét az Országos dolgokra, kik szemek elibe rajzolt *állapotjokat* semmiképpen meg nem *láthatják*, és fülek hallatára ki beszélt sorsokat által nem érthetik?” (Kiemelések tőlem, N. I.) A másoló, mint látjuk, etimologikus jottista ortográfiát alkalmaz (*állapottyokat* helyett *állapotjokat*, *láthattyák* helyett *láthatják*), sőt még ott is rövidülést észlel, ahol pedig a szóelemzés sem találhatna kivetnivalót (*hallatára* helyett ezt írja: *hallattára*), kiküszöböli a provinciális szóalakokat (Humhámtul helyett Humhámtól, *tanálná* helyett *találná*), s megszünteti az író egyéni nyelvhasználatára jellemző, de a korabeli nyelvtanok felfogása szerint felesleges, nagy kezdőbetűs szóalakot (*Elmjét*→*elmjét*), viszont nagy kezdőbetűt alkalmaz annál a két szóalaknál, amelyeket alkalmasint földrajzi névnek tekint (*ország*→*Országos*, ezt a szót egyébként Bessenyei is nagy kezdőbetűvel írja olykor), illetve méltóságot jelentő szónak minősít (*vezére*→*Vezére*), pontosan jelöli a hosszú magánhangzót (*elegendőnek*→*elegendőnek*), s egybeírja a szótővel a hasonlító árnyalatú módhatározó ragját (*semmi képpen*→*semmiképpen*). Példánk szemléletesen jelzi, hogy a TÚ II másolója az egységesülő helyesírás kialakuló szabályainak megfelelően alakítja át, tehát a nyelvi norma irányában mozdítja el Bessenyei szövegét, miközben ennek következtében megszünteti az író egyéni nyelvhasználatának néhány jellemző vonását.

Az összeolvadás tekintetében a TÚ II-höz hasonlóan jár el a TÚ I Rk másolója: „Hiheted é, hogy Jupitert ez vagy amaz áldozatnak fűsti ter-

mészet szerint *táplálja*? Néki az áldozatnak sem füstire, sem testére, sem szagára szüksége nints; hanem tiszteletit *kívánja*; mely ha töredelmes lélekből 's tiszta szívből származik, mindenféle áldozatbann kedves" – olvassuk a második könyv kéziratának 19. lapján, a teljes hasonulást és az összeolvadást az etimológiai elvnek megfelelően írva – s ott a másoló-ra jellemző formánsvégi *-nn* a határozóragban. (Kiemelések tőlem, N. I.) A TÚ I Sp-ben hasonló írásmódot találunk.

3. Kis és nagy kezdőbetűk

Egyik példánk kapcsán már utaltunk arra, hogy Bessenyei, a kor írás-gyakorlatához viszonyítva, aránylag kevésszer s igen egyénien alkalmaz nagy kezdőbetűt. A tulajdonneveken és a mondatkezdő betűn kívül például: *Istenek, Emberek, Világ, Elme, Nemzet, Nép, Kám, Filosofus, Vitéz, Örök Minden, Nagy Minden* ('világegyetem' jelentésben használva az egykor spinózista terminust), *Úr, Uram, Ünnepe, Ég, Lélek* (amiből akár sajátos értékrendre is következtethetünk, minthogy Földi János szerint „Minden nagyobb jelentésű Névszók elein” ezt az írásmódot kell alkalmazni [Földi János: *Magyar grammatikája*. S. a. r.: Gulyás Károly. Bp. 1912. 50.], s Bessenyei legtöbbször, ha teszi, ennek megfelelően jár el), de akad *Ifju*, sőt *Tsür* és *Tsősz* is. A TÚ II a szavak szélesebb körében és skáláján alkalmaz nagy kezdőbetűt, a grammatikusok felfogásának megfelelően, mint ahogy a *Debreceni Grammatikában* is azt olvashatjuk, hogy nagy kezdőbetűvel írandók, a tulajdonneveken kívül s a „vérséget, atyafiságot, nemzetet jelentő Szók” mellett, a „Hivatalt, vagy Méltóságot jelentő Szók”, valamint „A Tudományokbann előforduló Mesterszók”. (I. m. 13.) Az autográf szöveg és a másolat írásmódjának különbségét e téren szemléletesen tükrözi az alábbi mondat két változata. TÚ: „Harmad napon egyben gyűjtetnek az országnak felsőb Rendei. Nagy Urak, nemesek, papok, és midnen hivatalt viselő férfiak – fő hadi vezérek, 's tanácsosok, kik közzelebrül, és a Városban tanáltathattak, kiknek Szípiopoli következő képpen beszél.” (L. a kézirat 94–95. lapján.) TÚ II: „Harmadnapon egyben gyűjtetnek az Országnak Felsőbb Rendei, Nagy Urak, Nemesek, Papok,

és minden Hivatalt viselő Férfiak – Fő Hadi Vezérek 's Tanácsosok, kik közelebről és a Városban találtathattak, kiknek Szípiopoli következendő-képpen beszéll [...]” (L. a másolat ötödik könyvének 71. lapján.)

4. Egybeírás és különírás

Az egybeírás, különírás, kötőjeles írás lehetőségei közül az egybeírásnak volt a legtöbb híve a korszakban, így találjuk leggyakrabban az összetételeket. Ehhez a gyakorlathoz viszonyítva a TÚ szövegében feltűnően sok a különírt szóösszetétel, sőt néha még a formáns is leválik a szótöről. A legbonyolultabb problémát azonban kétségkívül az igekötők írásmódja jelenti. A közvetlenül az ige előtt álló igekötők írásának három lehetséges módja közt nagy küzdelem folyt ekkor. S jóllehet Bessenyei-nél e téren szintén tapasztalható bizonyos ingadozás, ő általában különírja az igekötőt ilyenkor is, ahogy következő példánk mutatja: „De nem az a *fel vet* tzél, hogy az Emberek olyanokká tétessenek, a millyenek nem lehetnek, hanem hogy aggyák meg leg aláb magoknak azon lehető jót, mely természetektől *ki telik*.” A Pirhomégasztól idézett mondat a TÚ II-ben így alakul: „De nem az a *fel vett* tzél, hogy az Emberek olyanokká tétessenek, amillyenek nem lehetnek, hanem hogy adgyák meg leg alább magoknak azon lehető jót, mely természetektől *ki telik*.” (A kézirat 83. és a másolat 61–62. lapján. Kiemelések tőlem, N. I.) Vagyis a másoló ugyan a már ismert módján jár el, de a most szemügyre vett jelenségcsoport területén a szóba jöhető négy eset közül csak az egyiken változtat (*a millyenek*→*amillyenek*), a felsőfok előtoldalékát külön írva hagyja, s az igekötők írásán sem változtat. A TÚ I Rk és a TÚ I Sp szövegében ellenben változatosabb képet, nagyobb ingadozást találunk e téren. E két kéziratban határozott tendencia figyelhető meg a közvetlenül az ige előtt álló igekötő egybeírására, ám ez csupán az esetek egy részében érvényesül, s még gyakran a különírás mellett dönt a másoló, s szép számmal akad kötőjeles forma s bizonytalan írásmódú alak, mikor az igekötő és az ige az egyébként szokásos szóköznél közelebb került egymáshoz, de azért nincsenek egészen egybeírva, mintha a másoló nem tudta vagy nem

kívánta volna eldönteni a kérdést. Az ige után álló igekötők írásánál a különírás és a kötőjeles forma szerepel leggyakrabban.

5. Központozás

Bessenyei írásmódja a központozás területén is egyéni arculatot mutat. E jellegzetességek egész körét nem tekinthetjük át, ám a szöveg olvasását talán elősegíthetjük néhány sajátosság kiemelésével. Az író a mondatok végéről többször is le hagyja a pontot, viszont néha függő kérdések után is kiteszi a kérdőjelet, sőt, egyes mellékmondatok után is, mint ahogy felkiáltó tagmondatok esetében is többször kiteszi a felkiáltójelet. Vessző pedig a TÚ-ban bárhová kerülhet, ahol a szerző által elképzelt értelmező tagolás kedvéért szünetet kell tartani, ellenben mellékmondatok határára vagy a felsorolások, halmozott mondatrészek egyes tagjai után nem minden esetben kerül vessző.

Az *e* kérdőszócskát hol kötőjellel, hol anélkül kapcsolja a szóhoz. A hiányjelet meglehetősen következtelenséggel alkalmazza az *a* határozott névelő után, a mutató névmások *z* nélküli változatainál vagy ragokkal való kapcsolódása esetén, továbbá a *s* kötőszó előtt, valamint a birtokos jelző ragjának és a tárgy ragjának elmaradásakor. Sokszor nehéz különbséget tenni az aposztróf és a komma között. Érdekes jellegzetesség, hogy az író a cselekvés folyamatosságának érzékeltetésére, a feszültség fokozására, a szöveg affektív telítettségének vagy az elbeszélő gondolkodtató szándékának jelzésére – a mondaton belüli szakaszok után vagy tagmondathatárokon – néha két vagy három pontot rak egymás után, s előfordul, hogy a gondolatjelet is megkettőzi, sőt megháromszorozza, olykor pedig a tollat fogó kéz lendülete nyújtja gondolatjellé a pontot. E tekintetben is a teljesen betűhív közlésre törekedtünk, csupán a mondatvégi pontot pótoltuk néhány alkalommal, ha elmaradása értelmezési zavarokhoz vezetett volna, természetesen eljárásunkról szövegkritikai jegyzetben adunk tájékoztatást.

A REGÉNY JELEN EDÍCIÓJÁNAK KIADÁSTÖRTÉNETI ELŐZMÉNYEI

A *Tariménés utazása* általunk megállapított főszövege, mint a korábban elmondottakból kitűnt, most lát napvilágot először. Alapszövegei közül a TÚ, a TÚ I Rk és a TÚ I Sp a közlés tekintetében mindeddig háttérbe szorult a TÚ II-vel szemben.

Az első fontosabb publikáció a Szépirodalmi Lapok érdeme, amely 1853-as évfolyamában két részletben (29. sz. 451–455., 30. sz. 467–471.) közölte az első könyv második szakaszát, Tariménésnek és Kukumedóniásnak a pucufalvi bölcsnél, Kantakucinál tett látogatásának epizódját. A közlés alapját a TÚ II, a Katona János-féle másolat képezte, azt eléggé szorosan, bár nem betűhíven követi, s csupán a bekezdésekre való tagolásban tér el attól néhány esetben, továbbá „Putzufalva” helyett „Pusztafalvá”-t olvasunk, „Filozofus” helyett pedig „Bölcs”-et. A közlő, Sárréti, a *Déli Tenger – Déli Bába – Déli Báb* kifejezésekhez fűzött jegyzetében elárulja, hogy maga is arra a vidékre való, ahol egykor a szerző lakott. A közlemény alapjául szolgáló szöveget, mint már említettük, Szőke István juttatta el a laphoz. (Nagy Sándor: i. m. 655.)

Szintén a TÚ II volt az alapja annak a – mindmáig legfontosabb – *Tariménés*-edíciónak, amely 1930-ban látott napvilágot a budapesti V. ker. áll. Berzsenyi Dániel Reálgymnázium ifjúságának kiadásában, Vajthó László, Rót György és Hegedüs Géza bevezetésével. (B. Gy.: *Tariménés utazása*. Szatirikus állambölcséleti regény. Bp. [1930] Magyar Irodalmi Ritkaságok 16. A továbbiakban TÚMIR.) A sajtó alá rendezők

a kéziratok közül figyelembe vették a sárospataki másolatot is, annak legfontosabb eltéréseit lábjegyzetben közölték. A kiadás alapvető érdeme, hogy százhuszonhat évvel a regény megszületése és negyvennégy évvel a szöveg teljessé válása után végre a szélesebb szakmai nyilvánosság és olvasóközönség számára is hozzáférhetővé vált a mű. Az edíció szövegkritikai problematikusága a TÚ II-nek alapszöveggként való felhasználásából fakad, amit e változat teljessége és tisztázati jellege magyaráz, ám a korábban elmondottak fényében nem tekinthető autentikus szövegnek. És, mint ezt is láttuk, nem a szerző, hanem a másoló nyelvhasználatának, helyesírásának sajátosságait tükrözi. Mivel a szerző ezt a másolatot nem látta el javításaival, a másoló néhány elírását, téves olvasatát a sajtó alá rendezők sem észlelték, s olykor a maguk hibás lectióját vetítették rá a szövegre, így e kritikus pontokon óhatatlan bekövetkezett a szövegromlás. Nézzünk egy jellegzetes példát!

A szerző által a harmadik könyv elé helyezett *Emlékeztetés* 8. bekezdése a TÚMIR-ben így található: „E mind jól van eddig, jó ember! – azt felelheted magadban – de hátravan még a nodusi görcskötés, melyet ki kellene fejteni. Mi hát az? kérdelek; mondd meg! Bakatella, jó író atyámfia! – feleled – és csak ebből áll, hogy én hijában élnék, olvasnék, gondolkoznék világ végéig *egy pihenőbe*, mert nevezetes író, szóhelyeztető, sem szép beszédrend-szerző sohase lennék. Adj hát születést is a mester-ség-tanuláshoz! Ki tanul meg hegedülni, ha ujjá nincs?” (TÚMIR 117.) Ezzel szemben a TÚ I Sp megfelelő helyén a következő szöveg áll: „E’ mind jól van eddig jó Ember!, azt felelheted magadbann, de hátra van még a’ Nódusi görtskötés, mellyet ki kellene fejteni. Mi hát az, kérdelek, mondd-meg? Bakatella, jó Író Atyámfia, feleled, és tsak ebből áll, hogy én hijjában élnék, olvasnék, gondolkoznék Világ végéig *egy pihőbe*, mert nevezetes író, szó helyeztető, sem szép beszéd-rend szerző soha se lennék; adj hát születést is a’ mesterség tanuláshoz. Ki tanul-meg hegedülni, ha újjá nints?” (Az *Emlékeztetés* kéziratának 5. [számozatlan] lapján. A kiemelések tőlem, N. I.)

A TÚ II másolója a jelzett helyen hűségesen követte a kéziratot. A TÚMIR sajtó alá rendezőit azonban alkalmasint félrevezette a *pihőbe* szó fölé írt, idegen kéztől származó betoldás: „*pihenőbe*”, vagy pedig –

nem értvén a kifejezést – tollhibára gyanakodva téves emendációt hajtottak végre. És nyomukban Szauder József is hasonlóképpen helytelenül járt el később, tehát a corruptela hagyományozódott. (*Bessenyei György válogatott művei*. S. a. r.: Szauder József. Bp. 1953. 376.) Pedig a *pihő* – *pihő* 'rövid lélegzet', az *egy pihőre* – *egy pihőben* pedig 'egy hajtásra', 'egyvégtében', 'egyfolytában', 'egy helyben maradvá' jelentésben többször is előfordul Bessenyeinél. (Lásd pl.: PM 245., B. Gy.: *A természet világa vagy a józan okosság*. Kiad. Bokor János. Bp. 1898. RMKt 7. 359, RVD I. 232.) Mindez azt igazolja, hogy az egykori másolók – szemben a későbbi olvasókkal – ez esetben is jól értették Bessenyeit, akinek a képzelt befogadó szájába adott ironikus megjegyzése nem arra vonatkozott, hogy hiába olvas és gondolkodik „egy pihenőbe”, hanem, ami sokkal súlyosabb felvetés, hogy akár *egyvégtében*, amíg világ a világ, is hiába teszi ezt. Bessenyei egyébként gyakorta próbára teszi a filológust. A sárospataki kézirathoz egy kéz, lehet, hogy magáé a másolóé, az idézett bekezdés „nodusi görckötés”-éhez egy megjegyzést fűzött a margón: „nem Gordiusi?” A szerző azonban jól tudta, hogy a *nodus* 'csomó' -t, 'göb' -öt jelent, s a kétszeresen kötött csomót „*nodus Herculis*”-nak nevezték. Akit fogságba akartak ejteni, efféle csomóval kötötték gúzsba, miként Odüsszeusz Próteuszt: „*Quo teneam voltus mutantem Protea nodo?*” (Horatius: *Epist.* 1, 1, 90.)

E helyen szükségesnek tartunk egy rövid módszertani kitérést, mivel éppen kiadástörténeti szempontból tartjuk fontos fejleménynek, hogy jelen edíció munkálatai során a rendelkezésünkre álló szövegek összevetésével a vitatható helyeken rekonstruáltuk a hiteles szöveget, sőt a kollacionálás műveletét adott esetben más Bessenyei-szövegekre is kiterjesztettük. A szövegkritikai jegyzetek teljes képet adnak e munkáról, elsősorban az alapszövegek és a TÚ II viszonylatában, most csupán két példával kívánjuk érzékeltetni a felmerült, s remélhetőleg le is küzdött nehézségeket. Az ötödik könyv első szakaszában (a kézirat 38. lapján) a következő mondat olvasható: „Szipiopolis <meg> el [Javítás a törlés alatt] indulása előtt, meg ölettetet vitézeit <el> temettette, kiknek fejekhez egy követ állított <fel ily ...> ily [Javítás a törlés után a sorok közt] emlékezzetel: *Utazó! agygy hirt Kirotoszban, hogy ditsösségéért temetkeztünk ide.*”

Aminek alapján a tisztázati szöveg így alakul: „Szipiopoli el indulása előtt, meg ölettetet vitézeit temettette, kiknek fejekhez egy követ állított ily emlékezettil: *Utazó! agygy hirt Kirotoszban, hogy ditsőségéért temet-keztünk ide.*” A TÚ II másolója viszont, félreértvén a szerző javítási zándékát a kétségkívül szokatlan módon, a törlés alá helyezett, általa kívánt igekötő szórendi helyét illetően, így alakította az idézett bevezető részét: „Szipiopoli, indulása előtt, meg ölettetett Vitézzeit temettette el, kiknek [...]” Apróság? A szerző műgondját ismerve semmiképpen nem az.

Másik példánk viszont azt jelzi, hogy jóllehet még Homérosz is szundikált néha, a filológus viszont köteles mindig éber maradni. A harmadik könyv hatodik szakaszában, a TÚ I Sp 126. lapján, ezt olvassuk a totoposzi országgyűlés rendelkezései sorában: „Véletlen-Gyilkosságnak vétetett az olyan Eset, mellyben valaki erdőbenn, ligetenn vadászló, és a' bokor alatt alvó embert, kit nem látott, olly helyenn aludni sem gondolt, halálra sebessiti.” Két lappal később pedig ez következik: „A' Szűzekkel megestek, váll vonítás által való büntetésre ítéltettek.” Bessenyei, aki, mint tudjuk, átnézte a szöveget, mindkét helyet változtatlanul hagyta. Csakhogy „vadászló” szóalakot még mint a „vándorló” vagy „kóborló” stb. mintájára esetlegesen létrejött, helytelen analógián alapuló, ún. téves visszaütéses írásmódot sem nagyon képzelhetünk el, legfeljebb csak mint hapax legomenont, ami e kontextusban nem hihető. Valószínűleg az történt, hogy a szerző szeme átfutott a hibás szóalakon, a másoló lapsus calamiján, és a TÚ II létrehozója olvasta helyesen a kéziratot, ahol az ő tanúsága szerint nem *vadászló* állhatott, hanem ez: *vadász, lő* – vagyis két különálló verbum. E helyen tehát a TÚ II-vel való kollacionálás alapján emendációval kellett kiküszöbölnünk a szövegtorzulást, amit coniecturával is valószínűsítettünk, s helyreállítottuk az eredeti textust. Íme: „Véletlen-Gyilkosságnak vétetett az olyan eset, mellyben valaki erdőbenn, ligetenn vadász, lő, és a' bokor alatt alvó embert, kit nem látott, olly helyenn aludni sem gondolt, halálra sebessiti.” A másik citált mondat még fogósabb szövegkritikai szempontból, minthogy a szöveg így is maradéktalanul értelmes, legfeljebb igazságérzetünk méltatlankodik, ha olvassuk. Csakhogy Bessenyei jogérzéke, számtalan példával igazolhatnánk

ezt, nagyon is megbízható, s ebből a tényből arra következtettünk, s a TÚ II e ponton is segítségünkre volt, hogy az eredeti kéziratban nem „A’ Szűzekkel megestek” szószerkezet szerepelhetett, hanem *A’ Szűzeknek megestek* alak, tehát elől nem határozó, hanem birtokosjelző áll, ehhez pedig nem többes számú igenévi forma, hanem birtokos személyragozott alak kapcsolódik, azaz nem a szűzekkel (akaratuk ellenére) megesett dolgokat ítéli meg oly enyhén a totoposzi igazságszolgáltatás, hanem csupán a női gyengeséggel szemben elnéző. A corruptela megszüntetése után a rekonstruált mondat így szól: „A’ Szűzeknek megestek, váll vonítás által való büntetésre ítéltetett.” (Az állítmányt az egyes számú alanyhoz igazítva, ugyancsak a TÚ II szövegének megfelelően.)

Visszatérve a TÚMIR-re, amely, ha nem kritikai igényen készült is, de mindmáig az egyetlen teljesnek mondható szövegkiadás, érdemének tekinthetjük azt is, hogy felhívta a figyelmet Bessenyeinek erre, a szélesebb közönség által alig ismert művére. A kiadvány kritikai fogadtatása nem a szöveggondozás módját tette mérlegre, hanem azt a tényt üdvözlötte, hogy ez a már-már elfeledett regény végre nyomdafestéket látott, de néhány igényesebb bíráló azért a mű értelmezésére is kísérletet tett, s ennek során olyan kérdéseket is érintett, amelyek a regény recepciójának historikumához is adalékot szolgáltatnak. Hegedüs Zoltán például felvetette, s ez abban az időben az általánosan elfogadott értékeléshez viszonyítva új elemnek tekinthető, hogy a mű „talán mégsem annyira „gyenge költői munka”, mint Beöthy gondolja, és talán nem annyira „fárasztó és színtelen”, mint Császár véli”. (Hegedüs Zoltán: ItK 1930. 485.) Az Irodalomtörténet recenzense pedig úgy vélekedett, hogy a *Tariménest* nem lehet poétikai minták alapján mérlegre tenni, mert még az ún. utazási regények között is egyedül áll: „[...] nemcsak az egyetlen magyar állam-bölcséleti regény, hanem az első magyar én-regény is, csak hogy az „én” elrejtőzik több szereplő álarca mögé.” (-i. -ó.: It 1931. 262.) Az elbeszélői magatartásnak ezt az aspektusát érzékeli Eckhardt Sándor is, aki megállapítja, hogy „Fénelon *Télémaque*ja, Voltaire szatirikus regényei, talán Barclay *Argenise* voltak a mintái, de Bessenyei, ki sohasem szerette a szolgálai másolást, csak a formát vette át, és saját töprengéseit, sőt egyéni történetét is belevitte ebbe a művébe.” (Eckhardt Sándor: Napkelet

1930. II. 1000.) A műfaji kérdés bonyolultságának érzékelése azt is nyilvánvalóvá tette, hogy a mű – szemben a korábbi vélekedéssel – nem tekinthető kulcsregénynek. Joó Tibor – később még szemügyre veendő – tanulmányában kifogásolta, hogy a sajtó alá rendezők „szatirikus állambölcséleti regény”-nek minősítették (alcímként, tehát mintegy a szerzőnek tulajdonítva a megnevezést) a művet, holott az, szerinte, csúfólódó részletei ellenére, nem szatíra, inkább utópia. (Joó Tibor: *Bessenyei Tariménes*-e. Nyugat 1930. 645–651.)

A TÚMIR fogadtatása során tehát fontos jelzések fogalmazódtak meg a regény későbbi értelmezése számára, s ez a tény is gyarapítja az edíció értékét, amely a későbbi Tariménes-publikációknak is az alapját képezte. Így Szauder Józsefét, aki 1953-ban a *Bessenyei György válogatott művei* című kötetben a regény rövidített szövegét tette közzé, mintegy befo gadva a hányatott sorsú alkotást – főként ideológiai szempontból is méltányolható értékei révén – a magyar klasszikusok átrendezett kánon-jába (*Bessenyei György válogatott művei*. S. a. r.: Szauder József. Bp. 1953. 323–444.), és Vajthó Lászlóét, aki az általa szerkesztett kötetben, az előbbinél szűkebb terjedelemben, szemelvény-csokrot közölt a regény-ből: főként leíró részleteket, szentenciózus szövegeket, s egy nagyobb terjedelmű fragmentumot a Kirakadással kapcsolatos jelenetekből. (*Bessenyei György válogatott írásai*. S. a. r.: Vajthó László. Kis Magyar Múzeum 7. Bp. 1961. 43., 50–51., 56–57., 118–125., 133., 138–139., 140., 141., 141–143., 143–145., 153–184., 187., 209–210.) Ezen kívül egy népszerű kiadvány (*Bessenyei György vidám írásai. Egy vadember tapasztalatai*. Kiad., bev.: Hegedüs Géza. Bp. 1946.), továbbá az oktatás különböző szintjein használatos szöveggyűjtemények sora jelzi, hogy a *Tariménes útazása* az irodalomtörténeti hagyomány részévé vált.

A „TARIMÉNES ÚTAZÁSA”
BESSENYEI KÉSEI MŰVEINEK KONTEXTUSÁBAN.
KONKORDANCIÁK

Mivel a *Tariménes útazásán* Bessenyei más kései műveivel párhuzamosan dolgozott, természetes, hogy az eszmék, motívumok, sőt bizonyos stíluselemek találkozásának, egybecsengésének rendkívül gazdag hálózata tárul föl előttünk, ha a regényt összevetjük a szomszédságában készült munkákkal. Erre a tényre természetesen eddig is történtek utalások a szakirodalomban. Eckhardt Sándor már 1921-ben rámutatott: „Amit Bessenyei a *Társaságnak* eredetében és *Magyarországnak* törvényes állásában kifejtett, azt valósította meg költői ideálképen a *Tariménes útazásában*. E munka Bessenyei politikai hitvallásának irodalmi alakba öntése. Fő célja volt vele, hogy az ideális alkotmányos királyságot szembeállítsa benne az abszolút despotizmussal.” (Eckhardt Sándor: *Bessenyei és a francia gondolat*. EPhK 1919. 193–220., 1920. 42–53., 1921. 19–43. I. h.: 1921. 31.) Fried István újabban tágította a haszonnal egybevethető művek körét. Megállapította, hogy Pirhomégász a vívódó szerző nem egy gondolatát mondja ki a legrokonszenvesebb hősökkel, Tariménessel és Szípiopolival vitázva, viszont Szípiopoli ellenérvei is Bessenyei eszméiből táplálkoznak, és megfigyelésének alátámasztására *A Természet Világára* hivatkozik, de *A Holmit* és a *Bessenyei György Társaságának* néhány párhuzamos helyét is felhasználja állításának igazolására. (Fried István: *Jegyzetek Bessenyei György Tariménes útazása című regényéhez*. ItK 1981. 2. 210–220.) Az elemző arra is felfigyel, hogy Arténis, hasonlóképpen Agiarishoz, a gondviselésről és annak célszerűségéről elmélkedik a háború előtt elhangzó imájában (i. m. 215.).

Legutóbb Penke Olga emelte ki, hogy *A Természet Világa* milyen sok szállal kötődik a környezetében formálódott művekhez. (RVD I.11–15.)

Tanulmányunk e fejezetében a szerző 1802 és 1804 között keletkezett alkotásainak összevetésére szorítkozunk, annál is inkább, mivel feltételezzük, hogy e munkák oly szorosan összetartoznak, mintha egyetlen nagyobb szövegkomplexumot alkotnának. E „felettes szöveg” centrumban – ugyancsak feltételezésünk szerint – az ideális politikai berendezkedés mintájának keresése áll, s Bessenyei az ideát számára megtestesítő alkotmányos monarchia megvalósításának feltételeit és módozatait elemzi. A központi kérdést négy aspektusból, négy szellemi ösvényen közelíti meg, más-más elemét emelve ki az ideális modellnek. Filozofikus esszéiben a legfontosabb fogalmak értelmezésére vállalkozik, Róma-történetében az államforma antik változatait elemzi s veti össze a maga eszményképével, bölcséleti költeményében az egyén, a társadalom és a természet viszonyát kutatja, a természet egyetemes miliójében helyezve el a boldogságát kereső embert, regényében pedig, mintegy átállítva az „objektívet” és megváltoztatva a „mélységelességet”, az egyes szereplők nagyon is eltérő nézőpontjából ábrázolja az ideális államformát, miáltal, humorba mártott kételkedéssel, annak viszonylagosságát emeli ki.

I. A „Tariménes útazása” és „A Természet Világa”

A két mű szinte számtalan egybecsengésén túl műfaji tekintetben a regény a tanköltemény formáló elveinek a kibomlását, továbbvitelét is megtestesíti. *A Természet Világa* szövegének egyik feltűnő jegye, hogy rendkívül sok jegyzetet tartalmaz, ezek egy része nem csupán kiegészíti a versek gondolatait, hanem sokszor vitatkozik is azokkal. Ez az inspiráció sokoldalúságára, az eszmék dinamikus, antitetikus, nem letisztulttan egységes, hanem inkább vívódva-töprengve letisztuló jellegére utal, ami valójában a bölcséleti költeménynél képlékenyebb, szabadabban, poétikai kötöttségektől mentesen alakítható formát igényel, amelynek tágasabb, mozgathatóbb keretei között az ellentpontok részeivé válhatnak

a szövegnek, s nem kényszerülnek függelékszerű megfogalmazódásra. De a regényforma természetes öleléssel, s ugyanakkor a terjengősség, a más módon könnyen parttalanná váló csapongás negatív hatása nélkül vonja magához azokat a költői szépségű epizódokat is, amelyek sokszor annyira megterhelik a tanköltemény szerkezetét. Ilyen az éj sötétjében pennát, papírost kereső poeta képe (B. Gy.: *A természet világa vagy a józan okosság*. S. a. r.: Bokor János. Bp. 1898. 119.), az alföldi táj plasztikus-festői leírása (uo. 349–351.), a halálra készülődő lélek panasza (uo. 383–384.), a télnek közelgetése (uo. 386.) vagy az életet szimbolizáló „sorskert” leírása (uo. 387–388.). Ezek a motívumok visszatérnek majd a regényben, csakúgy, mint az elmélkedő, magányos ember „néte-len” életének panasza (uo. 322–323.) s, szomorú vígasként, Láisz szépséges alakjának megidézése, akinek kellemei majd Tomiris portréján tűnnek fel ismét. (Uo. 310.)

Vagy gondoljunk a szatirikus zsánerképeknek azon sorára, amely *A Természet Világában* a koncepción belüli mellékszólamot alkotja, s majd, epikusan kiteljesedve, a *Tariménes útazásában* nyeri el valódi funkcióját. Vonatkozik ez Kartzagra, aki „örökké való eskütt N. Bihar Vármegyében” (uo. 151.), Kukuputzra, aki mit sem törődik a világ ítéletével (uo. 155.) vagy a buzgó Dámázira (uo. 309–310.). De eszünkbe juthat Diderodi is, akinek nincs ínyére a házasság, mivel az csak a bajokat szaporítja (uo. 323–324.), Vekerdi bíró, aki a maga paraszti eszével éppen úgy válaszol az elme nagy kérdéseire, miként „Lokk” (uo. 346.), Kunkoródi, a folyton kutyáival foglalatoskodó vadász (uo. 358–359.), Hasadi, aki reggeltől estig „torkol mint a gödény”, vagy a lányokat hajkurászó Venedoszi, a minduntalan pereskedő Tergenyédi (uo. 360.) és az adósságainak terhe alatt nyögő Kornyadi (uo. 363.). Ezek a portrék már – nem feltétlenül kronológiai értelemben, hanem a formálás elvét tekintve – a regény felé mutatnak, a bevezető jelenet vidéki asztaltársaságát, Pucufalvát s a totoposzi epizódokat juttatják eszünkbe.

A Természet Világa egészét áthatja az ember erényeinek és hibáinak, „változhatatlan erkölcs”-ének rezignált-bölcs tanulmányozása: „Mert a milyen benned szived ültetése, / Meg határozása; tested születése, / Ég, föld forduljon föl, örökre úgy maratz, / Akár mely vallásban és temp-

lomban fáratz” – írja (uo. 232.), s e gondolatot majd a regény bölcsei is megfogalmazzák. Máskor az emberi igazság relativ voltáról értekezik: „Ki ki önnön hitét tartya igazságnak / s Kárhozatot mutat ki a töb világnak. / Ó! kibe száll alá különös postával, / Az egek Istene! kivel szól magával?” (Uo. 152.) Kantakucit és Trézénit egyaránt idézhetnénk párhuzamul. Az egyik legfontosabb motívumegyezés a két mű között szintén e problémakörrel kapcsolatos: a „vadember” A jelenség s a belőle táplálkozó, jóllehet a totoposzi polgárrá váló Kirakades képétől sokszor eltávolodó reflexiók átszövik a tanköltemény egész szövegét: „Matamán lakossi”-nak, a „borzos Jaggások”-nak, a „szelédithetetlen” „Hottentot”-oknak vadsága intenzíven foglalkoztatja a szerzőt, s bár elismeri, hogy az együgyűség megmenti a létezőt a halálfélelemtől, a törvény és a vallás hiánya állati sorba taszítja az embert, amit a gyilkolni induló vadról festett elborzasztó kép példáz (uo. 57–58.).

Ezzel szemben dicséri a civilizáció áldásait, az írás, a nyomtatás, az eke, a szemüveg, a malom és a mesterségek által kényelmesebbé s gazdagabbá tett életet, bár azt is jól tudja, hogy az igazságot legyőző pénz, a háború és a tobzódás is a civilizáció terméke (67–76.). Egyik jegyzetéből kiderül, hogy e téren a „Genevai hazafi”-nak ad igazat, bár magyarázatképpen azért hozzáteszi: „A tudománynak, mesterségnek véghetetlen javai vannak. Én csak azt mondom, hogy ne éllyünk vélek vissza.” Szerinte legfontosabb a „közönséges emberi tisztelet”, mint majd Trézéni is fejtegetni fogja, amely a vérségi és közvetlen csoportkapcsolatokon túlmenően is képes társaságot formálni az emberekből (uo. 182–184.).

Rokon a két mű boldogságfogalma is, a szenzualista filozófia azon belátása, hogy „Tárgyakhoz van kötve minden vágyódásod, / És magadon kívül lakik boldogságod” (uo. 41.), s ez az embertárs iránti figyelmet és nyitottságot vonja maga után, s adott esetben a szánakozás és a részvétel érzését ébreszti a szívben (377–386.). A világ ellenben közönyösnek látszik, s hallgatással válaszol az elme faggatózására, s ez is rokon mozzanat a két alkotásban. Ezért is fordul ezen „ikerművekben” érdeklődése az emberi világ, a társadalom kérdései felé, mert e téren módunkban áll bizonyos eredménnyel tevékenykedni, s esetleg problémáinkra is választ kaphatunk.

Az ember benső titkának fokozott érzékelése is vizsgáló tekintetnek erre az iránymódosítására ösztönzi (45–46.): az állam, a társaság valójában a két titokzatos mélység, a psziché és a metafizikai dimenzió közt fekvő sziget, ahol a vándor kivetheti horgonyát. Ez a *Tariménes útazása* egyik legfontosabb, a bölcséleti költeményben is benne rejlő felismerése.

A regényben megszólaló eszmék közül szinte mindegyikre rábukkannunk a verses műben is. A tudatlanság kárhoztatása (125–126.) és a háború elítélése (61–62.) éppúgy szenvedélyes állásfoglalást csal ki belőle, miként a gyűlölt ellenfél: a fanatizmus. „Egyedül a Fanatizmus, vagy vallás által lett dühösség oly Isten és természet ellen való pokol, mely a lelket tökéletes vakságra vetheti; előtte a gyilkosságot érdemmé, sőt idvességnek okává teheti” – írja a szerző a verses szöveghez fűzött egyik jegyzetében (uo. 37.), máshol pedig a toleranciát dicséri. „A hit külömb-séget tünni kel” – figyelmeztet az egyik szakasz címével is.

A két mű közti legfontosabb egybecsengést éppen az állambölcséleti érdeklődés hozza létre. Az elmélkedő poéta egyik legfőbb eszméje a korlátlan hatalom bírálata: „A szörnyű hatalom a szívet meg rontya, / És az okosságot magán öszve bontya, / Nehéz a jónak is küszködni ez ellen / s Egészszén meg győzni majd nem lehetetlen” – állapítja meg, Voltaire-rel és Montesquieu-vel vitázva éles szavakkal támadja Nagy Sándort, s a témával kapcsolatos heves eszmefuttatások néha olyan képszerű formát öltenek (104.), amely már-már Buzorkám portréját idézik fel számunkra. Amidőn viszont, éles ellentétként, a constitutionális királyi hatalomról elmélkedik, szinte megjelenik előttünk Arténis eszményi alakja. „Törvényben a király egy test lesz népével, / s Országot oltalmaz, boldogit lelkével. / A nép volta szüli; úgy él hatalmával, / s úgy országol kötve, ha van országával” – olvassuk (uo. 237.) a Trézéninek Humhám-huhoz intézett szavaival csaknem pontosan megegyező sorokat. Amikor pedig a törvényes hatalmat szolgáló, filozófiával és tudománnyal felvértezett, „törvénybíró” tisztviselő magasztalásába fog, akinek legfőbb érdemül szolgál „Eszközévé lenni a köz boldogságnak”, Trézéni alakját látjuk formálódni, hogy regényhősként kezdjen önálló életet.

Hosszan folytathatnánk még, ám a konkordanciák bőséges tárházának csak két további elemére utalunk röviden. Az egyik a társadalmi

igazságosság problémája. Úr és paraszt, mondja Bessenyei, Isten rendeléséből az, ami, s a rendet felforgatni nem szabad, s nem is lenne célszerű, mert: „A paraszt ur helyén szüntelen eszet kér, / Az ur kasza nyelen, tudod, keveset ér” – fejtegeti (uo. 265.), ám az osztályok viszonyát egyfelől a törvénynek, másfelől a méltányosságnak kell szabályoznia. „Ha a nép a földnek barázdáján izzad, / Érdemli, hogy ügyét nézd meg s oltalmazd. / Verejtékezését fizess igazsággal...” – olvassuk, mintha a regény harmadik könyvének országgyűlési tanácskozását hallanánk. A másik rokon kérdésfölvetés a vallás problémája.

Ne kérd, hogy az Isten miért áld, mért büntet,
Ura a világnak és téged teremtet.
Sorsod számadásra nem huzza hatalmát:
Némuly meg! ess térdre; és kérjed irgalmát

– írja a költő (uo. 167.), a világot átható jótékony erőben felismerve a gondviselést, aminek következtében a halhatatlan lélek ideáját helyezi emberképe centrumába. A gyertyaláng és a hegedűszó képzeete még a korai művek szemléletmódját idézi ugyan (*A Holmi*), ám a reménykedő hit felfakadó vallomása (167.) már az eszmélkedés új dimenzióját jelzi, ami az eszményi állam modelljéhez is fontos adalékul szolgál, hiszen az író szerint végső soron a vallás „szüli a szép törvényeket”.

2. *A „Tariménes útazása” és a prózai-elméleti művek*

A' társaságnak eredete és országlása című munka központi kérdése, a jó uralkodás módja, még nagyobb hangsúlyt kap a regény felől nézve. „Mi hát a' Király? Egy személyben öszve tett sokaság; egész ország, és annak szentsége, hatalma, igazsága, méltósága, ereje. Mi a' nép nálla? hatalmának teste. Mi hát ez iránt kötelessége? Hogy egészségében, erejében fenn tartsa. Miben terem egy Országnak java? Törvényben. Ki nemzi a' Törvényt? A' Társaság és a közönséges akarat, mellyre az emberi boldogságnak kívánása szolgál, ösztönül s indító okúl. Mi kötelezi hát a' Királyt? Az emberi

nemzet' java, és a természetnek igazsága, mely dólgnak ō is alájok van vetve." (PM 109.) Az értekező mű ezen fejtegetésének megfelelő párhuzamára könnyen reállehetünk Trézéni azonos témájú előadásában. Itt is két uralkodót állít szembe egymással, miként a regény negyedik és ötödik könyvében Arténist és Buzorkámot, a törvényes, azaz „Constitutionalis Király”-t, ezt „Törvény-Király”-nak nevezi („én úgy hiszem, hogy a Törvény-Király legjobb” – írja, PM 113.) és a Király-Törvény”-t, amannak szöges ellentétét (ez utóbbival kapcsolatos véleményét így summázza: „a' zabolátlan hatalom veszedelem” – PM 141.). A királyi szék két „fundamentom oszlopá”-nak az okosságot és az igazságot tartja.

Az Isten az embereket csak annyiban teremtetbe embereknek, amennyiben „társaságok” lehet, fejtegeti, a társaságot mint nemzetet pedig három összetartó erő alkotja: a közös nyelv, a jellegzetes öltözet és a közös származás tudata. Igen figyelemre méltónak tartjuk, a pálya kései szakaszának egésze szempontjából is, hogy Bessenyei első helyen említi az anyanyelvet mint közösségformáló tényezőt! Ebben az összefüggésben a *Beszéd Az Országnak tárgyárul*, a *Róma*-történet bevezetőjéül szánt munka is töprengésre készíthet bennünket: „Valameddig a tudományok szép magyar munkákba nem vétetnek, a haza, éjjelébül, reggelre fel nem virad” – írja ebben a szerző, s ha e gondolat még a *Magyarság*beli eszmekör folytatásának tűnhet is, annak leszögezése: „Valaki hazájának nyelvét emeli Nemzetének érdemét teszi ragyogo fénybe” – már új elemnek s egy korábban alig érintett összefüggés észlelésének tűnik, amelyben már hangot kap a nyolcvanas-kilencvenes évekre jellemző plebejus-értelmiségi felvetés, miszerint a nyelv nem csupán a tudományok „közönségessé tételének” és a kultúra terjesztésének eszköze, hanem a nemzethez tartozás jele, ennek következtében pedig az irodalom, az anyanyelven írt könyvek a nemzeti dicsőséget szolgálják. Ugyanitt a nyelvművelés kérdését a nemzeti sors, sőt a nemzethalál felkomorló veszélyének szempontjából gondolja végig.

Jogi aspektusból a társaságot az élet- és vagyonbiztonság, a „köz igazság” vágya hozza létre, ez törvényt szül, amely parancsol, és hatalmat nemz, ami élő személyt kíván, a személlyel alkut kötnek: ő a király. Ez a fejtegetés megismétlődik a regény harmadik könyvének első szaka-

szában, miként a király és a nemesség viszonyával foglalkozó gondolat-sor is (PM 178.) visszatér a totoposzi országgyűlést bevezető szakaszban. Minthogy terjedelmi korlátok következtében nem élhetünk az igen szemléletes párhuzamos idézés lehetőségével, be kell érünk a *Tariménos útazása* megfelelő helyeinek megjelölésével. Az említett szakaszt azért is érdemes fellapozni (lásd a sárospataki kézirat 8–10. lapját!), mert figyelemre méltó *írói* fogásnak is tanúi lehetünk: a szuverenitással ilyen értelemben foglalkozó szavakat ugyanis a szerző Arténis szájába adja.

És ha a totoposzi–jajgádiai háborút követő eseményekre gondolunk, különös visszhangot kapnak fülünkben az értekezésnek a magyar nemzet-ről írt, igen elismerő részlete ezen szavai: „Tsak a’ kellene, hogy Királlyá, Hazájában lakna, hogy lehető bódogsága tellyes legyen.” (PM 117.) Ugyanebből a meggondolásból nem óhajtják a jajgádiaiak az egyébként tisztelt Arténist országuk megüresedett trónjára ültetni, mert attól tartanak, az idegen hatalom elidegeníti őket önmaguktól, hagyományaiktól, legyen bár a legjobb szándékkal irántuk. „Nyelve, neme, szokása, erköltsé, öltözete, tévedése van, és nehezen akadhat magára, tulajdonságait keresve” – írta az értekezés említett helyén. Párhuzamul érdemes fellapoznunk a TÚ kéziratának 54–58. lapját, ahol Szipiopolis és Buzbuzbeki párbeszédét találjuk. Ennek során Buzbuzbeki így beszél: „El múlt azon országnak ditsőssége, mely tartománnyá változott; meg romlik magában, mint az oly folyó víz mellyet ást eren vesznek ki magából, és régi árka morotvának marad, hol álló vizét, gyékény, káka, nád, gyöszön, kolo-kány, sás, vizitök borittyák el, ’s magában meg poshad. Vallásunktul, szokásunktul, erköltsünkül, öltözetünkül, nyelvünkül kívánnátok majd bennünket meg fosztani.” Az ástott éren vizétől megfosztott folyó képe ugyanazt a gondolatot szemlélteti, mint az értekezés fentebb emített részlete.

A *Magyar Országának Törvényes Állásában* szintén megfogalmazódik a „Törvény-Király” és a „despota uralkodás” Arténis–Buzorkám ellentéte. Előbbi „az országos dolgokban szájával parantsolván, mindég a Nép akarattját mongya ki, annak javára” (PM 264.), míg az utóbbi „szükség-telen és haszontalan hatalom, annak a ki véle bir semmi segedelmére nem lehet” (PM 267.), amint azt a jajgádiai sereg veresége is igazolja.

A nemzet életét itt is néhol egészen a Kirakades tekintetével látszik szemlélni; nem csupán akkor, midőn a dicsvágyból táplálkozó irigységről szól, s az ebből következő „pertenger”-ről, hanem a nemzet testének egységét megbontó túlzott vagyoni és életmódbeli különbségekről, vagyis a „fényes bőrű” és a „gyapjas” totoposzok elkülönüléséről, továbbá a felekezeti gyűlölködésről. A túlzott pompakedvelésről szólva egészen a totoposzi hivalkodások bírálatát kapjuk.

A *bihari remete* nemcsak eszmeköreit tekintve, de az értekező formába rejtett epikus beszédmódja következtében is, jelesül a remete figurája s felvillantott története, vándorlásai s tanulmányai által, közel áll a *Tariménes útazásához*. De Trézéni bölcs fejtegetései jutnak eszünkbe, mikor a fanatizmus kárhoztatását olvassuk, s mikor, ezzel ellentétben, azt a három pozitív tényezőt emeli ki a szerző, amelyek az embert eredeti vadságából kiemelik: a józan értelmet, a vallást és a nevelést. „Nevelés által szabadul hát meg az ember a’ barom természetnek fogságából. Itt tanálad a nevelésnek, oktatásnak minden emberi dolgok felet való ditsőségét, és hasznát” (uo. 470.). Elképzelhető-e plasztikusabb igazolása Bessenyei ezen gondolatának, mint a fiatal Tariménes nevelődése Kukumedóniás megérkezésétől Trézéni búcsúszavaiig?

A *bihari remetéhez* hasonlóan, epikus elemei által, *Az értelemnek keresése* is a regény vonzáskörébe kerül. E mű értekező szövegéhez feltűnően sok jegyzet kapcsolódik, s ezek a hol személyes, vallomásszerű, hol a fejtegetés során körvonalazódó gondolatot apró történetek elmesélésével szemléltető, hol pedig a szerző töprengéseit magukba foglaló kitérések az elemzés elvontabb hangját kiegészítve, de attól néha egészen elkanyarodva, egy másik szölamot alkotnak. E kalandozó, ellenpontozó, helyenként valóban kétszölamúvá bomló írásmód gyakran már-már kiömleni látszana az értekező beszédmód keretei közül, ha az érvelés és a mesélőkedv nem őrizné meg termékeny szövetségét még abban az álom-elbeszélésben is, amelynek során a szerző a halhatatlan lélek eszméjéhez keresvén támpontokat az emlékezés és az alvó ember tudatműködése terén, beszámol három testtörtársa egy-egy különös álmáról. A hetedik szakasz szatirikus portréiból pedig valóságos epikus füzér képződik: Bxxx „jó születésű, tanult és okos emberséges ember”, aki

eltékozolja vagyonát, T: xxx „tanúlt férfi”, aki halálra issza magát, V: xxx a „a leg elmé debates, leg rendeseb tanult maga viseletű ifiu”, mégis asszonyokra költi egész vagyonát, míg D xxx („nagy tudománya van”) olvasóírógató ember, ám halálra bölcselkedi magát. (Lásd 553–558.) E felvil-lantott figurák valamennyien a totoposzi különcökkel állnak rokonságban, míg Berbete Iszterátyi és Bokse Zaharie említése („Sokkal okatlanabbak voltak a Hottentotnál”) a vadember-téma megpendítését jelenti. A lélek halhatatlanságának eszméjével foglalkozó szakasz pedig, amelyben a töp-rengés nyugvópontra látszik jutni a hit jegyében, párhuzamba állítható a regény befejező részéből Trézéni szavaival, amikor a totoposzi bölcs összefoglalja a megalázó ceremónián immár átesett, így a szép Tomiris kezét elnyerve búcsúzni készülő tanítványának a vallással kapcsolatos tanítását. (Lásd a TÚ 268–278. lapját!)

3. A „Tariménes útazása” és a „Rómának viselt dolgai”

A regény összevetése a Róma-történettel (főként a Millot-szöveghez fűzött kommentárookra gondolunk) hasonlóképpen termékeny lehet, főként négy kérdéskör tekintetében. Ezek közül a legfontosabb a helyes uralkodás problémája, amely mind a regénynek, mind a történelmi műnek egyik vezérszólama. „Miért vesszük a jó Uralkodónak nevét egy felől oly édes meg illetődéssel, más felől el ragattatással? Azért hogy az **ember-nek meg személyyesedett bölcsőségét érezzük benne**. Ő az Isten jósá-gának eleven képe közöttünk. Mint a Mennyei gondviselésnek királyi székin fel szentelt anyyala, ara szolgál eszközül hogy bennünket tseleke-deteivel a Világ attya iránt való háládatosságban gyakorollyon” – írja Bessenyei (RVD II. 217.), a totoposzi királynő uralkodásáról beszámoló szakaszokkal összhangban, s ahogy Trézéni a tudományok tisztelésé-re s az igaz emberismeret fontosságára figyelmeztet, ugyanezen eszmék a Róma-történetben is hangot kapnak (RVD II. 290.), Diocletianusról szólva pedig megjegyzi: „Nintsen a királyságnak nagyob küszködése magá-val, mint az igaz embert a színelt hívségtől meg külömböztetni, és a bárány börbe öltözöt farkasokra reá ismerni.” (RVD II. 320–321.)

A *Tariménés útazása* harmadik könyvének szinte egész problematikája, szétszórt megjegyzések, kommentárok formájában, megtalálható a *Rómának viselt dolgaiban*. Az uralom az országtól származik: „Tsak a monthattya hogy a királyi, vagy felső hatalom, nem országtul származik, a ki eléb meg bolondul. Az uralkodó hatalom, mindég a Nemzeté, azzal együtt, kinek kezére bizatik” – írja a fordító (RVD I. 199–200.), majd máshol – az Arténisről rajzolt portréval megegyezően – arról beszél, hogy melyek a legfontosabb uralkodói erények. Numát a Társaság boldogítására való törekvése alapján dicséri. (RVD I. 86.) Értelemmel párosult kegyességét is kiemeli (akárcsak Arténis esetében): **„E Királynak két mindenek felet való tulajdonságai voltak** melyek a mai embereknel egymással ellenkezésben láttatnak lenni: **a nagy kegyesség, és Országló értelem, okosság.**” (RVD I. 87.)

Bessenyei soha nem mulasztja el, hogy az alkotmányos hatalmat szembeállítsa a zsarnoksággal, mint a fényt az árnyékkal. „A tellyes hatalmú Uralkodó bottal mindent parantsolhat, és tellyesíthet valamit a természet el türhet, tsak ezt nem, hogy szeressék, és hiven szolgállyanak néki ha kegyetlen is” – olvassuk (RVD II. 11.), s bizonyára eszünkbe jut Trézéni és Humhámhu Arténisről és Buzorkámról szóló eszmecsereje, mint ahogy Tiberius bemutatásakor is felidéződik előttünk (RVD II. 164–165.) a jajgádiai zsarnok képe. „Akkor lesz az ember alatonnyá mikor világi méltóságát, szerentséjét egyetlen egy uralkodónak kezébül kel ki hazudni” – summázza e témával kapcsolatos egyik végkövetkeztetését a szerző (RVD II. 75.), Casesar meggyilkolása fölött elmélkedve pedig így szólítja meg olvasóját: „Ved észbe hát, hogy a parantsoló és erőszakos hatalom, iránt való tisztelet mutatás, mely kéttéséges valósággal bir.” (RVD II. 111.) S ahogy Arténisnek szüksége van bölcs miniszterre, Trézénire, Augustus is sokat köszönhet Maecenasnak, akinek tevékenysége „Tudományul szolgál ara, hogy a Filozofusoknál job Ministerek e világon nem voltak, de felettéb kevesen is vannak, és keletek sints az Udvaroknál” (RVD II. 144.).

A másik fontos rokon kérdéskör, amely szoros kapcsolatot teremt a két mű között, a vallás problémája és az egyház szerepének megítélése. Akárcsak a regényben, a Millot-átültetésben is keményen elítéli és korlá-

tozni is kívánná az egyház világi hatalmát, bírálja a szerzetesség intézményét és a dogmákhoz való merev ragaszkodást, amit a tudatlansággal hoz összefüggésbe. Ezzel kapcsolatos a szokások betartásában kimerülő vallásosság, továbbá a babonáság és a fanatizmus is, amelyet nem szűn meg ostromozni (RVD I. 100.). A zsidóságot is a szerinte rájuk jellemző vakhit következtében marasztalja el éles szavakkal, s Jeruzsálem pusztulása fölött elmélkedve sem mulasztja el megjegyezni: „Lásd hát példából, hogy az a dolog a mit *Superstitionak*, *Fanatizmusnak*, vak buzgóságnak, tudatlanságnak neveznek, mitsoda veszedelmeket huz maga után.” (RVD II. 215.) Ezt a jelenséget azonban igen határozottan megkülönbözteti az igaz vallástól, miként a regényben is: „a fanatizmus e Világot magátul sokáj irtóztatta, de ez nem vallás volt hanem tévedés és abból származot dühödés” (RVD II. 264.). Millot egy helyen idézi, majd cáfolja Rollin-t, mondván, hogy a rómaiaknak csak képzelt isteneik voltak, tehát ha megszegették a nekik tett fogadásait, nem követhettek el szentségtörést. Ezzel kapcsolatosan Bessenyei megjegyzi: „Mi inkább más oldalán jegyezzük meg ez esetet, a kegyes Rollin mellet, el menvén ily móddal, hogy a vallás, bár hamis Istenekre nézzen is, az Emberek javára, érdemére, boldogságára e földön szükséges.” (RVD I. 236.) Ehhez hasonló gondolatot *A társaságnak eredete és országlása* című műből is idézhetnénk. S ugyanígy vélekedik Trézéni is. Mindez szoros egybeeséseket mutat a regény harmadik könyvének harmadik és negyedik szakaszával, valamint a Tariménes áttérése kapcsán sorra kerülő eszmecserékkel.

A regény elbeszélőjéhez hasonlóan a Róma-történet kommentátora is meglehetősen szkeptikusan vélekedik az emberről és az emberiség haladásáról. Illúziói nincsenek, ám a totoposzi bölcshez hasonlóan mégis bízik a józan értelem hatásának lassú növekedésében, jóllehet még Lucretia és Regulus cselekedetéből is éppen a mérlegelő okosságot hiányolja. S bár a luxusról több alkalommal is elmarasztalólag szól, így például Lucullus kapcsán, máshol viszont kijelenti: „Inkább legyen az ember szerelmes, és tzifra, mint haramia, és gyilkos.” (RVD I. 362.) A luxus problémája gyakran előkerül a totoposzi állapotok bemutatásakor is, különösen a Kirakades-történetben.

A „TARIMÉNES ÚTAZÁSA” ESZMETÖRTÉNETI FORRÁSVIDÉKÉRŐL ÉS MŰFAJTÖRTÉNETI HÁTTÉRÉRŐL. BESSENYEI ÍRÓI NÉVADÁSÁNAK NÉHÁNY TANULSÁGA

A *Tariménes*-receptió első szakaszának (lásd a következő fejezetet!) egyik legfontosabb eredménye Eckhardt Sándor tanulmányának megjelenése volt (Eckhardt Sándor: *Bessenyei és a francia gondolat*. EphK 1919. 193–220., 1920. 42–53., 1921. 19–34.). E dolgozat, tárgyából következően, nem foglalkozik ugyan a regény elemzésével, mégis fontos szempontokat kínál e mű megközelítéséhez. A szerző Bessenyeit elsősorban filozófusnak tekinti, sőt, első jelentős gondolkodónkat látja benne, akinek egész problémaköre a 18. századi francia (s közvetve: angol) bölcsélet jegyében alakul ki. E forrásvidékre utalnak az író történelmi és geográfiai ismeretei, metafizikai töprengései (ez utóbiakkal összefüggésben a tanulmány szerzője hangsúlyozza, hogy Bessenyei nem materialista felfogású bölcselelő, s e megállapítását a *Tariménes útazása* fejtegetései Istenről s a lélek halhatatlanságáról messzemenően igazolják), és ugyanerre a szellemi gyökérzetre utalnak Bessenyei ismeretelméleti és morálfilozófiai nézetei, valamint társadalomtörténeti és politikai eszméi is. Voltaire, Millot, Vaissette, Robinet, Locke, Hobbes és Rousseau elméletének alkalmazásában azonban, mutat rá Eckhardt, magyar követőjük észjárása empirikusabb és természetesebb amazokénál, s ebben inkább Montesquieu-re emlékeztet, s a racionalizmus 17. századi képviselőire, akiknél a gondolatok még nem veszítették el tényekhez simuló formájukat. Eckhardt az általa körülhatárolt forrásterülettel hozzá összefüggésbe a regény gondolati építményét, s közvetlenebbül néhány részletre is kitér, így a Kirakades bemutatására, a negyedik könyv harmadik szakaszának

elmékedéseire (midőn Trézéni Istenről tanítja a Kirakadest, aki a leckét összeveti tapasztalataival), ahol is Robinet 1761-ben megjelent *De la Nature*-jének eszméit ismeri fel (i. m. 207.), Arténisnek és Trézéninek a néphez intézett szavaiban pedig szerinte Rousseau *Társadalmi szerződés*ének gondolatai visszhangzanak (i. m. 25.). „Amit Bessenyei a *Társaságnak* eredetében és *Magyarország törvényes állásában* kifejtett – foglalja össze ezzel kapcsolatos véleményét Eckhardt –, azt valósította meg költői ideálképen a *Tariménes utazásában*. E munka Bessenyei politikai hitvallásának irodalmi alakba öntése. Főcélja volt vele, hogy az ideális alkotmányos királyságot szembeállítsa benne az abszolút despotizmussal.” (I. m. 31.)

Eckhardt Sándor alapvető tanulmányának megjelenése óta immár háromnegyed évszázad telt el. A kutatás ez idő alatt, kivált a hetvenes évek óta, fontos mozzanatokkal egészítette ki, s részleteiben árnyalta a vázolt képet. Erről a bécsi testőríróról szóló átfogó monográfia (Bíró Ferenc: *A fiatal Bessenyei és íróbarátai*. Bp. 1976.) és a kritikai kiadás kötetei segítségével tájékozódhat az érdeklődő.

Témánkkal kapcsolatosan nem mellőzhető tájékoztató pontot (esetleg nyomra vezető ösvényt) kínál a regényíró Bessenyei jellegzetes névadási módszere. Nem kívánunk az irodalmi onomasztika területére kalandozni, csupán annak megállapítására szorítkozunk, hogy az író többnyire olyan beszélő nevekkal ruházza fel hőseit és a cselekmény fontosabb helyszíneit, amelyeknek nem csupán magában vett jelentésük (pl. Rühödi János, Totoposz, Jajgádía), illetve kultúrhisztóriai utalásuk (Kantakuci, Kirotosz, Szípiopoli), hanem inkább jelentéshangulatuk játszik fontos szerepet. Főként annak eredményeként, hogy a névadó hol antikizáló-klasszicizáló (Arténis, Tomiris, Tariménes, Trézéni), hol pedig játékos-komikus (Buzorkám, Kalifátulujposzi, Burdószkiaradoszposzi stb.) stilizálást alkalmaz, előbbi az utópisztikus regény műfajának megfelelően, hiszen a klasszikus hangzású nevek furcsa, távoli, elképzelt világot érzetnek, ahol más törvények uralkodnak, mint a realitás szférájában, utóbbi pedig nyilvánvalóan a szatirikus szándék megnyilvánulása. (A kérdés elméleti hátterére és historikumára vonatkozóan lásd: Kovalovszky Miklós: *Az irodalmi névadás*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványai

34. sz. Bp. 1934., újabb kiadása: Helikon 1992. 3–4. 504–522., Magyar Miklós: *Hős, név, névmás*. Helikon 1992. 3–4. 421–431.)

Az írói névadás, amely a jellemzés egyik módszere, s a kor hangulatát is érzékelteti, a filológus számára forráskritikai eszközül is szolgál. A *Tariménés útazása* esetében, a kérdés összetettsége és a rendelkezésünkre álló tényanyag szűkössége következtében, kísérletet kell tennünk arra, hogy filológiai szempontból értelmezzük a nevek különös jelbeszédét, s megfejtjük ezek rejtett utalásait. Már Szauder József, aki joggal vélte úgy, hogy a regény „leginkább magyarázatra szoruló része a játékos, bizonyos tekintetben még homályos eredetű név-sor”, felfigyelt arra, miszerint Racine *Phaedrája* két olyan sorral kezdődik, amelyből Tariménés és Trézéni neve egyaránt kihangzik: „Le dessein en est pris, je pars, cher *Théramène*, Et quitte le séjour de l’aimable *Trézène*.” (Somlyó György fordításában: „Döntésem végleges: megyek, jó Theraménés, És Troizént itthagynom, szívemnek bármily édes.”) Megjegyezzük, hogy a görög történelemből, jelesül Thuküdidész munkájából jól ismerjük Theramenész athéni államférfi alakját (I. e. 450–404), aki társaival együtt, a demokratikus rendszer ellenfeleként 411-ben segítette egy oligarchikus alkotmány létrehozását, később Kritiasz parancsára kivégezték. Az Arténis nevet Szauder szerint Bessenyei szintén a 17. századi francia irodalomból merítette: Malherbe adta elsőként e nevet, mint a Catherine anagrammáját, Madame de Rambouillet-nek, s La Bruyère is írt egy jellemrajzot Arthénice néven, s ezt Bessenyei, a szerző más műveihez hasonlóan, feltételezhetően ismerte.

Az alábbiakban a Tomoris név lehetséges magyarázatával kapcsolatosan kínálunk néhány adalékot a további kutatás számára. E név gyakran felbukkan a 17–18. század irodalmi műveiben, így szerepel Madeleine de Scudéry *Artaméne ou le Grand Cyrus* (1649–1653) című tíz kötetes regényében (erre a tényre már Szauder is utalt) és Philippe Quinault *La mort de Cyrus* (1656) című tragikomédiájában, amelynek főhőse beleszeret ellenségébe, Thomyrisbe, aki „reine des Scythes”. A szkíta (mások szerint: masszageta) királynő alakja többször is foglalkoztatta a korabeli szerzőket, mint ahogy a szkíták sorsa általában is érdekelte őket. (Quinault művét ebben az összefüggésben idézi Jean-

Michel Pelous: *Amour précieux, amour galant* [1654–1675] című munkájában, Paris 1980. 49.) Voltaire II. Katalint „Thomiris du Nord”-nak nevezi az *Essai sur le moeurs*-ben, nyilvánvaló elismerést rejtő bókka. Hérodotosztól tudjuk, hogy a masszageta királynőt feleségül kérte Kürosz, ám az látván, hogy a médek királya valójában a masszagetak feletti uralmat akarja megszerezni, kosarat adott neki. Kürosz ekkor hadat üzent Tomürisznek, s a lüd Kroiszosz tanácsára a perzsa sereggel benyomult annak földjére, s ott csellel le is győzte a masszageta sereget, elfogván magát a hadvezért, Tomürisz fiát, Szpargapisészt is, aki fogságában öngyilkos lett. A felbőszült királynő ekkor minden katonáját összegyűjtötte, rátámadt a perzsákra, s véres csatában legyőzte azokat. Kürosz is ottveszett, akinek holttestét Tomürisz megkerestette, s fejét egy embervérrel megtöltött tömlőbe mártotta. (Hérodotosz: *A görög–perzsa háború*. I. 205–216. Bp. 1989. 101–106.)

A bájos toposzosi leány és a barbár királynő figurája, természetesen, legalább olyan távol áll egymástól, mint amilyen messzire esik Kirotosz a Kaszpi-tenger mellékétől, ám szerintünk annyi közül a látszat ellenére mégiscsak van egymáshoz, hogy Tariménés kedvese valószínűleg a masszageta (mások szerint szkíta) királynőtől kaphatta a nevét. Ezt az összefüggést egy újabb, a Bessenyei-szakirodalomban eddig nem regisztrált adalékkal véljük valószínűsíthetőnek. Tomürisz alakja megjelenik egy 18. századi daljátékban, Reinhard Keiser *Die grossmütige Tomyris* (‘A nagylelkű Tomyris’) című szerzeményében. A komponista a lipcsei Tamás-iskola növendéke volt, majd 1694-től braunschweig–wolfenbütteli „cammer componist”, azaz udvari zeneszerző, ugyanebben az évben mutatták be első operáit braunschweigben és Hamburgban, ahol hamarosan a dóm kántora és az opera háziszerzője lett. A *Grossmütige Tomyris* ősbemutatójára 1717-ben került sor Hamburgban, az említett Theater am Gänsemarkt színpadán. Ebben az időben Keiser alkotóereje teljében volt, 1710 és 1718 között húsz ősbemutatója szerepelt a hamburgi opera műsorán. *Tomyris*-ének szövegét Johann Joachim Hoë írta Benedetto Domenico Lalli (tkp. Nicolò Bastiano Biancardi) librettója nyomán, amely Tomaso Albinoni *L’amor di figlio non conosciuto* (Vence 1715) című zenedrámájához készült. Hoë 1716–1717-ben öt

szövegkönyvet készített Keiser számára, amelyből három olaszból készült átdolgozás.

A *Grossmütige Tomyris* a szkíta udvarban játszódik 530 körül, röviddel a Kürosszal vívott küzdelem után, vagyis mintegy folytatván a Hérodotosztól ismert históriát. Az opera, amelyet a barokk színpad változatos hatásmechanizmusai jellemeznek, s Keiser legkiválóbb műveihez hasonlóan dallamos szólamvezetés és a zenekar sokoldalú működtetése jellemez, gyakran szerepelt a 18. század operaszínpadain, sőt még modern előadásáról is tudunk. (Keiserre vonatkozóan lásd. H. Chr. Wolff: *Die Barockoper in Hamburg*. I–II. Wolfenbüttel 1957., R. Dr. Brenner: *The Operas of Reinhard Keiser in their Relationship to the „Affektenlehre”*. I–III. Massachusetts 1968.)

Ezen adalék fontosságát növeli, hogy Bessenyeinek a színpad és általában a teátrális vonatkozású események iránti vonzalmáról nemcsak a drámái és az *Eszterházi vigasságok*, illetve a *Delfén* tanúskodik, ezen érdeklődés számtalan jelét észlelhetjük munkáiban. A *Rómának viselt dolgaiban* például a Horatiusok és a Curiatiusok történetéhez kapcsolódva megjegyzi: „Ezen elő meséllet esetet tsak annyiban tartom tekintetre méltónak, a menyinyiben belölle Nover, igen szép Bálétokat tsinált Bétsben, mellyeket Ifiuságomban ott gyönyörűséggel néztem.” (RVD I. 97.) Az *Ágis tragédiájával* foglalkozva pedig Zolnai Béla felvetette, hogy közvetlen mintája esetleg valamely francia vagy olasz operafeldolgozás volt (Zolnai Béla: *Az Ágis-kérdéshez*. EPhK 1918. 168.), s ezt a lehetőséget Eckhardt Sándor sem tartotta kizártnak, sőt hozzátette, hogy Carl Ferdinand Pohl, Haydn monografusa, megemlíti egy *Il filosofo innamorato* című operát, Leopold Florian Gassmann zenéjével, amellyet 1771-ben adtak elő a Burgtheaterben (Gassmann 1763-tól Bécsben működött), s ezt az adalékot *A filozófus* szempontjából esetleg hasznosíthatónak tekintette. (Eckhardt Sándor: *Bessenyei és a francia gondolat*. EPhK 1919. 194.) „A *Delfén* is igazolja – írja e kérdéskörrel összefüggésben – azt a [...] gyanítást, hogy az operáknak is van talán valami közük Bessenyei ifjúkori kísérleteihez; a balleteket többnyire az operák előtt és után játszották, s így Bessenyei bizonyára látott operaelőadásokat is.” (I. m. 196.)

A szkíta Tomürisz említésre kerül La Calprenède Báróczi Sándor által átültetett *Kasszándrájában* is. (*Bárócziak Minden Munkáji*. Ujra kiadta Kazinczy Ferenc. I–VII. *Kasszandra*. Calprenède után 7 kötetben. Pesten, Trattner Mátyásnál, 1813. Hivatkozásaink erre az editióra vonatkoznak. Ez a regény harmadik kiadása. Az első Bécsben jelent meg 1774-ben, a második Pesten, 1793–94-ben. Eredetije: *Cassandre*. I–X. Paris 1642–1645.) Már a cselekmény elbeszélésének kezdetén, midőn Araxes felidéri Lysimachusnak Orondates történetét, megjegyzi, hogy „Tomyris volt legelső, ki a’ mi tétovázó Scítháinkat rendbeszedte” (i. m. I. 18.), aminek alapján még azt a feltételezést is megkockáztathatjuk, hogy – amennyiben alapfeltevésünk, miszerint Bessenyei hősnőjének „névadója” a szkíta királynő, helytállónak bizonyul – a szép és okos totoposzi leány elnevezésébe a szerző belerejtette Mária Terézia iránti hódolatát is. A regény egyik mellékszálának, Lysimachus macedon herceg és Parisatis szerelmének elbeszélése során is felbukkan Tomyris, akit a vérségi kötelék az Orondates-szálhoz kapcsol, sőt később, Arszacesz, vagyis a holtak hitt Artaxerxes és Berenice történetébe is beleszövi Thomirisnak a históriája, aki hívével, Theodatesszel együtt segíti Arszacesz és Berenice ügyét. Hogy Báróczi munkája (illetve La Calprenède műve) e vonatkozásban ösztönző lehetett Bessenyei számára, az a körülmény is igazolni látszik, hogy fontos szerepet játszik a regényben Ágisz, a lacedaemonok tragikus sorsú ifjú királya, felbukkan a könyvben egy *Parmenio*, aki Nagy Sándor lovagias tisztje (ő fogja el Kasszandrárt és a perzsa királyi hölgyeket), s említés történik egy *Cidarisz* nevű szkíta fejedelemről is. Tomyris nevének átvételében bizonyára inspiráló szerepe lehetett annak a ténynek is, hogy a korabeli történelmi tudatban igen erősen élt a szkíta–magyar kontinuitás eszméje, hiszen a fordító is ennek jegyében ajánlotta „dicső nemzeté”-nek munkáját, „sok napkeleti szentelt vitézeknek, a’ többi között pedig egy Scythiai Herczeg és Herczegasszony’ szép történeteit”, annak a nemzetnek, „melly nem csak vérekből származott maradékja [ti. a szkítáknak], hanem vitézségeknek is törvény szerént való örököse [...]” (lásd a regény fordítójának ajánlását). Megjegyezzük azonban, hogy La Calprenède, illetve Báróczi művét természetesen csupán a névadás tekintetében

tartjuk Bessenyei számára befolyásoló tényezőnek, mert poétikai szempontból elképzelni is alig lehet nagyobb különbséget, mint amilyen a heroikus regény és a *Tariménes utazása* között – az érzékeny jelenetek rokonsága ellenére – megfigyelhető.

Talán e néhány adalék is azt a felfogást támasztja alá, hogy a Bessenyei által ismert művek köre túlnőtt a felvilágosodás anyagán, sőt az irodalmi szövegek mellett zeneművekre is kiterjedt, tehát sokféle és sokirányú impulzust fogadhatott magába, s többek között ez is megóvta attól, hogy egyetlen irodalmi vonulat, iskola szolgálja követőjéül szegődjön. S a külföldi hatások mellett a hazai előzmények terén való tudatos tájékozódását is számításba kell vennünk. Ezt igazolja a regény műfaj-történeti háttérének tanulmányozása is.

Mint tudjuk, a regény műfajának elhelyezését az arisztotelészi poétikai rendszerben sokáig nehezítette az a körülmény, hogy e műfajnak egyértelműen azonosítható antik előzménye nem volt, s emiatt a poétikai rendszerbe való befogadása után is csak mint az epikus műnem egyik legértékeltenebb darabját vették számba, amely Blackenburg fellépéséig több német teoretikus, így Gottsched szemében az eposz eltorzult, kötetlen formájú változatának tűnt. E vélekedést kétségkívül alátámasztani látszott a barokk regény, amely a csodás elemnek meghatározó szerepet biztosító eposszal igazolhatta magát leginkább. (Szajbély Mihály: *Regényelméleti gondolatok a XVIII. század második felének magyar irodalmában*. ItK 1982. 1–14.) Sigmund von Birken, dagályos mitológiai, genealógiai és bukolikus motívumokban bővelkedő művek szerzője, a fikció létjogosultságát történetfilozófiai alapon igyekezett bizonyítani Anton Ulrichnak, a német hősi-gáláns udvari regényirodalom kiemelkedő – főként államregényei által ismert – szerzőjének egyik munkájához készített írásában. ([Anton Ulrich, Herzog v. Braunschweig–Wolfenbüttel]: *Die Durchleuchtige Syrerinn Aramena*. Der Erste Theil: Der Erwehlten Freundschaft gewidmet. Nürnberg 1669. Sigmund v. Birken: „Vor Ansprache zum Edlen Leser”. Lásd: Sigmund von Birken: *Vorrede zu Herzog Anton Ulrich: Die durchlauchtige Syrerinn Aramena*. Nürnberg 1669. In: *Romantheorie. Dokumentation ihrer Geschichte in Deutschland 1620–1880*. Hrsg. von Eberhard Lämmert. Köln–Berlin

1971. 22–25. Lásd e témáról: Wilhelm Vosskamp: *Romantheorie in Deutschland von Martin Opitz bis Friedrich von Blackenburg*. Stuttgart 1973. 15–28., 69–71.)

A 18. századi regény szerzői ezzel szemben, akik egyik fő céljuknak a hétköznapi valóság ábrázolását tekintették, inkább a történetíráshoz (és a drámához) kapcsolódva tettek kísérletet a műfaj legitimálására, habár a regénynek az eposzhoz, illetve a történetíráshoz való kötődését időben élesen elhatárolni nem lehet. Elméleti szempontból Pierre Daniel Huet *Traité de l'Origine des Romans* című művére támaszkodtak (a munka 1670-ben jelent meg Párizsban, hamarosan napvilágot látott egy részletének német fordítása az egzotikus tárgyú kalandregények szerzőjének, Eberhard Werner Happelnek tollából, in: *Der Insulanische Mandorell*. Hamburg 1682.). Huet a klasszicista esztétika által kidolgozott valószínűség-fogalmat alkalmazza a regényre meghatározó értékmérőként, mint Szajbély Mihály is hangsúlyozza (i. m. 6.).

A regényről való egyik igen jellegzetes korabeli gondolkodás – részben a Huet által megjelölt irányban (Huet német recepciójára vonatkozóan lásd: Vosskamp: i. m. 72–95), részben viszont attól függetlenül tájékozódó – változatát találjuk Christian Weise (főként pedagógiai célzatú iskoladramák szerzőjeként vált ismertté, de *Trauerspiel von dem neapolitanischen Hauptrebellen Masaniello* című drámájáról Lessing is elismeréssel szólt s *Die drei ärgsten Erznarren in der ganzen Welt* címmel szatirikus regényt adott ki) *Kurzer Bericht vom Politischen Näscher* (1680) című művében. E munka, Bessenyei regényírói gyakorlata felől nézve, azért tűnik tanulságosnak, mert a műfaj teóriája Weise számára az olvasóra gyakorolt hatáslehetőségek feltételeinek átgondolását, vagyis a leghatásosabb narratív technikák vizsgálatát jelenti a szórakoztatva tanítás jegyében. A befogadók elvárásainak előtérbe helyezése a műfajról való hazai vélekedésektől általában sem idegen, ám e nézetek kontextusában két szempontból is nehéz tájékozódási pontot találni a *Tariméneshez*: egyrészt a *Kurzer Bericht*hez fogható, teoretikus igényű írással a 18. században nálunk nem találkozunk (habár Mándy Sámuel *Szívet sebhető s elmét Gyönyörködtetéssel tanító Római Mesékben Tett Próba* című művének [1786] német eredeti alapján készült bevezető tanulmánya

fontos kísérlet e téren), másrészt a tájékozódást igencsak megnehezíti az a torlódás, amelyet a különböző regénytípusok nagyjából egy időben történő meghonosítása eredményezett idehaza, mert ezek hol az eposszal, hol a históriával, hol pedig az erkölcsstani irodalommal kerestek önigazoló párhuzamot, miközben az egyes szerzők jó ideig nem tisztáztak olyan lényegbevágó kérdéseket, mint például a verses és prózai forma különbségeit, illetve az ezekből fakadó következményeket.

A *Tariménes útazása* műfaji meghatározása bonyolult feladat, mivel Bessenyei – a jelek szerint – nem valamely általa kiválasztott regénytípus ismervei szerint tájékozódott, hanem több műfaji típus, illetve variáns jegyeit egyesítette, midőn az őt foglalkoztató eszmék epikus formában történő kifejtésére vállalkozott. Az így megformált szöveg a műfajtörténeti vizsgálódás három – egymást részben átfedő – kategóriájának fénykörében válik számunkra szemlélhetővé poétikai szempontból: a filozófiai regény, az államregény és a utópisztikus regény határvidékén áll. A szerző felhasználta még a heroikus regény és a pedagógiai elbeszélés elemeit is, továbbá formát meghatározó szerepet biztosított az utazás motívumának és a vadember figurájának. S bizonyára sokat köszönhet a jellemrajz, a szatirikus portréfestés (Theophrasztosza visszavezethető) La Bruyère-i hagyományának is, ahogy erre már a konkordanciák keretében utaltunk.

A magyar műfaji próbálkozások közül Bessenyei bizonyosan ismerte Haller László *Telemakusát* (természetesen a francia eredetit is, erről később ejtünk szót), s a *Bessenyei György Társaságában* említi, hogy látta Orczy Lőrincnél „a fejr Tatárok országát törvényével, szokásával megírva [...]”, melyben az országlásnak módja és az emberi társaságnak mineműsége magyaráztatik” (i. m. 18.). Saját korábbi munkái közül a *Der Amerikaner* (Kazinczy Ferenc átültetésében: *Az amerikai Podotz' és Kazimir' keresztyén vallásra való meg-térése*. Kassa 1776.) és az elveszett *Podrokotz krónikája avagy a Gorgonai Szarándok* tekinthető a regény előzményének. Előbbi korábban legtöbbször francia forrásokra vezették vissza, főként Montesquieu (*Perzsa levelek*) és Voltaire (*A hitető Mahomet, Alzire, A vadember*) műveivel vetették össze, újabban inkább a szerző írói-gondolkodói formálódásának egyik legkorábbi dokumentumát látják benne, későbbi filozófiájának, jelesül a fanatizmus és a balítéletek elleni küzdelemnek

csíráit fedezve fel lapjain. (Bánszki István: *Bessenyei „Der Amerikaner”-jének forrásproblémái*. Szabolcs-Szatmári Szemle 1976. 1. 105–111. A kérdésről lásd: B. Gy.: *Idegen nyelvű munkák és fordítások 1773–1781*. S. a. r.: Kókay György: Bp. 1991. A kötet *Bevezetése* 17–27.)

Az elvesztett mű kapcsán Gálos Rezső, Waldapfel József nyomán, ismerteti Rietaller cenzor elmarasztaló véleményét (i. m. 316–317.), aki szerint – minthogy a műben szereplő vadember vélekedését az író felfogásával azonosította – a szerző kigúnyolja a szertartásokat, nem hisz a kinyilatkoztatásban és a gondviselésben, tagadja a lélek halhatatlanságát, a vallást csak szokásnak mondja, s bírálja a házasság intézményét. A kancelláriának a király elé terjesztett javaslata alapján valamelyest rekonstruálható a munka cselekménye (Kanc. 8924/1793. sz.). Ennek alapján feltételezhető, hogy a mű keretelbeszélése egy előkelő származású ifjú utazását mesélte el, akit egy tudós és egy zarándok kísér. A hősök az útjuk során látott istentiszteletekről beszélgetnek, majd Isten létének kérdéséről cserélnek eszmét. A történet során felbukkan egy vadember, s szereplőink később eljutnak az ő hazájába, ahol megismerkednek az ott élő népek természetes, a házasság intézményét sem ismerő életével. A keret s néhány motívum rokonsága ellenére (itt is egy Isten háta mögött vidéken nevelt előkelő ifjú járta be a világot, kísérői Kukumedóniásra, Kantakucira és Trézénire emlékeztetnek, mindkét műben Jupiternek nevezik az istenséget, s feltételezhetően az elbeszélő töprengései, vívódásai, továbbá a dialógusokban megszólaltatott-ütköztetett ellentétes nézetek) a mű világa bizonyára szűkösebb volt a *Tariménés*-énél, minthogy a *Podrokoz* *krónikájában* főként a vallással kapcsolatos kérdésekről esik szó. A mű alkalmasint a *Podotz* és a *Tariménés* közti átmeneti fázist képviselte. (Waldapfel József: *Adatok Bessenyei életéhez és munkásságához*. ItK 1930. 86–93.)

A szakirodalom nyilvánvaló tényként kezeli, hogy a filozófiai regény, a *roman philosophique*, helyesebben: *conte philosophique*, amelynek jellegzetes 18. századi példája a *Candide*, főként Voltaire művein keresztül, erős hatással volt Bessenyeire.

A *Tariménés* lehetséges forrásait vizsgálva a feltételezhető Voltaire-párhuzamok meglehetősen változatos csokra állítható össze. Kukume-

dóniást többen Panglossra vezették vissza, Morgonné évődő csevegése a mesterrel *A vadember* egy jelenetére emlékeztet, midőn a hurontól hazája udvarlási szokásai felől érdeklődnek, Kukumedóniás filozófiai kérdéseire Kantakuci a *Candide* derviséhez hasonlóan reagál, a jajgádiai háború elbeszélése kapcsán a *Zadig* fejtegetései s cselekményének néhány fordulata jut eszünkbe. A Kirakades és Voltaire vademberének párhuzama közismert (jóllehet a derék huron származását és viselkedését tekintve is egészen másmilyen, mint Kirakaduhu tenyeres-talpas szülötte), Tomiris pedig egyaránt felidézheti a szép Kunigundát és a bájos Saint-Yves kisasszonyt, akinek csinos ábrázata a totoposzi leányhoz hasonlóan egy-kettőre elűz minden morált és metafizikát kedvese bús elméjéből, sőt a szkíta Babouc is éppúgy elnyeri boldogságát Theonével, miként Tariménés Tomirissel. A térítés motívuma több Voltaire-műben is szerepel (*Zadig, A vadember, Jenni története*). (Dorogi-Ortutay Gyula: *A Tariménés kialakulásához*. EPhK 1931. 375–378.)

Bizonyára hosszasan szemelgethetnénk még a „párhuzamgyanús” helyeket. A *Scarmentado utazásainak történetében* is mulatságos következményei lesznek a szerelmesek közti felekezeti különbségnek, s fellép benne egy néger hajós, aki a Kirakades sajátos nyelvhasználatát idézően szól az európai életviszonyok furcsaságairól. *A derék brahman történetének* hőse az értelem és a boldogság viszonyáról Kukumedóniáshoz hasonlóan töpreng, az *Indiai kaland* hindu bölcsének szavaiból pedig szinte szakasztott olyan kérdésekre derül fény, mint amilyeneket a nagy Hélióposzi tesz fel Tariménésnek. A bakkalaureátussal vitázó Freind szavai az igaz vallásról a *Jenni történetében*, hogy, természetesen a teljesség igénye nélkül, lezárjuk ezen összevetést, egybevágni látszanak Trézéni Tariménéshez intézett búcsúbeszédének konklúziójával.

Minden bizonnyal igaza lehet a kérdéskör egyik, már citált vizsgálójának, aki nem tagadva, hogy a személyes élményeknek, emlékeknek is bizonyára szerepe lehetett a regényvilág kialakításában, azt hangsúlyozza, hogy Bessenyei ezek közül legszívesebben azoknak enged teret, amelyekhez hasonlólt Voltaire (és más, általa tisztelt szerzők) már irodalmivá avattak.

A Tariménés utazása és a tágabb értelemben vett elmélkedő próza genetikus összefüggéséhez kínál fontos szempontot Bíró Ferenc kortörténeti

monográfiájában, aki szerint „a XVIII. század második felének magyar irodalmában a regények funkcionálisan a laikus erkölcstanok helyére lépnek, őket szorítják le az irodalmi élet színpadáról, s ezt csak azért tehetik meg, mert átveszik szerepüket”. A szerző e tényt a 18. századi magyar regényirodalom speciális, a műfaj nyugat-európai alakulásától eltérő jegyének tekinti. (Bíró Ferenc: *A felvilágosodás korának magyar irodalma*. Bp. 1994. 202.)

Az *államregény* mint az államberendezkedést regényes formában ábrázoló művek típusa, amelynek legfőbb s általánosnak mondható jellemzője a moralizáló-elmélkedő hang, főként a 17–18. században virágzott. A forma jól ismert antik (Xenophón: *Kürosz neveltetése*, Platón: *Állam*) és reneszánsz (Thomas Morus: *Utópia*, Tommaso Campanella: *Napállam*, s részben Niccolò Machiavelli: *A fejedelem*) előzményekre vezethető vissza, így az a motívum is, hogy a politikai-bölcseleti fejtegetésekre egy utazás keretében, illetve egy utazás során vagy annak eredményeként létrejött helyzetben kerül sor. Ezt látjuk Thomas Morus művében vagy a szír származású kereskedő, Iambulosz (Diodóros Siculus kivonata által megőrzött, s ebben a formában, közvetve, Morusra és Campanellára erősen ható) fantasztikus, a pedagógiai célzatot érdekfeszítő, csodás elemeket is bőven tartalmazó mesével társító művében. E művek cselekménye hol a múltban, hol egy elképzelt jövőben, hol pedig egy távoli ország jelenében játszódik, s nem ritka, hogy a szerző a felidézett világban saját országának, társadalmának szatirikus képét adja. (Friedrich Kleinwächter: *Der Staatsroman*. Wien 1891., Joseph Prys: *Der Staatsroman des 16. und 17. Jahrhunderts und sein Erziehungsideal*. Würzburg 1913. 1–44., Karl Reichert: *Utopie und Staatsroman*. DVjs 39. 1965. 259–287. A felvilágosodás kori államregény problematikájának magvas összefoglalása: Hans-Jürgen Schings: *Der Staatsroman im Zeitalter der Aufklärung*. In: *Handbuch des deutschen Romans*. Hrsg.: Helmut Koopmann. Düsseldorf 1983. 151–169., 610–613.)

A típus 17–18. századi termékei közül John Barclay latin nyelvű *Argenise* (1621) az egyik legnagyobb hatású mű, amelynek 1792-ben két magyar fordítása is megjelent, Fejér Antal tollából (*Barklájus János' Argenisse*) Egerben és K. Boér Sándor átültetésében (*Bárkláj Árgénisse*) Kolozsvárott és Szebenben. A típusra jellemzően egyesíti az ügyesen

szótt mesét – középpontjában a címszereplő szicíliai királylány és Poliarchus, a heroikus regények mintájára szótt, szerelmével – a politikai eszmék taglalásával. (Békés István: *Az „Argenis” első magyar fordítása*. EPhK 1922. 58–60.) Jean François Marmontel *Belisaire* (1766) című műve, amelyet magyarul 1773-ban, Kolozsvárott, Zalányi Péter (*Bélizárius*), 1776-ban pedig, ugyanott, Dániel István adott ki (*Belisarius*), Bessenyeihez hasonlóan, inkább az elmélkedésre helyezi a hangsúlyt: a hazug módon megvádolt s ennek következményeként megvakított hadvezér fejtegeti itt a bölcs államkormányzás, a jó monarchia és az igaz vallás kérdéseit (a mű egyik legtöbbet emlegetett részlete a vallási türelemre int) az öt nap mint nap meglátogató Justinianus császár és a trónörökös, Tiberius előtt. (Weszely Ödön: *Marmontel és négy magyar író*. EPhK 1890. 477–488., Bayer Alice: *Marmontel hatása Magyarországon*. Bp. 1916., Szauder József: *Marmontel en Hongrie*. In: Marmontel. Études réunies par Jean Ehrhard. Clermond-Ferrand 1970. 299–311.)

Az ún. államregény típusán belül a legsokoldalúbb és legdinamikusabb hatást hazánkban François de Salignac de la Mothe Fénelon 1699-ben publikált műve, a *Les aventures de Télémaque* váltotta ki. A regénynek, amely a 19. század elejéig több mint száz francia kiadásban s hetvennél több fordításban látott napvilágot, négy magyar átültetése született. Haller László 1751 előtt írta, s 1755-ben adta ki (*Telemakus Bujdosásának Történetei*, a későbbi, 1770-i és 1775-i edíció ennek lenyomata) a rendi felfogást tükröző s ezért igen népszerű munkáját, ezt dolgozta át négysarkú versekben Hriágyel Márton (Kozma Antal: *Fénelon Télémaque-jának egy XVIII. századi magyar verses feldolgozása*. Pécs 1932.), Zoltán József 1753-ban írt, kissé egyhangú, szürke tónusú fordítása (*Telemakusnak az Ulisses Fiának bujdosásai*) 1783-ban jelent meg, míg Domokos Lajos debreceni főbíró munkája csak 1980-ban vált hozzáférhetővé. Tudjuk, hogy ezen kívül Ráday Gedeon is foglalkozott a témával (*Három próbáiban négysarkú, páros rímű és hexameteres formájú megoldással is kísérletezett*), sőt *Telemak és Kalypsó* címmel érzékenyjáték is született (Vác 1795.) Fénelon művének ihletésére. (Alexandre Eckhardt: *Télémaque en Hongrie*. Revue des études hongroises et finno-ougriennes. Paris 1926. 1–4. 166–171., Köpeczi Béla: *Fénelon Telemachosának első magyarországi fordítási*

kísérlete. FK 1969. 1–4., Köpeczi Béla: *A Télémaque Közép- és Kelet-Európában*. In: „Sorsotok előre nézzétek”. Szerk.: K. B. és Sziklay László. Bp. 1975. 17–38., Vörös Imre: *Fejezetek XVIII. századi francia–magyar fordításirodalmunk történetéből*. Bp. 1988.)

A regény bizonyíthatóan hatott Bessenyeire is, aki *A Holmi* XXVIII. részében Haller szövegével párhuzamosan publikálta saját tollából a mű második részének befejező szakaszát. (Baranyai Zoltán: *Francia eredetű széppróza-fordításaink a XVIII. században*. MNY 1927. 426–437., különösen 431., György Lajos: *A magyar regény előzményei*. Bp. 1941. 234.) Ezzel kapcsolatos adalék, hogy Bessenyei Ányos Pálnak írt, 1779. március 8-án keltezett levelében (lásd: Császár Elemér: *Ányos Pál verses-könyveiből*. ItK 1907. 346–361.) reagál a fiatal költőbarát – azóta elveszett – levelére, amelyben az Haller Lászlót bírálta, s jelzi neki – kétségkívül *A Holmira* utalva – hogy a fordításról írt „jegyzései” nyomtatás alatt vannak. (Lásd: B. Gy.: *A Holmi*. S. a. r.: Bíró Ferenc. Bp. 1983. 11–12.)

A *Télémaque* szerzője a kor igényeinek megfelelően kalandos regényt írt, s ebbe építette bele azokat a fejtegető részeket, amelyekből XIV. Lajos abszolutizmusának bírálata bontakozik ki (a fejedelmi hatalom korlátozása, a háború elítélése, a munka tisztelete stb.). A cselekményt – amelynek során a hőst Mentor képében Minerva segíti Venus és Neptun ellenséges akcióival szemben – három fő építőelem alkotja: Telemaque hajótörése Calypso szigeténél, majd ezt követően a hős beszámolója addigi kalandjairól, így többek között arról, miként sikerült megszabadulnia a zsarnok Pygmalion fogságából; Idomeneus krétai király története, akit uralkodói hibái miatt elűznek földjéről, később Salentumban teremt új országot, ahová hőseink is eljutnak, részt vesznek a hadakozásokban, majd a város felvirágoztatásában fontos szerepet játszik Mentor, aki ahhoz hasonló funkciót tölt be itt, mint Totoposzban Trézéni; e két epikus elemhez kapcsolódik a szerelmi bonyodalom: Calypso lángra gyullad Télémaque iránt, aki ellenben Eucharis nimfa felé hajlana, végül azonban Idomeneus leányában, Antiopében leli meg boldogságának zálogát.

Ha tüzetesebben megvizsgáljuk, e műben több olyan motívumot, toposzt, epikus elemet találunk, amely rokon a *Tariménes* narratív struktúrájának valamely összetevőjével. Itt is utazás alkotja a keretet: a kereső

hős, egy előkelő, ám képzetlen és tapasztalatlan ifjú, a nevelőjével járja a világot, vagyis a vándorlás egyfajta nevelődés is. (Télémaque egyre magabiztosabb lélekkel küzdi le a különféle csábításokat: felajánlják neki a krétai trónt, de küldetésére gondolva elhárítja az ajánlatot, akárcsak a szerelmes Calypso közeledését, Eucharis nimfáról is lemond, igaz, ezúttal Mentor erőteljes közbelépésére is szükség van, s egy időre még Antiopétól is búcsút vesz, hogy minden energiáját apja felkutatásának szentelhesse.) Mentor alakja, szerepe nemcsak Kukumedóniást, hanem (főként) Trézénit idézi. Ebben a regényben is meghatározó funkciója van az utópisztikus elemnek: Bethica elképzelt ország, lakói erőszak, perlekedés és irigység nélkül élnek, puritán egyszerűségben. A kalandok és bölcselkedések kettős fonalához Fénelonnál is hozzászövődik a szerelmi szál: Antiope és Tomiris bemutatása néhány ponton egészen hasonló. Szeretnénk azonban hangsúlyozni, hogy bár, mint utaltunk erre, kontakt hatás is feltételezhető, mégis inkább a regénytípus sajátjaiból, általános jegyeiből levezethető toposzok, narratív elemek alkalmazásáról lehet szó. Mindenképpen megjegyzendő azonban, hogy a legfontosabb párhuzamot az elmélekdedések központi témája: az eszményi uralkodás módja, a jó és rossz uralkodó szembeállítása alkotja. Mentor fejtegetései szerint a jó király sosem felejt el, hogy a szeretet erősebb kapocs a trón és a nép között, mint a félelem, tiszteli a törvényt, amelyre esküt tett, kerüli a háborúskodást, s erejét a kormányzati elvek összhangjának biztosítására fordítja, napi ügyekbe nem kell bonyolódnia, hiszen bölcs és szorgalmas, a közjó megvalósításán fáradó tanácsosokkal rendelkezik. E királyeszményt Fénelon többszörös ellenpontoszással is kiemeli. Nemcsak Pygmalion sorsa idézi a *Tariménes* olvasói számára Buzorkámét, de az Alvilágba eljutó Télémaque a Tartarosban (ahová Bessenyei hősei már nem követik őt) több zsarnokkal is találkozik, akik beszámolnak neki bűneikről és tévedéseikről. Folytathatnánk még a rokon vonások szálazását: mindkét műben gyakran terítékre kerül a luxus kérdése, a gyönyörűségek témája, a helyes nevelés módszerei és az emberi természet megítélése. Ám e megfelelések is alkalmasint a filozófus század általános érdeklődéséből következnek. De ennek hatását (és a regénytípusét szintén) felerősíthette Bessenyei számára az általa jól ismert *Télémaque*.

Az *utópia* szó (Bessenyei az u-toposz ellentétéként [to-toposz] alkotja meg a *Totoposz* nevet), mint tudjuk, Thomas Morus *Utópia* (1516) című művének címe alapján terjedt el, ám utópikus művek, amelyek a szó eredeti, szűkebb értelmének megfelelően, az adott korban megvalósíthatatlannak látszó társadalombölcseleti, eszményi államelméleti elképzelést mutatnak be, már az ókorban is születtek. Iambulosz napimádói, Theopomposz Meropisza és Euhémerosz Pankhaiája s természetesen Platón *Állama* mellett akár a homéroszi Élűszionra és a hésziodoszi „makarón nészoj”-ra, Boldogok Szigetei-re is utalhatunk, de az aranykor-mítosz és az Árkádia-képzetkör is joggal eszünkbe juthat, továbbá Atlantisz legendája a *Timaios*-ból és a *Kritiasz*-ból, valamint a rómaiak „Saturnia tellus”-a, saturnusi földje. Az előzmények közé kell sorolnunk az angol Cokaygne, a francia Coquaigne és a német Schlaraffenland középkori képzetét, amelyek Amerika felfedezésének idején Eldorádó meséjével társultak: Morus Tamás és Erasmus (aki 1509-ben Morus birtokán s annak biztatására írta a *Balgaság dicséreté*-t) a lukianoszi hagyományt is felhasználták. Christian Thomasius, aki figyelemre méltó regénytípológiai reflexiókat fogalmazott meg (lásd erről: Vosskamp: *Romantheorie*... 96–121.), Daniel Veiras d’Alais *Histoire des Sevarambes* (1677) című utópikus regényéről írt elemzésében a műfaj két lényeges jellemzőjére mutat rá: a fikció leleményességére, beleértve a létező társadalmi-politikai realitásoktól való eltérést, s ugyanakkor a fikció hihetőségére, lehetséges voltára, ellentmondásoktól való mentességének fontosságára. A fikció ésszerűsége győzi meg az olvasót, hangsúlyozza Thomasius, nem pedig az, hogy az előszóban a szerző művének a valóságos történet jellemzőit tulajdonítja. Az elemző fején találja a szöveget, mert ez utóbbi egy jól körvonalazható regényfelfogásból következő poétikai konvenció, mint ahogy, fűzhetjük tovább a gondolatot, Bessenyei *Világosítása* is, amelyben regényének világát Mária Terézia országával, Arténis figuráját pedig a királynő személyével hozza összefüggésbe, szintén értelmezhető ugyanezen konvenció mentén, megszabva ezzel a művet a leszűkítő, kulcsregényként felfogó szemlélettel.

Minthogy azonban az utópia szóval, tágabb értelemben, bármilyen társadalombölcseleti elképzelést, sőt később minden természettudományi alapú vagy akár fantasztikus, esetleg délibábos elképzelést is megje-

löltek, helyesebb, ha az amúgy is bonyolult – az államregény, az útleírás, a robinzonád stb. műfajával érintkező – tématerület megjelölésére az *utópisztikus irodalom* elnevezést használjuk. Ennek a 17. és 18. században számtalan példája született Cyrano de Bergerac *Holdbéli utazásától* (1657) Ludvig Holberg latin nyelvű munkájáig (1741), amelynek hőse útja során fejtelten emberekkel s kétfejűekkel, hétalvókkal és vigyázókkal találkozók, s a majmok országától a gondolkodó fák birodalmáig sokféle tájat s különös plánétát bejár, s amelynek magyar átültetése Györfy József tollából 1783-ban jelent meg Pozsonyban *Klimius Miklósnak a' föld alatt való Utja* címmel. Utópia országában játszódik Szentmiklósi Alajos Timót bencés tanár *A' jó nevelésnek Tüköre* című könyve is, a kevés magyar nyelvű utópisztikus elbeszélő szövegek egyike. Beöthy Zsolt nem tartotta kizártnak, hogy Bessenyei ismerte e művet, amely 1790-ben látott napvilágot. (Beöthy Zsolt: *A szépprózai elbeszélés a magyar irodalomban*. I–II. Bp. 1887. II. 351–363.) Kétségtől van megfélelések a két regény között, ezek azonban ezúttal is a műformából következő toposzok lehetnek, viszont valóban feltűnő, hogy a kompozíció tengelyében Szentmiklósinál is a miaburgi országgyűlés eseményei állanak, miként Bessenyeinél a totoposzi rendek gyűlése, s a két diéta által meghozott törvények között is van némi miaburgi–totoposzi rokonság. Megemlíthjük még, hogy a német irodalomban Christoph Martin Wieland *Der goldene Spiegel oder Die Könige von Scheschian* (1772) című műve az eszményi felvilágosult abszolutizmus képét rajzolja meg, mintegy Albrecht von Haller egy évvel korábban megjelent s szintén keleti környezetben játszódó, ám konzervatív felfogású munkájával vitázva. (*Usong. Eine morgenländische Geschichte*. 1771. Ezt magyarul Öri Fülep Gábor adta ki 1792-ben *Uzong. Napkeleti történet* címmel.)

A fogalomkörrel foglalkozó szakirodalom gyakran utal a jelenség sokrétű és ellentmondásos természetére. Karl Reichert „széles mező”-nek nevezi, ahol gyakran ellentmondásokba botlunk. (Karl Reichert: *Utopie und Staatsroman. Ein Forschungsbericht*. DVjs. 39. 1965. 259–287.) Tovább nehezíti a tájékozódást a negatív, anti- vagy ellenutópiának, disztópiának, esetleg, az eutopia ellentétéként, cacotópiának nevezett jelenség. Általában tehát olyan szövegek kapcsán beszélnek utópikus irodalomról,

amelyek a fennálló társadalmi viszonyokon túlmutatnak, s a történelmi tapasztalatokat is meghaladják. Amennyiben egy lehetséges társadalom irodalmi bemutatásának tekintjük, akkor az utópia példát, az antiutópia pedig figyelmeztetést fogalmaz meg. (Northop Frye: *Varieties of literary utopias*. Daedalus 94. 1965. 323–347., Helmut Swoboda: *Utopia. Geschichte der Sehnsucht nach einer besseren Welt*. Wien 1972., Wolfgang Biesterfeld: *Die literarische Utopie*. Stuttgart 1982.)

Bessenyei a saját elképzeléseinek megfelelően használja fel az utópikus irodalom jellemzőit, eszközeit. (Ez utóbbiakra vonatkozóan lásd: Paul Bloomfield: *Imaginary Worlds, or, The Evolution of Utopia*. London 1932., Raymond Ruyer: *L'Utopie et les utopistes*. Paris 1950., Michael Winter: *Compendium Utopiarum. Typologie und Bibliographie literarischer Utopien. Erster Teilband. Von der Antike bis zur deutschen Frühaufklärung*. Stuttgart 1978.) Nem hangsúlyozza különösebben Totoposz földrajzi elszigeteltségét, s nem részletezi a gazdasági élettel, a termeléssel, a családi élettel és a neveléssel kapcsolatos ottani feltételeket, szokásokat. Ellenben a politikai berendezkedés, az államirányítás, a közigazgatás és a törvénykezés kérdéseinek annál nagyobb figyelmet szentel. A tudományok közül a filozófia köti le érdeklődését, a típushoz tartozó művekben gyakori különleges találmányok viszont egyáltalán nem jellemzik a totoposzi életet, s a Francis Bacon-i „habemus etiam” legfeljebb szatirikus értelemben kerül elő a Kirakadesről szóló fejezetekben. A totoposzi módi, ez mind az utópiákra különösen, mind pedig a korabeli művekre általában jellemző, nagyon is utal a ruházat viselőjének rangjára, ám a „fényes bőrű totoposzok” egyáltalán nem tekintik feleslegesnek, mint más képzeletbeli országok lakói, az ékszereket és a luxust. Az ország polgárai, szemben a kitalált vidékek szülötteivel, nem használnak különleges nyelvet, Tariménés és kísérője akadály nélkül társaloghat velük, de az utópiákra jellemző műnyelv igen következetesen alkalmazásra kerül a névadásban, a bonyolult megszólítási formulákban, és a különféle rangok és kitüntetések megjelölésében is jelentkezik, úgyszintén szatirikus éllel.

Bessenyei valójában két témát egyesít könyvében (jóllehet nem mindig maradéktalan sikerrel, erről később még esik szó): Tariménés történetét, amely a pedagógiai regény elemeit is hasznosítja, és a Kirakades histó-

riáját, amelynek keretében leleményesen alkalmazza a vadember-motívum (bon sauvage, der edle Wilde) jellemzőit. (Köpeczi Béla: *A vadember jelképe Közép- és Kelet-Európában*. In: K. B.: *Magyarok és franciák. XIV. Lajostól a francia forradalomig*. Bp. 1985. 403–418. A szerző megállapítása szerint Bessenyei Kirakadese „közelebb áll Rousseau természetes emberéhez, mint a vademberhez származását tekintve, de a voltaire-i útra lép, amennyiben integrálódik a társadalomba”. I. m. 408. Lásd még: Urs Bitterli: „*Vadak*” és „*civilizáltak*”. Bp. 1982. A könyv az európai–tengerentúli kapcsolatok, érintkezések kontextusába ágyazza a témát. A szakirodalom más képviselői a képzet európai gyökereire mutatnak rá, s a nemes vadembert az árkádi pásztor öccsének tekintik. Lásd: Elisabeth Frenzel: *Motive der Weltliteratur*. Stuttgart 1988. 830–844.) Ennek megfelelően két fő – és a látottak minősítése szempontjából ellentét – nézőpontot alkalmaz, ám az elbeszélő, hőseinek szemléletmódjához bizonyos mértékig alkalmazkodva, szereplőitől való függetlenségét is megőrzi. Ennek következtében Totoposz: eutopia és cacotopia, a mű pedig szatirikus-utópisztikus regény.

A *Tariménes útazása* sajátos helyet foglal el a kelet-közép-európai regény kontextusában. Fried István joggal világított rá, hogy ebben a régióban, ahol a műfaj útját egyaránt megnehezítette a népkönyvek elterjedtsége és a verses epika, jelesen az eposz preferálása, valamint az elméleti gondolkodás tisztázatlansága, ami Szerdahely György *Poesis narativájában* is megfigyelhető (*Poesis narrativa ad Aestheticam seu doctrinam boni gustus conformata* a Georgio Aloys[io] Szerdahely. Budae, 1784.), az európai regénynek csak néhány fajtája válik elfogadottá. S minthogy késve jelenik meg a műfaj, az angol, francia és német irodalom tiszta vagy jobbára tiszta regénytípusai kevert formában bukkannak fel. „Egészében azt állapíthatjuk meg, hogy Bajza [Jozef Ignac Bajza], Bessenyei, Krasicki, Obradovic regényei csak okkal-móddal sorolhatók be az angol vagy a francia műfaji kategóriákba, tehát nem tisztán utazási vagy állam- stb. regények. Szinte valamennyiből adaptálták, amire szükségük volt.” Az említett szerzők regényeinek összevetése stílustörténeti szempontból is fontos tanulsággal jár, mutatott rá Fried István. E művek világosságra és szemléletességre törekvő elő-

adásmódja, mértéktartó és szemérmes líraisága, valamint az a tény, hogy a visszaemlékezés mélabús hangulata és a feltörő érzelmek „a reflexiók kijózanító áttételén keresztül”, tehát mintegy lefátyolozottan jelennek meg, egyaránt a felvilágosult klasszicizmus felé mutat. (Fried István: *A kelet-közép-európai regény kialakulásához*. Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1980. Bp. 1982., 517–537., i. h. 531.)

Bessenyei – a műfaj kései példányán dolgozva – egyéni módon alkalmazza a bemutatott regénytípusok sajátosságait, így a *Tariménes útazása* nem köthető egyetlen regényfajhoz. Sajátos képződmény, egyedi ötvözet. A filozófiai regény, az állambölcseleti regény és az utópisztikus mű jellegzetes szálaiból szövi, de ezekhez hozzáköti az utaztató és a kalandos história néhány elemét (főként a keretben és a jajgáidai háború eseményeinek elbeszélése során), sőt az érzékeny jelenetekben (különösen a Tomiris-epizódban és a regény befejezése során) a heroikus-gáláns regény néhány karaktervonását is felhasználja, anélkül hogy ez utóbbiak poétikai szempontból dominánssá válnának. A történet keretét tehát a típusnak megfelelően az utazás alkotja, s az utazás során tapasztaltak szolgáltatják a cselekményt. A szerző egyrészt hősét utaztatja egy idegen országba, s az ő szemével láttatja az eléje táruló világot, másrészt – a típus másik alapformájának megfelelően – egy messzi földről érkezett idegent, egy vadembert is felléptet, teret engedve az ő álmélkodással teli élményeinek is.

Bessenyei tollát, mint látjuk, nem valamely kitüntetett poétikai minta vezeti, hanem élete során kiérlelt gondolatainak sodra irányítja a meglett-átalakított epikus forma széles, kényelmes kanyargással ívelődő medrében, aminek során a szerző az események füzérszerű elrendezését alkalmazza, az egyes epizódokat egy jellegzetes, s a gondolatok lüktető dialektikáját tükröző, ellentétező narráció belső logikája szerint illesztve egymás mellé. A cselekményláncot tíz fő elem alkotja: 1. menéidai életkép, 2. útnak indulás, pucufalvi intermezzo, 3. megérkezés Totoposzba, Arténis születésnapjára ünnepsége, 4. a fellépő Kirakades és tapasztalatai, 5. országgyűlési „tudósítás”, 6. a Kirakades földbirtokos lesz, 7. Tariménes és Tomiris szerelme, 8. a jajgáidai háború, a jó és a rossz uralkodó szembeállítása, hőseink vitézkedése, 9. Tariménes áttéréseinek

jelenetei, 10. búcsú Totoposztól, Tariménés boldogsága: elnyeri Tomiris kezét, Trézénitől pedig megkapja a boldogság kulcsát. A cselekményelemeken végigpásztázva megállapíthatjuk, hogy az expozíció statikus életképe után az elindulás dinamikus bemutatása következik, a pucufalvi parlagi környezet rajza után a kirotoszi fények, ezután a Kirakades szemével látott árnyékok, ám a negatív képbe pozitív elemként javító szándék és bizalom vegyül, ez az országgyűlési események elbeszélésébe torkollik (az ott hozott törvények által megreformált országba még könnyebben integrálódhat a vadember), a politika után a szerelem következik, a békés idill után pedig a háború. Végül az elnyert béke: a világban s a lélekben egyaránt.

Mindeközben egy fokozatosan táguló regényvilág képe tárul elénk: Tariménésék lakhelye után eljutunk egy másik faluba, innét egy különös országba kerülünk, ennek bemutatását kétszeresen is ellenpontozza a szerző Kirakaduhu és Jajgádia által, mindennek során pedig a bölcseségnek is egyre tágabb horizontja bontakozik ki előttünk. A kor szokásainak megfelelően egyre több, e világra jellemző szertartással ismerkedünk meg (vendégfogadás, audiencia, kirotoszi ünnepek és vígasságok, ételtai események, ceremóniák, leánykérés, vizsga, keresztelő stb.), s különféle figurákkal találkozunk (vidéki nemesúr, remete, csordás, filozófus, vadember, alkotmányos uralkodó, zsarnok, hadvezér, katona stb.).

A motívumok váltogatása és a regénytípusok elemeinek csereberéje-ötözése során tehát egy különös, egyedi regényépítmény születik meg előttünk: a maga nehézkes statikájával, kissé ormóttan szerkezetével, de tágas, otthonias hangulatú helyiségekkel, gazdag bútorzattal és világra nyitott ablakokkal.

A REGÉNY UTÓÉLETE

Tanulmányunk záró fejezetében a *Tariménés útazása* befogadásának historikumáról adunk áttekintést. Mivel a regény értelmezésével kapcsolatos gondolatok, némi egyszerűsítéssel, négy kérdés köré kristályosodtak (1. Bessenyei mintái, 2. a műfaj kérdése, 3. a szerzőnek szereplőihez s a műbeli világhoz való viszonya, 4. a mű eszemevilága és tendenciája), az látszik célszerűnek, ha mi is e problémakörök erőtereiben rendezzük megfigyeléseinket. Minthogy a mű feltételezhető mintáit a forráskérdések körében már szemügyre vettük, így a következőkben három aspektusból vizsgáljuk meg a *Tariménessel* foglalkozó munkákat. Feladatunk jellegéből adódóan a lehetőség szerint a minimumra korlátozzuk értékelő-minősítő megállapításainkat, inkább csak tényfeltáró-leíró feladatra vállalkozunk, mellőzzük az állásfoglalást, ezt az olvasókra bizzuk, s nem kívánjuk valamiféle rangsorolásba sem rejteni felfogásunkat. Továbbá, mivel többnyire a műfaji kérdés kapcsán került sor a regény eszmevilágának feltérképezésére, az író metafizikai, állambölcseleti, jogi stb. nézeteinek elemzésére, mi is poétikai összefüggésben fogalmazzuk meg erre vonatkozó megfigyeléseinket. Rendszerint ebben a kontextusban öltött testet a regény értékelése is, következésképpen dolgozatunkban szintén e kapcsolatban rendezzük el idevágó tapasztalatainkat. Vagyis az adott tényanyagot a műfaji kérdés felől kell megközelítenünk.

A recepció folyamatában három szakaszt különíthetünk el. Az első Kazinczy Ferenc 1802-ben, Kis Jánosnak írt levelétől 1930-ig, a regény nyomtatott edíciójának megjelenéséig terjed, ez a szakasz tehát egy-

beesik a mű kéziratos formában való létezésével. A második szakasz 1930-tól 1947-ig, Vajthó László Bessenyei-könyvének megjelenéséig tart. A harmadik szakasz pedig, ezt talán szerénytelenség nélkül állíthatjuk, a kritikai kiadás megjelenésével zárul, ami, remélhetőleg, egyben megnyitja az utat a vizsgálat és az értelmezés új horizontjai felé.

A *Tariménes útazása* legkorábbi értékelése, a még munkálatok alatt lévő műről, Kazinczytól származik. Ezt nemcsak a bíráló személye miatt tartjuk fontosnak, hanem azért is, mert csirájukban hordozza a regény értelmezésének-megítélésének későbbi fejleményeit, a recepció fentebb jelzett kérdésköreinek bizonyos elemeit. Kazinczy, börtönévei után először, 1802 nyarán (július 29-én) fordult levelével Bessenyeihez. Ebben elismeréssel szól annak úttörő érdemeiről: a nemzet, írja, „nem nevezhet senkit, aki több genie-vel, több erővel s igazabb ízléssel költ volna elő nyelvének virágoztatására”. Együttal kéri, „hogy minekelőtte az alistenekhez mégy, munkáidat egyetemben s megtisztogatva add ki”. (*Kazinczy Ferenc művei*. I–II. S. a. r.: Szauder Mária. Bp. 1979. II. *Levelek*. 95.) Bessenyei, aki még korántsem készül az alistenekkel való találkozásra, ehelyett, mint tudjuk, újabb munkáival tölti idejét, félig-meddig ironikus rezignációval válaszol: „Te elragadtatással vagy hazádnak nyelve és tudománya iránt: az én vérem már hidegszik; de mégis sokat fogsz tőlem látni célodra.” Szavai sejtetik önértékelésének a nála tisztelgő vélekedésétől eltérő hangsúlyait, s burkoltan a Kazinczy-féle korrekciós elvvel kapcsolatos fenntartásait is sejtetik: „Kérsz, hogy ifjúságomban készített s nyomtatásban kiadott munkáimat megigazítva bocsátanám ki újra: de azon írásaimnak csoportja, melyek már koros időmben itt készültek, időmet többre kötik le.” Ezért, mint írja, *Tariménessel felel* Kazinczy soraira: „Lásd Tarimenesnek első két kis szakaszát, melyet veled közlök oly feltétel alatt, hogy megolvassván, kezemhez fogod visszabocsátani. A több szakaszaimat is szolgálatodra teszem, ha különben benneked kedvedet tanálhatod.” (1802. augusztus 15-én. I. m. 96–97.) A regény tehát e levélváltás felől szemlélve: üzenet, válasz egy hozzá intézett, értékelést is tartalmazó kérésre-felszólításra, s amire a levélben csupán utalt, azt bővebben kifejti *Róma*-történetének egy helyén: „Hijában van az Ifiúnak Menybül alá szállot lelke, mert fiatal

esztendejében emberré nem lehet. Eléggé próbáltam én is ifúságomban meg éresre, tellyes itélet tetelre jönni, Poémákat Tragediákat írtam mellyeket most oly tüzzel rajzolni nem tudnék, de még is életemnek minden eseteit, tetteit öszve vévén, most innen oda tekintve, tsak úgy látom hogy vak, és eszetlen gyermek voltam. Te akkori munkáimbul ki nem nézheted, de tudom én magam.” (RVD I. 209.)

Kazinczy Bessenyei feleletét követően hat hét múlva, 1802. szeptember 29-én veti papírra Kis Jánosnak írt levelében, Dayka Gábor verseinek sajtó alá rendezésével kapcsolatos elgondolásainak kifejtése során, mintegy mellékesen odavetett megjegyzésként: „Bessenyei György Urat unszolom, hogy fogjon fiatakorában írt munkáinak megtisztogatásokhoz. Megígérte; de nem várok sokat tőle e’ részben. Voltairi románkákat irkál, ’s keféli a’ bolondokat. Minek az? és kivált úgy pajkosan – und so seicht! – mint Voltaire?” (*Kazinczy Ferenc levelezése*. S. a. r.: Dr. Váczy János. II. Bp. 1891. 491–495. I. h.: 495.) A műfaj megnevezése, a mintaképre való utalás és a feltételezett tendencia jelzése egyaránt lekicsinylő, a vállalkozás vélten anakronisztikus voltát hangsúlyozó nyelvi fordulatokkal történik. „Így mond csődöt a kortársban a műértő és az emberismerő” – írta erről Halász Gábor. (Halász Gábor: *A bihari remete*. Nyugat 1936. I. 413–427., és H. G.: *Az értelem keresése. Irodalmi tanulmányok*. Bp. [1948.] 197.)

S ez a látszólag rögtönzött, ám nagyon is tudatosan megfogalmazott három mondatnyi megjegyzés, finom ferdítésével együtt, hiszen Bessenyei korántsem helyezte kilátásba ifjúkori műveinek átigazítását, Kazinczy-nak a magyar felvilágosodás úttörőjéhez való későbbi viszonyát is elő-rejelzi. Ez a kapcsolat, egészen Bessenyei haláláig, szívélyesnek mondható (Némedi Lajos: *Bessenyei és Kazinczy*. ItK 1962. 3. 285–306.), az elhatárolódás olyan gesztusait rejti mégis, amelyek az 1814-ben írt s ugyanekkor publikált Báróczi-életrajz Bessenyeire nézve már leplezetlenül hátrányos Báróczi–Bessenyei párhuzamában érlelődnek értékeité. Szemben Báróczi-val, aki tudta, „hogy a korát megelőző írás, bármely lelkes írótól eredjen, éppen oly izetlen fog lenni, mint a gyümölcs, melyet nem a természet érlele”, s hogy egy nemzeti irodalom korai, éretlen szakaszában arra kell törekedni, hogy „az idegen nagy

originálok gipszöntvényekben tétessenek ki”, „Bessenyei írónak is, tudósnak is kívánt tartatni [e kettős ambíció kárhoztatása lesz majd a *Tariménes*-receptió egyik „nodusi görös”-e!], s inkább igyekezett igen sokat írni, mint jót; s töretlen lévén az út, melyen ment, s igen is műveletlen mind az ő ízlése, mind a nemzeté, meg sem sejdítette, hogy munkáin, hol a hamarkodás, hol valami egyéb gyakorta rettenetes hibákat ejte.” (*Kazinczy Ferenc művei*. I–II. S. a. r.: Szauder Mária. Bp. 1979. I. *Versek, műfordítások, széppróza, tanulmányok*. 785–786.) És hogy szerte mi lehet az a bizonyos *valami egyéb*, azt egy másik, nem kevésbé elfogult összevetés segít megérteni: Báróczi kecses, gráciákkal ékes, gondosan nevelt műzsájával szemben Bessenyeie „egy alföldi piros-pozsgás leányasszony, ki ama körül cselédkedik, és akin az asszonyától ellopkodott ék sem áll jól, mert aközé, amit felszedett és ami neki tulajdona, nem tud hozni összeillést” (i. m. 795.).

A *Pályám emlékezete* már Bessenyei, Kazinczy által korábban, igaz, csak mint a bécsi triumvirek egyikeként játszott, de elismert úttörő szerepét is kisebbiteni igyekszik (lásd Némedi Lajos: i. m. 296–304.). A *Nemzeti hagyományokat* író Kölcsey pedig a „Társaság”-ból legtöbbre becsült Ányos mellett Bessenyeitől szinte minden eredeti értéket megtagad: „Nem francia mindennapi emberké-e ezek, kiket ő Attiláknak, Budáknak, Hunyadiaknak s az ég tudja még kiknek nevez? Nemcsak a magyar régiség saját színét nem leljük azokon, de a Bessenyei korának nemzeti vonásait is hiában fogjuk rajtok keresni.” (*Kölcsey Ferenc összes művei*. I–III. Bp. 1960. I. 522.) A reformkorban egészen elhalványul Bessenyei képe. A *Tariménes* kéziratai ismeretlenül porosodnak. „A Dugonicsok, Gvadányiak ... el vannak feledve” – állapítja meg Bajza József *A regény-költészetéről* című dolgozata záró fejezetében (*Bajza József összegyűjtött munkái*. Harmadik, bővített kiadás. Bev. és kiad. Badics Ferenc. I–VI. Bp. 1899–1901. IV. 134.), s kategorikus megállapításából Bessenyeire legfeljebb már csak a három pont egyike vonatkozik. Az író házát hamarosan disznóólnak használják, sírja fölött szántanak...

Bessenyei első monográfiusa, Závodszy Károly, 1872-ben publikálta munkáját (Závodszy Károly: *Bessenyei György. Irodalmi tanulmány*. Pest 1872. A *Tariménes*re vonatkozó rész: 85–90.), az első életrajzi fel-

dolgozás megjelenésével egy időben. (Ballagi Aladár: *A magyar királyi testőrség története különös tekintettel irodalmi működésére*. Pest, 1872. Benne: *A nagybesenyői Bessenyei-családra vonatkozó iratok*. 417–422; *Bessenyei György élete Laczka János által*. 428–436.) Závodszy „összekötő híd”-nak nevezi a *Tariménest*, amely felfogása szerint Bessenyei költeményeit és szépprózai alkotásait köti össze, ez utóbbiak között pedig megkülönböztetett helyet biztosít neki: ezek „a mi jó tulajdonsággal bírnak, mind tetőzve megvan Tariménés utazásában, ebben a Voltaire modorában költött, kelet égálja alá áttett philosophiai regényben” – írja (i. m. 85.). Mint látni fogjuk, ez az a pont, ahonnét kiindulva a legtöbb bíráló megjegyzés artikulálódik majd a művel kapcsolatosan, melyek szerint az elmélkedő részek túlburjánzanak benne az epikus elemek rovására. Závodszy példászerűen rugalmas és nyitott e téren. Ő is megpendíti ugyan: „Mint regény ellen számos kifogással élhetnénk ugyan, mert ha jól látszik [ne feledjük el, az elemző még csak az autográf töredéket, a TÚ-t és a zsákai másolat második „kötetét”, a TÚ II B-t ismerhette!, lásd ehhez i. m. 196.] meséje elnyújtott, cselekménye vékony.” (I. m. 87.) Ám nyomban így folytatja: „De e hiányokat több előny pótolja.” Ezek közül hármat emel ki: a reflexiók mélységét, a művet átható szatirikus jelleget (szerinte a regény „erkölcs-philosophiai szatíra”, s állítását az áttéresi jelenet felidézésével támasztja alá, mint nyomában később mások is, i. m. 87–88.) és a főbb figurák megrajzolásának erőteljes voltát. Ezt írja: „Nem ragyogó phantásia, csiklandó érdek, a mi leköti mellette, hanem a mély reflexiók, magvas bölcselmi gondolatok, melyekkel telve, melyek a könnyű köntösben annál kedvesebbek, a szatírai ér, mely meg-megcserdül és elég élesen, találóan buzog, olykor-olykor paródiában csapong. Személyei közt vannak olyanok, melyek néhány szóval, de sikerülten rajzolják, például a goromba, igazmondó bölcsész, az emberszerető, jóságos kormánytanácsos, a vakbuzgó szenteskedő öreg anyóka, de kiválóan Artemis és Buzorkán.” (I. m. 87–88.)

Az elemző éles szemmel utal az elmélkedő részek árnyékában kibomló fejlődésrajzra is, s nem kerüli el figyelmét az elbeszélő személyes jelenlétének számtalan jele sem. „Vannak esetek és helyzetek, melyekben a szerzőre is ráismerni vélünk, de már a második pillanatban elhalv-

nyodik és elvész alakja, mintha csupán álmodtunk volna, vagy elváltozik, mintha csupán szemünk káprázott volna” – állapítja meg (i. m. 90.). E jelenség részletesebb taglalására azonban nem vállalkozott, így annak sem járt utána, miért is tűnik el előlünk az elbeszélő próteuszi alakja. Mindazonáltal ezen álomszerűség és káprázat érzékelésével Závodszy rendkívül fontos iránymutatást adott a későbbi vizsgálat számára (aminek, sajnos, kevés hozadéka lett), s könyvének jelzett részlete vázlatosságában is az első fontos *Tariménes*-elemzésnek tekinthető.

Az első tüzetesebb fejtegetés, amely már a teljes regényszöveg ismeretében készült, a tanulmányíróra jellemző „inkább konstatáló, bemutató, elősoroló, mint analizáló, fejtegető modorban” (Németh G. Béla: *Beöthy Zsolt*. In: *Mű és személyiség*. Bp. 1970. 337.), Beöthy Zsolt nevéhez fűződik (Beöthy Zsolt: *A szépprózai elbeszélés a régi magyar irodalomban*. I–II. Bp. 1886–1887. II. 215–350., különösen: 303–330.). E mű mintegy fél évszázadra kijelölte a *Tariménes*-receptió legfőbb tájékozási pontjait, mind a szerző tekintélye, mind pedig az elemzést egyik zárófejezeteként magában foglaló, máig nélkülözhetetlen monográfia rangja következtében. Véggkövetkeztetése, miszerint Bessenyei műve elhibázott alkotás, a regény értékelését is determinálta. Beöthy szerint ugyanis az elmélkedő részek oly mértékben túltengenek, hogy elsorvasztják a szorosabban vett (a szerző szerint: a tulajdonképpeni) epikumot: a cselekmény sovány, a jellemrajz élettelen és vázlatos. „Nem szükséges bőven magyaráznunk, hogy Bessenyeinek ez a legnagyobb költői munkája művészi tekintetben mily kevésbé sikerült” – írja. „A didaxis teljesen megbénítván benne a képzelő tehetséget, ez csak lankadt, nehéz szárnyakkal látszik vergődni előttünk [...]. A regény politikai, vallási és életfilozófiai értekezések gyűjteménye, monologok és dialogok formájába szedve, sőt törvénycikkekbe, ezek indoklásába és tárgyalásába foglalva. Egész a negyedik könyvig alig történik valami, amit cselekménynek vagy akár mesének nevezhetnénk [...]. Jellemrajzai halaványok és következtetlenek. Egy-egy meggyőződés, egy-egy rendszer, vagy ennek valamely töredéke, emberi névvel és nyelvvel felruházva.” (I. m. II. 325., 327.) Anélkül, hogy engednénk a regény értékelése csábításának, leszögezhetjük, hogy Beöthy regényfogalma nem nyitott az esszéisztikus elemek epikai jelenlétével

szemben, ezeket mint a formától lényegükben idegen testeket utasítja el. Másfelől viszont világosan kijelöli az elmélkedő részek gondolati irányulását, részint az alkotmányos monarchia állambölcséleti kérdéskörében, részint a metafizikai töprengések területén, ahol is a morál, a lelkiismeret, az értelem és a természet kategóriái jelentik a vívódó elme számára a legfőbb támpontokat. Az elemzőnek a mű gondolati rétegeivel szembeni tartózkodó álláspontja kétségkívül összefügg a *prózaí költészet*nek azzal a definíciójával, amelyet könyve bevezetésében ad, s amely a regény mimetikus rétegeire, az elbeszélés életképfestő, referenciális mozzanataira helyezi a hangsúlyt, egy pszeudorealista irodalomeszmény jegyében. Ezért is emeli ki a szerző a mű szatirikus elemeit, az elbeszélői magatartás domináns tényezőjének tekintve a szatirikus érzületet s a belőle fakadó tendenciát, ami, más összefüggésben, fontos észrevétel.

Beöthy szemléletmódjának a horizontot élesen meghúzó-beszűkítő jellegéből következik fejtegetésének egy sajátos, éles szemre valló, mégis kiaknázatlan megfigyelése. A szerző igen határozottan érzékeli a mű világát átható szubjektivitást, amelynek egyik legfontosabb megnyilvánulását abban látja, hogy az író különböző hősök szerepébe öltözik (utal arra, hogy Tariménes találkozása Kantakucival valójában az ifjú és az öreg Bessenyei szembesülése, kettős önportré), észleli az elbeszélő differenciált helyzetéből fakadó mélabú hangulatteremtő szerepét is, ám a nézőpontok változtatását mint kompozíciós tényezőt nem méltányolja. „A bánat át-áttör okoskodásának hideg vértetén, s a vércsöppek, melyek erre szöknek, jobban meghódítanak neki, mint egész fegyverzete. Regényében az álom és valóság, képzelődés és emlékek ép oly sajátságosan olvadnak össze, mint gondolkodásában a bizonyosság keresése és a hit: most töredékekben verődve egymás mellé, majd meg áthatva egymást” – írja a rá jellemző szemléletes, árnyalt, szépirodalmi igényű stílusban. (I. m. II. 328.) Kialakított értékelésén azonban nem változtat: „A *Tariménes* gyöngé költői munka; de van néhány helye, mely a magyar szatirai költészet legjelesebb lapjai közé tartozik” – zárja elemzését (i. m. II. 330.).

Beöthynél egyébként igen határozottan jelentkezik az a – később többeket túlzásokra csábító – gondolat, hogy a *Tariménes*: kulcsregény. Totoposz mintaalkotmánya szerint Bessenyei „lelkes visszaemlékezése

Mária Terézia némely reformjaira, melyeket saját eszménye szerint egészít ki” (i. m. II. 316–317.). Ebben a vonatkozásban utal a Planum Tabularára, a placetum regium behozatalára s a jezsuita rend eltörlésére. Arténist Mária Terézia eszményi képmásának tekinti, s a regényt, ebből az aspektusból nézve, nagy didaktikus allegóriának (i. m. II. 319.). Császár Elemér a Beöthy által kijelölt csapáson haladva, folytatván ez utóbbi gondolatsort, Trézénit Kaunitz herceggel, Buzorkámot Nagy Friggyessel hozza összefüggésbe (Császár Elemér: *A magyar regény története*. Bp. 1922. Második, átdolgozott kiadás: Bp. 1939.). Értékelésében sem fedezhetünk fel új elemet, legfeljebb arra utalhatunk, hogy még élesebben fogalmaz, mint nagy tekintélyű elődje, sőt lényegében megvonja a regény elnevezést a műtől („egyhangú és fárasztó, [...] valójában alig is nevezetű regénynek”, i. m., 2. kiad. 55–56.), s ebben, mint látni fogjuk, neki is lesznek követői. Elhangzott ugyan ebben az időben ettől eltérő vélemény is: Szinnyi Ferenc Bessenyei művét a korszak egyetlen önálló próbálkozásának tekinti a regényműfaj területén, ám nézetének kifejtésére, könyve tárgyának körülhatárolásából adódóan, nem vállalkozhatott. (Szinnyi Ferenc: *Novella- és regényirodalmunk a szabadságharcig*. I–II. Bp. 1925–1926. I. 5.)

Császár is Voltaire regényeit tartja Bessenyei legfőbb mintáinak, de – elsőként – azt is felismeri, hogy „tárgyával és céljával azonban Fénelon *Télémaque*-jához csatlakozik” (i. m. 54.). Császár elemzésében még egy figyelemre méltó új szempontot vet fel: míg Beöthy a regény szatirikus elemeit emelte ki, Császár inkább utópiának tartja a művet, ha nem is következetesen megoldottnak: „...a mintaállamnak sok a fogyatkozása, s fölöttük Bessenyei nem húny szemet, mert rajzában ragaszkodni akart a valóhoz, s mind szeretett királyasszonyának egyik-másik hibáját, mind nemzetének tökéletlen berendezését föl akarta tüntetni.” (I. m. 54.) A nézőpontok váltakozásának ő sem tulajdonít különösebb jelentőséget.

Császár Elemér egy másik, még 1911-ben publikált dolgozatában is foglalkozott a *Tariménesszel* (Császár Elemér: *Bessenyei természet-érzéke*. Klny. a Budapesti Szemle 1911. 148. kötetéből [32–77.]. Bp. 1911.) Ebben úgy véli, hogy Bessenyei többnyire valóságos tájképet akar adni, pusztá másolatát a természetnek, s erre a napfelkelte leírását tartja

jellemző példának az első könyv második szakaszából, valamint ugyan-ezen könyv harmadik szakaszának esti képét, de az író, fűzi hozzá az elemző, néhány elképzelt, csak részleteiben valóságos tájképet is festett, mint amilyen Trézéni lakhelyének bemutatása a második könyv hatodik szakaszában. A tanulmányíró szerint, minthogy a *Tariménes*ben gyakran változik az elbeszélte események szintere, a műben rendkívül nagy szerepet játszik a leíró elem. – E kérdéskörre nyolc évtizeddel később, eszmetörténeti megalapozottsággal tér vissza Vörös Imre monográfiája (Vörös Imre: *Természetszemlélet a felvilágosodás kori magyar irodalomban*. Bp. 1991.). Ebben a szerző, Bessenyei tájleírásainak szemléleti hátterét elemezve, rávilágít arra, hogy az írótól idegen a fiziko-teológia, elképzelése szerint nem a gravitáció működteti a világot, hanem a hagyományos értelemben vett elemek vonzó-taszító hatása. Tájképei a korra jellemző fiziko-teológiai leírások laicizálódásának jellegzetes példái, amelyek leggyakrabban az ember mikrokozmoszának és a természet makrokozmoszának boldogító egységét villantják fel (i. m. 42–70.). Ezzel függ össze, hogy a sokszor staffage-jellegű tájleírások számtalan közvetlen megfigyeléssel társulnak, amivel párhuzamosan a benső én gyakran rávetül a tájra, s ezáltal az mintegy interiorizálódik (i. m. 224.). Jó példa erre Tariménesék lakóhelyének ironikus bemutatása, amelynek hátterében Vörös Imre a vidéki magányában gondtalanul élő nemes megtépzott eszményét fedezi fel (i. m. 138.).

Visszatérve a *Tariménes*-receptió korai szakaszához, meg kell említenünk Marton József könyvét is (Marton József: *Magyar Voltaire, magyar enciklopédisták*. Nagyszombati érseki főgimn. Értesítője 1898/99. 17–128., 1899/1900. 1–120., és: Nagyszombat, 1900.), amelyet a szerző irodalomtörténeti korrajznak szánt. Ebben az ún. „franciás iskolát” mutatja be Bessenyeivel a középpontban. A könyv értékét korlátozza a szerző konzervatív-maradi felfogása, miszerint, s ezt az egyik korabeli kritika is szóvá tette (-y -s. [Váczy János]: Századok 1902. 473–475.), feltételezi, hogy az enciklopédisták aknamunkára szövetkeztek, magyar híveik pedig szolgai módon követték tanaikat. A regényről Beöthy értékelésének szellemében ítélkezik, amely, látjuk, erősen determinálta a receptió ezen korai szakaszát. Itt is utalunk arra, hogy a regény eszmetörténeti hátterét

Eckhardt Sándor tárta fel alapvető fontosságú, az egész életművet átfogó, de a *Tariménes*-utóélet első szakaszának is egyik legjelentősebb eredményét képező munkájában (Eckhardt Sándor: *Bessenyei és a francia gondolat*. EPhK 1919. 193–220., 1920. 42–53., 1921. 19–34.), amelyben Bessenyeit mint első jelentős gondolkodónkat veszi szemügyre, erről tanulmányunk előző fejezetében szóltunk már.

„Bár mielőbb hozzáférhető lenne Bessenyei egyéb munkáival együtt” – zárta tanulmányának a regénnyel foglalkozó szakaszát Eckhardt (i. m. 1921. 31.). Ám a mű megjelenésére még tíz évig kellett várni. Vajthó László az 1930-i kiadás elé írt rövid *Tájékoztató*ában, mintegy megindokolva a vállalkozás szükségességét, a mű értékei közül a mese naiv báját, a szerző „sajátos eszejárását, gyilkos és mégis oly ártatlan szatiráját, humorát, megható emberszeretetét, állambölcseletét”, valamint zamatos, színgazdag, eleven nyelvét emeli ki. (B. Gy.: *Tariménes utazása*. Szatirikus állambölcseleti regény. 1804. Kiad. a bp-i V. ker. Berzsenyi Dániel Reálgimnázium ifjúsága. Bp. [1930.]) Hegedüs Géza pedig *Bessenyei és Tariménes* című bevezetésében a „szinte önéletrajznak mondható regény” kulcsvonatkozásait foglalja össze Závodszy, Beöthy és Császár alapján, de a tőlük átvett adalékokat néhány új elemmel is kiegészíti: Hélioposzi főpap mintája szerint a salzburgi hercegérsek, aki Bessenyei katolizálását irányította, Szípiopoli és Fábioposzi hadvezérekben, úgy véli, Hadik András, illetve Nádasdy Ferenc ismerhető fel, míg Burdószkiaradoszposzi országbíróban Esterházy József herceg és báró Grassalkovich Antal alakja egyesül, a merész nézeteket hangoztató Tenédi pedig olyan, mintha a jakobinus eszmék valamelyik hazai képviselője volna (i. m. 14–18.).

Az a recepciótörténeti szempontból is fontos körülmény, hogy a regény végre nyomdafestéket látott, s a befogadók szélesebb köre számára hozzáférhetővé vált, legfeltűnőbbben abban a tényben tükröződik, hogy a *Tariménes* mind a népszerűbb, mind a szakmai igényű összefoglalásokban is helyet kapott immár. Pintér Jenő kézikönyvének negyedik kötetében külön fejezetet szentel Bessenyei prózai munkáinak. Ezeket értékesebbnek tekinti verses munkáinál. (Pintér Jenő: *A magyar irodalom története*. IV. Bp. 1931. 388–401.) Benedek Marcell *Délsziget* című regényes-népszerű

irodalomtörténetében a szerző alteregója, Érdy professzor, Bessenyeiről szólva, igaz, csak mint a felvilágosult abszolutizmust dicsőítő államregény példáját, de szintén említi a művet. (Benedek Marcell: *Délsziget avagy a magyar irodalom története*. Bp. 1928. Második, bővített kiadás: Bp. 1948.) Szerb Antal ezzel szemben Bessenyei legjobb művének nevezi a regényt, s egyben a legszemélyesebbnek is: „Tariménésében lerajzolja magát: a mindenből kiábrándult falusi birtokost, kinek a csősz az egyetlen társasága, és tudja jól, hogy minden tudományával nem bölcsőbb a falusi kupaktanácsnál.” (Szerb Antal: *Magyar irodalomtörténet*. Kolozsvár, 1934. Kilencedik kiadás: Bp. 1991. Lásd 9. kiad. 204.) Hankiss János figyelmét is a pucufalvi bölcs Chateau de la Misére-i rideg lakhelyének tárgyilagosan szemléletes bemutatása ragadta meg, s ezt párhuzamba állítja a kirotoszi udvari ünnepély bemutatásával, Bessenyei egyik alapélményét, a Kelet és Nyugat malomkövei közt őrlődő magányos lélek sorsát példázva. (Hankiss János: *A magyar irodalom közéről*. Bp. [1942.] 70–79.) György Lajos regénytörténeti monográfiájában a műfaj historikumának kontextusába helyezte Bessenyei művét, ezáltal számtalan párhuzamos vagy rokon jelenségre hívta fel a figyelmet, az értékelés tekintetében azonban Beöthyre hagyatkozott. (György Lajos: *A magyar regény előzményei*. Bp. 1941. 342–343.)

Joó Tibor egy fontos, s eddig csak kevésbé méltányolt dolgozatában, amely 1930-ban, a Vajthó-féle edíció recenziójaként látott napvilágot, a *Tariménés*-receptióban korábban Eckhardt Sándor által képviselt szellemtörténeti orientáció híveként tekint a regényre. (Joó Tibor: *Bessenyei Tariménés-e*. Nyugat 1930. 645–651.) A *Tariménés* szerinte nem regény, tehát a műfaji kérdésben elfogadja a Beöthy–Császár-féle álláspontot, hanem, teszi hozzá Eckhardt nyomában haladva, filozófiai alkotás, méghozzá, mint ilyen, igen jelentős, alkotójának legeredetibb műve. „Bessenyei általában nem művész volt, csak művészi hajlammal megáldott gondolkodó.” (I. m. 646.) Joó Tibor e felfogásával az addigi receptió értékelésbeli ellentmondásának feloldására tesz kísérletet, az egyik lehetséges értelmezői irányban haladva, s a filozofikum felől szemlélve a munkát. Az értékelés-értelmezés másik ösvényén a harmincas-negyvenes években Halász Gábor és Merényi Oszkár haladt. Joó Tibor egyébként

– Eckhardt Sándor után és Halász Gábor előtt – a bihari éveket tartja Bessenyei igazán nagyszabású korszakának: „eddig teljesítette az irodalmi ébresztő dicsőséges tisztét, de most mélyül el és most lesz, a magányban, az a gondolkodó, akinek a »Tariménes«-ből is megismerjük” – állítja (i. m. 650.). Szerinte, a kétségtelenül jelenlévő emocionális tényezők mellett, éppen az intellektuális elmélyülés jelenti az elbeszélő pályájának valódi alapját, amely biztosítja a narráció többszólamúságát mind az élmény, mind pedig az ettől elválaszthatatlan filozofikum szempontjából. E könyvben széles hullámmal árad a 18. század bölcsellete, annak minden fontosabb törekvése, hangsúlyozza a recenzens.

Halász Gábor *A bihari remete* című esszéjének az esztétikai vizsgálódást és a lélektani analízist egyesítő *Tariménes*-elemzése, a kései évek termésének értékelésében az Eckhardt Sándor által kijelölt útvonalon haladva, mind a mű poétikai mineműségének, mind irodalmi minőségének és történeti jelentőségének vonatkozásában újfajta szemléleti horizontot alakított ki. „Az írói és emberi beteljesítést (a kettő egybeesik) [...] a *Tariménes utazása* hozza meg, a „bánatos emlékezet”, az elveszett időnek és az elveszett ifjúságnak keresése” – írja, majd még egyszer leszögezi: „A *Tariménes* summája Bessenyei életének, képességeinek s a tizennyolcadik század magyar szellemi kincsének.” (I. m. 205.) Halász Gábor felfogása szerint tehát Bessenyei emberi, eszmei és művészi kiteljesedése egybeesik, ez számára a regény elemzésének sarkpontja, s ezzel a *Tariménes*-receptió „kopernikuszi” fordulatát hajtotta végre, szakítva a Beöthy-féle anorganikus értékeléssel. Eszmék, emlékek, történelmi események, irodalmi anyag és önéletrajzi részletek kristályosodnak e felfogás jegyében együvé az érett Bessenyei telített ihletében. Halász szerint az író a heterogén elemek egységbe fogására a legalkalmasabb formát választotta, „a roman philosophique sajátosságait minden más mintaműfajnál jobban elsajátította és önállóbban alkalmazta” (i. m. 206.). Kétségtelen, mutat rá az esszéíró, a szerző által az ihletkörbe vont anyag még az optimálisan kiválasztott műfaj keretein is túlsordulni látszik, s a könyv helyenként „szertelenné dagadt a sok közölnivalótól, elnehezült és egyenetlenné vált” (i. m. 206.). De a szerző „érett, bölcs iróniája” a hangnem egységesítő tónusát kölcsönzi az elbeszélésnek, alakteremtő

képessége pedig a fiatal Tariménés érlelődését a történet egyik főmotívumaként emeli ki. Különösen a főhős három mesterének bemutatása kulcsfontosságú ebben a vonatkozásban, mutat rá Halász. Kukumedóniás: „a manér nélküli pedánt”, Kantakuci: „a manérből kivadult, a pedantérián felülemelkedett, az élettől megundorodott filozófus” és Trézéni: az el nem érhető eszmény, aki olyan „emberismerő, aki bánni is tud velük és hatalmat gyakorolni felettük, olyan tudós, akit könyvek és élet egyaránt gazdagítottak, aki előítéletek, kicsinyességek, emberi gyarlóságok fölé emelkedett anélkül, hogy kétségbeesett volna, egyensúly és fölény, nyugodt értelem és csendes érzések birtokosa” (i. m. 207.). Az elemző számára nem kétséges: mind a *Tariménés* gondolatvilágának analízise, mind esztétikai vizsgálata azt igazolja, hogy „Bessenyei pályájának második fele értékben, súlyban, jelentőségben messze felette áll az elsőnek” (i. m. 205.).

Merényi Oszkár 1943-ban foglalta kötetbe Bessenyeivel foglalkozó tanulmányait. (Merényi Oszkár: *Bessenyei György. Tanulmányok*. Nyíregyháza 1943.) Könyvének harmadik részében elemzi a *Tariménés útazását*, *Bessenyei Álomországa* címmel (i. m. 31–47.). E tanulmány abból a tételből indul ki, hogy e mű utópia, mégpedig a Julius Petersentől átvett tipológia alapján „az emberies-filozofikus utópiák sorába tartozik, s így mögötte az elméleti ember típusát” kell keresnünk, mégis jóval többet foglal magába, hiszen az utópiák egyes típusai sem választhatók élesen külön, ahogy erre már az előző fejezetben is utalás történt. A szerző szerint a mű egyesíti a barokk kor szellemét a 18. század józanabb felfogásával, sőt – füzi hozzá némi túlzással – a királyság ily fokú tisztelete már-már romantikus kultuszra utal. Bessenyei felfogása értelmében, fejtegeti Merényi, az értelem tekinthető a legfőbb erőnek, de csak az olyan, amelyik szeretettel telített, s ezért a harmónia létrehozását célozza. E cél elérésének leghatékonyabb eszköze a nevelés, ennek legeredményesebb módja pedig az utazás. Az utazás során a hősök arra törekednek, hogy tapasztalataikat fogalmakká változtassák, így az út megtétele belső-szellemi dimenziót is konstituál. Az analízáló töprengések és reflexiók három legfőbb tárgya az Isten, a természet és főként az ember. Az emberi értékek összegeződése a kultúra, a nevelés tehát valójában nem más,

mint beiktatás a kultúra közegébe, amelynek letéteményese a felvilágosult állam, őre az alkotmányos uralkodó, biztosítói pedig a bölcsek. A *Tariménes* Merényi értelmezése szerint kultúrregény, amelybe az író nemcsak ifjúsága rajongását és öregkora bölcsességét építi bele, „hanem megszólal a harmadik Bessenyei is: a férfi-Bessenyei: az ételcsalódások kritikus” (i. m. 39.), s e gondolatot azért is idézzük, mert az elbeszélés nézőpontjainak polifóniájához kínálhat új aspektust. A szemlélet eme hármassága alapján ölt érzékelhető formát Bessenyei „Álomországa”, amely fölött a női princípium uralkodik, egy halott asszony emlékének igézetében, és Merényi szerint ez platonikus jelleget ad a regénynek. A mű udvari miliőjében bomlik ki az elbeszélés világának domináns minőségét adó barokk szellem. A tanulmányíró ebből vezeti le az elbeszélésbe iktatott beszédek sajátos retorikáját, a mozgalmass-plasztikus leírásokat, az antikizáló mitológiai elemeket, valamint az udvari reprezentáció formáit, a felvonulásokat, a nagy tömegeket mozgató ünnepi ceremóniákat, továbbá a groteszk elem elhatalmasodását, illetve a groteszk mozzanatok (például a Kirakades figurája és Buzorkám) és az idilli motívumok (ezek közül legszebb a Tomiris-epizód) kontrasztját. Ezért a *Tariménes* kétségkívül korszerűtlen regény a 19. század elején, amely alkotója benső kríziséből, egyensúlyvesztéséből, sebzett lelkéből született, vonja le végkövetkeztetését Merényi Oszkár.

Vajthó László 1947-ben publikált monográfiája (Vajthó László: *Bessenyei [1747–1947]*. Bp. 1947., lásd különösen: 77–91.), jóllehet lényeges új elemmel nem gazdagította a korábban kialakult Bessenyei-portrét, amint erre a könyv recenziói is rámutattak (Orosz László: *Válasz* 1947. II. 175–176., Pándi Pál: *Újhold* 1947. 141–143.), két szempontból mégis jelentős mérföldköve a Bessenyei-kutatásnak: részint mert összefoglalja az addigi eredményeket, részint pedig haszonnal gyümölcsözteti, főként stílustörténeti szempontból, a szöveggondozás tapasztalatait. Vajthó, nyilván Halász Gábor hatására, elsősorban a bihari korszak Bessenyeijét tartja vizsgálódásának homlokerében, rajta keresztül szemléli a pálya egészét, s az öregedő remete tulajdonságainak előzményeit észleli a bécsi testőríróban is. Ebből a nézőpontból a *Tariménes útazása* szintetizáló mű. Vajthó regénynek tartja, de a műfajon belül a leglazább forma, mondja.

Igazi cselekménye – a vitatkozás és az elmélkedés hullámmása. Ebből következően fő értéke a gondolatgazdagság. A viták szerinte a vergődő filozófus helyzetét érzékeltetik, az elvek egymás ellen szegeződnek, mint az író műveiben annyiszor, ezért a legjobb részek, mint Tariménés áttérésének jelenetei, drámai elevenségűek. A főalakok mind a szerző intellektusán, kedélyvilágán „özönlenek keresztül”, írja Vajthó (i. m. 86.), sőt, teszi hozzá, az a baj, hogy az író túlságosan is szétosztotta magát alakjai között, aminek következtében Tariménés alakja kissé szintelen lett. A tárgyi elemek e sajátos átstilizálásával függ össze a monográfus szerint a mű mesei-mitológiai kerete is az antik istenekkel, ám sajnálatosnak tartja, hogy az író ezt a motívumot nem bontja ki, így az ezzel kapcsolatos későbbi utalások és jelzések csupán sallangok az egyes figurákon.

A gondolatgazdagság mellett, fejtegeti tovább az értekező, s ez már az egykori sajtó alá rendező figyelemre méltó észrevétele, a regény másik fő értékének az elbeszélés felfogásokat és nézőpontokat ütköztető ironiája tekinthető. A szerző stílusát a részletező leírások mellett, amelyekből a vidéki kúriák levegője árad, tengernyi hasonlat jellemzi, ezek még a nehezkesebb részeket is elevenné teszik. Képeit gyakran veszi, ezt Császár óta tudjuk, a természet képzetköréből. Vajthó azonban felfigyel arra is, hogy van Bessenyeinek egy jellegzetes képi megoldása a végtelemben veszés érzékeltetésére: a beláthatatlanság, az elmosó szemhatár, a ködbe vesző horizont felvillantása. „Mintha Bessenyei az értelemnek határát is jelezni akarná ilyenkor, mely az érzékeinkkel felfoghatónál ér véget az ő természetes filozófiájában” – értelmezi finom megfigyelését (i. m. 91.). Vajthó észleli elsőként azt is, hogy az elbeszélő mindig szól valakihez, szavait egy elképzelt személyhez intézi, így a regényben folyamatos párbeszéd zajlik a *rokonként*, *testvérként* aposztrofált-megidézett befogadó s e sajátos beszédhelyzet által szinte állandóan jelen lévő elbeszélő között. E jellegzetes beszédmód értelmezése, nyelvi összetevőinek, valamint kompozicionális és poétikai következményeinek elemzése a további recepció fontos feladata lehetett volna, ám a regény utóéletében hamarosan más irányú fordulat következett be. Vajthó László munkájával lezárult a *Tariménés*-recepció (utóélet) második, a korábbinál – a félbeszakadt folyamatok ellenére is – termékenyebb szakasza.

A regény utóéletének harmadik szakaszát a marxista szemléletmód érvényesítése determinálja. A mimetikus esztétikai felfogás és a szociológiai nézőpont előtérbe helyezése megszakította a fogadtatás előző szakaszában megfigyelt, főként poétikai szempontból ígéretes törekvéseket, s ez súlyos veszteség a regény értelmezése terén, noha másfelől azt is látnunk kell, hogy a jelzett szemléletváltás – miközben olyan radikális nézeteket tulajdonított az írónak, amelyek mindig is idegenek voltak tőle – a regény új dimenzióinak feltárásához is vezetett, főként eszmetörténeti vonatkozásban, a mű társadalomkritikai aspektusát illetően. S bár a poétikai megközelítés ekkor csak igen korlátozottan érvényesült, a mű összevetése a módszer által preferált realista regénymodellel néhány fontos, jöllehet csak később, a szemléletmód felbomlásakor, a nyolcvanas években gyümölcsöztetett tanulsággal járt. Pozitív fejleményként kell elkönyvelnünk azt is, hogy az ötvenes évek első felében, fél évtizeden belül, három olyan *Tariménes*-elemzés is született, Gálos Rezső, Szauder József és Waldapfel József tollából, amely más-más jellegű, de egyaránt monografikus igényű, s persze, egyoldalúságtól, torzításoktól sem mentes Bessenyei-portré kontextusába ágyazódott.

Gálos Rezső biográfiai koncepcióra épített könyvében (Gálos Rezső: *Bessenyei György életrajza*. Bp. 1951. A regényről lásd: 316–332.), amint erre recenziójában Barta János (It 1952. 575–582.) utalt, nem reflektált ugyan arra a problémára, mi ébresztette fel újra a századforduló tájékán az író ihletében a korábban már megoldottnak látszó kérdéseket, vagyis adós maradt a kései korszak sajátos tájékozódási pontjainak megbízható kijelölésével, ám azt meggyőzően igazolta, hogy az író a Berettyó partján is közönségre, nyilvánosságra számítva dolgozott, ami a „remeteség” körülményeinek s lelkiállapotának árnyaltabb bemutatását tette lehetővé. De ezen túlmenően ez az attitűdbeli tényező az elbeszélés sajátos beszédhelyzetének, a feltételezett olvasó folyamatos aposztrofálásának-megidézésének magyarázatául is szolgál. Gálos elemzésében erőteljes hangsúlyt kap az elbeszélő szubjektív viszonya tárgyához, anélkül hogy ennek feltételezhető poétikai következményei is érdemben szóba kerülnének. „*Tariménes*ben, nemcsak a főhősben, hanem az egész regényben *magát* írja. *A Természet Világában* az immateriális én szól: Bessenyei gondolat-

világa – itt bemutatja tapasztalatainak megfogható világát.” (I. m.: 318.) „Az énnék ez a kidomborodó szerepe” azonban, az, hogy az elemző szerint a mű „bizonyos fokig én-regény”-nek minősül, itt nem veti fel az epikus beszédmód polifóniájának, a kompozíció poétikájának problematikáját.

Gálos a cselekményt szemügyre véve megállapítja, hogy annak gyűjtő-pontjában, s egyúttal a szerkezet centrumában a harmadik könyv országgyűlési tanácskozása áll. Závodszyhoz, Beöthyhez, Császárhoz és Vajthóhoz hasonlóan szintén kulcsregénynek tekinti a művet, átveszi elődeitől az e kérdéssel kapcsolatos adalékokat, s néhány újabb elemmel egészíti ki azok sorát. „A legtöbb véleményeltérés Trezéni alakja körül van” – állapítja meg. „Beöthy és Széchy [azaz Závodszy] Van Swieten alakját kereste benne, Császár Kaunitz kancellárra ismert. Semmi nyoma, hogy Bessenyei ezek bármelyikéhez közel állt volna. Van Swietent azonban emlegeti a bevezetésben s vele még valakit, akinek legszűkebb társaságába tartozott: Kollár Ádámot. Kollár Van Swietennek kedves embere, szinte nevelése volt. Szeretném azt hinni, hogy Trezéni tekintélyében Van Swieten, Tariménésre irányuló szeretében, gondoskodásában Kollár Ádám volt a mintája.” (I. m. 329.) Tenédi mögött Gálos az író jó barátját, Vay Miklóst sejtí, esetleg Forgács Miklós nyitrai főispánt, s úgy véli, a szerző önmagát kivált Tariménésben, Kantakuciban és Pirhomegászban ábrázolta, ez utóbbiban már Vajthó Bessenyei egyik lehetséges alakmását ismerte fel.

Szauder József két nagyobb munkájában is foglalkozott a *Tariménés útazásával*: az író válogatott műveit egybegyűjtő kötet bevezetőjében (*Bessenyei György válogatott művei*. Bp. 1953. 5–58.) és monografikus művében (Szauder József: *Bessenyei*. Bp. 1953. Lásd különösen: 115–148.). Minthogy nézeteit ez utóbbiban fejtette ki rendszeresebben, ismertetésünkben ezt vesszük alapul. Szauder József „írodalmunk első nagy regényé”-nek nevezi a művet. Három fő értékének az erőteljes társadalomkritikát, az eszmei gazdagságot és a sajátos ábrázoló művészetet tartja. A mellékszereplők közül ebben az összefüggésben kiemeli Halapuc figuráját, mivel ebben a „nyomorúságos kinézésű, rongyos és béna totoposzi”-ban szinte minden nyomorúság megtestesül, s fontosnak tartja Tenédinek, az indulatos, „türelmetlen polgár”-nak a felléptetését

az országgyűlésen, akiben Gálos is, Szauder is Bessenyei szöcsövét látja, ám ez, mint később Fried István rámutatott, nyilvánvaló túlzás, hiszen az íróhoz sokkal közelebb állt a sonnenfelsi modell, mint az ilyen radikális nézetek. A társadalomkritika terén a Kirakades a legfontosabb, hangsúlyozza Szauder. Szerinte a regény eszméi három eseménysor köré csoportosulnak. Az első, a másik kettőnél lazábban szerkesztett eseménysort a Kirakadesnek Trézénivel folytatott vitája alkotja, középpontban a jó és a rossz problémájával. A másik fontos eseménysort az országgyűlés tanácskozásai szolgáltatják. Ennek rendelkezései közül politikatörténeti kontextusban leginkább arra figyel fel, hogy megszüntetik a földművesek röghözkötöttségét, eltörlik az úrszéket, úgy döntenek, hogy a jobbágy bért fizet az általa megművelt földért, viszont megvédi a nemesek túlkapásaival szemben; a papságot az államhatalomnak rendelik alá, felosztatják a hasznos munkát nem végző szerzetesrendeket; biztosítják a törvénykezés és bíraskodás pártatlanságát, korlátozzák a nagybirtok terjeszkedését, elrendelik a kötelező katonai szolgálatot, a birtok arányában terhelve meg a gazdagokat. Az elemző ezzel kapcsolatosan az ábrázolás referenciális kérdéskörét is érinti: „Artenis képébe Bessenyei az igazságos *nemzeti* uralkodó vonásait is belevegyíti, s ezzel messze maga mögött hagyja Mária Terézia valóságos alakját” – állapítja meg (i. m. 135–136.). A Szauder által kiemelt harmadik eseménysor éppen azzal függ össze, hogy Totoposz háborús győzelme után a legyőzött jajgádiaiakban félelem ébred, hogy vereségüket követően ellenfelük uralma alá kerülnek.

Szauder szerint a regény társadalombírálatát s a hősök igazságkeresését Bessenyei ábrázoló művészete hitelesíti. A keret meséje szegényes ugyan, mutat rá, de gazdag reflexív tartalomban és helyzetrajzban. Ebben a relációban hangsúlyozza a monográfus azt is, hogy „Bessenyei két oldalról kutatja, szemléli a világot, amit ábrázolnia kell”, a Kirakades és az elmélkedő hősök szemével láttatva azt, a jelenséget tehát nem regénypoétikai jellegzetességgént veszi szemügyre. Dicséri viszont a mellékalakok színgazdag sorát, a szemléletes tájleírásokat, s azt a következetesen alkalmazott eljárást, hogy a szerző figuráit mindig hozzájuk illő környezetbe állítja. Ez azért is fontos megfigyelés, mert Bessenyei

stílusa erősen „kitekintő” jellegű, szemléletes miliőrajzot ad, s az emberi bensőt is külső-tárgyi vonatkozásokkal teszi plasztikussá.

Az elemző az író stílusában is összetettséget észlel, ezt kiemelkedő jelentőségű értéknek tekinti, de nem hozza összefüggésbe a nézőpontok polifóniájával. Külön hangsúllyal szól az elbeszélő jellegzetes hasonlatairól, amelyek a jelen valósága és az emlékkép közt indukálódó lelki feszültségről tanúskodnak, s a vidéki magányában eltemetkező Bessenyei szomorúságát szóltatják meg. A monográfus külön fejezetet szentel a regény nyelvezetének, amely tiszta, „sem latinizmusok, idegen szavak, idegen mondatfűzés, sem provincializmus” nem teszik nehezkessé, velős és szemléletes, leleményes és gazdag. „Van benne azonban küszködés is [...]. Ki nem művelt, az új fogalmak, gondolatok kifejezésére még kevésbé alkalmas nyelven mert vállalkozni egy olyan regény megírására, mely tele van a jogi helyzet, államélet, filozófia problémáival.” (I. m. 146–147.) A nyelv- és stílussteremtés helyenként körülményességgel jár. Az elemző a művészi ábrázolás néhány problémáját is észleli. Ezek egy része alkalmasint a realista regénymodell viszonyítási alapként való alkalmazásával függ össze, más részük viszont e horizonton túlmutató érvénnyel látszik bírni. Vélhetően ez utóbbiak közé tartozik Szauder azon megfigyelése, miszerint összehangolatlan a cselekményes-leíró vonulat konkrét, eleven, zsánerfestő jellege és az elvont-reflexív vonulat steril, elméleti sajátossága, aminek következtében a főalakok a mellékszereplőkhöz viszonyítva nem egyszer elmosódottaknak tűnnek, valamint az az észrevétel, hogy a leírásokban némi terjengősség mutatkozik, mivel az író ragaszkodik a régi típusú, megszemélyesítő természetbemutatóhoz. Szauder József az akadémiai kézikönyv Bessenyei-fejezetében is nagy figyelmet szentelt a regénynek, korábbi nézeteit összefoglalva. (Szauder József: *Bessenyei György*. In: *A magyar irodalom története 1772-től 1849-ig*. Szerk.: Pándi Pál. Bp. 1965. 22–53.)

Waldapfel József korszakmonográfiájának Bessenyei-fejezetében (Waldapfel József: *A magyar irodalom a felvilágosodás korában*. Bp. 1954. Második kiadás: Bp. 1957. 115–182.) a *Tariménes útazását* a szerző „legnagyszerűbb szépirodalmi alkotását”-nak nevezi, de hozzáteszi, hogy a műfaj kritikai realista modellje értelmében nem tekinthető egyértelműen

regénynek, viszont megfeleltethető a 18. századi filozófiai regény, közelebbről az államregény fogalmának. „A legtöbb ilyen munkában egyetlen utazásról van szó: a főhős utazni megy, hogy megismerkedjék idegen ország vagy idegen országok viszonyaival. Ezt a keretet kitöltheti pusztán a fennálló viszonyoknak szatirikus ábrázolása, de egy olyan új világ bemutatása is, amelynek eljövételét az író kívánja, lehet a tárgya szociális utópia, mint a leghíresebb államregények egyikéé, Morus Tamásnak a műfaj nevét adó művéé.” (I. m. 167.) Bessenyei regénye egyesíti a két típust, állapítja meg a monográfus. A regény tendenciájának kérdéskörével kapcsolatosan Waldapfel úgy vélekedik, hogy „Bessenyei előszavából az a súlyos félreértés támadt, mintha Bessenyei ebben a munkában Mária Terézia uralkodását ábrázolta s így azt idealizálta volna” (i. m. 168.). Ezzel szemben az író, rációfolva műve előszavának ilyen értelmezésére, hevesen bírálja a totoposzi állapotokat, minthogy ő nem a felvilágosult abszolutizmus alapján áll. E kritikának a műben két változata bomlik ki: egy radikális görcső alá vétel, amelyet a Kirakades képvisel, s egy kevésbé gyökeres analízis, ám a polgári átalakulás szempontjából ez is eléggé élesen kontúrozott. Waldapfel szerint e kettős bírálattal függ össze a mű legbecsesebb értéke: a szatirikus emberábrázolás gazdagsága. Ez a leírások sajátos művészetével jár.

Wéber Antal regénytörténeti monográfiájában hű marad a regény korábbi olvasatához: „A regény értékét a benne foglalt eszméknek köszönheti” – írja, s ezért úgy látja, hogy a szépirodalmi elem „belevész az elmélkedő részek terjengősségébe.” (Wéber Antal: *A magyar regény kezdetei. [Fejezetek a magyar regény történetéből.]* Bp. 1959. 49.) A szerzőnek tárgyához való viszonyát abban a nosztalgikus szövegben éri tetten, amely megítélése szerint nem idegen a szentimentalizmus bizonyos elemeitől.

Az ötvenes évek marxista szellemű összegezései után a hatvanas években kevesebb figyelmet fordított a kutatás Bessenyeire, ezért a *Tarimén*-ről korábban kialakult kép is csak kevés új elemmel gazdagodott. Baróti Dezső tollából azonban született egy tanulmány, amely ugyan csak érintőlegesen foglalkozik a regénnyel, az addigiaktól eltérő szemléletmódjából eredően azonban a *Tarimén*es értelmezése szempontjából

sem lebecsülhető tanulságot rejt. A szerző, az individuális szerelem jelenségeit, a szív mítoszait vizsgálva 17–18. századi irodalmunkban, Bessenyei munkáit is szemügyre veszi, s a Tomiris-motívumot nagytitka alá helyezve leszögezi, hogy Bessenyei – a felvilágosodás természetkoncepciója által ösztönözve, minthogy a szerelem magasztossága éppen a természet törvényeinek jegyében mutatkozik meg – az ősi élmény tudatosításában igen messzire jut, midőn nyelvtanilag rögzíteni képes annak az emocionálisan telített pillanatnak a pszichikai tartalmát, amelynek minőségét a végtelenség érzése, a már-már kozmikus kitárulkozás adja. A bájos Tomiris-portré (akár Mlle Delphine, akár önnön, konkrét személyhez nem köthető vágya, esetleg saját, többször is párbeszédre készített lelkének világossága, „Animája” rejlik is a kép háttérében) a külső és belső szépség ihletett anatómusának mutatja a szerzőt. „A nő szépségének, érzéki valóságának olyan gazdag, olyan változatos és a felvilágosodás szenzualizmusától, kezdetleges materializmusától sem független ábrázolással, mint amilyenekkel Bessenyeinél találkozunk, [...], még sokáig egyedülállóak maradnak férfiközpontú irodalmunkban” – írja a tanulmány szerzője. (Baróti Dezső: *Venusz magyar változásai*. A PIM Évkönyve 6. 1965–1966. 29–63., és B. D.: *Írók, érzelmek, stílusok*. Bp. 1971. 40.)

Megemlítjük, hogy a regényről készült egy olyan egyetemi szakdolgozat is, amelynek egy részlete a szakmai nyilvánosság számára is hozzáférhetővé vált. (Baranyai Katalin: *Bessenyei György: Tariménes utazása*. Acta Iuvenum Debreceniensis de Ludovico Kossuth Nominatae IX. Debrecen, 1978. 11–22.) A szerzőnek – a dolgozat megoldatlanságai mellett is – érdeme, hogy a regény korszerű elemzésére tett kísérletet. Utópisztikus államregényként vizsgálja a művet, amelynek formáját az író egyéni módon alakította, „személyes élményeit” dolgozva bele annak szövetébe. Ezért „bizonyos mértékig én-regénynek fogható fel” a mű, középpontjában a vívódó, ellentétek közt hányódó, érvelő írói személyiséggel, s ennek benső tartalmaiból adódóan a regény meghatározó elemei a fantáziatévékenység és a nosztalgikus emlékezés. A dolgozatíró szerint Arténis és Buzorkám alakja a népmesei fantasztikum különös lényei is emlékeztet.

A regény utóéletének a fentiekben felvázolt képe természetesen nem tartalmazhatott minden fontosnak minősíthető megállapítást, még az álta-

lunk kiemelt aspektusok vonatkozásában sem. Mellőzni voltunk kénytelenek például azokat a hetvenes-nyolcvanas években publikált, alapvetőnek számító, átfogó igényű műveket, jelesül Bíró Ferenc és Kosáry Domokos monográfiáit, minthogy ezek, tárgyukból adódóan, nem foglalkoztak a *Tariménes utazásával*, habár számtalan, a regény szempontjából is nélkülözhetetlen tanulságot hordoznak. (Bíró Ferenc: *A fiatal Bessenyei és iróbarátai*. Bp. 1976., uő: *A felvilágosodás korának magyar irodalma*. Bp. 1994.; Kosáry Domokos: *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*. Második kiad. Bp. 1983., lásd ebből különösen: 301–367.) De a kutatás legszámottevőbb eredményeire talán sikerült rámutatnunk szemlénk során, s igyekeztünk a tévutakat is megjelölni a kép háttérében. Láttuk, milyen bénítóan hatott a vizsgálódásra a poétikai kérdés tisztázatlansága, s mennyire beszűkítette az értelmezés horizontját a mű kulcsregényként való kezelése. Hasonló problémát jelentett a szubjektív tényező figyelmen kívül hagyása (korábban), s túlhangsúlyozása (később), s az, hogy az ötvenes évek szellemében készült elemzések olyan radikális szemléletmódot tulajdonítottak a szerzőnek, amely tőle mindig is távol állt.

Éppen ezért, áttekintésünk befejezéseként, arról a tanulmányról kell szólnunk, amely mentes a korábbi egyoldalúságoktól. Ez a munka Fried Istvánnak a nyolcvanas évek elején napvilágot látott dolgozata. (Fried István: *Jegyzetek Bessenyei György Tariménes utazása című regényéhez*. ItK 1981. 2. 210–220.) A szerző megfigyelése szerint, mint Vajthó is jelezte korábban, Bessenyei szétosztja gondolatrendszerét a figurák között. Alig van olyan szereplője, aki ne az író vélekedéseinek, töprengéseinek adna hangot. Az elemző különösen Arténis, Trézéni, Szipiopoli, Pirhomégász és Buzbuzbeki szavait tartja bizonyító erejűnek e tekintetben, de hozzáteszi, hogy Bessenyei egyikkel sem azonosul teljes mértékben. A tanulmányíró leszögezi, hogy a *Tariménes utazása* műfaji szempontból *szatirikus-utópisztikus regény*, amelyben szerzőjének sikerült rálelnie az összegezés legmegfelelőbb műfajára. A típus több változatát egyesíti, s mivel a műfaj kései példánya (Fried e megállapítására már az előző fejezetben is hivatkoztunk), az írónak módjában állt hasznosítania az adott forma fejlődésének tapasztalatait. Éppen ezért: a mű egyedi változat,

melyet írója saját képére formált. Bessenyei legkeserűbb alkotása, melyben „a szatíra célba talált, az utópia a valósággal szembesülve, nem hozott megoldást” (i. m. 220.), s ezt az a körülmény is érzékelteti, hogy a személyes boldogságát elnyerő hős Tomirisszal az oldalán (s Kukumedóniás kommentárjaitól kísérve) kivonul a világból, lelépve a totoposzi nyilvánosság színpadáról. Fried István úgy látja, hogy a regény csak részben fedi Mária Terézia korának krónikáját, a mű tehát nem kulcsregény, az ábrázolás tágabb érvényű. Bessenyei valójában két regényt egyesít művében: Tariménes története, amely az ifjú nevelődését tartalmazza (jóllehet nem nevezhető fejlődésregénynek), sok vonatkozásban nem illik össze a vadember históriájával. A szerzőnek ezért nemcsak nézőpontot, de módszert is kell váltania: „a vademberi kommentárt felváltja az írói elbeszélés és leírás, a szatirikus-utópisztikus regény mindinkább átadja helyét [...] Tariménes fokozatos felnőtté válása elbeszélésének” (i. m. 218.).

Itt tart ma a kutatás, a regény fogadtatás-történetének, kritikai értelmezésének-értékelésének folyamata. Remélhetőleg a kritikai kiadás, amely most a szakmai nyilvánosság számára hozzáférhetővé teszi az általunk legautentikusabbnak tekintett szöveget, a további kutatás megbízható terepül és ösztönző forrásul szolgál.

TARIMÉNES ÚTAZÁSA

[1r] TARIMÉNES' ÚTAZÁSA.¹

ELSŐ KÖNYV²

¹ A cím végig nagy betűvel. Az előzéklapon possessori bejegyzés olvasható Tóth Zsigmond aláírásával (l. Bevezetés!) ² Nagy betűkkel. A címlap alján kettős vonal alatt a következő későbbi bejegyzés található: A szakmunkák pénztárából 40. o. é forintért megvásároltatott. 1886 nov. 17. én.

[2r] VILÁGOSÍTÁS.

Tudd meg hát Olvasó! hogy e Múnka Mária Theresia³ Magyar Királynak örök emlékezetire tzéloz.

Az Uralkodók mind Emberekből állanak; és ha voltak köztök gonoszok, voltak jók is. Ha soha Uralkodó jó nem lett volna e Világonn, nem a Királyokat kellene átkoznod, hanem az Emberi Nemzetet, és a Természetet, hogy jót szülni nem tud: Ide nem mehatsz, mert magadnak is jút belőlle: 's végre az egész Teremtést vádolván, halandó semmiséged tsak neveltségre tenné ki magát, az ellen esvén Szentségtörésbe, ki e Világot fenn tartja. Engedd meg hát, hogy halála után egy jó fejedelem Asszony érdemeiről Artenis nevezet alatt beszélhessek. Tudod úgy is, hogy a hólt-nak az élő nem hízeltedik.

Mária Thérésianak⁴ Királyi születése vólt, de nevelése Jésuiták által lett. És a hol hibázott, nem annyira vérében, elméjében, mint nevelésében esett. Külső, belső tulajdonságai, magával el ragadó szépség, Királyi tekintet, személyes méltóság, nyájjas elme, érzékeny szemérmes Szív, minden szerentsétlenenn való szánakozás, kegyelem, gazdag jutalmazás, 's a' t. valának. Túdósokat, Vitézeket jutalmazott, magasztalt; kikhez beszélvén kegyelmének ajánlásai közt hozzájuk tsaknem a hízeltedésig le ereszkedett. Az Emberi erőtelenség által meg esett hibákra szemét behúnnya: nehezen büntetett, örömmel kegyelmezett; és valakit egyszer ótalma alá vett, azt árulás által el veszni soha nem engedte, ha különben maga magát kegyelmé-[2v]re érdemetlennek lenni nem mótatta.

Hibául tétetett ki Uralkodásának: 1^{ször} Hogy préda kezekkel jutalmazott. 2^{ször} Hogy érdemetlenekre is vesztegette Kegyelemét, és pénzét. 3^{or} Hogy a Protestánsokat szenyvedtette.

Olvasó! Barátom! engedj egy kevés időt. Nem sanyargatom békeséges türeseedet hosszasonn; pártra hajlásnak ne magyarázd.

Ki vólt hát az az Uralkodó, ki eszközeinek választásában soha sem hibázván, mindég érdemeseket jutalmazott? II^{dik} Jósef, Mária Theresia felett ebben, erejét mind addig kívánta mótatni, mig azonon nem kellett

³ Mária Terézia neve nagyobb méretű betűkkel kiemelve. ⁴ A név ugyanúgy kiemelve.

néki végezni, hogy leg meghittebb Szekretáriussa, titkait a Borúszzsiai Királynak 6000. forint penzióért esztendőnként eladja, és a Berlii Miniszteriumban, a Választásával tsalhatatlan Uralkodót nevettségessé tegye. Az Ármádánál *Lasczj* vólt választott Herkules, kinek egész életében a Hadi szerentse mindég hátra mótatta magát, nem engedvén meg néki, hogy minden vitészségével is a Bétsi Udvar számára annyi Földet nyerhessen, hol egy el kotlott Túzok tojássát kikölthesse. Magyar Ország-nak Nagy Emberei között Nyitzkj Kristófot vette fel, a többbit megvetvén, ki egész igyekezetit tsak arra fordította, hogy végbe vihetetlen álmodott plánumai által adósságaitúl szabadúlhasson.

Mit tehetett rólla Mária Therésiának Jósága, hogy azok közt kiket jútalmazott, titkos gonoszok is tanáltattak? Ki lát az embernek mejjén és homlokán által, [3r] hogy érzését, gondolatját latonn mérhesse maga előtt? Kit kívánnak a Halandók nagyobb igyekezettel vakítani, mint azt, a kinek világos látására leg nagyobb szükségek van? azaz, a Királyt, és Birákat? A Világ hibáját ne húzzuk egyedül ő reá. Az Emberi természetnek közön-séges gyengeségét, különösön egy személyre ruházni, esztelenség.

Királyi módra adakozott, úgyé? De mitsoda érdem, Országok Kasz-szájával birni, 's a Királyi széken fösvenységet mutatni? Mikor vólt hát a F. Ausztriai Háznak több kintse, nagyobb ereje, akkor, vagy most? A jó Mestert úgyé nem beszéde, hanem mive tsinálja? hijába beszél ha nem tud.

A Prótestánsok szenyvedtek alatta, de nem Ő vólt az ok, hanem azokra néz, kik szerentséjeket hitetéssel keresték. Sok Katholikus embernek, és Püspöknek nem a forgott fejében, hogy a Kálvinista Lelke a más világ-onn hol legyen, hanem hogy ő ezenn a világ-onn jól egyen; hol dagályos kevéséget, pompát, fényt, uraságot, dobzódást mutatván, magára reá fogta, hogy ezek által Mennyországot keresi, mellyekhez üldözést ragasz-tott, hogy Jóságos tselekedetei ilyen tökéletességre jöhessenek. A Téri-tésnek Lelke mindég így szállalt fel: *Add ide a pénzedet Eretnek, mivel magad úgy is pokolba mégy; mert ez Pápista idvességre tartozik, és Eret-nek Zsebekben nem tévelyeghet.*

Az ugyan igaz, hogy a Vallásbéli hentes búzgóságot mutatott emberek-hez a Királyné Kegyelmes vólt; de ezek hányták a lest: ő pedig a maga ösztönéből soha egy [3v] tsapást se tett vólna. De a Kegyelem olly követ-

kezést szült, hogy a leg korhelebb, és leg hitetlenebbek is, Templomi botosokká lettek.

Gyengeség volt hát, mondog, az Uralkodónak ezeket nem ismérni, és tselekedeteket meg engedni. Helyes! de minekutánna hitetők által vakittatik meg gyermekségétől fogva,* úgy, hogy hitetőt ne láthasson, mit tehet, ha tévelyeg? A Vallásnak embertelen buzgósága ültetés az emberben, és születésre, sem természetre nem tartozik. A hibáz, a ki vakit, nem az a ki vakittatik. A ki szemedet kitollya, az a gonosztévő; néked pedig kéntelenség osztán vakonn a verembe esni.

Mihent el hitették véle, hogy pokolban olly tűz ég, melly tsak azokat süti, kik Misét nem halgatnak, jó igyekezetből kívánta halandó társait a kárhozattól menteni.

Körülötte lévő külső belső Emberei, ezen igyekezetit nálla észre vévén, nagy részben a Protestánsok nyaggatását vették szerentséjeknek eszközüül, kiknek szorongatások gazdag jútalmat adott.

Végre, tsudálkozni kellett rajta, hogy a poklokra átkozott Luther, és Kálvinus, holtok után mimódon tehetnek Magyar Országonn annyi Katholikus Püspököt, Konziliáriust, 's a' t.

Voltak olly világos elméjű Katholikusok külső belső rendenn, kik szerentséjeket vadászván, magok is szégyenlették [4r] magoktól, mikor a Királyné előtt a más Vallásbeliek ellen hazudni kéntelenítették. De mivel e volt egy oldalról a Szerentsének útja, azok nevezetesen, kik ostobaságok miatt a valóságos érdemnek pályafutásában nem győzedelmeskedhettek, Lelki Hentesekké lettek, Kálvinista Tornyokat, Harang lábakat vervén föbe; melly jószágos tetteknek hírét szóval árúlták a Királyi Szék előtt, ingyen sem gondolván oda, hogy az Egek is lássák, hol Hitetők nem vakithatnak.

Ellenben, hogy esett, hogy Mária Thérésia az olly Tudósokat, kiket Filozofusoknak, Papok ellenségének ismért, Kegyelmeiben, olly nagy számmal meg tartotta? Báron Svitten az Udvari Fő orvos, leg meg hittebb

*Jegyzés.⁵ E szavak, hogy *hitetők által vakittatik*; nem a Vallásra értetik, hanem tsak a Vallásban való üldözésre; melynél fogva egyik keresztyén a másikat vakságból, hitetésből fojtogatta.

⁵ Jegyzés [A 3v alján vonallal elválasztva a többi szövegtől]

embere volt, és a Könyveknek Fő Censora, noha halálával Misére a Lel-
kéért 30. Xrnál többet nem hagyott semmiben sem vévén a Templomi
buzgóságos szent pepetseléseket, a mit életében nem is titkolt. Két világi
Tudóssának egyszer maga szemekre vetette, kik között egyik Kollár
volt, hogy *mimódon lehettek ti Világi Filozofusok a Vallás Szentségei
ellen olyan hidegek? tudálkozom, hogy annyi tudománnyal, ésszel, igaz-
ságát által nem látjátok.* Kollár felel, hogy *ő jó, és igaz Katholikus
Keresztén.* A Királyné nevet, 's végre ezt teszi hozzája: *a Hit Isten aján-
doka.* De azért mind a kettőt Kegyelmében a maga haláláig meg tartotta,
tudván, hogy sem gyónik, sem Templomot nem küszöböl, sem áldozik
egyik is. De mikor észbéli munka kellett, a buzgók nem birták; ezek pedig
viselték.

Mária Theresia el felejthetetlen e tekintetben is [4v] részünkről, hogy
miólta a Magyar Nemzet a Világnak ezen részét meg ülte, nagyobb nyú-
godalomban, mint alatta, nem volt. A Nemesi Kar 40. Esztendeig élt egy
pihőbe szerentséjével. Végre az örök végezés a testében meg személyese-
dett Bóldogságot magával együtt sirjába temette. Halálától fogva a Világ-
nak e tájakonn forgó zürzavar viszontagsága, az időjárásának mostohasága
mind ellenünk támadt; annyira, hogy a közönséges könyörgésekre ki nyílt
mindenféle Hitnek Szerzetnek Templomai nem húznak reánk annyi áldást
az Egekből, mint Mária Theresia alatt bé zárt ajtajok előtt kaptunk; melyre
nézve a világi eseteknek titkos okai által úgy vakittatunk, és úgy látjuk,
mintha tsendes, és bóldog Uralkodására az idő járása is figyelmeztet volna.
Egyszóval, Uralkodása alatt tsendesség, bövség volt egész Magyar Ország-
ban; attól fogva, sem egy sem más; annyira hogy tölle elmaradott Királyi
széki, halálát siratni mind ez ideig is még meg nem szünhetett. Legyen,
hogy mindenek Isteni örök végezésből jönnek, a mirül a mai élő Emberiség
nem tehet; de tsak így van most, akkor pedig úgy volt.

Hadakozásaiban M. Theresia a leg szerentsébb Koronás Fő vala. Tán-
torgó Trónusát meg erősítette az arra szükséges, és meg kívántató módok
nélkül. – Édes Attya halálával 25,000. forint tanáltatott a Királyi Kasszá-
ban, melyről illy jelentést tettek nálla, hogy *hová fordittsák?*⁶ *a tselédek*

⁶ Hullámos vonallal aláhúзва.

fizetésére é vagy az asztalára? Nem nagy summa Európával küszködni, ugyé? [5r] hol most egy nyári Táborozás 100. Milliomba is kerül.

Tudod, hogy a *Pragmátika Szántkió* semmit sem tett. És igazán monddta Eugenius, hogy 100,000. ember jobban *garantirozná*, vagy általmazná, mint Száz ezer Kötés, és Alkú. A Királyné még is a leggyengébb eszközökkel, a leg erősebb módoknak ellent állott; ragyogó színben hagyván el Trónusát halálával, mely most fellebbe borúlt. Hogy van hát? én nem értem, értsed te.

Egyetlen egy szembetűnő hibája Urlakodásának tehát ez, hogy a Térítéshez erőszakot is ragasztott. De ez M. Theresiának nem erköltsi gyengesége volt, és természetire sem tartozott. Egész Világ bűne volt ez mind addig, míg a Józan Okosság az Emberi Értelemnek határára fel nem jött. És ha a Vallásnak embertelen buzgósága születésre, természetre tartozna, e Világnak nagy része most is Ember-Tigrisekkel, és áhitatos bolondokkal volna tele, mint akkor, mikor a hivek egymást Keresztyéni kötelességből ölték. Az ugyan igaz, hogy ez a nehéz nyavalya, mely Európát ez előtt annyi ízben kitörte, többnyire csak a Római Udvarra és Papi Fejedelemségre nehézkedik.

Ereszkedjünk le már e Munkának értelmére, és kezünkbe vévén Ariadnénak fonalát, járjuk meg szövevényét, világosítsuk setétségét, és végre térjünk ki belőlle.

Ugye Olvasó! hogy minden Törvény alá állott Embernek két nevezetes tárgya van e Világban? Egyik ma- [5v] ga, másik annak az Országnak köz java, mellyben lakik és él. Ezek között akármelylek hibázzék, világi boldogságod füstöt vét. Híjában vagy mértékletes, okos ember, és jó Gazda; mert ha a feletted lévő Uralkodás módja határ nélkül való hatalom és kegyetlen indulatok által vezéreltetik, házi szerentsédtől meg fosztatol. Minden Emberi érdemmeddel végbe nem viheted, hogy nyomorgatásban ne légy: Ellenben, ha arra való elméd, erköltsöd hibázik, egyszóval ha eszetlen vagy, azaz, korhely, éhhetetlen, préda, a legboldogabb Uralkodás alatt is el pusztúlsz. E két Tudomány néz egyenesen az emberre, mellyekben vetélkedni, okoskodni soha örökre meg nem szünhet.

Itt, nem az határoztatik meg, hogy mellyik Uralkodás módja leg jobb; hanem hogy akár Nemzetnél, akár Király kezében legyen a Felső Hatalom, mi el kerülhetetlen kötelessége, ha külömben kegyetlen és vesze-

delmes nem kíván lenni. Jó Vezérek alatt, mindenféle Uralkodás módja jó; rosszak alatt mind rossz.

A Második Könyv bocsátkozik mélyebben a Nemzetek igazságaiban, melyekben az Uralkodó Hatalmat, és annak Vezérét a Nemzettel, azaz önnön testével egygyé teszi. Már itt, kéntelen lettem Trezéniben néhol alá süjyedni, mivel számtalan a dólgoznak kötések, és egymástól való függések, vagy egybe ütközések. Lehetetlen minden dólgot egyáltalába olyan együgyűséggel írni, hogy a Dinnye tsöszök is meg értsék. Figyelmezz – a dolog mind előtted van, de ha szokatlan vagy a méjjebb [6r] gondolkozáshoz, és nagyonn nem vigyázol... el mégy mellette... meg nem látod, mint a fűbe lapult fogoly sereget.

A Vallás elő fordul, de nem úgy, mint Idvességre tartozó dolog; hanem mint Társaságbéli Szövetség, mely az Országnak sorsában időről időre rettenetes fordulásokat tehet. A testi embernek világi állapotja pennánk alatt van; Lelke, idvessége, és élete, halála után, Istenére tartozik. Mi, addig ismerjük az embert, és addig van vele dólgunk míg meg nem hal; azontúl lássa ő, és Istene. Én még eddig meg nem tanulhattam, hogy a test nélkül élő Lelkeknek mi a Policeájok, Státisztikájok; de annyit hallottam, hogy a Világ Monarkájának Uralkodása alá mennek, hol a Törvényekről való okoskodás nem szükség, mivel Mindenható Fejedelem Uralkodik rajtok. Mi hát itt, tsak azt mondjuk, hogy a Vallás a más Világonn idvesseget keresvén, ne mennyen oda, hogy annál fogva ezt a Világot fenekkel fordítsa fel. Nem igaz, hogy az Országnak világi bódogsága, azaz, magában való tsendessége, békessége Vallásának természetivel ellenkezne. És valamikor az emberek, egymást Vallásnál fogva üldözték, leg először is a Vallás, osztán Hazájok ellen vétkeztek.

Ha a más Világot hisszük, hadd maradjon ez is, mert innen mennek oda; mely szerint a Mennyei Seregek erről a Világról szaporodnak. Nem azt mondom hát, hogy világi jóságos tetteidnek jutalmát, örök bódogságotat ne hidd, és Vallásod ne legyen: tsak arra kötelezlek földi javaidnál fogva, hogy semmiféle ember társadnak világi bódogságát illető eszközeihez ne nyúlj tsak azért, hogy nem úgy ért mint te. Mi- [6v] hent annál fogva hogy tsak néked van igazságod, szomszédid ellen magadot mindenre fel szabaditod, azokat is szabadokká teszed magad ellen min-

den esetre nézve. Ők is ki rabolnak téged; ezt hozzá tévén, hogy a midőn ellenek keresettedet óltalmaznád, reá adásban magadat is agyon ütnek.

Állapodjunk meg itt Olvasó egy kevésbé – – Figyelmezz! Két Dólgot teszek elédbe; a harmadik nem tanáztatik: e közzül kell egyikét választanod; és ha a Józan okosság benned, rendes folyamatját nem tévesztette, kéttség kívül azt veszed a mellyik lehető, és nem azt a mi lehetetlen.

Vagy a magad értelmére Vallására kell venned úgyé e Világnak nemzettégeit? Vagy ha ez lehetetlen, világi állapotokra nézve meg kell véllek alkudnod. Hogy minden élő Léleknek ugyan azon egy értelme és Vallása Hiti legyen, azt addig senki se kívánhatja, mig elébb meg nem bolondúl; ha pedig minden Tudomány szabadságot veszén magának arra, hogy a vélle nem egyező Tudománynak Emberi testére fegyvert fogjon, örökös háború támad az Emberi Nemzetben, melly e Világot vérrel, tűzzel borítja el, szűnhetetlen hartzal vesztvén életét. Már, kit hitetsz el rólla, hogy a Világ Attyának szájából származhatik olly Tudomány, Vallás és Isteni tisztelet módja, melly Emberi Teremtéseit ugyan az Ő Szent Nevébe szüntelen való véres áldozattá tegye? Nem a Vallás púsztitotta hát e Világot, hanem az Emberi gonoszság, melly magát Vallásban öltöztette fel, 's noha Őrdög vólt, de Angyalt mutatván, az Igaz Isten nevében pokolnak áldozott.

Bessenyei György.⁷

⁷ A szerző neve nagyobb méretű betűkkel írva.

[1] TARIMÉNES' ÚTAZÁSA.¹

ELSŐ KÖNYV.

I. SZAKASZ.

*Mester Kukumédoniás Tariméneseinek házához el-érkezik,
honnan útjára el-indul.*

Az *Antarcticus* Tsillaghoz nem messze feküdt egy tartomány, melyet Menediának neveztek: Ennek vala több részei között egy kies határa, ligetes erdővel szagatva, szép halmokkal ültetve, és futosó patakokkal köröskörül ásztatva; E' ragyogó térségnek közepénn feküdt egy Város, mellynek Emberi emlékezettől fogva Tariménesei voltak Örökösi: derekán² felemelkedett ordas Kastélya, hajdani formájával a' tündérek Várát hozta nézőinél oly bánatos emlékezetbe, mellyel a' régi időknek mesélt gyönyörűségei után szoktunk sohajtani: Magas tsuttsait gólya fészkek tornyozták; romladoszt szegleteiről pedig tsipkebokrok tsüngöttek alá, hol tsókák szállongottak, és verebek tsiripoltak; Dörgéssel nyíló kapu-feleinél, magokra omlott kőfalak, és oly mélységre lemenő ásott pintze-torkok látszattak, honnan az örökké ijjesztő setéttség nézett-ki. Udvarának kietlenségét, egy hanyatlott tetejű ó kút vette árnyékba, melly körül rémitő kutya bőfögecs, és éles kakas kiáltások hallattak. Itt lakozott Tariménese öreg Nagysága, udvari tselédjeitől körülvéttelve, kiknek ünnep napokon régi dölgozról beszéllett, mellyenn ők nevettek. Itt nevelte egyyetlen-egyjét, kire Familiájának régisége támaszkodott, mellyről a' Vár kerületibenn lévő minden öreg Asszonyok és ifjú tselédcs azt hitték, hogy a' világnak Emberi ága belőle származott.

[2] Vólt az Ifiúnak születésébenn oly természet szerént való erő és józan okosság, melly ha mezejére kaphat, minden Oskolábann avúlt mesterséges okoskodást felül-halad; de a' gyermeki ifiúságnak finnyás

¹ A cím díszesen formált nagy betűvel írva. ² TÚ II: közepénn fel emelkedett

kevélysége, tselédinek tsudálkozással való ditséreték; Nagysága Aszszony Annjának minden mottzanását, szavát, öszve tsapott kezekkel ditsérő kegyes vigyorgásai, elméjét olly magass füst fellegekre emelték fel, honnan tsak néhanéha méltóztatott e'siralomnak völgyébenn eszelenkedő Világra lenézni. Mind ezeknél fogva, az Ifiúnak születése még tsak bimbójábann hevervénn, sem mások, sem maga által nem ismértetett³; idő, alkalmatosság, tapasztalás kívántatott-meg kinyilására. Olly kitanúlt Férjfit kerestek ezen⁴ tzélra, ki e'világi Társalkodásnak rendes módjábann azon Titkokat fedezné fel előtte, mellyek a' tselekedetekbenn mindég fenn forognak, de mégis tsak az okosoktúl láttatnak.

Mester Kukumedoniás érkezik-el e' Lélekbenn járó hivatalra: józan ítélettel egyenes látással birt, de az okoskodásnak furtsáلكodó és nevettségos módjátúl még egészlen meg nem szabadúlt; formájánn pedig Oskolájának porfellegei borongottak. Idétlen módonn nagyra tartott személyénn a vad manérnak mord kegyességét mutatta: megszagtatott beszédit, újjaival álla hegyit vonogatva, mértékletes köhéntésekkel késérte: jobbra, balra tsak szemeit kavargatta, tekerítés nélkül lévén meg meredett nyaka, vállába szegezve.

Ha szép mondásait hahotával ditsérték, maga[3]tsak alig mosolyodott-el, vagy fenekre ült tsendességet mutatott, mintha magát, ditsősége közzül kívánná ki-ragadni: Sokféle értelemre intézett szavaiból mind annyi titkot tsinált; mértéketes tiszteletit pedig a' felsőbbek előtt, alázatosann tántorgó görbedezések közt tette-meg; Így hevert nálla szép esze, a' vad manérnak rosdája alatt.

Azombann a' Kastély megzendül: kapu dörgés, ló dőbörgés, sivatag kutya ordítás lármázzák-fel az Udvar-t. Az egész Uri Sereg éppen ebédelvén, székérül kiki fel ugrik: ez ablakot nyit, amaz ki szalad: mi? hol? ki jön? merről? mondják, 's kérdik mindenfelé⁵. Öreg Nagysága pedig kitátott ajtajának felei között állott-meg; hol temérdek hasánn alá-nyúlt asztal-keszkenőjének szegeletit újjai közt morsolva, udvarának kietlen térségénn, hunyorgó szemmel nézett előre, hol Mester Kukumedoniást

³ ismértetett [az első betű átírásával javítva] ⁴ ezen [A második betű átírásával javítva]
⁵ minden <felől> felé [Javítás a törlés után]

meg látja, ki tisztos meredekségében magát magára tetéznén bimbojog előre, úgy, mint valamely fa kép, egy oly agyakotrott düllöngő ősi hintonak közepette, mely már negyed izenn szolgált, és régi formájával az el múlt Százakat mutatta; Végre a' kastély' ajtajánál meg-tollik, mellynek szörnyű öbliből a' Tudós kegyesenn kiszáll,.. Meg van – – meg van a' várt öröm.. kiki dörsöli kezeit,.. jobb felől is, bal felől is hajlik szomszédjához... sugdos, mosolyog, tekintet, köhent,.. A' Titkok fülekrül fülekre repdesnek.. ki fakasztott 's félbe harapott nevetések, keszkenőbe való bugdosás, erőszakos orrfúvások hallattak 's láttattak mindenfelé. Azonbann a' Tudósnak kalapját, kesztyűjét, páltzáját, okos mellyékérül oly [4] serénységgel kapkodják széllyel, mellynél fogva mértékletes hágásaibann is tsak nem botlásra hanyatlik.

A' hálálkodó sibongás véghez menvénn, ismét asztalhoz ülnek. Mester Uram egyet kettőt köhentvénn, oly tsendes kegyességgel nézett széllyel a' szobábann, mint egy Falusi Pap a' Templombann, minekutánna rövid imádsága után kalapja szegeletit orráról levénn, magát helyébe fészkei.

Egy vastag Özvegy, Tekintetes Morgonné Aszszony ott ült mint rokon-ság, ki is ifiúságának idejében szépséggel, kellemetességgel birvann, gyönyörüségeit, viszontagságait, keresztülkosúl, öszveviszsa, által meg által élte. Minden tudománnyát tsupa érzés⁶ és tapasztalás szülték, ugyan azért bátorsággal szóllott, és meghatározott okokkal is élt.

Lodonis, egy kiderült elméjű 's szabad magaviseletű Ifiú, nemesi bátorságának szokott mértékletessége szerint kérdésbe vészi: hogy egy fiatal embernek szerentsés megérésére mi kívántatna-meg leginkább? A' Szép Aszszony; felel Morgonné 's nagyot nevet. De mitsoda tulajdonságú tehát Aszszonyom? belészóll Kukumedoniás szemérmes tsendességgel; *distingvo*, azaz külömböztetem: közönséges kívánságú személy, avagy ritka hajlandóságú? mert valaki személyt mindenhez kaptsolja, többé nemes tárgyakra nem is tartozik; de valaki életével egyetlen egyhez forr, valójábann nemes. A' melly szeretetbenn tisztelet nem találattik, tsak testi kívánságra tartozik; de a' holott a' tisztelet a' szeretettel egyenlő mértékben állhat, ott már a' tárgyát imádó sziv magát édes [5] el-olvadások

⁶ érzés [A szó tintafoltos]

közt érzi; mivel a' leg mélyebb gyönyörűség és fájdalom kebelünkéből könnyekkel omlik-ki. A' tehát Olimpusi szeretet, mond továbbá, melynek gerlitze módra nyögő szívén keservének édes könyvei úgy serkedeznek-ki, mint a' jeges itálnak izzadásai nyárbann a kristály pohárnak oldalain. – Ah! éljen a szép mondás, kiáltják mindenfelől tapsolással. – A' Tudós, ortzáját fellyebb emelve, és szemeivel sűrűenn⁷ pillogva tsendes mosolygásai közt tsak nézett, hallgatott, ditsőségét pedig hoszszú kortyokkal nyeldeste alá.

Mitsoda? mi a' Szeretet? hozzá szól a' vastag Morgonné; Óh Uraim! ne keressük olly meszszirúl: a Kivánság nem okoskodik, mint az éh gyomor, hanem tsak enni kér. A' leg okosabb, kegyesebb Férjfiúi vagy Aszszonyi szeretetnek is tsak testi gyönyörűség áll a véginn; ezenkívül a' szeretetnek nyájjassága a' bőltsékben tüdő pöffedés, az ostobákban síró ábrázat, has korgás; a durvákbann eszetlen perlekedés 's a' t, mint ezt egynek is 's másnak is bolondsága magával hozza. De soha sem is láttam a természet tűzébenn sem bőltsét, sem okost, annak ösztönénn kívül, és nem is hittem Ifjúságombann hogy a' szép és nyájjas Aszszonynál bőltsőbb Férjfi vólna e' Világonn. Az Aszszony Embereknek szeretetre méltó okosságok látható, és termetekenn, tekintetekenn tündöklík; de még a Férjfiúi bőltsesség is fertelmes tekintet és nyomorék termet alatt, szerettetésének gyönyörűségére nézve, igen szomorú megelégedéssel nyúgoszik. Jó erkölts, bőltsesség, mind unalmas, ha sunda testiségbe öltözik.. Mitsoda gyönyörű- [6] ségére lehet magának lelkébenn, testébenn senkitül sem szerettetve, 's jót nem érezve? A bőltsesség ollyan a' sunda Ifiúbann, mint a' Levegőég a' lehelletbenn: életünk' táplálja, de se jól lakást, sem szagot, sem ízt, sem testi édességet nem érzünk benne soha. Egy milliom gondolatnál, többet tesz egy öszve ölelkezés; és az okoságot, az érzés, sarkából kiveti.

Aha! *rogo* kérem, megszólal Mester Uram; tagadom: a' Szeretet egy okost se foszthat-meg magátúl: ezen gyermeki gyönyörűségeket, a' bőlts, mint játékokat úgy nézi; Trónusának magasságáról botsátkozik néha néha alá, hogy velle magát mulattassa; melyet azonntúl Királyi módra meg

⁷ TÚ II: sűrven

vetvénn, személylyét ismét méltóságára helyhezteti fel. És ha Aszszonyi-állatbann illy gyönyörűséggel él is, úgy vészi, mint rabotáját, tsupánn a természetnek kívánvann velle tiszteletet tenni, melly Emberi Nemzetünknek fenntartását illy motskos gyönyörűségekbe tette.

Ah! éljenek a' Böltsek! felkiált Lodonis; nintsen Király, kinek olly szabad hatalommal való Uralkodása lehessen, mint egy Böltznek, ki szivekenn, elmékenn Uralkodik, mint valamelly Istenség: ez az a' hatalom, mellynek minden jó sziv's hű Lélek nem tsak önként, de még gyönyörűséggel hódol!

Akármint erőltessem magamat, mond Mester Uram, a' hallgatásra; szokott mértékletességemnek eleget nem tehetek. A' szép alkalmatosság, el rejtett gondolatimat mintegy üstöknél fogva húzza-ki belőllem a' világosságra: Minden tanúlt Embernek leg szentebb kötelesség^a, az Emberi Értelemnek világát [7] terjeszteni, mivel a' tudatlanság e' Világnak veszte, a' böltességnek szüntelen háborúbann élő ellensége; és az Emberi Társaság közönséges bódogságának pokolbéli éjtszakája; azért is senki az Egeknek kedvesebb dologgal nem áldozik, sem Emberi kötelességének igazábbann nem szolgál, mint az, ki az Embert önnön magának és sorsának meg ismérésére oktatja. Így tehát kérdésenn kívül vagyon, hogy e' Világnak hivatalai, és rangjai között^a a' Böltsek és Tudósok leg felsőbb Emberek: ők lettek életünknek belső titkos Tanácsossai, azaz Emberi Nemzetünknek Ministerei, kiket ezen ditső rangra az Istenek és Természet emelnek fel. Ó! melly szép dolog tehát egy⁹ méltóságos karbann lévő Embernek érdemekkel is tündöklenni! e' Világnak felső Királyi Tanácsábann széket ülni, és Emberi Nemzetének Jóltévői közzé számláltatni!

Helyesenn, belé szóll a' vastag Morgonné, mert soha se láttam tsufabb marhát, mint az ostoba nagy Ur. Ifiúságombann elég efféle tsuda bogár dongott körültem; hol tapasztalnom kellett, hogy a' kinek esze nints, szeretni se jó: tsak marhabéli tulajdonságít gyakorolná, olly némánn, mint az örvénybenn tenyésző hal; de nézz-meg egy Angyali elmével, nemes érzéssel tellyes szép ifjú Férfit, kinek menyneyei szózati elragadtatása közt ajakirúl mint arany patak úgy tsergedeznek, kinek hizelkedő

^a között [Javítva ebből: közt] ⁹ egy [Az első betűt tintaolt takarja]

beszéde az elmét tsendes tűzzel lobogtatta,¹⁰ és az érzést édes ájúlásokra veti! Ó! el kell felejtetni sokszor, hogy teste van, s minden benne való gyönyörűség tsupánn lelki!.. Jaj az ostobák, ha szépek is! Báró Dudu a' rémi- [8] tő veszedelem! olly határ nélkül való ismerettségre terjeszkedik ki véled, hogy szives barátságából pozdorjává, hamuvá szid; végre pedig szüntelen való nevetései között vélléd beszélget,¹¹ mejbbe taszigál, orrát orrodhoz viszi, halálra lehell, és párájában meg fojt; hol maga után vontzolva ruhádat rólad le tépi, és hóltra döföl.¹² Az Ifiú Piri-piölinak termete valósággal ölelésre állott, tekintete magával ragadó volt, de az elméjére szorúlt társaságot, együgyűségébe mindjárt belé fojtotta. Nyüglődő szerelmét nevetéségesenn rajzolta. Ha meg szállítottam, szavaimra rémitő nagyra tátott ásitással felelt: ha ismét kérdeztem, újjait ropogtatta, vagy nyújtódzott: ha el-tsendesedtem, ültébe egyik lábát a' másik térdére tetézténn, savanyú ábrázata siró tekintettel nézett a padlásba, vagy magát a' szoba közepire¹³ szegezte, meredett¹⁴ szemekkel¹⁵ állott, meg némúlva, 's izzadtságát ottan-ottann törölve: Ha ellenbenn kedve érkezett, melly mindég mondva láttatott megkészülni, fáradhatatlanul okoskodott semmit se mondvánn, és mindenre reá nevetett, ha utolsó Itéletről volt is a' beszéd. Ha egy pohár vizet parantsoltam, eszetlen furtsálkodásával szolgálmat fére taszigálván, ő szaladt a' kútra, mellyel az illendőséget akadályba hozta. Valahányszor szállott, rút mondásaival mind annyiszor hozta a' szemérmetességet ortza pirulásba;

¹⁰ TÚ II: lobogtatja ¹¹ vélléd beszélget, <szüntelen> mejbbe taszigál ¹² A TÚ I Rk szöveg, feltehetően a szerző szándékának megfelelően (ezt valószínűsíti az a körülmény, hogy az itt elhagyott Kukuli a későbbiekben más vonatkozásban fog majd szerepelni), eltér a TÚ II szövegétől, s néhány szó mellőzésével összevonja Báró Dudu és a bölcs Kukuli Morgonné által megidézett figuráját. E szövegrész a TÚ II-ben a következő: Báró Dudu a rémitő veszedelem! olly határ nélkül való ismerettségre terjeszkedik ki véled, hogy szives barátságából pozdorjává, hamuvá szid; végre pedig szüntelen való nevetései közt vélléd szerelmeskedve, agyon öklöz; A bölts Kukuli pedig, midőn vélléd beszélget, szüntelen mejbbe taszigál; orrát, orrodhoz viszi, halálra lehell, és párájában meg fojt; hol maga után vontzolva ruhádat rólad le tépi, és hóltra döföl. ¹³ közepire [Javítva ebből: közepibe] ¹⁴ szegezte, <meg>meredett szemekkel [TÚ II: szegezte, meg meredt szemekkel] ¹⁵ szemekkel [Javítva ebből: szemeket]

– azonba sok örökségeinél fogva, testi színe ragyogó köntössel lévén megakva, úgy tziifrálkodott mint valamely büdös banka ember-madár.

Ó Aszszonyom! mond Lodonis, én is ismérek ilyen [9] tsudát más tekintetbenn: Az iszonyú Hadnagy Mirmidóni, ki olly rettenetes mindenekre agyarkodó tátogással beszéll naponként reggeltől fogva a' nap' végéig, mellynél fogva gyakorta félni lehet, hogy kis kopasz feje, el terült száján ki ne forduljon.¹⁶ Minden mondani-valóját az Ország meg telepedésének idejénn kezdi, 's mig oda jút a' miért beszédhez fogott, a' hajnal tsillag is feljön, és a' kakasok háromszor kiáltják körül az Országot. Ásító hallgatóinak képek meg sáppad; tekintetek bé hamvadzik; boszszús humorokat pedig a' magát emésztő unalom rágia; de a' rémitő tsudának szó fergetege mind addig nem szünik még is, mig néma és meg-hidegedett tetemű hallgatói, holt elevenenn előle mind ki nem szökdösnek; ekkor dűnnyögő haraggal mondja, hogy *már a' falaknak nem beszél*, s mint szóval dörgő ménkő a' szobából el enyészik.

Ó! ennek ellenébenn ismérem az olvasott Tsendekit, ki reggelenként latonn méri-meg, mennyit szóljon estig: fontos okaival pedig, mint faltörő ágyúkkal úgy vontat lépésről lépésre; minden szavának farkára mély titkokat ragasztván, melyet szélyvel tekintésekkel, mosolygó intésekkel 's apró tanúlt köhentésekkel jelent. De ezek még sem olly veszedelmek mint a' szó Tátosok, kik meg-jelenésekkel, minden mulató Társaságot némaságra átkoznak, és semmi féle dólgot szóba nem vesznek, ha tsak általa személyek nem ditsértetik; ehez is másnak szólni tsak addig lehet, mig nagy siettséggel egy pohár vizet meg isznak, mel- [10] lyel elepedett szájokhoz ragadt szavaikat újra fel ásztatták. Kikiriputzi e' mellett igen erős hanggal beszéll, álmainak magas gőz fellegeiről alá, honnan orrát fintorgató tekintettel nézi a' több halandóknak sokaságát, melyet önnön nagyságához képest tsekélységnek lát. Semmi féle szép dolog meg nem jelenhetik az elmének hatarábann, hogy reá ne köpjön; ha tölle nem származott; az alá pedig a' mit maga mond, szüntelen szelet fúj, hogy ha módolhatja, a' látásnak határa felibe Vezér tsillaggá tehesse: okaibann ellenvetést nem szenved, Ki-

¹⁶ száján <...> ki ne forduljon [A szokásosnál jóval nagyobb szóköz tintafoltokkal, valószínűleg törlés következtében]

rályi ditsőségnek tartván a' szemérmes okosságot, durva mondásával hallgatásra hozni; Így hiszi, hogy a' Világ tengelye kezénn forog; és az üstökös tsillag is tsak szavára jelenik-meg az Égenn. Lásd, hogy hizlalja képzelődését álmaival, midőn a' közönséges utálatnak lesz neveltséges tárgya.

Kukuli, valamennyi idegenre talál, harmadik szavával vele nagy barátságra lép, de humorának első változásával szeme közzé köp,¹⁷ és betsületit a' vérel izzadó gyalázatig mardossa; de, ó! bakatella! egyget fordúl:¹⁸ megölel, nevet, és szentség töréssel vádol, ha reá emlékezel; noha újra meg-újra meg gyaláz; nem szenvedvén ellenbenn, hogy gyermeki kevélysége ellen senki tsak egy pizsszenést is tenni merészeljén: Így a' Társasággal örökös háborúbann 's békéllésbenn van; ma itt ád ütközetet, hólnap¹⁹ amott; most itt köti a békességet, hólnap²⁰ másutt.

Barátaitúl szorossann meg kívánja, hogy szabad akarattokból vetkezzenek-ki, és magokért semmik se lévén, mindent egyedül ő érette akarjanak.

Jaj! a' ritka Barátság, belé szóll Morgonné, Kukuli Urnak ditső esmerettségébenn, hol az ember kéntelenítettik elméjét az övére varni erköltsi pótoléknak, [11] hogy ő lehessen más által kettős akarat, szabadság; más pedig ő általa semmi, azaz üress Emberi kép, és mozgó bálvány.

Ahá! Aszszonyom! mond Kukumedoniás, ezeknek agyvelejekenn a' láthatatlan vér-tűzbenn égő apró eretské, latsuha tágulásbann vannak és erőtelenek: apró sarkatskái helyekből kimozdúlnak; kötések meg bomlanak, mellynél fogva vak világnál járnak, mint az, ki orrára zöld üvegű pápaszemet üt, 's mindent zöldnek lát. Ezek szoktak emberi Nemzetünkben a' Böltseknek Léhái lenni, mellyet a' szél, könnyűsége miatt szüntelen kavargat. Az ilyen léha halandó magánnkivül mást senkit sem érez, sem érezni nem akar; mindég azonn törekedvén, hogy e' széles Világ' ügyét hogy fordithassa önnön hasznára, úgy, hogy senki más benne ne nyerhessen.

Jaj Kukuli! az örökkévaló magam, a' *sunda magam*, kiáltja Morgonné, úgy a fertelmes *magok* egyedül ők akarnának láttatni, és valósággal kívánják hogy az Emberi Nemzet, semmiségekre figyelmezni kötelességének ismérje.

¹⁷ köp<dös> [TÚ II: köpdös] ¹⁸ egyget fordúl <ván>: megölel [TÚ II: egyet fordúlván, meg ölel] ¹⁹ TÚ II: hónap ²⁰ TÚ II: másszor

Az Ifiú Tariménesnek elméje mind ezeket figyelmetességgel hallgatván, nagy kordulásbann esik; 's végre jelenti, hogy e' szoross Törvények szerint e' Világonn Társaságbann lenni majd nem lehetetlen.

Minden rendkívülvalóság, bolondság, – mond Lodonis –, Lehet az embernek jó magaviseletirül, jámbor vitézi tettéről módos tartalékkal említést tenni; de hogy egy 's más tsúfos élet, semmiségének imadását Valásbéli buzgósággá tegye, el szenvedhetetlen pártütés a' Társaságnak szentsége ellen. Mindég beszélni, örökké hallgatni, egyenlőül bolondot mutat. Magaviseletének módját finnyás manérra tüzzeni nevettség, ennél fogva kiván némelly büszke halandó az embereknek [12] rettenetes sokasága közt magából ritkaságot tsinálni, melly által különös magát közönséges nevettséggel borítja-bé. A' kevélyt minden utálja, sőt még az is ki hozzá hasonló kevély, noha az ember²¹ magát, másonn helybe szokta hagyni.

Mester Kukumedoniás Előljáró beszédbe egy tudós köhentést tévénn, mond: hogy ennek okát a' Természettől kellene kérdezni. Nintsen olyan ember, ki magát önnön vélekedése szerint egyáltaljábann semminek vegye; a' kevély pedig fekvésével, kelésével, állásával, járásával, beszédével szemébe mondja mindennek, hogy nálladnál külömbb vagyok; te pedig hozzám képest szánakodást érdemlessz; Így kinek-kinek emberi hivalkodását szeme világánál fogva szúrja, honnan következik, hogy kevély magaviseleti mint közönséges gunnyoltatás, úgy vétetik: ő mindent nevet magábann, és őtet is neveti minden nyilván; így magát minden embernek felibe tévénn, e' Világnak Játék piatzánn ő lessz egyedül mulattató *Hansvurst*.

Illyen beszélgetések közt Mester Uram a' Kastélybann egynéhány napokig mulatott. Az Öreg Tariménes Nagysága tsendes szuszogásai között²² folytábann ebédelvénn, a' Tudósra szemeit tsak néha néha vetette; de kedves *Néje* szüntelen rá nézett, 's mint a' szép szürke hajnal örökké mosolygott. Végre a' Tudós, Ifiával együtt útnak indul; és nevét az öreg Tariménesnek asztalánál mindennapi beszélgetésnek meg hadgya.

²¹ ember [Javitva ebből: emberek] ²² TÚ II: között

[13] II. SZAKASZ

Kukumedoniás Putzufalvára eljut, hol Kantakutzi Filosofussal találkozik.

Mihent a' piros hajnal hoszsú újjaival magass Egeit meghúzza, 's széles kárpitjait ragyogó színre festi, a' Tudós szekerébe felül, mellyenn útjára ragattatván, süvegét levéve, 's kezeit Egekre feltartva ajánlja sorsát az Isteneknek.

Az alatt a' ragyogó nap kiderült Egére felszökvénn, az álmából felébredt világra elmosolyodik. Az Erdőknek, hegyeknek tetei arany színben ragyogtak; alattok pedig a' térségeken gőzölgő harmat ködök közt a' szép virágok mint ezüst Tengerben ezer színnel habzottak. Az apró madaraknak vidámitó énekléseik közzé, darvaknak kiáltásai keveredtek, mellyek a' hallásba meg ütközténn, az érzést Egekre emelték fel. A' Ligetes Erdőkre kiverett barmoknak bögesek, és számtalan kolompjoknak külömbkülömbféle hangjok lármával töltötték bé a' hives Egeket, hol a Pásztorok itt ott füttyörésztek, furujjáltak, vagy erős kiáltásokat tettek, és az egeket hangoztatták.²³

Igy játtzott a' megújult Természet, minekutánna a' világosságnak Királyi széke a' Nap, a' szuszogó éjjelnek setéttségét a' Teremtésből kiűzte, és azon véghetetlen üregekre zárta, mellyek e' nagy *Mindennek* fenekénn az örökkétartó semmiségben tsengenek, bonganak.

Ezen gyönyörűségekenn, Táriménesnek érzése kiterjedvénn, mint Déli Tenger, úgy habzott.* Mester Uram ma- [14] gát hasonló el-olvadások közt érezvénn, fejét szekeréből úgy ütogette fel, mint a' gyenge fijaival

* Jegyzés.²⁴ Mint Déli Tenger: értetik a' megsűrűdött Levegőégnek habzása, mellyet nagy melegben a' napnak dél táján látni szoktunk. Déli Bábának nevezik; de e' Szó Bába, a' beszédnek méltósága közzé nem jöhet mivel nevetségre mutat, és gyengitene.

²³ és az egeket hangoztatták [Autográf hozzátoldás a bekezdés végén] A TÚ II-ben a mondat befejező szakasza a következő: a pásztorok itt, ott füttyörésztek, furujjáltak, vagy erős kiáltásokat tettek. ²⁴ Jegyzés [A 13. lap alján vonallal elválasztva a többi szövegtől]

lappangó tuzok a' fűből; végre pedig fohászkodásai belőlle kitörnek, s így szól: Ó ditső Természet! ragyogó ortzája az Isteneknek! mitsoda mennyei öröm téged látni, hallani, 's érezni!

Három napot töltvén útjokbann, elérkeznek Putzufalvára, hol egy Nételen Urfi*, életének hanyatlásánn, világát meg únva, 's az emberi bolondságot sem nevetve, sem követve dólgai között magánosságábann motozott. Mind másokkal, mind magával igen keveset gondolt, végére járvánn életének napjaibann, hogy a leg böltsebb ember se tud semmit, és a leg-győzedelmesebb vitéz is testébenn lelkébenn gyengeség, 's életébenn árnyék. Mivel a emberekkel való különös barátkozás rabi sorsot szokott maga utánn húzni, 's mindenfelé kötelez: másokkal barátkozni nem kívánt. Adományra sem törekedett, jól tudvánn, hogy a' kitől segedelmeket kíván, azoknak rabi szolgálatjokra köteleztetik. Sem kötelezni, sem köteleztetni nem akart; hideg vérrel nézte az emberi dól-gokat; kitkit meg hagyván értelmeibenn, mivel látta, hogy ez, mind egy. Egyátaljábann való igazságot az embernek állapotjára nézve nem látott sehol gyakorlatbann lenni, hanem tsak szerzett törvényeket, szokásokat. A' tupa Természetbenn pedig tapasztalta, hogy minden Igazság tsak erőbenn határozottatott meg. Így végre ezekenn fennhagyvánn, tsak ült, szédeltgett e' világbann, mivel utólsó órája előtt meg nem halhatott. Az Embert egy tekintetbenn úgy vette, mint valamelly tsinált eszközt, mellynek rugó tallait a' Természet, kis-[15]sebb nagyobb erőbenn beléhely-heztette, és akármit beszél, a' szerint forog. Ember-társait nem ítélte, hogy maga is ítélet alá ne essen, vélek egyenlő sorsot viselve; sem a' rajtok való szánakodással nem törődött, mivel ezzel magát hervasztvánn, állapotjokat nem jobbithatta.

Meg ütköznek e' Tudósnak lakhelyébe az útasok, hol az álmos tsen-desség minden szegeletbenn, mint bagoly a' setétenn, magára borzadva gunnyasztott; és az elevenséget is tsak az omladozott épületek' tete-

* Jegyzés.²⁵ Nételen, nem Nötelen, mert 50. Esztendő korábann az ember tsak megnő; de nints Néje, mint Nágyné, Kisné, 's a' t.

²⁵ Jegyzés [A 14. lap alján vonallal elválasztva a többi szövegtől]

jében lakó verebeknek tsirippolása jelentette. Egy szobába mennek, melynek széles kiterjedése tsaknem a' látásnak határát is környül fogta.. töredezett²⁶ ablakainn a' ki 's béfutosó szelek számtalan papiros szárnyakkal lebegtek: egy hamvas tüzelő, tört vas lapát, 's fél-ágú vas fogó: egynehány három lábú karszék, falnak dütögetve: egy fitongó asztal, dohány vágással köröskörül öszve metélve, egy véghetetlen fogas, földig alányúlt rosdás flintákkal megrakva: két rikóltózó paplanos nyoszolya, fel rongyollott pamutjával bodrozva, nyúgodott a' tsendes szegletek-benn: valamelly kipattant nyakú avas tajték-pipa, egy leves szárábúl fére fitúlt rőt tsutorával, támaszkodott az ablakbann. Az ajtó nyílás előtt hevert egy vén visla, melynek reves bőrit száraz bordái ki sátorozták; a' lármára fejét felemelte, 's kurta farkát egyszer földhöz ütvénn, ismét el-aludtt.. ha fejét rázta, alá tsüngő ajakai orránn szeménn lotyogtak keresztülkösül, mellynél fogva fonal szálak módjára elterült nyálai úgy láttszattak a' szobábann szélylyel, mint Sz: Mihály nyarábann a' mezőbenn nyúlángozó bikanyálak.

Mester Uram ezen házi butorok között [16] jobbra balra kavarogván, úgy tekingetett szélylyel, mint az olly ember kire mindenfelől hajitanak. Meggyőztetett arról, hogy olly böltsnél szállott-meg, ki világi fénybenn gyönyörűséget nem keresvénn, kívánságait szoross határok közzé vette; és hogy szorongattatásokba ne essen, nem a' kints keresésbenn vagy költsönözéssel ölte magát, hanem a' képzelt szükségeket üzte el magátúl. Jobbnak állította, kívül magát meg hagyott szint mutatni, 's belől meg elégedést, nyugodalmat érezni, mint kívül ragyogni, 's belől szenvedni.

Mester Uram végre nagyot fúj, 's éppenn telepedésére való helyét vigyázza, midőn Kantakutzi érkezik tsőszszével Rühödi Jánossal együtt, ki ezenn kívül még belső tanátsossa vala. Vendégeit tsendes emberséggel fogadja; és mivel Emberi kötelességeit mindég meggondolásbúl tette: haszontalan, értelem nélkül való üress beszédekkel nem hizelkedett nekik, egyéb iránt vagyonait tőllök sajnálva:²⁷ tudta, hogy az útasok iránt az Emberségnek törvénnye leg szorossabbann kötelez.

²⁶ TÚ II: *kitőredezett* ²⁷ TÚ II: *tőllök nem sajnálva*

Mester Uram kérdi a' szokott hangonn, hogy Felesége és kedvesei hol találatnának fel? Kiknek nem léteket megértvénn, panaszsra fakad, melyet hizelkedéssel elegyit: Az igaz Polgári kötelesség kitkit, de leg inkább a' Bóltseket szorítja önnön maga fenntartására,²⁸ melyre nézve méltó nehézteléssel lehetnek egy ilyen halandóra, ki a' köz bódogságra sem világi hivatallal, sem maradékokkal nem adózik. Egy Bóltsekn minden tsepp vérét sirathatja Hazája, mely reá nézve haszon nélkül vész.

Kantakutzi felel: hogy az Emberi Nemzet' vérébenn volna minden érdem és világi bóltessé; e' pe-[17]dig halhatatlanul tenyészik, melyre nézve egy Polgárnak Házasságátul életét fel sem függeszti. Más tekintetbenn a' közönséges Igazságnak hivatalbéli kiszolgáltatására, mindenkor több ember törekedik, mint a' mennyit kormányiszéki megkiván, melyre nézve a' hivatalokra sok egyes Polgárnak vagy térdenn mászó esedezéssel, vagy áruló tökéletlenkedéssel, vagy ajándékkal, vagy hizelkedéssel, végre birkozással 's pofozással kellene jutni, mely vitézi mivekre már ő elégtelen. Egyéb iránt a' magános életnek különös fenn tartása a' köz jóval olly szorossann egybe van köttetve, mely szerint soha senki a' maga javát nem keresheti úgy, hogy az által másoknak is hasznokra ne legyen. Ki vihetné végbe, hogy a' mennyi kenyere van, mind maga egye, és a' mennyi bort szűr, egyedül igya? A' közönséges gondviselés az embereknek utállatos irigységeket úgy reászedte, hogy szüntelen egymás szájára keressenek. Ha szomszédjának többje terem mint néki, irigylí; ha asztalához mégy, mindenét tolja a' szádba, 's ditsekedéssel, örömmel adja; Sőt magátul kémélvénn, mikor vendége vagy, reád vesztegeti. Az Istenek tehát Emberi Nemzetünknek közönséges bódogságát /: ha e' szóval lehet élni:/ nem egy néhány, de temérdek milliom halandó által munkálódják, hogy e' világ terhe az egész világonn, és nem Péterenn vagy Pálonn feküdjön, melyet úgy sem birhatna.

Mester Uramnak elméje olly sisterékelő szikrázásban égett, mint a' zuggó kohból kirántott tűzess vas, hogy a' Filosofusnak elméjébe villám-lásokat löhetne, melyeknek fogva az Isteneknek [18] nálla meg határozott

²⁸ önnön maga fenntartására [Törléssel javítva ebből: önnön magának fenntartására]
TÚ II: önnön magának fenntartására

isméretibe beláthatna. Kérdi, hogy Jupiter, önnön természetire nézve mitsoda tiszteletnek és áldozatnak nemét kívánja-meg a' Vallásbann, mellybenn örök igazsága egyedül gyönyörködjön, minden egyébfélét utálva?

Jajj Uraim! – mond Kantakutzi, – ne kérjetek oly méjj dologokat illyen együgyű embertől, mint a' minémű én vagyok. Látom, hogy Jupiternek itt rőt ketskével, 's a' szomszéd Helységbenn fejr kakassal áldoznak; Ő pedig ezekért időről időre, itt is, ott is, hol áld, hol ostoroz: ki tudja kiket hívott-el magának, avagy büntet örökre? Uraim! emberek kiabáljanak, vagy egerek tzintzogjanak, az örök Valóságbann egyenlő változást tesznek. Az illy mély dologokat egy magános ember se magyarázhatja, hanem a' sokaság. Kérdezzük-meg Uraim a' Putzufalvi Tanátsot 's Birákat, majd eligazítanak mindenbenn.

Rühödi János a' Tsősz, ki mind ezeket egy szegeletbenn hallgatta, végre nagyot nevet, 's elibe köp: Hát Uraim! – mond – tsak addig jártak Kentek az Oskolába? pedig már azt itt a' gyermekek is látják, hogy ketskével kell áldozni; miért? azért, hogy miólta tsak az Öregek tudják, itt mindég Ketskével áldoztak, ez egy; E' más, hogy egy időbenn jött vólt ide lakni olyan három kakas hitű ember, de úgy el is verte akkor idénn a' jégesső mindenünket, hogy mondani, majd semmi sem maradt; miólta osztánn, hogy őket innen kiverték, azólta semmi kár nem esett. Böltse, okosan János! – mond Kantakutzi, – oktasd-meg szépen ezeket az Urakat; [19] hiszen jártál te a' Faluházához szintűgy, hát még a' Tanáts?

Igy hát – belé szóll Tariménes – ott, a' hol kakassal áldoznak, soha se terem semmi; mert ha Jupiter három kakas Vallású emberre haragudvánn, kedves népét is kenyér nélkül hagyta: hát ott, hol az ember mind ellensége, hogy áldhatna valaha? Jajj Uraim! – felel Rühödi – nem tudnak Kentek ahoz... mert a' hol a' földet, hogy emberül meg mivelik, s idő jár rá, terem ő mindenütt, látja Kentek. Én is vóltam Kakasfalvára buzát venni akárhányszor, mikor itt nekünk a' ketskehátonn nem termett.

No Uraim! – mond Kantakutzi, – hát nem helyesen fejtegeti János a' dólgot? Ez az ember Tizedes korábann a' Tanátsot a' pitvarbúl tsak az ajtó nyílásánn által hallgatta, 's ehol mitsoda Tudományra emelkedett!

Kukumedoniás meg kordúl magábann, és Rühödi Jánosnak méjj okait meg únvánn, az Uralkodás' módjábann 's külső igazságnak kiszólgálta-

tásábann bocsátkozik, hogy János Tudóstól szabadúlhasson, mivel úgy vélekedett hogy ez okos, itt, nem úszhatna.

Ha Jupiternek örökre meg határozott tettzése kérdésbenn marad is az áldozattétel iránt – mond a’ Mester – van igazsága az Emberi Társaságnak Törvényeibenn, és az Uralkodásnak módjábann. A’ Természet és Józan okosság, Jupiternek munkája; Lehetetlen hogy örök igazságának esméretit józan okossággal fel szentelt teremtéseibe újjaival bé nem nyomta volna, melly szerint az Igazságnak mindenütt ugyanazon egynek kell lenni. De hol van hát – felel Kantakutzi – az az egyáltaljábann való igaz-[20]ság, Szokás, Szerzett Törvény, hatalom, környülállások nélkül? Az Igazság sehol se terem úgy magábann mint az alma és körtvély. A’ tsupa Természetbenn győzedelmes erő és ösztön; a’ szerzett Törvényekbenn, Vallásokbann, egymással való örökös ellenkezés. Itt a’ köz igazság ez, hogy a’ népnek össze vett hatalma egyetlenegy felszentelt Halandónak kezéből parantsoljon; a’ többi pedig bölcdogságát szolgálatbann ’s tsak engedelmességbenn keresse. Ha már itt Jupiternek benned élő Törvényeivel ez ellen feltámadsz, nyakadnál fogva egy magas fára felhúznak, és Jupiternek hosszú tűrésége elnézi, hogy okaiddal együtt ott száradj-meg: Ezenntúl egynéhány napi járó földdel érkezhettek olly Országba, hol, ha a’ népnek köz hatalmát edgyetlen egy Polgárnak kezére kívánjátok okoskodni, akármilyen Istenekre ’s áldozattételnek nemeire támaszkodjatok, fejeteket elüttetik, hogy többé az ilyen igazságról való okoskodásbann módotok ne lehessen.

Hadd járjon – mond Tariménés – de Jupiternek egy az igazsága, hogy oszolhat hát annyi ellenkezésekre a Nemzeti Törvényekbenn és Szokásokbann?

Jupiter maga tudja Uram – mond Kantakutzi, – és a’ Putzufalvi Bet-sületes Tanács! ők adják okát mért nem egyenlő a’ Törvény és Szokás?

Rühödi János ismét nevetve fakad: Ó Uraim! – mond – ebben is fel akadnak az Urak, hogy miért nem egyforma a’ Szokás? azért hogy itt így tartják, s amott úgy. Már Kakasafalván, ‘ha adós vagyok ’s nem fizethetek, magamat is zálogba vetnek; [21] itt pedig ha a Birák’ hire nélkül pénzt adok költsönn, ha fizetni nem akar, a’ pénzem elvesz. Így hát látják az Urak, hogy nem egyforma e’ Világonn a szokás és igazság, mivelhogy mindenütt különböz.

Helyesenn János! – mond a' Filosofus –, úgy é nem egyforma a' Szokás és Igazság, mivelhogy nem egyforma. Ezek – mond a' Mester – nagyonn Rühödi gondolatok és okok. – De miért vannak hát, reá szóll Kantakutzi, e Földnek Nemzettségei közt annyi véghetetlen egymással ellenkező szokások, igazságok, Vallások, törvények, erköltsi tulajdonságok 's a' t? – Azért, felel a' Mester, hogy az emberek nem egyforma természetűek. – Kantakutzi: Miért nem? – Kukumedóniás: Mert az éltető állatok benne különbkülömbféle módonn munkálkodnak. – Kantak:²⁹ De miért nem egyenlő módonn? – Kukum: Mert az Istenek így³⁰ akarták. – Kant:³¹ De miért így 's nem másképpenn? Kukum: Tsak.³² Kantak: Tsak így akarták hát az Istenek úgyé, mivelhogy így akarták. No hát Uraim e' szerint egész világ Böltsé mind ezen határ dombonn ült le, mellyenn most Rühödi János okoskodott; ki ezen igazságait 's Vallását e'³³ Föld népének sokaságával együtt így állítja meg; e' pedig Uraim! nagyonn tanúlt Sereg, mivelhogy sok keze van, és fogható okokkal él.

Akármiilyen legyen azon Hazának igazsága, mellynek védelme alatt kenyeredet keresed, hajolj-meg néki, és nállánál okosabb ne légy, mert földhöz üt; 's fejedből szélllyel oszlanak igaz-[22]ságaid. Akármielty böltsnek 's igaznak állítsad magadat, de tsak olly lehetetlen néked is mint másoknak kifogás nélkül való Törvényeket szabni. A Nemzeti Hatalomnak igazsága ez, hogy minden ember dölgozzon, adózzon a' közjóra, és engedelmeskedjen. Tehát nékem sem eszem sem igazságom nints több, mint a' Putzufalvi Betsülletes Tanátsnak.

De mit is használnak magánosonn képzelt igazságaid, ha Hazádnak Törvénye azoknak erőt nem ád? mit tésznek élelmedre 's megmaradásodra? Ugy hevernek fejedbenn, mint ritkaság kamarábann a' megkövesedett rákok, halak, gombák, mellyeket ott minden ember tsudál, de véllek senki sem él. – De, hol van hát így Jupiternek megismért igazsága e' világban? kérdi az ifjú Tariménes. – Jupiter tudja Uram, felel Kantakutzi, és a' Putzufalvi betsülletes Tanáts³⁴ E' világot futvánn, ebbenn

²⁹ TÚ II: Kantakutzi ³⁰ TÚ II: úgy ³¹ TÚ II: Kantak ³² TÚ II: A párbeszéd egyes elemei külön sorokban ³³ TÚ II: a ³⁴ Ezután a TÚ II-ben gondolatjelek vonalkázzák végig a sort a margóig.

számtalan ellenkezéseket tanáltak. – De mibenn isméréd hát Lelkednek, Istenednek egyátaljábann való igazságát? mond a' Mester. – Tapasztalom, úgy mond Kantakutzi, hogy Vallásokra nézve a' Nemzetek az Istenekkel külön külön alkusznak egymással ellenkezve, hol mindenik a' magát próbálja igaznak lenni, valamikor szomszédját meg verheti: tapasztalom, hogy minden ember igyekszik mentül több ditsóséggel, vagyonnal, hatalommal és szabadsággal mások felett élni: tapasztalom, hogy a' hatalmas a' gyengét, az okos az ostobát minden Vallás és Törvény alatt orránál fogva vezeti: tapasztalom, hogy valami néked kedvet élteti, részedre mind igazság; ellenbenn valaki örö-[23]mét siralmadban szerzi, ellened mind gonoszság. Olyan Országban láthatod hát ez³⁵ egyátaljábann való igazságot gyakoroltatni, hol egyik ember' jól lakása másikat meg nem éhezteni; hol ennek öröme soha amannak szomorúságára nem lehet; hol senkinek jó kedve miatt mások nem sirnak; végre, a' holott egynek felemeltetése, a' többinek elnyomattatások nélkül eshetik-meg: keressétek-fel azt az Országot, mellynek törvényes fekvése magát így mutatja, és hozzatok hirt rólla. Egyátaljábann való Törvény ez: hogy a' ki tsal, tsalattasson; a' ki vér, veretessen; melly szerint köz nyomorúságban áll a' köz igazságnak kiszolgáltatása.

De, mimódon határozhatod hát meg, kérdi a' Mester, Jupiternek jószágát az Emberek iránt? – Még én, felel Kantakutzi, az Emberi szivre tartozó jókat és gonoszokat, mérő serpenyőbe tenni nem érkeztem; kibenn legyen Jupiternek bővebb áldása, vagy büntetése, maga tudja, és a' Putzufalvi betsületes Tanács. Jajj Uram! belé szóll Rühödi az orrát erőssen kifűjva: ez az áldás vagy büntetés tsak abból áll, hogy ki okos, ki bolond az Ember; Így hát Jupiter is tsak azt tudja áldani a' kinek esze van. Miért? azért, hogy ha hogy egyszer az ember korhely, préda, már ott senki sem segíthet; ha pedig nem szánt vét, hijába esik eső, mert az ő búzáját a' mezőbenn sehol se tanálja meg. Így hát Jupiter meg áldaná őtet is szintűgy mint másokat; de már erről osztánn maga sem tehet, mivel nem tudja hogy meg áldani. – Böltse, okosann János, [24] mond Kantakutzi, hiszen eleget hallottál te erről a' Tanácsban úgy é? De János!

³⁵ TÚ II: az

látod é? Jupiter az embereket így külső formájokra nézve egyenlőségben alkotta. Minden embernek szemöldöke alatt forog szeme; homlokából nyúlik alá orra, mely alatt szája keresztül van rántva; miért nem adott hát eszet, értelmet is minden embernek úgy, mint orrot, fület, kezet, lábat? – De már ezt, felel Rühödi János, a' Paptúl kell kérdeni, mert nem emlékezem rá, hogy az én Tizedességem alatt szó fordúlt volna fel rólla a' Tanátsbann... hanem már a' Pap tudom mindent meg fejt e' világonn... Lehetetlen dolog, mond a' Mester, hogy Jupiternek egyáltalában való igazsága, Törvényben, áldozattételben, ki ne nyilatkoztatott volna? Ha e' világot futjátok, mond Kantakutzi,³⁶ találtok olly Nemzetre 's Országra, hol az Igazság egy Férjfiúnak oldala mellett száz Feleséget is megszenved; itt pedig egynél többet nem, de idő közben annyival lehet élni, akárkijé legyen, a' mennyivel tettzik. Találtok olly Nemzettséget, mely az Isteneket semmi tekintetbe nem veszi, mely sem Törvénynek sem Vallásnak felállításával nem fárad; hanem inkább az Ördögöknek, azaz a' gonosz Lelkeknek tesznek áldozatot, hogy ártalmokra ne legyenek. Érkeztek olly Országban, hol az Emberek egy mást felebaráti kötelességből megeszik: ha itt egy matskát meg öltök, Jupiternek igazsága benneteket széllyeltép; amott bőrit lehúzzák, ruhára prémezik, 's minden ember jónak ta-[25]nálja. Továbbá, hol meg nyirva, hol üstökkel, hol szakállal, hol borotválva, hol palástban, hol mentében, ülve, állva, fekvé, térdepelve, orditva, sikóltva, dűnnyögve, mormolva, emberrel, barommal áldozva, üzik Jupiternek tiszteletit, melyet az Egek vállat vonitva mind el néznek; mivel ezek egyre másra mind így mennek, mert sokféle a' szokás e' földön, mint ezt Rühödi János mondgya, és a' Betsületes Putzufalvi Tanáts.

Akárhogy értsed, mond a' Mester, de kellett Jupiternek örök igazságát Emberi teremtéseiben közönséges és ellene állhatatlan ismételre vinni; különbben mitsoda vége 's tzelja lett volna ebbenn, hogy okoskodó lélekkel felruházott állatokat teremtsen örökös oktalanságra, 's vakságra? hogy az embert látó szemmel tegye tévelygővé 's bölts lélekkel esztelenné? De hová

³⁶ mond Kantakutzi [Autográf betoldás a margón] TÚ II.: felel Kantakutzi

hágsz³⁷ hát okoskodásaiddal tapasztalásaid között?³⁸ Minden Nemzettség, tanúbizonyságokkal, tsudákkal, írásokkal, Vallástételekkel hirdeti az Istenek' nálla levő Törvényének igazságát... ha Józan okosságokat közöttök Itéllő-bíróvá nem teszed, vagy mind hiszed, vagy megveted, mivel értelem nélkül a' választás egyre megyen: vagy sorsot húzol reá, mellyiket tartsad; és pedig a' benned élő Józan okosságot veszed próbakö gyanánt, hogy bizonyítaszsz véle a' Természetbenn Természet felett való dőlőgokat?

Áldozataid igazak ügyé? mivel gyermekségedet azokkal fonták össze, mint Nemzetednek és Szüleidnek szokásit. – Ezektől vetted Vallásodat, mint véreket; de ha Atyáidnak vérek romlott vólt, nyavalyábann fogantattál, és Orvosra van szükséged. Ki legyen hát Orvos? mond a' Mester kemény hanggal üléséből magát fel-lökve. – Jupiter tudja, felel Kan-[26]takutzi szelid tsendességgel, és a' Putzufalvi Betsületes Tanács. – Hiszed é, mond tovább a' Filozofus, hogy Jupiterbenn az örök Valóság, melly mindent magába fog, véghetetlenségét 's mindenhatóságát újra meg-újra szülhesse, s magánn kívül megszemélyesítse?... hiszed é hogy Vénus aranyos fellegekben gyönyörködik; és Neptunus tsiga-szekeérébenn a' habokon tűnik? honnan tudod, hogy egy megperselt tollas kakasnak bűdös füsttől Jupiternek legszentségesebb orra a' nagy Olympusonn örök bódogságodért irtalmas prűszszentéseket teszen? A' Földnek minden Nemzettségei így hiszik, mellyek Uralkodó Hatalom alá vétettek; erre tehát tanú a' Világ, és majdnem az egész Emberi Nemzet: tévelyeghet-é a' Világ vagy nem? utánna még é vagy magaddal maradsz? de magadra maradv is mivel bizonyitassz mind azokbann, mellyek érzéseidet és tapasztalásodat felül haladják? Vagy tévelyegned kell hát a' Sokasággal, vagy semmivel lenni magaddal, azaz vagy támasz nélkül maradsz, vagy vakonn futtsz.

Ó Uram! mond a' Mester, lehetetlenség mind ezeket kiállani: Az egész Teremtés Ellenvetésekké változott benned. El-indulunk:³⁹ kétség kívül szállott Jupiter valamelly általa különösönn kedveltetett Halandókhoz, 's azokat megyünk felkeresni.

³⁷ hová hágsz [Autográf javítás ebből: hová hágy] TÚ II: hová légy ³⁸ TÚ II: De hová légy hát okoskodásaiddal tapasztalásaid között? *kér*di Kantakutzi. [Az idéző mondat betoldása a margón] ³⁹ El- <megyünk> indulunk: [Autográf javítás a törlés fölött] TÚ II: El megyünk:

[27] III. SZAKASZ.

*Tariménes el-jút Totoposzbann, hol Arténist megisméri.
A' Kastély, Királyi Kert, 's Vendégség le-iratnak.*

Már az Éjjelnek harmatja a' Föld színét⁴⁰ gyöngyel béhintette, melly a' napnak sugárára füvekről, fákról ragyogott, midőn Tariménes Mesterével egygyütt el indúlt.⁴¹ Hoszszasz utazása után el-érkezik Totoposzbann, hol Arténis azon Országnak Királynéja ekkor éppen Születése napját tartván, Fő Várossának tündöklő seregeitől vala környülvétetve.

Egy négy szegre kidült Kastélyába mulatott, olly Kerttől körülvétetve, mellynek hoszszzann nyúló útjai a' látásnak határából kitűntek; Közepénn mosolygott egy kis térség, tekervényes úttal tzi-frázva, 's virág ágyakkal köröskörül megrakva: benne tsillagzott egy kerek tavatska, mellynek szüntelen futosó hajjai közzül tengeri lovak láttattak fenekről lett fel szökésekbenn állani; körülők heverték a' hó színre köbül kifaragott Sirenek kidagadt mejjekkel, és utánok tekeredett hal farkokkal.

A' hegyekből ide levett források, elrejtett tsatornáikból ropogó sebességgel szöktek fel a' napnak sugári közzé, honnan ismét tsillagzó harmat módjára szitállottak alá. Hajlott ágaikkal az élőfák útjaikat bóltózat alá vették.. E' Kertnek déli oldalánn emelkedett fel egy rendbe s' mesterség alá vett hegy; mellynek tetejére pásitos oldalainn készült [28] tekervényes utakonn lehetett felmenni; tetejénn habzott egy kőfal partokkal körül fogott Tó,⁴² melly önnön magával küszködvénn,⁴³ kerek tsatornákon emelte fel terhét e' magasságra, honnan a' hegynek gráditos oldalainn szakaszokra vett zuhanások közt rohant alá fenek Tavába; hol Akteon,⁴⁴ ebeitől szaggattatva, szarvas termetben állott.

⁴⁰ a' Föld<nek> színét [TÚ II: a Földnek színét] ⁴¹ Mesterével egygyütt <útnak> el indúlt [Javitás a törlés fölött] TÚ II: Mesterével egygyütt útnak indúlt. ⁴² TÚ II: tetejénn habzott egy partokkal körül fogott Tó ⁴³ melly<nek> tetején pásitos oldalainn készült> önnön magával küszködvénn ⁴⁴ TÚ II: Akteon neve nincs aláhúzva.

A' kiterjedett Fáknak árnyékábann széllyel az Isteneknek és szentelt Vitézeknek képei állottak, kikre midőn a' gondolkodása közt sétáló ember reájok botlott, szent ijedésbenn esett.

Már a' hanyatlott nap, veres tábláját a' Tengerbe meritette, és tsak gyenge sugárai haldoklottak itt ott a' homályos látásbann, mellyek között véghetetlen szárnas bogarak s repeső férgek ögyvelegtek. Végre egész estve lész, hol az éjjel teriti ki fekete palástját, mellyet a' kék Ég tsillagokkal béhint.

A' napnak fénnét örökre rettegő hóld ezt látván, halovány ortzáját hideg ágyábúl felemeli, és a' kék Égnek magas kárpitjai alatt bújdosik tsendesen szökeve: az apró tsillagok, világának álló Tengerében mind fenekre bugdostak; a' nagyok ellenben sárga színét truttzolva körülötte fejér tüzze ragyogtak. Tsendesség lepi-meg a' Teremtést, és a' Természet álmába dül.

Azonban a' Kertnek uttszái között ezer kristály lámpásokban helyeztetett gyertyák lobbannak fel, egymástúl annyira téve, hogy megsza-kadozott világosságok közt látható setétség borongjon.*

[29] Totoposznak minden Vénussai, piros és fejér szinnel lengedező gyenge selyem szálakbann öltözve borították-el e' Kertet, hol a' tsendes szelek, habzó öltözeteket termetekhez nyomkodván, testeknek hajlásit, és kövérségeknek rengő domborodásit a' magához édesgető természet, újjal mutogatta. Az utakra kiterjedett gyertyáknak zöld világa közt, a' Szüzek⁴⁶ mint sétálásokbann alá 's fel tűnő Isten Aszszonyok láttattak; majd a' pásitos grábitsokonn széllyel, heverve, nevetkeztek, ölelkeztek; honnan, ha félelmes nézőt sejtettek, szarvas módra szökdösvénn fel, a' tűnések után hunyorgó nézésbül, magokat sebes suhogások közt

* Jegyzés.⁴⁵ Olvasó! ki lakhelyednek vidékénn kívül nem vóltál, 's Hazádban sem útatál, ne gondold hogy itt az Iró tsak mesére tartozó képzelődéseket rajzolna, mint a' selyem mező, és réz erdő.. Egy szót, egy dólgot ide nem teszen, mellyet valóságban szemével ne látott vólna, vagy egy, vagy más Országonn. – Ez a Sönbruni Kert.

⁴⁵ Jegyzés [A 28. lap alján vonallal elválasztva a többi szövegtől] ⁴⁶ a Szüzek [Autográf betoldás a margón] TÚ II: Zöld Világa közt, mint sétálásokbann alá 's fel tűnő Isten Aszszonyok

ragadták ki. Hol sugó beszédek, hol zengedező nevetések hallattak, melyekre az utánnok lappangó szív, hol édes bádgyadásba jött, hol lármára ragadtatott.

A' Kastély oldalán látszatott egy Kar, melyet kőből faragott Óriások tartottak, kik meggörbedett vállaikkal és öszve szedett szemöldökök alatt felfújt pofáikkal, kidüjjedezett nézéseik között, a' teherrel küszködő erőlködést mutatták. E' folyosó Karnak kebele, zengő musikákkal vala megtelve, melyeknek hol felemelt, hol eltsendesedett hangjok, a' Kertnek tiszta Egeit kisebb nagyobb lármával zengedeztetvénn, kit búra, kit örömmre hoztak. Az öregek elmúlt napjaik után fohászkodtak; az Ifiak pedig gyönyörűségeket elragadtatások között könyvező örömmel ölelgették 's tsókolgatták.

A' Kastélynak belső világábann terjedett-el egy véghetetlen Palota, melynek falai tükrökkel ragyogtak; közepe, egyik végétől a' másikig, tántzoló csoportokkal volt tele, melyeknek sokaságát a' tükrök mindenfelől mutatván, úgy tettsett, mintha egy Ország forogna tántzban.

[30] Mester Kukumedoniás, e' környüállásokbann öszveviszsza tekintgetve, hol busúlva, hol nevetve, hol szökdösve, hol öszvemerevedve, nyúlángó lépéseivel lábújj hegyenn loposkodott fellyebb-alább, úgy, mint a' Sásass Tóbann halászó kék gém, melly nyakát nyújtva, lopvást lépve jár a' keszeg utánn, midőn ez sebes úszásbann a' viz színénn fekvő napnak világára óldalt villámlik. Uti ruhájának kopott színe siró módra vett tekintetét, nyöszörgő szeméremmel borította-el, és szívéből a' kavalléri bátorságot a' félelemnek végső hatáirra üzte.

De végre, viszontagságait felül-haladvánn, földhöz vertt bátor lépésekkel hág előre, 's így szól: Mi ez, úgy mond, mi? olly ma tündöklő rósák 's ragyogó semmiségek, melyek hólnap a' szélveszektől földhöz veretette porbann hervadnak! Így biztatta magát tudós Lelkének erejével, de szíve titkonn tsak fohászkodott.

Midőn a' Böltsnek okoskodása érzéseivel így küszködne, Kalipsó serege fordul elibe, 's tekintetivel földhöz szegzi. Artenis Királyné vala ez, Udvari Aszszonyaitól környülvétette: fel emelkedett téjszin mejjénn és kifeszült vállainn, Vénusnak lankasztó bujasága hevert: homlokánn az Uralkodásnak Isteni méltósága ült; tekintetébenn pedig a' tsendes Kirá-

lyi kevélység mosolygott. Kellemetességének alkotásábann a' Természet préda kezekkel fáradván, benne, magát is meg haladni láttatott.

Mester Uram rémüléseinek közepette kotsonynyává fagyva, és kimeresztett nézését e' tárgyra függesztve, bálványképpen állott, és hideg lehelle-[31]teivel szavait mint jégtsapokat halavány ajakihoz fagylyalta. Tariménésbenn lobban-fel régi Nemes Vére, ki meg szorúlván,⁴⁷ itt kezdi magát előszször ismérni, 's következőképpen szólal meg:

Ó halhatatlan Királyné! /: mert tekintetened méltósága rangodat elárúlja :/ idegen Bujdosók vagyunk, kiket e' Világ ismérétnék szomjú vágyódása kerget személlyednek tsudállására, míg a' Földnek ezen részeit meg futván, az Isteneknek hozzánk való Jósága édes Hazánknak ismét megadna! Vajha Uralkodásodnak belső valóságát vehetnénk inkább elménkre, mint ezen királyi pompának ragyogó képét tsudáljuk, mely tsak a' hivalkodást élteti! Artenisnek maga szeretete, szivérül felkelvénn, ortzáján meg tűzessedett, 's ajakinn rósaszinbenn mosojgott. Nagyobb érzékenységre hozta az idegen tisztelet, mint isméretes Jobbágynak már meg únt mindennappali imádások, kik hatalmábann 's kintsei között szerentséjeket keresvénn, tiszteletekkel is gyanúság alá esnek.

Ó bódlog Ifiú! mond Arténis, de mitsoda részét választod hát Királyi mivünknek? A' Törvényt és Vallást, felel Tariménés. Mi, mond a' Királyné, határ nélkül munkálkodó hatalommal egyikben sem élünk. Minden Törvényemet népemnek közönséges kívánsága 's voxa határozza meg; semmit sem is tselekszem ezenntúl, nehogy tévedéseimmel, vagy kívánságomnak széles kiterjedésével sziveket fohászkodásba hozzam. Minden vasra vertt természet agyarkodik hátunk mellett, és tsak alkalmatosságát lesi hogy lántzait megszaggatván a' fejénn ülő erőszakos hatalmat földhöz űthesse, [32] és vérbe kevert igazságának meg fertéztetett szentségét boszszúlhassa. Mi, Királyi-székünknek oszlopait, és azoknak fundamentomát Törvénybűl szoktuk rakni, mellynek megállására magunkat Isteneink előtt fogadással kötelezzük. Azért zárom magamat a' Törvények alá, hogy felettek lehessek; nem lehet olyan kívánságom, mellyet Országom ne tellyesítsen, mivel közönséges kívánságok ellen akarat

⁴⁷ meg szorúlván [Javítva ebből: Meg szorúlva] TÚ II: megszorúlva

nállam nintsen: Szabadságokkal, boldogságokkal, ditsősségekkel fűzőm-körül Királyi-székemet, melyet imádnak személyembenn önnön magokért, és életemet szüntelen féltvénn, reszketnek, hogy szerentséjektől annak mulásával meg ne fosztassanak. Minden Uralkodó Hatalom akkor legerősőbb, mikor legigazabb; és akkor legállandóbb mikor legirgalmasabb! Ó! boldogok az olly Fejedelmek, kik népeknek nem pénzével, hanem szívével kívánnak birni, melly minden kintset magábann foglal! Valaki tsak prédánn kapkod, 's a' magához vonszó szeretetet hátra hagyja, veszedelembenn forog!

Ó Nagy Királyné! mond Tariménes, az Uralkodó Hatalomnak állandóságát némellyek ellenkező útra viszik; ditsőittetésre fel emelkedett értelmед szerint, minden mord kedvű és kemény indulatú Fejedelem kente-lenítettne kegyelemmel és igazsággal Uralkodni. Egy Királyi Ház sem mehet a' természettel olly alkura, hogy vérenek ízrűl ízre fajzani szokott sorából, zürzavar elme, kemény indulat, vagy gyáva lélek ne származzon; miképpen tegye az illyen élet magát állandó bátorságba ott, hol a' köz jó és igazság ellen büntetetlen senki sem vétkezhetik? Nem jobb lenne Hazádat lábod alá kötnöni? hogy mint a mordúlt [33] medve lántzaihoz mérgébenn faldokhasson ugyan, de el ne szaggathassa, sem ostora ellen fel ne emelkedhessen. Ezen nagy tzélnak el-érésére két nevezetes eszközt ismérnek: a' Törvényes Szabadságnak, 's Világi Böltességek eltörlését, mellyek minden esetre eltökéllett sziveket és kevély elméket szűlnek. – Mi lenne gazdálkodó életünknek módjából, ha iga-barmaink jármainkbann mind meg okosodnának?

Mostani elmélkedésed, *felel Artenis*,⁴⁸ kegyetlen és vad Uralkodás módjára tartozik, hol az Uralkodó élete éppenn olly könnyenn vész, mint ő melly könnyenn a' másokét veszti. Hol lehet a' Hatalom nagyobb bátorságbann, mint ha annak jósága tanúlt és okos Hazátúl ismértethetik? A' vad természetet, ha erejét dologra fordítod, szüntelen kötve kell tartani; mihelyt lántzárúl szabadúl, öszve szaggat; mivel önnön javának meggondolására is elégtelen, és emberi kötelességeket nem ismér; a' tanúlt Nemzet ellenben boldogító Urát kebelébenn hordozza, 's érette magát halálra adja.

⁴⁸ TÚ II: Az idéző mondat sem itt, sem a továbbiakban nincs aláhúzva a fejezet végéig.

Totoposznak tiszta Egei Emberi Nemzetünknek Vérébenn olly galád Polgári tulajdonságot nem szenvednek, melyet a' bölds Természetnek igazságaiból ki lehessen vetkeztetni. Nintsen itt az a puhaság, a' mi más forró és latsuha Egek alatt tanáltatik, hol a' baromi részébenn alá sűjdedt ember gyalázatos rabságábann lántzait tsókolva, bóldogságot érez. Itt a' Sajtóbann tett emberség mihent szabadulást érez, mint a' tetejével tövéhez hajtott fiatal fa zugó sebességgel rugja derekát vissza egyenes állására; fellegekre szórván széllyel azokat, kik rajta ültek 's üstökét húzták.

De nem is azt kell tárgyúl venni, hogy ez vagy amaz felszentelt Vér legyen Világ végeig Uralkodó szé-[34]kenn, hanem hogy az Isteneknek 's Természetnek igazságai vezéreljenek: és ne az Emberi Nemzet legyen Vezérinek áldozat, hanem ők áldozzák fel idejeket, annak minden lehető bóldogítására! Ó! melly édes gyönyörűsége a' Nemes és Nagy Léleknek, ha szerentséket tehet, és a' szenvedőnek keservét örömmé teremtheti! Mi viselje hát az Isteneknek képét közöttünk világosabb s ragyogóbb fénynyel, mint az Igazság 's Kegyelmisség, mellyek egyedül bóldogithatnak? De mitsoda ditsősségére is lehet a' Királyi Hatalomnak, kesergő rabokonn és kiáltó kóldusokonn Uralkodni? Veszsen-el tehát minden Hatalom, melly a' le-verettetett Természetnek véres sebeibenn foganszik, és könyhullatásokbann virít.

Ó Ditső Arténis! *mond Tariménes*, a' Halandókonn való szánakozás nints már szokásbann a' Hatalmaknál. A' Köznép olyan mint a' föld: mennél inkább rongálják, annal bővebben terem. A' Szánakodás, Királyi kintsedet fogyasztja. Az Ország olyan Spongyia, melly mennél inkább szorítod, annál több nedvességet ad. – Nem lakik Arténisbenn, *mond a' Királyné*, illy értelem. – Ó örök áldásra méltó Királyné! *felsohajt Tariménes*, soha sem vólt szélesebben kiterjedett parantsoló Hatalom a Tiédnél! Ó! melly rövid és könnyű módja van az Uralkodásnak, ha e' Világnak Vezéri egyenlőül érezni és tudni kívánnák! De mitsoda öröme is⁴⁹ lehet egy olly Hatalomnak, melly tsak azért parantsol hogy utáltassék? Valaki különös szerentséjét Hazájának köz javátúl megkülömbözteti, ostroma az Egeknek, 's átka a' Világnak. De Néked Artenis, mitsoda szivet

⁴⁹ is [Autográf betoldás a sorok közt] TÚ II: öröme lehet

elragadó gyönyörűségedre szólgál [35] ezen igazságnak Lelkedbenn való megismérése, hogy a' melly tisztelettel Országod Királyi személyednek áldozik, mind azt jószágod⁵⁰ meg érdemli, sőt felül haladja!

Ó jámbor Ifiú! *mond Artenis*, a' bennem élő és megszemélyesedett szerentséjekhez vannak köttetve. Soha sem is kívántam ezen kívül hivségeket különös életemhez kaptatni. De mit is tenne annyi milliomm Polgárnak szívébenn egy halandónak pusztá személlye, ha külbömbenn bódogságokat semmi tekintetbenn nem szülhetné? Kinek tartozzon valaki szeretettel magánn kívül? Veréjtékeznél é olly földönn, melly munkád után soha se teremne? ölelgetnél é olly szűzet, kinek tsókjai halált okoznának? Az Elme és okoskodása meg tévedhet, de az érzés soha se. Hijába ditsekszik az Uralkodó ha a' nép könnyez és fohászkodik. Az éhez- ző embert e' Világnak bőltességgével és ennek minden okaival sem hitet- heted-el soha, hogy jól van lakva, mig enni nem adsz. Az uralkodik hivenn és igazánn, kibenn Országá örvend, és a' ki népét érezhető jókkal, 's nem ígérrettel szereti.

Ó Nagy Királyné! *mond az Ifiú*, ki szereti a' szegényt? Mi és az Iste- nek, *felel Artenis*. A' szegénységnek ügyébenn, *úgy mond az Ifiú*, némák az Istenek.⁵¹ Kérdezzétek meg Totoposznak sokaságát, *felel Artenis*, és szája vallása megigazít.⁵² – Ezen szavai után elfordúl, és mellette állott két Aszszonyának parantsolja, hogy a' Vendégeket késérmék szállásra, különös gonddal tekintvén szükségüket. Nyúgodjatok, úgymond, reájok vissza fordúlva, ezenntúl vágyódásokatoknak többekbenn tészünk eleget.

Mester Kukumedoniás Ifiára tekintvén, olly [36] formábann vigyor- gott, mint a' szegény ember mikor pénzt lél. Azonban Mester Uramnak karjábann egy Diánna ölti kezét, mellyet látvänn, hol homlokát tapasztja, hol mejjét simogatja; beszédébenn pedig olly ikegéseket teszen, mint a' vízbe bukott ember, ki onnan fejét felütögetvén, segedelemért kiál- toz, és szavainak fuldoklásai közt makog. Fel-lobbant vére, viszkettető tsiklandozások közt sisterékelt testébenn, mellynek tüze bőre alatt vil-

⁵⁰ jószágod [Javítva ebből: jószágod] ⁵¹ TÚ II: A szegénységnek ügyében némák az Istenek? ⁵² TÚ II: A párbeszéd egyes elemei külön sorokban.

lámlás módra lövöldözött szélllyel. Kutzorgó lépésekkel haladott előre, szélllyel tekintgetve, s örömének tengerét gázolvánn, hol siró, hol nevető módonn nyöszörgött.⁵³

A' Kastélynak tántzoló palotájánn vitettek keresztül: Itt, az örökké hangzó és susogó beszédnek el-terült 'Sinatja, a' saruknak tsuszogása, selyem ruhák suhogása, zengő, fuvó, musika, hallást érzést öszve zúrtek zavartak.

A' nézni való tárgyaknak, ragyogó öltözeteknek, szépségeknek temérdek sokasága, hol kiki nézettetni, ditsértetni kívánt, azt tette, hogy senki tekintetbe nem vétetett, és e' szörnyű ögyvelgésbenn a' kik egymásba ütköztek is, magokat meg nem látták. Az ismerősöknek minden léptenn való öszve találkozások, és ez által a' beszédre tett alkalmatosságnak bé temető sokasága, vagy magával vonzó árja, azt vitte⁵⁴ véghez, hogy ezen Ember Tengerbenn kiki némánn örvénylett, és senki se beszélt.

A' midőn Arténisnek Asszonyai idegen vendégeikkel ide érkeznek, tsomóba rohan reájok a' népnek sokasága, úgy, mint a' rakásra fogódzott [37] raj. Mester Uramat olly véghetetlen köszöntő vigyorgások fogják körül, hogy elfogadásokbann szüntelenn való hajlongásával magát már nem gyözzénn, testének egyenes állását változhatatlan görbülésre vette, hol olly formát mutatott, mint a' forró hideggel küszködő beteg, melly nyavalyájának keserve, orra hegyirül, verejtékei között tsepegett alá, mind addig, mig a' palotának tükör falaibann, a' sok ragyogó öltözet közt, kopott színét reménytelenül szemére vévénn, hideg ájulásba nem esett.

Végre, egy különös szobába vezettetnek, mellynek oldalai meggy szín bársonnyal, arany ráma alá szorongatott tükrökkel, és tsak ugyan arany gyertyatartó ágakkal, bogokkal valának megrakva; Menyezetre pedig a' Nagy Olimpus, és annak fellegei között Isteneinek ebédlő serege vólt festve. Feneke, külömb külömbféle színével, kristály módra ragyogó fákkal vala kirakva. Mester Uram a⁵⁵ portól lepett saruival⁵⁶ ide bójút-vánn, egész halandóságát lábújj-hegyre tetétzte, mellynél fogva düllöngő

⁵³ nyöszörgött [A szó a törlés és átírás következtében csak nchezen olvasható] ⁵⁴ vitte [Az utolsó betű tintafoltos] ⁵⁵ a [Autográf betoldás a sorok között] ⁵⁶ TÚ II: Mester Uram porral lepett saruival

lépéseivel úgy látszott, mint valamelly folyóvizenn gázló ember, ki annak méjjére érvénn, száját, hátra szegett nyakkal óltalmazza, mellynek ajakait már az apró habok tsapkodják; De végre szállásához juházódik, és a' Királyi szolgáknak záporesső módjára reá omlott adakozások által megbátorittatva, jól iszik, eszik, hol⁵⁷ hasát megütögetve 's reá nevetve, lefekszik.

⁵⁷ <és> hol [Autográf javítás a sor végére eső törlés után a margón] TÚ II: és

Tariménes, Mesterével együtt a' Vad Kirakadest tsudálja, és az Ország' Böltsét a' remete Trézénit meg isméri.

Artenis nem az olly Királyi személyek között való vólt, kik véllek született tudatlanságokat az Uralkodó Hatalomnak méltóságával szokták fedezni, hol szentségeknak védelmét színelvén, igen keveset szóllanak ezért,⁵⁸ hogy együgyűségek ki ne tessék: Ő ellenbenn, igyekezett magát ismértetni, ki mentül jobbann felfedezte értelmét, annál inkább tsudáltatott 's szerettetett. Ő bódog születés, mellyet a' hosszas ismérttség is soha unalomba nem hozhat! Elmédnek okoskodása, és szivednek jósága, olly, mint feneketlen Tenger melly által mindennap újság vagy azoknak is, kik gyermek korodtúl fogva ismérnek! Illy születés vala Artenis a' Természetnek első szülöttei között, kiket Ő e' Világra mint az örökös üldözésbenn lévő Igazságának őrző Angyalait állit-ki.

Álmából otsodván fel, alig várta, hogy Vendégeivel elébb szólhasson, mint Udvari seregei körülötte zendülésbe jönnének, és az Országnak Nagygyai áldozatokkal körül fognák. Jó reggel ágyából kikelve olly lengeteg fejr ruhábann öltözött, mellynek gyenge szálai alól testének téj színe majdnem által-hatott: szoross kötései között, kövérségének kiforrott hajlásai, szembetünőképpenn láttszattak, és a' rajtok égő kívánságot tsendes tűzzel emésztették; keze gömbölyűséget, ortzája fejr színnel ele-[39]gyedett gyenge piros színt mutatott, hol még az álomnak halavány vonásai szemléltettek: szemei fél hunyást mutatván, tsendes méltósággal néztek, úgy mégis mintha mosolyognának; mint mikor a' szívnék érzései, gondolatokkal öszvekeveredve, az álló nézésnek nedves tűzésbenn égnék, hol a' titkos vágyódás, magát tsendes bánattal mutatja. Ásítotva nyugodott ágy székin, fél ülésbenn fekvé; hol egyik kezével fejt meg támasztva, másikat teste mellett el vetve hevert. A' napnak játsszó világa ablakainn beszökvén, szobájának belső falánn álló fénnel ragyo-

⁵⁸ TÚ II: azért

gott. A' hives szelek, függőit, ottanottann meg kavarodásbann hozták, melly a' szobának világát borongásba vette. Így látszatott itt Artenis jó reggel, mint a' kívánságnak magával ragadó tárgya, és a' Férjfiúi szívnek haldokló gyönyörűsége.

Mester Kukumodóniás a' Királynét meg látván, szívével, egy olly meg rászokott rugást tett, mint a' kemény Égi tsattanásra tavából ki szökött potyka: érzései között nyár levél módjára lebegve, hogy ezen Szentséghez tovább ne közelítsen lábait maga ellen támaszoknak szegezze; de még is úgy érzette, mintha sebess patakban állana, mellynek ostroma talpa alól fővenyét szüntelen sodorván, küszködése ellen is Arténis felé ingadoztatná: Szédelgő ájulási közt nyöszörögve így fohász-kodik titkon: Ó! ez az a' Felsőség, melyet csak Természet koronáz, és okosonn, bolondonn, Királyonn, Vitézenn, Szentenn, gonoszonn, játt-szódva Uralkodik!

[40] Ó halhatatlan Artenis! mond Tariménes, az Isteneknek jósága vágyódásom felett jutalmaz, hogy személyedben olly érdemekkel felszentelt Országló Hatalmat imádhatsz, melly népének gyönyörűsége, és az Isteneknek élő igazsága! Te vagy az Egeknek megszemélyesedett Gondviselése e' földön! – A' Gondviselés ugyan kiterjedett reánk, felel Artenis, de nem én bennem, hanem a' Természetnek örökös munkáiban, mellyeknek alájok vagyunk vettelve; hogy⁵⁹ egy szegény halandónak esetei különös és rendkívül való Vezérlés vagy indító eszközök által lennének, más kérdés. Gondviselés a' Józan Okosság, igaz erkölts, egészséges test, és földünknek munkánk után való bőv termése. A' hogy fogantatásunknak szempillantás ideje alatt, szüleinknek természetekben különösönn, vagy az Emberi Nemzet közönséges vérében erköltsünk meghatározottnak, az irántunk való személyes Gondviselés is igen ott üt-ki.

Azombann Artenisnek titkos kedvei kiderült ortzáján már rósa színben ragyogtak, hogy ritka személyének tsudállását az Idegeneknek habozó⁶⁰ tekintetekenn szemlélhette. Nintsen a' Halandóknak erköltsükben

⁵⁹ hogy [Az első betű átírással javítva] ⁶⁰ TÚ II: habzó

olly felemelkedés, mely a' szívet ditsősségének 's jó hírének kívánásátul meg foszthatná, mivel a' legméjebb Emberi érdem is magábann tsak erköltsi kevélység; de kellemetes azért, hogy az Egeknek világával tündöklök; És ha már minden haszontalanság is mulandó életünkben leg alább azok közt a' szép Erkölts legméltóságosabb semmiség.

Ó! mond Tariménés, tsudállásra érdemes Királyné! szerentsés Országod, hogy kívánságait bódogsága meg haladta benned; az irántad való hivségnek itt nints határa, mint a' gondolatnak.

[41] Jaj jámbor Ifiú! mond Artenis, az Emberek Királyoknak szól-gálván, gyakorta tsak magokhoz hivek. Minden érzékenységet gyönyörűségei közt keres;⁶¹ a' vágyódás pedig haszon vételbe óltatott; ugyan-azért miólta a' pénz minden Világi bódogságnak eszközévé lett, az Emberi hivséget is véle vesd⁶² latba. Midőn Népem így kiált: Éljen Arténis! ezt érti: éljen a' mi szerentsénk; azon bódogságáért fohászkodik, mellyet személyem lelkesit. Így, a' Királyhoz való hivség, mindég azon köz jónak mennyiségével áll mérő serpenyőbe, melly kegyelme által Országára háramlik: Valamennyi ez, tsalhatatlanul annyi amaz is, akárhogy állítsák e' Világnak Böltsei, és az Isteneknek természetünk felett kihirelt igazságai.

Mihent az Embertől személyére tartozó gyönyörűségeit 's javát sajtó alá veszed, reád nézve üress edény lessz,⁶³ azon utálattól kiválva, mellyel ellened viseltetik. Isteneiről is elfelejtkezne az ember örökre, ha látná hogy tsak büntetnek, és soha sem áldanak: Minden imádságaiknak tzélja az,⁶⁴ hogy e' földön jól lakásbann tartsa őket, 's halálok után Eliseumra vigye. De ellenben az Istenek sem akarnak áldás és jutalmazás nélkül tiszteltetni; kívánhatná é hát egy földi Király, hogy az iránta való Emberi tartozásokat Isteneinn túl vigye?

Mit gondol életeddel az, ki általad semmi jót nem érez? Meg hajolnak előtttem, úgyé? Igen! mert méltóságokat személyemre függesztették: Imádnak, mert szerentsével vagyok környül fűzve, mellyet kegyelem osztogat; de mind ezek nélkül minden áldozattétel elmúlik. Magamnak kell számbann venni, mennyi az irántam való hivség. Valamelly Fe-

⁶¹ TÚ II: keress ⁶² vesd <a> latba [TÚ II: vesd a latba] ⁶³ TÚ II: léssz ⁶⁴ TÚ II: ez

[42]jedelem ezt maga nem látván, Tanátsossaitól kérdi, Uralkodni, sem tud, sem érdemes.

Midőn Artenis ezen szavait végezné, jelentik, hogy az Ország Bőltse Trézéni, mostani bujdosásából érkezett-el egy Kirakadessel, kit Királynéjának bémutatni kíván. Ez vala ama nevezetes Vad Ember, ki a' tanúlt életnek mesterségelt bődögságát jött ismérni, és ha lehet érezni is.

Kirakaduhubann az Emberek Isteneket nem ismértek; de ha azokról eszmélkedések vólt is, hogy a' Természet' szokott rendinn és idő' járásann kívül reájok nézve munkálkodnának, fejekben meg nem fordúlt.. Mindennappali tapasztalások úgy mutatta, hogy tselekedetek által származik sorsoknak esete;⁶⁵ Tehát akár légyenek olyan Istenek, kik rendkívül való gondviseléssel irántok nintsenek, akár ne légyenek, reájok nézve mind egy. Törvényt, Büntetést, Házasságot, Házi gondot rem ismértek, mellyek az élet gyönyörűségének temető sirjai.*

A' Kirakadesnek rémitő termete 's állása mozgó Bálványhoz hasonlított; járásábann ordas bőre alól vastag inai mint huzós kötelek feszengettek fel: rakásra tornyozott szemöldöke alatt kegyetlen nézése. [43] vértűzbe forgott; a' forró nap alatt el-égett bőrinek repedezései pedig magasra emelkedett tekintetinn úgy látszottak, mint az ordas kősziklákonn kóborlott menyköveknek szürke barázdái; szava medve bömbölés, kiáltása oroszlán ordítás vólt.

Trézéninek mejjét kerekded fejr szakálla fedezte, és ortzáján a' magával meg elégedett böltességnek tsendes méltósága szúnyadozott. Sze-meit beszéd közben gyakorta béhúnya; de ha éles nézését valakire függesztette, által-ható tűzét el viselni nem lehetett: Ugy tettsett, mintha dorgálnának szemei, és a' szivnek elrejtett titkait szednék-ki világosságra. Az Emberi tulajdonságokat, rosszbann, jóbann, mutató jelekkel

* Jegyzés.⁶⁶ Afrikábann Zengebárnak Lakossi semmiféle Istenséget sem Vallást nem ismérnek; férgekkel kigyókkal élnek, sőt Embert is esznek. Monemujibann hasonló Vadak laknak; Anyaszült mezitelen járván. De olvasd Káfrerriának Országait, 's tele leled illy Ember képű Vad állatokkal.

⁶⁵ esete [Az első betű átírással javítva] ⁶⁶ Jegyzés [A 42. lap alján vonallal elválasztva a többi szövegtől]

együtt, egész kiterjedésében ismérte, 's egy két tekintetre az embernek erköltsit megsejtette; kevés azzal való társalkodásában pedig egészen által-látta. Az alacsony emberek, jelennlétét, mint befédezt gonoszságokra világosító napot kerülték; és megtzáfolhatatlan érdemeire csak setét szuglyokból mormolván-ki, nagyságát, káromkodva tudálták.

Artenist elfogta Királyi gyönyörűsége, hogy e' nevezetes Böltsbenn Uralkodásának ditsőségét egy részben szemlélhette. Ó! mi Uralkodók, úgymond, a' midőn magúnknak hizelkedünk hogy szabad hatalommal élünk, két három szolgánknak értelmek alá vagyunk zárattatva! Igen is!. sőt gyakorta egyetlenegy által vezéreltetünk!. De kitsoda is az az Uralkodásra felszentelt halandó, ki kötelességének és hivatalának minden nagyobb 's kissebb terhére elégséges?. [44] ha az Istenek minden egyebekkel áldanak is életünkben, örök böltsességeket és mindenhatóságokat általengedik é halandóságunknak? tudunk é mindent? s láthatunk é mindenfelé? Jaj azon Hazának, mellynek Fejedelme magán kívül tanásra figyelmezní nem kíván, és hatalmának kiterjedése azzal vakítja, hogy böltsessége is mindenek felett van; mintha a Természet és az Istenek figyelmetességgel vólnának reá, hogy belső érdemekkel is csak azokat ajándékozzák, kik Királyi vérbenn fogantatnak? Jaj néki, ha ellenbenn gyenge Ura, minden tanásra figyelmezhvén, a' böltsét az együgyűtől, az igazat a' hamistól különböztetni nem tudja! az igazak meg némúlnak, a' hamissak igazgatnak; a' böltsék pedig fére állván, minekutánna vizsgálásokat magokbann keresik, Hazájoknak sorsát könnyező szemekkel és szánakozva nézik! Bóldog a' ki parantsol is, enged is; a' ki oktathat 's oktattathatik is! Ugy van!. Szerentse, Trézéninek böltsessége által vezetetni, és ditsőségemnek tartom hatalmamnak hallgatást parantsolva, nagy Lelkének engedelmeskedni.

A' bölts Trézéni ezeket hallván, egy méjj sohajtást emel fel szívérl, 's tsendes beszédét így kezdi: Örök emlékezetre⁶⁷ 's halhatatlan tiszteletre méltó Királyné! a' böltsességnek benned élő szereteti, Lelkednek fel-emelkedését és szivednek igazságát bizonyítja. Ki bátorkodna Királyi elmédnek gonosz tanátsot adni? Valamilyen az Uralkodó, Tanátsának

⁶⁷ emlékezetre [Az első betű átírással javítva]

dólgai is igen ott ütnek-ki. Kegyetlen Fejedelemnek szeléd Tanáttsát, szelédnek kegyetlent, együgyűnek böltset, böltnek oktalant, [45] hol látott valaki? Te benned lakozik a' Böltesség nagy Királyné mely Felső Tanátsodat Lelkesíti, tehát az Ország boldogsága kezednek munkája.

Hijjában böltselkednék mi, ha Te bölt nem vólnál. Ha az Uralkodó maga nem lát, tanáttsa mind megvakúl, vagy tsalárd vezető lészen, hol különös szerentséjét építvén, romlásra oktat. Te különböztettség rangokkal: hiveid kegyelmed által híresülnek nevekben: ajándékkal gazdagodnak; kiket ellenben haragod megemészthet; kitsoda bátor-kodna tettsségeddel küszködni, ha böltesség nélkül való vólnál is? de ha oktatni kívánna is, mit érne egy világtalannak, az Egeknek mutatása?

Az Emberi erőlködés tsak ott állapodik-meg, a' hol javait egy tsumóbann feltalálja, melyre nézve olyan maga is, a' milyenek környüállásai. Imádnak, mert böldogitassz, és lábaidnál hízkelkedő szolgálid szerentsések abbann, hogy személyedet hazugság nélkül ditsérhetik, mivel valamivel magasztalnak, népednek általad 's benned élő böldogsága mind azokonn felül teszen. Ó! vólt é hát valaha böldogabb Uralkodás formája a' jó Királynénál?

De valaki szolgálid között kegyelmedet személyre iránt leg több és sürvebb adományokra erőlteti, reá legkevesebbet figyelmezzél. Az Emberség mindég szemérmes, és szükségeit szorossabb határok közzé vévén, kevésel elégszik, hogy kegyelmed előtt ortzátlan ne legyen 's unalomba ne jöjjön. Figyelmezz hízkelkedésekre, mely minden Királyi szék előtt ugyanazon egy nemű és természetű dolog örökké: azaz, a' kintsnek, s hatalomnak, népednek vére és verejtéke által való öregbitése, melyet házi szerentséjével [46] öszvefűz. Szólgaiddnak javaival ajándékoz, kiknél magát akaratoddal mentegeti, hogy gyűlölségessé tégyen maga helyett, midőn kényszerit titkonn, hogy életeket sajtóban tsafard. A' magadéval ajándékoz, és jutalmul érte, a' tiédet kéri. Ez hát érdeme, hogy Országod sanyargatva, magát gazdagítsa, 's Királyi emlékezetedre átkot húzzon. Valaki népednek meg kéméllésére szóll, igaz Tanátsnak ismérd; ellenségnek vévén azt, ki veréjtékére lázzaszt. Népednek áldása⁶⁸ tehet tsak jószágodról bizonyágot; és ha ő fohászkozik, Tanátsosid hijjába biztatnak.

⁶⁸ áldása [A szó átirással javítva]

Valamelly Uralkodónak Országa sir, Trónusa előtt hízkelkedő Tanátsossai⁶⁹ is örökös hazugságra vannak átkozva!

De benned Nagy Királyné, a' parantsolásra való Emberi vágyódás, szivednek szánakodását, és Lelkednek igazságát el nem törli. Nem azt szomjúhozod hogy tölled rettegjenek, hanem hogy benned gyönyörködjenek; jól tudvann hogy a' Királyság valójábann érdemes és ditsősséges tsak annyiban lehet, a' mennyiben bódgokat tehet. Valaki szerentséjét szereti, Artenisnek gyönyörűséggel való imadására magát eltőkéli kéntelen. Ó! melly édes vigasztalás egy Országnak szivébenn, ha Királylyát szeretheti; ha nagyobb az Ember benne mint a' Király, és ha erköltse fényesebb mint Királyi széki! Te vagy ez ó Arténis! mint Országodnak gyönyörűsége, és az Isteneknek kellemetes képe!

A' Királyné Trézéninek szavait egyenes állásábann mozdulás nélkül hallgatta: szemei fél könnyezéssel mosolyogva nedves tűzbenn ragyogtak; [47] ortzája pedig lánggal égett: Múljon-el életem inkább, így szóll a' Bóltstnek, mint tsak azért legyen hogy az Emberi Nemzetnek szenvedése benne szaporodjon! Minden gyötrő Lélek poklot ábrázol; de az Irgalmasság Isteneinknek képe. Te pedig bóltst Trézéni! bódg Halandó! áldott Fia az Egeknek! menny-el,.. nem adatott Királynédnak reá erő, hogy elméjét hozzád felemelhesse; Beszédednek édességét úgy érzem, mint az Ifjú Sziv első szerelmének tűzét... Menny, halhatatlan Trézéni! – hadd ne gyengittse Artenisnek erköltseit kedves áldozatodnak fűsti... Ó! ki állhatna ellent az Okosok' hízkelkedésének! – Ezen szavai után meg fordúl, 's szobái közt eltűnik.

Vége az Első Könyvnek.⁷⁰

⁶⁹ TÚ II: Tanátsosi ⁷⁰ A könyv szövegének végét jelölő mondat alatt rövid, vízszintes egyenes vonal található.

TARIMENES ÚTAZÁSA,¹
MÁSODIK KÖNYV.²

¹ A cím díszesebben formált nagy betűkkel írva. ² A TÚ I Rk első és második könyvének címlapján is fel van tüntetve a dátum: 1800.

[1] TARIMÉNES ÚTAZÁSA MÁSODIK KÖNYV.

I. SZAKASZ

A' Kirakades Totoposznak szokásait szemléli.

Trezeni Kirakadessét oktatással érleli. Valamit itt álmélkodva láttsz, mond néki, mind a' magából kiterjeszkedett Természet tselekszi. Tudományból származik, melyet Oskolábann szereznek. Mind Istenek, mind Emberek iránt való kötelességeinket Oskolábann tanuljuk. Ez azon hely, hol a' Tudományoknak meg szerzéseik által a' Világi boldogságra fel-emelkedhetünk: E' fedezi fel előttünk a' gazdag Természetnek elrejtett kintses Tárházát, melybenn ti vakonn tapogatóvann javaival nem élhettek. Természeti okosság által segítettünk igaz a' tudományra is; de ez olly ditsősséggé válik végre, mely magát a' Természetet is meghaladni lát-tatik. Ez az a' kült, mely szülő Annyának gadag kebelét felnyitja, hol az életnek boldogsága meg számlálhatatlan javakbann széllyel eloszolva nyúgoszik. Tudomány,³ mesterség nélkül a' Természet maga, noha édes gyermekei vagyunk, karjaira nem vehet. Hijábann esdeklik rajtunk!, ha-szontalan hullatja miattunk szemére áradtt keservének könnyeit, por-bann heverő utálatos és nyomorúlt életünkre; sem javaival nem éltethet, sem ditsősségét meg nem mutathatja. Mitsoda fájdalom-bann kell igazságának nyögni, midőn látja, hogy nállatok egyik Emberi szár-mazása, a' másíknak formájánn, Isteneinek képét, mint éhsége által meg dü-[2]hődött barom és vér szomjú Tigris darabokbann szaggatja, 's fele-baráti szeretet helyett meg eszi. El kell tölletek ortzáját fordítani 's jaj-szóra fakadni!

Nintsenn Kirakaduhubann Emberi Természet. Mezitelen heverték; az izzadsággal öszve aludtt por, föld, olly dögletes gőzű sármázzal fedezi testeteket, mely a' tisztaságnak pestise. Aszszonyaitoknak kellemetes-ségeket nem ismervénn, véllek mint oktalan állatok úgy forogtok.

³ Tudomány [TÚ II: új bekezdés]

Egymás Társaságábann nyájasságot nem éreztek, sőt a' közöttetek való személyes tisztelet is fenevadaknak mérges harapások. Jer, légy Ember: közelíts Isteneidhez: Ismérd-meg Emberiségednek Király faját minden egyéb világi Teremtések felett: tanuld-meg gyönyörűségeit érezni; szoktasd kegyetlenségedet a' boldogsághoz és szelidséghez.

A' Kirakadás Trézenit szomjú kívánsággal hallgatta. Rémitő formábann kítatott szájába a' legyeknek sokasága szállott bé, melyet ottann ottann békoppantván alá nyelt, de figyelmetességébenn meg nem tévedett.

Azonban Trézeni a' Városra ki indul, hogy a' tapasztalással lépésről lépésre oktattván, tárgyait a' Vadnak tiszta Egek alatt mutogathassamag, ki is a' fel-emelkedett házaknak sorját tsudálta. Mitsoda nagy kösziklák ezek, mond, melyek a' fellegekig öblösök, mivel a Totoposzok oldalaikból fejeket mindenütt ütögetik ki. Rettenetes formáját ellenbenn a' nép körül fogta, melly sokaság között szemébe tűnik egy megdült orrú, tapasztszal ragyás, hátra lapúlt homlokú, előre futott hegyes ábrázatú, könnyes szemű, és feje bubjáig felpuposodott hátú Totoposz igen fényes bőrbenn. Kérdésére, mondják: hogy ez nagy Ember, és neveztetik Ő Nagyságának. Megütközik rajta a' Vad, nem tudhatván okát hogy Ő törpesége Nagyságnak mi okonn neveztetik.

[3]Tudni kívánta továbbá, mit jelentene, midőn a' Totoposzok fejekkel szemközt bugdosnak, és orrokat majdnem öszve vervénn, fogaikat egymásra vitsorgatják.⁴ E' vólna, mondják néki a' köszöntésnek tanult és szép módja; mellyre nézve ő is a' mellette legközelebb állott Aszszonyra fogát ki vitsoritotta, fejével hozzá ütvénn; de amaz sivalkodással szaladt meg a' sokaság közt. A' Vadnak szomorúann kellett tapasztalni, hogy néki a' szép mód nem szólnál.

Meglát a' Vad egy hosszú derekú Totopósz, kinek lába nem vólt, tsak keze, és földig erő derekán állott. Ez senki felé nem bukott, sem fogát ki nem vitsoritotta, hanem kezeit oldal bőribe dugván tsak nézett szélllyel. Ez neveztetik, mondják, Ő Legkitettszőbbségének. Hivatala ab-búl áll, hogy semmi dólga ne legyen: Étélét italát tsak meg álmodja,

⁴ vitsorgatják [Részint autográf betoldással, részint átírással javítva ebből: tsikorgatják; a javítás következetlen: vits<i>okorgatják]

's azonnal elibe teszik. Ó boldog álom! mond a' Vad, jobb a' Tudománynál is!

Egy nyílásonn ki nézvén a' Vad, négy oszlop között meg lát három embert magassann a' szelek közt lengedezni. Kérdi, hogy azon szárnyas Totoposzok, minek foronak ott a' Levegő Égbenn, talpok alatt semmi sem lévén? Azokat a' Törvény és általok megsértetett köz boldogság akasztotta oda nyakoknál fogva, és megfűltak, mivel gonoszságot tselekedtek. Jártak é Oskolába? kérdi a' Vad. Nem kívántak jární, és veszedelmek ugyan azon okonn származott, felelik néki.

Midőnn így beszélgetnének, nagy ordítás hallatik. Oda nézvén, szemre vészen a' Vad egy Embert, kit hassal valamely tökéhez szegeztek, és felül kegyelenül vernek. Kérdésére felelnék, hogy azt most [4] Oskolázzák; éppen ez az az Oskola, melly nélkül a' köz bátorság, következésképpen a' közboldogság is soha fel nem állhatnak: hogy ezen oskola az Igazságnak is leghasznosabb szolgája, melly a' Sokaság között az Isteneknek félelménél nagyobb, és Lelki isméret helyett van azoknak, kiknek magoktól Lelkek nints. Azon deres töke tehát, mellyenn ordítani⁵ s tanulni szoktak, igazságot, bátorságot, Istenek félelmét, Lelki isméretet, mértékletességet, jóságot s a' t, visel magában; mellyre nézve ő mindenféle hasznos és szép erköltsökkal fel van ruházva mint töke. A' Vad ezeket meg értvén, kéresképpen jelenti: hogy ő csak Oskolánn kívül szeretne tanulni, mivel ezen Oskolának, a' mint néki láttszik, alkalmatlan oktatásai vólnának.

Innen kiindúlnak a' Város alá. Meg lát a Vad egynehány apró Kunyhót, mellyek nagy gyalogló Sokaságtól lévén körül vétetve, a' föld színénn másznak előre. Kitérdelik oldalokat, és belőlők valamely szomorú ábrázatú Totoposzokat szednek-ki, kiknek fejeket vállaikról nagy hamarsággal letépik. Ezeket már most, mond a' Kirakades, talán a' közboldogság számára vágják le, és a' többi meg eszi? – Ezek,⁶ mondják néki, a' Tudománynak kelleite felett valóságátul bolondulvann meg, az Istenek ellen káromlásokat tanítottak, és a Törvény által ölettetnek meg. Jártak é Oskolába? kérdi a' Kirakades? Ugyan az vesztette el életeket, hogy sokat kívántak tudni,

⁵ ordítani [Javítva ebből: ordítanak] ⁶ Ezek [TÚ II: új bekezdés]

és sok rossz Oskolát jártak. Amazokat tehát, mond a' Vad, a' Törvény azért aszalja a' naponn hogy Oskolába nem jártak; ezekről pedig azért tépte le fejeket, hogy Oskolába jártak, és nagyonn okosok, tanultak voltak.

[5] Trézéni bémegyen egy nagy köszikla lyukba, melly néppel tele vala. Két kan, két szuka Totoposzi, a' mint nézi a' Vad, együtt ülnek, kik egy tsumó tarka fa levelet eliekbe szórnak, de meg össze-szednek, és újra meg újra széllyel-szórnak. Mondják, hogy az' ártatlan idő töltés, és tsupa mulattság, ezt kivévén, hogy az emberek magokat néha agyonnverik felette, mivel vagyonokat veszti-el véle: némelyik fel is akasztja magát buvába, ha rajta vagyonát eljátsza. Egyébiránt aprólékos harag, hazugság, hamiss esküvés, tsalárság szokott körulte esni, mellyek a nagyobb tekintetű világi dologok közt érzésbe sem jönnek, 's fel sem is vétetnek.

Ez alatt lárna esik: oda tekint a' Vad, 's mondja: Né! amott egy nagy kan Totoposzi, mint meg maradodik egy nagy szuka Totoposzival! Mi lehet oka? végére járnak. Itt úgymond, minden Férjfi mellé egy Aszszonyt rendel a' Törvény különösn, kik Ifjúságokbann, mint még egymás előtt ismételtenek, fogadást téznek az Istenekre, hogy e' világnak Férjfi és Aszszony csoportjai közt, ha száz esztendeig élnek is, mindég tsak magokat fogják költsönbe szeretni. Erre pedig a' benne élő Természetnek minden érzéseit lekötik, mivelhogy itt a' Természetnek vak ösztönei, a' világos és tanult értelemnek hatalma alatt vagynak; nem úgy, mint nállatok, hol minden ember tsak azt kívánja elkövetni, a' mire Tezmészetinek ösztönei kényszerítik. – Itt tehát, mond a' Kirakades, az emberek valameddig magok akarják, soha meg nem éheznek, sem meg nem szomjúhoznak? Ó boldog tudomány! De, valamennyi Aszszony itt találtatik, mindeniknek adnak Férfit? vagy maradnak közre is? Már, a' melly [6] Aszszonyokat közönséges szükségre és házakra vét a' Sors, azok veszedelmesek. Szüntelen való forgások miatt a' sok féle Férjfiakkal, ezekben, a' fajzásnak forrása meg vész, mellynél fogva a' vélek élőknek nyavalyát, pestist, és döghalált okoznak.

Ah Kirakaduhu ments meg! mond a' Vad, nállunk tsak egy két ember vész-meg valahába, itt pedig maga a' Természet! Járnak é az Aszszonyok Oskolába? Megveszteni magábann a' Természetet azért, hogy az ember

⁷ TU II: ez

veszettenn veszett gyönyörűséggel élhessen! és azzal kívánván élni, magát általa szántsándékkal megétehesse – Ó! tsak azok élnek így, felelnék néki, kiknek kívánságokat Férjeik tellyesíteni nem elégségesek; és bujaságokra nézve sem egyel sem mással nem gondolnak. Másfélék még azok, kiknek élelmek nem lévén, valaki nékik valamit ád, mind meg szeretik, de nem azért, mintha a' benne égő kívánságot akarnák óltani; hanem kiürült természetek, meg únt gyönyörűségét tsömörrel is el fogadja, azért, hogy más oldalról gyomrának táplálást adhasson.

Trézeni meg szóllal: Ne fáraszszad még itt elmédet, mond a' Vadnak, szokás tanit ezekre: nesze igyál! Édes itallal kínálja, melly amannak nagyonn inye szerént esett, 's ugyan azért erejét sem tudvänn, mind meg issza.⁸ A' Kirakadesnek szokatlan vére egynéhány minuta múlva hevülni kezd. Testébenn sibbadást érez, tagjai reszketnek, és feje szédeleg. – Hó, hó! meg álj! mond, ezen italba bizonyosonn tudományt egyvelitettek, mert már kezdek tölle örvülni! Hátha a' Törvény letépi róllam fejemet? – De biztatják, hogy most az alsó községnek boldogságával élt, kik tsak annyibann tartják magokat szerentséseknek, a' mennyiben [7] fejek az efféle italoktól szédeleghet. – Még önként isszszák? mond a' vad; tsak bú elfelejtéséért tselekszik; hogy részegenn bajaikra nem gondolvänn, boldogok lehessenek általa! Tehát itt a' tanúlt Világban akkor boldogok az Okosok, mikor bolondok lehetnek, mond a' Vad, melly tzélra mérget isznak.

Azonban látja, hogy egy már italának mérgétül meg veszett és bolondult Totoposzi, egy nagy görtsel szomszédját olly neki huzalkodott erővel üti föbe, hogy ama magára rogyik, 's meghal. Ezen boldogságnak nemét, mond a' Vad, mitsoda Jóltévő Isteneknek nevébe szokták a' jámbor Totoposzik egymásnak illy tudósann osztogatni? Ki sül, hogy az ital árrós, italának mérgét vízzel gyengítette, melly miatt már amaz tölle jobbann nem bolondulhatott, 's föbe azért ütötte. Ez ugyan a' gyilkosságot bolondságának idejébenn tselekedte; de annál inkább vétkes, mivel meg is bolondította magát, melly nem volna szabad, 's ölt is; noha a' Törvény megengedi hogy igyanak a' mennyi tettszik. Itt tehát, mond a' Vad, azt

⁸ TÚ II: meg is issza

is megengedi a' Törvény, hogy az emberek bolonditót igyanak, de azon vétekért is büntet, melyet a' megengedett bolondság elkövet. Jár é a' Törvény Oskolába, vagy maga is iszik? Ugy látszik, mintha tsak lest hányna az embereknek, hogy eszetlen tilmainál fogva a' szüntelen való büntetésre magának alkalmatosságot szolgáltasson. Ó! felelnék neki, ezeredikbe büntet ő egyszer; és nem is azért tiltja a' bünt, hogy senki se vétkezzen, hanem tsak azért tiltja hogy tiltva legyen. Nintsen olyan gonoszság, melynek végbe vitelére időről időre emberek ne találkozzanak.

[8] A' Kirakades minden Erköltsi erejét egybeszedte, hogy a' Tudós Társaságnak Törvényes és bódogító igazságait meg érthetné; de mentül inkább erőlködött rajta, annál mélyebben eltévelyedett benne.

Azonban két italátul megveszett fegyveres Vitézek, előttök egymást meztelen vassal tsapkodni kezdek, és öszve is vérzik; ezután pedig egymást meg ölelvén, öszve tsokolódnak. A' Vad meg nem foghatta, hogy ez, a' barátságának mitsoda módja lehet. Ezek között egyik, mondják neki, a' másinak betsületit szóval megsebesítette, melyet amaz gyalázatjának tartott, és erre fegyverét kihúzta. Mindenik Vitézi módonn viselte magát, és egymást egy formánn vérezvénn, ujra barátok lettek. A' Kirakades kérde, hogy miképpen vág a' szó? és az a' betsület, gyalázat, mitsoda nyavalyák? mellyik tagját szokták az embernek jární? Felelik neki, hogy ezek nem testi nyavalyák, hanem sinlő elme, és beteg gondolatok szoktak lenni; de olly sullyosok, hogy néha az egészséges testet is elhervasztják, vagy éppen halálra verik. Kirakaduhu ments-meg! felkiált a' Vad, mitsoda bódogság, hol a' gondolatok is betegesznek, és az elme sinlődésbe jöhet! Soha Kirakadest gondolat meg nem ölt! De hányféle dologtúl betegedhetnek hát meg a' gondolatok? kérde. Valamennyi változás, eset, az emberi tselekedetek között e' Világonn feltaláltathatik, felelik neki. Ezekhez járúlnak még az időnek változásai, mellyek áldanak, vagy ostoroznak.

Tehát itt, mond a' Kirakades, annyi a' nya-[9]valya, a' mennyi esetet, változást az egész Természet magábann foghat, és a' mennyi gondolatot ezek az emberekben okozhatnak? Kúkúkúki! Kirakaduhu: ments-meg! itt a' bódogság; de élj velle!

Ez onnan származik, mondgyák néki,⁹ hogy a' tanúlt Társaságban élő Embernek kívánsága, mint az örök idő olly határ nélkül való. Ez pedig azért esik, hogy Tudományban, mesterségben, keresetben 's a' t, a' tökéletességnek, vagy reá való törekedésnek a' telhetetlen kívánság lett halálíg rugó tollává. Ez az a' titok a' Természetben, mely az embert szenvedésének poklai között ditsóséggel 's gyönyörűséggel élteti. Itt hát, mond a' Kirakades, megelégedése annak sem lehet, ki egész Ország élelmével bír? Kivánhat é a' tanúlt ember még is, ha mások, éhségét, szomjúságát, minden egyéb szükségével tellyesítik, mellyel ő élhet hives hajlékiban heverve? Kiván igen is: és ha fél-világgal birna is, soha a' Világnak másik fele kívánságátul meg nem maradna, míg el nem venné, vagy keresésében a' magát is el nem vesztené.

Ezen ösztönt Isteneink belénk azért óltották, hogy holtig tellyes boldogságra és meg elégedésre e' földön nem jöhetvén, hozzájuk kívánnokozunk.¹⁰ A' Természet szüksége kevésel elégszik, de a' szívnek kívánságát semmi bé nem foghatja, sem fájdalmainak tenger sokaságát meg nem számálhatja. Mind ezeket pedig Jóltévő Isteneink irgalomból követik el velünk, mivel soha azon embernél boldogtalanabb e' Világon nem lenne, a' kinek kívánságai, mihent meg gondolta, azonnal tellyesülésre jönnének. Mindennel jól lakni, soha meg nem elé-[10]gedni, fájdalmak közt élni, és gyönyörködni! – Lásd, ez a' tanúlt embernek boldogsága! –

A' Kirakades Józan Okosságánál fogva majdnem örjülésben esett; fejét sajtólva, hogy ezeket meg érthetné; de belőlök ki nem evezhetett; és, hogy a' fájdalom miképpen lehet gyönyörűség is, és a' öröm keserűség is, nem egyeztethette. Nem tudhatta, mitsodás megelégedés az, mellyben a' kívánságnak szomjúsága soha el nem óltathatik. Kérdi végre, hogy az egészséges és jól lakott embernek mitsoda nyavalyái lehetnek? mert ezt nem láthatja. Vagy rút Aszszonya van, mondják néki, a' kit maga nem szeret; vagy szép, a' kit tölle mások szeretnek-el; vagy semmiféle nints, melly miatt hervadásban él, vagy rangjából nem mehet

⁹ Ez onnan származik, <oktatván ötet bővebben is> mondgyák néki [Autográf javítás a törlés fölött; TÚ II: Ez onnan származik, oktatván ötet bővebben is,] ¹⁰ TÚ II: hozzájuk kívánnokozanak

elébb; és rövid nevét fiók nevezetekkel hosszúra nem tölthetja; vagy Kedvese hal-meg; vagy perrel húzzák: vagy szolgálattal fárasztják; vagy azt nem adnak néki; vagy betsületit rágalmazták; vagy ha Tudós, magánál Tudósabbra tanál; vagy ha gazdag, gazdagabbra; ha szép, szebbre. Vagy gyermekei nintsenek; vagy annyi van hogy nem is tarthatja; vagy tselédi lopják; vagy közönséges szűkségre húzzák. Vagy szárazság az időben; vagy sok víz: vagy jégesső, melly soha sem kell, 's az Istenek még is adják: vagy kegyetlen fagyások.

Hó! hó! mond a' Vad, ezek mind belső fájdalmak? Van é Totoposzban olyan ember, ki szívbéli változás nélkül egy napot eltölthetne? Hogy lehet egy ember annyi fájdalomnak kiállásra elégséges?

[11] Az érzés magábann olly, felelnek néki,¹¹ mint egy szélessen elterült Tó, mellynek színe a'¹² Tükrökhöz hasonló, és hijjába hasgatód habokra, rajta hajókázván; mert kis idő múlva öszve áll újra, hol nyomaid meg nem ismérszenek. Egy haj szálát húzol színénn, habot tsinálsz, de meddig tart?

Az Emberi érzést egy mozdulás, egy szó, egy parányi eset, egy tekintet, habzásba hozza; de tsendességére kell néki azonnal jöni. Így van gyönyörűségeivel is, mellyek tsak szempillantástúl szempillantásig tartanak.

Ugy tettszik nekem még is, mond a' Vad, hogy, ha tsak ugyan Istenek áldják különös módon az embereket, és nem tsupa természet által élnek: tehát minket Kirakaduhubann inkább felsegítettek. Ti áldoztok nékik, 's mi vésszszük hasznokat, sem ismervén személlyeket, sem szolgálván nékiek.

A' Kirakades, testi megelégedésenn túl semmit se kíván; a' ti kívánságaitokat pedig semmi bé nem foghatja: sőt Isteneitek sem elégithetnek benneteket. Nállunk beteg gondolatok senkibe se teremnek, 's nem is betegitenek. Vigyetek haza, nintsen itt bódogság: nintsen egyéb beszédnél!

¹¹ TÚ II: felelik néki ¹² a' [A névelőt tintafolt takarja]

[12] II. SZAKASZ

*Trézéni, Kirakadessének, Totoposznak Fog házait meg mutatja.
Az Áldozatnak nemei, a' Törvények' állapotja szóbann fordúl.*

Trézéni másodnap is a' Városbann újj sétálásra kimenvén, a' közönséges fog házba bé tér. Ennek belső világa füstös setéttséggel borongott; hol a' gőznek bűdös fellegei között számlálhatatlan vasba vertt rabok ögyvelegtek. Lántzaiknak szomorú zörgése úgy hallatott, mint a' sűrű Erdőkönn futó jeges zápornak zúgása. Lassú beszédeknek hangja hasonlított a' tsendesenn bolyongó habokhoz, melyek a' magas partba ütközvén, egymás között susognak.

A' Kirakades ezenn elrémül, 's bámúlásával bálvány képpé válván csak néz. A' Tömlözt ablakának vas rostélyit kormos por ülte meg; izzadt boltozatjárúl pedig a' szürke penésznek halálos tsepei hullottak alá. Itt a' raboknak képek halavány fejérséggel elegyes sárga szint mutattak; tekintetekbenn pedig majd elkénszeredés, majd dühösség, majd kétség-benn esés láttszattak.

Ez a' Törvénynek háza, mond Trézéni, hol a' büntető Hatalomra fel lépett Természet önnön Igazságának áldozik! Ez, ki Apját, ki Annyát, ki Feleségét, ki gyermekét, ki ötsét, ki szomszédját, ki Urát ölte meg. Ki Isteneit szidalmazta; ki másutt kereste élelmét, magának nem lévén: ki adósságát nem fizethette; ki Nagyságos Totoposzok ellenn beszéllett; kinek egy helybül másba menvén, fejr Levele [13] feketénn tarkázva nem vólt; ki a' szemmel látott gonoszt nem adta fel, hogy maga ne büntetessen, mivel többel magánál bizonyítani nem tudta: ki rabi szolgálatját hibázta, ki sokáig mulatott kinn, ki meg nem köszönte hogy megverték. – Ne szólj¹³ tovább, kiált a' Vad olly rettentő bödüléssel, melynek hangja gőzt, füstöt szélllyelvervén, a' házba világos Egeket tsinált. Hát ezek közzül senki se járt Oskolába, mond továbbá, vagy igen sokat jártak belé? mert a' Tudomány a' két véginn mindenütt meg öl: a' felső véginn

¹³ Ne szólj [TÚ II: új bekezdés]

az embert megbolondítja, és fejét testéről letépi, az alsó véginn pedig felakasztja. Merre van a' dereka?¹⁴ oda vennétek magatokat mind seregestül. Vagy ezek ártatlanok, és Törvényetek kegyetlen; vagy ott se vagytok Erköltséitekkel, a' hol mi a' Természettel!¹⁵ Itt minden bűnné lett. Nem Törvény ellen való vétek é ha nyújtóztok, orrokat fújjátok, vagy álmotokba erőssen szuszogtok, ha leültök és felállatok?

Mester Kukumédoniás felel: hogy szép Társaságban asztal felett nyújtózni a' tisztesség ellen halálos vétek: hasonlóul az orrot szortyogó módra fújni, veszedelem: Valaki aluvánn nagyonn hortyog, a' házbúl kiűzik, vagy aludni nem hagyják; a' Fő Emberek előtt pedig az alábbvalóknak engedelem nélkül leülni, vadság. Ásitani kítátott szájjal, nem szabad; hanem valamely tsomó ruhát vagy öklét kell torka elibe dugni a' szájába.

Kirakaduhu szabaditts! kiált a' Vad; Itt minden gondolat megbetegedhetik: minden érzés kinra válhatik; a' Testnek 's tagoknak pedig minden [14] mozdulások, függés és Törvény alatt való rabság!

Azonban beszédek félbenn szakad. Egy öreg fogoly tántorog hozzájuk a' sokaság közzül, 's töllök alamisnát kér. Haja már ősz színét levetkezvén, meg sárgúlt: ábrázatja meg fonnyadt, mellynek elhervadt bőre, rántzokkal tsüggött alá. Köhögését mély fulladozásokkal tette, melly szerént úgy tetszett sokszor mintha még testében pislákoló gyenge lélekzetétül fosztatna meg mindjárt örökre. Vállára tsoportozott esztendei fejét a' föld felé nyomták, mellyet nehezenn emelhetett fel, ha valakihez szállani kellett: szája felében mindég nyitva állott; el-apadt szeme pedig halavány világát, nagy szemöldökeinek alá nyúlt szálai alól mutatta.

Trézeni iránta megilletődésre hozattatván, fogságának okát tölle kérdezi, 's számára alamisnálkodik. Ifiúságomnak idejében, mond az Öreg, mentünk egy seregbenn áldozat tételre. Mi Jupiternek védelme alatt vóltunk áldozatjára egy fehér Kakassal: szemközt jött velünk más jámbor sereg, melly Urát ment¹⁶ engesztelni egy nagy szakállú rőt Tzappal. Egybe találkozánn, a' mi Kakasunk magát elkukorékolta, mellyre a' szent rőt

¹⁴ dereka? [A kérdőjel a vessző fölé betoldva; TÚ II: dereka,] ¹⁵ TÚ II: természettel?
¹⁶ ment [Javitva ebből: ?meg?]

Tzap is mekegni kezdett. Erre mindnyájann felzendültek, mondván, hogy a' mi Kakasunk az ő Tzapjokat gunnyolja. Őszve ögyeledtünk. Vérel bottal óltalmaztuk áldozatainkat. Gyilkosságba estem, melly miatt Totoposznak végső Tartományából hoztak ide fogságra.

Az ifjú Tariménes kérdi Trézénitől, hogy Jupiternek neve alatt hányféle áldozat tételnek [15] nemét tudja? Ki mondhatná meg? felel a' Bölts. Soha az emberi Nemzet többet semmivel sem veszített, mint¹⁷ az Istenek tiszteleti iránt való meghasonlással. Szokásoknál, öltözeteknél, figuráknál fogva, itt e' földönn a' tudatlan halandók Jupiternek örökre változhatatlan Természetit önnön magával is ellenkezésbe hozzák. Az Isteneknek jóságát, igazságát, mindenik csoport magának foglalja el különösönn: Osztán így imádkozik: Minket áldjak fijaitokat; a' mi ellenséginket pedig és a' magatokét büntessétek, ó mi Isteneink!

Minden Nemzettség ostromra és óltalomra kötött frigyet Isteneivel: a' ki nekünk ellenségünk, néktek is: a' kik frigyessünk, frigyessetek is legyenek. A' Nemzetek Világi javaik felett egymásba vesznek. Harag, gyűlölség forr fel szívéül egyik szomszédnak más szomszédjára. Isteni segedelemhez fojamodnak a' Győzedelemért; de már az ellenség ellenségének Istenét segítségül nem hívta, sem áldozatjának módját fel nem vette. Más Istenséget, és amazoktól megkülömböztetett Isteni tiszteletet választ. Jupiter eltsudálkozik rajta, hogy az emberek Világátul meg fosztották, és költsönbenn teremtéseinek ellenségévé tették. Mindenhatóságárul, a' porbann mászó, szánakozásra méltó, és gyenge halandók, Törvényt tesznek: hogy mivel ditsősségének fenntartására nem elégséges, ők fogják óltalmak alá venni. Hibául tulajdonítják a' Mindenható, Bölts és Örök Istenségnek, hogy hatalmával e' földönn olyan embereket teremt, táplál, és áld, kik Őtet tsúfsággal illetik: rajta győzedelmeskednek, melly szerint ditsősségétul meg fosztják. Tehát Jupiterrel alkura mennek: hogy ők örök gyámoltalanságának [16] segedelmére lesznek, és ellenségeit elpusztítják.

Jupiter feleli: hogy ditsősségére nem egynéhány halandó, hanem az egész Világ tartozik; és Uralkodásának módjábann sem vehet tanácsot

¹⁷ mint [Az első betű átírással javítva]

azoktól kiket maga teremtett; Nem természeti külbömben is, hogy hatalma alatt olyan dologot meg szenvedjen, mely ditsősségének vesztere szólna. A' legfelsőbb ditsősség 's Mindenhatóság magára gyalázatot mitsoda böltsességnél fogva húzna?

Hijjábann mentette Jupiter a' Természet és annak Józan okossága; tsak meghatározzák, hogy Néki e' Világból egynéhány embernél több nem jutott, többel (meg botsásson) nem is szolgálhatnak, mivel már ők magánál is jobban tudják, hogy mi kívántatik meg számára. A' többi mind Plutónak hagyták.

A' következőést előre észbe nem vévén, végre kérdőre jön hogy melyik már nevezetesebb e' földön Jupiternek rátája, mivel a' többi mind pokolnak jutott? Kiki fel kiált, hogy mi vagyunk, és a' mi áldozatunk' módja! Senki sem kívánt pokolra való lenni; de még is mindenik csoport azzal vádolta a' másikat,¹⁸ hogy elszánt szándékkal megyen poklokra; mivel látja, hogy ők Jupiternek választott serege, még is áldozatit az övékkel egy forma módra nem veszi, sem hozzájuk nem áll. A' másik csoport ellenben így válaszolt: Hogy látnám, hogy tsak Te vagy elválasztva, mikor nem látom? Amaz visszakiált mérgesen: Hogy ne látnád, mikor látod? megbizonyítják tsudáink, mert nállunk a' madarak [17] is meg szállalnak. – Semmi sem, felelnek ezek; nállunk a' szamarak nagy, szép, hoszszú, oktató beszédek tesznek. – De mi hozzánk eljönnek Isteneink szintűgy. – Ó semmi sem; mi a miéinket úgy elvendégeljük, hogy fére áll a' hasok! – De nállunk különös áldása van Jupiternek, mert olyan búzalkásaink termenek, mint egy-egy görtsős bot! – Semmit sem tesz; nállunk olyanok nőnek, mint egy-egy Vendég oldal.

A' vetélkedés addig foly, hogy okokkal el-únvánn az Igazságnak próbáját, fegyverre kelnek. No most úgy mond, majd mindjárt kitettség, kihez áll Jupiternek hatalma és melyik lessz a' győzedelmes rész! Meg ütköznek: egy nap e' győz, és tele torokkal kiáltja Jupiternek igazságát 's választását részéről; de más nap más győz, ki hasonlóul kiált. Tsak verekednek, a' vér tsak foly: az élet tsak fogy: a' vagyon tsak pusztul; és mindenféle neme meg szaporodik az inségnek. Némelyek látván, hogy

¹⁸ TÚ II: azzal vádolta másikat

Jupiter magát senkibenn sem különbözteti, mindenféle áldozat formául lemondanak; és csak a' Léleknek igazságához, azaz, a' Jőzan okosságához 's a' szívek jóságához ragaszkodnak; A' több Sokaság életében, vagyónábann meg fogyatkozánn, 's még is egy forma áldozatra nem jöhetvénn, egymást békességre kéri. Már most a' tudatlanok csak rejtett helyekről hajigálnak egymáshoz, lopva; de öldöklésre¹⁹ kikelni nem mernek; mivel tudják hogy a' költség mindenkinek egy formánn telik a' rovásánn; Jupiter pedig semmit meg nem fordít, és a' dologba belé szállani nem méltóztatik.

De Jupiter, mond Tarimenes, még sem megérthetetlen Valóság, mivel a' Tudósok természetit meg[18]magyarázzák. – Igen is felel a' Bölt, de érthetetlen módonn, mely csak annyit teszen, mintha rólla senki sem szállana semmit. Vagy végre Embert tsinálnak belőlle; Istenségét mindenféle kívánságokkal, indulatokkal fel ruházva: És ez az a' magyarázat, melly a' tudatlanoknak mindenek felett tettszik. Mi haragszunk: Jupiter is haragudjék. Nékünk szeretőnk van: Jupiternek is legyék. Mi bánkódunk: Ő is. Mi szeretjük ha meg ajándékoznak: Ő is szeresse: és egyék, igyék, ha ahoz való torka²⁰ nintsen is úgy, mint nekünk.

De még is, szóllott Jupiter némelly böldog Halandókhoz, mond a' Messter, kiknek magát felfedezte; azokat kérdjük. – Az Örök Valóság magát, mond Trézeni, halandóságnak fel nem fedezheti, mert Véghetlenségét, annak múlandósága, által nem láthatja. Az Ember egyforma teremtés; még is a' Böltset a' tudatlan okoskodásábann soha meg nem érti. A' ki valakit elméjében meg ért, okosságával is igen ott áll, hol amaz: gondolod é, hogy Jupiternek böltességéhez ennyire közelíthetsz? Híjjába beszélnél Jupiterrel, soha meg nem értenéd. Vannak szavai, mellyeket az Emberi Nemzetnek időről időre, Nemzetről Nemzetre által adtak; de magyarázatjok ezer egymással ellenkező értelmekre oszlanak szélyyel. Kéntelenítettik Totoposz újra a' Természet' világához vissza fordúlni, és az Isteneket onnan nézni. Minden dolognak hibázik a' próbája, valameddig iránta kétség forog fenn, és igazságaival az okoskodásnak ellenkezni lehet. Ki vetélkedik azonn, hogy nints nap, sem világosság? hogy nints élet, sem halál?

¹⁹ öldöklésre [Javítva ebből: öldökléshez] ²⁰ TÚ II: torka, *hasa* nintsen

Nem lehet hát tudni csak ugyan, mond Tari-[19]ménés, hogy Jupiternek mitsoda áldozat kedves? Mindenféle, felel a' Böls, ha igazán tiszteletire van rendelve!

Az Arténis²¹ Uralkodásának megismérését nem a' teszi, hogy mit visznek Jobbágynai néki adóbann, hanem hogy néki adják, akármilyen az. Birodalmának egyik Tartománya esztendőnként adóját ezer Ökörrel fizeti: Más Tartomány ad száz ezer köből Búzát: harmadik annyi köből árpát; a' többi arannyal ezüsttel fizet. Már, a' mellyik rész búzával adózik, vádolhatja é Arténis ellen való hitetlenséggel azt, a' ki árpát viszen? Hasonlóul, a' mellyik ökröket ad, nem olly hiv é mint azok kik aranyat²² fizetnek? Te galambbal áldozol, más búza kalászszal; de te is Jupiternek ditsősségére tselekszed, amaz is. Soha sem az áldozatra rendeltetett dolognak formájától függ annak tzélja; hanem az áldozónak, alkotója iránt való hiv Lelkétül és szívetül. Hiheted é, hogy Jupitert ez vagy amaz áldozatnak füstí természet szerint táplálja? Néki az áldozatnak sem füstire, sem testére, sem szagára szüksége nints; hanem tiszteletit kívánja; melly ha töredelmes lélekből 's tiszta szívből származik mindenféle áldozatbann kedves.

A' Földnek minden Nemzettségei Jupitert tisztelik, a' kik Törvények alatt élnek, de különbbkülömbféle nyelvekenn; Ő pedig mindnyájokat meghallgatja. Mi lenne belőle, ha valaki reá fogná, hogy csak egy nyelvbenn lehet Nagyságát imádni, másbann semmit el nem fogad? Akármitsoda móddal ditsőítsed, állva, fekvé, ülve, borotválva, [20] vagy nagy hajjal, szakállal, nagyobb vagy tsendesebb kiáltással, akármelly szín alatt, bakot vagy tulkot áldozva, csak ő legyen áldozatodnak tárgya, mind kedves előtte. Külömbenn el kellene hinni, hogy Jupiter valóság-gal jobban szereti egyik állatnak füstit, mint a' másíknak: És nem is tiszteletet, hanem csak füstöt tekint.

Valakit, és valamit csak Jupiternek mindenhatósága világábann meg szenved, hol az, áldásai által tápláltatik, az iránt kegyelme figyelemességgel van. Lehet é dolog e' Világonn, ha azt hatalma meg szenvedni nem akarja? Mitsoda szemtelen kevélységgel és nevetéséges eszetlenséggel foglalhatnád hát el e' Világnak közönséges fenntartóját Jupitert,

²¹ Az Arténis [TÚ II: nincs új bekezdés] ²² TÚ II: arannyal

tsak a' magad számára? minden egyéb halandó teremtéseit kegyelméből ki zárván, kiket szemed láttára áld és tart?²³

Már ma mindenféle áldozat igazságának ugyanazon egy nemű próbája van. A' mivel egyyik, a' másik is éppen azzal igazúl. Miért áldozol te így? Azért hogy Atyáim így áldoztak! Miért áldozol te úgy? Azért hogy Atyáim is úgy áldoztak! Miért hiszed hogy tsak ez kedves áldozat Isteneid előtt,²⁴ a' többi átok? Azért hogy Atyáim is így hitték. Nintsen olyan átkozott hit s áldozat, mellyhez ha az embert benne neveled, hozzá ne ragadjon. De nem is azért kedves az áldozat formája követőinek, hogy tsak a' leg helyesebb e' Világonn, hanem hogy ahoz vannak szoktatva. Ne neveljed benne: tsak úgy fogja venni mint mások, kik véllé ellenkeznek, ha leg szentebb áldozataid vannak is. Így akár ezt mondjad: Nékem ez az áldozatom; [21] akár, nékem ez a' szokásom, mind egy.

Kinek-kinek szabadságábann áll Jupiternek áldozni, úgy, a' mint magábann megnyúgszik hogy néki hasznos. Kénszeritheted é, hogy kedve ellen mint te úgy áldozzon? Igazság volna é részedről, ha Téged is kényszeritene más? Mitsoda halandónak legyen arra igazsága, hogy a' szabad akaratot magának meg tartsa, és másokbann el törölje? ki szorittson egész Világot önnön tetszésére?

Ha valamelly Fő Vezér Artenisnek ajtajához állana zöld ruhábann, olly tzéllal, hogy valaki Királynéja tiszteletire zöld ruhába nem jön, mivel ő zöldbenn tiszteli, mind meg veri és onnan el-űzi: találtathatna é nállánál tsufosabb bolond e' széles világonn, és nem üzné é el jó Királynéja Udvarából?

Az áldozatnak helyes vagy helytelen valósága tsak ebbenn áll, hogy soha teremtett dologt Jupiter helyett ne tisztelj, mint hóldat vagy tsillagot; sem Királyi székiből az Urat ki ne vedd, hogy személyét valamelly dologbann zárván vagy zárni gondolván, azt ditsőítsed. Az örök Valóságnak véghetetlen kiterjedését ki húzhatja úgy öszve hogy gyűszűbe zárja, vagy más ollyan tsekélységbe dugja? Meg szenvedné é Jupiter, hogy elébb markodba szorítsad, 's úgy tiszteljed osztánn? Az Isteneket úgy kell tisztelni, hogy ditsőségeknek Királyi székibenn üljenek; mi pedig porból kiáltunk hozzájuk. Szükséges é az Isteneket Egeikből

²³ áld<ás> és [Autográf javítás törléssel és beszúrással] ²⁴ előtt<?>.

lehúzni, hogy beszédedet meg értsék? Érted szállanak alá minden léptenn ditsősségekből, hogy szükségéidet, vélek éppen szemközt állván, orrok hegyire beszélhesd elő?

[22] Ezen beszélgetést félbenn szakasztja egy Totoposzi, ki a' Tömlőznek rendtartásában hibákat találván, iszonyú szidalmazással illeti az Isteneket; disznónak, kutyanak, Ördögnek tulajdonítván teremtés béli miveket.

A' Kirakades²⁵ meg szállal, hogy adják oda a' Törvénynek, hadd tépje le a' fejét, vagy akaszsa fel. De megoktatják, hogy ez valamely Fő fő Rendű Totoposzi volna, kinek szabadságában állana az Isteneket büntetetlen szidalmazni és gyalázni. Ezen vétekért már csak az alacsony sorsúakat büntetni a' Törvény, ha véghetetlen sokasága miatt reá érkezhetne. – Hát Artenist, mond a' Vad, szabad a' Fő Fő Totoposzoknak káromolni, gyalázni? Halálos büntetés alatt nem szabad, felel a' Bölts. – Jajj viszsza szől a' Kirakades, hiszen így hát Artenist tegyétek Jupiternek. Talán azok a' ti Isteneitek csak agyvelőtkbenn lakoznak? nints tekintetek, mivel Neveket büntetetlen motskolhatjátok. De ha megisméritek hogy ők áldanak benneteket, mitsoda köszönet tanúlt emberekben Neveket szidalmazni? Azért ugyan soha se ismérkedjete Isteneitekkel, hogy motskoljátok, és érte igazságaitok által ne büntetessétek. – Sőt inkább, mond Trézéni, mindég keményen büntette, 's ha nagy a' káromlás, most is bünteti, de sokaságok miatt nem lehet. – Nem érted²⁶ ezt, belé szől a' Mester; Egy ember sem olly tzéllal káromkodik, mintha Isteneit szidalmazná. Azt szidja a' kire haragszik. E' már csak olyan szavok járása itt az embereknek. – Bizonyos jel arra még is, mond a' Vad, hogy Isteneiteket nem annyira félték mint Artenist; [23] mivel azt büntetetlen szidalmazni nem lehet, de amazokat szabad!

Ne gondold, mond a' Bölts, hogy az Istenek ellen el követett gonoszság, mind világi Törvény által büntetett? Minden bűnnek valóságos és igaz mértékben való büntetése az Isteneknek Ítéletekre marad. A' Világi Törvény csak arra való, hogy az Emberek egy tsomóban lakhassanak, és önnön keresetekből ragadozás nélkül bátorságban élhessenek. – Ezen szavai után el megyen.

²⁵ A Kirakades [TÚ II: nincs új bekezdés] ²⁶ Nem érted [TÚ II: új bekezdés]

III. SZAKASZ

*A' Kirakades Totoposznak hivalkodásait szemléli,
és az Isteneknek Természetekről Oktatást hall.*

Mester Kukumedoniás a' Vad Kirakadest kérdi el mentekbenn: ha a' Törvényeknek és áldozatoknak dólógát értené é már eddig való tapasztalásábann? Igen-is, felel amaz, mert talán olyanok Isteneitek és Törvényeitek, hogy meg értékre egy ember élete elég. Minden eset, mozdulás, Törvény 's függés alá van véve; még az ásitás is. Ezerféle áldozat megyen Jupiternek neve alatt, mellyek között a' vetélkedés nem szűnik.

Talán azért sokasítjátok Törvényeiteket, hogy azoknak eleget nem tehetvén, egy mást békényt szemmel nézve, azok nélkül élhesetek? Tudományaitokbann azért ellenkeztek, hogy semmi tudományotok ne legyen: kötelességeiteket azért terjesztitek olly véghetetlen sokaságra, hogy közöttök eltévedve alóllok felszabadulhassatok.

[24] Törvényeitek, tudományaitok, Vallásaitok, Szokásaitok, betsület, szégyen, illendőség, tisztesség, gyalázat, Uraság, szolgáltság, hivatal, rang, nagyságos nevezetek 's a' t. olly zűrzavarba vét benneteket, melly örökös tévelygésekre és rabságra átkozza okos Társaságotokat.

Vagy nints a' Természetnek magának is meg határozott igazsága? vagy ha van, nem isméritek. Nállunk mindég az erősebb igazul-meg; ti pedig itt gyengéknek adjátok magatokat által. Ha a' Természet útjann nem mehettek, mit tsinálnak aluvó Isteneitek, hogy egy útonn nem vezérelnék benneteket? Mitsoda bódog csoportot választott-el közzületek Jupiter magának, mellyet szüntelen áld, az alatt, míg a' többi Világot bünteti? Ha²⁷ büntető menköve senki ellen nem dörög²⁸ különösen, sem áldását egy részre mások felett nem mutatja, bizonyos jel arra, hogy egyitekre sem figyelmez a' többinek elfelejtésével. Ugy látszik, mintha nállatok Jupiter nevének isméreti egy oldalról tsak arra szólnál, hogy soha

²⁷ Ha [Átírással javítva ebből: ha] ²⁸ Ha büntető menköve<i> senki ellen nem dörög<nek> különösen; TÚ II: Ha büntető menykövei senki ellen nem dörögnek különösen

egymással egyességre ne jöhessenek, sem egyforma áldozattételek ne legyen, hol Törvényeiteknek zűrzavar sokasága is inkább fojtogasson benneteket, mint élteszen.

Ó! ne gondold, mond Kukumedóniás, hogy itt a' Törvények olly szorosan vétessenek. Ezek olly forma zavaros folyások, melyeket minden nagy Lábú Totoposzi által-gázol; az aprók pedig fenekenn bugdossák keresztül:²⁹ Így minden szabadon van, véllek meg kötve.

[25] A' mit³⁰ Jupiter ismételtenek, illendőségnek, betsületnek, szégyeneknek, 's a' t. neveznek, azokat kiki a' maga tettzésére kaptázza; melly szerint találatnak olly Fő Fő Totoposzok, kik ha meg vetik magokat, e' Világonn semmi elkövetett alatsónyságokat nem szégyenlik; És ha vagyonosok, a' Törvény, közelíteni sem mér feléjük.

Nem veheted fel, mond Trézéni Kirakadessének, a' Természet útját. Itt ugyan azon Természet munkálkodik melly nállatok; de mivel már itt el vetett magva felnevekedése után kiterjedésére jött reá nem ismérhetesz. Gondoljad hát a' Tölgy makkot: mint fájának magva tökéletes állapotjában van, de természeti tulajdonsága nélkül. Midőn földben gyökerezvénn növése által egész kiterjedésre jön, akkor állapotdik-meg tökéletességében. Már tölgyfa, és derekában odvas is: ágai görbék: itt ott tsonkák, revesek; de mégis, mi hozzája képest a' makk? Ne véld hát, hogy mig valami még csak magvában van, gyümölsénél tökéletesebb volna.

A' ki terjedett Természetnek hibái láttatnak; de magvában is vannak. Nállatok nem tettzik úgy hibája, mert Józan okosságának és ennek igazságának büntető hatalom nintsen adva; valahun pedig büntetés nints, ott a' bűn sem látszik meg. Tsak a' Természetbenn találatatik fel e' tsudára méltó Törvény, melly szerint ő a' bünt maga ellen maga szüli, mellyet más felől igazságával megbüntet; azaz romlottságában mutatja tökéletességét.

A' Lélek, és Sziv természet úgy é? nohát a' [26] gondolat, érzés is reájok tartoznak. Ez mindenik gyenge is, fájdalmas is, vétkeztet is; de hová lenne még is a Természetnek tökéletessége, érzés és gondolkodás

²⁹ keres<...>ztül ³⁰ A' mit [Átírással javítva ebből: A' ?mint?; TÚ II: nincs új bekezdés]

nélkül? Az Örök *Minden*, és Valóság, külömbenn Jupiternek mindenhatósága által sem lehetett nagy erővé, hanem gyenge és apró részekből kellett néki öszveállani. Nézz meg egy hegyet, melyet helyéből semmi ki nem mozdít, apró darabokból, por szemekből van öszvetéve, és eloszolható, tsak hordjad örökké.

Az Emberi Szív, gyengeség, mert érzés; de érzés nélkül tsupa kőszikla keménységbenn találathatna a' gyönyörűség vagy gondolat? A' viz lágy és gyenge dolognak látszik, még is e' Világnak életét 's egybenn tett erejét táplálja. A' Tenger, tseppekből áll, és birhatatlan erő. Nem nagyobb tökéletesség é a' testbenn az érzés, mint a' kősziklábann a' keménység? a' gondolathoz, emlékezethez pedig mitsoda teremtet dolog hasonlíthat e' földönn?

Mivel te is azon dólgo kbann keresed hasznaidat, mellyekbenn én; érzéseim érzéseidet megsérthetik: ez hiba köztünk; de az Egész *Min-denre* és Világra nézve Szivem még is böltés és tökéletes munka marad.

Az Istenek és a' Természet, tökéletességeket nem onnan mérik, hogy van é néked bántódásod vagy nints! hanem hogy Emberi Teremtés légy gondolattal és érzéssel felruházva. Akár könnyezzen szived, akár örüljön, a' munka nagyságára nézve mind egy; mert tsak olly tsudállatos dolog vagy nevetve, mint sirva. Nem találhattsz hát Jupiterre nézve a' teremtésbenn gyengeséget, mivel gyengeség szüli az erőt, hanem tsak Ember társadra 's magadra nézve.

[27] Jupiternek gyengeségét semmiféle alkotott dólgábann fel nem találod, akár erős, akár gyenge, akár nagy, akár kitsiny legyen. Nézd-meg a' parányi bogarat, melly a' fű szál hegyinn mint egy tű hegy úgy látszik, szája, szeme, gyomra van³¹ még azonn kívül; 's³² egyéb tagja: erőbenn él, és mégyen; de tagjait a' legjobb látás sem veheti fel; emésztő gyomrának kitsinységét pedig a' gondolat sem tudja meg határozni. Már Jupiternek mindenhatósága gyengébb é e' kitsinységbenn, mint egy Elefántnak formáltatásábann, mellynek béle eledelét könnyenn birhatja.

Mikor szomszédod kenyered elveszi vagy lopja, az Istenek és a' Természet semmit se vesztenek. Mikor nyavalyádbann kinaid között fetren-

³¹ van<, 's> még ³² 's [Beszúrás]

geszsz, a' Teremtés nem szenved. Élsz vagy halsz, általad a' Világnak teste semmit sem vesz; egy vagy más móddal ebbenn kell meg maradnod. A' teremtésnek kebeléből kihajithatnál é egy marok földet, vagy egy tsepp vizet? Ne testi szükségeid, és magadra nézve való gyengeségeidhez szabd hát az Örök Valóságot, és Jupiternek tökéletességét; hanem, te igazgassad magadat azokra nézve.

A' Kirakades ezeket hallgatván felsohajt: Ah! hogyhogy lehettek, úgymond, ennyi bőltességgel még is bolondok! Jupiter semmiben sem látszik olly nagynak, mint az Ember-bogárbann, kibenn a bőltességet a' bolondsággal öszve tudta szerkeztetni, melly dolog egymásnak halálos ellensége! ennek bizonyosonn tudomány által kellett meg lenni.

De tudjad is, reá szóll Trézéni, hogy itt a' tudomány minden halandónak okosságát bolondsággal [28] eresztí fel, mivel a' szüntelen való okosság, szüntelen való szomorúság, – Itt okosságot, bolondságot, egymásra használnak, mint a' gyomor az édes eledleket és keserű epét. Senki számba nem vehette még, honnan származik több gyönyörűség. Soha sem is büntethetnék az Istenek Emberi teremteseket keményebenn, mintha őket itt e' földön minden bolondságtól meg fosztanák!

Trézéni, beszédében szünné, bémegyen egy rendkívül való nagy házba, mellynek szörnyű magas falainn menyezeti a' tsillagos Éghez hasonlított; honnan hosszú kötelekenn számtalan ragyogó kristály bokrok ereszkedtek alá, mellyek a' háznak belső világa közt lobogó gyertyákkal lévénn meg rakva, mint fejr tűzbenn égő ezüst erdő, úgy láttzatottak.*

A' Háznak egyik oldalánn márvánkő oszlopok emelkedtek fel sorbann a³⁴ menyezet alá: derekokat tekervényes futású zöld borostyán inak ékesítették, mellyeknek hátok megett oda fent egy hosszú kar nyúlt el, mindenféle fuvó és pengő musikákkal meg rakva. E' nagy háznak térségéből ijjas fijas ajtókon számtalan apróbb szobákba lehetett menni, hol az evő, ivó, és jádzó Sokaságnak csoportjai örvénylettek. Ezen üregeknek

* (: A' Redut sála, és Luszterek, vagy gyertyatartók :)³³

³³ Bessenyei jegyzete a sorok közt, vonallal elválasztva a következő bekezdéstől, a TÚ II-ben a szövegtől vonallal elválasztva a lap alján. ³⁴ a [Beszúrás]

minden része tele volt tarka bőrű bubos Totoposz nék, és Totoposzokkal, kik külömbkülömbbféle színbenn ragyogtak. A' Musikának megzendülésére magokat meg szökdösvén egymásba fogódnak; vigyorognak, görbedeznek, rugkapálnak, lekutzorodnak, fel ugrálnak, húznak, vonnak, rángatódnak,³⁵ meg szaladnak, meg állanak 's a' t.

[29] A' Kirakades e' bubos majmok közt szélllyel nézvén meg bődül, nevet, és kérdi: hogy most ezek mellyik részeket használják, a' bolondot é³⁶ vagy az okost? A' bolondot, felel Trézéni, és ugyan azért is vannak illy ragyogó örömmel. – Már ezek most mind tele vannak mérges itallal, mond a' Vad; – Éppen nem, felel amaz; Ezek Fő Fő gazdag Totoposzok, Rendek, és mind józan bolondok. Már ezeknek eszetlenkedésekre nem kell részegítő ital, mivel magoktól is részegek mindég. Ezeknek bolondító italokat így hívják: Fényesség, kényesség, játék, méltóság, gazdagság; de ezek olyan italok, mellyektől ők még az Any nyok hasábann meg részegesznek, és soha holtig belőlle ki nem józanodhatnak. Sokkal mérgesebbek mint amazok kik isznak: Eggyet meg ne rángass vagy taszigálj közzülök, mert mindjárt halálra szurkálnak.

Álmélkodott a' Kirakades, hogy Totoposzban a' Fő Emberek mindég józanonn bolondoznak, 's ital nélkül ugrándoznak. Hát a' különös Bőltsek, mond, mitsoda nemű bolondságnál fogva itt bőldogok? Ezek, felel Trézéni, a' bolondok' meggyógyításának reménységétől részegek. Szüntelen dólgoznak, irnak, oktatnak, hogy a' Világ igazúljon; azonbann a' bolondok őket fel taszigálván, ugrándoznak, kiábálnak, 's húzzák vonják, ölik vágják egymást.

Ezeknek az eszetlenségből s hivalkodásbul igen kevés rész jutván, vigságok is felette kitsiny. Olly igaz az, hogy mentül tanúltabb bőltsebb [30] az ember, annál kevesebb vigsággal élhet; ellenbenn mentül oktanabb, annál több örömkök közt lakozik, tsak ehessen ihasson.

A' bőltsek a' sok gonoszságból származott nyomorúságot végső határáig el-látván, abbúl áradtt fájdalmak miatt mindég titkos fohászzkodásokkal élnek. A' gonosz ellenben örül magának, mikor kedvének álnoksággal eleget tehet; abbann találván gyönyörüségét, ha bűnnel

³⁵ rángatódnak [Átírással javítva ebből: ?rángadóznak?] ³⁶ TÚ II: bolondot é

másokat meg haladhat. Az együgyű, apro Vagyonjai közzé szüvénn³⁷ magát, úgy ül ott mint fige madár a' fészkébenn, és e' Világról nem tud. Áldott együgyűség! mellynek bódogságát soha Királyi szék nem ismerte!

E' szerint, mond a' Vad, nállatok mentül bőltsebb igazabb valaki, annál több búval, fájdalommal él? Ó! legyetek hát egy forma esztelenek. Szereztek magatoknak sok tarka bőröket; vegyetek szókat, hangot; kössetek³⁸ neveitekre hosszú farkakat: ő Magassága, ő Kiderültsége, ő Legfelülhatóbbsága, Nagysága, Méltósága, Kitettségűbsége 's a' t; Ad-játok oda értek szabad életeteket, élelmeteket; igyatok reájok mérget, kiabáljatok, ugráljatok; ragadozzatok mint ordító farkasok, és ragyogjatok mint őszi férgek: e' lévénn itt a' Tudománynak mesterség szerint való bódogsága!

Mit adtak hát tinéktek Isteneitek mi felettünk? Sokat, felel Mester Kukumedóniás. Ti tsak eldögletek, mint oktalan állatok; mi pedig ha meghalunk, még azután élünk bódogul. – A' Vad erre nagyot nevetvénn, kérdi tőlle, hogy hány mértékkel ivott volna ma Totoposznak szédítő Tudománnyá-[31]búl? ha halálodonn túl éred-el bódogságodat, reásegitelek: jer, hadd üsselek agyonn. Mester Uram egy kevés korgásbann esvén, felel: hogy míg az Istenek ezen bódogságának el fogadására természet szerint való halál által meg nem hívják, tsak világi életével kívánna nyomorogni; De újra mond: hogy Kirakaduhubann köz jó sintsen, mivel minden ember mint a' Ló külön harap magának; a' köz jóra pedig figyelmetesség nints. – Ti sem jól beszéltek, mond a' Vad. Köz rossz, köz inség: így szóljatok. A' hol kiki szenved külön, mitsoda mód-dal lehessen bódog csoportbann? A' számlálhatatlan egybe húzott apró nyomorúságból, egy rettentő nagy rakás nyomorúság lessz. Mi hasznodra van a' köz bódogság, (melly tsak gondolat), ha te gyötrelmes életet viselsz benne? Mit érhet testednek e' Világ³⁹ egéssége, ha magadat mindég a' nehéz nyavalya tör? Talán köz bódogságotokat tsak Artenis birja,⁴⁰ Titeket pedig Törvényeitek fojtogatnak?

³⁷ szü<...>vénn ³⁸ <kövesset> kössetek [Szókezdemény törlése] ³⁹ e' Világ [Autográf javítás ebből: e' Világi] ⁴⁰ TÚ II: birja?

Nem annyira Törvényeink nyomorgatnak, mond Trézéni, mint Természetünknek állapotja. Minden tökéletesség ellenkezés közt mutatja és gyakorolja magát. A' Víznek és tűznek egymás ellen való örökös küszködések tartja fenn e' Világnak életét. Hasonlóul van a' jó a' rosszal; melly dologok névvel különböznek tsak, de valóságában mind kettő ugyan azon egy eszköz. A jól lakást éhség, az ivást szomjúság, a' nyugalmat fáradtság édesítik. Ki eszik valaha édesdenn, ha hasa mindég [32] tele van, 's gyomrát éhségre nem várja? Ki nyugszik az el fáradt testnek édes zisibbadásai közt, ha szüntelen nyugalomban él és fekszik?

Bártsak rossz ne volna e' Világon! az emberek így kiabálnak értetlenül; a' Természet felel: hogy rossz nélkül jót veletek mimódonn éreztethessek? Ha már igaz, hogy fájdalom nélkül gyönyörűség nem lehet, a' fájdalom a' gyönyörűségnek olly szükséges, mint ő maga magának.

Más részről, esik szenvedés Törvény által is, melly különben a' köz jónak fenn tartásáért van szereve: de mivel minden Törvénynek igazsága irott koporsóbann fekszik halva, soha élő gonosztságot nem büntethet, ha azok fére néznek, kikre hatalma van bizva.

Minden emberben van olly titkos okosság, és némellyekben ravaszság, melly által különös hasznait előmozdítani kívánja, és a' mellyet senkinek sem szokott fel fedezni, hanem rejtek ösvényekenn bujkál vélle, szomszédinak mindég köz jóról kiabálva, kik hasonló okossággal vagy ravaszsággal élvénn, néki is szinte azon hanggal 's értelemmel kiabálnak vissza. Ezek között azok, kik a' köz jónak fenn tartására hivatallal köteleztetnek, hamar gazdagodnak, ha olly természetűek. Azért fogyatkozik meg ollykor a' köz jó, hogy azok púsztitják-el kikre óltalma biztatott. Óltalmazzuk! így kiáltanak ötet körülfogván; azonban Birói palástja alatt kiki el kapja belőlle a' maga részit, 's amaz el-enyészik: Ugy jár mint azon gazdag Polgár, kinek kintses háza meg gyúlad, mellynek drágaságait az egybenn-[33]futott sokaság menteni kívánván, szobájába rohann 's mindenét el-lopja.⁴¹ Azért igaz is ez: hogy valamennyi Törvény e' Világon irva van, mind azt gazdagítja a' ki hatalmával bánik, és azt szegé-

⁴¹ rohann<nak> 's mindenét el-lopjá<k>. TÚ II: szobájába rohan<nak>, 's mindenét el-lopják.

nyiti a' kinek óltalmáért iratott. Hijába szerzed a' jó Törvényt, ha azoknak Lelkek nints, kikre igazságának kiszolgáltatása bizatik!

Minden esetnek találtatik olly görbéje, hová a' titkos gonoszság horgot akaszthat, mellynél fogva osztán szomszédjának igazságát a' maga kunyhójába rántja, 's magának belőlle pénzt szerez.

Tsak az ollyan Ország él a' leg bődögítőbb Törvény és Uralkodás' módja alatt, a' mellynek jó Fejedelme és igaz Birái vannak! – Ó édes kívánság! mond Kukumedóniás, melly bődög álmok közt nyúgszol!⁴²

⁴² TÚ II: nyugszol!!

IV. SZAKASZ

*Trézéni a' Törvényeket tovább is vizsgálja: az Emberi Természetet
magyarázza. A' Kirakades tobákol
és Totoposznak egyéb szokásaival nyüglődik.*

Ezen törvénynek tenger sokasága tehát, mellyrül beszéllessz, mond a' Vad, semmi részben nem akadályoztatja, hogy Totoposzbann az emberek egymást szüntelen ne tsalják, és szintén úgy ne tsalattassanak? Mit eszik itt e' meg számlálhatatlan szegénység, ha a' gazdagot nem lopja, kik őket, a' természetnek önként való javaiból, vizből, [34] földből, hegyekről, 's, erdőkből Törvényes igazságaikkal kiszorították? Soha, felel a Bölts, e' Világnak javaitúl senkit elszorítani nem lehet, valaki azokat serénységgel és okossággal keresni tudja. Valaki Totoposzbann kenyér nélkül marad, vagy tunya, vagy korhel, vagy gonosz. Emberséges embert kenyér nélkül e' Világonn nem találsz. A' tzudarság mindenkor elárúlja annak erköltsit 's okosságát, ki szomorú színét⁴³ magánn viseli.

Ó! nintsen itt, mond Kukumedóniás, olly alávaló sorsú Polgár, ki jobban ne éljen, mint Kirakaduhubann a' Katzikok.^(a:) Soha ott valóságos és tisztességessenn tápláló eledel senkinek szájánn bé nem megyen. Fa gyökér, nyers dög, makk 's at, a' tápláló eszköz. – Minden eledelnek hasznos vagy ártalmas természetit a' véle élt embernek testi tulajdonságai próbálják-meg, felel a' Vad, ki azonban a' Tudóst meg kapvänn magasra repíti fel, honnan kezére esik vissza, és talpára áll. A' Tudós megrémülvänn, kutzorgó állásábann úgy reszketett, mint valamelly jégbe szakadt ember, kit lék alól rántanak-ki, és fel-éledésére pislogó tűz mellé állítanak. Továbbá, nagy sijjettséggel vallotta és mondotta: hogy ő a' ret-

Jegyzés. (a) *Katzik*. Mikor a' Jésuiták Paraquáiba bementek, úgy tudósítanak, hogy a' Vad csoportoknak Vezéri Katzikoknak neveztettek.⁴⁴

⁴³ színét [Javitva ebből: szívét] ⁴⁴ Bessenyei jegyzete vonallal elválasztva a szövegtől a lap alján.

tenetes Kirakadések között szintén olly erőre jött volna; most pedig hozzájuk képest szűnyoggal és legyekkel tápláltatott tsak.

Ez alatt az Ifjú Tariménésnek elméje magában mindég forrvánn, és tárgyai között süjjedez-[35]vénn, kérdésbenn veszi: hogy a' Józan okosság által szereztetett törvényes Igazságnak szentséges meg tartására miért nem elégséges ugyan az az Emberi Természet és Józan okosság, melly által rendeltetik? azaz az Ember miért nem elég az Önnön maga mivének fenn tartására? és mi okonn töri rontja azt szüntelen egy felől, a' mit más részibenn mindég épít, hogy általa bódog lehessen? – Ó szerető Fiam! mond a' Bölts, az Ember tsupa test, azaz, érzés: ezen érzésnek eggyetlen egy tulajdonsága a' szomjú kívánság: ennek pedig szakadhatatlan mive, a' megelégedésre tartozó dólgoznak kereseti. Ha szomjúsága nem óltathatik, égő pokollá válik a' testbenn. Minden okossággal élő ember ettől retteg életébenn. De a' kívánság szomjúságának természeti, el-óltásánál meg nem áll. Ha tápláltatása sok, mértékletességét elveszti; és magát a' tsömörig elégitve azonn kesereg, hogy miért nintsen száz gyomra, és annyi szive, gyönyörűsegeinek elfogadására? Vagyonait fényességgel szórja, hogy gazdagságát szegény sorsú felebarátaival irigyeltesse. Így, életének módjait nem testi szükségekre, hanem gondolatokra terjeszti-ki, mellyeknek határok nintsen.

Majd-nem minden halandó törekedik azonn is, hogy szomszédjánál mibenn lehessen vagyonosabb, nevezetesebb, hiresebb 's a' t. Mennyi egy másba kaptsolt küszködés ez! mitsoda zivatarral elborúlt tengere a' szivnek! Kitsoda, vagy mi lenne elégséges egy más ellen agyarkodó hajjait rendbe venni, egybetsapásoktól óltalmazni, és süjjezéseket, [36] emelkedéseket egyenlő mértékre hozni?⁴⁵ Az érzékeny természetnek elleneállhatatlan ereje ez: hogy kívánságát elégittse, mellyet a' vérébenn dobogó sziv szüntelen üz, kerget, szorit, és sajtóban tsafar; mit tehetnek ellene az irott Törvényeknek erőtelen igazságai?

Ha Artenis személljét, Országát néked ajánlaná, de olly feltétellel, hogy kedvéért, mellyel ezt meg tselekedje, áldozzál emberrel: talán kilopnád magadat a' Törvénynek világa elől; és valamelly setét erdőben (ha

⁴⁵ mértékre <venni> hozni? [Autográf javítás a törlés fölött; Tű II: mértékre venni?]

mind reád kiabálnának is az Istenek) szemeidet béműnyva, füleidet bédugva, el követnéd.

A' Törvénynek⁴⁶ bódogító ereje itt állapodik-meg, hogy a' keresetnek erőszakos elrabortatását ne engedje; és az emberek életét annyiban a' mennyiben bátorságba tegye; ezekenn kívül azt teszi a' mit azoknak kívánságai véle tenni akarnak, kiktől igazságának ki szolgáltatása függ.

A' Törvény magát minden fő dologbann meghatározza, de minden környül állásra ki nem terjedhet. Emberek szedik össze a' próbát, és a' szép szín alá helyezettett gonoszság meg szabadúl; Így ítélettételével csak azoknak szemtelenségeket takargatja, kik igazságait különös hasznokért tudva tsalják: Nem mi, úgymond, hanem a' Törvény! noha ítéletit ők szülik.

A' Hatalmasok közt továbbá az írott Törvény ostábla Játék, mellyenn ők minden húzást nyereségre tesznek; és ha valamellyik vesz rajta, csak azért esik-meg, hogy játszani nem tudott.

Törvényeink igazak, 's igazánn is büntetnek; de ha kintsed van, csak Artenis ellen ne essél [37] szentségtörésbe, mindent el követtsz, és meg nem ől, mert büntető igazsága Biráibann él; azok pedig; kik aranyadat kezedből magokhoz veszik, a' Törvénynek ezt mondják: *halj-meg te; éljünk mi!*

Ugy látszik, mintha az Istenek magok is az emberek között mindenkor arany szárnyakkal jelennének meg. – Kitsoda szabhat olly törvényt, mellyenn a' kints ne uralkodjon? Jupiter maga, adományért, büntető igazságának eszközeit felfüggeszti! – Vigy aranyat szolgainak, 's Lelkednek terhei alól felszabadúlsz.

Ó! felsohajt Tariménes, mi jó van hát a' Tudománybann, és a' leveretetett Igazságnak haszontalan ismételibenn? Ezen hasznok vannak, felel Trézéni, hogy szivedet az emberi sors iránt szánakozásra hozza: az Igazgatásod alá rendelt szegényekenn való kegyetlenkedéstől meg mentt; sem nem engedi, hogy szűkölködések, és a' benne nyögő emberiséget vagyonaidd közzül gunnyold: Rangodnak utálatos kevélységétől meg mentt: az ártatlan ügynek, védelmező Angyalává téssen: Vigasztalásodra szól-

⁴⁶ A' Törvénynek <külömben> bódogító [TÚ II: A Törvénynek *külömben* bódogító]

gál a' szüntelen Egekre fohászkozó Igazságnak meg tett szolgálátod: meg örvendeztet ez: hogy a' tudatlanságnak setét éjszakájábann nem vakoskodol, hanem a' böltsességnek világánál jársz: felemelkedést okoz lelkedbenn, hogy az Isteneknek legditsőségesebb ajándékok által, azaz, emberséggel, tudománnyal, böltsességgel, igazsággal 's világi boldogsággal helyezettéttél, mint valamely fél Istenség, oly sok ezer halandóknak feliekbe,⁴⁷ kik [38] egyébiránt véled egyenlő teremtetsek; de még is mint oktalan állatok alattad majd nem úgy láttszanak, és tudatlanságoknak Vad feneségébenn másokat szaggatván magokat is vérezik!⁴⁸ De nem is hiszem, hogy valaki tudomány által egyszer böltsességre jut (: bár akármennyi keservébe kerüljön is :) többé magát együgyűvel fel tserélje! Mitsoda világos látású ember kívánt valaha meg vaktulni?

Még a' testi kívánság is a' tanult Polgárban engedelmesebb⁴⁹ módokon térszen magának eleget. Ha Istenek nem vólnának is, szégyenlené egy Bölts, Lelkének Birói széki előtt, lopásból, erőszakos ragadozásból és tsalásból élni: Önnön veréjtékét eszi és issza, meghagyván másoknak a magokét.

De nézd a' még baromi állapotjábann lévő embernek kívánságát?⁵⁰ Élelmére meg öl, 's tagjaidat fel bontzolván, szomjúságát azokból kiszopott véreddel enyhíti.

A' tudatlan annál fogva minden szükségnek, nyomorúságnak, bűn elkövetésének, és büntetetésnek, tömlöztnek, páltzának, akasztó fának, 's több gyalázatos halálnak éjjel nappal ki vagyon tétetve; de az igaz erköltsű 's tiszta ítélletű okos halandó, tudománya által mind ezen veszedelmektől távol áll, 's tsendes Egek alatt nyúgoszik.

Élelmének keresésébenn a' Törvény nem fojtogathatja: nem retteg Lelki isméletibenn hogy a' büntető Igazság alvó ágyábann nyomja meg, és ítélete alá zörgő lántzok között viszi. Valami jó a' Társaságban találathatik, Tudósoknak munkája. Mi is lenne e' Világból, ha benne szomorú Böltsék és fájdalmas okosok 's igazak nem találhatnának? Ó Mennyei

⁴⁷ feliekbe<n> [A toldalék utolsó betűje nagy valószínűséggel törölve, TÚ II: feliekben]

⁴⁸ TÚ II: vérezik. ⁴⁹ engedelmesebb <'s szelíd> módokon [TÚ II: engedelmesebb és szelíd módokon] ⁵⁰ TÚ II: kívánságát!

Böltesség! Jupiternek testembenn [39] ragyogó tsillaga! és életem tsendességének, bóldogságának védelmező Angyala! tartsd meg felettem Világotat! légy Vezérem, hogy szívem minden fordulóskobann úgy függesztessen read, mint a' mágnes tő északi tsillagára!

A' Kirakades nagyot bődülve, Trézéninek fohászzkodásait félbenn szakasztja. Egy borzos Totoposzi fordúlt elibe, ki bottjának egyik végét szájába fogta; más végére pedig tüzet rakván, belőlle füstöt eszik. Kérdi: hogy hát ez a'⁵¹ füst eledel mibenn erőssíti a' Tudósoknak testeket? Azonban a' füstölgő páltzát szájába adják, melyet ő mindig szí, és szüntelen nevet. Tsak hamar érzi, hogy feje szédül, gyomra keveredik; nyála⁵² tsorog, és szája, torka, bűdös keserűséggel eltelik. Jaj! jaj! felkiált, e' bizonyosonn a' Közönséges Bóldogságnak füstí, mert egész Természetem felfordítja! éljetek véle Ti, keserűséghez és szédelgéshez szokott emberek: nem olyan halandóknak számokra szerzették ezt, kik a' Természetnél okosabbak lenni nem kívánnak!

Ezentúl megsejt a' Vad egy jukatsos bőré Totoposzt, kit neve szerént Halaputznak hívtak. Tsudálkozásra jön szomorú tekintetinn. Szemei béestek, ortzája szemetes vólt, porral el-lepve; sarújának talpából lábújjai előre kibújtak; sarkánál elnyúlt kaptzájával pedig maga után a' port seprette; körös körül meggyapjasodott nadrágánn a' fótnek temérdeksége miatt fót többé nem láttathatott, hanem egész szövése rémitő nagyságú fonal ötésekből állott; ki hullott ületi szilánkos rongyokkal [40] tsüngvénn alá, mint tépelt szösz olly formát mutatott: derekán megszakadozott ruhája minden jukánál föld felé huzódott, 's rongyaival egy másra hajlott. Soha lábai ki nem egyenesedtek, hanem mindig félguggolással járvánn, öszszeköszörült térdeit taszigálta előre, melyek felett kitso-módzott rongyok habzottak.

Kúkúkúzikirakaduhú!⁵³ mond a' Vad neki, hadd lássam hát, hogy Isteneidnek áldása, és Totoposz tudományának közönséges bóldogsága mellyik részedenn virit? Illy szomorú képű, és jukatsos bőré Kirakadest soha se láttam. Halaputz felel: hogy mivel néki sem élelme, sem tekin-

⁵¹ ez a' [Átírással javítva ebből: ezen] ⁵² nyála <látja> tsorog [TÚ II: nyála látja tsorog]
⁵³ TÚ II: Kíkúkúti kirakaduhu!

tete, sem jó egészsége nintsen, tsak Jupiternek ismételivel vigasztalja magát. Érti lelkébenn, hogy ő ártatlan, igaz; és Isteneivel való titkos társalkodásábann találja örömet, kik őtet szeretik.

Tehát⁵⁴ titeket jukatsosok⁵⁵ mond a' Vad, Isteneitek ilyen formánn szeretnek? azt telekedjétek inkább, hogy haragudjanak reátok, mint a' Fő Fő rendű Totoposzokra, kiket (: mivel neveket szüntelen szidalmazták :) szüntelen áldanak!

Tariménes meg ütközésbe esvénn, kérdi: hogy ha egy olly halandó, kinek e' Világonn sem kenyere, sem bletsülete, sem jó egészsége többé nintsen, találhat e' vigasztalást lélekbenn, és az Isteneknek titkos kegyelmekbenn? Trézéni mély elmélkedésbenn lévén a' kérdést fel nem vehette, 's nem is felel. – Mester Kukumedoniás mondja kevés várakozás után, hogy mikor már a' testi vigasztalás, érezhető valósága nélkül tapasztalásonn kívül, tsak gondolatokbann állapotodik-meg, igen vékony szelek között forog: mindazonáltal [41] Halaputzot bódog képzelődéseitől meg fosztani, kegyetlenség vólna. – Tehát az efféle jukatsos Totoposzok, mond a' Vad, mind Jupiter' nyakába szorúlnak? Ki gyomrokat éhséggel táplálja, és testeket rongyal fedezi; nem kerülnek sok áldásába.

Azonban Halaputz egy fa görtsöt rongyos bőriből kiveszen, melyet tsikorgással kétfelé törvénn, belőlle az orrának fekete port ad enni. A' Kirakades reá szól: hogy mivel már ez a' szájánn magát nem táplálhatja, orra jukainn eszik. Hát a' fülök jukainn nem esznek itt valamit az emberek? – De tapasztalni kívánvann, hogy Halaputz a' görtséből mit eszik, fekete port kér tőlle, melyet ő is orrábann sziv: azonnal olly rettenetes ptrűszszentésekre fakad-ki, melyeknek dörgése az ablak karkákat uttszára szórta alá. Szemeit össze húzva; száját töltésesen ki tátva, fel⁵⁶ függesztett lélekzetek közt várta ptrűszszentéseit egymás után. Ökleit szemére nyomta; torkának pedig kidagadozott vér-erei, mint tekervényes gús szálak, bőre alatt úgy látszottak. Felfelé rángató ikegése közbenn, meg szakadozott szavakkal mondja: hogy a' porba minden bizonnal Törvényt törtek, mivel fejét nyakárul le akarja tépni. Végre hoszszú lélegzései után magához jön. Szemeiből alá fojt könnyei

⁵⁴ Tehát [TÜ II: nincs új bekezdés] ⁵⁵ TÜ II: Jukatsosok! ⁵⁶ TÜ II: fel/fel függesztett

szája végénél kétfelől, ortzáján árkot mostak. Magával dűnnyögő mor-molási között ül-meg egy kövönn az Uttszának felénn.

Két rőt bőru nagy Totoposzi, magokat hámba fogva, hoznak reá egy nagy tökét, melynek [42] odvábann valamely fekete bőru boglyos lakos ül. Mondja, hogy a' talán csak alfelével jött e' Világra lábak nélkül, mivel a' mások lábann jár, vastag véginn ülve: ezen rőt halandók pedig bizonyosonn lovaknak állottak bé nálla, hogy Totoposznak közönséges bódogságával a' Tudomány és mesterség szerént nem élhetvénn, leg alább barmok mód-jára használhassák. Így ezen tanúlt Totoposzok szerentsések, hogy lovak lehetnek.⁵⁷ Ugyan, Jupiternek tetszése szerint szerzett Törvényeiteknek igazsága hogyhogy osztja így köztetek Totoposznak közönséges bódogságát, mely szerént mindnyájjann egyforma emberi állatok lévén 's Iste-neitek irgalmára is egyenlőül tartozvänn, egyitek Ur, másitok Ló?

Azonbann, feléjek halad a' Kirakades, hogy a' járó székből a' fekete bőru Lakost bugájánál fogva kihúzvänn meg nézze. Rettegések között akadályoztatják tzéljábann: Ez úgymond Arténisnek egyik Tanáttsa, kinek járó székibe szabad Ember-lovakat fogatni. És a' legrégibb Vérből való Ó Legkülömbsege Totoposzbann.

Be bolondok vagytok,⁵⁸ felel a' Kirakades; Tehát tinállatok egyik Lakosbann vagy Polgárabann az Ember Vér régibb mint a' másikbann? Mikor kezdődött Hazátoknak Vére? Kirakaduhubann mi mindnyájjann olly régi Vérből vagyunk, mint a' millyen idősök hegyeink, halmaink, és folyó vizeink: egy idősök vagyunk magával az idővel.

Tudatlanúl⁵⁹ beszéllessz,⁶⁰ mond néki a' Mester. Jupiter kezdet nélkül lévén, bizonyos meghatározott időbenn alkotta e' Világot; és Ő olly idő-s mint az Idő. – Vólt hát Jupiter Világ nélkül? felel amaz; hol lakott? [43] mit tsinált? és ki juttatta eszébe hogy Világot építsen?

A' Kezdet-nélkül-valóságnál el kezdvénn, jöjj le⁶¹ az Időnek tartásánn egész a' Világ kezdődésének idejéig, és találssz itt annyi száz ezer meg ezer milliomm esztendőket, melyeknek számát ki sem mondhatod. Ezek-benn Jupiter mind egyedül lakozott, hatalmának kiterjedése nélkül.

⁵⁷ TÚ II: lehetnek! ⁵⁸ TÚ II: vagytok! ⁵⁹ Tudatlanúl [TÚ II: nincs új bekezdés] ⁶⁰ TÚ II: beszéllessz! ⁶¹ TÚ II: A' Kezdet nélkül valóságnál el kezdvén, *mond a Mester*, jöjj le

Tariménesnek elmélkedése fejét gözzel el borítja, melynek setét fellegei alól világos nap alá kívánván jutni, illy kérdésekre 's okokra jön: Ha Jupiter, mond, örök hatalmának kiterjedését e' Vilának léteével öröktől fogva akarta: akarátja tellyesedése nélkül, Örökkévalóságban, egy szempillantásig fel függhet-e? Ha e' Világ Jupiter tettségének tárgya, és ditsőségének óltára, miért fosztotta meg magát kedvétül annyi idő alatt? hogy származhatott akarátjában új akarat, melly természetinek munkáját felfüggeszse, mellyben öröktől fogva az akarat mindég egy, és sem gondolat sem akarat, mint bennünk egymás után nem következhetnek? Mi szolgáltatott Jupiternek arra okot, még semmi sem lévén, hogy tökéletességének tulajdonságait magában munka nélkül szorongassa? Vólt é reá hatalma, hogy mindenhatóságának kiterjedését más ellenkező Mindenhatósággal fel függeszse.⁶² Hogy⁶³ Világ légyen, az, Öröktől-fogva való tettsége, mert meg lett; Ő pedig a' mit akar, öröktől fogva akarja, mert öröktőlfogva való, és egy látással lát, egy tudással tud mindent. Akaratjának tellyesítésére[44] Mindenhatósága készen állott, még is Ő vólt, 's e' Világ nem? Mester⁶⁴ Kukumedoniás felel, hogy ez könnyen meg érthető dolog, és Jupiter,⁶⁵ tudjuk, hogy e' Világban meg tett munkáját, magával egyenlő Örökkévalósággá tenni nem akarta; noha a' munka Örökvalóságból származván, annak Örök erejébenn természet szerint maga is Örök⁶⁶ valóság, de mivében nem. Így hát Jupiter e' Világot öröktőlfogva akarta, jóllehet, hogy öröktől fogva meglégyen, nem akarta; és létét bizonyos száz ezer millio meg millio esztendőknél el telésekre határozta; mivel hogy oda határozta, melly szerint a' dolog világos, mert Világ van, és ez helyesenn van. Az Istenek pedig már azt jól tudják, hogy vólt, mint vólt; s hogy van, mint van. Ki nem nyúgodhatna-meg ezen tiszta 's világos értelmű dólgozbann?

Tudományunk⁶⁷ abból áll, hogy mindent az Isteneknek tudásokra bízunk; okosságunk az, hogy böltsességek előtt együgyűséggel meg hajol-

⁶² TÚ II: fel függeszse? ⁶³ Hogy <...> Világ [TÚ II: Hogy e Világ] ⁶⁴ Mester [TÚ II: új bekezdés] ⁶⁵ TÚ II: dolog; Jupiter ⁶⁶ maga is Örök<ké> valóság ⁶⁷ Tudományunk [TÚ II: nincs új bekezdés]

junk, őket meg nem érthetvénn. – A' Kirakades⁶⁸ belé⁶⁹ szól, hogy éppen
ők is annyit tudnak az Isteneknek természetéről, melly szerint látja, hogy
Kirakaduhunak okosságával Totoposznak tudománya meg edgyez, hol
olly sokat nem beszélnek mint itt, de az Istenekről tsak annyit értenek, az
az, semmit sem.

⁶⁸ A Kirakades [TÚ II: új bekezdés] ⁶⁹ A' Kirakades <reá> belé [Autográf javítás
a margón] szól [TÚ II: A Kirakades reá szól]

*A' Kirakades Artenisnek Kastélyját tsudálja.
A' Királyság alatt élő Emberi Társaságnak belső kötése,
méltósága, 's igazságai előfordúlnak.*

A' Kirakades kérdi: hogy Artenisnek ragyogó kösziklája mitsoda módonn teremhetett úgy? – Ezt Totoposznak ereje hordotta ide, mondják néki, melyet Artenis nagy kintsel fizetett. Minden Lakos fel ajánlotta számára keresetinek egy részét, melyből Artenis meg tett munkájokat kifizette. Effelett még nagy kegyelmességgel méltóztatik nékik parantsol-ni, és dölgeket igazgatni. Tehát itt, felel amaz, a' tanult Társaság felett, tsak Artenis értheti Totoposznak dölgeit, mivel egyedül igazgatja; és⁷⁰ a' többinek nem lévén esze, tsak ő bölts maga? a' közönséges böldság is benne áll fenn, melyre néve úgy látszik hogy jóltévő, és meg érthető Isteneitek, mind Artenistekbenn lakoznak.

Artenisnél böltsőbbnek 's igazabbnak lenni senkinek nem lehet, felelik néki; ha böltsége nem volna is, hatalmával eléggé böltselkedhetne. Az öszve állott nép sokaságának egybe kaptolt hatalma; és annak leg felsőbb méltósága parantsol Artenisnek, egyedül, általok fel szentelt személyében.

Mihent⁷¹ ezen egybe vett hatalom különkülön minden Főre vissza osztattatna, az Ország is, kö-[46]zönséges böldságát fenn tartó erejében, azonnal meghalna. A' hol minden Tag egyenlőül parantsolhat, ott senki sem engedelmeskedik. Tsak a' testi gyengeség hajlik-meg a' testi erőnek; de az ártatlanság, védelmét, és a' gonoszság büntető igazságát nem isméri. Az emberi veréjték keresetivel bátorságba nem lévén, életének törvényes fenntartására szorgalmatoskodni meg szűnik, melyre nézve rabol, és raboltatik, hol emberi élet osztán többé nintsen, hanem tsak baromi állapot.

⁷⁰ és [Autográf beszúrás, TÚ II: igazgatja; a] ⁷¹ Mihent [TÚ II: nincs új bekezdés]

A' Nép, hogy közönséges bátorság alatt élhessen, maga felett magából közönséges akaratot tsinál, olytat, mellynek minden külön élő erő engedjen. Valahol köz akarat, köz hatalom nints, köz jó sem lehet: Tehát minden népet⁷² a' maga parantsoló hatalma tart fenn; Valamint életünket a' főbenn vezérlő, és parantsoló okosság. Ennek igazgatása szerint dőlgoznak a' tagok önnön tápláltatásokra; úgy mint Artenis által munkálkodik Országá, tulajdon bődoltságára. Ehez képest van a' parantsoló Hatalom, minden tekintetbenn, a' maga tagjainak köz javok, és szükséges élelmek alá záratatva.

Artenis egyedül magától magáért, több nem lehet mint egy ember; hanem hazájábann Hazájáért lett parantsoló hatalom. Lehetne é Fő, Tagok nélkül? vagy egészségébenn megmaradhat é, ha ezek fájdalom-bann 's megveszésbenn vannak?

Valahányszor⁷³ a' népnek meg személyesedett hatalma parantsol, mindég Hazája köz javának engedelmeskedik, mint az okos Lélek, melly parantsoló hatalma által, a' testnek kenyerét keresi, és szabadságát nyugodalmát óltalmazza; melly szerint nem a' test szolgája a Léleknek; néki engedelmes-[47]kedvénn; hanem a' Lélek szolgál számára, néki parantsolvánn.

A' Hazának⁷⁴ parantsoló hatalma, és az által élő köz bődoltsága nevezetnek tehát most Totoposzban Artenisnek, mellyek személylyében lelkesítették-meg. De⁷⁵ az Emberi Természetnek Lelki ereje 's igazsága, mond a' Mester, vállalhat é magára Kezességet arról, hogy a' népnek egybekaptsolt hatalmába öltöztetett közönséges akaratja, az általa fel szentelt személyenn különös akaratra vagy indulatra nem vetemedik? Ha a' Természet minden Uralkodó ágyból származattak vagy választattak iránt bátorságot nem adhat, az egyetlen egy fel szentelt személyre ruházott köz akarat és nép hatalom, Törvényes kötések nélkül mindenkor kétséges⁷⁶ és félelmes szerentsét visel. Egy embernek kívánságai

⁷² népet [A kéziratban: képet, ez a másoló tollhibája vagy téves olvasata, a korruptelát a korrigálást végző szerző nem észlelte; a szövegösszefüggés és a TÚ II-vel való kollacionálás alapján emendációval helyreállítottuk a hiteles szöveget; TÚ II: népet] ⁷³ Valahányszor [TÚ II: nincs új bekezdés] ⁷⁴ A' Hazának [TÚ II: nincs új bekezdés] ⁷⁵ De [TÚ II: új bekezdés] ⁷⁶ kétséges [Átírással javítva ebből: ?költéségek?]

's indulatai, önnön maga java ellen is hozhatják elméjét tévedésbenn; melly által szerentséje iránt való jó szándékai között is életének romlására nagy serénységgel munkálkodik; hát midőn a' nép hatalom és közönséges akarat hanyatlanak meg, egy halandónak különös indulataibann, vagy elméjének gyengeségébenn, elrejtezhetik é a' Haza⁷⁷ magára támadott önnön hatalmának ostora elől? Ugy⁷⁸ van, reá felel Trézéni, mint forró betegségbe esett ember, kinek elméje tétováz, 's teste veszedelemben forog! Az efféle Nemzeti nyavalyáknak Istenek az Orvosi. Vagy egyetlen egy, vagy sok Tanátsnak kezébbenn áll a' nép Hatalom, a' mint sorsa itt vagy amott; ide vagy oda dül; de olly bizonyos lábra sehol sem teheti magát, hogy forró nyavalyái ne legyenek. Valamint embert nem találsz [48] e' Világonn olly erős és egészséges testtel, hogy változásoknak nyavalyáknak ne legyen ki téve, úgy Uralkodás módját se.

Akár⁷⁹ így, akár úgy, itt vagy ott változzon a' köz akarat személyes kegyetlenséggé, egyenlőül ront.

Életembenn e' Világot kerülvénn, Sziámodibann Mormodi Uralkodónak igáját láttam rút színbenn.^(a) Itt a' Természetnek Törvénye szüntelen bújdosásbann él, sem vad sem szelid állapotjábann nem ismértetik,⁸¹ minden Törvény eltöröltetett.

Mormodinak erköltse olly, mint a' vérrel szomjú Tigrisnek fenesége: tettzése halálhozó pestis; parantsoló hatalmának Kiáltása pedig hasonló a' kölykeitől meg fosztott Oroszlánnak ordításához, melly minden körülötte élő állatnak veszedelmet jelent.

Az alatta sinlődő Természetnek jajgatását tsak azért hallja meg, hogy kegyetlensége általa tápláltathasson. Határ nélkül való irigysége, ha valakinél⁸² szerentsét sejt, mellyet maga magának szerzett, tölle elragadja, meg nem szenvedhetvénn, hogy személylénn kívül másonn e' Világ-

Jegyzés. (a) Minden Europai Tudósítások 's Világ-írók szerint Sziámban van a' legkegyetlenebb Uralkodás' módja.⁸⁰

⁷⁷ Haza <a> magára [TÚ II: Haza a magára] ⁷⁸ Ugy [TÚ II: új bekezdés] ⁷⁹ Akár [TÚ II: nincs új bekezdés] ⁸⁰ Bessenyei jegyzete a szövegtől vonallal elválasztva a lap alján.

⁸¹ TÚ II: ismértetik. Minden ⁸² valakinél [A margón autográf betoldással javítva ebből: kinél; TÚ II: ha kinél]

bann, a' bódogságnak leg kisebb neme is találtathasson. Királyi kötelességének ditsőségét abban keresi, hogy ő élhessen egyedül torkig való bővségben; szomorú sorsában szüntelen haldokló népét pedig az éhség eméssze. Ugy hiszi, mintha méltósága alacsonyíttatna abbann, ha magánn kívül másonn bódogságot lát, nehogy az által valamennyire is valaki feléje közelítsen. Így mindentől meg kívánván magát min-[49]denbenn különböztetni, népét porba tapodta; hogy azt a' setét mélységben sirni, magát pedig ragyogó fellegekben vigadni, láthassa.

Leg nagyobb fájdalmára szolgál, hogy jobbágysai, mint ő, szinte úgy két lábon járnak; hogy szemek, szemöldökök, orrok, szájok ott vannak, hol néki is az övéi; – Ugyan azért a' midőn estvéneként Kertjében sétál, körülötte forgó szőlőinak halálos büntetés alatt parantsolja meg, hogy mind alfelekenn tsúszszanak vagy négy kézláb mászszanak.

A' porbann fetrengő szegényt, kinek szenvedő testéből kegyetlenül kitasfart veréjtékével hizik; ha reszkető kezeit segedelméért hatalmához felnyújtja, lábával rugdossa, és torkánn tapod. Országának szokásait makatszága szüli; törvénytelen ítéleteit pedig dühössége fújja. Hatalma előtt, (melly az Istenek' félelmével játtszik) mindennek földre kell borúlni. Imádásait, vagy Vallásbéli tiszteletinek formáját megteszi; de tselekedeteiben, mellyek által a' Természet' igazságát leveri, tapasztalni lehetetlen, hogy a Isteneknek büntetésétől vagy előttök lévő számadásától legkisebbet is tartana. Soha az Isteneknek félelme egy ember vérenek kiontásában sem akadályoztatja; sem veréjtékének utolsó tseppjét testéből ki sajtólni azért nem sajnálja. Jupiter a' Hatalmasokat soha se bünteti, úgymond, azért félelme is csak szegényekre és együgyűekre tartozik. Isteneit képzelt szentségeknek⁸³ vévénn, Törvényeikkel jádtszik, mellyeknek szoross megtartását önnön személy-[50]lyére nézve rettegő népének keménnyenn parantsolja. De az Isteneknek és Természetnek általa meg tsufoltatott igazságai magokat rajta megboszszerűltek: szőlőgi által fojtatott-meg ágyas-házabann.

Minden efféle Hatalom alatt az Emberi Természetnek méltósága elvész; a' Nemzeti Kar földre esik, és a' Polgárok változnak két lábú állatokká. Porbanmászás, rettegés, hazug hizelkedés, árulás, és a' kegyetlen-

⁸³ szentségeknek <...> vévénn

ségnek javallása lesznek nagyságra segéllő érdemekké. Kiki kéntelenítettik a' kegyetlen Urnak veszett humorábann és természetenn kívül tévelygő indulatiban, utálatos szerentséjét 's kinos bódogságát keresni, mellyet már többé józan erköltsöknél fogva el nem érhet. Alatsonságra kell néki belső valóságábann alászállani, hogy külsőképpen felemelkedhessen: Így élhet osztán fényességben Úráért,⁸⁴ mint egyébiránt emberiségére⁸⁵ nézve vad állat.

Jobb az Istenek'⁸⁶ és Természetnek leirott igazságokbann, egy halandónak akarattját megkötni, mint az ő szabad tetttségében annyi milliom embernek bódogságát tsak szerentsére keresni.

Ó szerető Apám! mond az Ifjú Tariménés; mimódon lehetne Artenisnek Emberi szivénél és nemes lelkénél e' Világonn jobb Törvény? Nem nagyobb szerentse é a' Hazának magát illy élő igazság és bódogító hatalom alá vetni, mint ollyan Törvényekkel élni, mellyeknek magokban semmi bizonyos Valóságok nintsen? mellyek által mindég a' tudatlanok vakittatnak jobbann, a' szegények nyomorittatnak, a' Hatal-[51]masok pedig nagyobb hatalomra emeltetnek, 's a' gazdagok gazdagodnak: hol az igazságnak kikereséséből és kiszolgáltatásából vásárt tsinálnak: hol a' ravasz Lelki isméret a' hamis bizonyosságra és gonosz ítélet tételre magának rést tsinálhat: hol a' dolog külső színének, belső valósága feláldoztatik; melly részeg szabadságnak vérrel festett leple alatt, a' dúló erőszak az áratlan szegényt torkonn fojtva tarthatja; és embertelen kevélységével a' Törvénynek igazságát magátúl elverheti, hogy annak eleget ne tegyen: hol a' Polgári Társaságnak egy része feszítő, más része megfeszítettett: hol a' régi együgyű és nevettséges szokás; a' természetnek,⁸⁷ és Isteneknek igazságánn utálatos módra Uralkodik: Olly Törvények mondom, mellyeknek szemet sokaságát az emberi élet meg tanulni nem érkezhetik; de ha meg tanulná se tudna semmit egyebet a' magával való ellenkezésnél 's kétségnél; mivel olly természetű dolog, mellyből mentül többet tud

⁸⁴ Úráért <annak hatalmában>, mint [TÚ II: Úráért, *annak hatalmában*, mint]

⁸⁵ emberiségére [Autográf beszúrással javítva ebből: emberiségére, TÚ II: emberségére]

⁸⁶ TÚ II: ?Istennek? ⁸⁷ a' <Józan okosságának>, természetnek, <Léleknek> és [TÚ II: a józan okosságának, természetnek, *léleknek* és]

valaki; az igazságnak esméretiben, annál tudatlanabb! Ó ditső Arténis! mitsoda magával küszködő, maga között irigykedő, és magát egy más felett kevélységgel mutogató nevetséges, vagy inkább szánakozásra méltó zűrzavar sokaság irhatott valaha olly Mennyei Törvényeket, mint a' bódog Természet szivedbe nyomott! Ó bódogok azok, kik⁸⁸ Királyjoktól függhetnek. – Ifiú⁸⁹ indulat beszél belőlled szerető Fiam, – mond a' Bólt; de szavaid, mégis szivednek jóságát jelentik!

⁸⁸ kik <igaz> Királyjoktól [TÚ II: kik *igaz* Királyoktól] ⁸⁹ Ifiú [TÚ II: új bekezdés]

*Trézéni, lakásábann visszatér. Barlangja leiratik.
A' Társaságban-való Polgári Kötelességről, az igaz
Emberi Érdemeikről, rangról, és jótéteményekről szól.*

Trézéni itt napjait eltöltvén, lakásához meg térni vágyakodik. Királynéjának engedelmeiből, társaival együtt megindul, és házához el-érkezik, hol életét e'⁹⁰ Világi dologokról való elmélkedéseivel mulattatta. Kies Udvarát⁹¹ egy oly nevezetes Bértznek tövénél készítette,⁹² melynek szörnyű magassága a' Földet láttatott az Egekkel öszvekapcsolni.

E' Bértznek széles oldalán sűrű Erdei között, szép irtások s mosolygó térségek láttattak, hol számtalan juhoknak seregei legeltek, melyeknek heverő pásztoraik furulyájokkal a' körülök álló Erdőket zengedeztettek. Derekából oly Torony kőszikla nyúlt fel, melynek túró formára kiforradzott feje homloka, az oldalának dült fellegekenn túl, a' forró napnak habos tűzében állott. Alatta bujdostak a' fellegek, melyeknek sűrű záporát a' hátakonn szikrázó menykövek, villámások közt szórtak a' völgyekre alá; melly dörgő zugástól a' Vadak rettegésbe esvén, sűrű erdőkre rejteztek, 's boglyos fáknak tövére lapúltak.

Alól a' Kősziklán, a' magas Fenyő fák, hoszszann alá nyúló üstökökkel láttattak mély gondolkodásban állani. Itt semmiféle hang, zördülés, [53] sem madár szó nem hallatott: csak az el tévedt szelek szállaltak-meg néha bús⁹³ zudulásokkal az ágak között; hol az örök tsendesség szemét behúnyva, 's kezét öszvedűgva ült a' homályos világosságban. Lábánál feneketlen völgyek süjyedtek-el, hová a' fellegszakadások, ítélletet mutató zúggással rohanván alá, magokat e' Világ fenekénn bolyongó tengerekben vesztek-el. E' Völgyeknek borzasztó setéttségei közzé a' Napnak sugárai is félve hatnak-bé; hol az ijjesztő mélységeket partról

⁹⁰ TÚ II: a Világi ⁹¹ Udvarát <készítette> egy [TÚ II: udvarát készítette] ⁹² készítette [Autográf betoldás a margón] ⁹³ bús <el> zudulásokkal [TÚ II: bús el zudulásokkal]

partra szökdösik⁹⁴ által, és⁹⁵ míg a' játékos Egek alatt álló Erdőknek tetejére nem jutnak, el sem mosolyodnak.

E' fel emelkedésnek ajjánn fokadott egy Forrás; széleiben egymásra dűllöngött ordas kövektől meg-rakva, melyeknek mohos oldalok a' szüntelen rajtok habzó vizenn zöld szakállakat eresztettek.⁹⁶ E' mélység, ugrással hánnya fel hajait, melyek tsendes zugással futván a' mosogó térségekre,⁹⁷ számtalan tsergedező patakokban terülnek szélylyel, hol a' tsevegő madarkák ferednek 's repdesnek. Oda fenn köszikla bóltozat alatt búzog; honnan a' felfelé gőzölgő köd-pára magát tseppekre vévén, tsendes kopogásokkal hull le a' viznek apró gyöngy szem buborékira, melyek egymásonn kavargva pattognak szélylyel, 's kijjebb terülvén, újra viz színre változnak.

Ezen Forrásról hirléli az Emlékezet, hogy e' Világ széleinn ingadozó Tengerekből útzna ide.

Itt lakozott a' Bölts Trézéni egy kies Kertbenn, [54] és nyájasonn kiké-szült szép kis Udvarbann. Isméretes ritka érdemiért Artenis nagy rangra kívánta emelni, de ő magánosságra rejtezett, honnan a' köz jót Uri kevélység és gyermeki hivalkodás nélkül szolgált. Soha sem azért szóllott az igazsághoz, hogy velle kényeskedjen, és magát mások felett mutogassa, hanem hogy annak szolgált. Nem kedvelte azokat, kik a' köz igazságot nem tekintvén, színűl mindég a' mellett kiabálnak, hogy szolgálatjára fényes ranggal választassanak el, mellynél fogva vagyonaikat ragadozhas-sák, és azokat kiket meg tsaltak, bé zárolt szobájokból nevehessék.

Nem abban kereste gyönyörűségét, hogy rangjának, személlye előtt manérból meghajoljanak, életét pedig titkonn kiki üldözze, hanem azt kívánta, hogy a' mi néki tulajdon érdeme, a' tiszteltessék, és nem a' disz-jelek, melyek kívül nyakánn tsüngenének, vagy azon hangok, melyeket üres méltóságában nevéhez ragatnának. Azonn igyekezett, hogy érdemei által, neve változzon méltósággá, és nem azonn, hogy nevét, érdem

⁹⁴ szökdösik [Autográf javítás ebből: szökdösvén; TÚ II: szökdösvén] ⁹⁵ és [Autográf besúzás a margón; TÚ II: által, míg] ⁹⁶ szakállakat eresztettek <-el>. [TÚ II: szakállakat eresztettek el.] ⁹⁷ térségekre, <alá,> [TÚ II: térségekre alá]

nélkül méltóságos szóba dugván, annál fogva kívánjon tzifrán öltöztetett alatsónságával mások felibe nyújtózni, kik szemében mosolyognak, 's hátára köpnek. Így nem színbül, hanem valósággal kívánt kedveltetni.

Artenis én rajtam, mond tovább, nem tsudálhatja azt a' mit maga ád, de betsüli azt a' mit nem adhat, és tsak Isteneink vagy a' Természet oszogatnak ingyenn kegyelmekbül. Mitsoda fel szentelt halandó is adhatna a' böltességnek, igazságnak, magánál fényesebb méltóságot?

Hijjába helyeztetnéd a' setétenn suttogó együgyűséget, vagy a' mord kegyetlenséget Királyi székre, ott se szerettetne. Sok alatsónság fénylett már ki varrott tsillagokkal, mellyek által belső fertelmességét e' Világ előtt [55] fedezni, magát haszontalanul erőltette; De soha, sem az érdem, sem a' tsekélység, egy halandóbann is ismételten nem marad.

A' nagy világi méltóságbann élő rossz erkölts, és tudatlan elme, olyan mint az arany tsészébe botsátott vizellet: az edénnyét betsülik, a' benne valót utálják.

Valaki⁹⁸ a' közbóldogsághoz 's Hazájához tsak annyira hiv, a' mennyire hivatalával kényeskedhetik és magát hizlalhatja, emberi nevet nem érdemel. Nem támadhatnak a' közönséges Társaságnak testén utálatosabb fakadékok, mint azok, kik benne lenni tsak magokért kívánnak. Valaki a' köz jóért jutalom nélkül soha semmit tenni nem akar, hasonló az olyan szabadsággal el kényeztetett finnyás gyermekhez, ki nem imádkozik addig, mig enni nem adnak.⁹⁹

Ád a' Haza és Köz jó minden szolgájának állapotja szerint való élelmet, tsak ne azért éljen hogy egyék, hanem azért egyék hogy másokért is legyenek. Minden Polgár Nemzetéhez lévőnn köttetve, kitsoda vigadhat ha Hazája sir?

Azomban Trézéni beszédét félbenn hagyván vendégit jó szívvvel fogadja: nem valamely ide 's tova futosó Aszszonyi szorgalmatossággal, vagy öszvevissza kapkodó serénykedéssel, mellyel a' fukarság is magát fedezni szokta, midőn szemben mosojog, 's hátul fogát vitsorgatja: nem is olly együgyű jósággal, melly minden tsekélységgel mindég kínálván,

⁹⁸ Valaki [TÚ II: nincs új bekezdés] ⁹⁹ TÚ II: adnak!

magát a' tsendes okosságnál unalomba hozza. Szivessége ebből állott, hogy Vendégeit mindenével szabadakká hagyta, 's kívánságokra botsátván őket, mulattságokra lenni igyekezett.

[56] A' Kirakades Trézénit fogytig figyelmetességgel hallgatván kérdi: hogy ezen beszédek mi végre tette? tsak azért é hogy szája hangozzon? vagy valósággal kívánja hogy megértsék? Hol tudjátok, mond, e' sok üres beszédet öszveszedni, mellyet magatok is érteni tsak annyiba kívántok, a' mennyiben véle egy más közt örökké veszekedhessetek?¹⁰⁰ Itt, minden Totoposz azonn igyekezik, hogy sok tarka bőri, hosszú neve, temérdek élelme legyenek, és nyakát a' többi közzül felfelé magasra kidughassa. Akármit mondjának, Isteneitek, Törvényeitek, köz bódogságokat, melly alatt minden ember nyög külön, de soha ezen tzeloktúl egyitek sem áll-el. Szóval mindég egy mást vakitjátok, tselekedettel húztok, vontok. Beszédébül, ó Totoposznak Bóltse! ezt értettem, melly szerint tinéktek Isteneitek tsak annyi tudományt engedtek, a' mennyivel nyomorúságaitokat 's bolondságaitokat által láthassátok, de töllök soha meg ne szabadúlhattok. Azért hizlaljátok elméteket édes álmokkal, szép képzelődésekkel, hogy nyúgodalmatokban valóság nints. Kitsoda nevezte közötetek legelőször a' közönséges nyomorúságot közönséges bódogságnak? a' közönséges rabságot közönséges szabadságnak? Köz bódogságnak tartjátok azt, mellynél fogva egymást huzzátok; szabad életnek azt, a' mi benne teket tömlöztre, vasra hány, fejetek' el szedi, és a' beszédnek szabadságátul is el tilt, tagjaitoknak pedig minden mozdulását Törvény alá veszi. Én tsak annyiban tsudálhatlak benne-[57]teket, a' mennyibenn nyomorúságatoknak valóságát álmokkal gyönyörűsége tudjátok hozni, és tudatlanságokat, képzelődésekkel tudománnyá tenni.

Ezen szavait végezvén, a' gyümölsös Kertbenn indul-el sétálni, és enni. A' nagy alma fák közt tévelyegve meg lát egy akasztott embert; kiált, hogy Totoposznak szerentséjére reá akadt! Az esetet látván Trézéni, vizsgálja; és kinyilatkozik, hogy ezen szerentsétlen, Feleséggel, sok gyermekkel, sok adóssággal lévén, a' köz jóra adóját meg nem adhatta, mellyért tudára lett, hogy fogságra vitetik. Vólt még egy kevés vagyona, a' köz

¹⁰⁰ TÚ II: veszekedhessetek!

szükségre; de ezt¹⁰¹ tölle elébb más tartozása el vette; azonn túl kereketinek idejét el vesztette, és így inségbenn belé esett. Isteneihez sok izbenn fohászzkodott, de ezek szegényeiket e'¹⁰² Világonn a' gazdagokra bizvánn, dólágabann már belé nem szólhattak.

A' Kirakades a' holtat egy ideig nézvénn, megszólal: hogy e' szerint tehát Totoposz közönséges bódogságának virágzó fája illy gyűmölsöket terem? hát már ezen esetet Tudományotok, és¹⁰³ Törvényetek, miképpen hazudják jóra, vagy igazságra?

Mester¹⁰⁴ Kukumedoniás felel, hogy ezen Embert ingyenn sem nyomorúlt sorsa, hanem meg romlott vére ölte meg; mivel illyen¹⁰⁵ állapotban sok ezer számban vannak ezen Országokban a' lakosok, de még sem aggatják fel magokat mindnyájjan. Hogy pedig ez, a' vérnek meg veszésétül, vagy elmebéli dühösség' 's bódulásból jön: bizonyos azok által, kik elégséges élelemmel, gazdagsággal birvánn e' Világabann, magokat még is nagy számmal főbe lövöl-[58]dözik, fel aggatják, 's hasokba kést vernek. –

Kikikikirakaduhu ments meg! mond a' Vad, ez mind Jupiternek védelme alatt esik meg rajtatok a' közönséges bódogságabann? Mikor akasztottfel Kirakadest a' kéttségbe esés? Kérlek ne oktassatok, hogy tudományotok meg ne öljön!

Ezen szavai után a' Vad, egy magas alma fára fel hág, melynek gyűmölsét eszi. Trézéni, társaival sorba ül, rendeléseit elébb a' holt iránt megtéve, el¹⁰⁶ maradtó árváit holtig való tartásra a' maga javai közé vette. Tariménés ez által meg illetődésre hozatván, kérdi a' Böltset: hogy jóságos tselekedeteinek jutalmát, várja é az Istenektül? Tudják ők, felel a' Bölt, kit, hogy, és miért jutalmazzanak. Nékem kötelességem a' jóságos tselekedet, melyre Vezérem a' Józan okosság, jó Lélek, és Ember társaimonn szánakodó szivemnek érzése. Jutalmamra szolgál az a' gyönyörűség, melyet minden Jámbor érez magában, mikor az Igazságnak szolgál, és az ártatlannak elnyomattatott ügyét védelmezi. Ó! melly édes öröme az igaz Lelki

¹⁰¹ TÚ II: azt ¹⁰² e' [Javitva ebből: a'] ¹⁰³ és [Autográf beszúrás; TÚ II: tudományotok, törvényetek] ¹⁰⁴ Mester [TÚ II: nincs új bekezdés] ¹⁰⁵ illyen [Az első betű átírással javítva] ¹⁰⁶ el [Beszúrás; TÚ II: el maradtó]

isméretnek, ha Istenek nem vólnának is, midőn a' Természetnek kiáltására a' porba tapodott ártatlant fel emelheti, 's zokogó szivérül szemére áradott könnyeit onnan kitörülheti! Tsak az igaz Emberi sziv az az Óltár, mellyen Isteneink előtt Jóságos tselekedeteinknek kedves áldozatai éghetnek!

Valahányszor jót tselekszel, soha ne gondolj reá, mitsoda nyereségedre szolgál. Ha mindég fizetésért, reménységért tselekszel, érdemed soha sem [59] lessz; sem lelkednek gyönyörűségére nem szolgál.¹⁰⁷ Szolgáljad a' Természetet, és annak igazságát, mint szülő anyádat, kinek drága ajándékival élsz; 's jutalmadat már tölle holtig el vetted. Isteneidhez közelítszsz Lelkedbenn, de az Emberekre nézve se félj, bár természettel irigyek.¹⁰⁸ Soha se romlik meg a' Világ annyira, hogy az igaz Emberi érdemeket ne betsülje, akármelly ragyogó fényességbenn mutogassa is magát az arannyal mázolt alatsónság. Azért is,¹⁰⁹ soha a' Természetnek kimaradt érdeme, magát pénzel senkiben helyre nem hozhatja!

Ó! hogy lehessen, fel sohajt Tariménes, érdemessé lenni, és az Isteneket valójában ismérni! Irva van benned isméretek és Törvények. Nem szükség tettszések, igazságokat véres áldozatokban keresni. Valamikor akár jó, akár hibás tettemről ágyamban éjjeli nyúgalmamra lefeküvén, Lelkem isméretit meg-kérdem, mindenkor tsak úgy felel, mint Jupiter maga felelné. Ne is hidd, ha mondják, hogy Isteneid itt vagy ott lakoznak, 's arra keressed őket: Ha szivedben, lelkedben fel nem találod Léteket; minden Vallásbann, Templomban, áldozatbann elvesztetted Igazságokat örökre. Ha Jupiter a' Természetet magának ismértető eszközül nem rendelte, kívánhatja é hogy ismérjék? Valamiről bennem az értelem hallgat: reám nem tartozik! De nem is büntethetnek Isteneink azért, a' mit tudnom nem engedtek; sem magyarázatjára nem vagyok köteles annak, a' mit semmi tekintetbe meg nem érthetek!¹¹⁰

[60] Valami¹¹¹ Természetben nints, nem igaz; a' melly dolog pedig igazságával az Emberi Nemzet elméjében vetélkedések közt forog, örökös kérdésbenn marad, és tsak Istenekre tartozik.

¹⁰⁷ TÚ II: szolgál! ¹⁰⁸ irigyek [Autográf javítás ebből: irigyel] ¹⁰⁹ is [Autográf beszúrás a margón; TÚ II: Azért soha] ¹¹⁰ TÚ II: érthetek. ¹¹¹ Valami [TÚ II: nincs új bekezdés]

Sirva kell fakadnunk az emberekenn való szánakodásbann, midőn látjuk, hogy Jupiternek orrába perseltt bőrrel füstölnek. Az Isteneknek szaglások nintsen, és bűdös gőzödre nem ügyelnek, hogy azt ditsőségekben kedves áldozatul szagolják. Tsudálatos szokásainál fogva kiki a' maga részire húzza Jupitert, hogy néki kegyelmezzon 's ötet áldja. Jaj azon Istenségnek, ki irgalmát, Emberi vélekedésektől függeszti fel!

Kukumedoniás eltátott szájjal, kimeresztett szemekkel, mejjénn kezét öszve téve, 's előre görbülve Trézéninek beszédit el-epedett szomjúsággal hallgatta; nyámmogva nyeldesvén okait alá magába. Azomban a' Kirakades egy kemény almát sebes hajítással, úgy nyakszirtjához alkalmaztat, hogy földre borúl: Nyeldesd alá jól, mond néki, Totoposznak tudományát, hadd akasztasson fel téged is! ezzel nevetésre fakadvánn ki, olly rémitő bődülést teszen a fánn, hogy a' bokrokonn 's kertekenn tol-láskodó madarak egyszerre fel reppenvén, a' látásnak határában mint ögyvelgő fellegek kóválygottak, és külömbkülömbb féle kiáltásokkal töltötték-el az Egeket.

Mester¹¹² Uram nyöszörögve, és fájdalmát magában szorongatva, igen savanyú tekintettel forog [61] egyre is, másra is, hogy méltatlanságát látnák, és ügyét ítélnék. Végre, mig Tariménes nevetett, s Trézéni mosolygott, meg szállal: hogy ezen manér ugyan Kirakaduhubann hadd járjon, de Totoposznak minden illendőségével ellenkezik.

¹¹² Mester [TÚ II: nincs új bekezdés]

VII. SZAKASZ

*Trézénit egy Vitézlő Férfi meglátogatja. A' szokott manérnak
haszna 's nevettséges volta előfordúl.*

A' Katonaságnak belső szüksége, felfedeztetik.

Midőn itt mulatoznának, másod naponn egy Vitézlő Férfi Trézénit, mint rokonát meg látogatja. A' Kirakades nézi, hogy lábait térdig szenes üszkökbe duggatta, melyek lépéseiben nyiszognak; sarkára szúrós tövisset kötött; fejére pedig egy nagy három szegeletű Tölgyfa kérget tett, mellyenn egy baglya toll habzott. Torkát szoross kötésekkel fojtotta-meg, mellynél fogva homlokánn és vakszeménn kidagadt vérerei, mint magokonn kúnkorgó giliszták úgy látszottak. Feje, nyaktsiga tsontjába ütve, petzek meredekséggel állott; minden szőr nélkül való mosott ábrázatja pedig vakart mezitelenséget mutatott: haja megtekerve, és nyakszirtja' tövéhez szorítva, meredtt állással lútt hátra: Testének egyenes-ségével inkább sarka felé láttatott görbébbnek lenni, mint előre; hasa bésüjgedt; mejje pedig állához dagadt fel.

[62] A' Kirakades módos formájára elvigyorodván, mellette körös körül ugrándozni kezd; kivel amaz mindég szemközt forog. A' Vad azomban a' Vitéznek feszes bőrit tsipkedni kezdi, ki e' tsuda körül habozó tekintettel, és reábámúlt rémuléssel kavarog szembe, lábúj hegyenn szök-dösve, 's tsipkedett bőrihez sziszegéssel kapkodva. Értésére adják, hogy ez nagyonn betsületes Totoposzi, ki iránt ezen Népnek manérja, az efféle vele való bánást szorossan meg tiltja. A' Kirakades kérdi: hogy hol lakna a' manér? és járt é oskolába? mivel még ezt nem ismerné. Akasztat é szintén úgy mint a' Törvény? vagy másféle gyomrozásokkal és sanyargatásokkal szokta a' közönséges bődogságot szaporítani?

A' Manér, felel Kukumedoniás, elmúlhatatlan köteleességeket rendel a' Tudomány és Törvény felett; mellyre nézve egész Totoposznak paransol. Törvényei¹¹³ szerint, (ha két Polgár együtt találkozik)¹¹⁴ nem tsak

¹¹³ Törvényei [TÚ II: új bekezdés] ¹¹⁴ TÚ II: nincs zárójel

bőröket tsipkedni nem szabad, sőt egyik lábával mindeniknek vagy előre vagy hátra vagy oldalt kelletik lépni, a' másikat hozzáütni, melly alkalmatossággal hasonlóul mindenik köteles nyakát előre nyújtván, mint a' mértékletes gólya, orrát kelepelve föld felé hajtani. Ha valakire köhögése reá érik, kivált Aszszonyságra, egész torkából köhögni nem szabad, hanem keszkenőjébe borulván, tsak orrábann tesz afféle kellemetes apró kúntzogásokat. Ha tagjai öszve alusznak is nyújtózni nem lehet. Mások előtt eldűlni, feküdni, illetlen; hanemha az ismérettség nagy. Fő Asztaloknál sokat enni nagy véték; sőt úgy [63] szép, ha az ember maga miatt reá mehet, hogy éhenn maradjon. Az orrát, ha tsak véreinek habja homlokábann árvezzé nem válik, dörgéssel, tsattogással asztal felett fűjni nem szabad.

Azomban, halálos ellenségét, ki mindig vesztét kívánja titkonn, mellyet jól tud, nyilván köteles meg ölelni, tsókolni, barátságával előtte ditsekedni, 's azt szívesen köszönni. Ha Házastársához lopkodja magát, jó kedvel kell fogadni; kifordulván a' szobából is, hogy kedves Vendége hivségét, Aszszonyának, annál bátrabb és mélyebb tisztelettel mutathassa, avagy bizonyithassa meg.¹¹⁵

Minden Uri Háznak, ha költségében megszakad is, szüntelen való küszködését arra kell fordítani, hogy szomszédinál gazdagabb asztalt, és fényesebb készületeket tartson. Ha valakinél Vendég vagy, (: bár eledel képiiben veszedelemmel, 's ital helyett pestissel kínáljanak is :) véllek élni kell; különös drágalátos íznek mondván a' benne való döghalált is. Ha ezüst kanalad' Vendéged asztalodrúl, onnan felkelve, 'sebjébe dugja, meg szállítani érte manér ellen van: Sőt ha más rokonod előtted szemébe mondja, te esel rettenetes ortzapirulásba, ki köteles vagy a' tolvaj helyett magadat szégyenleni; és noha ezüst marhádat szemed láttára veszik tőlle által, még is azonn kell esküdni, hogy nem hiszed, nem igaz, nem úgy van, nem tiéd; mellyet azonban mint magadét el teszel.

[64] Ha valakinek¹¹⁶ ajja a' szép Társaságban, reménytelenül ki szökött természet szerént való széllal zendül-meg, a' halálra sértett Manérnak,

¹¹⁵ meg [Autográf beszúrás; TÚ II: bizonyithassa.] ¹¹⁶ Ha valakinek [TÚ II: nincs új bekezdés]

utolsó Ítélet napja szakadt reá, és gyalázatjának sirjába temeti; Ez¹¹⁷ olly veszedelem, melyben a' szerentsétlent vigasztalni sem lehet, mivel még nagyobb szégyen.

Mikor valamely Fő rendű szomszédod, tsonka, benna, felpuposodott, és őszve tsabzott termetű gyermekét hozzád viszi: mint Párist, ha fiú, Hé-lénát ha szűz, kelleit ditsémed, éppen a tsuklásig. E' felett, mentül eszetlenebb furtsaságokat mond, annál inkább köteles vagy okosságát minden éltes emberek felett ditsérni.

Az Ifiú¹¹⁸ Aszszonyt, Isten Aszszonyok szépségéhez kell hasonlítani. Hijába nyúlik orra ábrázatja előtt egy sing hosszával előre: meg vakult szemének zöld sárgára sápadt hājoga, hijába düjjedt ki szemöldökénn túl: ortzáján táborbann szállott ragyái hijábann láttzanak úgy, mintha puskapor lidértzel vólnának feketére sütögetve; mind kellemetességgé kell esküdni, a napnak szemközt égő Világa ellen is.

Ha tsoportokkal reád mennek, és vagyonaiddból kiesznek, ki isznak: nagy alázatossággal kell őket követni, hogy véllek magadat még jobban is meg nem étethetted. Mikor drága készüléteidet, szekered', kotsid', el kéri ideig, és diribba-darabba viszza küldik: néked kell előttök reménkedni, hogy a' mentségekkel magoknak alkalmatlanságot ne okozzanak 's a' t.

[65] Már így ez a' Manér Totoposzi, mond a' Kirakades, a' Törvény Totoposzinál is bolondabb; tsak az a külömbség, hogy ő nevettséges bolond, a' Törvény Totoposzi pedig szomorú bolond, de a' közönséges nyomoruságot elég serénységgel szolgálja. Ez a' Manér Totoposz minden bizonynyal nem járt Oskolába, és fel kellene akasztatni, vagy Artenis által elkergettetni. – Nem lehet, felel amaz, mivel ez Artenisnél is hatalmasabb! – Itt tehát, viszza szól a' Vad, mentül bolondabb valami, annál nagyobb hatalommal él, a' mint láttszik.

Nem jól látod, úgymond Trézéni; a' Manér az emberi természetnek elkerülhetetlen gyengeségébenn meg alázó titok, és sunda haszon, de egyáltalábann szükséges. Mind azon meg számlálhatatlan dőlgekban, melyek a' Törvény alatt élő emberekre tartoznak, szüntelenvaló őszve-űtközések nélkül lenni nem lehet. Az egymás ellen vett kisebb nagyobb

¹¹⁷ TÚ II: temeti; Olly ¹¹⁸ Az Ifiú [TÚ II: nincs új bekezdés]

sérelmek úgy hánkódnak mint a' Tenger habjai, melyeknek nagyobb része tsak vélekedés, gyanú, vagy lelketlen árulások által származik, és hazug állítás. Ha kiki azonnal boszszút akarna szomszédjánn állani, a' Polgárok egy mástól elhúznák életeket, és különkülön házra zárkoznának; mellynél fogva a' köz jónak munkája meg szünnén, ezen felül a' Hazának fiai költsönbenn magokat agyonn is vernék.

A' Manérnak szükséges vólta tehát ebbenn áll: hogy az emberek, nagyobb részben egymást tit-[66]konn üldözve, utálva, s nevetve; magok közt szembe, mint szerelmes barátok úgy éljenek, 's a' köz jóra dólgozzanak. Itt a' meg alázó Titok, és sunda haszon.

Ha már tsak ugyan lehetetlen az embereket olly tökéletességre vinni, hogy egy más ellen indulatra ne ragadtassanak, igen szükséges és hasznos, hogy a' Manér dühösségeket zabolázza!

Ugy is¹¹⁹ a' kik egy ideig ellenségek, idő múlva barátok lesznek. Kár lenne kinek-kinek minden sérelembenn boszszuállásra fakadni, mivel ez által magát hiv barátitól fosztaná-meg; a' Társaság pedig utolsó lehellei között, mint szüntelen való véres áldozat haldoklana. Így a' Manér, mellynek természeti szemérem, betsület, illendőség, és szokás; az Emberi titkos de közönséges irigységet, haragot, alatonságot, utállatot 's a' t, setétre zárja, és türhető szinnel fedezi; 's bár ha utállatos is, de idejében mindennek jól esik, mivel jobb az öldöklő boszszu állásnál. Nem olly káros, ha titkos ellenséged szemben meg tsókol, mint ha agyonn üt. Hazudjék, tsak ne öljék! Ó bódog Manér! hasonló vagy a' szép testhez, melly a' beleknek bűdösségét, és a' gyomornak rút sárját kellemetes szinnel takarja bé!¹²⁰

Hibául tészik-ki az embereknek, hogy magokat tettetik. Tettetik, mert nem Angyalok. Mi lenne belőlle, ha valaholott valakivel egybe találkozol, a' mit rólla gondolsz és érzessz, mind szemébe mondanád? Láttál é valaha nálla nagyobb [67] zűrzavart, és bolondabb Társaságbéli Életnek módját?

Trézéni¹²¹ ezen szavait végezvén¹²² Vitéz rokonával 's Vendégivel a' Hadi népnek meglátására (melly éppen mellette foglalatoskodott)

¹¹⁹ Ugy is [TÚ II: nincs új bekezdés] ¹²⁰ bé! [Autográf beszúrás; TÚ II: takarja!]

¹²¹ <Azomban> Trézéni TÚ II: *Azomban* Trézéni¹²² ezen szavait végezvén [Autográf betoldás a margón; TÚ II: Trézéni, Vitéz]

kisétál. A' Kirakades szemre veszen két hosszú sor Ember formát, mind meg merevedve 's megnémúlva: kérdi, hogy ezek talán itt mind fábúl állított vázak? de látja, hogy egy közölők sorok közt sétál mezitelen háttal, kit a' többi mind addig ütüget, míg vére sarkánn alá nem foly. Ezen betsületes embert, mond a' Vad, Totoposznak manérja most igen alkalmatlan tisztességgel fogadja! vagy Oskolában jártatják, mivel itt a' tudomány és mesterség által szerzettett közönséges boldogság, erőszakos halállal, rabsággal, és mindenféle kinzó szerszámok által tartatik fenn, úgymint, páltzával, akasztófával, fő letépéssel, 's a' vérig való veréssel, mellyet halálíg raboskodtató vasak követnek.

Ezt végezvén a' Sereg, magát más formábann veszi. Fére visznek közölők egy néma vázat, kit a' többi szó nélkül valamelly hosszú tüzes botokból nagy dördüléssel földre ont. Ezt már, mond a' Kirakades, talán ebédre pukkasztotta föbe a' többi? Ezt, felelnek néki, a' Törvény ölette meg, mivel Királynéjához, Hazájához való hivségét meg szegte, és arrúl több izbenn lemondván kötelességéből kiszökdösött. Itt hát az élet, mond a' Vad, senkinél sem magáé, hanem másoknak tulajdona? hogy tudtatok életet, halált úgy öszve tserélgetni? költsönbe haltok egy más-[68]ért; de valakire előbb kerül a' sor, alkuját igazságosnak találni nem fogja. Ezen Totoposzt is a' Hazának köz java ölette meg? Igen sok Embert veszti közönséges boldogságokat,¹²³ – sok ezereket raboskodtat és kinoz, még is tsak annyi jut egynek-egynek belőlle, hogy magát, velle együtt fel akasztja?

Tsak az a' baj, reá felel Kukumedoniás: hogy az Ember tudatlan lévén, kötelességét nem ismérte; 's veszedelmét is, azt elhagyván, meggondolni nem tudta! – De, hogy vagy hát tudományoddal? mond a' Vad. A' Katzikoknak fejeket azért szedték-el nagyobbik végénn, hogy belőlle nagy kortyokkal ittak; ezt azért ölték meg a' kissebbik végénn, hogy belőlle kitsint kapott? hol van hát tudományotoknak a' dereka? ott telepedetek meg, mert a' két véginn kedvetlen Manérral fogad benneteket. Tsináltassatok a' Törvény által valamelly Tudomány mértéket; és szabjátok ki az Emberek között, mennyi tudománnyal éljenek! Tsalárdssággal

¹²³ <mond a Kirakades továbbá> [Autográf betoldás, majd ennek törlése a margón]

éltek, mivel némelyeket belőlle a' megveszésig jól tartatok, másokat véle szomjann hagytok. – Nintsen olyan ember e' széles Világonn, felel a' Mester, ki a' Tudományoknak derekát, azaz közép pontját feltalálja, hogy mindenütt azonn álljon meg: vagy innen marad rajta, vagy ha oda jut, bizonyosonn odébb megyen! – Nohát, mond a' Vad, mindnyájan veszedelemben vagytok.

Trézéni beszédhez fogván, következőképpen világosit: Valaholott már az ember, fejében [69] gőzölgő gondjával, és testéből ki tsorgó veréjtékével kéntelenítettik élni, úgy hogy különös birtokra, vagyonra szorítatván, azonnkivül sehol prédája, sem szabad élleme nem lehet, ott igazsága, gonoszsága, a' Természetben világosságra jön, és egyenesenn fel fedeztetik. Néked is, másnak is önnön szorgalmatosságából kell élni; igazság é hogy általad keresett élelmedet a' szorgalmatosság nélkül élő erőszakos, szádból kihúzza, tsak azért, hogy nálladnál erősebb tagjai vannak? Midőn te Kirakaduhban sok futással, fáradttsággal, tsúszással, mászással, leselkedéssel egy nyúlat elfogtál, és etted; igazságnak érzetted é, hogy más, ki addig hasalt, előlled elvegye, 's téged éhenn fáradtonn ott hagyván, vele maga lakjon jól?

Minden embernek tulajdona a' maga teste és annak veréjtéke; tulajdona a' maga értelme és annak mivei: Mitsoda igazság mellett kívánod a' más testét a' magad számára sajtóba tenni? mellyik embert teremtette Jupiter nem magáért hanem te érted? Ha erőszakkal húzhatod a' nálladnál gyengébbet, téged is szinte olly erőszakkal húz a' nálladnál erősebb. Kitsoda már oly nagy erő e' Világonn, a' kivel idő, alkalmatosság szerint senki se birhasson, hogy ezen dólgot igazolja?

Ártatlansággá válik hát az Ember, mihelyt élete önnön veréjtéke által tápláltatik; Ördöggé leszz az, ki ezt tőlle akaratja ellen elhuzza, vagy semmit sem adván neki érte, vagy an-[70]nyit adván, a' mennyibenn ez meg nem nyughatik. Valaholott már ártatlanság van, védelemnek is lenni kell, és büntető igazságnak is.

Minden Embernek testére egy formánn állították Isteneink a' tagokat, mellyel örök igazságok fedezte fel magát: hogy tudniillik egy forma segedelebenn és erőbenn alkodtatván kiki, egyik a' másikért, ingyenbenn ne legyen, hanem költsönbenn: sem nem erőszakkal, hanem szabad

egyezéssel. Valaki legelőször szomszédjának ezt mondotta: add nekem magadat, bódobabb leszél hatalmambann mint szabadságobann,¹²⁴ hitető vólt. Itt nem olly szabadság értetik, melly ragadoz, hanem ollyan, melly szabad akarat szerént veszi magát törvények alá!

A' Törvénynek óltalma, s büntető igazsága, egy néhány ezer Pólgárt fegyver alá rendel, hogy a' sokaság bátorságobann lehessen, mellybül ezek is élnek. Hibázik é a' köz jó, ha azokat bünteti, kik ellene hitetlenek? Mit teszen egynehány embernek élete, egynehány milliommnak meg maradása mellett? kevesebb áldozat ez, a' meg maradásért, mint a' mennyivel nállatok a' természeti szabadság magának áldozik; mivel ott minden erősebbnek szabad lévén a' gyengébbet ölni, és a' több tsoportnak a' kevesebbet verni,¹²⁵ az Ország népe szüntelen való véres áldozat: a' holott nem szomszédási segedelem forog fenn a' felebarátok közt költsönbe, hanem gyilkosság 's halál. – Mi?¹²⁶ mit mondaszsz? felel a' Kirakades; mi közöttünk száz verekedésbenn sem esik-el annyi ember egy mással [71] öklözödvé, mint itt nállatok tsak tömlötzeitekbenn elrothad. Mert több Embert nevel itt a' köz bódogság, mint nállatok a köz Vadság, mond a' Mester. Ti hát, felel amaz, a' bódogságot nem az élet módjábann, hanem tsak a' nagy számbann keresitek? de tudjátok é, hogy egy szabadságobann élő embernek több bódogsága van, mint ezer éhező rabnak? Tsak azért szaporitjátok magatokat, hogy tömlötzeitek üressenn ne maradjanak, és a' Törvénynek, legyen mit ölni? Mitsoda szerentsémre szolgál, ha másoknak szabadságokért életembenn rabságot kell viselnem; és meg ölnek törvényesenn azért, hogy helyettem más élhessen? A' közönséges veszedelembenn óltalmaztatók magatokat közönségesenn; a' békességnek idejénn pedig nyugodjatok egygyütt. – Igazságod,¹²⁷ felel a' Bölts Trézéni, ollyan népre tartozik, melly még kézi mesterségből nem él. A' hol a' házából minden ki kél, a' dolog meg szűnik, az élelem el fogy, óltalom pedig tápláltatás nélkül tehetetlen. A' munkálkodó Sokaság már itt a' gyomor; Vitézlő seregek a' védelmező kezek: ha a' gyomor

¹²⁴ szabadságobann [Autográf javítás átírással ebből: szabadságobann] ¹²⁵ verni [Autográf javítás átírással ebből: ?nézni] ¹²⁶ Mi? [TÚ II: új bekezdés] ¹²⁷ Igazságod [TÚ II: új bekezdés]

üressen marad, kéz nints. A' kezek így kiáltanak: mi óltalmazzuk a' testet. A' Test ezt feleli: én általam tápláltatok, 's én rajtam éltek; próbáljátok meg, szakadjatok-el töllem, és lássátok erőtöket, magatokban mit tehet?

Ó szerető Apám Uram! mond Tariménes, hogyhogy lehessen ezeket egyeztetni? kétségre hozatom. Tsak ezt hozd-ki belőlle szerető Fiam! mond amaz, hogy az Ember minden próbái mellett is, mellyekkel [72] magánn segíteni kíván, nyomorúlt. Mivelhogy szólhat, magát nagyra beszéli fel, 's értelmével egyéb állatokon uralkodik: de ezen Uralkodó Értelmet az Emberi Természet olly drágánn fizeti, hogy egy fillérrel sem ér többet; melly szerint világi bódogságára nézve tsak ott van az Ember is, a' hol a' többi állat. A' mi kétségedet illeti: Valameddig az Emberi dologok iránt elmebéli küszködésekbe nem esel, és kétségeskedni eggyel mással el nem kezdessz, soha addig a' dolog valóságát tsak annyira sem láthatod-meg, a' mennyire az Emberi gyengeség megengedheti. A ki nem kétségeskedik, soha sem okoskodik. A' ki nem okoskodik, soha sem gondolkodik. A' ki nem gondolkodik, nem Ember!

VÉGE A' MÁSODIK KÖNYVNEK.

TARIMÉNES' ÚTAZÁSA.

III^{dik} KÖNYV.

IRTA BESSENYEI GYÖRGY.¹

¹ A cím végig végig nagy betűvel. A címlap alján a következő bejegyzés olvasható:
A' S. Pataki Ref. Oskolának ajándékozta az Író. 1802^{dik} esztben.

[1] EMLÉKEZTETÉS!

Olvasó Barátom! e' Munkának folyamatjábann tanálsz szélyel elhintve olly' szóllásnak formáját, melly más Europai Nyelvekre tartozik, és eddig Magyar Íróink között gyakorlásba nem vólt; de ha Magyarsága, ereje, értelme meg van, tsak az a' hibája, hogy nem vagy hozzá szokva. Az is eszetlenség, ha a' nyelvet gyökeréből kívánja valaki ki tekerni, és a' gyakorlott szó helyébe ismételten szót tsinál: az is bolondság, ha Írásunk módjábann öröké ott akarnánk maradni, hol száz Esztendővel² ennekelőtte vóltunk, hogy nyelvünket eszetlenül szeretve tartsuk-fenn örökös vadságábann. Magyar Fordítás, az igaz, újjításainál fogva tanáltatik ollyan is, melly az Olvasót ájulásba hozza. Ez attúl esik, hogy a' Fordító a' két Nyelv közt el téved, mellyek közzül egyiket sem érti. Jó lenne, ha Magyar Munkáját a' Magyar Nyelvnek tanulásánn kédené. De tsak ugyan fordítani én se bátorodom, félvén attól, hogy a' két egymással ellenkező Nyelvnek fejembenn-való ögyvelgése, töllem észrevehetetlenül is, Magyarságomnak ne ártsón.

Mindazonnáltal,³ mivel az egész fejem fordítás, nem tudvann addig semmit mig Idegen Nyelvekenn nem tanultam, lehetetlen azoknak módját olly szorgalmatosann el kerólni, hogy Írásombann újj szóllás' formáját ne találjanak azok, kik Francziáúl, Németül nem tudnak, mellyet magam észre nem vehetek.

Mindent el követek, hogy értelmeimet természet szerint-valókká, világosokká tehessem; és ha [2] mégis néhol homályba borúlnak, botsásd-meg, arrúl meg emlékezzvén, hogy tovább nem mehetek.

Sok helyenn a' Dolognak nehézsége is okozhatja, és a' magam gyengesége is. De hogy lehessen olly nyelvben bizonyos módonn írni, mellybenn még a' Tudósok, Filosofusok, Poéták, Törvény-írók, Ékesenn szóllók, semmi módot meg nem határoztak; hol valamennyi irt, ír, mind annyi módonn megyen? Magadnak kell módot teremteni.

A' Magyar Könyvekbenn leginkább Bibliái Írás' módját látok, de az tsak ott tökéletes az hol van, és Világi Íróra nem tartozik.

² Esztendővel [Javítva ebből: esztendővel] ³ TÚ II: Az itt következő szövegrész hiányzik. Lásd még az 5. jegyzetet!

Akár Telemakust, Tassust, Homerust irdd Szent Írás béli módonn, akár ezt azoknak pennájokkal; egyik se fog semmit émi. A' Szent Írás' módja tehát olly különös, hogy Bibliánn kívül nem lehet, sem hozzá Világi mód nem férhet. Virgilius' Éneke helyett, Habakuknak egy részét, helyheztesd Eneissébe; Tegyed ellenbenn Tóbiást Eneás helyébe: tsudát tsinálsz.

Artenis sem Beszélhet úgy, mint Ruth Asszony' Könyve; sem Trézeni, mint Salamonnak Éneke.

Mit mondanál, ha Artenisről írnám: hogy ollyan mint a' fábúl tsinált kösöntyű; hogy orra hasonlít a' toronyhoz; fogai mint kettősöket ellő júhok, mellyek Gileádról le nyirják a' füvet. Ha Trézéninek mondatnám véle: hogy ó te derék Trézéni! ki egy ezerbe is oda illeszsz, kényszeritelek tégedet a' szarvasokra, vad ketskékre, légy hiv hozzám 's a' t. ezek titkok; mi titkokat nem irhatunk.

[3] Mikor az Elme szélessenn ki terjedett munkába van: a' Nyelvet, mint kezébbenn lévő eszközt, okainak világos fel fedezésére nagyonn kényszeríti. Az Elme és ennek okoskodása véghetetlen: képzelődése szüntelen habzó széles Tenger: a' szó pedig nem sok, és számba vétethetik. Meg szorúl az Okoskodás, melly miatt kéntelen a' Nyelvet erőltetni. Hány gondolatot kell fére hagyni, melly homlokunk alatt meg fordul a' miatt, hogy egyenesen a' maga természetibenn ki nem mondhatjuk; a' hoszszú kimondással pedig erejét elvesztjük.

Mentül öszvébb foghatsz a' dólgoznak értelmét, mentül rövidebbre veheted a' szóllásnak formáját: annál nagyobb világosságot, erőt, és fel-emelkedést mutatsz. Mikor leg természet szerint valóbb módonn irsz, leg mesterségesebben irsz. A' leg nagyobb könnyűségnek látszik, mégis ez az a' könnyű dolog, mellynek meg tanulása minden világi mesterségek felett való nehézség.

Ezek miatt szorúl-meg az Okoskodás; mert hoszszasonn elő beszélve, szegivel, végivel, környűllálásaival mindent ki-irhatsz, de nem lessz ereje, se méltósága, sem kedvessége, kivévén kopasz és hideg értelmeit. De az illyen könyveket ásítózva, és⁴ szájjal haj! hajgatva olvasod; és végre álom jövén szemedre, kezedből kiejted.

⁴ és [Autográf beszúrás]

A' legközönségesebb dólgot tiszta Magyarsággal kétféle módonn le irhatod úgy, hogy egyiket olvashatják, a' másikat nem szenvedhetik. Ez az a' mesterség, melly által a' nyelvnek szegénysége okoztatik, mivel nehéz meg tanulni.

A' Nyelv engedjen hát az Elmének, nem az Elme a' Nyelvnek. A' Nyelvet tudomány, böltesség éke-[4]siti, sokasítja, és nemesíti; de valamelly Nemzetnek nagy tudománya és esze nem vólt, Nyelve se ér semmit.

Nem a' szó szülte az értelmet, és szájadnak nyelvét, hanem az értelem tsinált beszédet nyelvednek forgása által életednek tapasztalásai között. Ne a beszéd tsináljon hát minket, hanem mi azt.⁵

A' szó helyheztetésbenn áll sok, melly a' beszéd' rendit szüli; de ebben is hol, mitsoda munkábann és⁶ írókban találsz meg határozást? Ki elébb, ki hátrább teszi ugyanazon szavakat; noha a' szó helyheztetésnek sok féle rendibenn kétség kívül tsak egy az, melly leg szebb.

A' mi nyelvünk nem olyan természetű, mint a' Deák: ezt elől-utól, keresztül-kosúl, össze-viszsa tegyed, minden módonn helyt áll. Azt mondja: *Ludit in humanis, divina potentia, rebus*. Millyen erős nyaktekerés; még-is⁷ helyes. De mondjad Magyarúl: *Jádzik az emberi, meny nyei hatalom, dólgokbann*; vagy: *Játtszik a gondviselés, dólgokban emberi*: szemedbe nevetnek.

A' roszs szó helyheztetés, ha illyen eszetlen módra nem hanyatlik is, minden beszédrendet rút, vagy leg alább igen közönséges formába önt; annyira, hogy velle akármelly szép dólgot tsuf színre lehet festeni: ellenben ha helyes, azaz, a' Nyelv' természetihez szabattatik, minden közönséges dólgot olly szép beszéd-rendbe veszen, melly által a' tsekélység is kellemetességgé változik. Mihent e' mesterségre rá mehetsz, rútúl irnod lehetetlen, akár melly semmiséget végy pennára.

Ezek eddig határoznak. De a' szép rendű beszédhez, legyen irva, akár mondva, temérdek tudomány: [5] olvasás és ész kell. Ha a' gondolatnak sokasága benned nem tálltatik, nints mit sem rútúl, sem szépen irni;

⁵ TÚ II: A hiányzó rész vége. Lásd a 3. jegyzetet! ⁶ és [Autográf beszúrás; TÚ II: munkában, Írókban] ⁷ <azért> még-is [Javítás a margón; TÚ II: azért helyes]

már pedig az, ellenvethetetlen igazság, hogy olvasás és gondolkodó magánosság nélkül az Elme meg nem áradhat.

Ha olvasásod sok, és gondolkodásod temérdek nints, fogd írásra magadat, azaz, vedd tsatomára gondolataidat, két három óriáig ha irsz, elméd ki apad. Mikor tsendesenn dohányozol; egyre másra gondolsz: úgy tetszik, hogy véghetetlen elmélkedéssel, tudással, látással vagy tele: de mihent íráshoz fogsz, hogy a' dólgot, mely Országra, Istenre, emberre tartozik, izeibenn szélyyel szedjed, és újra öszve rakjad, fejed füstöt vét, 's nem leled magadat. Ez, olyanokrúl van mondva, meg értsed, kiknek sem olvasásra, sem tudomány béli gondolkodásra, sem írásbann való gyakorlásra idejek nem vólt, vagy hogy legyen, magok sem akarták.

E' mind jól van eddig jó Ember!, azt felelheted magadbann, de hátra van még a' Nódusi⁸ görtskötés, melyet ki kellene fejteni. Mi hát az, kérdelek, mondd-meg? Bakatella, jó Író Atyámfia, feleled, és tsak ebből áll, hogy én hijjábann élnék, olvasnék, gondolkoznék Világ végéig egy pihőbe,⁹ mert nevezetes író, szó helyheztető, sem szép beszéd-rend szerző soha se lennék; adj hát születést is a' mesterség tanuláshoz. Ki tanul-meg hegedülni, ha ujja nints? – Helyes! Olvasó rokon!... de ha meg engeded hogy én is kérdjelek, felelj: Ki hegedül valaha ezer újjal is, ha sem tanítják reá soha, sem gyakorolja, sem módját előtte nem mutatják? Úgy é eszetlenségre tartozna [6] hinni, hogy valaki az Írás módjának reguláját meg olvassa, mindjárt *Fenelon, Passcal, Boszuvét, Cicero*, vagy *Lokk* legyen; de szintén úgy eszetlenségre tartozna állítani, hogy a legbóldogabb születésű ember is tanulás nélkül tanúltt legyen?

Ezen ide tett okoskodásomnak sorját oda ne vidd, hogy én tulajdon Magyar írásomnak módját kívánom példának adni a' követésre. Nem engedi meg a' szemérmetesség, hogy a' hivalkodást bennem illy képze-lődéssel tápláljam. Irok a' mint tudok; írj te is a' hogy tudsz.

⁸ [Megjegyzés a margón: nem Gordiusi?] ⁹ TÚ II: pihőbe [Javítva ebből: pihenőbe: a javítás téves, valószínűleg nem is a másolótól származik, eredetileg tehát a TÚ II-ben is: pihőbe]

Végre, én hivatallal nem élek: Professor, Pap, Mester, Deák nem vagyok; mint magános Lakos, szántóvető Gazda úgy írok. – Így¹⁰ nem tartozik reám, hogy Magyarúl a' Deákos Embereknél jobban irjak, és a' Tanítóknál többet tudjak. Élj, olvass, és gondolkozz!¹¹

Irta Bessenyei György.¹²

¹⁰ úgy írok. <kötelességem kasza, kapa, malatz hagyás> – Így ¹¹ A záró bekezdés szövege a TÚ II-ben: Végre, én hivatallal nem élek: Professzor, Pap, Mester, Deák, nem vagyok; mint magános Lakos, Szántó vető Gazda, úgy írok: *kötelességem kasza, kapa, malatz hagyás* – Így nem tartozik reám, hogy Magyarúl, a Deákos embereknel jobban irjak, és a Tanítóknál többet tudjak. Élj, olvass, és gondolkozz! ¹² TÚ II: A szerző megnevezése hiányzik.

[1] TARIMÉNES ÚTAZÁSA. III^{dik} KÖNYV.

I^{ső} SZAKASZ,

Artenis, Ország-gyűlését hirdettet.

Artenis látta már, hogy az Istenek egy Halandónak erköltseibenn mennyi kiterjedést engednek. Tapasztalta a' Természetnek vágyódásait, hol Uralkodásának gyakorlásával minden titkos Emberi mivet kitanúlt. Valaki szerentséseket tehet, az Embereket is könnyen által esmérheti.

Egy néhány milliom Polgár, külömbkülömbféle tartozásokkal lévén egymáshoz köttetve, kötelességeinek végbevitelét, itt, tudatlanságból, ott gonoszságból hibázza. A' vágyódásnak nints határa, következtésképpen a' szükségnek is határ nélkül valónak kell lenni. Igaz útakonn magának minden ember eleget nem tehet, tehát gyakorta vagy titkos tsalást, vagy erőszakot követ el Ember-mássánn, hogy annak akar egy, akar másbann való hanyatlásával magát fel-emelhesse. Totoposznak Fő Rendei pereknek tengerébenn úsznak. A' mennyi a' Lakos, több a' per; ezer ellenvetésekkel, környül állásokkal öszve szűrve és fonva. Tudta, hogy az egymás iránt való Emberi szeretet tsak addig terjed, mig haszonvételek egymásba nem ütközik. [2]Az életnek tárgyait kinézte, hol sok Biró a' Törvényes Igazságnak palástja alatt üzte hivatalbéli ragadozásait. A' valóságos Emberi kötelességet nem sok ember érti, és még kevesebb érzi. Kinek-kinek a' maga haszna ült méjjenn alá szivébenn, mellynél fogva egyedülvalóságát vévén tárgyának, felebarátiért lenni nem érkezik, sem akar.

A' Falusi Birótól fogva a' Királyi szélig, ügy borítja el az Országot; mitsoda felszentelt Halandónak adatott reá erő, hogy mind ezeket a' maga szemével látván, Birói széke előtt, önnön Lelki esméretinek világánál fontolja?

Illyen okokból foglalatoskodott Artenis Totoposz' Törvényneinek szerzésébenn és igazításábann. Országos Gyűléseinek nem a' vólt tárgya, hogy népének adóját kettőztesse, és rajtok személyes Hatalmának fel

emelésére dölgozzon, hanem hogy Országának belső titkos sebeit fel fedezvén, azokat orvosolja. Nem úgy érzett mint más Uralkodók, kik a' népet tsak annyibann tekintik, a' mennyibenn annak zsirját szophatják, minden viszontagságoknak által-adván őket ezenkívül. Nem kívánta Hazájának bódogságát a' Nemzetnek akaratja ellen 's a' felett szerezni, tudvänn, hogy a' bódogságot kinek-kinek önnön érzése határozza-meg részről; ugyan azért is ő, Országa helyett érezni nem akart. Tudta, hogy valamelly Uralkodó önnön tettzésit kívánja Tör-[3]vényül népének nyakába tolni, igazságaival az előtt gyanússá is léssz. Elég vólt Artenis-nek szerentséjét, ditsősségét abbann érezni, hogy Országa önnön kíván-sága szerént lehessen bódog. Ki veheti el az embertől életéhez való voxát, mellyet Isteneitől nyervénn, önnön verejtkével tart fenn? Avagy lehet é fenébb kegyetlenség és erőszak az Isteneknek és Természetnek állandó örök igazságok ellen, mint az embert magát magától meg fosztani? azaz, világi sorsa iránt élő akaratját Lelkétül, és életét tápláló veréjtkét, testétől annyira elfoglalni, hogy mind egyik mind másik tsak annyiban lehessen övé, a' mennyibenn azt valaki meg engedi néki.

Az alatt¹³ az Ország felgyülekezik és Ülést vesz. Burdószkiaradós-zposzi az¹⁴ Ország Birája fel-áll, és e' következő szavakat hallatja: Áldás és Ditsősség légyen az Isteneknek örökre, kik e' Háznak Népét most is köz javoknak elő mozdítására egybengyűjtötték! Örvendez Artenis a' Király, hogy a' Nemzetet Felséges Méltóságábann szemlélheti, kezeihez tévénn le Uralkodó hatalmát, az Ország' jelennlétenek és tanátskozásának ideje alatt. – Burdószkiaradós-zposzi minekutánna ezen szavait végezte, az egész Nemzet zudulásba jövénn, felemelt szóval kiált, ezt mondvänn: Artenis Szentség! éljen a' Király, és Totoposznak Uralkodó hatalma, java, ő általa!

[4]Meg indulnak Artenis kezeinek tsókolására; mellyet ő meg értvénn felel, hogy a' Király, Országának képe, kinek kezeit annak valósága, mivel velle egyenlőségben tanáltatik, nem tsókolhatja; de ha az Ország öszvetett méltóságábann meg oszolvá, külön-külön Polgári szemé-lyekben jönne, kezeinek tsókolását meg engedné. Így a' Gyűlésből kéz

¹³ TÚ II: *Azomban az Ország* ¹⁴ az [Autográf beszúrás] TÚ II: Burdószkiaradós-zposzi Ország Birája

tsókolás nem lehetett, hanem délutáni órákon a' mulattnak idejenn adatott reá alkalmatosság, mellybenn hol egyik, hol másik jelent meg, úgy mint személyes Polgár, Hazája' Méltóságátul megkülömböztetve.

Minekutánna ezen határozást, hogy Artenis a' Hazának Szentsége, az Ország' könyvébe beíratják, Burdószkiaradoszposzi a' régi szokás szerént Hazájának tanátskozását útjára teszi. De mindenek előtt kötelességében állott az Emberi Társaságnak igazságairól egy előljáró-beszédet vagy világositást tenni, melly kinekkinek következendő dólgai és okoskodásai között mintegy Vezér-tsillagúl szolgálna. Felséges Nemzet! mond, minden Emberi Társaság' Törvényes igazságának és bődögságának kútfeje tsak egy. Mi hát ez?¹⁵ Köz-akarat. Különös magát, kiki általadja közönséges magának: a' természeti vad szabadságot erköltsé változtatja, és ösztöneit józan okosságba helyhezteti; így változik Nemzetté; és vad Emberből Polgárrá. Ez, köz-akarat, mellyből származik az Uralkodó Hatalom, ebből lesz az el-ágazott Törvény, mellynek védelme alatt minden Polgár különös nyúgodalmával, vagyonával, bátorságban él. Köz akarat szüli [5] hát az Uralkodó hatalmat, hatalom szüli a' parantsolást, parantsolástól¹⁶ jön az engedelmesség, melly itt szabad akarat szerént való lévén, kit kit szabaddá téssen. A' hol egyáltalábann minden ember szabad, ott minden ember rab, mert kinek-kinek szabadsága lévén szomszédján erőszakoskodni, kiki rabságban 's veszedelem közt él. Engedelmezből származik hát az a' szabadság, hogy senki kezét senkinek személyjére, vagyonára ne tegye: hogy keresetivel bátorságban élve szabadon jöhessen, mehessen. Az Uralkodó Hatalom, vagy egy, vagy több személynek adatik által. Itt Artenisbenn lakozik, kinek minden tselkedete népének köz akaratja szerént esik Hazájára nézve. Így lelkesül ő a' Nemzet' hatalma által, és a' Nemzet ő általa. Ki is mint Országunknak megszemélyesedett szentsége, annak köz akaratja felett, sem azonn kívül lenni nem kíván.

Mihent az Uralkodó Hatalom oda juthat, hogy a' Nemzeti Társaságnak köz akaratja ellen és a' felett szabad¹⁷ tetszéséből¹⁸ akarhasson és parantsolhasson, sorsa iránt való köz akaratjából a' Nemzet azonnal kivetkezik;

¹⁵ Mi hát ez? <az egy?> [TÚ II: Mi hát ez az egy?] ¹⁶ TÚ II: parantsolattól ¹⁷ [Az utolsó betű tintafoltos] ¹⁸ [Az első három betű tintafoltos]

Királyi portékákká, és a' Felső Méltóságnak változánn tzeletzuláivá haszontalan Törvényeivel. Így, minden Uralkodó Hatalom, mely köz akarat felett paransolhat azoknak, kikenn Uralkodik, bizonyos erőszak, és erőszakos Uralkodás módja. Már ilyen esetbenn az Uralkodó változik egyedül mindenné, népe pedig semmivé, úgy hogy már a' Haza [6] magánál fogva többé sem nagy sem kitsiny, sem erős, sem gyenge, sem bódog, sem bódogtalan; 's végre sem állat sem ember, hanem tsak Urának elméje által tétetik időről időre mind egygyé mind mássá.

Kérdik, ha egy egész Nemzet adhatja é vagy adja é magát feltételek nélkül valakinek? Kiki szabad magával, és ha egy ember magát adhatja, miért nem egész tsoport is? Egy ember el-adja erejét, tehetségét azért, hogy meg fizessék, de akaratját nem; mivel természet ellen van, hogy a' sziv, vágyódásaiból, és a' lélek akaratjából ki¹⁹ vetkezzen azért, hogy mindent más érezzen, akarjon ő érte, ő pedig semmit sem magáért. Minden akarat javára törekedik annak, a' ki akar. Lehetetlen egy Nemzetnek annyira eltévedni, hogy tudva, magának bódogtalanságot akarjon; és ha magának gonoszt szerez, vagy megtsalattatik, vagy tudatlanságból esik. Mellyre nézve, ha valamelly Ország, hatalmát, erejét, méltóságát egy személyre függeszti is, ez akaratját megtartja magának, hogy ez²⁰ által nem bódogtalan, hanem bódog légyen. Ez az az akarat, mellynek valóságát az emberből semmiféle hatalom ki nem törölheti, sem magáévá nem teheti. Valamikor el fullad, mindenkor erőszak által esik, és mihelyt szabadulhat, mindjárt szabadul, melly tselekedetre örökké igazsága van.

E' tárgyra nézvénn, egy emberről Nemzetre nem egyenes a' következés minden tekintetbenn. Egy [7] ember, ha magábann nem élhet adhatja magát bérbenn ollyannak, ki erejét fizetheti; de mitsoda halandó fizetheti meg egy Országnak javát szolgálatját a' maga keresetiből? Nem az Uralkodó Fejedelem fizet az Országnak; hanem az Ország néki, mellynek köz akaratja, alkudjon ne, velle, mindég oda üt ki, hogy Fejedelme, szolgálatjáért bódogittsa, honnan világos, hogy természet tsinálja az alkut, mellynek törvényne minden adást, vevésbe téssen által; és valamelly kötés e' fundamentom kövönn nem áll, természettel Istennel ellenke-

¹⁹ <le> ki [Autográf javítás a törlés fölött] TÚ II: le ²⁰ TÚ II: az

zik, kik a' tiszta áldozat tétellel, jóságos tselekedettel kötést tettek, bogy örökre jutalmazni fogják. Így az emberek, és Istenek között való kötés, egy felől tisztelet, imádás, más felől áldás, óltalom, jutalom.

Lehetetlen a' természetbenn érzésnek érzéssel, azaz, életnek étellel egyesülni, akarat és vágyódás nélkül. Valahol tartozás van, haszonvételnek is kell lenni, légyen az élelembenn, ditsősségbenn, vagy gyönyörűségben. Két szerető öszve fog, mivel egy mást költsönbe gyönyörköd-teti; de tennél é kötést utállatodnak tárgyával tsupa testi gyönyörűség végett?

Végre, közelítvén magunkhoz, lássuk, hogy egy Nemzet, köz akarat, azaz köz javának kívánása nélkül mitsoda szavakkal adhatja magát? „Uram! mond a' Nép, mi eladjuk Néked Országunkat; ösztöneinkből, akaratunkból, vágyódásainkból kivetkezve. Vérünkkel szolgálunk, veréjtékünkkel fizetünk; [8] te pedig méltóztassál minket ezen adományokért iga barmaid közzé bé fogadni; hogy valamint azok tettészéd ellen sor-sokra nézve nem szólhatnak, úgy mi sem. E' külömbbséggel még is, hogy azokat aklaiddbann, meződönn táplálod, nekünk pedig élelmünkre, őrizetünkre se adj semmit, hogy minden magunkból teljen ki. Életünknek, veréjtékünknek, vérünknek jutalmazásában megelégszünk szavadnak' hangjával, mellynél fogva ölsz vagy éltetsz bennünket, úgy, a' mint fejedbenn időről időre meg fordul.”

Tovább nem menek, mond Burdószkiaradoszposzi; Ezen egy néhány okokat kívántam együgyűségekben a' Haza' Felséges Tanáttsa elibe terjeszteni; mélységes alázatossággal köszönnénn tsekély beszédem iránt mutatott tsendességeket és figyelmetességeket. Nagy zudulás közt kiált fel az Ország: Éljen! éljen! Burdószkiaradoszposzi, Hazánknak Birája, és Arténisnek Szája!

Ezen kiáltás után ismét tsendesség lön. Érkezik Arténis, és a' Tanát's fejénn felemelt székibe béül... Mély hallgatás van az Ország Házábann; hol kiki szemeit ragyogó tekintetire függesztve, Isteni formáját, Méltóságos személytét, öldöklő szépségét, magát elfelejtve bámulta.

Artenis ül, néz, hallgat. Úgy tettzett, mintha ortzájának tsendes méltósága alól mosolygás szökdösne ki ajakira, melly ott szüntelenn való megjelenésben és eltűnésben lenni láttatott. Nem ha-[9]tározhatta meg

tekintetibenn a' rajta megfeszült nézés, ha örömét mutatja é vagy keser-vét. Minekelőtte szava hallatott volna, Királyi értelmét, szemei már minden reá nézőknek nagy ékesenn szóllással jelentették. Ugy látszott, hogy a' kire tekint, nézése annak gondolatait is fel fedezi. Végre, magához vett lélekzete ajakait meg nyitva, öltözetinek bodrai között mejjét²¹ felemelve, és téj színét ortzájának pirossaságával elelegyítve játszó tüze között, hallatni kezdi szavait:

Ezen ditső Nemzetnek, fényes virágzó Országnak méltósága, szentsége, hatalma, öszve gyülekezett személyjébenn most jelenn lévőnn, mint édes Hazámnak Polgár Leánya jelentem meg annak Fijai 's Hivei között. Általadom a' kezemre bizott parantsoló hatalmat, hogy ezt,²² a' Nemzet köz akaratjához tsatolvánn Hazájának boldogságát szabadonn munkálhassa. Személyemre nézve hallgatók, mivel kisebbségemre semmit sem határozhat meg a' Haza úgy, hogy önnön méltóságát ne sértse, és köz javát ne fogyaszsa. Nem kívánok olly hirt, nevet, melyet Nemzetemnek érdeme, ditsőssége ne szüljön. Nem érezhetek személyemben olly különös boldogságot, mellynek kútfeje a' köz boldogság ne legyen; nem tartvánn meg szivembenn semmi olly vágyódást, sem elmémbenn olly akaratot, melly az Országnak köz akaratjával annak szerentséjére nézve ellenkezne. Uralkodó hatalommal, Nemzet nélkül senki se birhat: így, személyemenn sem viselhetek ollyan [10] Szentséget, mellyenn a' Népnek méltósága ne nyúgodjon. A' természet sugdossa fülembé, hogy mind ezekenn kívül magános létebenn tsak olly vagyok mint más, semmit sem nyervén halandóságom az Istenektől felettek. Soha sem kívánok Uralkodásombann határ nélkül valóbb hatalmat, mint hogy az Országnak lehető boldogságával, és ennél fogva szívével birhassak. El fog az öröm, valahányszor érzem magambann, hogy Népünknek öröme nélkül örömet nem érezhetek. A' szivem mondja, hogy ha a' Hazának javát nem szerezhetem, nem is szerettetem. Már, mi lehet nagyobb ösztön a' Ditsősségre, mint Országtól szerettetni és áldatni! Valaki halandó társaitól igazán tiszteltetik, szerettetik: Isteneihez közelit, kiknek tisztelettel áldozunk; így a' kit utálnak, bizonyos gonosz is.²³

²¹ mejjét [Olvashatatlan szóból javítva átírással] ²² TÚ II: azt ²³ is [Autográf betoldás a margón; TÚ II: bizonyos gonosz!]

Királyi Koronánkat; és annak több eszközeit az Ország' elibe tesszük, nem kívánván azoknak hatalmát mind addig rajtunk viselni, míg a' Gyűlések' elmúlásával személyét a' Nemzet meg nem oszlatja.

Ezen szavai után a' Korona, Királyi-páltza, alma, egy gyöngy, gyémánttal kirakott sikk arannyal öszve szőtt varrott bársony párnán az Asztalra tétetik: Arténis oda mutatván: Ehol vagynak, mond, a' személyemre bízott Szentségek! azzal székéből alá száll. Néma fájdalom fogja el az Országnak szívét, melynek könyvei, ortzáján görögven alá, tsendes zokogásaiba, szava, belé ful. [11] Arténis az alatt látásokból kitűnik, és lakó szobái közzé rejtezik.

Végre, az Országnak Tanátsai közzül némellyek, elkezdenek keservekből, mint mély álomból fel-otsódni. Az Ifjúság elragadtatásba jön; a' tanátsal megért élet pedig fejét lehajtván, örömébe Hazájának bődögságán könyvez. Tele torokkal kiáltja az Ifjú Tanáts, hogy Artenisnek határ nélkül-való hatalom engedtesse, mivel jobb a' szive a' Törvénynél és annak köz igazságánál. Sok fáradsággal tsendesithette meg őket az öreg Tanáts, eliekben terjesztvén hogy tsak indulatból tselekesznek; hogy Arténis ha mindent felül halad is, halhatatlan nem vólna, és elmúlásával másra maradott szabad hatalma komor indulatokkal felöltöztetve a' Hazának romlására szolgálna. Hogy egy Halandónak, ha az Isteneknek jószágával birna is, az Országot rabul adni, nem lehet. Nagy erőltetéssel lehetett végbe vinni, hogy Artenisnek Királyi hatalmán és hivatalán kívül való létét, nem valóságban, de tsak gondolat és feltételben is meg szenvedhessék leg alább egy óráig, melly idő alatt a' tanátskozás bizonyságul szolgáljon arra, hogy az Ország, önnön magába fel öltözött, és erejének által-adása, köz akaratjától függ, melly által, hatalmának, gyakorlásában van.

Mihent e' kis idő a' vetélkedések alatt eltölt, az Ország, korona kintseit, a' parantsoló hatalmat, és annak méltóságát Arténisnek megküldvén, hivatta, hogy Népének tanátsában megjelenni mél-[12]tőztatna; De Ő ki nem jött, e' kövekezendő okokkal élvén: hogy valamit a' Haza önnön bődögságának előmozdítására meghatározná, azzal ellenkezni nem kívánna; hogy Ő is Országló hatalommal, méltósággal lévén fel ruháztatva, az Ország' elméjével, azaz maga magával ellenkezésbe nem jöhet;

mellyre nézve a' vetélkedéseknek, szabad végezéseknek tsupa hallások, tsak idejének unalmát szülnék. Végre, gyanakodik ebbenn is, hogy a' tanátsban, jelennléte, némellyeknél a' valóságnak bátor kimondását akadályoztatná; vagy Királyi személlye iránt kedvező szavakra vetemednének; melly dolog a' szemérmetességet egy Ország előtt mind annyiszor elpirulásba hozná, arra kényszerítvén méltóságunkat, hogy vagy magát mentesse, vagy mindenkor háládó szókkal éljen, melly dolog az egyáltalában való emberségnek minden karban kötelessége; legyen bár Királyi palotában, vagy Falu házánál. – Ezt megértvén az Ország, dologhoz fog.

Legelőször is azon kötésekhez nyúlnak, mellyek a' Vitézlő Rendet a' Dólgozó Néphez kaptsolják. Burdószkiaradoszposzi(:a.) az Orzágnak Birája, legelső tárgyúl a' Földmivelő Népet teszi ki. Mi legyen hát, mond, a' Népnek igazsága, örök birtoka, mellynek veréjtéke Hazánknek földjét kövériti, gyümöltsozteti, annak Koronáját vérevel óltalmazza, és Polgári Társaságunknak számát gyermekekkel sokasítja?

...Burdószposzi áll fel a' Tanáts' sorábann: Felséges Tanáts, úgy mond, tudva van e' Világnak Törvényes [13] Nemzettségei közt, hogy minden mezei mivvel veréjtékező Népet, Országló értelem és vezérlő Böltsesség tart fenn, úgy, mint a' Fő 's annak okossága testénn lévő tagjait. Mitsoda dólgozó tagok használhatják magokat a' Főnek okossága és a' szemnek világossága nélkül? E' szerint jóllehet a' Vitézlő Rend barázdábann nem izzad, mind azonn által látó szeme és Vezérlő okossága lévén ő, az Ország kézmives testének, ez mégis őbenne él, noha amaz láttatik ez által tápláltatni. Minden Törvénynek büntető igazsága a' Vitézlő Rend által lelkesítettik meg, melly szolgálat nélkül sem tulajdon birtok, sem kézmives, sem bátorságos megmaradás e' földönn sohol sem lehet. Így a' Vitézlő Rend' kézmives testének Lelke lévén, a' tulajdon birtok, Vezérlő hatalom, és a' bűnnek büntetése egyenesen reátartoznak, olly függésbenn,

*Jegyzés*²⁴ (:a.) Totoposzba szokás vólt, hogy a' Fő Hivatalú Embereknek hosszú neveket adjanak.

²⁴ Jegyzés [A 12. lap alján, vonallal elválasztva a többi szövegtől]

mint a' tagok a' Fő iránt vagynak. Soha Fő nélkül magokat a' tagok fenn nem tartják, melyre nézve természet által vagynak a' Főnek örökre alája vettelve.

Az Ország birtoka tartozzon annak Vezérő Hatalmára, böltsességére, és büntető igazságára, földjeinek törése pedig kézmives testének szolgáljon örökségül, mely két részre való osztály noha szóval láttatik különbözni, de valóságára nézve ugyanazon egy dolog és birtok; mert ki veheti ki valaha az Ország dólgozó népének kezeiből annak szántó földjeit, szőlő hegyeit, és kaszálló rétjeit? Így a' kézmives testének jut örökségül a' kézi munka, mesterség; a' Vezérő, bátorság fenn tartó [14] Vitézi Rendnek pedig a' Föld. Egyik Test, másik Lélek: amaz dólgozik, ez vezérel; mely esetbenn egyik sem lehet a' másika nélkül, azaz, egyik sem öltözhetik a' másíknak sorsába, hogy vagy tsupa tagokká válván Fő nélkül, vagy egyedül Fővé tagok nélkül, tsudává, zürzavarrá légyen. Végre, a' Vitézi Rend okoskodjon, a' mives Test dólgozzon. És ez, az az egyezés, mely nélkül egy Törvényes Társaság sem áll fenn.

Tenédi, ki az öszve tollott sokaság közt az Ország Házának végibenn szorongott, és veréjtékét törölte magáról, fel-szóllal: hogy az elő adott okok helyesek, ha a' Vezérő Rend a' Kézmives Test iránt olly természet szerint való kötelességeket tart fenn, mint alkodtatásunban a' Fő, önnön tagjai iránt. Igaz az, hogy az újjak a' szemeknek helyét nem foglalhatják, sem a' lábak a' Főnek helyére nem állhatnak: de az is igaz, hogy egész Testnek szintén olly örökségei, mint minden egyéb részei. A' szép feltétel alatt elrejtett utak lappanganak. Nem az a' kérdés, hogy az Orzágnak térjét, hegyét, vizét, mezejét, erdejét, a' dólgozó kezeiktől el kellessen vagy lehessen é venni? hanem hogy az Igazgatásért, kinek-kinek, verejtékéből mennyivel tartozzon? hogy büntetése mi, ha vét? meddig legyen szolgálatjának határa kiteve, és adózása hol állapotodjon meg? hogy ki ítélje, Ura é, vagy Hazája Törvényre? hogy kiverhesse é valaki lakhelyéből az adózó, szológáló Lakost, ha maga menni nem akar?

Tudjuk,²⁵ hogy a' kézmives Test' birtoká-[15]bann marad a' földnek mive, mivel ha ő dólgozni megszűnik, az Orzágnak bölts része meg

²⁵ Tudjuk <azt,> hogy [TÚ II: Tudjuk *azt*, hogy]

éhezik; de azért személyekben különkülönn, ezenként lehetnek a' kegyetlenségnek, fösvenységnek, kevélységnek, boszszuállásnak és pompának áldozatjává. Ezt kérdjük hát, hogy a' Vitézi Rendnek kézmives teste, megérdemelheti é szolgálatjáért, hasznáért, Hazája Törvényének közönséges védelmét, vagy az által a' Föld birtokosok' szabad hatalmuk alá legyenek vettelve? ha igazság é, hogy Árténis a' Vitézlő Rendnek köz akaratja ellen semmit se akarhasson, a' Vezérlő Rend pedig mindent a' Föld népe ellen? hogy amannak Személye Szentség legyen, és reá kezét csak a' Haza Törvényre tehesse; e' pedig szemet maradjon?

A' mivet, szolgálatot, jutalom tartja fenn; a' Társaságbéli engedelmességet, igazság. Mit teszen a' parantsoló Méltóság, ha az erőszak a' szó fogadást eltörli? vagy tagjait annyira elfárasztja, hogy mikor sebes menéssel kellene a' köz bóldogsáért futni, négy kézláb mász, vagy a' sok erőszaktól verettetve halálos vonokodások közt fetreng? Valahol a' lábak el-esnek, fejek földhöz ütődik. Mi lehet hát a' Főnek lélekben járóbb dólga, mint kezeit, lábait épségekbenn fenn tartani? Lehet é hát olly Isteneknek és természetnek igazságát rémitő Törvény, melly a' lábakat tagoknak, és a' Föld' népét, Ország részinek ne ismérje?

Midőn Tenédi ezen szavait mondaná, egy álló helyéig hozzá le toloskodott Polgár, köntösét nagyon [16] megrántja, eztán fülébe sűgván, hogy tsendesedne el, mivel már okait oda fel bövenn meg értették. Továbbá, üzenik onnan felül, ha tudja é Polgár Ténédi, hogy a' Társaságbéli közbóldogság, némelly igazságot örökre befedez azért, mivel azoknak fel fedezésekkel önnön maga sem állhatna fenn. Hogy a' Kézmives Test a' Társaságnak köz java által örökös tudatlanságra van átkozva, és a' tanúltak' jármát kell néki hordozni, ha külömbenn magát is prédára nem kívánja vetni. Hogy az okos rész az oktalant természet' igazsága által birja örökké hatalmábann, mint az Isteneknek okossággal felruházott Emberi Teremtései e' Világnak minden állatjait; melly esetben elméje illy győzedelmeket, tsudákat téssen, hogy a' gyermek az elefántot hátalja, és a' mezitelen kezekkel származott ember az oroszlánt fogva tartja. – Kirikiputzi ezeket Tenédinek megsűgvánn, mellőlle elenyészett; az Ország Házábann pedig szó és piszszénés nem hallatott.

Szokás volt Totoposzban, hogy a' Hazának magánosságban, függés, hivatal, és fizetés nélkül élő Böltseit illy alkalmatosságban öszve hívja, és őket²⁶ a' Nagy Tanács házban különös sorra ültesse. Ezenn okonn, mivel már ők, minden emberi hivalkodásokonn, rangnak, fénynek szükség felett való kintsnek, hosszú tizfra üress Neveknék megszerzésékenn magokat túl tették, tehát a' köz jóra tartozó dologokat is fére hajlás nélkül kimondják. Sorsokkal meg-elégedve, az Emberi bolondságokat nevetve, minden [17] törekedéseket abbann határozzák meg, hogy Böltseknek és igaz embereknek ismértessenek; minden igyekezeteket arra fordítván, hogy megvesztegethetetlen erköltseikbenn a' közjó és annak igazsága legyenek első tekintetbenn. Mások abban keresik ditsősségeket, hogy kintsel, ranggal, parantsoló hatalommal tündököljenek; ők pedig abban, hogy mind ezeket meg vessék: Tehát mások azért kevélykednek, hogy kevélységeket mutathassák; ezek pedig azért kevélyek, hogy a' kevélységet felülhaladhasák és annak minden külső színénn magokat túl tehessék. Ezek olly ajándéki az Isteneknek, mellyek egyenesen természetre tartoznak; minden mesterséget, fényt, és Királyoktól adott méltóságot felül haladván érdemekkel. Valamelly Emberi Méltóságnak forrása nem erköltsből ered, tsak majmolása az igaz Érdemnek, mint gyémántnak a' kristály üveg, mellyel tsak azok tsalattatnak, vakittatnak, kik sem egyiket sem másikat nem esmérik.

De ezen Emberi karbann fíjait a' Természet olly fűsvény kezekkel is helyhezteti, hogy Totoposznak szörnyű sokasága közzül alig lehetett hármat öszve szedni, kik közzé mint Fő, a' Bőlt Trézéni rendeltetett. Ezeknek tellyes szabadság engedtetett, Országra, Királyra nézve értelmeket kimondani, nem lévén más büntetések, ha embertelenségre vetemedtek, a' haza küldésnél, és örökös megvettetésnél; melly bűnben soha részesek nem lehettek, tulajdonságul szolgálván az igaz Bőltességnek ez, hogy örökké emberséges legyen.

Trézéni, ki magának, és a' mellette lévő három Bőltnek vala Tolmát-tsa, megszóllal, és mond: Hogy a' [18] Tagok a' Fővel elszakadhatatlan kötésben állanak; Valamint a' Nemzetnek Országló értelme annak kéz-

²⁶ és <számokra> őket [Autográf javítás a törlés mellett a margón] TÚ II: és számokra a Nagy Tanátsházban különös sorra ültesse.

míves testével. De más felől a' Fővel és Tagokkal való hasonlítás hanyatlásbann van. Lehetetlen a' Főnek testénn megelégedést érezni, ha kezei, lábai alatta gyötrenek; vagy véres sebeket viselnek; de a Ur, lehet örömbenn akkor, midőn tagjának vett szolgája, gyönyörűségének terhe alatt sir. Azaz, a' szegénynek testéből erőszakkal kisajtolt veréjtékének árjábann bujasággal feredhetik amaz, akkor, mikor ez, a' miatt való keserveben könnyet hullat. Mihent a' dőlgozó nép az Uralkodó hatalom által egész erejébenn megköttöztetik, azontúl tsak a' szánakodás, a' természet, és Isteneink Igazságának esméreti segíthetnek sorsokonn. Szabadonn okozhat az ézéssel megkülömböztetett Fő, tölle távolý fetrengő Tagjainak gyötrelmet, mivel néki érzéseibenn, fájdalmok, nem üt bé. Sőt ha Lelkiesméretinek világát befedezheti, amazoknak keservekbenn ő, még vigadhat és tobzódhatik. Jobb lészen tehát e' tárgyra nézve tsak a' Józan okosságot 's annak igazságát Vezér tsillagúl venni.

Követ Hüroposzi szóllani való kívánságától emésztetvénn, hogy böltsessége és ékesenn szóllása által, az Országot személyének tsudállására kényszerítse, felkiált: Felséges Nemzet! úgymond, tudva vagyón már, hogy a' Községnek Ország' dőlzában semmi szava nints, tehát alázatos vélekedésem ez, hogy magúnkra vigyázzunk, azt követvénn el minde-nekbenn a' mi legjobb. Ezzel leül, és magát mély hallgatással borítottá bé.

Falkánposzi, egy Ifjú Hazafi, ezenn nevetve fakadvánn, az Ország Birája Burdószkiaradoszposzi [19] által a' Tanátsból kiküldetett, kinek harmad napokig nem vólt szabad az Ország Házábann megjelenni. Törvény vólt, hogy midőn az egész Nemzetnek Sorsa az Uralkodó Hatalom által mérő serpenyőbe tétetik, annak Felső Tanátsa figyelmetességet és tsendes méltóságot viseljen. A' hahota vagy nevetés, nem okokkal való meg tzáfolás, hanem inkább kitsúfoltatásra tartozik. Valakit sorsa a' Felső Tanátsba helyeztet, akár értelmével, akár születésével érdemelje azt, tekintetben vétessen. Minden beszéd tsendességet kíván okainak megértésére; és ha a' gunnyolódó tsalfaságnak mások ellen hahota engedtetik, költsönbenn nagy számmal rontanak ki a' mértékletességnek határából, és a' Tanátskozásnak szentsége meg gázoltatik. Egy Elme se lehet okaival bátorságbann. Így, mivel kiki meg kíván hallgattatni a' maga részéről, magának el-esmért igazságát, engedje másnak is. –

Nintsen olly együgyűség, mellyben valamelly valóság ne láttasson lenni. Az értelemnek gyengesége sem elfogadott gonoszság hanem születésre tartozik, melly természet által leszz. Senki se láthatja tisztánn elméjének gyengeségét, kiki erejével hízkeledik magának; a' vakság pedig nem bűn; hanem a' nélkül való büntetés, és szánakodást érdemel.

Az Ifjú Falkánposzi Birájának intését tisztelettel vévén, a' Tanátsból kiment. Hüroposzi pedig, mentségének ezen utolsó okait fojtósoknak érezvén, nehéz köhögésekkel nyeldeshette alá magába; de végre az Ország Birájának személyét mentő beszédit, egy áttalában való Elmélkedésnek vévén, [20] másokra ruházta, és önnön érdemében megnyúgodott, azért a' szánakozást, vakságot magára nem értette.

A' dologokat fontoló okoskodás tsendességet kér, és a' böltességnek méltósága van. Valaki hahotáz, nem²⁷ ért, sem ítél.

Burdószkiaradoszposzinak ezen szavai után megtsendesedvén a' Tanátskozás, minden ember hallgatott. Végre Trézéni áll-fel, ki beszédét így kezdi:

Mivel az Isteneknek jósága, és a' Természetnek igazsága minden teremtet állattal köz, annyira, a' mennyire annak megmaradására szükséges: tehát minden józan okossággal élő lélek köteles Isteneinek Törvényébenn²⁸ és a' Természetnek igazságaiban megmaradni. A' természet tsak testi lelki erővel, formával különböztet bennünket, de sorsal nem. Minden ártatlan²⁹ gyengeséget alája vét az erős kegyetlenégének és valamelly állatokban ötet az Istenek tsupán ösztöneire hagyták, testi erőnn kívül egyéb igazság benne nem láttzik. Már pedig lehetetlen a' tsupa indulatról, vad ösztönről, birkozásról elhinni, hogy az Isteneknek olly nemes munkájok volna, mint a' Józan okosság, és annak emberi társaságunkat fenn tartó igazsága, melly az erősset a' gyengének védelmére kényszeríti; által látván, hogy minden valóságos óltalom és erő, öszve tett gyengeségekből származik. Az Országlásnak rettentő erejét gyenge kezek táplálják. Ha Aszszonyok, gyermekek, együgyű, tudatlan szegények nem szorgalmatoskodnának, miből állana ki az Országló Hatalom? Nem a' szegény és együgyű résznek temérdek sokasága [21] szüli é Hazánknek kezeit az Óltalmazó Fegyvereknek forgatására? nem ők hozzák é erejeket Vitézi Rendünknek

²⁷ TÚ II: sem ²⁸ TÚ II: Törvényekben ²⁹ TÚ II: értetlen

vezérlések alá? De ezeknek hasznos együgyűségek, azaz, a' népnek szölgálatja, érdemeivel annyira szembe tünik, hogy annak meg mutatására okokat elő keresni haszontalan idő töltés lenne. Sorsot, mégis a' Vitézi Renddel egyenlőt kívánni nékiek, álom látás, azért, mivel az³⁰ olly lehetetlenség, mint ez lenne, hogy a' bértzek mélységekké, és a' völgyek hegyekké változzanak. Az Uralkodás módjában venni szokott Társaságbéli egyenlőség, nem azt teszi, hogy kinek kinek egyenlő vagyona, rangja, hivatala, tehetsége legyen; mivel ennek tsak kívánása, vagy próbája is eszetlent illelne. Az egyenlőség tsak Törvénybenn áll, hogy erejéhez képest viselje kiki terhet a' köz jóra, és az igazság a' legkisebbnek is ott, a' hová sorsa helyeztette, szintén úgy kiszölgáltasson mint a' legnagyobbnak. Külömbőségnek kell lenni, mert ugyanazon egy sorsal és kötelességgel egy Társaság sem állhat fenn. Akár mindnyájjan Földmivesekké legyünk, akár Mesteremberekké, akár Itélő Birákká: Hazánknak élete módja mindenhogy elenyészik. Valaki kezével munkálkodik, Birói székbenn ítélettel idejét nem töltheti; a' ki pedig íté, mezőbenn nem izzadhat. Akár egyik, akár másik ne legyen, a' Társaság elmúlik. Így tehát, az Országnak elkerülhetetlen szüksége szüli a' sorsnak eltörölhetetlen külömbségét, mivel egyik része tudományt, böltességet, más része szántást vetést kíván. E' szerint a' Társaságnak lehetö böldogsága külömbkülömb féle sorsból [22] dologból lévén öszve véve, magát egyenlő és egy sorsá nem teheti. Valamint a' test hogy tsupa lábakból, kezekből nem lehet, hanem tökéletessége minden izet tagot meg kíván benne, úgy a' Társaság is. Így, sorsunk, nem a' Hazára, hanem halandóságunkra nézve egyenlő.

A' sors, böldogságánál fogva irigyeltetik, mellyet az teszen fel rólla, ki magát nállánál tsekélyebb állapotban lenni gondolja. Ki kötötte a' világi böldogságot színhez, pompás nevetekhez?³¹ kastélyokhoz? Mitsoda böltesség állította valaha, hogy a' Léleknek nyúgodalma, a' testnek egéssége és a' kívánságoknak meglégedések, tsak Fejedelmi emberekre, Urakra, Királyokra tartozzon? Ki vette ki magát e' Világnak zúrzavar viszontagságai alól? és mitsoda földi hatalomnak adta ki Jupiter menyköveit kezéből, hogy sorsát önnön maga birhassa? Avagy nem szerentsétlenebb é sok izbenn a' paran-

³⁰ TÚ II: ez ³¹ TÚ II: nevezetekhez

tsoló, mint azok, kik szavára hajlani kötelesek? A' hatalomnak nagyságához a' bódogságnak nagysága nints köttetve. És sok ragyogó Kastélybann találatott akkor véres áldozat, mikor a' köz Lakosok szalmás házakban szá-zanként vigadtak. Mivel bódogabb a' kitanúltt ész az együgyű elménél? a' ragyogó köntös a' szűrnél? Azt irigyelje é a' föld' színénn lakó sokaság, hogy Vitézlő Rendeiket a' méltóságnak kinnya, az életnek terhe, a' testi nyava-lyya, paloták bann gyötri, és a' halál, fel házakból szórja őket alá a' sirba? kiket az irigy vágyódás, epesztő³² gond, költség' nem léte, adósság, egy más ellen való agyarkodás, vád; pompájoknak tündöklő sugári közt, a' gutával üttet agyonn. Ez, ez, az az egyenlőség, mellyel az Istenek halandó sorsunkat egy álla-[23]potra vették; és a' mellyet minden Világi hivalkodó hatalom' vagy büszkeségnek truttzára közöttünk örökre fenn is tartanak.

Arténis maga, hatalmának, méltóságának, kintsének közepette, mivel bódogabb másnál? talán hogy öltözeti tündöklő, és eledele bővenn van? ezekben ő érezhető örömet nem lát.³³ Mindég ilyen sorsot élvénn, vigasztalást benne nem tanál. Valamint a' Természet tsudáit kitsinységünkől fogva naponként látván, tekintetbe nem vesszük: úgy a' melly életnek módjához szokva vagyunk, javait, különös gyönyörűséggel nem érezzük. Mitsoda Uralkodó határozta meg valaha minden bódogságát, ditsősségét ételébenn, italábann, ruházatjábann? noha a' szegény, világi bódogságnak tsak ezeket veszi. A' Királynak szive, legyen szánakodó vagy kegyetlen, mindenképpen fájdalom alá van vettette: Először azért, hogy minden szenyvedőt szerentséssé nem tehetvénn, kintses házai közül nyomorúttakat kellett néki látni, kikenn hatalma, vagyona nem segíthet, mivel egy Országnak sem engednek Isteneink annyi módot, hogy magát szegényyeitől meg menthesse: Másodszor, szenyved azért, hogy tárgya lett a' közönséges gyűlölségnek, utállatnak, mellyet minden kegyetlen tud, és ezzel együtt azt is, hogy szüntelen veszedelmét főzik.

Annai ügynek, pernek, panasznak, kérésnek, büntetésnek, kegyelmezésnek, ítélésnek sokasága között, mellyekkel egy Ország' népe hanyattatik, elméjének és szívének nyúgodalmára alig nyér Arténis elfolyt napjábann

³² TÚ II: emesztő ³³ nem <talál> lát [Törlés – szóismétlés miatt, autográf javítás a törlés fölött] TÚ II: tanál

egy, és két órát. Mi, szolgái, nállánál [24] több nyúgodalommal élünk. Mi reánk csak egy rendű dolog van külön külön bízva; Ő reá pedig mind; hol egész Országnak terhéül nyomattatik. Ki bódog közöttünk!

Fel kiáltanak, hogy éljen az Ország' Bóltse! Azonban a' dólgot fel vévén, és több okokkal hányván vetvén, el végezik, hogy minden tartozásnak, melyre az Országnak kézmíves teste köteles, bizonyos határa légyen, mellyenn túl, erő, és hatalom rajtok ne vehessen. Az Országló Értelmennek soha sem vólt tárgya, hogy egyik tagját másiknak helyére tegye, hanem hogy egyik se terheltesse a' felett, a' mint a' Hazának köz javára szükséges ereje kívánnya; mely szerint annyit lehet tőlle el venni csak, a' mi nélkül mindég erőbenn, vagyonbann maradhassék Hazájának további segedelmére. Az Országnak romlása abbúl áll, ha fiai külön külön szegénységre, pusztulásra jutnak. Mihent a' test, tagjaiban elgyengül: ereje, tehetsége füstöt vét. Végre, az is tekintetbenn vétetett, hogy az erőszak, és más veréjtékénn való ingyenn hizás, a' természetet gunnyolással illetvén, Isteneinket boszszuállásra gerjeszti. Hogy kézi mesterség, Törvény, Vallás, Uralkodás, tudomány, mind az erőszak' és erősebb rész által való fojtogatásnak elhárítására van; mellyből ha semmi haszon nem származna, Emberi Nemünknek éppen magát Nemesnek, Bóltsnak, Igaznak állított része változna hitetővé, több ember társai felett kegyetlenné, hazuggá, és tökéletlenné; melly [25] miatt Jupiter boszszút álló menyköveinek dörgései alatt szüntelen rettegve, az Isteneknek és Természetnek Itéllő széke előtt szégyen kövönn kellene ortza pirúlással állani néki, gyalázatjára lévén a' Vezérő Hatalom méltóságának, mellyel érdemetlensége ditsekedne. Az Igazság' kiszolgáltatására rendeltetett eszközök Ördögökké változnak, ha, csak azt veszik kötelességnek, hogy a' gondviselésekre bizott embereknek siralmokonn, mint musika szónn tántzoljanak, és az igazságnak szent színe alatt testekből kiszopott vérekenn hizzanak. Valaki illy hitetessel, gonosszággal él, lehetetlen magát szívében titkonn nem utálni. Hogy férme ennyi fertelmesség egy Ország vezérő' méltóságos Rendéhez?

Minekutánna az Ország Birája mind ezeket felfedezte, az Ülést e' napon el-oszlatta, és kit kit szállására eresztett.

Vége az Első Szakasznak.

MÁSODIK SZAKASZ.

A' Vitézlő Rend, és Földmives Nép között határok tételnek.

E' Második Ülésbenn elébb is a' Földmives egész Polgári Társaság tételik ki tárgyúl. Minekutánna Arténis és a' Vitézlő Rend, e' nagy Országos de nem Országló Testnek sorsát, szükséges létét, [26] érdemét egy felől más felől pedig Országló-értelem nélkül maradt gyengeségét megtekintették 's fontolták: Végre az Országnak röllok megtett Határozásait kezdték kimondani; elibe terjesztvén azokat a' Felsőges Tanátsnak, helybehagyattások végett.

I. Tzikkely.

Az Országnak Földmives Teste, veréjtéke' örökös birtokosának³⁴ mondatik ki. Következésképpen léssen mive által, az Ország Földjének változhatatlan Örökös Árendássa.

II. Tzikkely.

Minden adózása szolgálatban, adóban, a' Törvények által határok közzé vétessen, melly határokokon kívül a'³⁵ különös Birtokos, mivét adózását ne szaporithassa.

III. Tzikkely.

Minden adózó, és gyermekeivel Katonázó Földmives Lakosnak személlye, minden egyes Polgárnak, Méltóságos, Tekintetes, Fő Tisztelendő Birtokosnak, testébenn, akár vagyonábann való büntetése felett, szabadnak mondatik-ki, Törvényes Itélllet alá vettetvén büntettetésével.

IV. Tzikkely.

Az Országló Hatalomnak büntető Igazságánn, Törvényyén, és annak Tisztviselő Szolgáinn kívül, egy Köz-lakost sem tehet senki fogságra; testébenn, vagyonában se büntetheti.

³⁴ birtokosának [A kilencedik betű tintafolttal takarva] ³⁵ TÚ II: kívül, különös Birtokos

[27] *V. Tzikkely.*

Semmiféle Karbann helyhez tetett Birtokosnak nem engedtetik reá hatalom, hogy akármely tettért is a' Köz-lakost házából kiűzze, és közönséges tereh alatt lévő Földjeit magának foglalja, míg vagy pénzzel, vagy tsereképpen ki nem elégíti. Bűnért, egy Helységből másba űzni a' Lakost, helytelenség, azért, mert az Országra nézve egy, akár ez, akár más helyenn lakozzon kebelébe a' Gonosztévő. Következésképpen, valaki olly bűnt teszen, egész Országból üzettesen ki, vagy meg bűntetettvén helyben maradjon. De mivel a' számkivettetés kapás, kaszás, szántóvető emberekre nem tartozik, hanem olly tehetségű Polgárra, ki az Országló Hatalmat meg sértheti, és el-árulhatja: tehát elvégeztetik, hogy köz lakos soha számkivettetéssel³⁶ ne büntetessen.

VI. Tzikkely.

Kissebb, akár nagyobb méltóságú, rangú Tulajdonosnak egyáltalában meg nem engedtetik, hogy a' maga Lakossa, Árendás embere ellen Biró lehessen, és ügyében a' maga Udvarában székét ülhessen, mivel Szentség törésnek láttatik lenni az Igazság ellen, hogy valaki a' maga dólgabann pereljen is,³⁷ ítéljen is.

VII. Tzikkely.

Mindenféle Birói Szék, melly különös Birtokosnak adatott, hol a' Földmives Lakos íteltetik, és halállal is büntetettetik, eltöröltessen; mivel az Uralkodó Hatalom alá vett Társaságnak, emberség-[28]nek, köz igazságnak, Polgári állapotnak ellenére van, hogy egyik Polgártól a' másinak élete, halála függjön. Minden illy természetű büntetés egyenesen Országló Hatalomra, és annak kirendelt közönséges Itélő székeire tartozzon. A' Haza, kitsinyt, nagyot önnön szolgálójára haláláig kötelez; méltósága és³⁸ szentsége ellen pedig a' ki vét, azt, alsó, felső rangban egyenlőül bünteti. Így e' nagy különbség más oldalról tsufolni láttatik az emberiséget, hogy egyik illy sors alá vettetett Polgár, más, hazájára

³⁶ TÚ II: számkivetéssel ³⁷ TÚ II: pereljen, és ítéljen is ³⁸ és [Autográf betoldás a sorok között] TÚ II: méltósága, szentsége

nézve ugyan illy sorsú Polgár társát életétül el-ítélhesse. Tehát ezen Rendelés, mint a' régibb idő Századoknak együgyűségek, a' mai Okosság által eltöröltnék.

VIII. Tzikkely.

Mivel a' Föld-mives, és Ország szükségére, Birtokossának jövedelmére, Helység számára 's a' t. szolgáló, adózó Lakos, sem idő töltésével, sem költségével nem elég arra, hogy ügyébenn az Országló kissebb, nagyobb székekenn pereljen, mellyre nem is köteleztethetik, mivel nem egyenes Tulajdonos, hanem veréjtéke által való örökös Árendás: tehát elvégeztetik, hogy panaszszát akármelly Ország Hivatalbéli Tisztnek bé adván, ingyenn, az Országló Szék, ügyét³⁹ leg fellyebb 30. napok alatt köteles legyen végezni. Erre nézve semmiféle Vitézlő Karban helyhezített Méltóságoknak nem engedtetik szabadság, idő halasztására, hogy ellenek az Ország Tisztje a' Lakosnak eleget ne tehessen; [29] fel tévénn, hogy az illy szabadság Fő Emberekbenn, tsak hasonló Fő Emberek iránt tartathatik meg. Hogy kívánna magának a' Tulajdonos az ellen, púsztitásra való szabadságot fenn tartani, a' ki által ő is él? a' kinek ereje ötet a' kaszátul, kapátul menti? Az Emberi Társaságnak közböldogságát nemző Igazság, egy Polgárnak sem engedhet olly szabadságot, melly romlásra van, és ötet önnön magát is sérti. Így, valamelly Birtokos az Országló Hatalomtól magának arra való szabadságot, fiók hatalmat kér, kíván, hogy ha az adózó emberét rontani akarná, reá tehetsége legyen: tsak emberségét hozza gyanúságba, és szabadságot nem érdemel; fel téven ezt, hogy egy emberséges ember, igaz Hazafi sem ellenkezik abban, ha Országló Hatalmunk kezeit a' gonoszság ellen meg kívánja is kötni, mivel ötet ebben Lelki ismémentinek igazsága, a' köz jó, köz hir, 's betsület, irott Törvények nélkül is előre megkötik.⁴⁰ Minden Társaság béli szabadságnak ollyan természetűnek kell lenni, hogy tsak jót szülhessen, de gonoszt ne. A' hát igaz Társaságbéli szabadság, melly óltalmaz, és ingyen sem az, melly másnak rabul ad. E' szerint, azon Törvény, mellynél fogva

³⁹ TÚ II: Országló Szék, leg fellyebb ⁴⁰ megkötik [Autográf hozzátoldással javítva ebből: megköti] TÚ II: megköti

a' megrontott Lakosért annak Tulajdonossa kénszerítettett perelni, melyet mindég elmúltattak, és a' pusztulás a' szegények' nyakánn maradt, mint a' régi Országlás dólglában való [30] együgyűségnek szembe szökő próbája, el töröltetik.

Ezen utolsó Tzikkelybenn az Ország megállapodott, nem érkezvén a' Köz Sokaságnak sorsárul tovább okoskodni, mivel sok dolog szorította. De a' fel-olvasztatott Tzikkelyek Törvénné tétettek.

Ezeket tehát végezvén, a' Vitézlő Rendnek dólglait veszi fel az Ország. Kérdésbe jön, hogy mitsoda bünös tett határozza meg magábann a Országló Hatalom ellen végbe vitt szentségtörést? hogy mitsoda tselekedetben állapodik meg az a' vétek, melly által a' Fő Hazafi életét, örökségét veszti? Mindenfelé megyen azonnal az Ítélet tétel... ki egyre, ki másra terjeszkedik ki. Végre oda dül a' vélekedés, hogy a' Szentségtörés tsak egyetlen egy esetben és bünbe foglaltatik bé.

Ekkor a' nagy Dairodoszi Jupiter nevébenn, mint annak fel szentelt Óltári Szólgája fel-áll, hol magát lábaira tetézvén, az ülő Gyűlésnek közepette, földig derekat mutató magasságábann úgy láttzott, mint egy rettenetes kút bodon. Az illy Szentségtörés, melly itt halállal büntettetetik, a' Szent Bonzurságra, úgy mond, nem hárámolhatik. Nekünk, bűneink sem e' Világból való, azért büntetések is a' más Világra tartoznak. – Bizvást! bizvást! fel-szóllal Hüroposzi, alkalmasabb is lészen a' más Világi büntetés. – Ezen feleletre a' Nagy Kalifátulujposzi mozdulásba esvén, meg szóllal, hogy ez esetben semmi gunnyolásnak helye nem vólna. Valaki a' léleknek megbóldogulásával parantsolhat, annak a' kárhozat is hatalma alatt vagyon. [31] Mi magunkat mindnyájan idvezítjük, sőt azokat is, kik irántunk adakozók; mellyre nézve Világi Büntető Hatalom alatt nem lehetünk, fel lévén az Isteneknek büntetések alól is szabadúlva. Tehát meg nem engedjük Társaságúnknak tagjai között, hogy tsak egy Dervisdoszi vagy Fakirposzi is Világképpen megbüntettessen. De ha valamellyik, Bonzuri Méltóságunk iránt való rabi engedelmessége, tisztelete ellen hibáz, nem lehetvén nekik úgy is egyéb bünök, azt mi magunk, hatalmúnknak rajtok lévő mindenhatóságából fenek tömlőztre zárjuk alá örök rothadásra, vagy megölettetésre.

Az illy büntető hatalmat, mond Kikirosz, Arténis által kelletik megbüntettetni. Ennek hallására Lámaposzi indulatra ragadtatván, szabad

vakmerőséggel Bonzur hangonn kezd szóllani, minden szemérmes mértékletességet fére tévén: Mitsoda? úgymond, Árténis büntesse azokat, kiknek hatalmok alá, néki, és Országának bóldogsága van vettette? avagy megmaradhat é Királyi székin, ha mi Isteneit ellene lázzasztjuk? meg botsátja é Jupiter egy bünét, ha mi néki meg nem engedjük? Hatalmunk, gondviselésünk alatt vagy on a' Világ. Árténis esedezzen Isteneinek és minékünk, inkább, mint, hogy mi hatalmától függünk, és annak kárhozatos világi büntetése alatt legyünk, mint Jupiternek Szentjei.

E' beszédre az Ország Háza lármával telik el. Mellyik? kitsoda? mi? mit mondott? mit beszélt? [32] Szentségtörés! kiáltják mindenfelől. Valaki az Ország' felszentelt hatalmától függeni nem kíván, annak világi java, óltalma⁴¹ reá nem tartozik. – Nem lehet az Isteneket világi hatalom alá húzni, mond Kalifátulujposzi, kik Szólgáikat is ez alól ki vették. – Burdolon Hazafi felkiált: Hogyha az Istenek magok, úgymond, szállanának alá Olýmpusról Országunkba lakásra, ember testet, formát vévén magokra, és Arténisnek engedelmeskedni nem akarnának, kiúznánk őket közzülünk. – Ellent szegzünk e' káromlásnak! kiált Lámaposzi. Ellent-szegzés az egész Bonzurság résziről, szemtől szembe meg sértetett Isteneinknek nevében. – Én, Nagy Kalifátulujposzi, mondom, vallom, hogy míg Arténis eleget nem tesz, köteleim alól fel nem óldozom, sem dologhoz nem szóllok. Burdolon pedig az Ország Házából vettessen ki; az alatt megbotsáthatatlan bünét Itélet alá vévén, elevenenn égettessen meg; melly Itéletet megtenni az Ország Tanátsa és egész Nemzet, Lelkének elvesztése alatt köteles legyen: külömben azok is kárhozat alá fognak ezer izig előre záratatni, a' kik⁴² még teremtvé nintsenek; honnan világos, hogy nem tsak a' Valóságonn, de a' nintsenenn is Uralkodhatunk.

Burdószkiaradoszposzi a' beszéd közt tsendességet szerezvén, végre a' fel-lázzadott Bonzurságot világositani kezdi:

Ó! Rettenetes Kalifátulujposzi, mond néki, Arténis és Országló Hatalma, mint mi is Nemzetünknek [33] Felső Tanátsa, Jupiternek egyedül tudva lévő titkaibann nem botsátkozván, Emberi módonn tsak

⁴¹ óltalma <is> reá [TÚ II: óltalma is reá] ⁴² TÚ II: kik

igy ítélünk: hogy a' melly Ember a' Nemzet'⁴³ Uralkodó Hatalmának engedelmeskedni nem akar, azon Társaságnak javaira is érdemetlen. A' Hazának több minden Tagjai, Királya is, kötve legyenek a' köz jó szolgálatjára, úgyé? mások szabadon éljenek, érte semmit se tévén? Mi, a' világiakat, mellyek testiek, az az, lakás, eledel, jószág 's a' t, Arténis nevében azoktól, kik méltóságától függeni nem akarnak, magunkhoz veszzük; Lelkiekre bizván a' Lelkieknél fogva engedetlen testeket. Szabad lészen azonntúl Jupiterhez folyamodni, hogy gazdag Egeiből Merkuriussa által ebédjét, vatsoráját, szolgainak számokra megküldeni méltóztasson. De a' lelki okok könnyen szorulásba jöhetnek a' testiekkel, ha a' dolog tovább is erőltetés alatt szenved. Arténisnek 200000 okai állanak talponn fegyver alatt, mellyeknek ellenvetések annyival érzékenyebbek, hogy nem Lelkiek, hanem testiek. Kérni fogjuk a' Királynét, hogy hatalmával éljen; mi pedig elvárjuk Jupiternek ellenünk botsátott menyköveit. Ha tselekedetünk' igazsága, természete ellen leszz, bizonyosonn boszszúlni fogja. De mi annak elfogadására is inkább vagyunk készek, hogy sem a' Koronának méltóságát, szentségét, hatalmát, egész Nemzettel együtt Jobbágy hatalom alá vetvén, általa az Uralkodást megfertéztessük.

Azonbann, Burdolon felkiált, hogy helyes!, és Jupiternek Szolgáit, kik a' testiekben nem engedelmes-[34]kednek, mindég testiekkel élvénn, tsupán a' lelkiekre kell szoritani. Testek a' Hazájé, a' szülte, táplálja, hol Hazafiból azaz Világ fijából tétetett Bonzurrá, – elébb Ember vólt, osztán lett Óltári Szólga. Ha több a' Hivatala, mint származása és léte: le kell testét a' lelkérül hámozni, úgy osztán mint szárnyas egeret Olympus felé útasítani Isteneihez az Ambroziának szaglására. – Szentség törés! kiáltja Dairodoszi, Lámaposzi, és az egész Bonzurság. – A' Szentségtörés, felkiált Kikirosz, tsak egyetlen egy bűnben állapotodik meg, t. i.⁴⁴ *A' Király személyének vesztére fel-vett törekedés, és az Ország Törvényes állapotjának vérontás által való változtatására el tökéllt öszve esküvés által lévő akarát.* Valamennyi bűnös tselekedet ezenn kívül tanáltatik, ide nem tartozik. – Ezt helybe hagyván a' Gyülés, mindjárt meghatározást téssen ebbenn is: hogy valaki

⁴³ Nemzet' [A hatodik betű tintafoltos] ⁴⁴ TÚ II: tudniillik

élelmét, és személylénének bátorságban való fenntartását a' Nemzet' erejéből vészi, a' Haza Országló hatalmának is alája vettetik; mely Törvényre nézve minden ellenvetés, lelki, akár testi, semminek mondatik-ki.

Burdoposzi szóll fel, hogy a' Szentségtörésnek büntetése vétesen kérdőre. Megölettesen, és Attyainak érdemmel szerzett vagyonok, bűnéért tsetsemő gyermekétől elvétessen é?

Az elvesztett bűnösnek büntetését, halálán túl vinni, természet ellen van, mivel már itt vagy kárho-[35]zat, vagy megbódogulás van részírl, mely, világi Hatalomtúl nem származhatik. A' tselekedet által elkövetett bűnnek büntetése, egyenesen arra tartozik tsak, ki azt személylénében végbe vitte. Nem igaz, hogy egy Hazája ellen vétkezett embernek véréből ahoz hiv gyermek több, ne származna. Nem lehet az Atya bűnének olly széles kiterjedése, hogy annak büntetését még Annjának méhében nyugovó gyermekére által tehesse. E' szerint, mikor egy Országban egynehányann a' Korona ellen Szentségtörésbe esnek, egész Nemzet vérenek büntetés alá kellene esni, mivel a' bűnösök a' magokét ebből merítették.

Ha a' Természet ellen való kegyetlenség azért tétetik Törvénné a' Léleknek igazsága ellen, hogy az általa okozott irtódzás a' Szentségtörésnek, pártütésnek vétkét lehetetlenné tegye: úgy tudatlanságnál egyebet nem próbál. Soha a' büntetésnek kegyetlensége a' bünt el nem törli. Az Uralkodó Hatalomnak okossága és igazsága, bizonyosabb eszköz a' pártütés ellen, mint e' Világnak minden tömlöttze, hóhéra, vagy számkivetése. Továbbá, hogy lehessen egy el tévedt ember' bűnének büntetésébe annyi erőt helyheztenni, mely szerint hat, hét-száz esztendőnek Ősi Eleje által szerzett érdemét, ditsősségét, jutalmát, keresetét, mind az el múltakra, mind a' reménység alatt való tsetsemőkre nézve előre, hátra is, annyi idő százak alatt semmivé tehesse?

[36] Mind ezen okokra nézve meghatároztatik, hogy mivel a' Bűnösnek, halálán túl, másokra kiterjesztett büntetése, /: a' midőn már ő maga érzéseiből kivetkeztetve világi büntetés alá nem eshetik :/ okosság, igazság, köz jó ellen van: mint régi együgyűségre tartozó dolog, és⁴⁵ baszorkány égetéshez hasonló eset, eltöröltessen.

⁴⁵ és [A másoló által kihagyott szó autográf betoldása]

E' Végezés után tsendesség lön az Ország Házábann, és az Elmék nyugodni láttattak. Végre a' régi megrögzött, de Törvénybe is vett szokás szerint Burdószkiaradoszposzi mond, hogy Hazája köz javának elő mozditására kinek mi fordúlt meg fejében, adja fel. – Tümnodoposzi fog szót: Hitetésbenn, árulásbann, gyilkosságban, ragadozásban, mivel gonoszságra tartoznak, melly minden Nemzeti kötésnek, köz boldogságnak romlására szolgál; semmiféle karbann lévő Hazafinak szabadság, menedékhely ne engedtesse. Az Országló Hatalom minden gonosztévőt egyenlőül elfogjon és büntessen. A' Ragadozás, pusztai tolvajság, annyira elterjedett, hogy úndok fenéje a' Vitézlő karba is béhatott; Azok közzé, mondom, kik érdemmel, fő ranggal, tudománnyal, példás erköltsel, igazsággal rendeltetnek Hazájok' köz javának előmozditására; kiket a' Korona megkülömböztetett: szabadságra, méltóságra, jószágbeli örökös birtokra emelt,⁴⁶ hogy szolgálatjuk nemes legyen, azonban ők [37] az Ország' sepreje közzé szállanak alá; akasztó fát érdemlett bűnökbe botsátkoznak azon Nemesei karnak gyalázatjára a' köz nép előtt, mellybe Elei bévétettek. Mivel pedig egy haramiává, mezei tolvajjá változott Polgár is Hazájátúl, Királyjátúl nem megkülömböztetést, de tekintetet is semmifélét egyebet annál hogy ostoroztasson, nem érdemel: önnön személyére nézve Vitézlő rangjából kivettette páltza alá, és adózók közzé rendeltessen. Hogyha tsakugyan gonoszságátúl nem szűnne, az akasztó fára kevesebb körülállások közt mehessen. Gunynyoltatására szolgál a' Haza Törvényeinek, hogy azok, kikre igazságának óltalma bizatott, annak szentségét olly vad és bolond bűnökkel fertéztessék meg.

Az Ország ezen Okokat hallván, meg határozza, hogy a' Vitézlő karban magát kimutatott mezei tolvaj, ragadozó Fő Polgár, rangjátúl személylyére megfosztatva, utolsó sorsra vettessen; maradékírl szó nem lévén.

Burdoposzi áll fel e' Végezés után, és mond: hogy a' Hazának korhel serege szaporodik. Meglepték a' dőlgozó Társaságot, szorgalmatos életet

⁴⁶ emelt [Autográf hozzátoldással javítva ebből: emel] TÚ II: emel

és gondos Fejeket, azon testekből ki forrott gelyvákna mérges,⁴⁷ melyek nyakán tsüngenek.⁴⁸ Ezek esznek, isznak, ruházkodnak, egyébíránt soha semmit sem keresve. Minden kereskedések, gazdaságok abból áll, hogy hitető elméjeket gonoszásra éleztvénki, a' jámbor együgyűséget tanult hazugságoknál [38] fogva törbe, hogy és mint ejthessék; kiket meg-rontván, tökéletlenségénn osztán még nevet. – Ezen utállatos gonoszság már némellyek között magárúl minden szemérmetségét annyira le vetkezett, hogy sem bánatot, sem gyalázatot többé nem okoz; sőt vidám tekintettel hireli ismérőssi között jeles okosságát az, a' ki szomszédján szerentsés tsalást tehetett. Köteleztessen tehát az alsóbb rendenn, kiknek örökségeik, birtokaik ki nem tetszenek, minden homályos sorsú Polgár, köz lakos, akár Vitézlő Rendben élő ember esztendőnként, abban élete módjával megigazulni, hogy azt törvényes útonn keresi. Valaki az élete' módját vizsgáló Igazság előtt, igaz vagyont, keresetet, munkát, mester-séget, kereskedést 's a' t, nem mutathat, szűnhetetlen gonosztételnek mondasson ki, és el fogattatván köz dologra kényszerítettessen; vagy minden személy tekintet nélkül hadi seregekbe fegyver alá rendeltessen, hol a' büntetés rövid, és környül állások nélkül való.

Kalifátulujposzi kinéztvén, hogy ezen feltétel határozásra megyen, ellenvetést keres, és különböztetéssel kívánván élni, mond: hogy a' Dervisdoszik, Fakirposzik, és más Szerzetenn lévő Bonzurok is világi szorgalmatossággal, gazdálkodással, kereskedéssel, mezei munkával nem élnek, hanem az Isteneknek tsudállatos gondviselésekből, hallgatóiknak veréjtékekkel tápláltatva, – ne hogy ezek is a' Végezés alá értettessenek. – Burdolon fekszik a' szóba: [39] hogy ez valósággal tsudállatos gond-viselés; Álmélnkodni lehet rajta, hogy Emberek tanáltathatnak olyanok, kik kenyerekért mezőnn, erdőnn, hegyenn, völgyönn fáradva; más Ember csoportokat zárnak házokra, hogy nekik ezek soha semmit sem költső-nözvén vissza, ott egy tsomóban éve, iva, heverve, aludva, keserves ve-

⁴⁷ gelyvákna mérges [Autográf hozzátoldással javítva ebből: gelyvákna mérges] TÚ II: gelyvákna mérges ⁴⁸ mellyek nya<ko><kon>kán tsüngenek [Autográf javítás a harmadik és negyedik betű áthúzásával, majd az ötödik hatodik és hetedik betű átírásával] TÚ II: mellyek nyakokonn tsüngenek

réjtékeken oly Isteneknek nevében hizni méltóztassanak, kik a' munkát parantsolják, szüntelen való foglalatosságban lévén magok is a' Világnak sorsával.

Kikirosz kapja kézre a' beszédet, és Kalifátuljposzinak fundamentumban kívánván felelni mond, hogy már azon Világot és okosságot terhelő hibát az Emberi Nemzet régi tudatlansága a' köz boldogsággal való hitetésnek színe alatt szentelvén fel, még egész eltöröltetésre nem jöhet, tehát hasznosabb útra kell indulni. Ezt teszem hát kérdésbe: hogy az Óltári Szólgáknak élelmek mibenn határoztasson meg?

Mivel Törvény, hogy Hazájának javára a' ki mit fel-ád, okainak felfe-
dezésére is köteles: tehát következendőképpen okoskodom: Minden Óltári Szólga bérbe vett Mestere az Országnak. Valaki soha katonának nem vitetik, sem adó alatt nintsen, azaz: Hazáját rend szerént igazság kiszolgáltatással, sem fegyverrel, sem adóval nem szolgálja: sem egy, sem más dologban szava, igazgatása nem lehet. A' Bonzurok adót nem adnak, a' [40] fegyver-viselés szent hivataljokkal ellenkezik: tehát személlyek is külső világi hivatalra nem tartozik. Minden csoport Lakos szabad akarat szerint való alkúval tartsa Óltári Szólgáját: éljenek az áldozatból; minden földi Országlás' módjátúl elzáratva. Valaki azt kiáltja közöttünk, hogy Isteneink' reá bizott hatalmával és akaratjoknak egyedül való tudásával Uralkodik, világi dolgokba ne botsáttasson; mert Jupiter nevében, ki mindent teremtett, mindent el-foglal. Mivel pedig akaratjának, tettzésének ismertetit is egyedül való halandóságának tulajdonítja, majd örökké illy hangonn beszéli: *Jupiter úgy akarja Hivek! hogy fizessetek, és minden övé legyen; mi pedig ezekért ígéretet adunk, hogy halálotok után, mikor már több hasznokat adóban, rabotában nem vehetjük, boldogítani fogunk.* Így vásárolják az igazak is pénzzel azt, mit jóságos tselekedeteik által Isteneik' irgalmától magoknak már megszerzetek; a' gonoszok pedig előre fizetnek és szólnak, azért, hogy pokolba mehessenek: Mert Kinek engedi által Jupiter a' maga tulajdonságait, és azoknak miveit? azaz, Irgalmát, és Büntető Igazságát? Ha valaki mondaná közöttünk, hogy ő Jupiter; bolond sorra vetnénk: mit szóljunk arról, ki állítja magáról, hogy tulajdonságainak vezére, és akaratjának egyenes igazgatója, mellynél fogva ítéletét is kinek kinek sorsa

íránt meg határozza? Jupiter, sem irgalmát, sem igazságának büntető menykövét, kezéből olly valóságnak, melyet hatalma teremtet, ki nem adja. Miért adná? szükség-[41]bül talám mint a' Világi Uralkodók, kik nem tudhatnak, sem láthatnak mindent, és azért Szólgákra, Tanátosokra bizzák hatalmokat? Kire szorúl a' mindentudás, és mindenható mindent látás? Pétertől tudja é meg Jupiter, hogy Pál mit tselekszik?

Sokann, kik tudományokkal minden testi kívánságot meg tagadnak, azoknak testi szükség⁴⁹ felett való bujaságábann ferednek; alázatossággal élvénn e' Világnak szemei előtt gyönyörűségekkel nap fényenn, tolvajú, melyet minden lát, és betsületből el nyög? Ők! kik a' Világi kintset, fényt, rangot, poklokra vezető eszközöknek hirdetik, Fejedelmi ranggal, dagályos pompával éneke, hallgatóiknak éhező testekből hatalommal kitsafart gazdagságoknak közepette.

Ezen beszédekre az Ország meg hevült, és kinek-kinek tekintete tűzbe vált. Jóllehet látták, hogy Polgár Kikirosz a' Törvény által kiszabott mértékletességn az egész Bonzurságra nézve túl ment; de még is Burdószkiaradoszposzi nem akart hatalmával élni bizonyos tekintetekből, hogy Kikiroszt az Ország Házából ki tiltsa, vagy el tsendesítse.

Kalifátulujposzi, Dairodoszi, Lámaposzi, Dervisdoszi, Fakirposzi, és az egész Bonzurság mind emelkedik kiáltva: Ellent állunk! ellent szegünk! ellent szegés! ellent állás! Szentségtörés! kárhozat! pokolból jött tudomány!

Ez úttal a' láрма annyira ment, hogy az Ország Birája kéntelenítettett ezt fel-kiáltani: *Vesze-[42]delem!* Melly szót, az Orzágnak mellette ülő Vezére útjára botsátván, a' bátorságra ki rendelt Test őrző Seregeknek kellett döbörgés, fegyver tsattogás, és Vezér szó kiáltások közt magokat az Ország Háza előtt kimutatni, melyre minden ember meg némult.

Dairodoszi, tűzét ki fújva, izzadtságát ortzájáról törölve, köhögve, fo-háskodva, beszédét végre így kezdi: Felséges Haza! pompával vádoltatunk! fényességgel, Fejedelmi rangokkal kárhoztatunk!... – Egy Fakirposzi álljon elő! mond felszóval. – Már ezek akkor a' Sokaságban háta mellé tolódtak fel, hogy ha személyes támadás lenne, az ellenkező

⁴⁹ TÚ II: szükségek

Tanátsbéli Urakat temérdek vastagságú könyveikkel vervén föbe, Dairodoszinak szent vóltárúl elhárítanak. – Pihaposzi nevezetű áll elő a' Fakirposzi Seregből, egy pokrótzból öszve varrott zsákban, kopasz fővel, terepély veres szakállal, és olly vad tüzet mutató mord tekintettel, hol a' természetnek szomjú ösztönei egy más között láttattak marakodni. Dairodoszi reá tekint, és parantsolja, hogy szóljon:

Mit szóljak? mond Pihaposzi; ugyan mit mondjak? hogy hangozzak a' már fenekkel felfordúlt Világban? Így hát azok, kikre az Istenek e' Világot bízták, ne lehessenek é ennek örökösi? Vallyon nem mi legeltetjük é Jupiternek nyájját? vallyon juhok legeltessék é a' Pásztort? Mitsoda elfajúlt mondhatná, hogy a' Világ nem Jupiteré? Hasonlóképpenn ki meri kárhozat alatt tagadni, hogy Kalifátuljposzi, Dairodoszi, néki nem valóságos képviselője [43] és meghatalmazott Tisztartója, ki a' Jobbágyokonn Urának szabad hatalmával él, Uralkodik, 's parantsol? Mivel tehát az egész Földnek kereksege Jupiternek tsak egy Telek vagy *Curiátska*; a' rajta élő Emberi Nemzet is egy Taxás előtte. Minden Törvény és Józan Okosság mondja, hogy a' ki kinek földjén lakik, annak fizet, szolgál, taxáz, engedelmeskedik, adózik, veréjtékezik, esedezik, hizelkedik 's a' t. Így mi, e' széles Világot Jupiter számára magúnknak foglalhatjuk, és Mennyei Jússal birhatjuk. Akármelly nagynak lászson is a' mi halandó szemeink előtt, de mondám, hogy Jupiternek tsak egy telek, melly tsekélység ha birjuk is, a' Világiak' irigységének tárgya nem lehet.

Mi az embereknek örök boldogságot adunk, ők pedig nekünk e' megfizetetlen kintsért veszendő világi javakkal tolyák-ki szemeinket; Úgy hogy, ha minden szabadságokat, vagyionokat ide adnák, még is véghetetlenül adósok maradnának, mivel e' világi, és az Eliseumi boldogság, hasonlításba sem jöhetnek együtt, annyira felette van ez utolsó az elsőnek. Minket az ő javaiktól a' halál megfoszthat, de a' melly boldogságot mi adunk, túl megyen velek edgyütt halálokonn. Itt! itt kell hát az érdemet, felsőséget érezni, 's keresni. Ugy szóllottam, mint igaz Hazafi, és Jupiternek szája.

Burdolon felkiált; hogy magát Hazafinak egy Dervisdoszi; Fakirposzi sem mondhatja, mellyre nézve e' méltóságos nevezettel közzülök egy is élni ne mérészeljen. Valaki a' Világnak semmi névenn [44] nevezendő terhét nem viseli, Hazájához szava sints. Mikor Lakossaink a' napnak

forró tüze közt barázdáinkban⁵⁰ égne, és határainkat veréjtékekkel termékenyítik: mikor a' köz bátorságnak fenn tartására Polgáraink, fűtnak, lótnak, költenek, gonosztévőkre hadakoznak: mikor Törvény Biráink peres igazságunknak meg isméréseért, a' köz jónak kiszolgáltatásáért Ítéelő székekben aszaltatnak: mikor mi Hazánkat óltalmazva, annak végső határainn ellenségei előtt vérrel izzadunk, és az erőszakos halállal küszködünk; hol Feleségeinktől, apró gyermekeinktől majdnem minden reggel szívünknek öszveszagatásával kell butsúznunk, nem tudván ha a' lemenő napot láthatjuk é: ők mondok, ők akkor, hives falaik közzé zárkozva ülnek, állanak, néznek, esznek, feküsznek, alusznak, Jupiternek ditsősségére szájakat tátva. Mit gondolnak véle, igaz, akár kegyetlen Uralkodás alatt légyen a' Haza... őket világi veszélyek nem űthetik. Tsak esső szájljon alá a' fellegekből a' termésnek tsinállására, a' nevelés által számokra meg készült vakság, tudatlanság, az együgyű népnek veréjtékéből alamisnájokat bizonyosan kiadják. Mi köti őket Hazájok' hivségéhez, melly iránt kötelességek abból áll, hogy számára semmivel se tartozzanak? Hivataljok mi? az, hogy semmi hivataljok ne legyen. Ember-szaporitással nem szolgálunk, mert Jupiternek örök Végezése ellen, melly az Emberi Nemzetnek meg maradására tartozik, esküvéssel tesznek fogadást, hogy Őtet olly dolog által ditsőítsék, melly természetivel, az örök renddel ellenkezik, t. i. [45] hogy emberek e' világonn ne legyenek; Melly tzélra az Aszszonyokkal való élest, jóságos tselekedetnek, buzgóságnak színe alatt tagadják meg, mintha szentség lehetne az, a' mi a' Szenteknek való halandókat is el törölné e' földről, ha az Emberi Nemzet' bódogsága ellen szegzett buzgóságokat mindnyájan követnénk?

Burdolonnak ezen szavaira felkiált Pihaposzi: hogy ebben nem vétkesek; hogy ők minden titkos útakat, módokat elkövetnek az Emberi Nemzet szaporodására: bizony elég gyermekünk van, mond, hidgye meg a' Felséges Haza; soha ezen Világi köz jóra tartozó dolognak betses miveiből ki sem húzzuk magunkat. Tsak a' gyermek tartásnak terhét nem vállalhatjuk magunkra, mivel sorsunk, hivatalunk nem engedi; de a' nemzésnek vagy fajzatásnak nyügét egész készséggel viseljük.

⁵⁰ barázdái<k>nkban [Javítás a hibás betű átírásával] TÚ II: barázdáinkban

Az Ország nevetve fakad. De a' Törvényes szokás ellen mindnyájan hibáztván, maga magát tanátsábúl ki nem küldhette. Az Ország Birája, hogy menedék helyet kaphasson, és mind Törvényt mind tettet megmenhessen, beszédét így kezdi: Hazánknek Törvényne így szól: *Hogy ha valamelly Polgár Hazafi, az Orzágnak Hazafi Polgár Biztosát, Hazájának sorsárúl beszélve, kinevetéssel meg gunnyolná 's at.* Már Felséges Haza, mond tovább Burdószkiaradósposzi, itt a' kinevetett személy, sem Biztos, sem Hazafi, mellyre nézve a' Törvény sérelem nélkül marad. Ezeknek Nemzetek, Dervis vagy Fakirdoszi, poszi Nemzetnek; Hazájok Bonzúr Országnak neveztetnek; Személlyek-[46]benn pedig Eliseumi Polgároknak mondatnak-ki; kiknek más világi bódogságok, itt való bódogságokra üt,⁵¹ suhit által, mellyel fél-hóltonn nyúgodalomba temetkezve élnek, még előre, ezenn a Világonn is.

Már, a' mint a' Nagy Dairodoszinak, és Pihaposzinak sorsok mutatja, a' tettzik-ki, hogy a' Szent Bonzurságnak egyik vége Fejedelemség, a' másik koldússág; úgy hogy a' mit bal kezével ki nem koldúlhat, jobb kezének hatalmával elvehesse. Ennek az a' tzielja, hogy a' kik buzgósággal minden adásra, rabi engedelemre elkészíttethetnek, azokhoz kérő, kolduló kezekkel járúlhassanak; a' kiknek pedig látások nagyobb látásnak színe alatt el nem vétethetik, és meg nem vakíttathatván ellenkeznek; nem adnak: tehát hatalommal kényszeríttethessenek.

Lámaposzi meg szóllal, hogy érdemeikről a' Haza meg felejtkezni nem fog, ha ott keresi a' hol vannak. Mi, úgy mond, e' Világnak bűnét viselhetjük, és mivel a' Világiak idvezülni nem tudnak, arra való érdemet adunk nekik azokból, mellyek magúknak idvességünk' megnyerésére tartozó érdemeink felett szükségtelenek. Már, az Örök Bódogság mindent felül haladván, elégséges é minket, annak megszerzőit, e' Világ jutalmazni?

Túrnodoposzi felel: Ó! rettenetes Lámaposzi! mond, Az Istenek' tett-szésének, igazságának, és változhatatlan Törvénnének rejtkehelye Lelki isméretben, és en-[47]nek⁵² józan okosságában nyúgoszik: Meg szünjünk é Lelkünket tudni, józan okosságával élni, azért, hogy mások dufla halandók

⁵¹ üt [Autográf betoldás a margón] TÚ II: bódogságokra suhit ⁵² TÚ II: annak

legyenek, mi pedig irántok való tiszteletből halandóságunkból kivetkezve, oktalan állatokká változzunk? Mitsoda Polgárnak testéből vették ki Istenei Igazságoknak ismertetit, hogy azt másokba helyeztetvén, ötet⁵³ azonn kívül éltessék? Ki szerez nékem örök boldogságot magam nélkül, és magamonn kívül? Mellyik Óltári Szólgájának tett fogadást Jupiter, hogy ha egy Országnak bűnét magára veszi is, gonosztévőit, kezességére, a' poklokból Eliseumba ereszti? Így hát mi reánk Jóságos tselekedetek nem tartoznak, mivel mások által kell boldogittatnunk? tsak fizetünk, és idvezülünk?

De, mi okonn maradjunk mi az Isteneknek véllünk közlött ingyen kegyelmekért azoknak adósok, kik hasonlóul ingyen kegyelemből tartatnak meg? Kik bérelhetik ki az Istenektől pénzzel e' Világnak idvességét, kárhozatját, hogy ők igazságokat, irgalmokat, azaz, jútalmat, büntetést, halandókra bizván, magok, mindenhatóságoknak közepette akarat és tettzés nélkül heverjenek? Emberektől kérdjék é az Istenek, hogy kit büntessenek, kit jútalmazzanak? és erre nézve szükséges é valakinek mástól tudni itt e' földön, hogy mellyik az a' gonosz tselekedet, mellyel felebarátjának ártalmára van; és ellenben az, melly [48] által annak javára lehet? Már, a' ki jó, gonosz tettet ismér, Jupiternek tettzése iránt mimódon tévedhetne el? és ha szabad akaratja szerint jól tselekszik, nem változhatik é az Istenek előtt jóságos tselekedete érdemmé mind addig, míg azt valamelly felszentelt nállánál bűnösebb halandó a' mennyei seregeknek béjelenteni nem méltóztatik?

Nem arra, nem! vissza szóll Lámaposzi; jóságos tselekedetekkel, könyörgésekkel már örök meg boldogulásomat elnyertem, hitem hozzá járulván. Ezekenn kívül testi szenyvedésem, gyönyörűségeimtől való elzárattatásom, éhezésem, a' kirendelt böjti napok felett való böjtölésem 's a' t. mind szabad keresetem szükségemenn felül, mellyel másoknak adakozhatom. De más tekintetben, Jupiter a' maga Szólgájában, egy gyűszűben férő érdemet többre veszén mint a' Világ fijaiban egy tetés puttonnal valót; melly eset a' részünkről való érdemeknek sokasuló erejekre,

⁵³ TÚ II: öket

minden más halandók felett sikeres. Tsak a' böjtöléssel mennyi érdemet halmozunk magunkra!

Ki állítja hát, fel szállal Burdolon, hogy az ember örök boldogságát has korgással meg nyerheti? Valaki éhezik, jót, senkivel sem teszen, hanem tsak magát győtri; hogy legyen hát jóságos tselekedet Isteneink előtt az, melly javára, senkinek sints? hol van az olly tselekedetnek érdeme, melly magamonn kívül semmire, és senkire se tartozik? ez, olly tselekedet, melly másnak jót nem szül, és Isteneinket sem ditsőíti: Mert, végre, mitsoda ditsőítetésekre szólgál Isteneidnek, hasadnak üressége?

[49] Mivel őérték szenvedünk, mond Lámaposzi, az által próbálják és isméri meg irántok való hivségünket. – Tehát az Isteneknek is világi bizonyágtétel kell reá, hogy szívünkbe lássanak,⁵⁴ mint nekünk halandóknak? Ha jóságos tselekedeteim nintsenek, éhséggel pótoljam ki, boldogító érdemeimet? ha vannak, szükség é még hozzájuk a' nem evés? – Burdolonnak ezen ellenvetéseit Dairodoszi táfolni kívánván, így felel: Nem ott keresné a' valóságot a' hol van. Nints minden gyenge léleknek reá tehetsége, hogy magát jóság, igazság, emberség által érdemesített; hibáit, gonosz indulatit jóra fordítsa. Olyanok is vannak, kik jót tselekednének ugyan, de szegénységek miatt az Óltárra nem adakozhatnak: nem vigasztalás é már ezeknek a' böjt, mellyet éhezők lévén, úgy is, könnyen el követnek? A' kik gonoszságok miatt életüket igazságra nem fordíthatják,⁵⁵ azoknak nem öröm é, ha ezek' helyében böjtöléssel, mit a' meg átkaldott gonosztévő is el követhet, ki ki⁵⁶ magán könnyíthet? Áldozat tétel, Templomi szokások, mind könnyebb móddal kitelhető dól-gok, mint az erköltsi jóság, emberség, és érdem. Ezek mind vigasztalásnak eszközei. Minden bűnnek van áhíthatosságok-által ki⁵⁷ szabott árra, ha adakozás járul hozzá, hogy valaki fizet, kétségsbe ne essen; el ne vesz-szen, hanem éljen. Ezen vigasztalás, annyira szükséges, hogy jó még a' poklokra is kiterjeszteni. Ki adakozik minékünk halála után, ha életében

⁵⁴ [Itt a TÚ I Sp szövege mellőzi a felesleges idéző mondatot] TÚ II: hogy szívünkbe lássanak, *felel Burdolon* ⁵⁵ TÚ II: fordítják ⁵⁶ ki ki [Autográf betoldás a margón] TÚ II: elkövethet, magán könnyíthet ⁵⁷ ki [Autográf betoldás a sorok között] TÚ II: áhíthatosságok által való szabott ára

úgy tanítjuk, hogy lelkét, poklokra szállván alá, onnan többé ki nem vehetjük? Bár légyen úgy valami a' mint mondatik, vagy [50] nem, de ha vigasztalásul szolgál, szükséges, és jó dolog. Jobb a' gyönyörködtető álom a' keserű igazságnál; hová kell a' vagyonos gonosznak nagyobb vigasztalás, mint ha hiszi hogy világi költséggel lelke, halála és végső meg ítéltetése után is meg igazúlhat, melly szerint a' poklokból Eliseumba költözhetik által?

Azomban a' Vagyonosokra, jó Gazdákra nézve a' bűjtöt is annyira meg könnyebbitettük, hogy jól lakással megesik; ellenben a' szegények, úgy is sorsok által örökös bűjtölés alá lévén zárattatva, örömet tselekszik, nyomorúságokban való vigasztalásul. A' büntetésül adni szokott Miatyánkok, adózások, Templomi szokások, tsekély fáradttsággal végbe vihető dölgek; de bezzeg nem tsekély dolog a' vigasztalás, és örök megbóldogulásunknak reménysége. Az Ember jobbára tsak akkor örvendez, mikor sorsátul vakittatik, és magát nem látja.

Ezen szavakra Burdolon, a' bámúlástól leverettetvén: Meg-győzettettem! így kiált fel; soha se tudtam még, hogy a' Bóldogság ilyen áronn is szereztessék! Tehát el rablok Felebarátimtól ezer aranyat, és bűnömet, ugyan abból adakozván, magambúl ki fuvom; egy kevés böjt, imádság még hozzá; és a' bóldogság megkészül!

Midőn ezen szavát végezné, nagy zudulás esik, és az Ülés el-oszlik.

Vége a' Második Szakasznak.

[51] HARMADIK SZAKASZ.

Totoposznak Rendjei egybenn gyűlvén, meg határozzák, hogy a' Fő Fő Bonzurság ügyében több heves vetélkedések ne legyenek. Mivel pedig az utolsó Gyűlésbenn Hivataloknak Valósága zűrzavar elmékedésbe borúlt, úgy rendeltetett, hogy az Ország Birája maga beszélje elő az Óltári Szólgáknak, mibenn áljon érdemek, szentségek, melyre nézve az Ország Világi sorsokat meg fogná határozni,⁵⁸ kik a' mennyiben rajtok áll azonn igyekeznek, hogy emberek e' Világonn ne legyenek.

Első tárgy tehát az Óltári Szólgák' állapotjában, mond az Ország Birája, ez, hogy legyenek é valaha az Emberi Nemzetnek szaporodására, vagy soha sem.

Valaki fogadással Istenei előtt magára olly kötelességet vállal, melynek végbe vitele ereje felett van, bűnbe esik önnön maga ellen. Embernek arra fogadást tenni, hogy Aszszonyi állattal nem él, annyit teszen, mint magát magánn felül tenni. Valami nállunk ösztön, mind rugó tolla a' bennünk élő Természetnek; és nem azért vannak, hogy rajtok Uralkodjunk, hanem hogy ők Uralkodván rajtunk, az által tartassunk fenn. Valami ösztönből származik, azzal a' Természetnek élni kell; melyre nézve azon kívánságok közül, melyek testi életünkre tartoznak, soha vérünkéből egy sem töröltetik-ki. Mihent pedig testi kívánság valami, véle nem élni a' testnek [52] lehetetlen, mert élete az által tartatik fenn, és a' nélkül nem. Evés, Ivás, Alvás, Fajzás, olly négy rendbéli vágyódás ösztöneinkbenn, hogy akármellyik ellen esküdjünk meg, ha végbe vihetjük mi emberek, Emberi Nemzetünk a' Teremtésnek sorából ki vész. Már, ki tehet fogadást a' Természet ellen, hogy azt hatalmába vegye, melynek hatalma ötet szüli és neveli? Angyalnak és Embernek kellene lenni egyszersmind, testel felruházva és e' nélkül. Hogy ugyan azon szempillantásban érzékeny ember, és hideg bálvány is legyek, olly tehetséget kíván, mellyel Jupiternek mindenhatósága is akadályba jönné.

Mihent az Istenek testté teremtettek, melly érzés és vágyódások által él, hogy adjanak erköltsömnek olly erőt, hogy ha győzedelmeskedem véle, magam veszszeke-el általa? Kinek adnak az Istenek arra tehetséget,

⁵⁸ TÚ II: fogná meg határozni

hogy ha akarja, soha se aludjon, soha se egyen, még is éljen? Hasonlóul, melyik halandó szent testnek véréből vették ki Isteneink az Emberi Nemzetre tartozó fájásnak ösztönét? Minden Férjfiú természetben van vágyódás Aszszonya által életét szaporítani, gyönyörködtetni: így, ha van a' benne élő természetnek kívánsága, bizonyosonn fog is élni véle.

Valaki tehát a' Természetnek megbíráására, annak kezébenn lévén, ajánlást teszen: egy felől utálattal, más felől nevettséggel borította bé életét. Utállatos azért, mert bűnös, mivel olyan tselekedetben keres érdemet, melyet ha minden elkövetne, a' Világ el vesz-[53]ne, az az Ember nem lenne: Nevettséges azért, mert a' Természet' hatalmával küszködven, Bértzeknek láttatik vetni vállait, hogy azokat helyekből kidűjtse. Végre, mivel fogadásának eleget nem tehet: a' fel-tett érdem szín mutatással, hitetessé válik; azaz, rejtek helyekben tévén magának eleget, nyilván úgy hitet hogy ösztöneinek Ura; melyet titkon utálva, napfényenn minden jó ember el néz, rajta nevetve. Ki hiszi, hogy ő fogadásának tellyesítésére elég lehessen? Így, a' dologból tsak a' leszz, hogy Házasságbéli kötés által, e' Világnak és Isteneinknek Törvényes igazságok szerint a' Természetet szolgálni nem akarván, paráználkodva téssen néki eleget; mely tselekedetet ő e' Világ előtt bűnnek, kárhoznak hirdetvénn ki, magában gyönyörűségnek ismér. Felséges Haza! ebben tovább nem menek.

Azonnal öszve beszélnek, és elvégzik, hogy a' Házasság minden Óltári Szólgának szabad, sőt tartozó kötelessége legyen.

Ezeknekutánna Burdószkiaradoszposzi hosszasonn nem beszélvénn, mellynek elhordozására elégséges sem lett volna, tsak rövid okokkal adta fel értelmét tzikkelyenként, mellyre az előtt való nap már elkészült.

I. Tzikkely.

A' Kegyességnek mive önként való tselekedet, és tsak arra tartozik a' ki véle él, azért parantsolattal sem erőltethetik. Az erőszak nem érdem: a' kényszerítés nem Kegyesség. Ezekre nézve kinek ki-[54]nek szabad akaratjábann lévén Poklot vagy Eliseumot keresni, tettzésére hagyatik, ha böjtöljön é⁵⁹ vagy ne: mikor, mivel, és hogy.

⁵⁹ é [A másoló által kihagyott szó autográf betoldása]

II. Tzikkely.

Mivel valaki az Isteneknek Törvényes Országló hatalma felett, tsak az Isteneknek hatalma van, valaki attól itt függeni nem akar, Király, Haza ellen való Szentség törőnek és átoknak mondatik ki.

III. Tzikkely.

Mihent valaki az Isteneknek Oltári Szólgája, ezen Szent Hivatala által világi Uraságra, birtokra nem mehet. Jupiter, magának az Ország határainn, Mennyei *Cameralis* Majorságbéli Szántó földeket; kaszállókat nem foglalván, senkitül a' tulajdonát el venni nem lehet. Tehát Arténisnek kintseiből fiztessenek, és a' népnek tartozó adakozásával tápláltassanak.

IV. Tzikkel.

Minden Helység, és Várasbéli Bonzúrnak a' Község által szabad alku szerént határozta meg élelme, fizetése, melyet a' nép adjon; a' Főbb Rangúaknak fizetéseket pedig Arténis és az Ország veti ki.

V. Tzikkel.

Minden igaz Bonzúr, bérbe vett, Ország, és Király szólgájának mondatik-ki.

VI. Tzikkel.

Minden világi kevésységnek, dagályos pompának, bújaságnak eszközei és jelei, az Óltári Szólgák közt [55] el töröltessenek. Valami testi kevésységet, bujaságot mutat, Óltári Szentségre, alázatosságra nem tartozik; és a' ki kegyességet hirdet fel emelt büszke tekintettel, világi fény, annak példáját nem mutathatja. Valaki tudománnyával ellenkező módra él, végre hitetőnek ismertetik, és közönséges utállatra vettetik.

Valaki hiszi, vallja, tanítja, hirdeti, hogy ne ragaszkodjatok felettébb a' Világhoz, mert a' kintsnek szeretete, testi kívánság, gazdagság, pompa, pokolra visznek: maga, a' Világnak szeme előtt nem bujálkodhatik; vagy ha tselekszi, tudománnyát táfolja meg, mellynél fogva előbb több hitele, tekintete el vész; nevetségessé tévénn oktatásait is, melyeket

szájjal hirdet, és tselekedettel gunnyol. Nem lehet a' bődölgítő világi szegénységet olyanoknak részünkre ajánlani, kinek a' gazdagság, kints, bujaság torkánn bőfőg fel. A' mi magamnak nem kell, ha másnak ajánlom, szemembe nevet.

VII. Tzikkely.

Egy Bonzúrnak sem engedtetik meg, hogy Világi Törvény széket üljön; mivel a' gonoszságok laistromának hallása, azoknak büntetésre, halálra való ítéletek, reájok mint Isteneink irgalmának Sáfárira, nem tartozik.

VIII. Tzikkely.

Semmiféle gonosztévőnek a' Törvény előtt való futásábann menedék hely nem engedtetik. Az Óltár szarvárúl is le húzattasson. Köz bátorsággal, józan okossággal ellenkező részeg értelem, és utállatos dolog, a' kegyességnek eszetlen szőrű leple alatt, hogy a' bűnnek éppen azoknál legyen szökő helye, védelme, rejte-[56]ke, kiket jó Isteneink a' gonoszságnak rontására 's vesztére rendeltek közinkbe! Mitsoda részeg természetnek ötlött leg először fejébe, hogy az ártatlanság gyilkosainak óltalmok, kik a' Felebaráti szeretet ellen esküsznek meg, tsak ugyan emberi szeretet által változzon jóságos tselekedetté Isteneink előtt? A' gonoszságra, és annak elkövetőire az Emberi szeretetet kiterjeszteni nem lehet, mivel e' szerint a' Szenteknek is kötelességekben állana az Ördögöket szeretni, vagy leg alább rajtok szivbűl szánakozni, melly dolog az elsőhöz mindég közel van.

IX. Tzikkely.

Valaki Jupiternek Szólgáitúl több Erköltsi erőt kíván, mint azt a' Világi jó emberek elbirhatják, vagy a' köz-gyengeség meg-engedheti: természet ellen vétkezett embertelennek, és tudatlannak mondatik-ki. Embertelennek azért, mivel a' természet erőtelensége miatt, mellynek alája van vetetve, ember-mássát tsúfolja, kárhoztatja: tudatlannak azért, mivel hinni láttatik, vagy hiszi is, hogy a' Templomnak Óltári kötelessége, önnön szólgáit a' testnek kívánságaibúl⁶⁰ kivetkeztetheti. Végeztesse-el hát,

⁶⁰ TÚ II: a testnek kívánságaiból, a természetnek gyengeségeiből kivetkeztetheti.

és határoztasson meg, hogy az Óltári Szólgák több erkölcsre ne szoríttassanak, mint a' jó Világi emberek; és ha erőtelenségből meg esnek, ne utáltassanak meg, se ne rágalmaztassanak. Melly szerint valóságokra nézve, azaz hivataloktól kiválva *Nem-Szenteknek* mondatnak ki. Annyival inkább, mivel a' Természet, kívánságaival, ösztöneivel, erőtelenségeivel, viszontagságaival, örömeivel, fájdmival; végre életünkkel [57] halálunkkal, szentekről nem tud; hanem csak emberekről, kik között járma alól senkit azért fel nem szabadít, hogy magának szent nevet ad, melly nevezettel néki semmi közö nints, és felette kébzelt ereje, érdeme is csak álmokra tartozik.

X. Tzikkely.

Az Óltári Szólgáknak Fő Kötelességek.

Az Országló Hatalom, azaz, Haza, és Arténis iránt való hivségnek, az örök Igazság' Isteneinkben való félelmének, Emberi szeretetnek, jó-téteménynek, szüntelen folyó hirdetése; a' gonoszoknak rettentések, a' jóknak biztatások. Ezekenn kívül, minden Vallásra tartozó szokásbéli pepetselések reájok hagyatnak, mivel valóságra nem tartozván, az Ország-nak tárgyúl nem lehetnek.

Tanításaik iránt megjegyeztetik, hogy Jupiternek nevébenn erköltsi lehetetlenségekre kegyességeknek dőlglában a' népet ne kényszerítsék, hogy az által az Istenek' akaratja és önnön jósága iránt kétségbe esvén, azonn is fel hagyjon,⁶¹ mellyet végben vihetne. Valaki lehetetlenségre kényszerítettetik, semmit se tsinál. Azt pedig, hogy Isteneinknek ingyenn való kegyelmek, testi gyengeségünk iránt mennyiben tehet ki-pótlást, halandóság, nem mérheti. Nehéz dolog az Istenekről fel tenni, hogy valamelly teremtestől azt az erőt kívánják-meg, mellyet néki nem adtak; így láttatván⁶² kötödni munkájokbann magokkal. Hiba é a' Bárányban, hogy az Oroszlánnal nem bir, melly mint prédát elnyeli? Vagy büntethetjük Országunk' [58] Vitézzeit azért, hogy Olimpusunak magasságát vállalkra nem vehetik? Ha pedig a' Világi Embernek Isteneink előtt való érdemét, jutalmát, mind Óltári Szólgák és ingyen kegyelem pótolják ki:

⁶¹ TÚ II: fenn hagyjon ⁶² [Elírt szó átírással javítva]

úgy minek nekünk a' Vallás, jó erkölts és emberi szeretet? Törvényben vétetik tehát, hogy Jupiter előtt minden emberséges jó Hazafi kedves, és hogy valaki azon jóságos miveket elköveti, melyekre az igaz embereknek, jó szíveknek tehetség engedtetett, tsalhatatlan fia az Egeknek, ki örök jutalmát Szentjeitől kiválva, önnön érdemével szerzte.

Dairodoszi a' dolgoknak folyását tovább tzerával nem győzvén felkiált: Mitsoda hallatlan dolog⁶³ úgy mond, a' Léleknek megbóldogulását, idvességét Ország Törvényyév tenni? hová terjeszkedik-ki a' Felséges Nemzet? hiszen Isteneit is majd Hazájának Törvényei alá zárja, hogy úgy bóldogitsanak mint az Ország el rendelte. – Tilalom! Tilalom! ellenszegzés!

Dairodoszinak értésére adják, hogy mivel az Ország a' Lélek' megbóldogulásának eszközéül, az Isteneknek isméretit, igazságoknak félelmét, jóságos tselekedetet rendelik: Végezésekkel is tsak az ellenkezhetik, ki elhitheti magával hogy Jupiter a' bünt szeretheti, és a' gonoszágért is bóldogithat: Hogy az igazságnak és felebarátnak szeretetivel az Isteneknek tettzését hibázni lehetetlen; mivel azon tselekedetek, melyek ennek ellenébe állanak, mind Isteneknek, mind embereknek szájok' vallása szerint poklokra tartoznak, és kárhoznak mivei. Mihelyt meg szününk Jupiterről hinni, hogy a' jót ju-[59]almazza, a' gonoszt bünteti: az Óltári Szentségnek, szolgálatnak, jövedelemnek fundamentom oszlopa kidül.

XI. Tzikely.

Mivel a' Hazánkban élő Társaság Emberi Nemének seprejétől tisztelni kíván, elvégeztessen, hogy minden aklokra zárt Dervisdoszi, Fakirposzi szabadonn botsáttassék; nem érezvén abban az Ország semmi hasznót, hogy ők heverve, alamisnán hizva, az Istenek' számára Jóságos tselekedetek nélkül, egy tsomóban, érettünk ott mormoljanak. Valaki e' Világi gondtól, hivataltól, szorgalmatosságtól meg fosztatik, idejét unalommal és haszontalansággal tölti; nem tudván okát adni hogy mi végre van, él, lakik, és életének tzélja mi?

⁶³ Mitsoda <dolo> hallatlan dolog [Törlés – kihagyott szó pótlása végett]

Az Emberi Erköltsöt kötelességeinek gyakorlása, és halandó sorsának viszontagságai tisztítják meg, úgy, mint a' kősziklákonn szökő patakoknak vizeit sebes folyások. Mellyre nézve, valakit falak közzé zárnak, jó tselekedetek nélkül lévő, hideg áhitatosságra, és száraz kegyességgel való képzelődésekre, erköltszeivel megposhad, ember-salakká válván magát maró élete, mellynek testi kívánságai mindig égnek és meg sem óltatnak, ha különben kárhozni nem akar. Meg némúl búzgóságbúl, és hibával láttatik vádolni az Isteneket, hogy ditsősségekre néma halandókat nem teremtettek. Meg szűnik Ember lenni, hogy benne Jupiter mint emberbenn más emberek felett ditsőitessen, kik magokat úgy hagyják, a' hogy [60] Jupiternek Teremtő hatalma által meg hagyattak. De ha úgy vólna is, elég néma barmokat szült a' Természet, hogy Istenének ditsőssége az által se hibázzon. Vallyon lehet é Jupiternek szüksége reá, hogy egyik teremtése a' másikának helyét fogja el, le vetkezvén azon tulajdonságait mellyekkel ő fel ruházta?

XII. Tzikkely.

Mivel nem a' Világ van a' Vallásban, hanem a' Vallás a' Világban, mert az ember hit nélkül élhet, de a' Hit Ember nélkül nintsenné változik: tehát minden Vallásnak rendi, igazgatása, fenn tartatása, emberi akaratúl függ; mellyre nézve sorsával az Országló hatalom alá esvén, Arténis, mint ennek személlye Fő Papnak mondatik-ki, nem ismértetvén felette az Istenek' hatalmánál egyéb igazgatás. E' szerint Királyi rendelésétül is csak akkor leszsz köteles el-állani, mikor Jupiter önnön személlyébenn fog néki Óltári szolgálátja iránt parantsolni. Valaki mondja: hogy ehol hozom most Jupiternek legközelebbbrül való üzenetit: azt láttatik állítani hogy dólgaírul meg felejtkezett, mikor Világát rendbe vette; melly hibáját már most üzenetekkel kéntelen pótolni. Ezek iránt meg fogja magát nyugtatni az Ország akkor, ha szerentséje leszsz Jupiterrel szembe találkozni, és szavábúl akaratját meg tudni.

XIII. Tzikkely.

Minden Óltári Szólga, akármelley tsekély születés-[61]bül legyen is eredete, Világi tekintetibenn a' Vitézlő Rend' sorára állittatik, és a' Társaságban akképpenn tiszteltetik.

XIV. Tzikkely.

Mivel minden Ember Tsoport, erköltseinek javulására, lelkének meg bódogulására, Óltári Tanitót magábann tartani köteles: valaholott⁶⁴ szegény sorsok miatt illendőül táplálni nem lehetnének elégségesek, a' Királyi Kintsekből kézzel való fizetéssel tétessen számára kipótlás. Arténis lévén Fő Pap, Országa szükségének határai között az Óltári szölgálatot, és Isteneinknek tiszteletit fenn tartani köteles; ezt feltéven, hogy az örök igazság imádásának módja Országló értelemre tartozik, mivel eredetit minden Világi Hatalom és Uralkodás Vallással szerzette, mellynek szerzése értelemre tartozott, 's az által is lett. Mihent minden dolognak az Országló Hatalomtól kell függeni, gondviselése is reá tartozik.

Ezen szavakra Lámaposzi is meg szállal: hogy a' mi ugyan nékik függéseket illeti, tudokra fogja Jupiter, postája által adni, iránta mi tévők legyenek. – Értésére adatik a' Fő Bonzúrnak, hogy a' Mindenhatóság üzenetek által nem dólgozik, mivel egyszerre, mindent lát, és tehet is. Hogy, ha Jupiter a' Nemzetnek Végezései által akarat változásra, újj tetszésre jönné, mindenhatósága esne függésbe: hogy Jupiternek akaratja, emberi akaratnak következése azon okonn nem lehet, mivel úgy, a' Teremtő menne utól, és teremtese elől, a' mi lehetetlen: [62] azaz Jupiternek akaratja függene annak akaratjától, ki, az Ő akaratja által lett akarat: hogy az Örök Valóságban és annak természetébenn akarat akaratra nem következhetik, sem nem ellenkezhetik magával, sem mássá vagy többé egynél nem változhatik: hogy Jupiter Világának, és az Emberi Nemzetnek eseteit, viselt dólgait, egy meghatározással öröktől fogva tudta, melly szerint akaratját is azok iránt örökre meghatározván, semmiféle világi eset által változásba nem jöhet, sem újj Rendelésekre nem kényszerítettetik: hogy a' Világban újságokat, változásokat tsak mi tapasztalunk, mivel előre nem látunk, de az Örök Valóságnak kiterjedésében újj dólgot, esetet, önnön magára nézve fel tenni, eszetlenség: hogy valaki mindent lát, lehetetlen akaratját is azok iránt határozásba nem venni; és valamig a' Mindenhez több Minden nem ütközik, abban változni: Végre, hogy a' Mindenenn kívül több, vagy még más Mindennek lenni lehetetlenség

⁶⁴ TÚ II: valahol, ott,

lévén, Jupiter akaratjának is változni lehetetlen, akárhogy forogjon Világa, melynek forgását maga tsinálta, okozta, mivelhogy oka és kútfeje mindennek: Hogy a' melly Létel örökkévalósággal, határ nélkül lévő kiterjedéssel, mindentudással, mindenhatósággal bir, annak magábann újj esetet látni, és újj akaratot érezni, tellyes lehetetlen: hogy újj, meg újj végezesek tsak halandóktúl származnának, mivel nem tudják ma, hólnap mire jútnak; melly szerint a' mit ma jónak gondol-[63]tak, hólnap-utánn gonosznak tanáltak; de Jupiter öröktúl-fogva tudja, hogy mindég az, a' mi: hogy örök idejébenn sem ma, sem hólnap, vagy hólnap-utánn nem tanáltatik, hanem tsak egyetlenegy nap, melynek se reggele, sem estvéje: tudja hogy minden Emberi változásoknak oka Ő lévén, Istenségénn kívül Ok nem tanáltathatik, melly Mindenhatóságában változást tehessen. Végre hozzá-adják, hogy a' dólgot mindég dolog változtatja, és a' hová leteszed, ha szomszéd dolog nem fér hozzá, Világ végéig azon helyenn marad; de a' Mindenhatóságnak hol van a' szomszédja? és két Örök Valóság, két Véghetetlenség tanáltathatik é a' *Mindenbenn*, hogy egyike másikát, ellene dólgozvánn, változásba hozhassa?

Burdószkiaradoszposzi ezen szavai utánn feláll, és az Ülést el-oszlatja, minekutánna elő adott dólgait, az Ország, nagy kiáltással helybehagyta volna.

Vége a' Harmadik Szakasznak.

[64] NEGYEDIK SZAKASZ.

Az alatt, míg az Országnak dólgai így folynának, Trézéni Vendégeit egy oldal-házba rendeli, mellynek ablaka az Ország házának falaiból nyílt-bé, és les-rostéllyal fedeztetett. Innen nézte a' Kirakades, Mester Kukumedóniással, és Táriménessel együtt Totoposznek Világi ditsősségét és fénnjét. Lehetetlen vala a' Kirakadesnek magát fel-találni úgy, hogy elméjét a' dólgoznak értelmére juttathassa. Feje szüntelen való kavargásba lévén, úttját semmiféle nyílásonn, résenn fel nem tanálhatta. Az Ország Házától megtérvén, végre Trézénivel együtt szállásokra érkeznek.

Megérthetetlen dólgaitokban, mond a' Kirakades, legnagyobb újságnak tanálom, hogy ti Isteneitekkel együtt munkálkodtok. Mi Kirakaduhuban soha se látunk, sem hallunk egyet is, sem Atyáink nem láttak soha Isteneket. Mindenhatóságoknál fogva, hogy aggódhatnak annyit dólgaitokonn? Egy szóval parantsolva, sorsotokat, elméteket egyenlő meghatározásra húzhatnák,⁶⁵ még is elnézik, hogy tettzések, akaratjok felett Szólgaikkal veszekedjete! Mi, Isteneink' akaratjokkal nem törődünk; és mivel nállunk soha különösönn annak semmi jelét nem mutatják, elhittük, hogy ha vannak is Istenek, egyebet nem akarnak, tsak azt, mit a' Termé-[65]szet akar; melly dolognak hitelére egyik okunk ez, hogy nállunk a' Természet rendinn kívül semmi sem esik, és valami van, mind Ő általa láttatik lenni: más tekintetben így gondolkozunk, hogy a' Természet, és annak Világa, vagy magátúl van magábann, vagy Istenek tsinálták: ha magátúl van, ösztönei, rendi ellen panaszkodni, küszködni bolondság; tsak élni és halni kell benne, többről nem gondolván: ha Isteneknek munkája, úgy is meg kell benne nyúgodni, hogy az ő bölt-sességek mind ezek és törvénynek. Nem lehet néktek nagyobb igazságotok, sem több eszetek mint Isteneiteknek. Itt a' Természet; annak józan okossága, érzése és⁶⁶ ösztöne. Ha hiszitek hogy Jupiternek munkája, mért nem nyúgosztok meg benne? miért kényszerítetek akaratjának újabb újabb felfedezésére? mit mondhat többet mint az egész Természet?

⁶⁵ TÚ II: hozhatnák ⁶⁶ és [Autográf betoldás a sorok között] TÚ II: érzése, ösztöne

Mikor munkáját felfedezte, akkor, abbann, akaratját is örökre kinyilatkoztatta, mert mitsoda Istenség volna az, ki önnön tettzése ellen dolgozna a' maga boszszújára; okos embereket teremtvén oly tzeállal, hogy azok, tettzésének, igaz áldozatinak feltanálásában fáradjanak szüntelen, de iránta egyenlő értelemre soha se jöhessenek? Azért alkotnak nállatok Isteneitek okos lélekkel felruházott halandókat, hogy azoknak tévelygések által a' magok boszszantatására magoknak módot szolgáltathassanak? Teremthetnek ellenséget magoknak emberekből, kik szentségeket igazságokat tsúfolhassák, ellenekre járvánn, mindenhatóságoknak határai között, mely ellen ellenkezés itt,⁶⁷ nem lehet?

[66] Jupiternek Szólgái azt kiáltják, hogy ellene szentségtörést követek-el; az a' sok tzifra bőrrű Totoposzi ellenbenn felel, hogy itt Arténis parantsol, és az Ország' dólzában Jupiternek voxá nints egyéb, hanem hogy áldja, vagy ostorozza. Az Istene' Szólgáinak egy részét az Ország eltsapja, Jupiter látom nem bánnya. Isteneiteket, mondjátok ugyan hogy ismériitek, de azért szabadonn végeztek a' mint magatoknak tettzik, mely Végezésekenn Jupiter örökké megnyúgzik; de tsak méltóztasson is rajtok megnyúgodni, mert ti másképpen nem tsináljátok.

Jó hogy egyitek dólzába sem szóll különösönn, mert mindenik a' maga számára foglalhatja-el akaratját, és így nevébenn viaskodhatik egymás ellen, áldozatjának színe alatt esvén-meg minden verekedés és vérontás Szentjei között; hol Jupiter mindég a' Természet által hatalmasabb részhez méltóztatik állani. Látom, hogy Isteneitek Óltári Szólgáiktól⁶⁸ el-állanak, és az Ország' Végezéseit hagyják-meg ellenek, mert Arténisnek 200000 Okái vannak talponn, melyek fegyveresek; ők pedig tsak Jupiterre útasítanak, ki természet felett és az ellen, senkit meg nem hallgat, sem menyköveit halandóknak haszonvételre kezéből ki nem adja. Nékem nagyonn vidám tekintetű dolognak tettzik ez, hogy ti szüntelen Jupiternek Törvényét, akaratját beszéllitek, s örökké a' magatokét követitek. Valamit az okoskodás, haszonvétel belölletek ki hoz, reá fogjátok, hogy mind [67] Jupiter akaratja. Így Isteneitek, kikhez

⁶⁷ itt [Autográf betoldás a sorok között] TÚ II: ellenkezés nem lehet ⁶⁸ Szólg<...>áik-tól [A szó tollbotlás miatt átírással javítva]

kiabáltak, bennetek lakoznak, és szívetekből, agyatok velejéből parantsolnak.

Trézéni belé szóll, és mond: hogy Igenis bennünk lakoznak Isteneink, az az Örök Igazságoknak olly Lélek által való ismereti, melyet hatalmok helyheztet testünkbe. Valamit a' Józan okosság, jó Lélek-isméret mond, mind Jupiternek természet által való sugarlása. – Kukumedóniás előljáró beszédben egy kis nyöszörgést, két három köhentést tévén, meg szóllal: hogy mivel minden embernek józan okossága önnön hasznára tzeloz, a' haszonvételek pedig homlok-ütközéseket szenyvednének közöttünk, nehéz kitsínálni voxal is, hogy az Emberi Nemzetnek igazsága mitsoda sorsú halandónak józan okosságában határozta meg: a' Lelki ismeret is, nevelés, szokás által formáltatván bennünk, sokféle.

A' Kirakades, magát elnevetve hozzá szóll: A' ti beszédeteket, mond, sem Ördögeitek, sem Angyalaitok nem értik. Jól emlékezem, hogy tsoportotok közt valami⁶⁹ Pihaposzi nevű egy gömbölyűre vett nagy tölgy fa kéregből kopasz fejét kidugva, hatalommal állította, hogy Jupiter e' Világot nékik el-adta, és annak ők Birtokossi; azomban Pihaposzi a' Világ' birtokát azonn végzi, hogy egynéhány Totoposzi Világ nélkül, hivatalából, magát is ki-tsapja.

Egynéhány fényes bőű Totoposzi öszve-gyűl itt egy nagy kő-lyukban, kik mindég ezt kiabálják: Mi! Ország. Ennyiből áll Országotok? Trézéni felel: hogy ezek [68] a' tarka bőű Totoposzok vólnának az Országnak Lelkei, kik a' több Testét éltetik. – Most hát, mond a' Vad, az otthon lévő gyapjas Totoposzok mind halva fekszenek?... mikor búznak ezek a' tarka lelkek beléjük viszsza? – Ezek nem mennek oda viszsza, felel Trézéni, hanem mind Arténis személyyébe mennek által, ki osztán lehelletivel lelkesíti Hazájának népét. – Bizony nagy lélegzetinek kell lenni, hogy páráját egész Országra fujhassa ki magából, mond a' Kirakades; Így hát Totoposznak tarka bőű Lelkei Arténisbe búznak bé, kik által Arténis lelkesülvén, Királyi lehelletivel lelkesíti, az az élteti a' magába vett Országos tarka Lelkeknek egész Nemzeti testét? De ha Arténis száját befogja, mindjárt meg-hal Országotok. – Nem fogja, mond Trézéni, mert

⁶⁹ TÚ II: valamelly

lehellete halhatatlan, mivel a' Nemzetnek Törvényéből ered, és mint parantsoló hatalom származik ajakirúl alá szolgáira. – Tehát már így veszem fel, mond a' Kirakades, Országos dólgotokat, hogy a' gyapjas Totoposziknak Lelkek, a' tarka bőrü Poszikba megyen, a' tarka bőrü Artenisba; Artenis pedig úgy lehelli viszsza reájok a' belé költözött Lelkeknek páráját, mellyel a' népet élteni. De mitsoda Lelkeitek vannak, hogy nem tudnak magokban magoktól lehelleni, hanem Arténis által? Mi Kirakaduhban mind magunk lehellünk. – Nem érted, felel Trézéni. A' hol kiki maga lehelli magának igazságát, ott pestis támad. – De hát a' gyapjus bőrü Totoposzok hogy vagynak? mond a' Kirakades; azoknak soha sints otthon a' Lelkek, mindég mások hirtolják, vagy e' fényes bőrüekben, vagy Artenisben lakozván? [69] Ők magoktól nem akarhatnak, mivel mindenkor mások akarnak az ő Lelkekkel, melly tsak a' fényes bőrü Totoposzikból gözől reájok? Hányann lehetnek azok a' gyapjas Totoposzik? – kérdi végre a' Vad. – felelnek, hogy egynéhány Milliomonn. – Tehát ezek az egynéhány tarka Totoposzik itt tömve vagynak Lelkekkel, ha amazoké mind beléjük szállott, mond a' Vad. Hogy lehessen annyi Léleknek akaratjával, magokat meg se kérdvén, birni? Hátha Hazátoknak fényes bőrü Lelkei tsak magoknak akarnak jót⁷⁰ a' gyapjas bőrüeknek nevekbenn?^(a.)

Nem lehet az, felel Kukumedoniás, mert az Istenek' büntetése által, haláluk után, Eliseumnak boldogságából kirekesztetve, kellene nekik poklokra, és azoknak örökké tartó kinnyaira alászállani.

Mi? mond a' Vad. Hány Világaitok vannak hát még ezenn kívül? merre van az a' Pokol-Világ, mellybe a' bűnös Totoposzok hóltonn gyalogolnak-bé? hát Eliseum-Világatok melly tájon esik? oda is halva mentek? Mikor vagytok ti holtak? most élve, esztek, isztok, hóltonn utaztok? Óh ti örökkévaló Totoposzik! kik még elevenebbek vagytok halva, mint élve, közöljétek velem halhatatlanságotokat, úgy hogy hóltonn Eliseumba gyalog-

*Jegyzés*⁷¹ (a.) Értsed rajta a' gubás, bundás, szűrös Lakosokat.

⁷⁰ jót [Autográf betoldás a margón] TÚ II: akarnak a gyapjas bőrüeknek ⁷¹ *Jegyzés* [A 69. lap alján vonallal elválasztva a többi szövegtől]

golhassak, nehogy Pokol-Világba mennek. Egy é az Örök Bóldogság isméretinek világi útja közöttetek, vagy több felé is ágazik?

Kukumedóniás felel, hogy annak sok féle ágazatja van, melyre kitkit gyermek korától fogva [70] szoktak helyheztenni, mely szoktatásnál fogvást akármilyen legyen az, véle marad, mivel az élet, szokásait nehezenn változtatja. De mivel már Te, mond továbbá, ember-korra jöttél, és semmiféle Valláshoz szoktatva nem vagy, kéntelenittetel Hitedet megért elmével és itéltetéttel elválasztani.

A' Kirakades ebben megnyúgzik, kérvén Trézénit, hogy minden Ágazatból való Totoposzikat hivatna, kik között Eliseumára vezető tsalhatatlan útját feltalálhatná.

Trézéni azonnal elküld, és minden Ágazatonn lévőkből hivat. Áriaposzi,⁷² Kálvipozsi, Luthipozsi, Papipozsi, Quakkipozsi, Zsidipozsi, Tirkipozsi, Grikipozsi 's a' t. mind elő-állanak.

Minekutánna egybenngyülekezve magokat mértékletes ülésbe és tekintetbe helyhezítették volna, Trézéni reájok tekintve, és a' Kirakadesre nézve: Ez az Ember, mond nékiek, még tsak a' Természetnek ösztönei között élén, az Isteneknek isméreteken kívül van, kikkel most kívánván ismérkedni, véletek tanátskozni meghatározott akarátja. Valamellyitek Igazságaival Józan okosságát megnyeri, annak vezérlése alá fog rendeltetni, mivel az Értelem erőszakot magában nem szenved.

Pápipozsi ezeket hallván, egy bölts köhentést teszen, és így szól: Ugy tartom, hogy mivel Tudományom nékem nem Ágazat, hanem Kútfő, melyből valamennyi a' többi Ágazot, annak mindenik fe-[71]lett való Igazsága, tündöklő Világát eléggé mutatja: tehát lehetetlen más útonn Elizeumot elérni. – Ariaposzi ellent-vét, hogy a' dolognak elő adása hibásonn esne, mivel a' Pápipozsik az Igazságnak vagy is igaz Tudománynak régi forrását annyira bétaposták, hogy nem is ismértetne, melyet Elizeum felé egyenes mértékre mi vettünk.⁷³ – Grikipozsi rá-köhent, hogy sem ennek, sem a' töb-

⁷² Áriaposzi, <Zóztipozsi,> Kálvipozsi [TÚ II: Áriáposzi, Zóztipozsi, Kálvipozsi] ⁷³ mi vettünk. <- Zóztipozsi felel: hogy mind tévelygés, és nállok volna Jupiternek egyetlenegy igaz isméreti.> - Grikipozsi rá-köhent [Zóztipozsi felelete, mely a TÚ II-ben megtalálható, itt, a TÚ I Sp-ben, mint fentebb a neve, törölve]

binek nem volna igazsága, hanem néki egyedül. – Quakkiposzi tzáfolja, állítván, hogy egyik út sem egyenes közöttök Elizeumra, de az övénn tévedni nem lehet. – Luthiposzi belé szóll: hogy ő a' maga tudományát mindenik felett valónak tartja. – Zsidiposzi mond reá: hogy Kentek mind belőlünk beszélnek, nállunk van az eredet szerint való Igazság, a' Kenteké tsak ki fordítás. Nem értik Kentek a' dólgot. – Tirkiposzi végre nagyot köp, és utánna szóll: hogy egyiknek sints esze sem igazsága; Ő áll igaz útonn.

A' Kirakades ezeket hallván, akadályba jön magával, és kérdést teszen: ha más-más Jupitert esmerne é kiki közzülök? – Meg-oktatják abban, hogy mindnyájan ugyan azon egy Jupitert ismerik. – Továbbá, a' Kirakades azonn szorgalmatoskodott, hogy kitanúlhassa, Jupiternek hány féle magátúl különböző természeti van? De kérdéseire [72] egyrűl-egyig felelnek, hogy Jupiternek tsak egy magához örökké hasonló változhatatlan természeti volna;⁷⁴ következésképpen igaz esméletinek is tsak egyetlen egynek kelletik lenni, mind tévelygésre maradvánn a' többi.

Ha mindnyájjan Jupitert ismeritek Világ Urának, mond a' Kirakades, mind egyenlő Értelebenn, Tudománybann, Vallásbann vagytok. – Hogy volnánk? reá szóll Grikiposzi, nézd-meg e' terepély szakállat, mely Jupiter ditsősségére, és Hitemnek tsalhatatlan igazságára mejjemet, hasamat el-lepte. – Pápiposzi felel, hogy ő van inkább Jupiternek tettségére kopaszra borotválva. – Tehát a' külömbség ez, mond a' Kirakades, hogy Jupiterhez te kopaszonn, amaz szakállasonn boglyoson kiáltatok. – Igen! felel Grikiposzi, mert Jupiter a' szakállat nagyonn szereti, melyre nézve szakállas igazsággal kell hozzá járúlni. – Sőt inkább, mond Pápiposzi, a' kopasz igazságot kedvelli mindenek felett. Külömben nekünk is vannak szakállas igazságaink az allyasokból, de a' nagy igazságok, vagy nyirettek vagy kopaszok. – Így ti egy mást, mond a' Vad, mind Pokolba gyalogoltatjátok. – Némellyek felelnek, hogy nem; Mások is feltehalálhatják Elizeumot rajtunk kívül. – Fogadjátok-el hát azoknak tudományát, mond a' Vad. – Felelnek, hogy nem fogadjuk.

Ezek mégis gyanúsok egymásnak, mondja továbbá a' Kirakades. Akármellyikét fogadom-el [73] a' többi azon egygyenn kívül tévelygésre vét.

⁷⁴ volna; <mellynek> következésképpen [TÚ II: volna, *mellynek* következésképpen]

Mindenikben nyóltz vox leszsz ellenem, és így Totoposznak igazságai szerint Elizeumot, a' voxoknak többségeek által vesztenem kell. Ellenbenn, ha itt Totoposzban tanálok mind egyik mind másik nélkül meg halni, nem jó helyre menek úgy is. Vigy haza Trézéni! Kirakaduhuból a' Halottak sehova se mennek; és mihent ösztöneiktől meg fosztatnak, sem jót, sem rosszszat⁷⁵ nem érezvén, minden jutalom, büntetés nélkül lesznek bóldogokká. De néktek jajj halálotok után, ha Elizeumnak útját eltévesztitek!

Nints egyéb bajod, mond néki Kukumedóniás, hanem hogy egyikben sem neveltettél. Akármellyiket ültették volna beléd, nyúgottonn hinnéd, valamint ők. – De lehetetlen lenne, felel a' Kirakades, hogy annyi egy mással ellenkező isméret, Jupiternek igaz isméreti volna: hamis isméretben neveltetve, lelkenek se lehetett volna abban megnyúgodni, mivel bizonyoson állitjátok, hogy a' lélek' igazságát a' halandókból semmiféle erő ki nem törölheti. Nem lehet a' Lélek-isméretnek hamisságot elfogadni, különben véle is oda leszsz minden bátorság. Hogy tudjátok-meg, hol tévelyegtek, 's igaz útonn mikor mentek, ha Lelketek isméretihez sem lehet bizodalmatok, ha tsak annál fogva hisztek valamit igazságnak, hogy tinéktek némellyek úgy mondták, mikor ugyanazon dólgot mások ugyanazon időben ellenkezőképpen állitották? Így hát valamit [74] mondanak, mind hinni kellene, vagy mind azokból semmit sem, valami a' tapasztalásnak és emberi értelemnek határánn túl láttatna lenni?

Mindent hinni, semmit sem hinni, egy forma esztelenség, mond a' Mester. Sem egyiket, sem másikat egészen, de mindeniket felére, azaz derekán kell a' dolognak megállani. – De hol a' dereka? kérdi a' Kirakades; mikor mindenik más helyenn mutatja? – Már én a' derekánn állok, mond Kukumedoniás, melly igazság iránt, véle-ellenkezzhetetlenül meg vagyok győzttetve ezenn okonn, hogy én ismét és ismét a' derekánn állok, mivelhogy ott állok; a' többi pedig ki fülénn ki farkánn áll, mivelhogy ott áll, és nem a' derekánn. Ezen igazságomban pedig ellenkező féllal vetelkedésbe nem botsátkozom, mivel életünk' fogytáig, ellenvetéseinknek végére nem juthatnánk.

⁷⁵ sem <gonoszt> rosszszat

E' szerint, mond a' Vad, Jupiterre nézve ti, tsak így okoskodtok: hogy én így ismérem, mivelhogy így hiszem; te pedig úgy hiszed, mivelhogy úgy isméred; melly okoknál fogva, soha véllem ellenkező Hitedet el nem fogadom. Nékem tehát sem egyik, sem másik nem kell egész kiterjedésben, hanem tsak azt fogadom el, a' miben mindnyájjan meg edgyeztek. Mindnyájan hiszitek hogy Jupiter e' Világnak Ura? hogy a' jót jutalmazza, a' gonoszt bünteti? azaz, a' jó embert Elizeumba, a' rosszszat Pokolba küldi? Mind egyig felkiáltanak, hogy hiszik!

[75] A' Kirakades Hitét ebben meg-állapítván, el-tökéli magában, hogy hóltig jó ember leszsz, hogy halála után vigabban élhessen, mint e' testbenn. Ha van valami, mond, Elizeumotokból, világi jóságom által meg kapom; ha nints, emberségemnek hasznát veszem itt is, mivel jó lévénn, eltartatok, és nem bántatok.

Grikiposzi felkiált: hogy ha bizonyos napokon tziberét nem szörbölne, és hagymát nem enne, Elizeumnak útját fel nem lelné; mivel a' zúgó patakotska, mellyenn oda a' bódogúltak bébotsátkoznak, szent tziberével tsergedzne, hol hagyma-hajban kelletik a' nyúgodalomnak helyére behajókázni.

Zsidiposzi felszólal, hogy ez elmaradhat... álom, semmiség. Hanem e' lenne a' Valóság, hogy ha minden Szombatonn estvélig nem orditana egész torka szakadtából, bódog helyre nem jutna: Hogy Jupiter Szombat napokonn nagyonn szereti a' rémitő bögéseket hallani.

Uraim! mond Pápiposzi, ezek nem tartoznak oda, haszontalanságok; de ha a' Kirakades Ur a' midőn Jupiterhez szóllani kíván, beszéde eleinn és végénn homlokát, orrát újjaival fel nem fritskázza, soha meg nem hallgattatik.

Quakkiposzi belé-szól, hogy mind ezek haszontalanságok, ha tsak az ember imádságainak alkalmatosságakor nehéz nyavalyával nem töreti magát, buzgóságában reszketve, ugrándozva, és áhitatos tajtékokat túrva.

[76] Aha! mond a' Kirakades örömmel, most találók tudományaitoknak külömbsegeire. Ti a' valóságból játékot űztök, hogy a' véllem való tréfálásra magatoknak alkalmatosságot szolgáltathassatok. Lehetne é a' Világ' Urának tettzését olly alatonyságokra, semmiségekre alászállítani, hogy igazságának félelmét, nevének ditsősségét tziberében, hagyma hajban, Szombat napi bögésben, kopasz főben, szakálban, fritskában

keresse? Vontassatok álmaitokkal: én Jupitert nem úgy kívánom ismérni, hogy eszemet veszessem-el általa. Utazzatok... Te pedig Trézéni oktassál engemet Isteneiteknek nem gyermeki hanem Férjfiúi bölts ismérteire! Ó! mond-meg nékem mik az Istenek, és mi⁷⁶ vagyunk mi teremtsései előttök? hogy mi a' Vallás, és Világi Törvény?

Tapasztalom, mond Trézéni, hogy a' szüntelen való oktatás és hallás elmédet világosítja, fel-élesztvén szivedben a' bódogságnak kívánását. Valamint nékem Isteneinknek iránatom való kegyelmek tudnom engedte, oktattatásodra leszek. Ó! melly édes vigasztalása az Igaznak, ha értelmével másokat bódogíthat! Ó! te bennem élő okos Lélek! Jupiternek sugarló postája véremlen, költöszönd az Örök Igazságnak Világát Olimpusrnak magasságárúl, hogy hadd láthassa-meg magát az eltévelyedett ember ragyogó sugárid között! hadd nézze Urának elterjedett ditsősségét körülötte, és hadd érezze Isteneit magábann: hadd tudja, hogy a' Természet, Mindenhatóságoknak munkája, mellybenn böltsességeknek, igazságoknak eszközei vannak [77]elrejtve; hogy midőn a' Józan okosság sugarolja, abban, az Egeknek vezérlését megismérhesse! hogy szívének érzéseiben Jupiter újjainak nyomdokait láthassa, és ezek által hihesse, hogy Isteneink, az Emberek, és magok közt örökös tolmátsnak a' Természetet, és annak Józan okosságát rendelték, azt t. i. melly már ösztöneinek felibe emelte vezérlő világát, meghaladván testi életének baromi részét.

Midőn Trézéni szemeit békényva, kezeit mejjére téve ezen fohászzkodásait mondaná, a' napnak ragyogó világa szobájának ablakainn kettős hármassugárokkal ereszkedvén-bé reá, Hallgatóinak úgy tetszett, mintha ortzája az Isteneknek fénylő tekintetek által világosíttatna, és fejét Minervának ditsőssége fedezné.

A' magában meg hunnyáskodott tisztelet kinek-kinek kezeit öszve tette, és fejét lehajtotta, mellynél fogva sziveik reszkető testekben, szent rebegések közt dobogtak. Maga a' Kirakades úgy érzette, mintha valamelly Olimpusról alá szállott Istenség terítette volna el Trézéni felett ditsősségét és fényét.

⁷⁶ TÚ II: mik

A' Vallás, mond Trézéni, mely által Isteneidet ismérned kell, és a' mely testedben lelkedben bódogságodra megköti, kétféle, azaz testi és lelki, úgy, mint életünk, mely testből és lélekből áll. Lelki Vallásod annak örök megbódogulására tartozik egyedül tsupán Jupiter, és magad közt. Ugyan azért e' tekintetben, tselekedeteiddel, gondolataiddal Lelked [78] ismeretinek titkos igazságátúl, és Jupiternek minden rejtekkel is elháríthatatlan ítéletitül kell függened. Ez az a' Birói Szék, mely bennünk a' Világi Törvényt, és annak büntető igazságát sokkal felülhaladja; először: mivel ez elől a' bünt rejteni nem lehet; másodsor: mivel a' világi fenyték csak tetteimbenn zaboláz; amannak titkos fenytéke, vezérlése pedig, örök bódogságra vezet. Így hát Elizeumodnak meg nyérése, csak közötted, és Isteneid között való munka lévén, tsupán lelkedtül, és azoknak irgalmátúl függ. Tselekedeteidnek jósága szerezhethi-meg.

De tudnod kell előre, mi a' Jóságos tselekedet. Kétféle: egyik áldozat, tisztelet, az Isteneknek szájjal való ditsőítések; a' másik Ember-társaink iránt végbe vinni szokott jótétemény, és szolgálát. Már, e' két érdemnek egymásba való ültetése szerint, az első szájjal, szokással elmúlta, a' másokban az elsőnek érdemét is meg szerezheted, de az utolsó nélkül az elsővel érdemessé nem lehetsz.

Isteneid iránt adomány által jóságos tselekedeteid nem lehetnek, mert nekik világi javakra szükségek nints, mivel bírnak e' Világgal. Tehát egyenesen reájok nézve a' meg bódogító tselekedet ez, hogy nevetek szájjal ditsőítsd, tiszteljed, és áldozataidat számokra meg tegyed. De mind ezek jóságos tselekedet nélkül is meg lehetnek. Áldozik a' gonosz is; és a' ragadozó gyilkos Isteneit adományaival kiáltásaival kívánja engesz-[79]telni; De valaki Felebarátjaival teszen jól, nem hitető, sem gonosz. Mellyre nézve világosságra jön, hogy Isteneink iránt lehetnek Vallásbéli áldozataink jóságos tselekedet nélkül, de Felebarátaink iránt jóságos tselekedetekkel soha se lehetünk igaz áldozat nélkül. Hijában ditséred Jupitert szájjal, adománnyal, ha Ember-társaid ellen gonoszúl élsz, mert Felebarátaid ellen való puszta áldozat-tételben Isteneid előtt érdemet nem tanálsz. Minek áldozol, ha gonoszúl élsz?

Ezt felvévén, a' megbódogító tselekedeteknek két szín és forma alatt mindenkor csak egy a' tárgyak, azaz a' Felebaráti szeretet; mivel ha ezek

íránt igazsággal jótéteménnyel nem vagy, Istened előtt meg tett szájjal való dísérteted, Templomi szokásod, tsak füst. Ugyan azért, valaki állítja, hogy az Isteneket Világi kintsel, adománnyal engeszteljük, nyilvánvaló hitető.

Jupiter örök Igazság lévén, igazságban kíván áldozatot, nem aranyban, ezüstben, mint a' meg veszett halandó embernek elfajult szive. Rémülésére szolgál a' Józan okosságnak, midőn látja, hogy a' Világ Isteneinek húst, bort, pénzt visznek ajándékul, mellyel ők nem élhetnek, hanem azok fordítják hasznokra kik testi szükségek közt élnek, és lelki szentséggel hitetnek, hogy testi szájjal annál fogva jól lakhassanak.

Testi Vallásod az, melly e' Világra tartozik, melly által Hazádnak boldogsága épül, vagy romlik, és a' melly ennél -fogva közted és a' Korona között áll. Itt kell jónak lenned, mert a' Jóságos tselekedé-[80]tek nem Istenekre, hanem Emberekre tartoznak, kik testi szükségek alá vannak vettelve. Mitsoda teremtés tehet jól Teremtőjével, ki Mindenható, és mindenekkel bír? de még is jó tselekedetek által nyerhetz egyedül érdemet Isteneid előtt; hol kellessen hát azokat gyakorolni, és hogy?

Testben rendeltetett a' pályafutás. Eliseumban már jutalom, tsendesség van. Emberi szeretet és kötelesség nélkül Isteneidhez hiv nem lehetsz; sőt tiszteleteknek, áldozatoknak valósága ebből áll. Így a' megkülömböztetett testi és lelki Vallás érdemére, tárgyára nézve eggyé lessz, mivel Emberei tselekedetek által lehet tsak megbódogulnod is. Miről ismérjük hát meg a' Vallásnak igazságát, mellybenn most fáradni kívánsz? Arrúl, ha az Embereket minden kifogás nélkül egymásnak szeretetire, segedelmére kényszeríti; mert a' Társaságnak világi boldogsága illy fundamentomoszlopon áll. Nem igaz, hogy Jupiternek igaz ismérleti az emberek világi boldogságával ellenkezne. Valamelly Vallás a' Világi Társaságnak közjavára nem dolgozik, tsak azt érdemli hogy eltöröltessen. Valaki mondja, hogy Vallásomonn kívül minden ember kárhozat, gonoszság, és Isteneinknek ellensége: káromlást kiált a' Természet és annak Teremtője ellen, kit az Országló Hatalom köteles mint pusztító Fenevadat lántzra tenni; vagy a' többi által a' Társaságból kivesztetni, mivel annak boldogságával ellenkezik.

Tehát, valamelly Vallás állítja, hogy Isteneid [81] előtt kedves dologt tselekszel, ha azokat üldözöd, kik annak szokásait vélled edgyütt nem

tartják: Jupiternek nem igaz ismérleti, mert ellenkezik a Emberi kötelességgel, azaz a' Jóságos tselekedettel.

Egy néhány embert jóságodnak, kötelességednek tárgyaúl választani ki, a' többit átok, utálat alá vetve, nem Isteni isméret, nem Vallás, hanem csak annak kárhoztatása, ki kárhoztat. Isteneink' jósága, ügyé! egy halandót sem külömböztet szomszédjától? Mihent a' napot fel hozzák, világánál, minden Vallásban élő ember lát. Kiket vetett külön szüntelen való ostromoztatás alá, és kiket áld örökké tsapás nélkül? Követheti é hát az olyan halandó Isteneinek nyomdokit? Péter iránt gyakorolni kívánja, és Pál iránt üldözésre változtatja? Érdem é Jupiter előtt az olyan tselekedet, melly az övét gúnnyolja? tettzésére van é ha véle ellenkezik?

Az Emberi Kötelesség egy átaljában való; és nem az a' kérdés, ha segedelmet kell nyújtani, hogy ez a' szerentsétlen Halandó hogy hiszen és vall? hanem hogy Ember é? Mihent Ember, elég arra, hogy Emberi Kötelességednek tárgya legyen. Már, Jóságos tselekedetednek gyakorlása, meg bódogító érdemednek keresése, Isteneid' igaz isméretinek tsalhatatlan próbája, e' következendőkbenn áll: hogy azon társaságnak köz bódogságához, mellybenn élsz, halálíg hiv, igaz, és engedelmes légy, a' mi azt teszi, hogy magaddal jól tégy. Valamikor az Országló Hatalom vész, az Ország is; mikor az Ország [82] romlik, Lakossai veszedelembenn vannak, és azok között te is. Így változik az Ember köz bódogsággá, mellynek hivsége önként való és szentség, mivel megmaradás rajta kívül nints.

Trézéninek ezen szavaira, szapora szózattal mond a' Kirakades; hogy hol lakik az a' Köz-bódogság Totoposzi? mellyik kő lyukból szokta fejét fel-ütögetni?⁷⁷ tsak egyszer láthassa, és meg ismérhesse, hozzá halálíg hiv marad.

Az a' köz-bódogság, felel Trézéni, Árténis, kit már megismértél. Ő a' Törvény igazságának kiszolgáltató eszköze, és a' köz-jónak parantsoló szája. Az Országló Hatalom ő benne, halandó létének egységét el törölván, személyét néppé tette, ki is tiz, és több Milliő Emberekből öszve alkotott Sokaság már edgyetlen egy magában. Valamikor parantsol,

⁷⁷ TÚ II: ki ütögetni

akkor mindég Ország; és tsak akkor maga mikor természetinek teszen eleget, azaz eszik, iszik, vagy alszik, mivel ezek által teste tápláltatik.

Már, valamikor Arténis iránt jót tselekszel, tiz, húsz milliion felebarátoddal közlöd ő benne jóságos tselekedetedet: ellenben ha sérted, mind ezek ellen is hitetlen vagy, mivel Arténis nem egyéb, hanem az Országnak Törvényben vett köz-akarata, melly köz-akarat a' köz-boldogságnak kútfeje, melly kútöbűl az éltető tsatornák, az Országnak minden részire Arténis' Királyiszéki alól folynak-ki.

Más tekintetben Jóságos tselekedeteid körül-[83]főre felebarátaid iránt minden Vallásbéli szokásnak tekinteti nélkül kiterjedjenek. Mivel ezen szokásokra nézve az Emberek magokat egy módra nem vehetik, kéntelen az Értelem tsak a' Vallásnak valóságához ragaszkodni, mellyben mindenik meg nyúgszik, és tagadást nem teszen. Ha ebben, azaz a' valóságban élsz: Jupiter-t féled, Arténishez hiv vagy, Hazád Törvényeinek engedelmeskedel, Ember-társaidal a' mennyiben romlásod nélkül tölled telik jól teszel, érdemed, jútalmad leszsz, és Eliseumod; Vallásodnak igazságánn pedig kételkedned nem lehet, mivel tudománnya, értelme, Isteneidnek példájánn épül.

Hát a kopasz fejek, szakállak, kérdi a' Vad. – Emberi bolondságok! mond Trézéni. A' Vallásnak nints szakállá, sem a' Jóságos tselekedetet borotválni nem lehet. Mit segít a' gonoszonn, szakállasonn vétkezzen, akár kopaszonn? Ellenben Jóságos tselekedeteidnek érdemét eltörölheti é az, ha kopasz nem vagy, és hagymát nem eszel? Isteneinkre nézve nem az a' kérdés, mit együnk? mitsoda szinzel ruházkodjunk? hanem hogy mit tselekedjünk? Vallásodnak szokásai, ilyenek, akár olyanok legyenek, sem ártanak, sem használnak Lelkednek, hanem tsak világi életedben szűlnék alkalmatlanságot. A' mellyik legkevesebb nyűgödre szolgál, azt válaszzad, mivel érdemre nem tartozik; úgy, mint ruhádnak szine testednek egésségére, vagy betegségére.

Igy, ha Jupiter-t tévelygés nélkül kívánod ismérni, [84] azaz, igaz Vallásban kívánsz élni: légy hiv Polgár, jó Ember; és Lelked' Halhatatlanságának erős hitelében, jóságos tselekedeteidnek jútalmát, mellyek által Isteneidet félted, Eliseumodban elnyered.

E' szerint, nintsen könnyebb dolog, mint a' jó Embernek jó hitbenn élni, mond a' Vad. – Igy hát, belészóll Tariménés, a' jó Ember Jupiter-t mind

igazánn isméri, és mind jó Vallásbann él? – Valameddig azt kötelesek vagyuk hinni, felel a' Bölts, hogy a' jóság, minden emberben jóság; a' gonoszság, minden emberben gonoszság; ezzel sem ellenkezhetünk. Van é olyan Hit, mellynek sorsosibann a' gyilkosság, gyújtogatás is érdemül vétessen? Ellenben, a' jóltévő, igaz, és ártatlan embert fel-akasztanád é tsak azért hogy haját visel, és hagymát vélled nem eszik, mivel jobban táplálja más eledel? Valaki azt jóságos tselekedetté teszi, a' mi rágás által gyomrába száll-alá, érdemét ganéjban keresi, ha külömben tetteivel gonosz és hitetlen.

Midőn Trézéni ezen szavait végezné, érkezik hozzá Arténisnek parantsolatja, hogy az Ország egyben-gyűlvénn, ott megjelenni sijjetne.

Vége a' Negyedik Szakasznak.

[85] ÖTÖDIK SZAKASZ.

A' Kirakadesre örömében nagy nevetés esett, hogy egy Embernek böltsessége által az Isteneknek igaz ismételre jutott volna oly könnyen, mely a' Sokaságnak értelmében előtte lehetetlenségnek látszott. Nem vallás hát az, mond, mely magával ellenkezik, és Jupiterben külömbiséget tsinál, hanem szokások, és némely részben fel-szentelt álmok.

Kukumedoniás kérde tőle, hogy mivel Jupiternek ismereti Szokások nélkül tiszteletiben nem gyakoroltathatik, már melyik rendű Szokást választaná magának? Mert ha az Isteneket Szokások nélkül ismeri, a' Sokaság nem fogja hinni hogy Hitben él, és élete ez által közönséges átok alá esvén, üzőbe vétetik. – Zsidiposzi legyek? mond a' Vad. – Nem jó, felel a' Mester, mert ott szokás szerint Lúd húsnál egyebet nem ehetsz; hat-száz rendbéli Parantsolatot lévén kénytelen tellyesíteni; azonban minden Hétben fél-hóltra kell magadat orditanod Isteni Tisztelet fejében.⁷⁸ – Pápiposzi leszek, mond a' Vad. – Bajos leszs, felel Kukumedóniás, mivel azok közt egy öreg embernek örökké lenni kell olyannak, kinek minden szabad tettzését, parantsolatját Eliseumodnak elvesztése alatt kell végbe vinned. A' kinek hatalmában van halálad után Lelkedet Pokolba, vagy Eliseumba gyalogoltatni.

A' Kirakades mond; hogy most nem Jupiterről magáról vólna a' szó. Ő pedig Őtet magyarázza Öreg ember név alatt. Szokásokról van a' beszéd. Hiszen, [86] mond továbbá, ha ilyen hatalmú Halandó tanáztatik itt e' Világonn, mi szükség megbóldogulásunkért a' Halhatatlan Istenekre figyelmezni? Ha az az öreg ember meg bóldogíthat, Jupiterre nints szükség. De, hogy állíthatjátok-meg hatalmát mint Halandó Embernek Isteneitek felett? – Tsalhatatlan okokkal van meg állítva, mond a' Mester, mert mind addig mondotta, sugta, hirdette, beszélte hatalmát, hogy a' maga szavára meg hitték. Minden egyéb Törvényben idegen Tanúkkal kell bizonyítani, de ő a' maga ügyében elég bizonyosság volt egyedül maga magának. Ezt, hinned kell; ha nem, fel-akasztat. – De oda nem menek, vissza szól a' Vad, mert az ilyen rövid Igazságot soha sem szerettem.

⁷⁸ fejében [A másoló által elhibázott szó átirással javítva]

Trézéni Kirakadessét nyugtatni kívánvann: haddel, mond néki; a' jó Vallás egyedül magára tartozó értelmében nem egyéb, hanem az Isteneknek igaz ismérleti. Az Isteni isméretnek pedig, mivel lélekben lakozik, sem formája, sem színe, sem étele, sem itala, sem szakálla, sem kopasz feje; következőképpen a' Jóságos tselekedetenn kívül semmi külső szokása nintsen.

A' Hitnek külső szokása csak arra való, hogy az Isteneknek Lelkünkben élő ismérleti, rajtunk, kívülről is meg ismértethessen, mellynél fogva az emberek nyilvánvaló példáját mutassák, hogy e' Világ Attyának háládátossággal kell tiszteltetni.

Akármedlyik Templomba mégy, mindenütt Jupitert leled, mint az Emberek' örökös imádásának tárgyát. Mit gondolsz a' többivel, és az olly aprólékokkal, [87] mellyekkel az áhitatos együgyűség szokott pepetselni, csak azért, hogy tudatlansága miatt hitinek valóságába bé nem láthat, melylyet kénytelen e' miatt szokásokban gyakorolni, és hol illyen, hol ollyan forma, szín alatt vallani. A' tudatlannak Szokása van, a' Böltsnek Vallása.

Én, mond tovább, a' Világ' egy részének minden Vallásbéli Templomait bejártam, mindenütt az Örök Valósághoz fohászkodtam, mindenikből ugyan azon erköltsel, értelemmel jövénn ki, mellyel ajtajánn béléptem.

Válassz magadnak ollyan Vallásbéli Szokásokat, mellyekben minden időbenn mindent lehet enni, valami testednek tápláltatására vagyon; hol egyébiránt minden abból áll, hogy Jupitert könyörgéssel, énekléssel ditsérjék; hol kinek-kinek lelkét szabadonn hadgyák; hogy a' mint tselekszik, és Poklot, vagy Elizeumot szerez magának, ott légyen: hol a' Lélek' dőlésében edgyik is másikánn nem Uralkodik; és a' valóságos érdem is nem evésbenn, öltözésben,⁷⁹ Óltári sürgésekben-forgásokbann, ezüstös aranyos szent⁸⁰ ruhákban, hanem Jóságos tselekedetekbenn határoztatik-meg: a' millyenek a' Kálvipozik.⁸¹

Azonnal fogadást teszen a' Kirakades Olimpusnak minden szentségére, hogy Hitét Kálvipozi⁸² nevezet alatt fogja vallani.

Ez alatt az idő eltelvén, Trézéni Vendégeivel együtt, másod naponn már az utolsó Gyűléstől fogva, Totoposznak tanáttsában fel megyen, hol

⁷⁹ TÚ II: öltözetben ⁸⁰ szent <maskara> ruhákban [TÚ II: szent *maskara* ruhákban]

⁸¹ TÚ II: Kálipozik ⁸² TÚ II: Kálipozsi

már akkor Burdószkiaradoszposzi a' Személyről Személyre néző [88] peres Igazságnak kiszolgáltatásáról beszéllett, melly dolog e' mostani Ülésre határoztatott.

Burdóposzi Biztos legelőször is a' perbenn forgott ügy' megitéllésének módjáról kezd okoskodni. Első szükség, úgy mond, azt örökre megtilalmazni, hogy ügyökben a' peres felek Itélő Biráikhoz sugó gyónásra ne jár hassanak, hol némellyek valósággal titkos bűneikről tésznek Vallást egymásnak. A' kintsnek hatalma sokszor kótyavetyére teszi ki az igaz ügyet is, ezt sugdosván a' fülekbe: *Ki ad többet érte?* Az igaz ügynek, ártatlanságnak, az arany és ezüst, noha lelketlen dölgek, dühöttebb ellenségei a' pokolnál. El-alszik fénnye között az Igazságnak Világa.

Nem a' Bizodalmat kell keresni, hogy a' Birák az adománynak, hitek, betsületek szerint ellent fognak állani; hanem a' kísértetésre való alkalmazhatóságtól kellekít vágyódásokat el-szorítani; úgy, mint a' Szűzet, kit a' Szülei gondviselés, egyedül szemérmességére nem hágy, hogy Ifiakkal legyen éjjeli nappali szabad, titkos, és nyilvánvaló társaságban,⁸³ hol a szemérmes kegyesség hajótörést szenyvedhet.

Uram! hadgyuk-el ezt, mond Hüroposzi; Világ végéig lesznek a' Hazákban ajándékozók, és ajándék elvevők. Senki sem ad, sem nem veszen hamisságért, azt hiszi. Minden ügynek, Pernek vannak körülállásai, színe, formája, eseti, oka; Vagy egy vagy más hajlásába annyi szövevény között, lehet horgot akasztani, hol az aranynak sugára könnyen igazságra [89] mutat. A' nyereség igazság, azt szokták mondani.

Ezen Okokra senki sem felelvén, utánna egy kevés ideig az Ország Házábann tsendesség lett.

Tenedi szállal-meg, hogy az Embernek nem szükséges magát olly közelről keresni, és életét olly nehéz kötelesség alá zárni, mellyet természeti nem bir. Tsak a' határozta-son-meg, hogy minden Itélet-tételben az Indító Okok tisztán tétessenek fel. Valaki Hazájának Törvényeiből ítél, okainak ki mondására, annak igazsága által, köteleztetik is. Valaki ítél, és okaival nem világosit, és nem nyúgtat, mind kegyetlen. Soha a' Törvénynek sorából, módjából egy Bíró se lépjen ki.

⁸³ TÚ II: társalkodásban

Nem lehet, mond Burdolon, az Országnak értelmét egyáltalában itt meg határozni. Együgyűkre, tudatlanokra tartozik e' kötés, és böltsékre a' Szabadság. A' Lélek-isméret, és annak Józan-okossága, legrégibb Törvénye a' világnak. Ennek ragyogó táblájára, újjaikkal írták-fel magok az Istenek Emberiségünkre tartozó örök igazságait és Törvényeiket. E' szerint, a' Józan Okosság, vagy Lelki ismeret, Jupiternek belénk írott Törvénye, következésképpen minden írott, szerzett Világi Törvényeinknek is kútfeje. Már, hogy tétethessen e' kútfő⁸⁴ olyan állapotba, mely szerint ő eredjen folyásának ágazataiból, és nem a patakok ő belőle? hogy szerezzünk a Természet Törvényéből, azaz Isteneinknek számunkra rendelt Igazságokból olly kötések, melyeknek a' Természet maga, és annál fogva Jupiter is alája vettessen?

Valahol a' Törvénynek szoross kötései, és for-[90]mája, módja közt, az egyenesség útát lél magának, azokra nem tekintvén, ítélet tételeire nézve eredet szerént való szabadságában hagyattasson meg. Mitsoda ki szabott rendi által foszthatná-meg az Igazság magát, magátúl?

Akármennyi Törvényt szerez a' Haza, mindenkor fenn tartja magának azon hatalmát és lélekben való szabadságát, hogy azokat, a' mikor tettzik, változtathassa: annak próbája, hogy a' Lelki-isméret, igazságait igazságai által rabságra nem vetheti, 's nem is veti.

Nintsen olly szélesenn ki terjedett Emberi Böltsesség, mely minden környül-állást, esetet, melyeket a' viszontagságnak fergetege szór szélllyel közöttünk, előre, bizonyos formára, és törvényes meghatározásra vehessen. Ki láthatja azt, a' mi még semmiségben nyugszik minden eset, valóság nélkül; és a' dolog sorában a' látásnak határára magát fel nem adta. Tehát, következés: Hogy a' Feltitikirákiposzi, és a' Szeptitiviritidoszi Tábláknak Birái, valahol az Eset, valóság, igazság, a' Törvénynek formájával ellenkezésbe jön, ezt hátra hagyván, Lelkeknek egyenességéből ítéljenek.

Burdolonnak Okaira az Ország meg határozza, hogy az apróbb Birói Székeknek Tanátsi, a' Törvény' módjátúl el ne állhassanak, mivel a' Törvényes és peres Igazságnak kiszolgáltatásában, mélyly⁸⁵ Tudomány-

⁸⁴ TÚ II: a Kútfő ⁸⁵ mélyly [Javítva ebből: mélyly] TÚ II: mélyly

[91]ra, és nem együgyű természetre tartozik.⁸⁶ Valahol az Igazság már Társaságbéli; és magát magával sok ezer kötésekben öszve-szövi-fonnya, ott, tsak tudomány és tanult mesterség által láttathatik meg, mellynél fogva ötet öldözni 's kötözni lehet. Melly Okokra nézve, a' Feltitiki-rakiposzi, és Szeptitiviritidoszi Táblák, a' Polgár Burdolon értelme szerint, Itéletekkel, Lelkekben szabadakká hagyatnak.

E' szerint, az Országnak apróbb Birói Székeinn Törvényének formája által meg kötözött Ügyek is bátorságban maradtak, mivel a' Felső Székeknek szabadság engedtetett arra, hogy őket felszabadithassák, a' midőn Utolsó Itéltre hozzájuk vitettetnek.

Ezt elvégezvén, vetélkedés támad azon, hogy a' Törvényes Igazságnak Próbaköve hol, és miben találtathatik fel leg bizonyosabban? – Lámaposzi tornyos magasságát üléséből felemelvén, mond: hogy a' Vallásban. Valamennyi peres igazság van, melly nem Természet Törvényére, hanem Emberi tettekre, esetekre tartozik, úgy mond továbbá, azoknak legbizonyosabb próbája az Esküvés; midőn a' Tanú Isteneit szembe kiáltván, Nevekre le-tett hiti által fedezi fel a' nálla tudva lévő dólgot, mellynek valóságát Jupiter előtt állván, tagadni nem bátorodik. Meg bet-sülhetetlen, meg fizethetetlen érdeme [92] ez a' Vallásnak, mivel ha az Isteneknek félelme az Emberekből kitöröltetne, minden peres igazság próbájának fundamentom oszlopa elsűjjedne örökre, és a' jó, gonosz tse-lekedeteknek ítélete homályba borúlna. Valakibenn a' Lélek, örök jutalma és büntetése által meg nem köttetik, bizonyság tétele sem tartozik az igazságra, mivel annak adakozik véle, ki megfizeti; semmit se gondolván egy ártatlan igaznak is elnyomattatásával.

Lámaposzinak értésére adják, hogy az Igazsághoz, ártatlansághoz von-szó ösztön e' Világnak még kezdetiben az Isteneknek kezeik által volna az emberek' szivekbe béiratva; következésképpen, hogy a' Vallást, azaz

⁸⁶ tartozik <, a' tudatlan ember mindég gyenge Lelki isméréttel bir>. [A befejező tag-mondat törlése] A mondat szövege a TÚ II-ben: Burdolonnak Okaira, az Ország meg határozza, hogy az apróbb Birói Székeknek Tanátsi, a Törvény módjától el ne álhassanak, mivel a Törvényes, és peres igazságnak ki szolgáltságában, melly tudományra és nem együgyű Természetre tartozik, a tudatlan ember mindég gyenge Lelki isméréttel bir.

a' magok igazságának ismételre való fundamentomot, az Istenek magok szerzették Lelkünkben, mely minden Nemzetnél ugyan azon egy, és szokásokkal nem különböz; mellynél fogva a' jó Halandók esketés nélkül is az igazsághoz vonattatván, azt, önként egy kérdésre kivallják: Hogy valaki Emberségére, azaz, a' Természetnek vallására, mely az ember' Lelkével egy idős, az igazságot ki nem vallja; Óltári Szentségeire, és neveltetése által lelkére⁸⁷ fejezett hitre kérdetve se mondaná ki. Az Embernek véle született Vallása, Lélek és Okosság, melynek szokása, azaz, ismértető jele, *tzeremóniája*,⁸⁸ Emberség, és betséglet: Hogy valakibenn ez elvész, akár meg romlik, tanúlt Vallással helyre nem hoztattatik: Hogy [93] a' gonosztévő, ki a' Természet Vallásán kívül él, magokat az Isteneket is meglopja, elragadozván Óltári Szentségeket, és aranyban, ezüstben lévő drágaságaikat; melyet egy természet Vallásában élő halandó, Óltári áldoztokon kívül lévén sem tselekszik soha; mely szerint ellene-állhatatlan igazság, hogy az okoskodó Lélek, egyenesen Isteneink által szerzett Vallás, mivel változhatatlan mint a' Természet, és e' Világnak egyik szélitől a' másik széléig minden nemzettségnél egyenlőül fenn van, 's gyakoroltatik.

Mindazonáltal tsak ugyan meg határozzák, hogy „a' tanúlt Vallás, az Országnak eltörölhetetlen Szentsége, az Isteneknek Ditsőssége, az Igaz embernek édes Reménysége, és a' Gonosznak Insége! A' Vallásnak tulajdon természetit az Ország egyszersmind fel is fedezte, a' mint rendel továbbá: Hogy Jupitert kiki hidgye, kijelentett Igazságait szívében rettegje: Lelkének halhatatlanságát állítsa, vallja, mivel a' Jóságos tselekedetnek örök jutalma, és a' gonosznak büntetése ebbenn fundáltatik. Valamelly Hit, Vallás, Tudomány a' jóhoz köt, és a' roszsztól bennünket óltalmaz, mind szükséges Hazánknak világi boldogságára nézve is Elizeumot, Poklot féré téve; ezeket hozzá véve pedig, érdeme ki gondolhatatlan.”

Mindenféle szokás béli Vallásnak külömb-külömb módú tiszteletit, áldozat tételét meg hagyták, [94] mivel mind ezeknek tzéljok, Jupiter. Így, a' szint, formát, szokást, Vallásnak nem vették. Minden Háznál,

⁸⁷ lel<kébe> kére [Törlés és autográf javítás a margón] TÚ II: lelkébe ⁸⁸ TÚ II: /tzeremoniája:/

mond Burdoposzi, más más Rend tartás van: minden ember más színű öltözetben jár, kinek egy, kinek más eledel kedves, de azért mindnyájan a' Hazát és Nemzetet vészszük hivségünknek tárgyául, mellyet Artenisben imádunk. Nem lenne é gyalázatjára a' Józan Okoságnak, ha a' Felséges Nemzet tsak azért vetné meg Pál Hazája-fiát, hogy nem úgy öltözik, mint Péter Hazája fija? Ez így eszik, az úgy; ez így áldozik, imádkozik, az úgy; de mindeniknek Jupiter a' tárgya ... fojtogassuk é egyiket a' másikért ugyan azon Isteneknek nevekben, kiket véllünk együtt tisztelni?

Az Ország Végezésbenn teszi, hogy valaki Vallás béli szokásért Hazája-fiát, üldözés, utálat, gyűlöllés, vagy kárhóztatás alá veszi, elméjében megháborodottnak, azaz őrvültnek, vagy bolondnak mondasson-ki, minekutánna az Országló Hatalom kezeit meg köti.

Türnodoposzi fel-szóllal, hogy a' Hitnek belső tudományáról is a' Felséges Nemzet méltóztatna valami meg határozást tenni! Az Isteneknek természetekenn, egymás felett való elsőségekenn, egymástól lett származásokban, sokféle vetélkedés, és tudományok vannak. Az Isteni Természetnek Létét, nem kezdetit, különbözhetetlen Valóságának szemlélyekre való oszlását, véghetetlenségét, halandó meg nem foghatja. Valami értelmünket [95] felül haladja, Emberi tudományra nem tarthat; mivel a' mit nem értek, arról okoskodnom nem lehet, úgy, hogy eszetlen szint ne mutassak általa. Jupiter lássa, hogy Minerva fejéből, vagy tzombjából származott é, és úgy Vénus is. Akár így, akár úgy lett légyen, Világi sorsunkra nem tartozik.

A' meg-oszolhatatlan Örök Valóság fajzásának sorját, a' maga tudományára hagyta. Mi reánk tiszteleti, imádása tartozik; nem Természetinek vizsgálása, hová halandó szemekkel bé-látni nem lehet.

Türnodoposzinak Okaira az Ország elvégzi, hogy az Isteneknek Természetekről és megszemélyesedéseknek módjáról való Tudomány, a' Tudományok' sorából kitörültessen, mert Emberi értelemre nem tartozik. Mivel itt, a' Józan Okosságnak bizonyos okainál fogva meg állapotodni nem lehet, ki így véli, hiszi, ki úgy; ez ehez áll, az amához: külömbiségekre oszlanak az emberek olly dolog által, mellyben külömbiséget, örökös egységénn kívül nem látnak; és költsönben való gyűlölség alá veszik egy

mást. Az indító Ok álom; a' belőle eredett valóság, Országos nyomorúság. – Mind ezen Okokra nézve elvégeztetik, hogy valaki az Isteni Természeteknek titkárul magában magátul meghatározásképpen okoskodik, oktat, különböztet, értelmeire embereket hódít, pusztá házra záratasson, mint elméjében kinlódó ember, és érvágások által gyógyíttasson.

[96] Mind ezek mellett kinek-kinek szabadságában marad az Istenek' természetirül magában elmélkedni, gondolni, hinni, vallani; de e' tekintetben minden okokkal való élés megtiltatik, mivel a' mit az ember egyáltaljában nem érthet, abban egyéb okot nem is tanálhat ennél, hogy rólla hallgasson. Így, valaki Jupiter' örök Valóságának által-látásából kíván az emberek közt bizonyos tudományt fel állítani, elzárattatik, hogy az együgyűeket külön-külön képzelődésekre, álom látásokra oszlatván, a' Társaság' tsendességének, kábaságával, ártalmára ne lehessen, és a' közönséges emberi szeretetnek ellenkező ösztönül ne szolgálhasson. Az ilyen álom látó személyek pedig hód-világra mászóknak mondatnak-ki.

Ezen alkalmatossággal elő fordúltak a' rendkívül való buzgósággal élők is; a' szüntelen könyörgők, böjtölők, fohászzkodók, és Templom-küszöbölők. Ezekrül Hazafi Kikirosz azt állította, hogy bizonyos hitetők, vagy feneketlen mélységű tudatlanok. Lehetetlen az emberi, azaz, a' testi érzésekrül fel-tenni, úgy mond, hogy Jupiternek képzelődésekben való szeretetét magok felett annyira vihessék. Külömben a' Templom küszöbölés, magában való buzgó mormolás, böjt 's at. – a' jóságos tselekedetnek, valóságos érdemnek, tsak külső színe, mázza lévén, valakik véle magokat nagyon festik, azzal esnek gyanúba, hogy a' valóságot melly benne nints, színnel akarják e' Világ [97] előtt pótolni; semmit sem gondolván véle, hogy Jupiter látja, kit tsak álomban ismérnek. Ezek Hitetők.

Tudatlanok azok, kik szentül elhiszik, hogy a' Jó tselekedet nélkül lévő üress fohászzkodásokkal, kegyes mormolásokkal, Templom küszöblésekkel, az Isteneknek örök jutalmokat, és testi Világunkra tartozó áldásokat magokra húzhatják. Valaki szívében, lelkében önnön magának tudára, érdemes,⁸⁹ olly fáradhatatlan szorgalmatossággal megáldattatását

⁸⁹ érdemes, <és jóltévő színben, formában,> olly [TÚ II: érdemes, és jóltévő színben, formában olly

nem keresi, mivel okosságával, böltsességével által-látja, hogy a' halhatatlan Istenek nem színre, formára, de inkább tselekedetre és valóságra néznek. Így, valamennyi okos, tanúlt, és érdemes ember van, egy sem él szüntelen való áldozatokkal, Templom küszöbölésekkel, mivel más tekintetben érdemeit érezvén magában, a' pokloktúl sem fél. Azoknak van e' szent pepetselésekre szükségek, kik nem elégségesek arra, hogy romlott és tsekély erköltsüket érdembe öltöztethessék; így, az érdemet, szalma karikákra festve mutatják maga helyett, holt-eleven színbe.

Kikirósznak Okaira a' Nemzet elvégzi, hogy a' sorjánn kívül való buzgólkodás, Egyház' küszöbölés, öreg Aszszonyokra, vén Bábákra, Hitetőkre, és tudatlan Polgárookra tartozzon.

Végre, Törvénybe vétetik az is: hogy az Országló Hatalom egyik Vallás béliekhez se áljon különösön, ő értek a' többit hátra hagyva, hogy a' felek között [98] lévő ellenvetések magoktól magokban únalomban esvén, az idő által semmivé tétessenek: hogy egyik fél akármit okoskodjon a' másik ellen, vagy okokkal éljen, az Országló Hatalom semmi tekintetbe ne vegye soha; a' végett, sem mozdulást, sem intést nem tévén semmi félét: hogy a' mellyik Bonzur, ellenkező felének Vallásbéli Szokásait nyilvánvaló kárhoztatással, gunnyolással, motsokkal illeti, hivatalából kitétetvén, a' Hadi Seregek közzé fegyverviselés alá rendeltessen.

Ezen Rendelésekkel a' nagy Dairodoszi ellenkezett; erőssen állitván hogy az Isteneknek Óltári Szólgái belső Hivataloknak viselésére nézve Világi Hatalomtúl nem függhetnek, mellynek Világiakbann élő emberi eszközei, az Isteni dólgozokban tudatlanok lévén, azokra semmi tekintetben sem is tartoznak.

Értésére adatik a' nagy Dairodoszinak: hogy a' Vallás, gyakorlás, Szokás, és közönséges Isteni Tisztelet nélkül tsalhatatlanul elvesz, és a' Sokaság belőle kivetkezik: hogy erre az Óltári Szólgák kirendeltetett eszközök és hivatalokkal a' Társaságnak éppen olly szükségesegek, mint a' Vallás; természet szerint való dolog lévén hogy a⁹⁰ tanúlt Vallás, Tanító és hirdető Szólgák nélkül, soha fenn nem állhat. Következik tehát, hogy a' Vallás Szólga nélkül, a' Szólga kenyér nélkül, nem lehet: Így, hogy a' kenyér az Országé

⁹⁰ a [Autográf betoldás a sorok között] TÚ II: hogy tanúlt vallás

lévén, azok kik eszik, annak Felső hatalmától, függenek is: hogy az Istenek titkaikat szolgáláknak, de a' kenyeret az Országnak adták; mely szerint az Or-[99]szágló Hatalom Jupiternek Papjait a Mennyei Titkoknak látásában szabadakká hagyja; tsak azt kívánván meg szorossan, hogy, ha buzgóságokban eszekkel, fejekkel függetlenek is, hasokkal függjenek; mivel valamelly Fő Artenistől függeni nem akar, az, az⁹¹ Országló Hatalom által has ürességre átkoztatik. Innen van, hogy a' Vallásnak fenntartása némelly oldalt ütő tekintetben, hasban is fundáltatik.

Tudtára lett továbbá Dairodoszinak: hogy a' szomszéd ellenségek, és azoknak ellenkező Vallások ellen is, Jupiter Óltárait, és annak Szent Szólgáit a' Nemzet, ereje, vagyona, vére óltalmazná tsak természet szerint való módonn, mivel az Istenek azoknak védelmében sem alá nem szállanak Olympusról, sem más tsudállatos eszközökkel élni nem méltóztatnak. Ezen Szent Szólgálatot a' Királyi Hatalom tévénnmeg a' Vallás és annak Szent Szólgái iránt; Arténis, Jupiter' Leányának mondatik-ki, úgy, mint a' Vallásnak önnön óltalmára felszentelt Királyi eszköze, és védelmező Angyala.

Hüroposzi felkiált végre, hogy helyes, mond, a Végezés; mert valakinek a hasa kezemben van, elméjével is birhatok. Külömben Arténis már Jupiternek lévén Leánya, Szólgainak is parantsolhat; mert tudni való dolog, hogy tsak több a' gyermek, mint a' Szóлга.

Ezen Végezések után a' Haza az Óltári Dólgoktól meg szűnt; más tárgyra vetvén szemeit. – [100] Burdószkiaradoszposzi megszóllal, hogy Arténis a' Hazának Bóltsei által dólgoztatott-ki olly Törvényeket, melyeket hasznosoknak lenni vélvén, a' Nemzettel közölni kíván. Trézéni ezeket hallván székébenn fel-áll, az Országló Tanács pedig eltsendesedik... a' Bóltis olvasáshoz kezd.

I. Tzikkely.

Minden örökös Birtokosság a' Királyi széktől származzon, azaz, a' Nemzetnek közönséges Birodalmából ágazzon, mint kútfből.

⁹¹ az [Autográf betoldás a margón] TÚ II: akar, az Országló

II. Tzikkely.

Minden magva-szakadtt Jóság Arténisre tartozzon, hogy a' Polgári érdemeknek jutalmazásokra és a' Birtokoknak kiterjesztésekre elég lehessen.

Ténédi mond, hogy helyes, hanem mégis e' tárgyra nézve Okainak meg hallására időt kér. A' Törvény Tzikkely első tagjára nézve, örökös bátorságban kell a' másik tagját tenni.

Ha Arténis után valamellyik Uralkodó ott tanál meg állapodni, hogy a' magva szakadtt jóságot ugyan magának foglalja, de annak ajándékkal, jutalommal való kiadását palástolja; utóljára, végre, az Ország' földjének nagyobb része kezéhez megyen, és a' Hazafiak Hazájokból ki szorúlnak. Erre nézve, szükség ebben illy⁹² módot találni, hogy minden tiz esztendőbenn a' Király' keze alatt lévő Földes Uri Birtokoknak [101] egy harmad-részek a' Vitézlő Rendek között megbetsült árronn el-adasson; elég lévén a' hátra maradt két rész a' magokat érdemmel meg különböztetett Szólgáknak, Vitézeknek, 's Hivatal béli Hazafiaknak megjutalmazásokra.

Helyes! felkiáltának, és meg határozzák.

III. Tzikkely.

Soha egy Vitézlő Polgárnak is Királyi adománnyal nyert Jósága 50000^{nél} felljebb jövedelmében ne mennyen, a' leg felsőbb rangbann is; mivel a' nagy kints, véghetetlen jövedelem, a' különös Polgárt tunyaságba, bujaságba veszti, és dagályos kevélységre emeli fel, hol magánn Fejedelmi méltóságot erőltet, számtalan Hazafiat juttatván szegénységre más felől, Birtokának szörnyű kiterjedésével.

Nagy zendülés támad az Ország Házába. A' Gazdag Nemzettségek ellent állanak, hogy a' meghatározott summa kevés; a' Vitézlő Rendnek sokasága pedig meg nem szűnik kiáltani, hogy ez a' jövedelem a' leg fővebb Háznak is sok. Valamelly Hazában, mond Ténédi, a' Lakosok Tengeri kereskedéssel nem gazdagodhatnak, hanem csak a' földnek Birtokával: ott minden gazdag Háznak ragyogó Kastélyja ezer általa szegénységre jutott koldúsnak vállain láttatik állani. Ennél fogva egynéhány gazdag Ház Polgár társait az Ország Földjeiből⁹³ kiszorítván, számkivetéssé tészik nekik

⁹² illy [Javitva ebből: olly] ⁹³ Földjeiből [A másoló által elhibázott szó átírással javítva]

édes Hazájokat, melyben bódogú-[102]lásokat haszontalan keresik. Tíz ezer tisztességes Polgárnak egy vesztegeti el kenyerét; így gyengítvén Hazáját, melynek egyik részét Elizeummá, más részét Pokollá tsinálja, hogy örökös ellenkezés legyen benne.

Végre a' dolog Voxra botsátatott, hol a' mértékletes és vagyontalanabb rész, a' rendkívül gazdag⁹⁴ Házakat számmal meg haladván, a' dolog helybe-hagyatott.

IV. Tzikkely.

Mivel négy, öt-száz Esztendő alatt sok régi Nemzettségnek vérébenn származhatik olyan idétlen, korhely, tudatlan, tunya, élheterlen, vagy préda ember, ki régi Eleinek érdemmel keresett Örökségeit elvesztegeti, és a' következő minden időkre maradékot szegénységre juttatja: tiltason meg, hogy senki is a' Nem-keresetet az Ország Felső Táblájának Királyi név alatt Írásban kiadott engedelme nélkül⁹⁵ gyermekeitől el ne adhassa; és a' ki veszi, pénzét elvesztvén, az Országló Hatalom által annak vissza-adására kényszeríttessen.

Ellenkezik a' Természetnek igazságával, egy kába származásnak annyi hatalmat engedni, hogy önnön vérébenn olly hosszas érdemnek jutalmát, mint bolond, egy tsapással házából, és gyermekeinek életekből kitörülje. Már, mivel tagadhatatlan dolog, hogy valaki magának szembetűnő romlására dölgozik, bomlott elmének tartathatik: az ilyenek elzárattassanak; és⁹⁶ mértékletes jövedelemmel tartassanak az⁹⁷ önnön magokéból; jószágokra pedig gyermekeinek felnevelkedésekig⁹⁸ a köz-jó viseljen gondot.⁹⁹

[103] Ezen Tzikkely iránt az egész Gyűlésben senki ellenvetéssel nem élt. Az Atyák azért nem szóllottak, mivel Atyai kötelességek ellen láttattak volna beszélni; az Ifiak helyben hagyták azért, mivel fazokakban főtt. Hüroposzi meg ütközött magában, hogy az Atyáknak hatalmát olly szoross

⁹⁴ TÚ II: a rendkívül *való* gazdag ⁹⁵ TÚ II: az Ország Felső Táblájának Királyi engedelme nélkül ⁹⁶ és [Autográf betoldás a sorok között] ⁹⁷ az [Autográf betoldás a sorok között] ⁹⁸ felnevelkedésekig [Autográf betoldással javítva ebből: megnevelkedésekig] ⁹⁹ A mondat záró részének szövege a TÚ II-ben: az ilyenek el zárattassanak, mértékletes jövedelemmel tartassanak önnön magokéból; jószágokra pedig, gyermekeinek meg nevelkedésekig a Köz Jó viseljen gondot.

határok közzé veszik, és fel-egyenesedett hogy szóljon, de a' hátánál álló Ifiúság szándékát meg értvén, mentéjét rángatva fülébe így sugdosott: Hallgasson az Ur, mert mindjárt bolondnak mondatik ki. Nem hallotta, hogy valaki önnön romlására dölgozik, annak adja bizonyos jelét, hogy nints esze? Valaki tehát e' tzikkellyel ellenkezik, arra láttatik az Országló Hatalomtól engedelmet kérni, hogy hadd álljon szabadságába, büntetetlen bolondot mutatni. – Hüroposzi ezekre, egy hosszú hergő köhentést dörögvénki¹⁰⁰ két orra lyukánn; helyére vissza ül, és mondani-valóját hasába mélyen alá-nyeli.

V. Tzikkely.

Minden Polgárnak szabadságában legyen keresetit adni a' kinek tett-szik; ezt fel tévén, hogy a' korheleknek, eszetleneknek keresetek nints, az eszesek pedig soha a' természetnek ösztöneit annyira meg nem tagadják, hogy gyermekeiket keresett vagyonaiktól meg foszszák; az elfajúlt gyermek iránt pedig legyen szabadságában Attyának keresetit érdemes Attyafiának adni, mivel veréjtékét elvetemedett származása nem érdemi.

[104] VI. Tzikely.

Az elzálogosított Jószág' kiváltásának idejét esztendőkkal meg kötni szabad ne legyen; ezt fel tévénn, hogy a' Zálogosító gondoltatik inkább mindenkor szükségbenn lenni; a' ki pedig zálogosít, módot találjon annak megvisszátérítésére, hogy pénzét miért adja. Ha tettszett, vette; és az örökös, pénzét letette,¹⁰¹ kára nints. Mihelyt a' jószág' kiadását megtagadja, azért tselekszi, hogy nyeresége van pénzénn felül benne, amannak szüntelen való kárára, néki, kinek, pénze' vissza kapásával károsodni lehetetlen. Melly szerint, a' tett, igazságtalan lévén, Törvénybe (mellynek igazságnak kell lenni) nem vétethetik.

¹⁰⁰ dörögvénki <az> két orra lyukánn [Törlés - elírás miatt] ¹⁰¹ TÚ II: az örökös pénzét le tette

VII. Tzikkely.

Zálogos, és adósság Levéllel, hol az Esetnek Igazsága tanú neveknek jegyzésével írva van, mellynek valóságában sem egy sem más fél tagadást sem tesz,¹⁰² sem tehet: per egy feleletnél több nem engedtetik, mellyben minden okot ki kell mondani, és az Ítélet következzen.

VIII. Tzikkely.

Mivel az erőszakátétel minden Társaságbéli Törvénynek Lelkével, elméjével, igazságával, köz boldogságával ellenkezik: tehát valaki szomszédján erőszakot teszen, minden Polgárt sérteni láttatik; melly szerint ezen véteknek megboszcshúllását a' megsértetett félnek költségénn perre botsátani helytelen; annyival inkább, mivel az erőszakos gazdag, a' költésre elég-[105]telen szegényt ennél fogva elnyomhatja. Ezekre nézve, minden erőszakátételnek megboszcshúllása az Országló Hatalom' erejénn és költségénn tétessen meg.

Az erőszakkal elvett Vagyon,¹⁰³ az erőszakos' ahoz lehető vagy nem lehető igazságának minden kérdésbenn való vétele nélkül vétessen el, és adasson viszsza; háromszáz forinttal büntettetvén az erőszakos, helyben, ha az elvett vagyon nem nagy tekintetű.

Idegen Törvénynek láttszik, hogy szomszédom javaimból kivervénn, minden élet módja nélkül a' köz-igazság megboszcshúllása végett, költséges perre igazittassam, birtokonn kívül.¹⁰⁴ Végeztessen el, hogy valaki Polgár társánn erőszakot úz, az elvett jószághoz való Törvényes igazságát is azon tette által örökre veszittse el. Ide nem értvén a' háborús birtokot, melly tsendességben esztendőt sem¹⁰⁵ tölt, és kezdetibenn is erőszak láttszik, mellyel méltánn ellenkeznek.

¹⁰² sem tesz [Az első betű átírásával javítva ebből: nem tesz] TÚ II: nem tesz ¹⁰³ Vagyon [Az első betű átírásával javítva ebből: vagyon] ¹⁰⁴ költséges perre igazit<tson>tassam, birtokonn kívül [Törlés és autográf javítás a margón] TÚ II: költséges perre igazitsan, birtokonn kívül. ¹⁰⁵ sem [Elírás miatt az első betű átírásával javítva ebből: nem]

IX. Tzikkely.

A' Személynek méltatlan megmotskoltatásában tsak Törvényes Vizsgálás engedtetik, és ha világos, első meg hívással megítéltessen, de ebben per nem engedtetik.

X. Tzikkely.

Minekutánna valamelly Per le-foly, annyira, hagy a' foglalás határba vétetik, a' büntetendőnek ellenszegzéssel élni nem lehet, hanem a foglalás után, melynek a' más fél tétetik birodalmába; út engedtetvén néki, ügyét a' Törvény elibe terjesztetni; Ha újj okokat ád, segedelmére lesznek, vagyonát vissza adják; [106] az addig¹⁰⁶ való jövedelem elveszvénn, mivel néki áll vala kötelességében, hogy szükséges okait az Ítélet előtt kiterjeszse.

Ellenszegzést engedni, osztán érte büntetni; ismét megengedni, 's végre púsztitani, nem Törvényes igazság; mivel úgy láttszik, mintha az igazságot kiszolgáltató Törvény, maga vetne tört az együgyű avagy mord kedvű Polgároknak, melybe magokat meg fogják. A' jó Törvény nem alkalmatosság, romlásomra; hanem zabola, meg tartatásomra. Valahol vétkeimet mások, de magam ellen is megkötheti, reája köteles, és tsak ott hagyja tetteimet szabadonn, a' hová kötelei el nem érnek, mint a' maga megölésbenn.

XI. Tzikkely.

A' Vitézlő Rendű Személynek magához hasonló sorsú Polgár társa által lett veresége, ennek minden java, és feje el-ítéltetésével nem büntettethetik. A' Kenyérnek elvesztése egy halál, a' főnek el-ítéltetése másik halál. Az ütögetéssel megtett vétek, és ezen büntetés közt a' meszsziég olly nagy, hogy egymásra nem tartozhatnak. Fejét ugyan tsekélységenn válthatja meg. Idegen dolog felettébb az életet pénz betsü alá vetni, melynek árra nem lehet. Vagy el ne ítéltsen soha pénzre; vagy ha el-ítéltetik, tsak kegyelem által tartassonmeg. Maga magával a' dolog ellenkezésbe jön, és játéknak láttszik a' Törvénybenn, hogy bűnöm, elébb, ugyanazon Ítélettételben halálos is legyen,¹⁰⁷ egynehány forintos is; azaz, halálra ítéltsen,¹⁰⁸ de olyanra, melyet fejemért egy nehány forinttal kifizethessek.

¹⁰⁶ TÚ II: eddig ¹⁰⁷ TÚ II: legyék ¹⁰⁸ TÚ II: halálra ítéltessem

[107] E' tekintetbenn a' Vitézlő Rend' méltóságának sérelmét ugyan azon méltóságának gyalázatjával láttatik bosszúlni, mivel magát egy indulatból való botlásért köldülésre, rabi szolgálatra, halálra ítéli; szabad életét, fejét annak váltságában annyira betsülvén, mint a' középszer árrú lőbarmokat.

Valaki tehát a' Vitézlő Rendenn szabad Polgár társát veréssel sérti, az Országló Hatalom által azonnal minden per nélkül el fogattatván három esztendőig tartasson magános fogságban, melly idő alatt jószágának két harmad rész jövedelme adasson esztendőnként a' megverettettnek. Ha' az erőszakos szegény, és nem fizethet; vagy ha fizet is, tsekélység, hat esztendeig raboskodjon. Törvény legyen, hogy a' Vitéz karban élő Hazafi, fejét elvesztő bünt, tsak Hazája, Királyja ellen követhessék-el; és ha gyilkos.¹⁰⁹

XII. Tzikkely.

A' Hazának Vitézlő Rendinn minden Szabad Polgár, Katonának gondoltatik, és tartatik. Utolsó szükségben a' Haza védelmére annak Lakosit Törvény által Katonákká tenni, szükségtelen dolog, mivel tűzének, vizének, gyermekének óltalmára kitkit a' természet maga tesz Katonává. Itt, a' szó nem utolsó szükségről van, hanem rendes védelemről, mivel egy Hazának sorsát utolsó szükségre hagyni utolsó gyengeség és veszedelem.

Minden Vitézlő Polgár, egyenlő Törvényes sza-[108]badsággal él, mellynek védelmére mind egyenlőül köteles, egyik se tartozván fejénél többel, sem kevesebbel. E' mind jól van. De a' Polgárnak személyről személyre vett igazsága mellett az Országé vész-el. A' szegény, fejével elő áll, fegyver és élelem nélkül; a' Gazdag, kinek ezer fővel kellene lenni, elő áll, egy, vagy egy néhány fővel. Ezeknél van tehetség, de nem teszik, nem tartoznak; amazoktól nem lehet; 's kettőjük közt Hazájoknak ereje füstöt vét...

¹⁰⁹ és ha gyilkos [Autográf betoldás a bekezdést záró mondat utáni üres helyen] A mondat szövege a Tű II-ben: Törvény legyen, hogy a Vitéz karban élő Hazafi, fejét el veszto bünt, tsak Hazája, Királyja ellen követhessék el.

Az olly személyről személyre néző Igazság, melly a' Hazának vesztere van, semmit sem ér: tehát el is töröltessen.

Természet ellen van, hogy az, ki Hazájából esztendőnként háromszáz-ezer forint jövedelmet húz, annak Földjét tsak annyi költséggel, vérrel tartozzon védelmezni, mint az, kinek jövedelme éhség, rongy, szükség, vagy e' felett két-három-száz forint.

De, ha az Ország ennek valóságát nem tekinti, a' felsőbb Okokhoz ragaszkodván, magát gutaütésbe ejti. Ha fegyverben gyakorlott erős ellenség rohan reánk, tsak úgy maradunk meg, ha gyengeségünk miatt rajtunk szánakozni-fog; szégyennek tartván hatalmával holtakonn győzedelmeskedni.

Hüpoposzi felszóllal: hogy a' Hazának Törvényes állapotjában változást tenni nem lehet, nem jó, és veszedelmes. – Értésére adják, hogy jobb volna abban még is pennával, téntával változást tenni, mint elvárni, hogy a' hatalmas szomszédok vérrel, [109] fegyverrel változtassák, rabi szolgálat alá vetvénn a' Törvényes Szabadságot.

Meg határoztatik, hogy az Orzágnak minden óltalomra kitelhető ereje fegyver-gyakorlásra vétessen, és egyedül annak viselésében foglalatoskodjon; ezt felvévén még, hogy a' minden fegyver-gyakorlásonn kívül, házi foglalatosságai közzül öszve futott nép, a' fegyverhez szokott és szüntelen azt viselő ellenség előtt egyszersmind szánakozásnak és nevettségnek tárgyául tétetik-ki; nemhogy legkissebb tekintetbe jöhetne, vagy félelmet okozhatna.

Ezen Dólgoknak folyása alatt a' Tanátskozásra kirendeltetett idő eltelvénn, Burdószkiaradoszposzi az Ülést eloszlatja.

Trézéni Társaival szállására megtérvén, Kirakadesse útjábann mond néki: hogy minekutánna mindent Artenis parantsol, és Totoposznak Emberei tsak néki vólnának Királyi puszdrai, tzeletzulái, mi végre beszéltek, irtok ott annyit? hánnyátok nyakába dólgaitokat, küszködjön Ő véllek; járjatok Ti a' magatokéi után.

Tariménés a'beszédet újjítja, mondván, hogy ő az Orzágnak elméjét Arténisnek akaratjánál sem¹¹⁰ böltsebbnek, sem igazabbnak nem látja,

¹¹⁰ TÚ II: leg

annyira, hogy ő élő nyelvel, szájjal tsak az, a' mi Országá a' Törvényvel. Kezeit ezek által megkötni, annyi, mint a' köz jóval ellenkezni.

[110] Ó szerető Fiam! felel Trézéni, mostani érzésedenn, és elmédnek rövid tapasztalásánn ne sajnáljad túl nézni. A' Törvénynek jósága halhatatlan, de Arténis múlandó. A Törvényeknek nintsen indulatok, vágyódások, irigységek, dühösségek, boszszuállásra való elragadtatások, hivalkodások, fősvénységek 's a' t, mint a embereknek. Ők, valamely köz jót akarnak ma, hólnap, hólnapután, 's továbbra is mindég akarják. Nintsen olyan eltévedett Nemzet e' Világonn, melly hideg vérrel, tsendes elmével tanátskozván, magának kárát, vesztét tsinálja, és akarja, ha külömben hitetők által nem tsalattatik, kikre elébb-utóbb mindég reájok ismér.

A' Nemzet' akarhatja önnön javának kívánásába soha meg nem romolhat, tsak meg tsalattatik, és akkor vét magának, akarattjával, akarattja ellen, vakonn. Mihent fájdalmát érzi, ha Törvényre kezében van, állapotját változtatván, testét navalyájából kigyógyítja: de valakit idegen, azaz magánn kívül élő hatalom köt-meg, köteleiből szabadúlni, tehetségébe többé nintsen. Ha Arténis jó, Országát bódogító Törvények, ellenére, terhére nem lehetnek; ha ártalmat akarna, hadd ne tehesse. Valaki a' Törvénynek kötelei alól kívánja magát feloldozni, arra törekedik, hogy ha akarja, büntetetlen lehessék hamis. Ha Országának javára tzéloz, mi [111] baja lehet a' köz-bóldogságnak előmozdítására szerzett törvényekkel? Ha találtatik olly Törvény-Tzikkely, melly annak volna ellenébe tétetve, nem változtathatja é azonnal? Mitsoda Nemzet ellenkezik szeme elibe terjesztett javával, ha külömbenn vakítani nem akarják?

Mihent az Ország' sorsa egy Halandónak indulataiba, emberi gyengeségeibe 's tettzésibe ültettetik-bé, bóldogsága tsak szerentsére virágzik. Minden jó dolog ritkább a' roszsznál. Egy olly Uralkodóra mint Arténis, számlálj tizet ellenkező indulatúat. Tiz ember életéig tartó nyomorúságot vess öszve osztán, egy ember élete alatt használt bóldosággoddal; és ítélj.

A' Királyi székek határ nélkül-való hatalmát, halálával, minden Uralkodó reá hagyja maradékára, de szívének jóságát nem, mivel ez nem emberek' mive, hanem Isteneinknek ajándékok.

Természetiben van az Embernek, hogy sorsát mindég javítsa; melly dolog, mihent szabad hatalmába vagy, rovásodra megyen. Igazság é osztán

hús, harmintz milliom embernek szüntelen sirni, tsak azért, hogy közzülök egy, rajtok nevehessen? Mitsoda emberség, kívánni, hogy én egyedül, gyönyörűséggel, minden egyéb rajtam kívül lévő világi örömmel vesztével éljek?

Már, ez igaz lévén, hogy az emberi vágyódásnak magában, maga által határa nints, bátorkodol é véredet veréjtékedet valakinek a' fejébe [112] által-adni, hogy majd jobban fog belőle tartani, mint magad magadat? Igazság, bódogság é, hogy pénzes ládának költsát, mellyet magad keresztél, olyan halandóra bizd, kinek e' Világ' kintse sem elég, mint az embernek, ha Király?

Nem a' Királyjal van baj, hanem az ember bajoskodik magával a' Királyi székenn. Az ember, házi Gazdaságabann is tsak olyan, mint Királyi hivatalában. Ha már egy Falut vett másra vágy, ha kilentzvenkilentzet szerzett, a' századikra törekedik. Ha Király, és Országgal bir, más Országra vágy: azt elnyervén többért hadakozik; És ha a' Világot mind elfoglalhatná, bétölt, vagy únalomba jött vágyódása, Isteneit bizonyosan arra kérné, hogy teremtsenek már több Világot, mellyel kívánságát táplálhassa.

Ezen tulajdonságát az Ember magában meg-ismérvén, magát Törvények által megkötözte. Te ha vágyakodol is, rovásodra, törődésedre, veréjtékedre megyen, mivel erőszakkal senkiét el nem veheted; de mi lenne belőlle, ha a' megkötözött vágyódások között a' többi felett egynehány embernek szabad akarat és erőszak engedtetne? Azért éljen az Emberi Nemzet, hogy egynehány fíjának legyen szüntelen-való áldozatja, és nevettséges vázza? Maga szülje magának rabságát, azok lántzolván-meg [113] nagy testének győzhetetlen karjait, kiket önnön véréből szül világra, és a' kiknek ő Attya?

Ezek okozzák, hogy minden Nemzet Törvényes Uralkodót óhajtson magának; Itt pedig ezen vágyódás oda ment, melly szerint Arténis, és Maradéka, a' Törvények' fenn tartására megesküdni kötelesek, mellyet meg is tselekszenek. Valakit az Istenek Királyi-székre helyeztetnek, mind erre láttatik törekedni, hogy akaratját Országa felibe tegye; mivel, mond, annak javát ő egyedül jobban látja, tudja, mint ennyi milliom szem és elme. Végre, sok határ nélkül lévő Hatalom, melly a' Királyi-székenn mindenhatóságra ment, hirdeti osztán Népének bódogságát így:

Adgy pénzt, vért, veréjtéket, fegyvert, valamig kívánom; ez a' bóldogságod; én pedig örökké kívánok.

Mit használ a' szomszéd Tartományoknak pusztulással-való el foglalások? Egy Lakosnak terhe, adója sem könnyebbítettik általa, tsak a' vér, vagyon fogy; 's a' bóldogság sehol sints.

*Vége az Ötödik Szakasznak.*¹¹¹

¹¹¹ *Vége az <Negyedik> Ötödik Szakasznak* [Javítás az elhibázott szó törlése fölött]

[114] HATODIK SZAKASZ.

Következendő naponn az Ország egybenn gyűl, melyet Burdószkiaradósziposzi mint Vezérlő Fő, a' bévett szokás szerint örvendezéseivel köszönt; Jelentvénn, hogy ki mitsoda Okokkal, Kéréssel, vagy meghatározott Értelemmel volna Hazájának javára, szóljon.

Ezen szavaira Hüroposzi emelkedik fel, jelentvén, hogy Ösi Eleinek érdeméért, még a' régiségben a' büntetésre, öletésre, tömlőtzölésre való Birői Hatalom, az akkori Királyi széktől által van adattatva; mellynek meg-erössítéséért Arténis, és az Ország előtt esedezik. – Burdószkiaradósziposzi által meg kérdtvén a' Gyűlés, ha ez ellen nem lenne é senki-
nek ellenvetése? Türodnodoposzi áll-fel:

Mitsoda neme hát, mond, az Érdem' megjutalmazásának az a' minden Törvény' természetivel ellenkező szabadság, hogy edgyik Polgár a' másikat, Ország hivatalát nem viselve, házánál életre, halálra ítélhesse? Azzal jutalmaztassék szolgálatom, hogy a halmamban legyen öletni? Természeti é az Uralkodásnak, hogy az Országló Hatalomban Hatalom ültetessen? Nem rémitő gondolat é, egy Polgárt egyedülvaló személyében a' legkissebb dologbann is a' Nemzeti, Királyi [115] Hatalommal egyenlő karba helyeztetni? hol egy Ember az Országló Székekkel homlok-ütést tehet, és elviheti¹¹² előlle a' gonosztévőt; hogy házánál óldozza, kötözze; hol némelly Tisztviselők asztalokat büntetetlen bűnökkel gazdagítják; vissza aján-dékozván a' gonosztévőnek gonosz tettét vagyonért; mellynél fogva ezen Országló Hatalomtól el lopott Polgári személyes szabadság alaton származásoknak, szomjú fukar vágyódásoknak leszsz veszett eszközökké, hogy a' bünt dobra ütvén, az Országló székek előtt kótyavetyénn adhassák, vehessék, a' Társaság köz igazságának szembe szökő gunnyoltatására.

A' kifogás, hogy Törvényes Tanúbizonyságok előtt esik, nagyonn kopasz. Egy Országban, Nemzetben sem tanáltatik a' tökéletesség olly bő¹¹³ mértéké-
benn, hogy a' hivatalra kiválogatott szolgálk seregének sepreje ne lenne: Valaki hatalmával nyerekedni akar, tanál az igazak közt olly galád erköltsöt, és magát árúba botsátott alaton, fukar, vagy korhel vért, kivel prédájánn

¹¹² elviheti [Javitva ebből: elveheti] ¹¹³ TÚ II: bőv

osztozhatik. Az ilyen székeket nagy erkölcsű és értelmű emberek tekintetbe sem vévén, haszontalan halandóknak ítéletekre maradnak, hol az ügy szüntelen fohászkodik, és a' porba verettetett igazság könyvet hullat.

Türmodoposzi beszédét végezvén, elhallgat. A' Böltis Trézéni azonnal szót fog: Szembe-szökő igazság ez, úgy mond, hogy minden Uralkodó Hatalomba plántált Hatalom, azon Uralkodásnak formájá-[116]ból, a' mennyire tsak ő undokithatja, ijjesztő tsudát¹¹⁴ tsináljon, mint olyan tag, melly az egész testtel és annak fejével ellenkezésbe, egyenlőségbe jöhet, egyébiránt maga is az által éltetvén.

Az Istenek magok, és a' Természet, munkájokat elhibázták volna, ha fejünkől fejet, kezünkől kezet, lábunkból lábakat formáltak volna. Két fő, két ellenkező akarattal a' testnek vesztére lenne; ellenben, ha mindenben egyenlő értelmet viselnének, tsak annyit tévén mint egy, lehetne é reá oka a' Fő Böltességnek, hogy azt kettőztesse? azaz, két Főt teremtsen, hogy a' kettő egy legyen?

Trézéninek ezen Okaira, az elébb fel-fordultakkal össze-vétetvén, meghatároztatik, hogy minden különös Polgári Ház alá rendeltetett Fiók-Szék, a' Nemzetnek Nagy Testébe, és az Országló Hatalomnak mélységébe süjjedjen alá, mellynek színére ki-tsutsorodott szűmölts vara, és kosz görtse volt.

Hüroposzi mond; hogy, ha már így van, a' Bűnök' büntetésének Törvényét a' Felséges Nemzet jobb rendbe vegye. Azt sem tudják mi a bűn, azt se, mi a büntetése.

Burdolon felel, hogy ez Országló Hatalom tsak az olyan bűnöknek büntetését határozhatja-meg, mellyek halált érdemlenek, a' többibe botsátkozni nem lehet. Mitsoda elme tsinálhatja-ki a' bűnös [117] eseteket előre, hogy ha éppen olyan állapotban, esetekben tanáztatik a' bűnös büntetését reá-kaptázza? Nem tsinálhatja az Ország a' bűnököt mondva. Hogy szabja-ki érdemlett büntetését az olyan tselekedeteknek, mellyek még az esetek' sorába a' semmiségből magokat ki nem mutatták?

Nagyságát, kitsínységét, utállatos, vagy szenyvedhető színét, valóságát, minden vétek akkor mutatja ki, mikor környüállásaival, próbáival,

¹¹⁴ tsudát [A másoló által elírt szó átírással javítva]

és meg tévőjének személyjével edgyütt az Itélő Birák' elibe vitetik. Mi a' gonoszt büntető Törvénynek tudása? a' bünös' jobb, vagy rosszabb élete' folyásának ismerete, tettének környülállása.

E' szerint, a' gonosz büntető Törvényt az Hazának tsupa feltételbül kell tsinálni: ha így, ha úgy, tehát e' szerint... mindenütt ha, ha, ha; ha nem, nem, nem. Minden igaz és méltó büntetést a' tselekedet határoz-meg, melyet míg meg nem esik, megítélni lehetetlen. Mivel pedig büntető Törvényt előre is emberek tsinálnák, tehát az emberek, mikor a' vétkes tselekedet már előttök van, jobban megítélhetik. Ki nem ítélhet helyesebben szemeivel látva, füleivel hallva, mint vakonn, siketenn, és előre vélekedve?

A' bűnnek büntetésében az Ítélet nem olly féltő, mint a' nyerekedésben, és peres Törvényben. A' vad bűnök, durva gonoszságok többnyire puszt-[118]túlt életet viselő, alaton sorsú emberekre tartoznak, kiknek Uraságban és jövedelmekkel élő Biráikat megvesztegetni nints mivel; sőt azokat nem is ismerik.

Helyes! belé-szöll Tűrnodoszi; Mi hasznót érezne benne valaki, hogy az ártatlannak tanáltatott szegényt, raboskodásra, páltzára, halálra ítélje? Valahányszor az embernek kemény büntetést, halált kell ember társának fejére mondani, Lelke-isméretibenn mind annyiszor meg hőkken; ugyanazért mindig inkább kíván engedelemmel hibázni, mint kegyetlenséggel; ezt feltéven, hogy a' mit ő világi büntetésben elhagy, az Istenek' ostora kipótolja; de a' méltatlan büntetés foházkodást szűl, melly boszszuállásra hívja az Egeket.

Tsak arról tétessen Rendelés, mond Burdoposzi, hogy a' Bűnöknek megítélése, éppen tsekély elmékre 's haszontalan erköltsökre ne bizatasson. – Az aprólékok úgy sem érdemlik, mond Tenédi, a' tetemes büntetések pedig utolsó Ítéletre 's helybenhagyattatásra küldtessenek fel az Ország' Felső Birói Székire; mellynél fogva a' bátorság meg leszsz.

De mitsoda bünös, és ki haljon hát meg? mond Hüroposzi. – Az, felel amaz, kinek életét az Ország Birái el-ítélik. – Hüroposzi:¹¹⁵ Ki éljen a' ki vétkezett? – Budóp: Az, kinek életét tettének Országló Ítélete nálla meg hadgya. Hür:¹¹⁶ Mi leszsz hát [119] a' bünt büntető Tudomány? – Burd:¹¹⁷

¹¹⁵ TÚ II: Hürop ¹¹⁶ TÚ II: Hürop ¹¹⁷ TÚ II: Burdop

Józan okosság és Lelki ismélet. – Hürop: Előbbvaló a' Törvény; abból kell itélni. – Burd:¹¹⁸ Az irott Törvény Emberi Okosságnak, Lelki isméletnek termése; hogy légyen hát az okoztatás okánál több? Mellyik bértz terem nagyobb fát magánál?

Ezenn a' Világonn, mond Kikirosz, a' Lélek kútfeje minden Törvényes Igazságnak. A' Kútfő ágazataiban, messze tölle elterjedett folyásiban zavarosodik és vész meg; de magában tisztánn marad. A' Józan Okosság a' Természetnek örökre megmaradandó igazsága... Leg alább ennél több nálla nints, mellytül a' szerzett Törvények időrül időre eltévednek, és vissza kell kútfejekre térni, hogy újra megtisztúlhassanak. De haszon-talan is vannak a' bünt büntető, kaptára vakonn vert Törvények, mert a' Birák még is a' büntetést annak környül állása szerint örökké tsak Lelkek-isméletinek igazságából és belső meg nyugovásából itélik. Így a' legrégibb, legigazabb Hazák Törvényébül itélnek. Azért, valaki magárul azt hiszi, hogy a' gonoszságnak megítélésében, büntetésében másoknál tudományosabb, azt láttatik maga felől tartani, hogy tsak egyedülvalóságát méltóztatott a' Természet lélekkel és igazsággal megajándékozni. Némelly Halandók mesterséggé, szerzett tudománnyá teszik a' tiszta Józan okosságot, és annak természet szerint való igazságát; hogy örökös vadságra átkozhassák azokat, kik azt szivekben szövevények nélkül érzik.

Burdószkiaradoszposzi, meg szóllal, hogy már ezen [120] dolog a' vetélkedések által, úgy véli, elégé van megvilágositva, melly az Ország' szemeit tovább magára függesztve nem tarthatja. Ugy vélem nem leszsz ok nélkül a' halálos bűnöket kimondani, az apróbb büntetésekrül hallgatván, mivel ez nem tudományra, hanem esetre, tapasztalásra, környül állásra, és egyenesen Lelki isméletre tartozik.

A' Nagy Kalifátulujposzi áll fel, ki lélekzetinek árját temérdek testébenn szorítván, olly hoszszú fohászkodást teszen, mellynek torkából lett erős kifuvallása, az Ország Házában ögyvelgő egeket szökévé tette, és sűrű köddé változtatta.

¹¹⁸ TÚ II: Burdop

A' Halálos Vétkeket, úgy mond, nekünk Jupiter' világi Szájának kell meg határozni. Melly tárgyra nézve kérdést nem szenved, hogy az Isteneknek büntető Igazsága¹¹⁹ ne legyen világi Törvényünknek tüköre, formája, képe, sinórmértéke, kiszolgáltatása és meghatározása. Hogy lehessen hát e' tekintetben ditsóssegebb dolog, ellene állhatatlanabb igazsággal való Végezés, mint azon vétkeket ezenn a' világonn halállal büntetni, mellyeket az Isteneknek büntető igazságok is kárhozat alá vetett.

A' testi Halál, mond továbbá, úgy is tsak ideigvaló büntetés, mivel¹²⁰ akkor támad fel az ember éppen mikor meg hal: azaz, ideig tartó életből akkor változik örök életté, következésképpen ez, a' kárhozathoz képest nem büntetés. Külömben is e' Világnak fojtogató viszontagságai, szenvedtetési, testi [121] lelki nyavalyái, életünkön annyira megsullysodtanak, hogy bizony szerentséjének tarthatja a' kit felakasztanak méltatlanul, hogy az által Elizeumába juthat; annyival inkább meg lehet az embert bűnéért ölni, mivel lelkét pokolból is ki lehet kevésel olvasni.

Nohát bocsátkozunk a' Halálos bűnökre, mellyek így következnek:

1^{sor} Az Istenek Nevének megkerüléssel, akár szembeszökéssel-való káromlása.

2^{or}121 Az Áldozatnak,

3^{or}122 A' Bűnök' Bévallásának elmúlasztása.

4er A' Házassági szent hívésnek tolvajlott gyönyörűséggel való meg fertéztetése.

5^{or} A Nem-bőjtölés.

6 –¹²³ A Lopás.

7 – A' Vallás' Ágazatainak erős el-hitelébenn való kételkedés.

8./ Az Óltári Szólgáknak lelki rendeléseik ellen elkövetett engedetlenség.

Burdolon szót tör, és mond, hogy illy móddal a' Világ nem sokára fel akasztaná magát. Hadd járjon! ha az Istenek mind ezen tetteket kárhozat alá vetették, melly örök halálnak mondatik, de tsak nem lehet hinni, hogy Jupiternek tetszésére lenne, ha teremtett Világa, mellybenn emberek által ditsóítottak, az emberekből kipusztúlna. Más tekintetben néki, és Világi

¹¹⁹ Igazsága [Az utolsó két betű átírásával javítva ebből: Igazságok] ¹²⁰ mivel [Az elirt szó átírással javítva] ¹²¹ TÚ II: 2^{sor} ¹²² TÚ II: 3^{sor} ¹²³ TÚ II: 6^{or}

Papjainak ítéletek közt térséget is nagyot látok. Legyen! ha az Istenek olly bünt örök kárhozattal büntetnek, melyet mi itt halálra sem ítélünk; de tsak nehéz meg fogni, hogy az em-[122]berek az Isteneknél irgalmasabbak vólnának.

Burdószkiaradoszposzi szót fog, mondván, hogy az Óltári Rendelések iránt való engedelmességről szükséges Okokra és Ellenvetésekre kiterjeszkedni. Ha az ember, Jupiter' Fő Óltári Szólgájának Parantsolatit, világi életének és lelke megbóldogulásának elveszte alatt köteleztetik végbe vinni: úgy a' Nagy Bonzur leszsz minden; mások semmiséggé tétvénn.

Halhatatlan bódogságát múlandó javainak, véghetetlen gyötrelmét véges fájdalomnak, minden ítélet és okosság elibe teszi. E' szerint az, kinek rendelései szerint kelleltik elkerülhetetlenül megbóldogulni, Elizeum' megnyerésének változik szembetűnő világi eszközévé, melly által halandó sorsából Isteni karba lép. A' Polgár Mennyországa, Hazája, azaz, Királyja és Papja közt megoszlik; melly esetben, ha dólga utolsó törésre jön, és e'¹²⁴ két Hatalom iránt való engedelmesség magával ellenkezésbe esik, minden az örökkétartókhoz áll inkább, mint a' múlandókhoz, akár jó, akár rossz legyen az. Illyen móddal változik a' más Világ ezenn a' Világonn élő világgá. Így zárattatik az Uralkodás az agyvelőből felemelkedett képzelődéseknek¹²⁵ gözze alá, mellynél fogva a' Polgár magának ellenséggé tétetik, hol egyik kötelessége a' másikkal háborúba jön. Két Felsőségnek kell örökkévaló és világi bódogságának fenntartása miatt rabjává lenni, olly Felsőségnek pedig, mellyek egy másnak megbékélhetetlen ellenségei örökre mint ez a' [123] Világ a' másiknak, és a' másik ennek, azaz, mint a' test a' léleknek, és a' lélek a' testnek, noha tzéljában, vágyódásaiban, örömében, keservében, egyik szüntelen tsak az, mi a' másik. De ezeket azért ellenségeknek valljuk, jóllehet magunkban soha sem tapasztaljuk.

Kinek hódoljunk mindenen felett? Hazánknak, Királyunknak, vagy a' más Világ' köztünk testben élő, születve halandó Isteneinek, kik Elizeumot, poklot adhatnak?

¹²⁴ TÚ II: a ¹²⁵ képzelődéseknek [Javítva ebből: kébzelődéseknek]

Ez az a' tudomány, melly a' két ellenkező Világot öszvezevarván, minden Országló értelmet meg részegit, minden világi Uralkodó Hatalmat örjülésre vét, és a' józan okosságba bolondságot ültet, melyet ott termeszt. A kötelességeiben el tévedett Polgár ez által fog fegyvert magára, azaz, Királyára, Hazájára, hogy magát egyfelől dühösségre, más felől bolondúlásra vetvén, e' két érdemmel életében megveszve, 's halála után fel-ékesítettve utazhasson Elizeumába. Ez az a'más Világi Uralkodás e' földönn, melly minden Orszáló Hatalmat ki fordit fekvésébül; formáját lábbal állítván fel¹²⁶ felé, és fejével le-felé. Mellynek tudománnya álomban terem, füstben gyökeredzik.¹²⁷ Olly tudomány, melly bástyáival papiros, ágyúival penna, még is hatalmában rettenetes, és minden fegyvernek felette van.

De, ha minden halandó, testi, lelki javát, az Óltári Szólgák' Rendeléseiről való engedelmességtől függeszti fel, ezen rabságtól Artenis maga is Országló hatalmával együtt hogy szabadúl?

Semmi fogyatkozás nem lesz ebbenn, belé-szöll Hüroposzi, tsak azt rendeljék Jupiternek Szólgái, [124] a' mit Urok akar. Lám! hiszen tettsett az Isteneknek, hogy testi Világ legyen, úgy é? hogy az emberek éljenek előbb, 's azután idvezüljenek: hogy Nemzeti, Királyi hatalmak legyenek, melly alatt az emberek tsak ugyan igyanak egyenek. Hát hiszen Felséges Haza! ez a' Világ is az Istenek Világa úgy é? Ők szabták minden rendit, módját, ők rendelték minden Igazságainkat? mind az ő tulajdon akaratjok,¹²⁸ Törvények? hogy ellenkezhethének hát a' magok tettzésével? hogy nem szenvednék meg az Országló hatalmat? Ha Arténis Jupiternek ellenére vólna, vagy Méltóságának, igazságának gunnyolását okozná, leütné onnan a' mennykövekkel úgyé?

Uram!¹²⁹ hiszen Jupiternek Uralkodása abból áll, hogy Országló hatalmastól edgyütt áldjon vagy ostorozzon bennünket, és nem abból hogy a' Nagy Dairodosznak mellyik hordó boromat, forintomat, köből búzámat küldjem ajándékba.

¹²⁶ fel [Elírt szó átírással javítva] ¹²⁷ TÚ II: álomban terem, 's füstben gyökeredzik
¹²⁸ tulajdon <igazsá> akaratjok, [Törlés – elírás miatt] ¹²⁹ TÚ II: Uraim!

Ennek, Felséges Haza! rövid a' Históriaja; tsak azt kell tselekedni, hogy valamikor Arténisnek Országló hatalmával ellenkezőt parantsol valamellyik lelkiképpen a' más Világrúl: tehát testiképpen ezenn a' Világonn a' körmére kell ütni jó formában. Ha azt hirdeti, hogy Arténist ezen tselekedetért Jupiter átok alá vetette, négy fal közzé kell zární kenyérrel vízzel való böjtölésre, és mind addig ott tartani míg meg nem únnya Jupiter Artenist és Országát átok alatt hervasztani.

De megbotsássanak! az én üstökömet ugyan más Világokból ezenn a' Világonn ne rángassák. Más bokorban fekszik itt a' nyúl.

[125] Mihent az Ember Jupiternek száját meg árendálhatja illy formában, könnyű mondani osztán, hogy most ezt, majd azt kívánja, ha nem tselekeszitek pokolra vét. Uram!¹³⁰ bizony nem leszünk szabadok az utolsó pólturánkal.

Minden léptenn pokolba megyünk. Az Ország egy esztendőben tizszer is elkárhozik, a' honnan nem győzi magát pénzzel változtatni kifelé. Uram!¹³¹ hogy nem venné az ember az olyan dólgot gyanúságban, melly szerént a' kárhozat alól adománnyal felszabadúlhatok? Nem félek én az olyan Pokoltól, mellynek tűzétől a' pénzem, ajándékom meg menthet; erszény az, nem pokol... De bizony oda kell a' körmére ütni 's vége leszsz, míg Jupiter érkezne segítségül.

A Ország Háza el-telik kiáltással. Mindenfelé tapsolt az Ifjúság, örömében nevetve. Éljen! Éljen! mond, a' Bölts Biztos Hüroposzi!

Ezen nyájjas és együgyű Okokra az Ország elvégzi: Hogy valamikor Jupiternek valamelly Fő Bonzurja által kijelentett akaratja Arténisnek Országló Hatalmával ellenkezésbe jön, az Istenek hallgatásba legyenek, míg a' Királyi Hatalom dólját nem végzi; Az engedetlen Szólga pedig Jupiternek akaratja szerint fog meg büntettetni, ki minden edgyes Polgárt népének Országló hatalma alá vetett, egy Hazája ellen makats Lakos' büntetésének elhárítására sem méltóztatván Olimpusrúl alászállani.

Minekutánna a' régi tudatlanságnak sok efféle álmai töröltettek volna- el a' Józan Értelem-[126]nek felderült világánál, azonn kezd az Ország tanátskozni, hogy miben találjon legerőssebb eszközöket a' vétkeknek

¹³⁰ TÚ II: Uraim! ¹³¹ TÚ II: Uraim!

meg fogyasztására. Némellyek a' Büntetésnek rettentő keménységét javasolják; mások a' jó nevelést, vallást, oktatást, és gyalázat által való büntetést, ne hogy az Ember magánn kegyetlenkedne.

Előbb a' Gonoszságot, a' Vétkektől kívánták megkülömböztetni, hogy az orvosló eszközök mindenikhez illendőül szabattathassanak. Vétek nevezet alá rendelték mind azon tselekedeteket, mellyek a' természetnek erőtlenségéből esnek-meg, és a' mellyeknek a' romlott emberi természet jókat, rosszszakat alájok vetett. Gonoszságnak mondották az olly bűnket, mellyektől az emberséges emberek szabadok lehetnek, és a' józan erköltsnek tehetségében áll, tselekedeteit töllök meg-óltalmazni.

A' Gyilkosság négy részre osztatott: *Véletlen, Oktalan. Szántszándékos, Kegyetlen*: Az első tsupa méltatlanságra hagyatott minden büntetés nélkül, mivel olly szerentsétlen esetre tartozott, mellyben a' bűnös vigyázatlansággal sem vádoltathatik: a' második, büntetés alá esett, mivel magameggondolás nélkül lévőnek íteltetett: a' harmadik félgyilkosságnak vétetett, és a' szerint büntetett: az utolsó esett tsak halálos büntetés alá.

Véletlen-Gyilkosságnak vétetett az ollyan Eset, mellyben valaki erdőbenn ligetenn vadász, lő,¹³² és a' bokor alatt alvó embert, kit nem látott, olly helyenn aludni sem gondolt, halálra sebessiti. Oktalan-gyil-[127]kosságra magyaráztatott az, midőn valaki általellenbe lő, emberre, kit lát: mikor olly ütlekkel verekedik mássával öszve-veszve, melly halált okozhat: mikor tréfából egymásnak, bolondító, rontó, italokat adnak, erős húzalkodásokat tesznek, mellyben valamellyik megszakad 's meghal. Szántszándékos-gyilkosságnak vétetett az olly indulat, melly jóllehet nem gyilkosságra való maga eltökéllésből, hanem dühösségből rohan ellenségére; kit tsak, verni kívánván, úgy üt; tapod, hogy attól nyavalyát kap, és benne meghal. Kegyetlen-gyilkosságnak íteltetett az olly tselekedet, mellyből meggondolással lett előre való eltökéllés láttzik-ki; hol lesből, loposkodásból, törbe lett tsalásnál esik egy vágással, szúrással, vagy lövéssel a' gyilkosság; kiváltképpen ha ez még hozzá járúl, hogy minekutánna már földre ejtette,

¹³² vadászló [Feltételezhetően a másoló téves olvasata alapján bekövetkezett corruptela, amelyet a korrigálást végző szerző nem észlelt; a szövegtorzulást, amelyet konjektúrával is valószínűsítettünk, a TÚ II-vel való kollacionálás elvégzésével, emendációval kiküszöböltük, s helyreállítottuk a szöveget; TÚ II: vadász, lő]

halálra sebesítette, rajta, fektében is ütést, szúrást, vágást tett, mellyel gonoszságát kettőztette, és kettős hármas gyilkosságot láttatott elkövetni.

Ez okonn a' kegyetlen-Gyilkosnak halálos büntetéséhez mindenkor irtódzást ragasztottak, azaz először bárdal vagdaltattak-el kezei, végre üttetett-el feje; melly munkának végbevitale a' Vesztőnek minden sijjetség nélkül, idő töltéssel parantsoltatott.

A' szántszándékos-gyilkosság élő büntetéssel veretett, de olyannal, melly a' halálnak gyötrelmeiben ne engedne.

Minden felebarátja iránt való ártalom; kártétel, melly tartós meggon-dolásból, eltökélésből [128] esik-meg, gonoszságra magyaráztatott. Ellenben a' hirtelen fellobbanásból vagy maga megfelejtéséből származott szó által okozott sérelmek, semmiségre, azaz, időre, felejtésre hagyattak, vagy ebédnél vatsoránn pohár közbe való megbékélésre.

Kegyetlen-gyilkosoknak vétettek a' Gyújtogatók, kiket gyenge vagy lassú tűzzel égettek, lábátul fova derekáig, mig kinnya által meg nem fojtatott: Ugy mind azok is, kik az Emberi Társaságnak minden mennyei és földi kötéseiről, azaz, Törvényeiről, Isteneiről lemondván, rengeteg erdőkre, kietlenségekre állanak ki, hogy az emberiséget magokról levetkezvén, magokat mint Fenevadak ragadozással és véres prédákkal táplálják, mellyeket mindenkor szeléd és ártatlan emberekben keresnek. Ezeknek megölettetések is irtódzással tétetett, elébb lábaik, osztán karjaiknak tsontjai törettetvén össze, bőrökben, minekutánna felakasztattak olly móddal, hogy nyak rettsentés nélkül, tsak magokban fuladozzanak halálra.

A' Szüzeknek megestek,¹³³ váll vonítás által való büntetésre ítéltetett. A' Házások között költsönben üzni szokott bugás, sugás, tolvaj szerelem, örökös hallgatásra átkoztatott. A' hazugok, kevélyek, gorombák, utálat-tal, nevettséggel büntetettek.

Az Isteneknek szemtül-szemben való káromlói, kopaszra borotváltatván, három esztendeig bolond házra zárattak, ezenn okonn, mivel józan [129] értelemnek lehetetlen szemtül-szembe való Isten-káromlásba esni.

¹³³ A' Szüzekkel megestek [Hasonlóképpen jártunk el, mint a 132. jegyzetben érintett szöveghely esetében; TÚ II: A Szüzeknek meg estek. Az állítmányt az egyes számú alanyhoz igazítottuk, ugyancsak a TÚ II-nek megfelelően, TÚ I Sp: ítéltettek, TÚ II: ítéltetett]

Az indúlatból, haragból, földi eszközök, és teremtetett dólgek ellen kimondott szitkok, káromkodó morgások, haszontalanságra hagyattak; kivévén, ha valaki általok rettenetes módba botsátkozik, melly által botránkoztat.

A' meg fizethetetlen adósság tsinálók, pénz tsalók, tehetség, derékség színe alatt hitetők, örök levél tsinálók¹³⁴ uttsza sepréssel, árnyékszék tisztítással, pokrótz szövessel büntetettek.

Végre, az Országnak mindennémü Koty nyelessei, kiket farka tsó-válóknak, iszom hizelkedőknek, ebéd-hazugoknak neveznek, örökös nevettségre, és közönséges utállatra íteltettek, Világ szemetjének mondván ki őket a' Haza.

Mind ezeknek utánna ismét elő vétetik a' Bünöknek fogyasztó módja. Dairodosz¹³⁵ meg szállal, hogy e' tzelra nézve a' Vallásnak szeretete, az Isteneknek félelme, és a' pokolbéli büntetésnek rettegése lenne leg első eszköz. A' Vallást kell tsak egész erőre hozni, mond továbbá, és ennél semmi sem kellene egyéb.

Hüroposzi vét ellent, mondván: Helyes! helyes! annyiban, a' mennyiben; de azért Világi büntetés nélkül egy tapottat se megyünk. Mihent a' [130] tömlöztöket bészárjuk, a' Világ oda van. Uram!¹³⁶ akárki mit beszéll, tömlözt, béklyó, vas, páltza kell a' köz bátorságra; akasztó fa; mert az emberséges jó embereket akasztó fa tartya fenn.

A' Nemzet nevetésre fakad-ki, és az Ország Háza meg zendül. Helyes! helyes! kiáltanak minden részről az Ifiak tapsolással. Mivel e' nevetés nem gunnyolásnak, hanem ditséretnek vétetett, nem tartozott hibára, sem tilalomra.¹³⁷ Tsak szállás formájában öltetett a' dolog kifejezésének módjával illy nevettségesen öszve.

Nem nevetésre való dolog; újra kezdvén Hüroposzi Okait a' hahota után, mellynek 'sibongásai még el nem múltak, felszóval mond; Felséges Haza! – Kérek – meg hallgattatást – kérek! – Halljuk! halljuk! halljuk! a' Vitézlő Hüroposzit; kiáltják szélyyel a' Tanátsbann. – Felséges Haza! mond, most is állitom, vallom; hogy ha tsak oda bizunk:

¹³⁴ tsinálók, <kémény és> uttsza [TÚ II: tsinálók, *kémény és utsza*] ¹³⁵ TÚ II: Daidoroszi
¹³⁶ TÚ II: Uraim! ¹³⁷ sem tilalomra [A másoló által elírt szó átírással javítva]

Elizeum és Pokol közt minden valósággal és ellenevethetetlenül elpúsztúlunk. Ha minden bokr' tövére egy egy torka tátott pokol száját rendelünk, sem gondol véle semmit a' rossz ember... De még oda rejtezik a' lopott barmokkal, hogy a' tömlőztartó meg ne tanálja. Nints a' tömlőtz ajtajánál rémitőbb Pokol torok. Mit mondjak? De bizony bár a' más Világról, pokolból jöjjenek marhas Gazda ördögök, e' Világnak Zsivány Ördögei úgy kilopják őket minden lábas jószá-[131]gaikból, hogy sirva mennek a' más Világra vissza pokolba. Uram!¹³⁸ az efféle dologok hogy Isteneink' félelmével legyen az ember igaz 's a' t. jó emberekre tartoznak, de a' gonosz így szól az ő szívében, hogy pokolnak falai nádból voltak, hogy az Ördögök fáztak, nagy tüzet raktak, hogy a' falak ki gyúlldtak és az egész Pokol füstöt vetett... sohol¹³⁹ sints. Világi büntetés kell hát a' gonoszok ellen, addig, míg a' mindent eltűrő Isteneknek büntetése segedelmünkre lenne; mert elvesznek a' jók, 's majd a' gonoszok hiznak-meg. Tömlőtzöt, akasztó fát kérnek a' jó emberek magoknak... ne tagadja-meg tőlök a' Felséges Haza, mert megérdemlik ezt az emberséges Hazafiak.

Ismét lármával telik-el az Ország Háza, hol végre tsendesség lévén, Burdószkiaradoszposzi a' Tanátsot megkérdi, ha Hüroposzi Biztosnak Okaiból kívánna é Végezést tenni? Igen-is! kiáltja a' Tanáts, e'¹⁴⁰ Világi büntetések szorossabb mértékre vétessenek. Melly dolog határozásba vétetett. De annakelőtte Türomodoposzi a' dólgot valóságra ütven, a' Végezés előtt újjabb támaszokkal érte, következendőképen okoskodván, hogy az Isteneknek és örök büntetésnek félelme többnyire igen csak olyan szivekhez ragad, kiket a' bódlog származás erköltsökkal is jókkal nemesített-meg: kiket em-[132]berséges véreknél fogva tselekedetekben a' betsület, és gyalázat meg köt; de valakiben az Istenek, foganszásának idejénn igazságokat, jóságokat, félelmeket, újjaikkal bé nem nyomják, azoknak sem büntetések, sem áldások soha többé életeknek napjaiban vezérő tsillagúl nem szolgál. Továbbá! E'¹⁴¹ Világi büntetés úgy is nem a' jókért, igazakért, hanem a' gonoszokért van; melly szerint az Emberi Nemzet két egy mással ellenkező természetre, hitre, vallásra oszlik:

¹³⁸ TÚ II: Uraim! ¹³⁹ sohol [TÚ II: schol] ¹⁴⁰ TÚ II: a ¹⁴¹ TÚ II: a

edgyik jó, másik rossz; edgyik igaz, másik hamis; edgyik emberséges, másik embertelen. Több különbséget ennél ezekben nem ismerek; hasonlatanságra, gyermeki elmére vetvén mind azt, valamit¹⁴² benne a' jószággonn, gonoszságonn kívül különbségnek találnak; úgy hogy ez által¹⁴³ edgyik jó ember, másik jó Hazafi társát átkának méltatlan tárggyául tegye ki. Felebaráti sérelmenn, kártételenn kívül nints bűn, sem gonoszság Isteneink előtt.

A' Világi büntetésnek tehát, egyedül a' megtérhetetlen gonoszság véte-
tik tárggyául, mellynek Elizeum, sem pokol; betség, sem gyalázat lélek-
ben tartalékul nem szolgál. Olly tökéletességre pedig, hogy magokat
Isten és természet ellen szegzett gonoszok ne találtassanak közöttünk,
e' Világ soha se megyen.

Ha eltörölnénk a' Világi büntetéseket a' gonoszság iránt, ügyünket Jupi-
ternek boszszuállására bizva, szent Óltárai között is megöldököltetnénk.

[133] Ezen Okokat az Ország felvévén, végre illy Végezésre jön,
hogy minden valóságos, Nemes vérű, tiszta, józan erkölcsű, emberséges
igaz Hazafiak, a' vad bűnöket büntető Törvények alól felszabadíttatnak,
mivel több nállok az Erkölcs, mint a' Törvény.

Ezen meg határozásnak következése a' lett, hogy világi büntetésnél
fogva oszlottak-meg a' Polgárok. Valakit alaton tettéért a' Törvény bün-
tetett, fekete könyvbe iratván bé, gaz embernek vettetett. Minden erkölcs-
telenek megrémültek, hogy bűnöknek büntetésénél fogva az Ország
szemetei közé iratnak bé.

Lámaposzi fel szállal, hogy az Ország eltévedett!¹⁴⁴ Mitsoda hallatlan
dolog, úgy mond, a' Polgárokat a' Törvénynek bünt büntető igazsága alól
felszabadítani? Ki olly tökéletes, igaz, hogy hibája ne találtatnék?

Értésére adják Lámaposzinak, hogy a' Törvény alól semmi gonosz
tett fel nem szabadult, mivel akárki kövesse-el, mindjárt nem tartatik
emberségesnek, igaznak, tiszta erkölcsűnek; mellyre nézve büntettetni
fog, a' mondatatván neki, hogy a' büntető Törvény éppen mint te, illye-
nekre tartozik, kik gonoszságot követnek-el. Az emberséges emberek

¹⁴² TÚ II: valami ¹⁴³ TÚ II: az által ¹⁴⁴ eltévedett [A másoló által elírt szó utolsó három
betűjének átírásával javítva]

pedig, kikhez a' büntető Törvény nem nyúlhat, jó erköltsőkkel teszik előre magokat az ellen szabadakká; és így a' Törvény most ezeket, tsak azon vagyonokért ditséri, mellynek birtokába őket az Istenek és természet helyhez tették. Nem élvén gonoszúl, nem is büntethetik. Így, maga tette ma-[134]gát szabadságba mind azon büntetések ellen, mellyeknek okai, igaz erköltse, okossága miatt benne fel nem tanáltathatnak.

Lámaposzinak okossága nagyot kordúlt agyában, észre vévén, hogy a' Tanás' elméjébe bé nem láthatott.

Továbbá, tsakugyan tzeljátúl az Ország el nem állhatván, újra oda tért vissza, hogy a' bünt még gyökerében mitsoda eszközök által veszthetné ki. Tudta, hogy a' büntetések keménysége a gonoszszágot tsak raboskodtatja, szenyvedteti, de el nem törölheti. Az Emberi sorsnak két egymás ellenébe tétetett¹⁴⁵ végső határainn tanálta a' gonoszszágnak sürven sarjadzó gyökerét, hol egy felől szegénység, siggató inség; más felől pompa, bujaság tenyésztetné a bűnöket. Szükségesnek tanálták a' dús Gazdagokat javaikban alább-szállítani, és életek' módját együgyűbb módra állítani; a földhöz ragadt szegényeket ellenben fuldokló sorsokban szabadabb lélekzetre venni. Egy szóval, egyik résznek adni, a' más résztül venni kívántak.

Hüroposzi ezeket hallván: Felséges Haza! mond, ne botsátkozzunk álmokba; én tsak ezt mondom. Nem olyan eszetlenek az emberek, hogy gazdagonn is úgy éljenek, mint szegényenn. Ki veszi-el töllök vagyonaikat erővel? és ki adhat annyit, hogy a' tudatlanság, korhelség, élhettlenség, az emberek közt szegényeket, éhezöket ne tsináljon?

Hüroposzinak ezen Ellenvetéseire senki sem [135] felelt; mellyre nézve Burdoszkiaradoszposzi tsendes beszédét így kezdi: Nem is szükség, úgy mond, senkiét szembe szökve elvenni, de a' dolognak jobbitását egész tökéletességre való vitetése nélkül is lehet segéllő eszközökkel támogatni. Minden Nagy Ház' rendkívülvaló Örökségének, gazdagságának eszköze ez, hogy tsupán első szülöttre tartozvann minden, Századokról Századokra szüntelen egy kéznél öregbedik eloszolhatatlanúl, a' többi vér vagyonából ki tagadtatva, és szükségre, szegénységre vettette. Már valaki tzelját el-érni akarja, eszközeit is akarni kell néki.

¹⁴⁵ TÚ II: két egymás ellenében tétetett

Ezek mind Világi semmiségek! mond a' Nagy Kalifátulujposzi; veszendő dolog e' Világi Kints, pompája füst, és hijábanvalóságoknak hijábanvalósága.¹⁴⁶ Hadgyunk békét a' Gazdagoknak! hadgyunk békét a' szegényeknek. A' ki jól lakik is, a' ki éhez is, mind Jupiterért tselekszi. Isteneink' jósága eltartja szegényeit, és megbünteti igazsága fel fuvalkodott gazdagjait. – Világi semmiségek – hadgyuk el – ezt előljáró beszédnek tévén, felel Burdolon, hogy Nagy Kalifátulujposziságod háromszázezer forint Esztendőbéli Jövedelmének testi múlandóságából és semmiségéből elméledik; tsak megvallja minden, hogy a' nagy Jövedelemnek múlandósága, míg oda nem érünk, a' szükségnek múlandóságátúl különbözik. Hadd járjon! ha Világi szenvedéseink, gyönyörű-[136]ségek mind múlandó semmiségek is bennünk, mivel magunk múlandók vagyunk; de egy huszonnég óráig tartó ékezés is nagyonn terhes álmokat okoz testi múlandóságunknak; az alatt, míg a' szép jövedelem világi semmiségeinknek közepette gyönyörűséges hijábanvalóságokat, furtsa álmokat, és vidámitó veszendőségeket szül: Ellenben a' rabi sors, inség, olyan múlandó árnyékokkal fogja az életet környül, mellyeket az emberi múlandóságnak elmúlása előtt lehetetlen a' legszorongatóbb és legerősőbb valóságnak nem éreznünk. –

De ha mindnyájjan semmiségekkel vagyunk környülvétetve, annál kevesebb akadályokkal oszthatjuk-meg azokat ott, hol helye van. Végeztessen-el, hogy kifogással, vagy vér tagadással való birtoka első szülöttségre nézve egy háznak se legyen: hogy a' mostani első szülöttek kihalván, maradéki, javaival, mint vérével, mellyből származtak, egyenlőül osztozzanak. Természet adja a' gyermeknek, Attyának Annyának vérit résznek, életül, örökségül: ha vérit birhatom, ha életével élhetek melly elevenségre hozott, mért nem világi javaival, örökségével is, halála után, minekutánna már néki reá szüksége nints? Mitsoda igazság állítani, hogy a' szüléknek vérek tsak elsőszülött fiokban ismértessen-meg?

*Bangótzibumbujpulujhurtzulujbüszkülüjkikiriposzidoszi,*¹⁴⁷ hozzá közelítvén a' dolog, végre szót fog, [137] és mond, hogy Burdolon Biztos hibás Okokkal élne; hogy az első-szülöttségre tett Birtok nem Vér

¹⁴⁶ TÚ II: hijábanvalóságnak hijábanvalósága ¹⁴⁷ A szó írásmódja a TÚ I Sp-ben: *Bangótzibumbujpulujhurtzulujbüszkülüjkikiriposzi, doszi*

tagadás, nem is igazságtalanság. Mi töllünk ugyan rangunknak méltósága megtiltja, hogy itt az Ország' dólgaiban okoskodjunk, ezeket kisebb sorsokra bizván, és akkor szóllunk mikor hozzánk üt a' dolog, mint a' melly esetben én is tanáltatom.

Beszédemről engedelmet kérek, mert mi rangúnknak méltóságához képest azt naponként tsak parantsolatokból rakvänn öszve, Tanátsosi hangra, módra nem vehetjük.

Mivel a' Tanátsot Udvaromba mindég nékem adják, én pedig senkinek sem adhatok, és nem is adok, tsak parantsolni tudok, egyebet semmit; nem is lévänn másra szükségem vagyonaim között, mellyeknek jövedelme fejemre önként omlik. Nem kívántatik egyéb, tsak száj enni, és torok nyelni. Én tehát Szájaknak Szája, Torkoknak Torka, Hasaknak Hasa, Álmoknak Álma, Szaglásoknak Szaglása, musika hallásoknak hallása, eszemnek esze, iszomnak tömlője, fülnek füle, ornak orra, házasságnak házassága, Aszszonyoknak Aszszonya, érzéseknek érzése¹⁴⁸ Nagy Gigás-bangótz: *bumbujpulujhurtzuluj büszkülüj kikiri doszi poszi*, és a' többi, 's a' t. s a' t. Kimondom, és adom tudtára a' Világnak, hogy én első szülöttségemnek igazságát Totoposznak és hajdani Fejedelmeinek helybenhagyásokkal gyakorlom; e' pedig Törvény; ha Törvény, igasság is. – Ezzel le ül, és hallgatásba merül.

Dukászvellériposzi, ki a' második születés' igasságánál fogva, Hazájában Attyai örökségének [138] birtokánn kívül kutzurgott, hozzá szóll: hogy azt, a' mi természetiben nem igazság, igazsággá teremteni lehetetlen: tsak helyébe lehet állítani, de azzá nem leszs; úgy, mint a' sólyom madár helyett kézre vett bagoly. A' Testvér Bátyám azon igazságnál fogva, hogy édes Atyámnak véréből eredett Örökségeit birja; én pedig jószágát azért nem birom, hogy hasonlóúl tölle származtam. Már, ugyan azon dolog ugyan azon esetbenn, két egy mással ellenkező természetű, változhatik é? hogy legyen a' nap, világosság is, seténtség is egyszerre?

Vagy igasság, hogy az Atyának vagyona halála után újra meg újra magára maradjon, azaz, gyermekeiben új életre jött életére, vérére; vagy nem igazság? Ha nem igazság, úgy egész Ország' Familiájának veszteni

¹⁴⁸ TÚ II: A felsorolás minden tagja nagy kezdőbetűvel írva

kell birtokát; fel nem találhatván semmiféle gondolkozás módjánál fogva, hogy az kire maradjon. Ha az áll-meg, hogy az Atyáké, gyermekeiké legyen: úgy nekem is jutni kell Atyámnak jószágaiból, valamint véréből is jutott.

Dukászvellériposzi, szó mennyköveivel, Gigásbangóztidosziposzinak Okait hamuvá tévénn, Gigás tsak ezt mondja továbbá, hogy Pirhoposzi Tanátosát hozta magával, kit ő Udvarában észül, okosságúl tart magának: hogy minden esztét nagy pénzenn vette-meg; mellyre nézve néki azt, a' maga dólglában már használni nem lehet, mert tsupán Uraság számára tartozó majorságra fordittatik. Tehát itt is feleljen érettem, hol Okai, úgy, mint a' magaméi vétethetnek.

[139] Pirhóposzi azonnal felel, hogy erköltsi igazság, önnön magánál fogva magában, olly, melly az emberi tselekedeteknek jó, vagy hibás voltát ellenvethetetlenül meg határozná, nints sehol, és nem tanáltatik; nohát valami igasság, az mind emberi akarat, alku, kötés, végezés, törvény, melly nints magátúl, hanem szereztetik, rendeltetik. Mihent megnyúgosznak benne, akárminek láttasson, igazság; mert igazságának fenn tartására az élő Királyi hatalom erőt ad néki. Mit ér az ollyan igasság, melly az ellenébe tétetett hamisságot nem bírhatja? Törvény nélkül semmi sint; a' szerzett Törvény pedig a' Természettel és annak szabad ösztöneivel ellenkezik, mivel megköttözi őket, és szüntelen szomjúhoztatja, hervasztja.

Az ösztön, ha magára hagyatik, tsak magát tekinti... Valamit kezéhez ragadhat, övé, senki igazságát nem tekintvén azonn túl. Így, a' Természet igassága a' Társaságbéli szerzett Törvényben hamisság; ellenben az Országoló igazság a' Természet ellen hamisság; honnan felfedeztetik végre, hogy az igazság tsak úgy az, ha teszik az emberek; és addig marad az, mig elméjekben meg nem fordul hogy székiből levessék, 's helyébe mást tegyenek.

Mind ezen okok szerint, az első szülöttségnek birtoka is mint igazsággá teremtett nem igazság áll. Jobb a' Törvényben vett hamisság, mint a' tsupa természeti szabadság!

[140] Dukászvellériposzi felel, hogy az igaz Törvény mind Józan Okosság által származik: hogy a' Józan okosság szintén úgy természet,

és annak törvénye mint az ösztön; sőt több, mivel az ösztönnek is ő általa van elégtétele, azaz, ösztöneit ő tartja fenn, ő élteti, ő vezérli.

Mivel az egyes ember tsupán ösztöneiben józan okosság és annak örök igazságai nélkül meg nem maradhatott, a' természet ösztöne helyében Társaságbéli ösztönt plántált magába, azaz, edgyes emberből Polgár lett. Míg ösztönrel élt, igazsága a vólt, a' mi tápláltatására¹⁴⁹ szolgált, és a' mit e' tzelra erejével magáévá tehetett; mint polgár most is ott van, mert az egész Országnak lévén egy izetskéje, minden java különösön, annak közönséges javátul függ.

A' Törvényes Ország, egy sok milliomból öszve nőtt nagy Ember. Ez a' nagy ember, izeit ugyan magához köti, de személyében és egész nagy testében ő maga, a' természetnek tellyes szabadságábann él, mind a' többivel együtt egyben foglaltatva. Minden tselekedet, dolog, eset, melly köz bódogságának előmozdítására, jó élésére, kedvére, nyúgodalmára, bátorságára tartozik, előtte igazság; valami pedig azokkal ellenkezik, hamisság... Ösztön ez. És ugyan az edgy Nemzetnél, a' mi edgy embernél különösön, ki is hatalom, törvény alá nem vétetve természeti szabadságában él. Mi köti az Uralkodó Hatalmat ösztöneinn kívül? tsak az Istenek állanak felette, úgyé?

[141] Már, én a nagy Országgló Testnek lévén ize, része, reám hárám-lással, természeti szabadságommal, azaz, a' józan okossággal, és annak igazságával élhetek. Nem igaz, hogy a' józan okosságnak törvénye, az érzékenység törvényét eltörlötte volna. Okosság által fel állított Törvény Totoposzban, hogy ha ösztönöm, azaz testi kívánságom, s kényszerítő szükségem szomszédomét jól lakásra, éhségében el kívánja rabolni, el ne rabolhassa; mert az Ország a' jól lakásra vadászat, halászat, rablás helyett, Törvényes útat engedett, melly munka által jobban fenn tart, mint a' vadak után való futás.

Már, ha én mindenét veszem, az enyimet is minden veszi; honnan következik, hogy kiki prédává tétetvén, senkinek se leszsz testi szükségeit mivel táplálni. Mi több? az ösztönök költsönben vervén agyonn magokat, lenni is nagy számmal szünnének meg.

¹⁴⁹ tápláltatására [Javítva ebből: tápláltatásága]

Mind ezeket így fontolván, csak az állíthatja, a' ki eszét vesztette, hogy a' Józan okosság és Törvény nem ösztönre tartoznak, vagy nem ösztönből származnak; és hogy az embernek, magát Törvények alá vetvén, többé a' Természet' igazságához szava nintsen. Nem igaz az is, hogy minden dologt törvénné lehessen tenni addig is, míg a' Hazának elméjében megfordúl, hogy helyette mást tegyen; ezt szemetre vetve. Mikor teszik azt törvényes igazsággá, hogy a' kinek keresetemből 100 forintot adok költsön, ne tartozzon véle, ha oda nem ajándékozom? mitsoda Nemzet vette Törvénybe, hogy Hazájában egyik szomszéd másikat agyonn ütheti, mindenét elvivén ösztöneinek előmenetelekre? Mihent az ösztönöm a' többi [142] embernek ösztöne nélkül, azaz, az ellen magát fenn nem tarthatja, Törvénynek, igazságnak kell köztünk támadni, mely kezdetiben csak ezen egynéhány szóból állott: *hadgyuk élni egymást*; most pedig már milliom könyvekre terjesztették ki igazságát, okait, de még sem tud soha magánál többet mondani. És ha az emberek, Törvényeikről Világ végéig beszélnek, irnak, okoskodnak, sem mondanak soha ennél többet, hogy *hadgyuk egymást élni*. Hadgyon hát engem is élni az, ki Atyámnak Örökségeit egyedül bírja szükségei felett; engemet számkivetésre átkozván édes Hazám kebelébenn, mellynek jóságát mostohává teszi ellenem.

Az Ország ezen utolsó szavakat megilletődéssel vévén, egy kis ideig tsendes méltóságában hallgatott.

Burdószkiaradoszposzi szóllal-meg: Nem az a' feltétel úgy mond, hogy a' Hazában egynéhányann rendkívül való módonn fényeskedjünk, hanem hogy népesedjünk, és mindnyájann éljünk. Kezekben, fejekben, azaz Vitézlő sokaságban, és nem haszontalan fénybenn áll az Országnek ereje. Mit tesznek egy néhány gyenge kezek ott, hol azoknak jövedelméből sok ezerek tápláltathatnának? Mit érnek ott a' kintsek, hol emberek kívántatnak-meg azoknak védelmére, kik nem tanálatnak?

Legyen Királyban, Nemzeti Tanátsbann az Országló értelem, de soha sehol sem vólt olly tökéletességében, hogy időről időre önnön java iránt tévedésbe ne esett volna; honnan tapasztalás, idő által hozatott vissza. Az Uralkodásnak módja szintén úgy időre oszlik-el, mint az embernek élete: gyermekségre, ifiúságra, [143] emberkorra, és vénségre. A' melly

rendeléseket gyermekségének ideje szül, ifiúsága elhadgya: a' mellyekkel ifiúságában él, ember korban meg veti; utolsó vénsége által pedig hanyatlásba esik. Azért is, nem az emberek változtatják Törvényeiket ilylenné, olyanná; hanem az idő; mert nem ők viszik az időt, hanem az idő őket, és annak tapasztalása e' Világ eseteinek forgásaiban.

A' Tudományok Nemzetről Nemzetre születnek, nevedeknek, fogynak, és el-halnak. Hol itt, hol ott jönek erőbe vagy gyengeségbe. Sokszor egy Országban egyetlenegy elme adta-ki tüztét, mellynek Világánál a' setétbenn bukdosó Nemzet magát meglátta; elhagyván hegyes völgyes útját, mellyenn elme éjjelének idejénn botorkádzott.

Az Emberek értelmének Világa mindig egynéhány halandónak eszéről gyúllad fel, úgy terjedvén főről főre ragyogó tüze míg a' Nemzetek elrejtett igazságaitak sugárai között¹⁵⁰ megláthatják. Ki oktatja, szüli, neveli, formálja az illy nagy elméket? időről időre vetik fel magokat az emberi sokaság tengerének színére. Formáltathatjuk é őket mondva? megvehetjük é a' szülő természettől pénzenn? megadhatjuk é böltsességét, mikor ollyannal jelenti magát ki, melly az akkori életnek felette van?

Ki vádolhatja hát Nemzetét Törvényeinek hibáival? ki mondhatja hogy azoknak igazításával helytelen tselekszik? avagy véték é az emberkorban, ha ifiúságának gyengeségeit meg értt elméje által, magában erőre hozza, fenn hagyván azon tselekedeteivel, mellyek tapasztalás nélkül lévő idejére tartoztak? [144] Ki tselekedné azt ötven esztendejével,¹⁵¹ a' mi tizen-nyöltz esztendejét¹⁵² meg illette?

Gyermek testénn viselt ruhájának szabását ki feszíthetné fel Férjfi korba jött termetére? Így, a' Nemzet, ki magának mindig jót akar, hibás Törvényeinek oka nem lévén, mellyekből állapotja kinő, bölts, és igaz, ha azokat változtatja; nem kívánván szoross kötései közt megnevedett tsonstos, vastag tagjaival szenvedni, mellyek gyermek termetére illettek.

Ezen szavai után feláll; és a' Gyűlés eloszlik.

Vége a' Hatodik Szakasznak.

¹⁵⁰ között [Javitva ebből: közt] ¹⁵¹ TÚ II: 50. esztendejével ¹⁵² TÚ II: 18. esztendejét

[145] HETEDIK SZAKASZ.

Trézéni, Társaival együtt szállására elindul. Kírotósz Fő Városnak piattzánn sétálván keresztül, ott szemlélik a' Hadi népet, mellyek naponként oda rendeltettek. A' Kirakades kérdi, hogy hát ez a' sok sima fejű, kurta, és szűk-bőrű néma ember minek átsorog itt? Ezek is rakásra gyűlnek tanátskozni, de semmit se beszélnek; sem 'sinatolnak, sem okoskodnak. Miért nem mennek ők is kö-lyukakba? itt égnek a' nap' világában, hol tsak orrokkal tartanak ábrázatoknak árnyékot. Mi végre tartja Kírotósz Várossa ezt a' sok némát?

Mester Kukumedoniás felel, hogy ezek a' szűkbőrű némák, Árténisnek emberekből faragott fejcsapok vólnának: hogy mikor megkivántatik, ezekkel botosz. De a' mennyi még ezekenn kívül van, azoknak számához képest itt egynehánynak se lehet mondani. – Ha annyi magába ütő bottal bír, mond a' Vad, a' mikor akarja, Kírotósz Várossát egészen is agyonverheti. Mér-é valaki tetszése ellen szólni?

Nem szükséges, felel Trézéni, mert az Országra nézve annak Törvényei ellen benne akarat és tetszés nintszen. Katonái, Totoposz Törvényeinek ágazatai, és igazságának kezei. – Tárimenes belé szől, hogy ha mind ezen Törvénynek élő ága-[146]zatai, és igazságának eleven kezei, Árténis szabad akaratjának vagynak által-adatva: úgy, Totoposznak más rendű Törvényei nem lehetnek azokonn kívül, mellyeket Királynéja akar. Az edgyezés abbann áll, hogy az Ország mindenkor olyan Törvényeket terjesztszen elibe, mellyek néki, vagy különösönn meg hitt embereinek tetszenek; mivel az akaratjával ellenkezőket meg vetheti.

És éppen ez által határoztatik-meg Totoposznak boldogsága; mert Árténis szívének tellyes szabadsága van általa jótéteményeit szolgálival gyakorolni, mellyel a' népnek tudatlansága, vagy káros szokásában, akár Vallásbann lévő akaratos vaksága sok izbenn ellenkezni szokott.

Ó szerető Fiam! mond Trézéni, a' Király és Ország között szerzett Törvény,¹⁵³ alku és kötés, ha erő által nem lelkesül, semmiségre száll alá; a' tölle megkülömböztetett Uralkodó Hatalomba temetvénn-el élő Valóságát.

¹⁵³ Törvény, <azaz> alku [TÚ II: Törvény, azaz : alku]

A' Törvény és Igazság, magokra maradva, hatalom nélkül, holt dólgek; következésképpen haszontalanok is. Mi végre vennénk Törvénybe, hogy a' tolvaj, gyilkos, ragadozó megostoroztasson, akár ölettesen, ha ezen igazságnak fegyveres embereket, azaz erőt nem adnánk, kik, 's melly által azok önnön védelmek ellen is elfogattassanak, és tömlőtzőkre vites-senek? Egy egész Ország is mi haszonra tesz [147] kötet, alkut Király-jával, ha ezen papirosra festett holt Törvényeknek önnön kezénél meg tartott hatalma és ereje által lelket nem ad?

Az Igazság, szerető Fiam! mond néki tovább, a' Hatalomnak árnyéka, és a' merre ez megyen, ő utánna húz. Valamelly Nemzet oda jut, hogy tsak irott Törvényeivel maradgyon, és Hadi minden ereje Uralkodó Fejedelmének tettzése és szabad akaratja alatt legyen, Törvényeiben, Igazságaiban elébb-utóbb mind meghal.

Már, nem megtévedése lenne é a' Józan Okosságnak a' Nemzet elméjében, ha önnön kezeit adná által Urának, magát magátúl meg fosztva; hogy ő, a' mikor néki tettszik, Törvényeit ugyanazon erő által temethesse el? Edgyezik é az Emberi okossággal, hogy világi életének bódogságára tartozó eszközeiből készítsen magának ostromozó hatalmat, hogy önnön ereje által veresse magát vasra, melly szerint öszve tett hatalmát tsak azért kívánja veréjtékezései közt¹⁵⁴ vérével izzadva, fenn tartani, hogy rabságából soha ki ne szabadulhasson? Egyszóval: nem téveszti é meg a' Józan okosság' rendes folyását az olyan emberben, ki magába, bódogúl élhetvén, kést üt?

Ó szerető Apám! mond Tariménes, mihent az ember Király, parantsol; és ha nem parantsol-[148]hat, nem Király. Királynak lenni, nem uralkodni,¹⁵⁵ ugyanazon egy dolognak természetiben ellenkezést szül, a' mi nem lehet. Helyes! felel a' Bölts, mert mihent Király valaki, akár illy, akár olly módonn, a' Nemzet ereje, ügye kezére fordul, mellynél fogva néki parantsolni kell. A' kérdés tsak ebben állapodik meg: Mitsoda határok között? és hogy? Valamelly Fejedelem Országának, abban való szabad megedgyezése által szerzett Törvényéből parantsol, mindég a' Nemzet' akaratjából parantsol; Uralkodni láttatván. Uralkodik is, de nem egyedülvalósága által, hanem az Ország' reá bízott erejében; mivel nevettség lenne feltenni, hogy egy

¹⁵⁴ TÚ II: között ¹⁵⁵ TÚ II: Királynak lenni, 's nem uralkodni

ember magában Uralkodás lehessen; ha pedig a' Nemzet' hatalmával Ural-kodik, ugyan a' Nemzet romlására az ellen, úgy nem igaz Törvényes Vezér, hanem csak erőszakos és kegyetlen. Ha az Ország véle nem bír, és hogy magát véres áldozattá ne tegye, akaratjának engedelmeskedik, jól tselekszi; de ha módra tanál, 's magát járma alól szabadithatja, még jobban teszi.

Ha Totoposznek olyan Ura leszsz valaha, mond Tariménés, ki akarhatja, Törvénnyre felett kíván Uralkodni, miben tanál szabadulást? – Törvénnyeiben, felel a' Bölts. Kirodoszposzi, mint Nemzetének Fő Kapitánnya, annak Hadi erejét és Seregeit Vezérlése alatt tartja. Háborút, békességet az Ország Tanáttsa tsinál Artenissel egye-[149]tembenn; de Kirodoszposzi mindég Királyi Parantsolatot vészen megmozdulására, tudván hogy Hazájának hatalma abban személyesedett-meg.

Arténisnek egyenes útonn, és szabadonn kezéhez menő jövedelme csak az, melly Udvarának, Királyi Méltóságának gazdag és fényes fenntartására elégséges; de ezenn kívül valami Királyi székinék, Koronájának hatalmára, erejére tartozik, mind az Orzágnál van. Maga számlálja a' Haza önnön jövedelmét, kintses házat tartván magának. Ő benne lakozik a' Koronának védelme: mi szükség volna erejét belőle ki venni, hogy az, más akaratonn forogjon, mellyben lakása nem lehet? Edgy Orzágnak ereje, ha edgy emberbe megyen, azt annyira felfújja ha nem vigyáz, hogy megszakad, vagy a' Nemzet' kitsinységébe szorúlt nagy testének egéssége poshad meg.

Mibenn áll hát Arténisnek nagysága? kérdi Tariménés. – Az Ország' nagyságabann, felel a' Bölts. – Mibenn áll méltósága, személyének szentsége, ha a' Nemzetnek méltósága nintsen? ha Hazája nem szentség? mert végre egy ember, csak egy ember.

A' mi bődogságra nem tartozik, az nem érdem tselekedeteinkben; a' mi nem érdem, nem igaz méltóság; a' mi nem érdemből származott méltóság, nem valóságos nagyság, hanem csak fel fuvalkodás.

A' Fejedelmi nagyság nem abbann áll, mond továbbá, hogy a' Tár-saságban, Hazában, egyetlen egy ma-[150]radjon embernek határ nélkül való akaratall;¹⁵⁶ a' többi ez által tétetvén néki kézi szerszámává, mint Kovátsnak a' fogó, és Kalapáts.

¹⁵⁶ TÚ II: akaratall, és hatalommal;

Valamelly dolog azt, kinek tulajdona, minden mások előtt utálatossá, azaz, egyáltalában való gyűlölségnek tárgyává teszi, az, igaz Nagyságot soha sem is szűl! A' melly Méltóság nem szerettetik, nem igaz nagyság; ki szereti pedig kezére zárt bilintsét, és lábára vertt vasait?

Ki ne szeretné, mond Tariménes, Árténisnek parantsolatját? – Akármelly kegyelmesen parantsoljon, felel Trézéni, de mihent Hazájának Törvénye ellen és a' felett parantsolhat, ha Angyal is személylébenn, hivatalában Despota. Inkább legyenek Törvényeink hibások, mint Angyaloknak is olly szabad tettzések alá vessük, hogy azokat akarunk ellen és kívánságunk felett magok szabadonn igazgathassák, változtathassák,¹⁵⁷ azaz, eltörölhessék. Egy ember sem kívánja azt, hogy ember ne legyen; pedig, a' kibenn akarat, magára nézve nints, egy sem az. Senki se hiszi, hogy mástul magánál is jobban szeretteness, melly dolog időről időre mindég gyanúsabbá tétetik ez által, hogy az Uralkodók mindég szabad hatalomra törekednek, noha a' Nemzetek minden bódogító módokkal szabadakká hadgyák őket.

Nem is azért kívánnák a' határ nélkül való [151] hatalmat, hogy általa, határ nélkül való bódogságot szűljenek; hanem hogy szeri száma nélkül vehessenek; Isteneinkre hagyván a' meg áldásra, azaz, bódogításra való tehetséget, mellyel halandónak birni nem lehet. Mellyik Uralkodó adhat essőt? ha e' nints, ki bódog?

A' Királynak bódogító tehetsége tsak ebbenn áll, hogy bátorságba tartson vagyonommal, életemmel, és arra tartozó verjétekemet nállam meg hadgya. Mit adhat egy ember egy Országnak, szolgálatján kívül? Mikor árad-meg a' Nilus egy tsepp víztől? Valamit az Ország Fejedelmétől kíván, tsak¹⁵⁸ Törvényeinek kiszolgáltatása; azonn túl, pénz, fegyver, belölle telik-ki. Ó! bódog örökre! tsak az elne vétessen tőlle, a' mivel Istenei, és a' Természet megáldották!

Tariménes a' Böltsnek beszédét elméjében forgatván, szüntelen e' kérdés közt hanyattatott, hogy Árténis é az Országé, vagy az Ország Árténisé? mellyről ebédek felett Trézénit megkérdi. – Ó! szerető Fiam! mond a' Bölts,

¹⁵⁷ TÚ II: igazgathassák, s változtathassák ¹⁵⁸ tsak [Autográf betoldás a sorok között]
TÚ II: kíván, Törvényeinek

erre könnyenn útát tanálhattsz. Az Országnak, fijaiból öszve tett hatalma, méltósága, úgyé magára tartozik? és addig él, mint a' Nemzet? Arténisnek Királyi képe sokbúl tsinált kép, mellyet nevezünk Ország képének, hatalmának, és méltóságának. Már, természet szerént való dolog, hogy a' Nemzethez tulajdonsága hozzá legyen ragadva, mint a'¹⁵⁹ mágneshez a' [152] vasat magához húzó ereje. E' szerint, ha valakit lététől elszakadhatatlan természeti tulajdonságába ültettsz, azé legyen é az által, vagy ez legyen övé? Szólj! mit itélsz? a' fa ragad é a' földhöz, vagy a' föld a' fához?¹⁶⁰

Az Ország, Arténis által nagyobb, semmibenn sem leszsz, hanem Arténis lett nagygyá ő általa: azaz, Nem Arténisnek személyes hatalma, méltósága teremtette az Országnak méltóságát és hatalmát, hanem az szülte ötöt Uralkodóvá. Számolly tehát már, és kérdjed magadtúl, hogy tiz milliomot hányszor tanálhattz meg edgyben; vagy edgyet abbann?

Artenis, Emberi állapotjában tsak egy Ember, és Polgárné; de¹⁶¹ a' Nemzet' hatalmában Királyné. Nohát tulajdona lévén a' Nemzetnek a' maga ereje, melly élete, léte nélkül, sehol, senkiben sem lehet, tulajdona az is úgyé, melly abban, az által él, és van, mint az Uralkodó hatalom, melly egy személyben Királynak, Fejedelemnek, sokban Tanátsnak, Fő Biráknak mondatik; de mindenkor ugyan az. Azok, kikbenn az Uralkodó hatalom megszemélyesedik, szüntelen halnak; a' Nemzet pedig és hatalma örökké meg marad. Ugy hogy, ha Artenisben vólna a' Nemzet, nem ő a' Nemzetbenn, mikor meg halna, igazságaiban, hatalmában, Hazáját is eltemetné.

Ó! Te nagy Bölts! mond a' Kirakades, te Arténist Totoposznak szolgáltójjá teszed, de azért minden Totoposzi ötöt imádja, ő pedig senkit se. Az Országotok öbelé büjt, azt mondod; [153] tehát ő Totoposzzsal nem tanálkozhatik, hanem ti tanálkozván ő vélle, főről főre imádjátok. Országotok, határai közt mindenütt van, és ugyan azért sehol sints. Kinek van olyan toroka, hogy kiterjedésében vélle beszélhessen? Mikor pedig egy néhány százzan öszvegyűltök tiz milliom Hazafinak hijjával, azt állitva, hogy Ország

¹⁵⁹ a [Autográf betoldás a sorok között] TÚ II: mint mágneshez a vasat magához húzó ereje ¹⁶⁰ a' <föld> fa ragad é a' földhöz [Törlés és autográf javítás törlés fölött] TÚ II: a Föld ragad é a földhöz, vagy a Föld a fához? ¹⁶¹ de [Autográf betoldás a sorok között] TÚ II: tsak egy ember, és polgárné; a Nemzet' hatalmában, Királyné:

vagytok, hazudtok. A' hol magamnak kell lennem, és ott nem vagyok, személyem, tetszésem, gondolatom, akaratom, hogy teremtessem mássá? a' ki pedig a' maga akaratjával akar én értem, az, nem én, hanem más.

Az Országló Értelem, felel Trézéni, nem kiáltó hangban, hanem kezekenn futó tudósításokban közli magát magával. Ki készít oly Tanáts-házat, hogy öbliben és belső világában, milliomm Polgárok férjenek? Kinek leszsz oly kiáltása, hogy hangja, minden fülekre kiterjedhessen? Azonban az Uralkodásra, köz jónak kiszolgáltatására szüntelen való szükség lévén, a' lehetetlenségben lehetőséget kellett feltanálni. Nem szükség, hogy az Országnak minden fijaiban élő Lelke, személyében jöjjön Hazájának sorsárul tanátskozni. Örömet hevernek a' kezek, lábak, ha a' Főnek böltsessége nyúgovó helyeket kirendeli. Hinni, hogy az Országnak minden Lakosságban Országló értelem lakozik, annyit tesz, mint azt állítani, hogy kezéd, lábad, fejeddel egyenlőül okoskodhatik. A' vak, vezetőt hiv.

Trézéni, ezen szavai után elhallgat; melly időt Mester Kukumedóniás nyereségül kapván magának, [154] meg szállal: hogy, ha a' Böltsnek Okai Arténisnek értelméhez férkezhetnek, nem okoznak¹⁶² é Királyi kedvetlenséget? hogy a' Királyi Uralkodás e' Kérdést, ha Ő é az Országé, vagy az Ország Övé? nagyon szomorúnak veszi; egy felől¹⁶³ hideg vérnek, más részről eszetlenségnek tartván, azokban, kik vetélkedésre teszik ki: hogy az akaratját határok közzé vett Törvényt, a' Király mindenütt megszenvedi a' hol rólla nem tehet, és mindenkor felibenn hág, mikor lehet: hogy a' nagyok közt örökké savanyú tekintetet, és kedvetlen ábrázatot visel az olyan okos, ki ezt tanátsolja, hogy ne tsinálják mindenkor azt a' mit akarnak, azaz, a' mi kedveknek tettik: hogy ne sajnálják függeni azoknak szegény sorsoktól, kikről úgy vélekednek, hogy az Is-tenek tsupán tsak számokra méltóztattak őket teremteni, hogy az olyan jóságot, mellyet az Uralkodók, ott, hol Törvények alá vétetnek, és hajlandóságaik ellen kéntelenségből gyakorolnak, ditsérni nem tanátsos előttök, mivel azzal vészik gyanuba a' ditsérőt, hogy állapattyokat helyben

¹⁶² okoz163 egy felől <irántok való> hideg vérnek [TÚ II: egy felől *irántok való* hideg vérnek]

hagyja, mely által kéntelenek jók lenni, ha nem akarnak is. Inkább is szereti némelly, szabad hatalommal hamiskodni, mint Törvény által jó és igaz lenni. Valamint a' Nemzetek örökké ellenkeznek azzal, hogy akaratjokban megköttessenek, úgy az Uralkodók is; mivel az emberek úgy vannak teremve, hogy egymással küszködni meg ne szűnnyenek. Ugy látszik, hogy érdem, jóság, tudomány, mind a' gyengébb, vagyontalanabb halandóknak esik e' Világon osztályba, mellyekkel a' hatalmasok keveset gondolnak, [155] mivel a' győzelem kezeikben van. Már pedig az ember csak győzelemre törekedik, akármiben legyen az; melly tziel' el-érésének hatalom a' legrövidebb útja. Érdemmel, azaz böltsességgel, nagy erköltsökkal, és különös jóságú tselekedetekkel, valakinek a' többi felülhaladni nem olly könnyű,¹⁶⁴ mint hatalomból parantsolni. Ugyan azért, a' kinek kezében hatalom van, annak böltsessége sem hibázhat azok felett, kikkel ereje bir.

Valaki okokkal, igazsággal győzhetné meg kedve ellen, így felel: *Légy bolond hozzám képest; ha nem, zárjátok tömlőtze, vagy szabjátok rövidebbre.* E' szerint, a' minden mások felett való okosság fegyver által megkészül.

De nem is törődik azzal némelly hatalmas, hogy hiszik é valójában érdemesnek, vagy nem. Ő csak arra kényszerít, hogy mondják, legyen bár szívek ellen, véle nem gondol. Minden ember tölle várva boldogulását, a' ki még általa el nem érte; mások már meg nyert szerentséjeket el veszíteni félvén; mind egyik mind másik fél hivalkodásait, hizelkedésekkel temetik-bé. Valakit lát körülötte, méltóságának mind áldozik; Világnak nevezvén hizelkedőit. A' böltsék és magokra vigyázó okosok, hatalmas bolonddal igazságból ellenkezni nem szeretnek; Így a' leghatalmasabbnak majd nem lehetetlen nem hinni, hogy legböltsébb, és igazabb is.

Hadd járjon, ha Arténist az Istenek Fejedelmi erköltseivel minden mások felett jutalmazták is, de [156] tsak ugyan titkos hervadására szólálhat ez, hogy azoknak tselekedetek által való gyakorlásokban Hazájának Törvénye láttatik elől menni, mely szerint úgy tettik, mintha azok

¹⁶⁴ nem olly könnyű <miv>, mint hatalomból parantsolni [TÚ II: nem olly könnyű *miv*, mint hatalomból parantsolni.]

miatt jó lenni kéntelenítettén, érdemeit is nem annyira magának, mint szabad Hazájának köszönhetik; melly, titkos vágyódásainak kiterjesztését nálla akadályoztatja. Mihent annyi szabadsága volna rontani, mint építeni, szabad akarattól való érdemeinek tettebenn lett kimutatása sokkal szebb színben ragyogna.

Sok Uralkodó sohajtott már magánosságánn titkonn, hogy azt az érdemet nem találta szívében, mellynek színes mutatására magát erőltette, és a' mellyet hizelkedői, erköltseinek tulajdonítottak; ditsérvén nagyságát, melly ditséret elől Lelke ismérleti szeméremmel bújdokott fellyebb alább testébenn, hogy mivel reá érdemetlen, magát tölle rejthesse; de tsak szeretett imádatni.

Ó! bódog Ifiú! vissza szóll Trézéni, hát hiszed te, hogy valamelly halandó akárki legyen, vérével származott kívánságának időről időre általtett palástolására elégséges légyen? hogy a' körülötte élő Világ, azaz, a' böltsesség, és tapasztalt életnek okossága szívének elrejtett hajlásaiba bé ne lásson?

Ha az erköltsnek belső gonoszsága tselekedetbenn állandó jóságot öltözhette magára, hogy különböztetne meg az igaztúl? De kire nem ismért [157] reá a' Világ, szerető Fiam! ki Koronát viselt, és Királyi-székenn Uralkodott? Továbbá, hogy okaidat ne felejtsem, tehetségébenn áll é a' Világi Törvénynek, hogy a' gonoszúl született Uralkodónak szívét jóra fordithassa? Ki vólt az, ki magát e' Világonn úgy nem viselte, mint a' millyenek erköltsai vóltak?

A' gonoszságnak jó szín alatt való tettetése tsak loposkodás, de nem időtartás. Mihent tzéljához közelit, fekvésébül kiszökvén, tárgyához kap, 's magát kimutatja; úgy, mint a' ragadozó állat, melly fekvésében meg lapúlva, tsendesenn, szelidenn fekszik, mig prédája hozzá szökésre nem jön, de ekkor fel-ugrik, és szöriről, formájárúl ismértetik-meg, hogy Farkas.

Hiszed é, hogy ha Árténis a' határ nélkül való hatalmat szomjúhozná, annak meg szerzésére való törekedését, magábann ennek ellenében állított jósággal szüntelen palástolhatná? Lehet é egyfelől akarni, és más felől az akarattal ellenkezni? Minek akarsz valamit, ha az akaratnak bétellyesedésére való eszközökhöz nyúlni soha sem kívánsz? Valaki valamelly tzélnak el-érésébenn nem fárad, azt, el-érni sem kívánja.

Vége, több Okaidra térvénn viszsza: mitsoda meg ütközése lehet egy Uralkodónak abban, ha¹⁶⁵ kéri, hogy törvénytelen ne legyen? Totoposz mind ekkoráig Királyi Uralkodó nél-[158]kül lenni sem tud, sem akar, de nem találtaik nyoma még is az emberi emlékezetbenn, hogy valaha határ nélkül való hatalom alatt engedte volna magát sinleni. És ez az az egy Nemzet, mellynek igazságait még soha a' kegyetlen Uralkodás módja időkrül időkre folytatott parázna hatalmával meg nem fertéztethette: melly, mondom, sem Király nélkül nem élhetett, sem rab nem lehetett.

Mi hiba van benne a' Királyi méltóságra nézve? A' leghatalmasabb, legditsőségesebb Királyi voltak, kik sok tellyes hatalommal Uralkodó fejeket földhöz vertek.

Tudd meg szerető Fiam! hogy a' Királyi Vezéreknek igaz híreket, nagy neveket, nem Uralkodások' módja, sem nem a' Despoti hatalom, hanem a' nagy erkölts szerzi. Valamelly Uralkodó minden erköltsi érdem nélkül, népének Törvényei felett és azok ellen tellyes hatalommal erőszakoskodik, egy sem ditsőséget keres, mivel azt illyen útonn el nem éri; hanem tsak szüntelen való hibát mutat.¹⁶⁶ De a' kit az Istenek nagy Lélekkel, erköltsel megáldottak, akármitsoda szabad Nemzetenn Uralkodjon, örökké ditsóséggel fedeztetik mégis.

Nékem, mind ezen Igazságoknak kimondására törvényes szabadságom van. Kilentz-száz esztendeje mintegy, szerető Fiaim! hogy Arténis¹⁶⁷ Törvényne, ezen igazságokat, Uralko-[159]dóiknak szemeik előtt irni meg nem szűnik. Valamelly Igazságot az Ország, Királyával edgyütt Törvénybe veszen, azt, ki mondani, minden Hazafinak szabad. Figyelmeztél é jól beszédemre bóldog Ifiú? Ezt kimondani, hogy a' Törvényes igazságban ültetett Királyi Hatalom a' törvénytelennél állandóbb, jobb, igazabb, ditsőségesebb, nem hivségtelenség Arténis ellen.

Mi a' Kegyetlen Uralkodás Fiaim! Az a' Hatalom ügyé, melly népével annak szava nélkül mindent elkövethet a' mit akar? Mi az illyen Uralkodónak bátorsága olly Nemzet felett, mellynek esze tűzben lobog,

¹⁶⁵ abban, <hogy> ha ¹⁶⁶ hanem tsak szüntelen való <bolondot> hibát mutat [A törölt szó autográf betoldással javítva a margón] TÚ II: hanem tsak szüntelen való bolondot mutat.

¹⁶⁷ hogy Arténis <Országának> Törvényne [TÚ II: hogy Arténis *Országának* Törvényne]

és meleg vére forrásból buzog ki? Valamelly Nemzetnek tűzess elméje van, és vérébenn nem latsuha, kegyetlen Uralkodást sem¹⁶⁸ szenved.

A' Kegyetlen Uralkodók e' Világnak olly részeire tartoznak, hol annak puha és forró Egei az embernek vérét alvásba, elméjét ostobaságba fojtya. A' fagyos Egek hasonlóúl munkálkodnak bennünk, sőt veszedelmesebbenn. Akár rendkívül forró, vagy jeges legyen az Ország, Emberi terméseit buta elméjükké, és galád vérüekké teszi. De soha sem is szállott hozzánk alá bőltesség az Articus és Antarticus tsillagokból.

Totoposznak Egei mértékletesek, tűzzel, vízzel, hideggel, meleggel elegyítve. A' Nemzetnek elméje kétfelé ágazik: méjj tsendeségre, és sebesenn lo-[160]bogó tűzre. Egyik magával ragad, a' másik oktat; azaz: egyik tűz, a' másik tüzet tápláló erő. Minden ilyen Nemzetnek törvényes igazsággal, okossággal kell vezéreltetni, hogy tüze a' Világba belé ne kapjon, mivel egy Országnak kigyúlásával egész Világ tűzbe borúlhat, szomszédruól szomszédra ragadván az égést a' viszontagságnak fergetege.

A' hát itt Arténisnek igaz hive, ki ezt javasolja néki, hogy Törvényes és igaz légyen, sokkal inkább mint törvénytelen, és igazságtalan.

Artenist, mond Tariménes, tellyes hatalommal és egyedül valóságával Uralkodva sem lehetne sem törvénytelennek, sem igazságtalannak mondani. Minden Uralkodó, élő igazság: Így, valamikor parantsol, akarhatja, az által, Törvénné változik.

Ne távozzunk a' szónak erejétől, értelmétől, szerető Fiam! Mi a' Törvénytelenység? Az ollyan tselekedet úgyé, melly magánn kívül semmiféle Törvénytől nem függ. Mi az Igazágtalanság? az az akarat, melly minden más akaratok között örökké tsak magát teremti igazsággá.

Már, ki vólt az az ember, kinek egyedül magának lett volna igazsága az egész Világ ellen és a' felett? Mellyik Uralkodóbann találtatik Országánál több érdem és értelem, tsak keresse ki belőlle, és ha mutatja magát, földöz ne üsse, és meg hallgassa.¹⁶⁹

¹⁶⁸ sem [A másoló által kifejejtett szó betoldással pótolva] ¹⁶⁹ és meg hallgassa [Autográf betoldás a lap alján] A mondat szövege a TÚ II-ben: Melyik Uralkodóban találtatik Országánál több érdem és értelem, tsak keresse ki belőlle, és ha mutatja magát földhöz ne üsse.

[161] Az ilyen értelem hitetés. Nem teszen a' Méltóságos Rang más-nál bőltsebbé. Azért kegyetlen Uralkodásra is tsak olyan Nemzet tartozik valójában, a' mellyik eszetlen és latsuha. De soha a' kegyetlen Fejedelem elmés, és tüzes vérű Nemzet felett bátorságba nem lehet, akármelly erős fundamentomonn láttasson is állani.

Királyi Hatalma Országában van: önnön ereje két kezébenn határozatlik: ha népét személye ellen gerjeszti, mit tesz annyi milliomm felfegyverkezett karok ellen két kezével?

Még is könnyebb lenne, mond Tariménes, a' dólgek' sebes folyására nézve mindent Artenis akarátjára bizni, mint olly vég nélkül való Törvényeknek szerzésével a' Nemzet' elméjét terhelni, mellyeknek tudására senki sem elég, és a' dólgeknek sebes menésekbe ezer akadályt 's annyi vetélkedést szűl, mellyet Artenis egy szavával el-űtne.

A' Törvény, felel a' Bölts, a' Társaságban annyira szükséges, hogy nintsen e' Világonn olly Despota, ki hatalmával elkerülhesse. Nem menekedhetik attúl, hogy rabjainak egymás között fel-éledett pereket, ügyöket soha se ítélje, és néma Uralkodást tegyen. Ha az eseteket, tselekedeteket, dólgeket, semmi rend, és állandó Törvény alá nem veszi, egész Ország Lakossának ügyét személyében kell néki ítélni, és környűl állásairúl magát tu-[162]dósittatni.¹⁷⁰ Rá ér é? Ha tsak ugy nem él hatalmával, hogy midőn a' bűnöst elibe teszik ügyében, ha éljen é vagy haljon? minden kérdés nélkül azt nem mondja ki életére vagy halálára, a' mi elébb nyelvére szalad: úgy a' perrel is. Péternek Pállal peri van: mellyik részirűl legyen az igazság? Uram, ítéld, és lásd, ki vessessen? – Akármellic, mond a' Despota. Hadd vessessen Pál, mivel őtet nevezted utól. Már, lehetne é az értelemnek magának, magátúl annyira megveszni, hogy részeg hatalmának¹⁷¹ ilyen mélységébe merűljön? Mihent pedig rabjainak ügyeket törvényes útra nem teszi, kéntelen vélle, hogy ilyen¹⁷² legyen, vagy magánn kívül számtalan Despotákat tegyen, melly a' kegyetlenségnek méltóságos dühösségével ellenkezik.

¹⁷⁰ és környűl állásairúl magát tudósittatni < ,hogya ítélhessen>. [TÚ II: és környűlállásairól magát tudósittatni; *hogya ítélhessen.*] ¹⁷¹ hogy <bolond> részeg hatalmának [A törölt szó autográf betoldással pótolva a margón] TÚ II: hogy bolond hatalmának ¹⁷² hogy ilyen <bolond> legyen [TÚ II: hogy ilyen *bolond* legyen]

A' Ditsőségre nézve is, egy Ember-bogárnak, nem elég é¹⁷³ az Országnak méltósága, fénnye, java, szentsége? Mi kell hát még? hogy rab legyen az emberi Nemzet? Országok' foglalására van szükség? hol a' Despota személyében senkit sem győzvén, te ontod véredet azért, hogy a' melly győzedelmeket általa szerzeszsz, ő, bűjaságának sárjában tunyasággal fertőzve, bolond életére ruházza; néked pedig véreddel keregett ditsősségedből vesztednél egyéb ne jusszon.

Vége a' III^{dik} Könyvnek, és VII^{dik} Szakasznak.

¹⁷³ é [Autográf betoldás a sorok közt] TÚ II: nem elég az Országnak méltósága

TARIMÉNES ÚTAZÁSA.

NEGYESIK KÖNYV.¹

Irta

BESSENYEI GYÖRGY.²

¹ A cím végig nagybetűvel. A könyv szó előtt idegen kéztől származó beszúrás: és 5-ik.

² A TÚ II negyedik és ötödik könyvét magában foglaló kéziratot kötet elején idegen kéztől származó bejegyzés olvasható (1. Bevezetés!)

[1r] TARIMÉNES ÚTAZÁSA.
NEGYESIK KÖNYV
ELSŐ SZAKASZ.³

Mester Kukumedoniás Arténisnek Királyi hatalmánn, méltóságánn forgatván elméjét, engedelmet kér Trézénitől, hogy e tekintetben beszédét meghalgtatni méltóztatna, mellyet könnyen meg nyert.

Meg van tehát, mond, Arténisnek hatalma határozva, mellyre nézve nem ő köt, hanem ő köttetik. Ó! Nagy Ember! Kirotosznak Böltse! ha Arténis rangot, jószágot, méltóságos nagy nevezeteket, gazdag jövedelmű hivatalokat adhat kegyelmében, szeretetiben, mellyeket el vehet mord kedvében, talán hatalmának határait tsak álmodjátok? Végeztek, az igaz, vagy végezni láttattok, de ha akarja, átalotok vihet mindent véghez. Totoposznak Tanátsai voksolnak, de rugó tollainál fogva, ő adja voksokat szájokba; így, szabadon láttattok végezni mind azt, valamit ő akar.

Az Ország Házában beszédeitek, erköltseitek fénylenek, de érteni, hallani kellene azokat, midőn Arténis négy szem között vélettek, külön külön beszélni méltóztatik.

Világi szerentséje előtt minden ember meg hajlik; és valaki szegényíthet, gazdagíthat e földönn, olly valóságos Földi Isten, ki Olimpusunak képzelt Istenei előtt megyen.

[1v] Mivel az Istenek mindég a Természetnek rendes módja szerint áldanak és büntetnek; sem egy, sem más részen nem vévén az embereknek áldozat tételeket erre nézve tekintetben; úgy látszik, hogy Arténis közelebb-ről bóldogit mint Júnó, vagy Apolló, kiknek gondolat ád valóságot; e pedig szembetűnőképpen jutalmaz, és kérdésen kívül lévő Szép Valóság.

Az Istenek tsak jó, és rossz idővel áldanak, büntetnek; úgy hogy, valamikor a Természet forgásában a rossz időnek sorja ki jön, soha kérésekkel jóra nem fordíthatják; sem a jót, bűnökkel rosszra. A szárazság, sem beszédeink, sem jó sem rossz tetteink után nem jár: ki állya idejét, akárhogy legyünk mi. De, hogy is eshetne meg, hogy a Természet lenne származásához köttetve, és nem származása ő hozzá, ki reá nézve

³ A megismételt cím végig nagybetűvel írva s kettős vonallal elválasztva a többi szövegtől.

kissebb a semminél? Mind ezek okozzák, hogy Júnónak tiszteletit hangba, az Arténisét pedig valóságba helyheztessek.

Már, a hol személyes Uralkodó van, ott a jutalom gyakran csak a hazugságnak, hizelkedésnek szokott következése lenni. Egynehány érdemes halandók közt a haszontalan erköltsűek, ezeneként emelkednek fel hivatalra, jutalomra. Így vetkezteti le a Királyi gazdagításra, szegényítésre való tehetség a Polgárokat erköltsűikből, kiknek érdemek csak szájokban hangzik, szívektől nem esmértetvén. Valahol Királyi Szék van, az emberek körülötte többnyire hitetők, színelt erköl-[2r]tsűek, és csak távolról nézhetnek reája az érdemek, mellyek nem ismértetnek, mert nem kellene.

Ó bódog halandó! felel Trézéni, több okosság lakozik benned, mint képedről, állásodról gyaníttathatna. De tudod é, hogy az Arténis jutalom által való hibája csak azokra értethetik, kiket önnön maga ismér? a többiek mások által adatnak fel, és jóságok, roszszaságok is azokonn nyúgoszik. Soha Arténis azok közzül, kiket ismér, érdemetlent nem jutalmaz. Hizelkedni előtte nem lehet, mivel okossága nem szenyvedi, hogy olyan tehettséggel öltöztesse fel az ortza piritő hazugság, mellyel születése nem bír. Más tekintetben pedig nem lehet néki olly ditséreteket mondani, mellyek igazak ne legyenek, mivel jósága mindent felül halad.

De, ha egy hamis Arténisetek vólna, belé szóll a Kirakades, adásra vévésre való hatalommal, azt is imádnok kellene; mert külömben meg éheztené a hasatokat: ezek a gyomros Totoposzik pedig szeretnek heverve jól lakni... eledelek magától mász szájokba, melly után fáradva eggyet se lépnek. Játszanak, vigadnak itt Kirotosz Várossában, hol a kenyér, hús, és mérges bolondító italok magokban másznak asztalokra, melynél ők nevetve esznek, isznak.

Schol sem lehet könnyebb élet módja e Világonn, mint a hol a beszédet meg fizetik, mint nállatok. Mi könnyebb a beszédnél? ti jól lakhattok vélle. Mondják, hogy annak a Tarka Totoposzinak, ki henye [2v] Tanát-sotoknak fejénn ül, és úgy fénylik, mint őszi féreg, beszédéért annyi marhát adnak, hogy meg sem eheti.

Álmétkodásra való dolog, hogy azok a rongyos gyapjas, szőrös Totoposzik is beszélnek szintén úgy, mint ti, azoknak még sem fizettek semmit, hanem ha két darab béaló kenyerek van, egyiket, vagy néha mind a

kettőt ki húzzátok szájokból, és annak adjátok a kinek torkig van eledele, hogy kiakádjá. Igazságaitok mindég azokat ragasztja jobban jobban földhöz, kiket emelni kellene, azokat gazdagítván, kik már temérdek vagyónoknak evésében meg zabállottak, és köhögő kehesek. Egyik Polgárotokat tele tömással, a másikat éhséggel fojtogatjátok.

Sőt, mond Kukumodóniás, a fényes bőrű Totoposzik étel tsomoszólotat fogadnak méltóságos torkoknak, és Tekintetes hasoknak szolgálatjokra, kiket kezdetben mind *Has-átsoknak* hívtak vólt, most pedig már *Szakátsoknak* neveznek. Ezeknek a Has-átsoknak semmi egyéb kötelességek nintsen, hanem hogy a gazdag Totoposzikat tsomoszolják tele étellel, az alatt,⁴ míg a boglyos Totoposzik kézből se tudnak mit enni. De ennek így kell lenni, mert igazság.

Totoposzinak igazságai, felel a Kirakades, mindég tsak azon résznek szolgálnak, a melyik a többbit meg tsalhatja, mely nállatok okosságból megyen ki, és beszéd által készül meg. Azért ti nállatok a beszéd meg szünhetetlen, hogy nye-[3r]reségre szolgál eszközü. Itt pedig már minden vagyonnak gazdája, különös birtokossa lévén, ti semmit se kaphatok úgy, hogy általa valakit meg ne tsaljatok. Mindég beszélletek az igazságot, hogy el takarhassátok a hamisságot.

Kirakaduhuban egy igazságtalan ember sint. Senki sem bir külön: a ki mit kap övé; a mely Asszonyt talál, kedvére fordíthatja. Így, a természetenn kívül parantsolat, hivatal, kötelesség más nem lévén, köztünk bűnök sem tanáztatnak. Nállatok annyi a rossz ember, mint a hajam szála, mert magatok rontjátok el, olyan mesterséges módra, gondra fogván életét, mellyel ezeredik sem birhat.

A Természet az Embert is mind tsak olyan egyenlő módon szüli embernek, mint a szarkát szarkának. Hol láttál hívő szarkát, hitetlen szarkát, kegyes bakot, bűnös bakot?

Ti azt hiszitek, hogy igazabbak vagytok a tsupa természetnél; noha attól el menvén, azt se tudjátok, hol, miben, mikor, és hogy legyetek igazak? Azt hiszitek, hogy nállunknál böldegabbak vagytok, mivel örökké beszélhettek, de régen el beszéltétek már azt, hogy böldegok lehessetek. Örökös beszéd-

⁴ alatt [Az első betű tintafoltos]

re, és szenyvedésre vagytok átkozva. Ti ki külditek magatokból a bódogságot, 's úgy keresitek osztán Arténisben magatokonn kívül. Mihelyt minden javad mástól függ, annak vagy ételleddel rabja, akár mit mondassz.

Tsenedesdj! mond Trézéni; Totoposznak bódogságát a tapasztalás fogja sziveddel meg éreztetni, mivel okosko-[3v]dással értelméhez nem ragadhat. Jó Uralkodás alatt, az egészség, vagyon, jó kedvet ad, a kedv örömet szül; az Öröm pedig bódogság.

Nintsen bódogságunk rajtunk kívül helyheztetve, mivel Arténisnek Királyi mivei köz akaratból származnak. Nem is ő bódogit, hanem szája által bódogúl a Nemzet, magában, és magánál fogva. Mindenkor az Országnak álló Tanáttsa fontolja meg, kit jútalmazzon, és Országos hivatalra kit válasszon, mely eset könnyebségére szolgál, mivel egyiket a többinek eliekbe láttatván tenni, magára titkos kedvetlenséget, hidegséget nem húz általa; Hazájára pedig egy ember minek haragszik, ha különben nevettségesnek és eszetlennek nem akarja magát ki adni?

Valakinek Fő Hivatalba kell lépni, az Ország Fő Tanáttsa adja fel, hol többek közt Arténis mindég azt köteles választani, ki a nevek sorában legelől áll. Mihent választotta, ugyan azon Tanátsnak ítéllete nélkül szolgálatjából, rangjából, ki nem teheti.

Midőn ezen szavait végezné, jelentetik, hogy Arténis az Ország számára, mulató kertjében Vatsorát rendelt, hol Trézéni társaival együtt megjelenni el ne múlassa.

Mihent a Nap, a Világ széléhez érkezik, és süllyedni kezd alá a setétségbe, el indul Trézéni, hogy Királynéjának Vatsoráló helyénn társaival együtt megjelenessen. Már a setétségnek tsenedesen suhogó szárnyai el keztek e Világ felett lebegni, mellyek között a szunnyadó természet fejét lehajtotta, midőn a Teneri [4r] Kertnek Kapuihoz érkeznek, hol már Kirotosz Várossának sokasága tolongott. A népet, véghetetlen száma, egy tagba láttatott önteni, melynek mozdulásai, mint tsendes Tengernek hajjai ingadoztak. Egy sem léphetett sem elő, sem hátra; és öszve szorítások által lábaikkal földről fel emelkedvén, a Levegő Egekben láttattak függeni.

A Kapuban keresztül Katonák állottak egymáshoz forrott sorokkal, hogy kiszabott idejekig az embereket a bérohanástól tartóztatnák. Azonban a gyülekező sokaság szüntelen tollik egymásra, és úgy árad, mint a megrekesztett

pataknak vize. Addig sokasodik, gyűl, emelkedik, hogy az egymásba forrott nép önnön terhét tovább nem bírhatván, bé rohanásával az őrző Katonákat örvénynei közzé kapja, kiket a szorulás lábokrúl fel emelt, és kóvályogva sodrott bé Téneribe; három ízben is ki forgatván őket artzal a Város felé, míg a népnek tágulása közt oda be talpra eshettek volna.

A Kapunak két feleinn, két márvány kő Oszlopok emelkedtek fel a fellegekig, mellyeknek tetejekenn egy egy ki terjesztett szárnyú arany sas tündöklött; lábaiknál pedig kőből ki metszett oroszlánok heverték; Ezeknek formájokonn, a minden egyéb állatokat meg vető méltóságnak győzedelmes kevélysége látszatott fenyegetni. Belől, a kapu mellett két felől az első tekintet oly hosszú útra vetette magát, mellyeknek ki nyúlásánn a látásnak határa nem ismértethetett. Azontúl a Kertnek szövevényei, és tekervényes uttzái [4v] között bolyongott a nézés, míg végre Ténerinek belső téjére jútott.

Ennek közepénn nyúlt el egy hosszú Menyezet,⁵ melynek falai két sor márványkő oszlopokból állottak: megaranyozott oldalaikonn ezer gyertya tartók lobogtak, mellyek között zöld levelű borostyán inak mütatták tekervényes nyúlásokat az Oszlopok tetejéig el, hol egyik oszlop a másikához alá függő virág koszorúkkal vala egybe szűve 's fonva. A Menyezetenn a tsillagos kék Ég állott ki festve, melynek közepénn Olimpznak Isteni Serege ebédelve rajzoltatott le; hol Hébé a Halhatatlanságnak italát tölti, és az Istenek között osztja. Tovább Neptunus látszik tsiga szekerében a habok színénn repíttetni; Tritonaitól környül vétettetve, szigonnyával a szélveszeket, és Eolusnak hideg kőszikla öbleit fenyegetni. Ezenn túl van lerajzolásba Ilion, annak Akhilles által való ostromoltatása: az ütközetek végre, mellyek felett az Istenek, aranyas fellegektől vétetvén környül, magokat mütogatják; és hol Trójai, hol Görög vitézeknek láttatnak segedelmekre lenni. Odébb, szemléltetett Páris, ki az Ida hegyénn Júnó, Pallás, Vénus Isten Asszonyok közt teszi ítéletit. Így állott hármass meg szakadozott Menyezet alatt e Múlató helynek hosszú Épülete.

Terített asztal nyúlt végig alattok a lobogó szövétnekeknek világa közt, melynek belső téjre egyik sor tányértól a másikig, tálakkal, és formákkal [5r]

⁵ Menyezet [Javítva ebből: menyezet]

vala meg rakva. Az Asztal közepinn arany lábakra⁶ fektetett Tükör Táblák állottak: itt, tzúkor, és tészta mivből ki tsínálva lehetett Herkulesnek tizenkét miveit látni; hol Néméának erdejében az Oroszlánt fojtogatja: rettentő botjával a Lernai Hidrának hétszeres fejét egyszerre el üti; az Arkádiai vad kant el fogja, és Eurysténének ajándékba nyújtja; a fene Bikát meg győzi; vállainn az Egeket tartja, míg Atlás, Hesperíanak arany almáit gyűjti: végre Gibraltárnak Hegyeit kétfelé szakasztja, és az Oceánnummal a Közép Tengert egyesíti: utóljára látszik az Ida hegyeinn mérges öltözetit magáról szaggatni, és nyilat Filakletesnek testálni.

A Menyezetnek tulsó végénn a Márvány Oszlopok felett állott egy Kar, mely zengő musikával rakva vala.

Azonban Arténis, Kastélyában szekerére fel ülven, előtte meg indúlt fegyveres palotásai dob ropogással, trombita harsogással lármázzák fel egész Kirotosz Várassát. Mint a méh midőn raját eresztí, a fő Rendek úgy omlanak ki Kastélyának kapujánn, kik őszve vissza tekingetve, fel 's alá futosva, tselédiknek neveket sijjető leletezések közt kiáltozva ülnek fel szekereikre, mellyek egymásba akadoznak; de végre útnak vevén magokat, a kövel kirakott uttzákat tsattogással töltik el, hol a mérges hágású lovaknak patkói villámlás módra szikráztak. Midőn a tsattogás, nyerítés, szaladó szekereknek zugása, dob ropogás, trombita harsogás, az [5v] őrizetre rendelt Vitézeknek olykori felkiáltások Kirotosznak Egeit lár-mába hoznák, a bástyákonn heverő ágyúknak bőgései ütnek a zugó hal-lásban, mely minden érzést tsatázó indúlatban hoz.

Az Uttza felekenn düllöngő gyalog sokaság, ordító kiáltást emelt fel az Egekbe, így szóllván: Éljen Arténis! éljen Vénus! éljen Diánna! Végre fel lármázott indúlatjokban elméjek el ragadtatván, őszve vissza kiál-tozták – hogy Éljen Arténis! – éljen Júnó, Apolló, Jupiter, Merkurius, Szaturnus, Czibelles, Vulkánus! Éljen Ilion, Kirotosz, Totopósz 's a' t. mely lármájokat ottan ottan nevetés szakasztotta félben, azoknak károm-kodásaikat hallván meg, kiket közzülők a földre tapodtak, és lábaik alatt kalapjokat, bottyokat, kitkit szidalmazván, keresték.

⁶ lábakra [Az első betű tintafoltos]

Az érkező szekereknek, Lovagoknak, kiáltozó gyalogoknak sokasága oly iszonyú zugással ütközött meg Tenerinek kapujában, mint a szélvésszel hömpölygő Tenger, magass partyaiban. A szekerekből kiszökdőös férfiak kargyaik lábok közzé akadozván, fővel bugdostak alá; az Ifiú asszonyságoknak lengeteg öltözetek pedig, szakadozások közben mindenfelé retsegetek. Végre el borítják a Kertnek térségét, hol hálálkodásokkal egymáshoz hajladozván, fejeknek sokasága mint a szelek alatt düllöngő zöld buzának habjai, úgy látszottak. Elő, 's hátra tett sürgés, forgás, köszöntő bugdosás, ne- [6r] vetés, susogás, ágaskodás, nyak nyújtás, mellyel Artenisnek érkezését vigyázták, láttattak mindenfelé. De a Városban még oly lárma, ágyúzás, ropogás, harsogás, tsattogás, kiáltás hallatott, mellyeknél fogva úgy tetszett, mintha helyéből akarna Kirotosz kimozdulni.

Ezek így lévén, utóljára a Kertnek Kapujánál száz lépéssel fére egy ágyú lövés hallatik, melyre azonnal méjj tsendesség lett. Ez által jelentetett, hogy Artenis Ténerinek kapujához már el érkezett. A Kengyel-futóknak súrolással el óltott fáklyájok füst fellegeket eresztettek széllyel a lámpások között, kiknek fáradt léhegések, vékonyaikat rángatván, el epedéseket mutatva; a midőn lábaikat támaszoknak hányták, és homlokaikról izzadságokat törölték.

Arténis, szekeréből leszállva, Asszonyaitól környülvétetve, mulató helyéhez gyalog indul. A körülötte sereglett, és tolongott sokaság, képit formáját szemlélni kívánván, egymás vállán ágaskodott, hol ábrázatját kiki Egekre forgatta fel, melynél fogva úgy tetszett, mintha a Téneri Kertjének térjei ortzává változtak volna. A vastag ember tsoport úgy dült két felé előtte, hogy útadon néki, mint a terhes hajó előtt a haboknak nyílása. Némellyek földre guggoltak, és törpeségek miatt fent semmit se láthatván, Arténis lépéseit a sűrű lábak közzül kukuttsálva szemlélték a földnek színén. Királyi méltósága egy átaljába való hallgatást parantsolt, mely miatt körü-[6v]lőtte a tsendesen bujdosó susogásnál egyéb nem hallatott.

Végre Kastélyához érkezve, annak karjára egynéhány gráditsonn fel lép, hol az égő szövétnekek világa közt Isten Asszonyi formáját azonnal minden meg látja. Zengeni kezdenek Tenerinek Egei a kiáltással, hol szám-lálhatatlan süvegek, kalapok, kutsmák, sipakok repdestek fel a tsillagok alá, ezt hallatván minden részen: Éljen a Mennyei Arténis! éljen az Isteneknek

képe! Jupiternek Leánya! Totopósnak Angyala! – Arténis ezeknek halálával édes keservétül el borítottván, tekintetiben könnyező örömmel mosolygott. A népnek kiáltása szüntelen kettőztetett, mely néha néha el tsilapodván, mint az elhalgatott zivatarnak meg zudulása az erdők között, újra meg újra hallatott; hol a Fő Fő Rendek, egymás szemében síró mosojgással tekingetve tébolyogtak némánn az ögyvelgő sokaság között, fel, és alá.

Ezek így lévén, végre Arténisnek egy mellette álló asszonya lobogó keszkenőjével integetni kezd, melyre minden el tsendesedik. Arténis ajakait meg nyitván, következendőképpen szól: Kedves Hiveim! egy halandó szívének sints annyi érzése, sem nyelvének oly ékesen szóllása, mely azon édes fájdalomba merült örömet előttemek fel fedezhesse, mely által belső részeim el fogatnak.

Vajha azon meg hálálhatatlan Kegyelmeke méltóztatnának Isteneink, hogy személyünk iránt mutatott szereteteket valójában meg érdemelhetnénk! ekkor lennék hivségtekre, Hazátoknak Koronájára érde-[7r]mes; és ez által tudnánk egyedül jóságotokat jutalmazni, mellynek árra kintsekkal nem fizettethetik. Ne fárasszátok tovább már szívemet öröm kiáltásaitokkal: erköltseimnek gyengesége szeméremmel borit el magamat magam előtt titkonn, gyanúságba ejtvén az iránt, hogy e rendkívül való ditséretet nem érdemlem. Életemnek minden bátorságát, nyűgodalmát, örömet, ditsősségét által adom Nemes sziveteknek; nem kívánván halálomig boldogságotok ellen világi szerentsével élni. Ezzel meg hajlik, és beszédének véget vét.

Ujj lármával telnek el az Egek, hol a kiáltás ordítássá változik. Nyakát ki nyújtva, fejét hátra szegve, száját az Egekre ki tátva, szemeit bé hűnyva ordítóztak Kirotosznak férfiai. Az Urak, ki terjesztett kezekkel, szüntelen való piszszezetésekkel kívánták a kiáltó sokaságot tsendesíteni; melly igyekezeteknek sikerét nem látván, szélllyel kezdetek közöttök perdülni, hol a szem behűnyvást ordítózó Lakosokat kalapjokkal szájba verték. A sok bőgő hangnak félbe harapása, ennek dűnyyögő morgása, a többinek eseténn való nevetése, tapsolásra, katzagásra vették a Népet; mely idő alatt a Músikák meg zendülvén, minden ember tsendességre jött.

Azomban a Vatsora el készül, ódalt fűstölögtek a konyhák, honnan az étel hordó Inasoknak száma a forduló ösvényekenn, mint az utazó

darvaknak sorok az Egek közt, úgy látszatott; a Konyha előtt forgó emberek a tűznek világát hol árnyékba fogván, hol kibotsát-[7v]ván, úgy tetteztek távolról, mintha fejekkel a lángnak felszökő habjai közt kóvályognának. Végig rakják eledellel az asztalt, melynek hosszán a Látásnak határa tsaknem el tévedett. Vatsorához ül az Ország, hol az ételeknek láthatatlan párájok mint reggeli harmat a völgyekről fel emelkedvén, a palotát ambrozia szaggal el töltötték. A leült vendégek magokat helyekbe fészkelve, szomszédjaikhoz jobbra, balra hajladoztak; susogással köszöntvén egymást; hol néha néha belőlők ki tört nevetések hallattak. Tányér, tál, kés, kalán mind forgásba jönnek, mellynél fogva tsendes tsürtsat hallatik az asztal felett.

Midőn a Vatsorálás már állana, a Palotának Menyezeti alatt lévő Karban oda fent a Músika meg zendül: a Vendégeknek ortzajok ki derül örömmel, kik ülésekben úgy láttatnak emelkedni, mintha viz áradna alattok: Tekintetekben pirossodva, beszédeknek hangját fel emelik, melynek tsatarája a Musika hanggal magát⁷ egybe kevervén, a fülekben különös zúgást okozott.

Zugó Zsinatban a Szerelmesek bátorságot vévén magoknak, egymást tsipkedték, rángatták, és lábaikkal titkon nyomkodták. A kik távol estek magoktól, szemeiket keserves mosolygással függesztvén egymásra, fáradt sóhajtasokat tettek; a kik pedig tárgyaikat nem is láthatták, szüntelen a padlásba néztek, mely szomorú állapotjukban tsak halavány színekhez fagyott izzadságok fénylett ortzajoknak bőrinn.

[8r] A Musika el tsendesedik és a beszéd is; – méjj hallgatás van a vatsoráló sokaság között. Fáradt szóval érkezik távolról valamely ének szó, mely Olimpusi hangnak ismértetett. Ki szökdösnek az asztal mellől, és egy útnak derekán látják Parnasszusnak hegyét, melynek oldalain a kilentz szüzek ragyogó fáklyák közt heverték. Melpoména vitte a hangnak tsendes keservét, kinek éneklésével a többi szavát egyeztetvén, bánatos hangokkal minden szívet el-altattak. A sokaság között egy köhéntés nem hallatott. A kik az utak széleinn hosszú székekenn ültek jobbra is balra is fejeket lehajtván, egymásnak térdeket, hol vállokat ütögették, de

⁷ magát [A harmadik betű elmosódva]

mint álomban észre nem vehették,⁸ mivel az egész érzés annyira el fogódott, hogy belőle ütésre, tsapásra nem jutott: mások a pásitos gyepre hanyat le heveredve szemeiket a tsillagos Egekre függesztették, hol néha néha oly hergéseket tettek, mint az erőss bor ital után. Ugy tetszett a Halgatóknak, mintha világi jó tselekedeteknek jútalmául Elizeumban élének ditsősségekkel, és halhatatlan gyönyörűségeikkel.

Nem távol a szüzektől valának a Leveles falaknál⁹ fúvó musikák is helyheztetve, melyek reménytelen zendülést tesznek; a szüzek nagyobb erőt vévén, fel emelik szavokat a tsillagos Egeig. Gyönyörűségének sibbasztó álmából¹⁰ minden ember fel rettent; mosolygást vagy nevetést mutatván tekintetiben. A csoportonként ögyvelgő sokaság egymásba ütközött; az apró gyermekek pedig édes Annyoknak vezető kezeikenn ugráltak, tántzoltak, tapsoltak.

Midőn a Vendégek gyönyörűségeik közt elméjük-[8v]ben, szíveikben, menyre földre, mélységre, magassára így ragadtatnának széllyel; távol a helytől dörgést, ropogást hallanak. Néki szalad a sokaság a hangnak; oly örvénylő sebességgel tolódván előre, mint a mely folyó viz meg rekesztésében gáttját el szakasztja, minek utánna már egymásra halmazott árja a magass partoknak színekig fel dagadt.

A Leveles falak közzül ki érkezőn, a kertnek kő falainn kívül a kies térségenn látnak meg egy Fa Várat állani, melynek osztállyi, részei, mindenféle formát mutattak. Itt, elébb a földbe rejtett puskaor tsüek gyújtogatván meg, rettentő dörgések között lövöldözték fel tüzeket a tsillagok közzé, hol csoportos világok széllyel szóródván, a hóldnak világát ragyogó színbe hozták. Ezekről kapott végre tüzet az egész alkotvány.

Leg először láttatnak meg tsendes tűzben a Hazának régi Vitézzei, és Böltsei, kik Hazájoknak óltalmára és az Emberi Nemzetnek oktatására szolgáltak. Ezeknek ditsősségét énekelték Arténisnek Énekesnéi az elő adott Parnassusnak hegyénn, Músáknak képekben; hol az Isteneknek félelmét, az Igazságnak és Embereknek szeretetét, a Haza szolgálatját, annak törvényes Uralkodója iránt való hivséget hirdették oly Érdemek-

⁸ vehették [A negyedik betű elmosódva] ⁹ falaknál [Az utolsó három betű elmosódva]
¹⁰ álmából <...> minden [Törlés nyomai a lap szélén]

nek, melyek nélkül Elizeumnak halhatatlan örömét jútalomúl, halálában senkinek sem adják az Istenek.

A Tüzi mesterségben megjelent Böltsek és Vité-[9r]zek felett látszott Arténis, Minervának formájában, fel öltöztetve. Ezután jött Kalipsó barlangja, hol maga Nimfái közt ült. Ezeknek tűzök, és tsendesen lobogó zöld, sárga, kék lángjaik után rettentő ropogások közt tettsett ki Vulkánusnak Koha, hol a Czyklopsok keze közt a gerjedni indult, és készülő menykövek már tűzzel sisterékeltek: Meg látszik leg felül Olimpusnak Hegye Jupiterrel, és minden Isteneivel együtt; mely tárgynak látása, fel emelkedést, méltóságot, és álmélkodást szült.

Ekkor jelennek meg Olympusnak tövénél amaz irtódzást okozó Óriások Egeon, Briaré, száz karokkal, ötven szemekkel, kik Hegyeket emelnek egymásra, hogy az Egeket ostrom alá vehessék. Anecládés köszikla Tornyokat hajigált fel. Az Istenek meg rémült serege világra láttatik szaladni; egyedül maradván Jupiter Vulkánussal Egeiben, honnan az Óriásokra tüzes menyköveit tsattogó, menydörgő villámások közt szórtá; hal-mok és hegyek alá temetvén őket. E tüzi mesterség által a körulte forgó, és felette álló levegő Egek lángoltak, villámlottak; a Föld, dörgések miatt rázkodott; a magass Égnek Táblája pedig piross tűzben égett, honnan a tsillagok el tűntek; és a Hóld, útját fel függesztette, míg e rettenetes játék, tűzének hamvába nem esne.

Végre a Földnek színébe kigyó tsapás módjára tekervényesen széllyel bérakott por tsüek lobbanván fel, úgy tetszett, mintha a Világ kezdene ki gyúlladni: a [9v] magokat fel vetett tűznek tsattogásai siketté dörgötték a füleket, mellyeknek ordító tsatája alatt a Föld, bimboldogni tapasztaltatott. Hallásnak, látásnak, érzésnek úgy tetszett, mintha a Világnak utolsó Itélet napja állott volna bé; és a Föld, végső el süjjesésre rohanna alá a feneketlen mélységre.

A nézőknek tekintetekenn bámulás, félelem, gyönyörködés, irtódzás, öröm, ijjesdés keveredvén öszve, ábrázatjokat tsuda képekké változtatták. Az Ifiú Asszonyok közt éles sivalkodások; a bátor Férfiak közt a dörgések után való tsendes bömbölések hallattak, mellyel a hangnak rettenetességét láttattak gúnyolni. Az annyoknak kötőjök alá rejtezett gyermekek, tsak néha néha ütötték onnan ki fejeket a tsendesebb ropogásoknak idejénn.

Ez el múltván, minden ember úgy fújta ki magát, mintha hoszszas futásában állapodott volna meg. A néző sokaság széellyel perdül, úgy, mint az örvény fenekénn rakásonn álló halak, midőn a halász szigonnyal közzé-jek üt. Tsoportonként jönnek vissza; beszédeknek zugásával töltvén el az Egeket, hol itt, ott éles nevetések hallattak. Sokan fejeket hátra szegve, böttyöket homlokokra nyomva, könyököket égre feszítve fel, a tűzi mester-séget szidalmazva tsudálták, melynek villámásaiban még szemeik répzettek.

Midőn elébbi mulató helyekhez közelitenének, oly tsendes énekléseket és musika szót hallottak, mellyek elragadtatás nélkül szoktak mértékletes kedvek közt gyönyörködtetni.

[10r] Trézéni Kirakadessére egy hoszszú palástot adván, velle, és több vendégeivel együtt a sokaság között ott ögyvelgett, evett, és ivott. Egy hoszszú kőszékre telepednek le, mely az ut féleln volt, hol az Uri Sereg sétálgatott előttök.

A Kirakades e külömbkülömbféle bőrű, termetű, formájú embereket ismérni kívánván, az előttök el haladókat kérdezi, mitsoda állapottal, nevezettel élnének. Egy gombolyogba forrott testű, ideje által rántzba borított vén, igen fényes bőrű Totoposzi botorkázdik előttök; kit, mond-ják néki, neveznek Ő Hertzegi Kiderültségének, Ő Vidámságának. Mért nem inkább, mond a Vad, Ő Bé borúltságának, Ő Homályosságának? Nem igazán hívjátok magatokat.

Érkezik egy Filegória termetű hoszszú Totoposzi, kinek álmélkodással mond a Vad, hogy Rettentő¹¹ Nagy Ember! Ez kitsiny ember Totoposzban, felelnek néki; hogy ezt tsak így nevezhetik: Ő Körülnéztsége, Ő Maga körül látósága. Talán Vak¹² a többi, kérdi a Kirakades, mivel tsak az illye-nek körül nézők, vagy körül látottak. Más vetődik elő nyomban, ki neveztetik Ő Leg fentebb való Nagyságának. Tovább: jön Ő Fent születet-sége, Ő Magassan származottsága. Érkezik utánna ragyogó bőrben Ő Leg derekabsága, kinek újjai tündöklöttek. A Vad kérdi: hogy miért fénylene úgy az újja? Trézéni felel: hogy ez különös Lakos, mivel már minden élelmét el adta, hogy ily tündöklő bőrben járhasson; és az a kő, mely újjában fénylik, [10v] többet ér száz ökörmél is, melyből sok izben lehetne

¹¹ Rettentő [Javítva ebből: rettentő] ¹² Vak [Javítva ebből: vak]

jól lakni. Egységére, vagy jól lakására szolgál, kérdi a Vad, az a fényes kő, újjánn? Semmire se, hanem csak drágaságok miatt pusztul el élelmében.

Mitsoda bolondok ezek az Oskolás Totoposzik, hogy olyan dólgoznak meg szerzésével gyötrik életeket, melyek egésségekre, jól lakásokra csak annyiban tartoznak, a mennyiben őket púsztithatják, és el vesztetik? Minek kívántok ti, okosok, azzal élni, a mi életre nem tartozik? A mit sem meg nem ihatok, sem meg nem ehetek, sem hideg, sem meleg ellen nem használhattok? Fénnyért adjátok azt ügyé, a mivel testeteket tápláljátok, hogy kívül ragyogván, belül a gyomor rágás emésszen meg benneteket? Ezeket, mind az életet bódogító Oskolákban tanuljátok?

Hát ez a sok dolog, melyet itt látok, kinek megyen költségére? kit pusztít el? Senkit sem, felel Trézéni; ez sem az Országnak, sem Arténisnek semmiében se kerül, ezek mind csak laptázások. Az Ország Népe, minden esztendőben kezébe vét Arténisnek egy nagy omlás pénzt, melyet ő meg kapván, a Népek ismét vissza hajít; és a játék alatt ezek mind meg esnek; a költség pedig örökké az Ország kezénél marad. Mindent meg vészen magától, és maga magának meg fizet. Egy Országnak, Nemzetnek csak az olyan dólgozók kerülnek költségébe, melyeket oly szomszédoktól hord, kik ő tölle soha semmit sem vésznek.¹³

[31] Mihent¹⁴ vevő pénzével másnak, és nem magának fizet, ha másul valamiben vissza nem kaphattya, minden pompára, bulyaságra rendelt eszközöknek idegenektől való meg vételét tilalom¹⁵ alá kel zárni. Ha Artenistül vissza nem jönne az, a mit országa számára ki rendelt, néki sem lehetne adni. Valamikor az ország egyik kezével vissza nem huzhattya azt, a mit a másikbul ki ad, mindenkor pusztul és hanyatlik. Ha vérednek apadását, erődnek naponként lévő fogyását eledellel, testednek vissza nem adhatnád halnod kellene.

¹³ E szót követően a főszövegben a TÚ II-ről áttérünk az autográf kézirat egyik kisebb, három levélnyi töredékének (TÚt₁) mint alapszövegnek közlésére, a lapszámozás is ennek megfelelően történik. Amíg a TÚt₁ nyomán haladunk, a TÚ II szövegének a TÚt₁-től eltérő részleteit szövegkritikai jegyzetekben közöljük. ¹⁴ Mihent [TÚ II: nincs új bekezdés]

¹⁵ tilalom <...> alá

Tinéktek mond a Kirakades aranyos lelketek ezüstös véretek van; és olyan Isteneitek kik szüntelen az ajándékot, adót kívánnák, még is állíttátok hogy ti nem a kintset, vagyont, hanem az Igasságot tekintitek: Mi módon eshessen e meg,¹⁶ mikor ha nem ajándékozhattok Isteneitek is le mondanak rólátok?

Sziveiteknek¹⁷ két rugó tolla van; egyik arany, másik ditséret: Isteneiteknek¹⁸ is¹⁹ szinte ugy. [32] Igazán követitek őket,²⁰ vagy indulataitokat, kívánságaitokat tettétek Isteneikké.²¹

Ha²² pénz nem folyhat hazátoknak testében,²³ azt mongyátok, meg halatok: ha annak halál, fiainak is. Ó! ti arany²⁴ vérű emberek! hogy vetkezhettek ki magatokat a kintsnek igasságaitok felet való kívánásából?

Ó ti döggel élő halandók, mond Kukumedonias,²⁵ mikor vetkezitek ki magatokat a sundaságból, és haramia tulajdonságokból!²⁶ Kirakaduhunak²⁷ világ kezdetitül fogva való bóldogsága ezen egy estének gyönyörűségét nem éri, mellyet Artenis ma népének érzékenységeire függeszt.

Tárimenes meg szállal, 's mond: Uraim! magunkban maradtunk. A sokaság a palota környékére, az oszlopok közzé, és a tántzoló házba vette magát, hol a Rendekek már vatsorájoktól fel kelvén, musika szón forganak.²⁸ Imit, amot láttak tsak egymás társaságában szédelgő férfiakat, asszonyokat, [33] kik a tántz házból, a kertnek szövevényes uttyai közzé magános helyekre²⁹ mentek, szüntelen susogva magok közt, honnan henye sétálással, el lankadt tagokkal, fáradt lépésekkel és halgatással szállongottak elő. A leveles falak alá, ut félekre helyheztetett hosszú székeken imit, amot szélllyel tanáltattak ifiak és³⁰ asszonyok³¹ pároson ülni, vagy susogni, vagy sohajtani; vagy egymás ellen pöffeszkedni, és veszekedő szókat ejteni; hol szerelmeskedés, hol alku, hol szemre hányások voltak a páros magánosságokban szélllyel, a setét világosság, és leveles falak közt.

¹⁶ meg, <mivel> mikor ¹⁷ Sziveiteknek [TÚ II: nincs új bekezdés] ¹⁸ TÚ II: Isteneitek ¹⁹ is [Beszúrás] ²⁰ követitek <Isteneiteket> őket [Javitás a törlés fölötti] ²¹ tettétek <?azoká?> Isteneikké. [Javitás a törlés fölötti] ²² Ha [TÚ II: nincs új bekezdés] ²³ hazátoknak <...> testében [Javitás a törlés fölötti] ²⁴ ti <...> arany [Javitás a törlés fölötti] ²⁵ mond Kukumedonias [Beszúrás] ²⁶ TÚ II: tulajdonságokból? ²⁷ Kirakaduhunak [A toldalék beszúrásával javítva ebből: Kirakaduhu] <vakok barlangjának> világ ²⁸ for<gattak>ganak [Javitás a törlés fölötti] ²⁹ helyekre <el> mentek ³⁰ és [Beszúrás] ³¹ asszonyok <?párjával?> pároson

Hát ezeket, kérdi a Kirakades mitsoda boldogság ültette fére ide a sokaságnak gyönyörűségeitül el szakasztva? Ezek, felel Kukumedonias a természetnek titkain böltselkednek, mely foglalatasságok mindég magánosságra és rejtek helyekre tartoznak. Külömben Totoposznak [34] gyönyörűségei is külömb külömbfélék, sokaságra és magánosságra valók.

Ezen beszélgetések alatt nagy tapsolást hallanak a tántz házban. Artenis³² mulató szobájában³³ vatsorált egy néhány tanátsossaival és asszonyaival; honnan végre a tántzolókhoz³⁴ ment le. Formájával, az az: öltözetivel, tekintetivel, termetivel Diánnát, Junót, és Venust magát láttatott felül haladni. Szívének jósága, elméjének élessége, vérének szerelmes tüze forgottak szemeiben, mellyek tekintetét a³⁵ magához huzó kedvességgel festették ki.³⁶ Mennyei erköltseinek világa nézésében tündöklött, mely a leg darabosab ortzát is testi szépség nélkül, kellemetessé szokta tenni. Tüzzel forgó tsendes szemeiből szívének édes érzései láttattak³⁷ ki derült ortzájára oszlani, hol³⁸ könyvezve³⁹ nevettek, úgy tettzet, és bánattal örvendeztek. Minden nagy érzékenységgü szív mértékleteséget rajzol a tekintetre, hol az örömet is bánatos színben mutattya, meg illetődésre hozatván általa.

[35] A musika meg szűnt, és a tántzolók⁴⁰ szélllyel repdesvén üressen maradot helyeknek⁴¹ térsége⁴² mint Mársnak mezeje úgy láttzot.

Egy kéz tsattanás után a musika ujra meg zendül, és Artenis tántzba indul. Az Ifiak termetire, tekintetire, testének⁴³ szökéseire, hol tsendes ingadozásaira függesztvén szemeket, meg némitó ájulásokba, és lopó hideg lelésekben⁴⁴ estek; ki álva, ki ülve dideregvén körülötte, melynél fogva kétségsbe eset kívánságok tévelygő tekintetekre, utolsó el kényszeredéseket rajzolta.

³² Artenis <egy> mulató ³³ szobájában <?ebéd?> vatsorált [Szókezdemény törlése]
³⁴ tántzolókhoz <le> ment le ³⁵ a [Beszúrás] ³⁶ ki [Beszúrás] ³⁷ láttattak <a> ki derült
³⁸ <mellyek> hol [Javitás a törlés fölött] ³⁹ könyvezve <?ka?> nevettek [Szókezdemény törlése]
⁴⁰ tántzolók <hely> szélllyel ⁴¹ helyeknek <?messze?> térsége ⁴² térsége <ugy láttzot>
mint ⁴³ testének <hol> szökéseire ⁴⁴ hideg lelésekben <?esvén?> estek

Mester Kukumedonias⁴⁵ Artenist⁴⁶ látván,⁴⁷ végbe nem vihette félel-métül, szerelmétül szorongattatva, hogy térdei őszve ne kotzogjanak. Ó! mely fényes ditsősségekre szolgálnak az Isteneknek, így fohászkodik, ily gyönyörűséget teremteni! és mitsoda keserves emberi meg aláztatás rothadásra vettetvén,⁴⁸ néki, és⁴⁹ [36] sirba temettetni?⁵⁰ Miért szül a természet ilyen földi Istenségeket, mint e Világnak gyönyörűségeit? vagy ha szüli, halálra és⁵¹ ijesztő vénségre vetni mért nem szánnya? Méltóság, hatalom, gazdagság, magával ragadó szépség, ditsősség, erkölcs, érdem, ah! ezek vigyék é Artenist sirjába örökös meg rothadásra, hol férgek által emésztetvén, utállatot, irtózást okozzon a szívnek, ő!⁵² ki most minden érzést magával ragad, és az esztendőknék sokasága alá temettet⁵³ haldokló vén sziveket is ifjú tűzbe hozza! Eb annyát,⁵⁴ mond tovább, keservében; az Ember csak repeső bogár,⁵⁵ még is úgy hiteti magát, hogy fél Isten.

Alig végezi ezen sohajtságait, hogy Arténist a tántznak fordulása éppen előtte állította meg, kit, szemét reá vetvén, meg ismér. No, hogy tettzik néktek, mond, királyi kedvünk.⁵⁶ Mester uram nyakát két felé⁵⁷ nyújtogatva, szavában akadozva, úgy látszott, mintha tsont akadt volna torkánn, mely miatt fuldoklana; végre belső nyögései, szavait ajakira nyomván: Ó, ditső Arténis! így szól, (mert Neved minden Királyi méltóságnak felette van), soha sem engednek az Istenek egy ily közönséges halandónak arra elégséges tehetséget, hogy a Természetnek ily magát is meg haladó ditsősségével, illendőül szóllani tudhasson. Ne méltóztassál hoz-zám beszélni Nagy Királyné! hogy tsekélységemet Nagyságodnak ellenében látván, utolsó meg aláztatásom, mélységre, siralom- [13r] ra ne vessen; bánatba ejtvén a miatt is, hogy Világonn vagyok, és érzek.

⁴⁵ Kukumedonias <?ki ide toloskodot már ekkor?> Artenist ⁴⁶ Artenist <meg> látván, ⁴⁷ látván, <meg ?nem? álhatta> végbe nem vihette [Javitás a törlés fölött] ⁴⁸ rothadásra <vetvén> vettetvén [Javitás a törlés alatt a lap alsó szélén] ⁴⁹ TÚ II: néki sirba ⁵⁰ sirba <...> temettetni? [Javitás a törlés fölött, a lap felső szélén, TÚ II: temettetni!] ⁵¹ és [Beszúrás] ⁵² ő! [Beszúrás; TÚ II: szívnek? Ő!] ⁵³ temettetet [Javitva ebből: temetetet] ⁵⁴ Eb annyát <...>, mond ⁵⁵ bogár <?barom?>, még is ⁵⁶ TÚ II: kedvünk? ⁵⁷ E szóval megszakad a TÚ₁ szövege, két levélnyi hiátus után következik majd a szakasz végéig a másik autográf töredék (TÚ₂). A két autográf töredék közti hiányt a TÚ II szövegével hidaljuk át. Ennek megfelelően a TÚ II 12v lapján folytatódik a regény szövege.

Ez alatt a tántz érkezvén, fordulásával Arténist előlle el ragadta.

Tariménés, Tomiris mellett állott: ez, egy oly fiatal Szűz vala, kinek, születésében Arténisenn innen, a természet mások felett kedvezett. Tekintetinn a gyermeki ártatlanságnak vidám kedvessége mosolygott, melyet szemérmetességének kellemetes tűzével fedezett. Minden nevettséges eset katzagásra erőltette, a mit most itt, mindég magába fojtott. Andalogva nézett, mintha látni semmit sem akarna; de azért a leg kisbebb eset is látásának határai közzül észre vehetetlenül ki nem tűnhetett. Egyszóval, Leány vólt, vágyódással, szerelemmel lévén tele tárgya nélkül.

Ó! bódog Idő!⁵⁸ hol az édes képzelődések közt e Világ böltsességének szomorú ismételtn kívül egy szempillantás, fordulás, szó, eset, gyermeki játék 's a t. örömet, gyönyörűséget, el ragadtatást okozhat! Szomorú Böltsék! kik Esztendeiteknek vidám kedveitől el záratva, magatokat a kéttséges Igazságoknak⁵⁹ meg határozására való haszontalan erőlködések közt hervasztjátok, mi lehet bódogságatok egy olyan Ifiúnak öröméhez képest, ki szerelmének első tűzében tárgyát öleli 's tsókolja! Jaj az élet gyönyörűségének, mihent tsak tudományra, okosságra, és böltsességre szorúl! Egy gyűszűnyi esztelenség sokszor érzékenyebb és édebb örömet szül szí-[13v]vednek, mint ezer Plátónak olvasása.

Ifiúságodnak vigágait eltűnt esztendeid úgy ragadták el magokkal, mint az Ország útján futó sebes szelek a port. Érzéketlenül viszen az idő kézenn fogva hanyatlásodra. Nem látod süllyedésedet, mint a plántának növését, vagy az óra mutatónak menését; tsak arról tudod, hogy az elébb egyenn⁶⁰ állott, most kettőnn, 's majd hármann. Szüntelen útazva, előtted mindég állását mutatja: nem tudod hogy megyen, tsak azt látod hogy halad. Körül nézed magad... az idő, virág ágyaidat őszve tapodta: kedvedet, gyönyörűségeidnek oltáránn elébb meg hervasztván, végre széllyel szórta: tapasztod a szíved; hideg: meg fogod fejedet; tele van száraz okokkal, és sovány elmélkedésekkel, melyek között kinodba keresed érzésednek tápláló édességeit, nem élhetvén mással; úgy, mint a kinek ideje szájából fogait kiszórta, és péppel élvén, a húst meg veti, melyet nem rághat.

⁵⁸ Idő [Javítva ebből: idő] ⁵⁹ Igazságoknak [Javítva ebből: igazságoknak] ⁶⁰ egyenn [Az első betű törléssel és átírással javítva]

Tomiris mind ezen emberi inségeknek szomorú megaláztatásoknak truttzokra, ifiú szépséggel, kellemetességgel, és minden örömet érző tűzzel állott az élők között, hol a vénséget, és sápadt tudományt gúnyolni, nevetni láttatott; mivel okoskodása tsupa gyönyörűség, és érzése édesség volt. Nem okoskodással tsinálta gyönyörűségét, hanem okoskodása állott tsupa gyönyörűségből – ez az a bődoltság, melyet mihent tsinálnod kell; kívül vagy rajta.

[14r] Tomirist a természet Tariménesnek elméjére festi és szívébe önti. Az egész Teremtésnek formája, fejében, Tomiris képévé változik; szíve hangot kap, és minden dobbanásával ezt mondja: Tomiris, Tomiris.⁶¹

[41] Az ifiú álmélkodásba esik magán, hogy sem szíve, sem Elméje, sem Világa nints, és Tomiristül semmit sem láthat, mivel előlle⁶² minden tárgyat el fogot. Mélységre magasságra indul el magát keresni, de mindenüt csak Tomirist leli. Égre tekint, Tomiris: földre néz, Tomiris: szívét tapasztya, Tomiris, Elméjét forgattya, Tomiris. Egy szóval, tapasztalásából e jön⁶³ ki, hogy⁶⁴ ő magában, és a⁶⁵ Világ is ő benne el mulván, a teremtésnek ki terjedésében Tomirisnál egyéb nints. Ugy tettzet, mintha érzései vérevel együtt szóródnának fel elméjére gondolkodni, ellenben gondolatai süllyednének alá szívébe érezni, mely szerint nem különböztethette, ha esze van é a szívében, vagy szíve az eszében, vagy mind kettő egybe áradot. Tapasztallya, hogy az Ember kéttzer születik; egytzer, mikor Világra jön, melyrül nem tud, másszor, mikor meg szerelmesedik, melyet érez, és nagyon tud.

Tariménes életének, és viszontagságainak tengerére botsátkozván nem tudta ha mélységbe süllyed é alá vagy fellegekbe ragattatik fel. [42] Tomiris mellé toloszkodván velle beszélgetni kezd, oly értelemtül üres⁶⁶ szavakkal, melyekkel az Ember isméretleneket szokot fogadni, vagy árúlokat kerül el, vagy tudatlanoktól kíván szabadulni. De nem nyujthatta⁶⁷ hosszason: tsak hamar, minden szavának titkos értelme támadt, melynél fogva

⁶¹ Itt elhagyjuk a TÚ II követését, és a következő szóval a másik, az előzőhöz hasonlóan szintén három levélnyi autográf töredék (TÚ₂) alapján folytatjuk a regény szövegét az első szakasz végéig. ⁶² TÚ II: előtte ⁶³ TÚ II: jó ⁶⁴ hogy [Beszúrás] ⁶⁵ a [Beszúrás] ⁶⁶ üres <?hangu?> szavakkal ⁶⁷ nem <...> nyujt [Javítás a törlés fölött] hatta

maga se tudhatta, gondolatai miből⁶⁸ gyűlnek, és elméje honnan szaporodik. A meg áradt érzésnek sebes ostroma⁶⁹ elméjét el kapván, magával együtt úgy vitte,⁷⁰ mint a magas⁷¹ bértznek oldalán alá rohanó felleg szakadás, a fa levelet. Emberség, szeretet, tisztelet, hiveség, igaz vallás tétel, elmésség, édes öröm, kétség, fájdalom, félelem, reménység, bánat, kedv sat. fogják körül az Ifiúnak szívét, elméjét, melynél fogva rémülésbe jön, hogy mitsoda módon lehet az ember egyedülvalóságában annyid magával. Gondolattya, mint az örök időnek ki terjedése annyinak láttzik, szívének érzései pedig az özön viznél [43]⁷² nagyob⁷³ áradást mutatnak; hogy mehetet, mond magában, kitsiny valóságom ily véghetetlen széles ki terjedés? Trézenit⁷⁴ meg láttya, hozzá megyen, öleli, kezeit tsokolván; mindent hálál néki, de nem tudgya mit... hirtelen ki derült ortzája, egytzerre homályba⁷⁵ borult, honnan egy érzéssel ismét ki vidult. Kérdi a böltstül, hogy ama szüz, ki ott áll,⁷⁶ miként nevezetne?⁷⁷ A böltz szívébe látván felel: hogy Tárímenes Világának – az Ifiu el szédül 's magát magában meg téveszti.

Azomban Tomirishez vezet a böltz, kinek így szól – Kis asszonyom! ez ifiat a természet születésében józan Elmével, szép erköltsökkal gazdagítván meg, bóldog közöttetek, ki életét, esztét, hiveségét hatalma alá zárhattya. Személyyedre függesztette tiszteletit, és lettél életének tárgya.

Tárímenes meg gyul, meg némúl⁷⁸ – Tomiris, nézésének sebes villámásai között szemeit hol Trézenire, hol Tarímenesre, hol a földre vetvén, vállaival kevéssé meg⁷⁹ vonitva,⁸⁰ vontató szavakkal mond: [44] Az igaz, hogy azok oly kintsek, mellyek minden egyéb drágaságot felül haladnak, és azt, ki őket birhattya minden más szerencsének felibe teszik; de mivel kis tulajdonságaim⁸¹ ennyivel személyemnek⁸² nem hizelkedhetnek, meg szerzéseken esekedni szükségtelen fáradságnak tartom: annyival inkább mivel

⁶⁸ miből <áradnak> gyűlnek ⁶⁹ ostroma <?testét?> elméjét ⁷⁰ úgy <ragatta> vitte [Javítás a törlés fölött] ⁷¹ magas <bértzek> bértznek ⁷² Bessenyei elvétette a lapszámozást, ismét 42-t írt, a tévedést korrigáltuk. ⁷³ nagyob [Az előző lap utolsó sorának végén leírt első szótag megismétlésével leírt teljes szó a következő lapon] ⁷⁴ Trézenit [TÚ II: új bekezdés] ⁷⁵ homályba [Elmosódott írás] ⁷⁶ áll<?na?>, miként ⁷⁷ nevezet<ik>ne [Javítás a törlés fölött] ⁷⁸ némúl ⁷⁹ meg <?vonit?> vonitva, ⁸⁰ vonitva, <mond> vontató ⁸¹ tulajdonságaim <és tsak türethető nem különös állásom> ennyivel ⁸² ennyivel <?magamnak?> személyemnek [Javítás a törlés fölött, a javított alak tintafoltos]

a tisztelet önként való áldozat tétel lévén, kényszerítést sem hívást nem szenyved, hanem maga⁸³ agygya magát, vagy sehogy sem adóz.⁸⁴ Önként⁸⁵ agygya magát, igen is – felel Tariménes, mert érzem... és annyira önként, hogy ha rabságára tett ajánlása,⁸⁶ maga el tökéllése⁸⁷ fel nem vétetik, szán-szándékkal kíván halált életére. Gyönyörűség annak lántzait viselni, ó! mennyei Tomiris, ki úgy gyönyörködtethet ha raboskodtat⁸⁸ – ó! ha rab lehetnék mennyire terjedne ki szabadságomnak határa. Az úron nem tettzik az,⁸⁹ felel Tomiris, hogy rabságával fejedelem asszonyának [45] únalmat okozna, – és – ha – az idő –

Ezen szavai alat egy ágyu lövés hallatik, mely ara szolgált jelül, hogy a haza takarodásnak órája el jött. Tomirist édes anyja kézen kapja, és⁹⁰ magával el ragadgya. Ott marad Tárimeses – szive sohajtással, szája szóval tele, mellyek annyival inkább fojtogatták mivel már ki fuvallásra⁹¹ lévén el készülve, mellyében úgy szorongottak mint a fájdalmas anyának méhében⁹² idejére nőt gyermeke, kit, lábbal fordulván meg benne,⁹³ el nem szülhet.

Tariménes tsak néz: a sokaság tsak fogy, míg a tántzoló háznak kietlen térsége üregbe nem esik, mellyet szomorú tsendesség borít el. Egy két szó, hegedű koppanás hallatot a karban, honnan a musikusok költöztek, mely az el pusztult örömmek bánattyát kettőztette. Tárimeses tsak állot, nézet hol létét nem tudván, midőn Trézéni karját meg kapja – gyerünk, mond néki; [46] mellyel álmából fel rettentí, és szívet által lövi. Nem szabadulhatot a helytül, szüntelen tévelyegvén nézése, hogy a márvány kö táblákon a palota fenekén pontban találhatná fel Tomiris hol állot, és nyoma mennyi helyet fogot. El kellett menni, 's jóllehet tudta, hogy tárgya⁹⁴ Kirotoszban van, még sem álhatta, hogy szüntelen Teneri kertyére, és kastélyára ne foroglyon vissza.

Igy, ki ki el oszlik, és ők is szállásokra⁹⁵ térvén vissza, álomra botsátkoznak.

Vége az I^o szakasznak

⁸³ hanem <?mihent?> maga [Javitás a törlés fölött] <maga> agygya ⁸⁴ adóz [Beszúrás]
⁸⁵ Önként [TÚ II: új bekezdés] ⁸⁶ ajánlása, <és> maga ⁸⁷ tökéllése <el> fel ⁸⁸ raboskodtat<hat> – ó! ⁸⁹ az [Beszúrás] ⁹⁰ és [Beszúrás] ⁹¹ ki fuvallásra <?beszédre?> lévén ⁹² méhében ⁹³ meg <...> benne [Javitás a törlés fölött] ⁹⁴ hogy <Tomiris> tárgya [Javitás a törlés fölött] ⁹⁵ szállásokra

[16r] MÁSODIK SZAKASZ.

Az Országnak egyben gyűlt Rendei időről időre egymás után széllyel oszlanak; Tariménes pedig Trézéninek Társaságában továbbra is Kirotszban mulatni, magát eltökéli.

Mihent Árténis, idejét ismét vissza nyerte, rend szerint való foglalatossá-gaira 's mulattságaira tért vissza. Trézénit magához hivatván, tudósittatik ál-tala, hogy a Kirakades szelídhithetetlen, mivel tsupa okoskodással érzéseihez férni nem lehetne; elméjében pedig a természet oly különös erőt adott, mely bár tévelygésben legyen is, józan okosságnak láttatván lenni, ellene küszköd-ni tanult elmének is nehéz. Érzékenységet, józan okosságát, tapasztalás által kellene, mond továbbá a Bölts, gyakorlásba venni. Ha egy térj házhely min-den lehető szerszámokkal, barmokkal, eszközökkel, tselédekkel adatna számára örökségül, tapasztalás alá lehetne venni a Vad természet meg szelí-dítésének módját. Az emberek érzés, tapasztalás, és haszonvételeknél fogva hajlottak a mezei mivré, és törvénybe vett igazságokra: előbb érzettek, azután okoskodtak a végre, hogy érzéseiket nyugalommal és örömmel mitsoda módok által tarthassák fenn. Az okoskodás eszköz; a világi boldogság pedig ennek valósága, mely testben és érzésben lakozik. Így, az ember, egyátal-jában való test lévén, elméjénn is ösztönei dölgozhatnak leg nagyobb erőben.

[16v] Arténis nyughatatlanná lett a Vad természet szelédülésének mód-jait látni, és tapasztalni. Egy derék Gazdát, helyes Lakost költöztet ki házából, minden fekvő, ingó jószágaiból, házi eszközeiből, kit máshol két annyival jutalmaz. Meg parantsolja, hogy Trézéni Kirakadessét abba helyheztetvén, lépéseire, szavaira figyelmetességgel legyen, és azokat Királyi kedvének által adni el ne mulassa.

Harmadnap alatt minden el készül, és a Kirakadest lakásába vezetik. A Királyné különös parantsolattal hagyja meg, hogy a midőn a Vadat helybe tennék, jelentsék. Paraszt ruhában öltözve, asszonyait úgy öltöz-tetve jelenik meg a Kirakades udvarában, tizenkét, magokat köpönye-gekbe kavart palotásai által kísértetve.

Trézéni Kirakadessét fel vevén, mond neki, hogy Arténis életének szükségeit vagyonokkal ajándékozza, mellyeknek által adásokra, a meg határozott helyre vélek együtt induljon. Ott teremnek.

Mutogatni kezdik a Kirakadesnek élete módjára tartozó minden szükségseit. El kezdik házának belső butorainn. Derékallyak, lepedők, vánkók, paplanok; abroszok, asztal keszkenők, törölközők, öltöző ruhák. Tálak, tányérok, kés, kalán, számtalan üvegek mindenféle formában, módban. Következnek a konyha szerszámok: kis fazék, nagy fazék, réz, vas tepsik, medentzék, fedők, nyársak, üstök, rostélyok 's a t. Meg mutattatik néki a szövés, fonás, fonál, varró tű. Ezekenn túl a külső Gazdaságnak eszközeire mennek: Székér, eke, talyiga, járom, [17r] és nyak szegek, fejszék, vas és fa villák, rövidebb, hosszabb kötelek. Kefe, vakaró, ló szerszámok, hámok, kaptárok, gyeplük, lapátok. Kasza, kapa, üllő, kalapás, fűrő kisebb, nagyobb formából való; fűrész, reszelő. Továbbá jön a pintze: hordók, kádak, abrantsok, puttonok, töltéserek, sajtó, nyomó 'Sákok, lopók, Bodnár szerszámok. Végre jön szarvas marha, juh, sertés; tyúk, lud, rutza, pulyka; Legeltetéseknek, telettetéseknek, tenyésztetéseknek, őrizetek módjának elő adásával együtt: osztán kaszállás, gyűjtés, aratás, hordás, nyomtatás; tselédek, pásztorok tartása, ruházatja 's a' t. mely dologokra gondjának ki kell terjedni, ezt hozzá tévén, hogy az ezekre tartozó káros, és kedvetlen eseteket, törődéseket még elő adni nem lehetne, azon okonn, mivelhogy azok megszámlálhatatlanok.

Kikukuki-Kirakaduhu ments meg! fel kiált a Vad; hát jó Árténised ilyen bódogsággal kíván életembe megajándékozni? Mitsoda ember elégséges ennyi gondnak elviselésére? talán ezek azok a poklok, melyeknek kárhोजatok közt sinletek e világonn? Egy evésért legyen életem egész nappali keserves áldozat? Illyen drágánn vásároljátok ti hasatoknak töltelékjét? Mitsoda bolondok terjesztették ki a testnek táplálását illy véghetetlen gondra, hol a fáradozás oly szünhetetlen, mint a pataknak folyása? hol senki sem szünhet meg nyargalózni, veszekedni, tépelődni, bosszankodni, verekedni, káromkodni reggeltől fogva estvélig; dólgaire nem érkezvén mind ezen rendbe vett őrzöngéseknél fogva is, ha tsak meg nem bolondúl, mely által életének gondoljai alól szaba-[17v]dittasson fel? Mondjátok meg Árténisnek, hogy ha Kirotósz Várassának, e fényes és rémitő nagy Tömlőznek Lakosit mind meg ettem volna, sem büntettethetném ajándékával ily kegyetlenül.

Oh jó Kirakades Uram! mond Árténis ki ott forgott, nem oly el viselhetetlen annak a sorja, mint Uraságnak tettzik. A Kirakades nagyot bódúl

magát el nevetve; úgyé te gyapjas, boglyos Totoposz emberné! hozzá vagy a köz bódogságnak neve alatt Totoposz tanult Hazádnak köz nyomorúságához szokva? helybe hagyod azt, a mi életednek veszte. Látom tzu dar bőrdet: nem fényes, de nem is tartozik reád Kirotósnak öröme. Artenisnek van nagy esze. Őnálla semmi gonddal terhelő eszközök nintsenek. A midőn Trézéni hozzá vitt, se hordót, se kádat, se fűrészt, sem ekét nem láttam szobáiban. Néki nints egyéb gondja, tsak hogy száját táttsa fel, mikor a sült repülni kíván belé.

De, meg szóllításodnál fogva, hogy vagyok én Urad? talán sajnállok hogy veréjtékeddel nem élek? Illyen testi erőben, mellyet viselek, én vetném életemet oly szopós gyermekre tartozó gyengeségre, és utállatra; hogy általad tartassam magamat? Asszonyok táplálják a Férfiakat? Néked engedném által elsőségemet, mellyet a Természet adott, hogy őtet az által meg tsúfoljam? Utazz manéroddal – Kirakaduhunak nintsenek rabjai, sem Urai. A hol Urak vannak, ott raboknak is lenni kell.

Nem is következés a jó Kirakades! hogy a kit [18r] az ember Uramnak szóllit, parantsoljon vélle: tsak az Uri mód mondatja ezt.

Nohát, az az Uri mód minek mond ollyat a mit maga se hiszen? Nintsen esze; vagy igen sok van, mellyel nállatok szinte úgy meg bolondúlnak. Akár igen sok tudományotok legyen, akár ne legyen, mindenképpen bolondok vagytok, azt mondjátok. – A hang nem tartozik valóságra, mond Arténis újra; nem mind Úr az, ki annak mondatik, a felett, a ki néki mondja. – Vontass! felel a Kirakades, nem járt az Uri mód Oskolába – nints esze.

Arténisnek szívét nevetés, álmélkodás, öröm fogta el; és meg vallotta, hogy életében ily kedves⁹⁶ tapasztalása nem vólt. Álmélkodott a Józan okosságnak ily különös fordulásainn, egy ollyan⁹⁷ halandóban, hol az Emberi értelem magára lévén hagyatva, tévelygésében meg nyúgszik, és azt bódogító igazságnak hiszi. Látta a szokásnak, neveltetésnek erejét, mely a rútat szép, és a hamisságot igaz színben öltöztetheti, mely által az ember, értelmében ártatlan gonosszá tétetik. Nem lehet, úgy mond, kegyetlenebb és bolondabb neme a büntetésnek, mint a mellyet Értelem miatt kell szenyvedni!

⁹⁶ kedves [A negyedik betű elmosódott] ⁹⁷ ollyan [Az utolsó betűt tintafolt takarja]

A⁹⁸ beszélgetések közt minden tselédet, gondviselőt rendbe állítanak, kiket Trézéni a Vadnak meg mutat, hogy szolgálai vólnának; nem igen lévén egyéb munka tehetségekben az ő parantsolatjainn kívül. A Kirakades felel, hogy néki rabok nem kellenek: hogy ha Árténis élelmet enged számára, szolgálak nélkül is magába tudja hányni. Melyre nézve tselédjeinek ki mondja, hogy el mehetnek, és szabadságban élhetnek. Kúrkutzi⁹⁹ felel: hogy mitsoda bü-[18v]nökért kívánná őket oly érzékenyenn büntetni? Mi? mond a Kirakades; büntetés a szabad élet? mitsoda rabságba vészett, és örjülésre hanyatlott Totoposzik ezek, kik büntetésül veszik a szabadságot, rabi sorsban keresvén boldogságokat?

Uram! mond Kukutzi, szolgálai életünk nálad, a rabi állapotnak semmiféle nemét nem viseli; mert szabad akarattal szolgálunk, azért, hogy te ellenben fizess, és bennünket táplálj; ha nem, töllünk függ, tégedet itt hagyni. Már, mi végre kívánsz minket olyan szabadsággal ostorozni, melyben nints mit ennünk? Ha nem szolgálunk, a mezőben kell dologgal veréjtékeznünk: ha a másét eszszük, a Törvény fel akasztat. Örökségeink nintsenek; melynek te oka nem vagy. Sorunkat az Istenek így határozták meg, kikkel nem hartzolhatunk.

De tsak olyan boldogok leszünk mi Uram¹⁰⁰ Kendet szolgálván a Kendéből, mint Kend maga. Kendnek lessz közöttünk leg több gondja, fáradtsága: mi futunk lótnak, nevetünk, mulatunk, eszünk, iszunk, alszunk; nem is esik szolgálatunk olyan teherül; bizonyosok lévén kenyerünkben, mint azoknak szabadságok, kik reggel felébredve nem tudhatják az nap mit esznek, és lélegzetek fogytáig futják az erdőket, mezőket, hogy prédát kaphassanak; melyre ha reá nem mehetnek, éhségeket fáradsággal kötöttetve nyelik nyáluakat.

A Kirakades, elméjében meg oszlatva el szélhedett gondolatai közt, magát fel nem tanálhatta. Óh! ti meg[19r]magyarázhatatlan, meg foghatatlan sorsú tanult emberek! kitsoda lehetne elégséges dólkaitoknak ismételten?

⁹⁸ A [A bekezdést nyitó névelő előtt betűkezdeményre emlékeztető tollvonás látható]

⁹⁹ Kúrkutzi [A kéziratban itt e névváltozat szerepel] ¹⁰⁰ Uram [Az első két betű elmosódott]

Arténis gyönyörűségének szárnyainn lebegvén, kedvét repülő galamb módra tsattogtatván kezeivel; meg elégedéssel el telve hivatja Kukutzit; kivel egynehányat szóllván, meg hagyja néki, hogy harmad napok el folyása után Fő Tanátsossánál magát jelenteni el ne mulassa; semmit fel nem fedezvén itt arról, hogy a Királyné jelenn volna... Kukutzi Fő Hivatalba helyheztetett.

A nyelv, rajzoló pennája a szívnek; és jóllehet a gonoszság meg nem szűnik szép beszéddel magát közöttünk szinelni, de mégis soha az igaz erköltsöt bőltsséget¹⁰¹ el nem fedezheti úgy, hogy felette minden léptenn ki ne tessék. Valaki a szép erköltsöket, a Nemes tulajdonságokat, emberi kötelességeket, és a természetnek igazságait szavával, pennájával tisztánn rajzolhatja, annak rossz szívet, gonosz elmét viselni lehetetlen.

A Kirakades el bödül, nagyot nevetve, és az ellenvetések közt magával küszködni meg szűnik.

Arténis, Trézéni által az Ebédnek¹⁰² el készülését nagyon sijjettette; látni kívánván annak rendes esetit. Meg szóllitják a Kirakadest tselédjei, hajladozván előtte, hogy már jönné ebédjéhez. Trézéni, Kukumédóniás, Tariménés ki indulnak véle a szobából, ebédlő házába; Arténis pedig aszszonyaival együtt ódalt marad, nyitva hagyatván a szobának ajtaját.

[19v] Az abrosz tükör fényessége felett, tündöklő tzin, tornyozott hajtású asztal keszkenők, metszett kristály poharak, ezüst kés kanál ragyogtak. A Kirakades kérde, ha e számtalan sok eszköz mindenkor szükség lessz é arra, hogy ő egyék, vagy jól lakjék? hogy ha kéntelen lessz é, hogy azok közt kaparászva motozzék véllek, mely által evésének idejét nyújtsa messzebbre? Felelnek néki, hogy azok akadályúl szolgálni nem fognak, sőt az evést siettetik.

A Kirakades a temérdek tagban fel adott húst táláról el vévénn, kezébe fogja, és harapja; könyökeivel pedig maga elől mellől minden szerszámot fére taszigál, vagy rakásra tűr. Kukumédóniás jelenti, hogy Totoposznak manérja egy embernek sem engedné meg szomszédjai elől az egész ebédet egyedül meg enni. A Kirakades, mintha szó nem jött volna ki

¹⁰¹ bőltsséget [A második és az ötödik betű átírással javítva] ¹⁰² Ebédnek [Javítva ebből: ebédnek]

senkiből, semmire semmi figyelmetességet nem mutatván, rémitő re-
tegessel, ropogással evett; úgy, mint az éhségétől kergetett oroszlán,
midőn végre prédáját öldöklő szájába kaphatja.

Arténist asszonyaival együtt rémülések nevetésre fakasztatta ki a mel-
lesleg lévő szobába – Végre katzagással telik el az ebédülő ház; de a Kira-
kades sem értvén sem hallván semmit, minden fére mottzanás vagy te-
kintés nélkül faldoklott, és nyelt.

Minekutánna magát tele ette,¹⁰³ italát ment ke-[20r]resni, hol egy
vizzel félig álló désára találván, fileinél ragadja, 's ki issza. Vissza fordúl
vendégeihez; nézi, kést, kanalat, villát hogy szednek vesznek szüntelen,
kenyereket tördelve, poharakat emelgetve, vizzel, borral töltögetve, és
apró falataikat szájokba egymás után vetve. Mitsoda fáradság? mond; ti
a mit megesztek, azon fáradozásotokat a mellyel meg eszitek, nem éri:
mint vízbe fuldoklók kapkodtok széllyel, az alatt tsipegetvén eledele-
teket, mint varjak, vagy tsókák. A mérget, melytől itt az okosok meg
szoktak bolondulni, látom vizzel keverve isszátok, a végre kétség kívül,
hogy ti fél okosok, fél bolondok legyetek; mivel ha az ember, mint mond-
játok, tsupa okos, mindég bús, szomorú; ha egész bolond, szerentsétlen;
az ögyvelítésben áll hát tanult bódogságotok, hogy bolondozva legyetek
okosok, nem tudván mikor vagytok több jó kedvel, eszesen é, vagy eszet-
lenül. Ígyál Mester, mond Kukumedoniásnak, a bolondító vízből, és légy
bódogabb vélle mint okosságoddal, mely tsak büsit.

He he he! felel a Tudós, ezek oly aprólékos bolondságok, mellyek
Kirakaduhunak minden okosságával, és vad bódogságával el érkeznek.
A farkasok is úgy esznek, mint a Kirakadesek; mert nem Emberek,
hanem ragadozó Vadak.

Mi is úgy eszszük az állatokat, hogy elébb meg öldössük, mond a Vad,
mint ti; kézzel, vagy szerszámok-[20v]kal egyétek, tsak ragadoztok mint
mi. De ha a Természet meg engedte, sőt törvénnyévé tette, hogy az álla-
tok egymást ragadozzák, egyiknek teste lévén a másiknak eledele, miért
nem ragadnál te is, ki tsak olyan állat vagy, mint a többi, orroddal, filed-
del különbözve töllök: tégedet is meg esznek, egyél te is: vagy a föld

¹⁰³ ette [Az első betű átírással javítva]

alatt lakó férgeknek, vagy sasoknak, farkasoknak leszel eledelek. Együk egymást – ti is eszitek magatokat felette okoskodva, mi faldosva; mely dolog részetekről több idő töltéssel, tsak egyre megyen.

Azomban maga már jól lakván, szolgálait kényszeríti, hogy üljenek le, és egyenek; ő pedig már költsönben hordani fogja eledeleket. Mondják néki, hogy azt az Úrmódi meg nem engedi – azoknak örökké szolgálni kell, de Gazdájoknak őket soha sem, mivel ebben ily törvényt szabott az Úrmódi. Hát, Úrmódi az, kérdi a Vad, hogy az ember a segedelmet, szolgálátot egymásnak vissza ne szolgálja? Nem lehet, mond a Mester, mivel a szolgálak arra rendeltettek, hogy örökké szolgáljanak; az Urak, hogy örökké parantsoljanak. Soha sem is engedi meg az Úrmódi, hogy az Ur tselédjének szolgáljon, tizmáját húzza le, tányért adjon,¹⁰⁴ asztalához ültetve.

Bolond ember az az Úrmódi, mond a Vad, és igazságtalan; mért nem lázasztjátok reá a Törvényt, hadd akaszsa fel... ha ők étetnek engem elébb, mért [21r] ne étessem én őket azután? a mi jót ők velem tesznek, tartozom nékik vissza tenni. A melyik tzimborám segedelmemre futott Kirakaduhban, mikor másokkal verekedtem kik el nyomtak volna, én sem mulattam el soha néki segittségül lenni, valahol arra szükségét láttam, hogy fenn tartsam hasznomra.

Trézéni szavánn fogja: Te látod, úgy mond; Totoposznak minden Törvényét igazságát kimondottad most, mellyet közöttünk vádolsz, szivedben pedig érzessz, és elmédben hiszel. Igazság úgyé, hogy a ki néked jót tsinál, annak te is jóval légy, mert ha el veszted magadtól, óltalmadtól, önnön segedelmedtől fosztod meg magadat; mely tselekedet mindenkor meg határozott bolondra tartozik. A ki rontani kíván, az ellen védelmezod magadat, úgyé, és elébb rontod te őtet el, mint ő téged, ha teheted. Lásd! Totoposznak minden igazságai ennél többre nem mennek, sem más természetek nintsen. Jóért jót, gonoszért gonoszt. Ezeknek tanulása nem szükség, mivel ez nem tudomány, hanem érzés, következőképpen természet, melyben foganszik az ember, él, lehel, és okoskodik.

Tariménés engedelmet kér, hogy a nagy szívű emberek, Isteneinknek kegyes Szólgái az ellenek szegzett gonosz tselekedetekért is jóval fizetnek.

¹⁰⁴ adjon [Az első betű átírással javítva]

Nem lehet minden gonoszt gonosszal fizetni, mivel eszerint az emberi erőtelenségek iránt semmi engedelem nem maradna fenn közöttünk, melyet még is soha el nem kerülhetünk.

Jajj szerető fiam! felel Trézéni, olyan aprólékok-[21v]ra tartoznak ezek, melyeket többnyire csak magunk tészünk sérelmekké. Valaki meg ítél egy és más tselekedetben, mely által semmiben sem károsodol, vagy tsekélységet húz el vagyonodból szükségének idejénn. Nem arról van a kérdés, hogy ha valaki testedben kinzás képpen üt, vér, tsókolod, öleled é te ellenben? A ki ellened gonoszúl él, annak jótéteménnyel nem tartozol, mivel ő néked szintén annyival lévén köteles, rólla le mondott, mely által téged is minden önnön maga iránt való tartozásod alól fel szabadított. Azt tsókolván ki meg vér, azt ajándékozván ki marhádat ellopja, azt magasztalván ki betsületedben kenyeredben fojtogat, nem okos embert, hanem bolondot mutatnál; utállattal borítván bé magadat mások előtt, mivel azt láttatnál tselekedeted által erősíteni, hogy az ember úgy lehet kegyes, ha előbb eszt el veszti.

Nem kell a halandókra oly dólgozat ruházni, melyeket természetek el nem viselhet; vagy ha el viselhetné, velle mindég bolondot mutatna. De nem is kívánják Isteneink az oly határ nélkül való békességes tűrést. Megnyúgszunk végezéseikenn, minekutánna látjuk hogy ellenek semmit sem tehetünk. Az Egek el rejtett meg határozásaikat előre a halandóknak soha ki nem jelentik, mivel ez által Végezések irántunk bé nem tellyesedhetnének, mert el kerülnénk esetinket, és kéntelenek lennének az Istenek erőszakkal, vagy eszünket el véve veszedelmünkbe vinni. Azon kétségekben a. o. hogy az Istenek mit végeztek röllunk, tsak fegyvert fogunk reánk rohanó ellenségeinkre, mind addig küszködvn ellenek, [22r] mig nem látjuk hogy erőtelenségünk miatt a Végezések ellen már semmit se tehetünk. Itt határoztatik meg, hogy a ki halált hoz, halált hozó fegyverrel álj elibe; a ki olaj ággal jön, békességet nyújts kezében... Gonoszt gonosszal, jót jóval.

Még is, mond Tariménes, egész Emberi Nemzetünk minden életének ideje tele van velle, hogy az Istenek világi eseteinket álomban azoknak kiket üt, előre megjelentik. Óh szerető fiam! felel Trézéni, mind ezek a tudatlanságnak képzelődéseire tartozó dólgozok. Mi szükségek van reá a Isteneknek, hogy a mivel büntetni akarnak, azt előre tudodra adják?

Miért beszéljék ki Végezéseiket, és életedenn fel függesztett titkaikat, mint oly vén asszonyok, kiknél a titoknak meg állása halálos gyöttelemmül szólna?

Természetek ellen van az Isteneknek, hogy Végezéseknek határát, míg az arra meg határozott idő, eset fel nem fedezik, valamely halandónak újjal mutassák meg, hogy tanátsokba az is nézhessen, úgy, mint ők.

Vagy azért jelentenék ki előre talán, hogy az ember térjen meg, és büntető esetit kerülje el. De a mit el lehet kerülni, a nem örök Végezés, tudod; a mi Végezés, el kerülhetetlen, és bé tellyesítésére rohanunk vakonn. Mi lenne belőlle, ha a Istenek eseteinkben előre meg világositának?

Nem volna életünknek szerentséjére nézve is keservesebb ánalom, fájdalom, mint ha húsz esztendő korodban az Istenek mind tudnod adnák, halálad órájáig [22v] életeddel mi történik. Az életnek terhét e teszi elhordozhatóvá, hogy ma ne tudhasd, hónap mitsoda esetekenn viszed napodat el, estvélig. Az idő folyásában több keserves eset van, mint vig... mit tsinálnál ha egyszerre mind végig láthatnád azokat halálodig? Így, hogy eseteinket előre ne láthassuk, meghálálhatatlan jótétemények az Isteneknek irántunk, melyet örök Végezésbe vettek. Mihent örök Végezés, önnön magok által is változhatatlan, hát egy halandónak tekintete hogy változtathassa meg?

Ha Jupiter, örök Végezését változtatja, arról teszi magát gyanússá, hogy végezni nem tud: hogy Végzésének idejénn vagy kegyetlen, vagy előre nem látó, vagy erőtelen vólt; mert józanabb elmével, hidegebb vérrel hozza hibáját helyre. Valaki önnön magának tellyes szabadságban szolgáltat arra okot, hogy rendeléseit, parantsolatit változtassa, arról térsen bizonytságot, hogy ember, és nem Isten.

De, belé szóll a Mester, az álom látás sok embernél titkoknak fel fedezése, mivel a Léleknek több ereje van a jövődökre álmában, mint nappali gondolkodásában, midőn a világi gondoktól, esektől szabadon hagyatván, egyedül a maga erejére támaszkodik, fel téven ezt, hogy ő, soha, sem alszik, sem álmodik. Akkor közelit leginkább kútfejéhez, azaz, Minervának böltsességéhez, mikor a vérnek kívánságaitól, és a testnek ösztöneitől szabadabb lehet.

Hát már, belé szóll a Kirakades, Lelkeitek, al-[23r]vásotoknak idejénn sem nyúgosznak? Éjjel nappal így okoskodtok, hogy magatokat annál több örjögésben ejthessétek, most se tudván már hol, merre vagytok. Azt állítod, hogy könnyű, és rövid igazságaitok vannak, de oly nehezek mint a Világnak terhe; oly hosszúak, mint az örök idő, melynek határára senki sem érkezik.

Nem a test álmodik, mond Trézéni, hanem a Lélek. Mihent a test álmodna, a Léleknek testből kellene lenni, mivel az álom gondolat, a gondolat pedig testre nem tartozik.

Azt tartják hát igazságaitok, mond a Vad, hogy Lelketek csak úgy gondol álmában, mint nappal? Mitsoda álmos ember álmodhatott valaha éjjelének hosszán annyi, mint ti napjaitokban egy óra alatt ki gondoltok és beszéltek? A leg hosszabb álmot míg kétszer a Házonn végig mégy, ki beszélled, ha nap le mentétől fogva fel jöttéig mindig alszol is; de ki álmodott egy éjszaka annyi, mint egy egész nap gondolt? Mennyi időnek kelletik hát alvásodban el telni, mely alatt gondolataid sehol sintsenek, azaz, Lelked, magáról semmit se tud? Ha mindig gondol, mért nem emlékezik rá reggel? ha nem gondol, hol van? mit tsinál?

E talán, mond Mester Kukumedoniás, nem is vad ember fejébe termő dolog. Nem az álom hosszáról, vagy kurtaságáról, hanem természetiről kell szóllani, ha az é erejében, isméretiben alvásunknak idejénn, a mi nappali elmélkedésünkben szokott lenni?

A Kirakades nagyot bődül nevéttében, felelvén, [23v] hogy a ki még ezt különböztetni nem tudja, azt láttatik állítani, hogy soha sem aludt. Ki gondol és hiszen nappal olyan bolondokat, mint éjjel? Én álmomban egy nyúlat üttem, és a midőn valamely víznek szorítottam már, fel áll, Kirakadessé változik, 's meg szóllít, hogy mindenkor egy kézre verekedvén, egymásnak óltalma alatt, hogy vehettem üzőbe? Miért vóltál hát nyúl? mondám néki. Kétségenn kívül hittem mind azt hogy nyúl, mind azt, hogy Kirakades; semmit sem bánkódván rajta, hogy e lehetetlenség mimódon lehetett lehetséggé.

Botsánat kéréssel legyen mondva, így szóll Mester Kukumedoniás – egy éjjel azt álmodtam, hogy a Helység Tornyában harang vóltam, erőssen húztak, és nagyon kongottam. A mindig álmában lévő Lélek ezen gondolatját hitte, és álmából fel serkenvén nevette.

Mi a Lélek álmában? kérdi Tariménés – A Lélek, felel a Mester, tagadhatatlan Valami, és különös Valami, akkor is, midőn álmában természet ellen való dologokat lát, hiszen, és akkor is mikor ébren okoskodik. Álmában magánn kívül vagy, bár legyen hogy ne aludjon; nappal pedig nem tudjuk hogy, és mint van. Az ugyan igazság, hogy van Lélek az emberben; és bizonyosan ott van, a hol van, mivel más felé nintsen.

A Kirakades öklét össze szorítva, orrok elibe löki, ezt mondván: találjátok ki, mi van itt? Ki egyet, ki más mond. Végre ki teríti markát, melyben semmi sint. Mit böltsekedtek azon, a mit¹⁰⁵ nem láttok? [24r] mond nekik. Az Ember egyáltalában husból, vérből, tsont inakból áll, ha fel bontszoljátok is. Hogy mitsoda tüzet, füstöt felleget, párát, gőzt tsinál benne melegsége, rajta ne törődjete, hanem ha olyan okosok vagytok, éljete véle. Mikor a húst előmbé teszik, soha sem azon töröm fejemet, hogy lessz, mint lessz – foganszik, származik, nevededik; hanem meg eszem.

Arténis az oldal szobából e beszédeket figyelmetességgel halgatván, tsendességre jött. Jegyző könyvet, ön pennát vett ki zsebéből, és ottan ottan irt. Végre egy kis zörgés után az oldal szobából asszonyaival együtt el tűnt.

Ti, mond a Vad továbbá, nem vagytok a Természettel nagyobb ismeretségben itt, mint mi Kirakaduhuban; sem több dologot nem ismertek benne, tsak többet tudtok beszélni, de oly móddal, hogy magatok sem értitek; úgyhogy, a Természet igazságain túl, minden böltességeitek tsak szóból és hangból áll. Kirakaduhuban mi is tudjuk, hogy a Nap világít és melegít; hogy ott van, a hol van: ti is. Látjátok, hogy a Föld mindenféle ízű, szagú, színű fát, fűvet, plántát, gyümölcsöt 's a' t. terem: mi is. Hogy esztek, isztek, alusztok, éltek haltok, nem tudván mi módon – mellyel mi is úgy vagyunk. Kéntelen jöttetek ide, kénytelen mentek el, vagy ide, vagy oda, vagy sehova se; mi is ennyit tudunk. Hogyha szomjúzol, éhezel, ha boszszontanak, ütnek, fájdalmod van; ha jól tartanak és mulattatnak, gyönyörködöl. Akármédig beszéljete, ezek ed-[24v]dig vannak, és örökre helyben maradnak: Szükségeitek parantsolnak néktek is, nekünk is.

¹⁰⁵ mit [Az első betű átírással javítva]

Azzal hirelitek magatokat, hogy benneteket Isteneitek oktatnak; de én senkit sem látok közzülök: mütassatok egyet. Hó hó! mond Kukumedoniás, az Istenekről nem úgy kell elmélkedni, mint a Falusi Mesterek és Leányok Tanítóiról, mintha szemtől szemben beszélnének és tanítanának. Ők, a természet által oktatnak... Minket is, felel a Kirakades. Mi is érzésekkel, hallással, látással tanulunk, valamint ti; és ugyan azért nem tudunk nállatoknál többet; valamint ti sem nállunknál. A hová szemed el nem ér, ott semmit se láttz – a hol ösztöneid nállad azaz érzéseid semmit sem próbálhatnak, ott semmit se tudsz. Vélekedésbe, tanálobba ülteted igazságaidat; más is. Gondolatokat szegeztek ki gondolatok ellen, tanálobmot tanálobm ellen; álmod álom ellen, hazugságot hazugság ellen; és mind ezekkel csak ott maradtok hol más, azaz testi szükségéitek között.

Böltességetek ebből áll, hogy Igazságaitok felett örökké veszekedjete, és azokban soha meg ne egyeztetek; sem gonoszság, hamisság nélkül ne legyetek. Ki fejtérnek, ki feketének állítja a dólgot: egyik sem enged. Végre botra kaptok; és a melyik nemzet a másikat meg győzheti, annak áll meg igazsága, míg más hatalmassabb nem jön, ki ennek igazságait fegyverrel a magájéhoz igazítsa. Mi is ilyen igazságokkal élünk Istenekek nél-[25r]kül; úgy mint ti Isteneitekkel, kik mindég az erősebb részhez állanak.

Trézéni az asztaltól fel-áll, és a többi is: széllyel ragattatásban lévén elméjével, a Kirakadesnek beszédtit észbe nem vette, nem is felelt. Hogy élhettek, mond a Mester, egy szempillantásig az Istenekek jószágának ismérti nélkül? Mi Istenekek nélkül csak annyiban élünk, felel a Vad, a mennyiben azoknak hatalmokkal, jószágokkal, ha vannak, mindég csak természet által, azaz, annak rendes útján módján egyesülünk; ti pedig a Természet felett is, azonn keresztül nyújtózza Jupiterrel kezét foghattok; áldásokat nyervén tölle különös személyetekre, a Világnak rendinn kívül is.

De honnan jönnek hát ti reátok a gonoszok, ha Jupiter irántatok a természet javai felett is olyan jó? Mester Uram felel, hogy Jupitertől jönének mind a jók, mind a gonoszok. Nohát vegyétek számba őket elébb, vissza szóll a Vad, hogy Jupiternek jószágában nyereség van é több, vagy veszteség? Nállunk, mond Tariménes, a halálunk után való meg bódogulás tész kipótlást, ha itt nem nyernénk is. Nem igaz, úgymond Trézéni, hogy az Istenekek több

büntetéssel volnának irántunk mint áldással. Ezer meg ezer számmal is több az egészséges ember, mint a beteg: szinte úgy több él békeességben, nyugalomban, mint szüntelen való hányattatásban. Valakinek egészsége, kenyeré van, jó Törvények alatt boldog. És ha Isteneink e testben közönösen inkább gyötrenének, mint gyönyörködtetnek, senkinek sem volna a halál oly rettenetes és keserves. Jó Uralkodások alatt ritkán látsz Országos [25v] sirást; de vendégséget, örvendezést, vigságot szüntelen találsz. Tsak az élet maga, és a Világosságnak szemlélése oly betses ajándékok az Isteneknek, melytől a halandókat minden büntetésekkel is el nem kedvetleníthetik: ezen kívül a gyönyörűségeknek érzése hány féle? Az Esztendő négy részeinek változása, érzéseink által, négyszer szüli életünket minden esztendőben újj Világra, és gyönyörűségekre. Tobzódnak a Halandók kedvekben; úgy hogy az Isteneknek Világi büntetéseket egész emberi nemzetünkre nézve tsak olykori alkalmatlan időknél inkább, mint ostoroknak lehet venni; fel tévén, hogy nekik nem Péter, Pál, ez vagy amaz Nemzet, hanem teremteseknek egész Világa tárgyak. Kérdezd az egészségest, vagyost, vagy a szerelmes Ifiakat, Asszonyokat, mikor egymás karjain nyúgosznak, ha rosszul van é a Világ alkotva? ha vágynak é belőlle ki, gyönyörűség telensége miatt? A mi veszedelmünk van is, magúnknak köszönnyük. Az Istenek mindennap áldanak; hanem a gonoszok és bolond emberek ostoroznak. Vedd el a Világtól Ember ördögeit, veszedelem nélkül marad.

A Halálra kárognak, hogy büntetés! – De lehet é az olyan testet büntetni, melyben érzés többé nem tanáltatik? Ki büntetheti az értzet, a kösziklát? A legyen hát baj, hogy vénülni, és halni kell? Vallyon könnyebb volna é az embereknek mind ifjú erőben halni, mint elébb elevenségétől lassan lassan meg [26r] fosztatni, 's végre küszködések 's hánykódások nélkül el-alunni?

Miért a Ember halandó? Nem az Nemében;¹⁰⁶ hanem tsak Péter, Pál hal meg Személyében. De, mihent a halál keserves büntetés érzésünkben, az életnek, édes gyönyörűségnek, és áldásnak kell lenni. Valaki halálát igazán kívánnya, azért tselekszi, hogy élete pokollá lett, mellyet töbnyire kiki maga szül magának, 's eszetlenségével Isteneire fogja. Ugy, mint a ki minden javait el prédálja, és magát szegénysége miatt végre fel akasztja.

¹⁰⁶ Nemében [Javítva ebből: nemében]

Minden nyomorúságokat, mellyeket vakmerőségekkel, mértékletlenségekkel, el fajúlásokkal okoznak magoknak, hogy semmiségeket még is érdemre forgathassák, szabad Mennyei büntetésnek vészik, mely ellen a halandók, úgymond, semmit sem tehetnek; így tolván bolondságoknak következéseit jó Istenekre, kiknek büntetéseket bűneik által, természet szerint való módokon húzták magokra. De ebből is lehet é következtetést tsinálni? Mit tesz, ha egy milliom ember közt eggyenn meg esne is, hogy halálát magának kívánja? Milliomra egy, annyi, mint semmi. Mitsoda ostoroztatása van Kirotósz Várassának, hol a Lakosok reggeltől fogva estvélig musikálnak, tántzolnak, játszódnak, esznek, isznak, visitanak?

Ezeket még, mond a Vad, mind a Természet adta. A Természetet pedig az Istenek adták, felel a Bölts. – Ahá! mond a Kirakades, nohát ditséjétek Isteneiteket, mivel életetekben többel áld benneteket, mint büntet!

Vége a Második Szakasznak.

Minekelőtte a Kirakadesnek élete módja által való tapasztalása, a Polgári létre tartozó Igazságokat fel fedezné, Trézéni, szükséges dolognak tartotta néki az Istenek' ismételre vezető útát megmutatni; melyre nézve figyelemtessegeket kéri magának; ő pedig azonn túl vélek szem közt ülven, előttök beszédét e következőképpen kezdi:

Szerető Fiaim! mond Trézéni, Isteneink az Emberi értelemnek ki terjedését csak addig engedik meg, a meddig nekik ditsősségekre, nekünk boldogulásunkra szolgál: de valami a Teremtésnek miveire, és természetben meg tett munkáinak titkaira, az az, abban el zárt böltsességekre tartozik, töllünk örökre rejtve maradnak.

Mi hát már Lelkünk isméreti szerint való első tartozásunk? Az Igazságnak isméreti. Miért? Azért mivel ez az a bennünk élő érzékeny Istenség, melynek Uralkodása nélkül emberi társaság nem lehet, és baromi állapotban kellene maradnunk örökre.

Hová helyeztetett az Igazság? A Természetbe. Mivel foly beléd különösön a Nagy Természetből? A véreddel. Hol állapotodik meg Országá? A szivedben. Mitsoda Királyi székből Uralkodik? Elmédből... Szived az Országá, Lelked a Thronusa.

Az érzéseid, gondolataid között folyó igazság mind eredet: honnan jön? induljunk el folyásánn fel felé. Hol van a kútfeje? E Világnak okában, honnan a Természet [27r] terjedett ki. Mi ez? Jupiter. Jupiternek igazsága a Nagy Természetbe származik, a Nagy Természetből a kis természetre, az az, az Emberre ágazik: az első ISTEN, a második Nagy, a harmadik Kis Világ; egymásból jöve, és egymáshoz köttetve.

A Törvény alá vett Emberi Nemzetet csak két rendbéli Igazság vezérli: hogy¹⁰⁷ *a kit nem bántok, engem se bántson: a kitől erővel nem veszek, én töllem se vegyen.*

Ezen Igazságot Emberi szívnek nem érezni, és értelmének meg tagadni, lehetetlen. Oly Törvények az Isteneknek, mellyek bennünk természetnél, azaz, ösztöneinknél fogva vannak fel fedeztetve; és nem valami különös

¹⁰⁷ hogy [Az első betű átírással javítva]

Mennyei ki nyilatkoztatás által ismérjük. Ez tehát érzéseinkben, gondolatainkban élő örök Igazság, mely változhatatlan mint a Természet. Az Örök Igazság hogy neveztetik még más néven? Jupiter. Jupiterben személyesedett meg az Örök *Mindennek* változhatatlan igazsága, melyet ismérni Ő nálla nélkül nem lehet. Így, valaki igazságot ismér, Istent ismér; következik tehát, hogy a Polgári Társaságnak létele, igazságának isméreteinn kívül lehetetlenség lévén, az embereknek Isten ismérői nélkül, tsak világi életekre nézve is fenn tartatni nem lehet. Valaki Igazságot nem ismér, Istent sem. Bennünk lakoznak hát Isteneink: nem személyekben, hanem igazságoknak és mindenhatóságoknak kiterjedésekben. Magunkból, az az, szívéből kell hát hozzájuk fel emelkednünk, mert ott érezzük léteket, és nem az oly dolgokban, melyek rajtunk kívül vannak.

[27v] Tovább: hány tulajdonsága van már az Igazságnak? Kettő: Egyik jutalmazó, másik büntető. Mihent ezektől meg fosztatik, valósága nintsen, nem tapasztaltatik. Az Örök Igazságnak képe, büntetést, jutalmat mutat; és valamely Törvény sem büntet, sem jutalmaz, nem igazság, nem törvény, nem bódogit, fenn sem tart.

Mikor büntet az Igazság? Akkor mikor törvénné változik. Mikor jutalmaz? Akkor, mikor bátorságot, nyugalmat szerez. Mi hát az Igazság Törvény nélkül, melyben hatalma lakozik? Az, a mi a test Lélek nélkül – holt valóság! Mi hát az oly Nemzet, mely Istent nem ismér, honnan igazság, Törvény, bátorság, büntetés, jutalom származik? Barmoknak Serege.

Valaki tselekedeteiben jutalmat, büntetést nem tanál, nem tud; érdemet nem ismér. A hol érdem nints, ott ember nem tanáztatik. Így a jó tselekedeteknek jutalmok, a gonoszoknak büntetések, az Istenek igaz isméretinek, és az ember bódogságának, méltóságának fundamentom oszlopa, mellyenn nyúgoszik.

Már, az emberi bódogság két részre lévén osztatva, mely testi és Lelki, Világi és Elizeumi; az Igazságnak Törvényre is két részre ágazik: egyik Vallás, másik Uralkodás; melly a világi Törvénnyel egy. A Vallásnak büntető Igazsága inkább el rejtett miveidre tartozik: ez állit egyenesen Jupiternek Itélőszéki elibe: e hoz oly szorulásba, hogy vétkeidet el ne rejthesd; e büntet kárhozattal; e jutalmaz halhatatlan bódogsággal. Lehet é [28r] erősebb ösztön, és ditsősegebb tárgy a Jóságos tseleke-

deteknek gyakorlására, mellyenn kívül érdem, sem mennyenn, sem földön részünkre nem tanáztatik?

Igy halad meg a Vallás a maga tisztaságában minden Világi Törvényeket, és szerzett miveket. A mivel a Hitetők egyszer is, másszor is meg fertéztették, mind az, igazságaira, ártatlanságára nem tartozik. Azok hamissak, kik érdemét szokásokba, és igazságát átkokba, gyűlölségbe, irigységbe; jóságát üldözésbe helyeztették; és nem a Vallás; pénzenn árulván általok érthetetlené tett tudománnyát! melynek ismérői emberi kötelességből, az az, az igazságnak és embereknek külömség nélkül való szeretetekből áll. Kinek igaz a Vallása? Annak, ki Isteneit féli. Ki féli? az, a ki jól tselekszik. Valaki gonosz, az, Vallás nélkül él, mivel tselekedetével nem mutatja hogy Istent, és Igazságot ismerne. Áldozat tételeivel ditsökszik, melyet a gonosz is végben vihet; de olyannal kell áldozni, a millyennel a gonoszság nem áldozhatik, az az, jóságos tettekkel.

Első Kötelességed legyen Kirakadesem! Isteneidnek Igazságát félni, hogy szemek láttára ne vétkezz, mivel töllök el rejtezni nem lehet. Második tartozásod Arténis iránt való hivséged, és engedelmisséged, kinek Uralkodásától életednek bátorságát, és testednek nyúgodalmát szerzed. Van é hát Igazság? Kirakades felelj! *Kirak:* Van. *Tréz:* Van é Kútfeje? *Kirak:* Van. *Tréz:* Van é Neve? *Kirak:* Van. *Tréz:* Hogy hivod hát? *Kir:* Jupiter. *Tréz:* Van é Vallás? *Kir:* Van. *Tréz:* Miben áll? *Kir:* Az Örök Igazságnak félelmében, az Embereknek¹⁰⁸ szeretetében, és Arte-[28v]nis iránt való hivségben. *Tréz:* Mi a Tudománnya? *Kirak:* A gonoszság örök büntetésének, a jóság jutalmának, a Lélek halhatatlanságának hitele, oly hit, mely minden halandóságunkra tartozó boldogságnak fundamentom köve. *Tréz:* Minden kétséggenn kívül vagy é ezekről elhithetve? *Kirak:* Igen is, mivel e tudomány, Jupiter, és a Természet, Lelkemben egygyek.

Trézéni Kirakadessének ezen szavaira fel áll, és mond: Imé el végeztem Tanításodnak óráit! Fel fedeztem benned a Természetnek igazságát önnön maga által. Meg ismérted Istenednek ditsősségét szivedben, és kezeinek munkáiban: Fogadd el követségét, és Társaságúnknak véled

¹⁰⁸ Embereknek [A szó ötödik, hatodik és hetedik betűjét tintafolt takarja]

való kötéseit: azaz, légy Ember tsupa Állatból – de háláljuk meg elébb az Örök Valóságnak jóságát:

Óh Te! hatalmadnak mive által minden Teremtésedben kinyilatkozott, és Természetedben örökre el rejtett Valóság! Jupiter! Nagy Minden! Kinek kiterjedésed véghetetlen, érthetetlen: meg oszlohatatlan Egység, és Örök Valóság; ki magadat nem szülheted, sem nem oszthatod, sem nem változtathatod; kinek léted teremtéseidnek határ nélkül való sokaságánn nyúgoszik, hol lehelleted által él minden állat, dolog, szüntelen, és örökké: hol a halál tsak egyik formából másba való költözés! Te, el rejthetetlen, és fel fedezhetetlen Kútfeje magadnak, kit egészen által látni, vagy semmire nem ismerni, egyenlőül lehetetlen: kinek örök tsendességedet semmi Világi eset változásba nem hozhatja: kiből soha indulat nem isméri, [29r] sem boszszuállásra való el ragadtatás, mivel hatalmadnak kiterjedésében, azaz, benned, magad ellen dolog, és eset nem tanáltatik: ki természeted által magadban, öröktől fogva meg határozott rendnek adtad által akaratodat, hogy többé időről időre soha új akaratall semmit sem akarván, még is akaratodból és az által legyen minden a Természetben, melynek vég nélkül való esete, forgása, egyetlen egy meg határozott akaratod örökre, és olly, melynek magad is önként vagy alája vettetve, ki, állandóság nélkül, akaratodnak indulatodnak szüntelen való változása közt Isten nem lehetsz: Te, Örök Tsendesség! véghetetlen Böltsesség! magadra nézve való Igazság! ki vóltodonn, tettészedenn kívül semmit, senkit nem tekintvén, öröktől fogva magad szolgálász magadnak okúl! kit a Természet rendiben, folyásában meg határozott akaratod ellen semmi, senki akaratra, ellenkezésre nem hozhat; mivel egy akarattal akartál, és akarsz minden dólgot, esetet örökre, mely miatt mindennek meg kellett lenni a mi meg lett, és minden meg lessz valami még e Világnak esetei között rejtekben nyúgoszik: soha esedezés, sem áldozat, azokban tsak egyet is meg nem fordíthat, mivel elébb akartad mint Óltáraid vóltak. Akármit kívánjunk, akarjunk mi, te örökké egy változhatatlan kívánság, akarat maradsz; kívánságod pedig ez, hogy semmit se kívánni, mivel minden a Tiéd. NÉKED esedezem, ha egy halandónak kiáltásai Egeidnek magasságát meg hathatják? ha egy szem por, mely szélveszeinktől ragadtatik, fényes tsillagaidhoz ragad-

hat? ha egy [29v] féreg, ki az időnek sebes szárnyainn repittetik vesztére, a magasságnak magasságára fel emelt Ditsősségednek ragyogó világába juthat; hogy e jaj szóval tellyes siralom völgyének sárjából, méltóságodnak tűzével égő Trónusod elibe álhasson: ha, egy hajsztál hegyinél kissebb párának láthatatlan kavargása a Természet feneketlen Tengerének irtóztató Nagysága, és hánykódásai közt, Mindenhatóságodnak tárgya lehet, és az egész Teremtésnek testénn nyúgovó végezéseidet, kérésével változásba hozhatja: egyszóval, ha a tojás hajban feléledett gyenge madárfinak fuldokló sipogását az Örök Mindennek határ nélkül lévő Nagysága meg hallhatja és általa, öröktől fogva való állásában mozdulásra jöhet – Óh! úgy értsd meg Szólgádnak szavát Nagy Valóság! és nyújts világosságot alá, hogy ismereted Lelkeinkenn kettőztetve, Nagyságodat inkább tsudálhassuk. Vezéreljed e meg tért halandót az Emberi Értelemnek világánál, mely Isteni Böltsességed sugára, és ágazatja.

Óh Lélek! Értelem! Okosság! te, hármass erőből, Létből, Nevezetből eggyé lett Valóság! kit az örökké élő Böltsesség magából szerzett, és küldött ki, mint gondviselésének belénk helyheztetett ditső eszközét, és életünk folyásának védelmező Angyalát; vezéreljed e halandót, meg éreztetvén velle, hogy Józan okosságodban, Nálla, az Isteneknek valóságos Helytartója, Követje vagy. Óh! ki vehetné kérdésbe, hogy az Értelem nem örök Értelemtől származik, és a Lélek nem igaz Mennyei ki-[30r]nyilatkozás testünkben!

Ez az az Istenség, ki Isteneid által azoknak képekben leg közelebbbről viseli gondodat. Ez benned az Egeknek óltalma, ostora, és Jupiternek gondviselése; ez által hordoz kézenn fogva; ezt vakitván meg benned, az élet, mikor veszni térsz, ennek setét éjjele borítja életedet siralomba; ditsőségre emelvén sorsodat ellenben fényes napjának ragyogó világával. Ennek, és Isteneidnek ajánlom ő benne, ő általa életed tsendes napjainak folyását.

Ezen fohászkodása után, Kirakadessétől bútsút vészen; és a többekkel együtt szállására térvén vissza, ötlet élete rendes módjának és gazdaságának közepette magára hadgya.

A Kirakades áll, néz, halgat, de nagyokat fúj: úgy, mint a rengeteg erdőkre kergetett vad kan, mely már lármát nem hallván, a sűrűben meg

állapodik, – néz, hallgat; néha száját fel tántja, agyarait tsattogatva ásítzik, 's végre vatzkába dül: hol orra jukának éles fuvallása süvöltéssel hallik, és a fák között borzasztó hanggal zúg.

Nem tudhatta a Kirakades, hogy szívének Lelkének mi hijja lett; tsak azt érzette, hogy Trézéninek eltávozása oly mindentől üres, és pusztá magánosságot hagyott érzései között, mellyek életét únalomba borították. Az okoskodásnak, társaságnak nyájassága észre vehetetlenül hatott szívére, melytől el esván, kedvet nem talált. Naponként nézte élete módjának folyását. Álmélkodott rajta, hogy élelméért sem fáradni, [30v] sem verekedni nem kellett, hanem vagyonaiból tölt önként, magában minden. Az övéből sem veszen el az erőszak semmit; ő sem a máséból; a mire szüksége sem kényszeríti; mivel magától minden telik.

Látja, hogy egész Totoposzban, kinek kinek élete, kenyerere, bátorságban, nyúgodalomban van: hogy itt, a verekedéssel való futás, vadászat helyében a minden nappali dolog rendeltetett, mely a vért frissíti, és sem magának, sem másnak veszedelmet nem okoz. A Birtokosoknak dolog sem jut, úgy nézte ki, hanem tsak gond, de ezt is fogadott embereknek szokták által adni, hogy életek sem testi munkával, sem gonddal nem terheltetve, gyönyörűségeinek el fogadásánál, és játékainál egyéb dólga ne legyen. Itt, a vagyonos ember, úgy mond, vagy evésben, vagy ivásban, vagy alvásban, vagy játékban, vagy beszélgetésben, vagy Asszonyával való heverésben tanáltatik; kinek, semmit se tsinálva van mindene. Hogy esik, hogy ezek annyi bolondságnak, nyomorúságnak láttatnak közönsegesen kitétetve lenni; különkülönn pedig házaiknál esznek, isznak, hevernek, mulatnak; semmitől, senkitől nem félve, Jupiternek menykövein kívül, mellyek a zápor essők közt itt ott véletlenül közzéjek ütnek! Trézéni azt állítja, hogy e nagy bátorságot, tsendességet, és bóldog korhelységet Űri, nem Uri, bundás, vagy palástos Totaposziknak mind Arténis szerzi, az az, ő tart-[31r]ja fenn. Ha ez így van, mitsoda Istenség lehetne Totoposznak kedvesebb, mint Arténis? Mit segíthetnének rajtok hideg vérű Isteneik, kik minden esetet magára hagynak, ha Arténisnek védelme, elméje, hatalma nem táplálná életeket? Itt, az Istenek, Arténisnek, és Országának akaratja ellen rendelni semmit sem tudnak. Mindent Artenis által tselekszik Jupiter, kiben e Népet áldja.

A Kirakades mind ezekről így okoskodván, napról napra tapasztalja, hogy Házának gondja, Udvari Gazdájának Hürküposzinak fejében mind meg fér, ki annyira gondviselés alatt és rendben tud mindent tartani, hogy azon véghetetlen gondnak ki terjedéséből néki magának semmi se jút.

Mitsoda gond ez a Totoposzok gondja? mond szívében; e véghetetlen ugyan, de magában foly önként, vagy egy Hürküposzi hajtja úgy, mint valamely¹⁰⁹ zugó patak, malmának kerekét. Ezek a Hürküposzik vagy Gondviselők, Artenis után leg hasznosabb poszik. Én, sem nem tsinállok semmit, sem nem fáradok semmiért, sem nem háboroghatok senkivel, sem nem bántják semmimet; élelmem pedig naponként sülve, főve, nyersen, elevenség nélkül előlbe mász, mintha lábakkon, körmökön járna; úgy nyújtván magát a meg evésre.

Életemnek fenn tartására testemmel nem fáradván, mond továbbá, benem únalom támad, mely magános és szomorú vóltomat emészti! Így, a bóldogságnak rend-[31v]kivül valósága változván rajtam el viselhetetlen teherré, kéntelen leszek én is játéokra, korhelységre adni magamat a Totoposzikkal együtt. Nem tsuda hogy hivalkodnak, haszontalankodnak: nem tudnak bóldogságokkal, nyúgalmokkal mit tenni. Így éljek? szüntelen heverjek? aludjam, vagy egyem? Hogy érdemeljem meg magam magamat, az az, életemet, ha annak fenn tartásában semmi sem vagyok magamért, hanem Hürküposzi minden én értem? Ollyan töke tömlő legyek, mely szüntelen tsak azt botsássa tsapján, melyet belé mások töltenek?

Ezek a fényes bőrű Totoposzok gazdag ajándékaikkal Isteneiket meg vakítva a Természetet is meg tsalják, annyi áldást húzván magokra, hogy tölle megtsömörlenek. A gazdag Totoposzok itt, tsak azonn láttatnak szomorkodni, hogy mért nem adnak nekik több hasat, gyomrot, fajzó tagot, nemző részt az Istenek, hogy egyenként élhetnének száz halandónak örömével?

Azomban Hürküposzi nevű Gazdáját hivatván, kérdi, ha már néki tsak így kellene é enni, innya, ásítani, száj tátani, és alunni? Óh nem! felel Hürküposzi, hívj Vendégeket Uram, beszélgess, mond néki, játszódjál –

¹⁰⁹ valamely [A hatodik betű átírással javítva]

igyal magadnak jó kedvet; Látogasd szomszédaidat, hogy meg ne öljön únalmad, mert itt semmi dőlógod nints – már én mindent végbe viszek, engem egyedül azért tartassz, fizetsz, hogy tégedet minden dologtól meg mentselek. Fizet az Ördög tégedet azért, felel a Kirakades kiáltó szóval, és nagy indulattal; [32r] hát én hogy éljek, semmit sem tsinálva? Akár fáradtsággal fojtsák meg az életet, akár nyúgodalommal, mind egyre megyen. Senyvedésre vetitek életemet peshedő véremlben, melynek zöldre kell bennem poshadni, úgy, mint potsolyában a viznek.

Ezentúl a Kirakades látni kívánván, hogy Hürküposzija mitsoda foglalatosságok közt él, véle elindúl: Lássuk, mond néki, mi dőlógod lett volna most. Hürküposz felel, hogy barmai közzül hat Tulkot akart járomba ki fogni. A Vad véle menván, tselédjeinek küszködésit látja. Aklába rohan nagy nevetéssel, hol a Tulkokat szarvakonn fogva, kérdi, hová vigye. Mind a hatot elő hordja nagy nevetések között, mely mivének felette örül.

A Kirakades ezen esete után, magát tselédjei és barmai közzé veszi: Jón, megyen hol ide, hol oda, mely szerint látja, hogy rajta kívül reggeltől estvélig, kiki foglalatosságok közt van. Ti, úgymond tselédjeinek, életeteket mozgással, dologgal elevenititek: szorgalmatosságotok által az időnek terhét magatokonn érzéketlenné teszitek; tsak én legyek egyedül köztetek heverésre, túnyaságra, únalomra, álomra átkozva? Megszűnnyön bennem az életnek mozgása? és élván, üljek a halálban? Vagy haszonatlan tsevegéssel töltsem időmet, melynél fogva tsak állam mozog, testem pedig ül, áll – és fére dülve fekszik? Vagy képzelődésekkel álmodozzam tele fejemet, mellyek velejét szédítik, és vérit veszti. Én vagyok házamnál első Hürküposzi: enyim a [32v] foglalatosságnak nagyobb része.

A Kirakades barmainak, aklainak, Lovainak, Istállóinak, mezei munkájának szemlélésekre indúl: el telik örömmel, álmélkodással. Szarvas marháit, júhait, lovait rendkívül meg szereti: enni hord nékik, itatja őket, szopós borjút, bárányt ölére veszen, és ott apolgatja. Ha valamelyik bádjatt, fekszik, nem eszik, minden módot el követ körülte, hogy meg elevenithesse, és talpra állassa.

Ezeket Uram! mond Hürküposzi, Arténis mind a Kend számára rendelte. Senki sem vehet el belőlök egy bárány fiat is, mind néked kell ezt Uram magadnak meg-enni. El nem fogyhat, mert tenyészik, és fiaiban

újra szaporodik, tsak gondja viseltessék. Soha többé vagyonaid közzül élelmednek fel találására ki lépni köteles, sem kénytelen nem vagy, mivel szükséged, azaz éhséged felett valókkal birsz.

Semmitől sem ijedtem meg annyira, felel a Vad, mint az örökké való száz tátástól; de már élek és dőlgöt lelek.

Mi szükségek vólna a Totoposzoknak a futásra, lótásra, vadak kergetésére, verekedésekre a prédák felett, minekutánna életeknek szükségait annyira hatalmak alá vették, hogy azokkal parantsolnak, és felettek valamely Isteni nemzetséggé lettek, magok terjesztvén magokra tsalhatatlan áldást. Jupiternek büntetése alól is felszabadítják életeket, barmaikat, mago-[33r]kat, erős barlangokra rejtvén el az időnek kegyetlensége elől. Óh halandó Barátom! a ki itt Ember társánn ragadoz, azt érdemli, hogy a Törvény fel akaszsa, mivel ad neki is, mellyben osztán életét, birtokát a többi ellen óltalmazza. Kirakaduhuban a ki nem rabol, nem eszik; hol a kapható eledel mindené, 's ugyan azért senkié.

De nintsen is nállunk az Emberi számnak ily tenger sokasága. Illyen kis Földönn, mint Kirotósz Várossa fekszik, annyi ezernyi meg ezernyi ember ragadozás nélkül hogy kap élelmet? de ha ragadományból élne is, ki szerezhetne,¹¹⁰ vagy tenyésztethetne nekik annyi ragadozásra való állatot? Kirotósznak magának száz Tartományra ki terült erdőknek, és mezőknek vadjai kellenének esztendőnként eledelül; ő pedig Totoposz népének Országos Sokaságához képest tsak egy ember. Hogy nem rontanak ki rablásra? mi foglalja el életét e tenger Sokaságnak?

A Dolog! felel Hürküposzi. A vólt e Világnak jól tévő Istene, ki a tolvaj, gyilkos, és haramia emberi Nemzetet mezei múnkára, szántásra vetésre, kaszára, kapára, barom tartásra oktatta. Néked Uram van 600. darab júhod, 100 darab marhád, annyi Lovad, számtalan tyúkod, lúdad, púlykád, rutzád, sertésed a magad hasára: mennyi földönn tanálnál annyit Kirakaduhuban? Vagy ha oda hajtánád őket, meddig őrizhetnéd meg? Itt, hozzá, senki se nyúl, mivel a Törvény nem engedi. – Ott egy nap mind szélllyel kapnák, felel a Kirakades.

¹¹⁰ szerezhetne [Átírással javítva ebből: szerezhetne]

– Hát itt is úgy vadásztak az emberek? kérdi tovább-[33v]bá a Vad, mint nállunk, míg a Törvény őket fojtogatni el nem kezdette? Mi, mindnyájjan Kirakadesek voltunk, felel Hürküposz; egymást ettük, raboltunk; véres állattal, körtvélyyel, almával, gyökérrel 's a' t. éltünk. – Kikukü Kirakaduhu! vérem vagy hát, mond a Vad meg újjúlással... Jártál te Oskolába úgyé, de nem sokat; mert azt mondják, hogy a ki sokat tanul, meg bolondul tőlle; a ki pedig Oskolába egy tseppet sem jár, azért nints esze hogy semmit sem tanul. Az első rendbéli bolondnak a Törvény fejét martzongja le válláról; az utólsót pedig fent a Naponn szárazsítja meg. Te, talán jártál is az Oskolába, nem is: mert itt csak az ollyanoknak van eszek.

Jártam Uram! felel, annyit, melynél fogva arra meg oktattak, hogy ne lopjak; de nem tanúltam annyit hogy tőlle keringőssé lehessenek, vagy őrijülté, mert már én erre vágni sem merek, mivel ez nagy Tudósokra, Urakra tartozik, nem illyen szegény Legényre mint én vagyok. Mi nem is bódogulhatnánk véle úgy, mint a Nagy Urak közt némeljek, mert hamar kárát vallanánk; de már ökemeknek mind egy, akár okosok legyenek, akár bolondok, mert még sem pusztúlnak el. Nem lehet még büntetetlen bolond az ily tsekély vagyónú ember, mint én, mivel a kitsiny érték hamar el olvad. De, hogy ne kellene nekünk okosan élni, mikor magúknak nem lévén, észszel, sérénységgel kell élelmünket keresnünk. Nekem vagyonaiddat kell szaporitanom, őriznem, tenyésztetnem; különben ha ártalmadra leszek, Arténis fel akasztat; vagy te Uram [34r] magadtól el üzől... hogy éljek, ha ennem nem adsz?

A Kirakades meg öleli: Mi? mitsoda? mond néki. El mégy? itt hagysz? hogy ély? három falka poszit is agyonn verek érted. Czimbora Hürküposz! együtt éljünk. Illyen az okos ember, ki tudományotoknak nem a két végső tsuttsánn, hanem a derekánn áll: régen illyen társat keresek. Ne félj Czimbora! csak Arténis el ne vegye a mit adott.

Nem veszi, csak okossággal éljünk, mond Hürkü. Minden esztendőben adjunk néki is belőlle: a tizedik bárányt, tizedik kenyeret, húszadik tyúkot, tojást, 's a' t. Ha hiv bennünket segítségre, ellenségre, el menjünk; így semmitől sem lessz félelem.

Tsak azért adta ezt Artenis? mond a Vad. Jól van! oda adom néki felét a magáéból, még is jól lakunk a másik feléből. Ő osztán azt tudja, hogy

én adok néki, nem ő nekem... Ő is sokat járt Oskolába talán? de még is jó ez így. Igazság Czimborá Hürkü... akárhová hiv; megyek... mindent agyon ütök érte – és mindenemből adok néki.

Igen! mond Hürkü, mert az őrzőknek is ő fizet, hogy barmainkat el ne rabolják. A Törvénynek is ő ad erőt, egészséget, hogy óltalma alatt meg tartson bennünket: ha mi is nem segítjük a többivel, maga nem győzi, és így júhunk, barmunk, tsirkénk 's a' t. mind oda lessz.

[34v] Mitsoda Oskolába járó bolond volna, ki Arténisnek nem adna, azért hogy magának is legyen az áltál? Mitsoda¹¹¹ veszett tudomány kívánnya, hogy tsak néki adjanak, ő pedig senkinek sem semmit? az illyet agyonn kell ütni.

A Kirakades ezentúl szüntelen jószágai körül foglalatoskodván, álmélkodással, örömmel el tölt, hogy néki gyomrának éhsége felett annyija van, mellyet senki sem bánthat ha éhezik is. Barom aklaiban hálogatott, hol éjjel egy Farkas júhaira ment, mellyet kutyáival együtt pásztora el fogott. A Kirakades a Farkast meg látván: Jól van, mond néki; jöszte... egy tseppet sem jártál Oskolába: Totoposznak törvénye fel akaszt. Ezzel a Farkast, mint ragadozó állatot, fel akasztatta. Jóságai iránt igen nagy vigyázással vólt, felette nagyon ragaszkodván azon Igazsághoz, hogy senki egymásét ne bántsa: Nintsen, úgymond tselédjeinek, Országotokban jobb Totoposzi, mint a Törvényposzi. Ha semmit nem tsinál is egyebet annál, hogy az emberek egymást ne ragadozzák, ne öldököljék, még is megérdemli, hogy e Világban leg főbb dolognak ismértessen.

Meg feszült bámulásában, midőn tapasztalta, hogy nyájjáról el tévelyedett Jóságait néki hirül adták hol keresse, és gyakorta haza hajtották. Miért nem ettétek meg? mond nekik. Nem lehet, felelnek a gyapjas poszik, mert meg büntettek volna az Istenek, és [35r] az Országnak Törvényei. – De Biráitok nem tudták volna? – Tudta volna Jupiter, ki mindent lát, és minden gonosz tettet büntet. E Világon nyavalyát, kárvallást hány az ember nyakába, a másikkon poklot. Nem kell nekem Uram a kendé, ha utánam jár is. Áldja meg Kendet Jupiter! el megyünk, mert dólunk van.

¹¹¹ Mitsoda [Átírással javítva ebből: mitsoda]

A Kirakades, szívében Lelkében le verettetvén, szóll, beszél, kiált utánnok, hogy állanának meg, hadd ehetne, ihatna vélek szolgálatjokért, vagy egy darab húst ajándékozhatna. – Nem jár azért fizetés Uram! viszsza kiáltanak az el haladtak; tartozik az ember egymással jót tenni: nekem is jó, mikor az enyimet haza hajtyák.

A Kirakades, elméjében elszédül, érzésében megfúl, nyelvével meg némúl. Mitsoda gypjas Totoposz ez? úgymond magában; az arany bőrűek Jupitert nevetik; ezek félik. Minden bizonnyal jártak Oskolába, de nem sokáj, hogy Isteneik játéku! ne szolgáljanak elméjekben, 's hitetésül szívekben! Amazok Isteneikről beszélnek; ezek azokra nézve jól tselekesznek. Amazok jók, azért hogy láttassanak; ezek jók azért, hogy azok legyenek! Arténisnek sem jelentik... meg érik véle hogy jót tselekedtek.

Hürküposzitól kérdi, hogy e gypjas Totoposzokat miért nem teszi Arténis Dairodoszi, vagy Burdoszkiaradoszposzivá? Mitsoda jóság, igazság! [35v] Hürküposz felel, hogy az ily dologok, tselekedetek itt közönséges szokásba lévén vétetve, tekintetbe sem jönnek. A szomszédok szokták költsönben e jó akaratot egymással elkövetni, melyben annyi erő nintsen, hogy magát Arténisig fel emelhesse. Ez az érdem a leg gyámoltalanabb, idétlenebb, ostobább Totoposzsza! is köz mindenfelé. Itt, mond tovább, ha az Érdemnek tündöklő színe nints, nem látszik meg, mint a jó erkölcsű rongyos ember. Jobb itt a fényes bűn az ilyen szintelen érdemnél annak, ki ismértetni és hirtetni akar.

Szűnny meg! mond neki a Kirakades, újra meg tévesztessz Totoposz-nak érdemei és bűnei között. Országotoknak Népe, erköltse, érdeme, bűne, szokása, Vallása, esze, esztelensége, törvénye, mind oly természetű, melyben mentül tovább okoskodik az okosság, annál bolondabb lesz: hadgyatok engemet a tapasztalással, éljete! ti az ellenvetésekkel, és okoskodással. Ti valósággal okosok volnátok, ha magatok nem tennétek okatlanokká magatokat. Egy Ember élete nem elég idő reá, hogy okaitokat felfedezhesse, és indító eszközeiteket meg ismérhesse. A merre tetszik dólga!toknak okát fordítani, arra fordítjátok: most így, majd úgy, mindenképpen meg lehet. A mire ma törekedtetek, hó!nap fel rugjátok; de a mit akartok, tsináltok, abban sem egyeztetek meg soha minnyájjan. Jót,

gonoszt, egyre másra játszódba követtek el; azt se tudván sokszor, ha igazak vagytok é tselekedetei-[36r]tekkel vagy gonoszok. Jó ez eddig, hogy egymást, és egymását ne bántsátok, a többinn okoskodjatok ti; én ezzel meg érem.

Lássák Isteneitek tselekedeteimet: ha tettszik nékik, jó; ha nem, róla nem tehetek, ezt fel tévén, hogy nem lehetek jobb, mint a mennyire ők tehettséget engedtek. Ha vannak jó Istenek, meg áldanak; ha nintsenek, van Természet, és reájok szükség nints. De akár legyenek, akár ne, a Törvényhez ragaszkodni kell, mert ha több nem vólna is, ez az az egy Isten-ség, mely szüntelen és tsalhatatlanúl áld, táplál, óltalmaz, és jútalmaz. Valahol világi Törvény nints, szükség Istenekre sints, mint nállunk. Minek legyenek, vagy ismértessenek ott Istenek, hol igazságok a Természetenn kívül semmi más Törvény által nem gyakoroltatik? A Természet elég Isten magának: ötet, sem áldhatja, sem büntetheti senki, mely dólgek tsak halandókra tartoznak benne, és nem ő reája egészen.

Mihent az Istenek is mindég tsak azt tselekszik, a mit a Természet, és az emberekért semmit az ellen vagy a felett nem tsinálnak, isméretek egyátaljában szükségtelen, mivel minden eset tsupa Természetre marad. De néktek Isteneitek vannak, mivel túl vagytok a tsupa Természetenn, melynek rontó tűzét, és dúló indúlatit törvényeikkel kötözik meg. Hogy az éhező akárkiét a másét el ne vegye, ha nállánál erősebb is, azt Törvény, vagy az által Isteneitek tselekszik, mi-[36v]vel ez, természetben nintsen. A Sas az ölyűt, az ölyű a Vértsét el üti, és mindenkinek igazsága van a gyengébbnek szájából prédáját ki ragadni.

Én töllem Kirotósznak sokasága mindenem el vehetné, de Arténisnek, és Isteneinek igazságok nem engedi. Ha túl nem vólnátok a tsupa Természetenn, itt is tsak annyim vólna, mint Kirakaduhban. – Ezzel meg nyúgodott, 's gazdálkodott.

Vége a III^{dik} Szakasznak.

NEGYEDIK SZAKASZ.

Tariménés a Kirakadestől lett el menetelétől fogva Trézéninek oktatósaival élt, de szíve szorongattatásban, elméje széllyel ragadtatásban lévén, magától nem menekedhetett, hogy Mesterét érthesse. Híjjában függesztette szemeit a Böltsre, kényszeríteni kívánván füleit a figyelmes halgatásra; tsak azt látta hogy beszéll, de szavainak értelme elméjéhez nem ragadhatott. Teste Lelke, tárgyával lévén tele, Tomirisonn kívül sem nem érezhetett, sem nem gondolhatott semmit. Erőltette magát a tettetésre, hogy a Bölts szomorú tekintetinn keresztül gyengeségét szívében ne tapogathassa, de még is úgy tettzett néki, mintha Trézéni gondolatait homlokánn olvasná, és érzéseit tsatornánn venné ki szívéből. [37r] A Bölts, és tapasztolt Elme előtt, érzést, indulatot ifiúságnak fedezni lehetetlen. Egy szó, tekintet, gondolatját láthatóvá teszi, napra forgatván ki szívének rejtekit, mellyeket akkor árul el, mikor fedez. Minden tapasztolt élet külső fedeléről isméri meg az alá rejtett dólgot: ő is titkolt, és tudja mivel titkolnak.

Tariménés, meg áradt édes keservét oly hosszú sohajtásokkal fújta ki szívéből, hogy végére várakozni kellett. Nézése, melyben gondolatai látattak ögyvelegni, könyhúllatás nélkül is szüntelen való sirást mutatott. A mire szemeit reá vetette, óráig ott nem hagyta; nem azért mintha azt nézné, hanem elméjével el ragadtatásban lévén észre nem vehette, mit lát, hová néz. Először kellett néki tapasztalni, hogy nem a szemek, hanem a Lélek lát, azokonn keresztül. Nézett, de elméje jelen nem lévén, nem tudhatta mire, mig azt képzelődései közzül kihozván, szemeivel együtt tárgyára nem függesztette, mely előtte vagy egy, vagy más dólgot mutatott.

Trézéni ezeket tapasztalván, mond egyszer, hogy Tomirissza Szüleinek menne látogatásokra, mivel hozzájuk vérséggel köttetik, és rokon. Tariménés ezen szavát meg értvén, szemeit mint kettős villámlást oly sebes tekintettel vetette reá. Mondani, hogy vigye el, nem bátorkodott, de vágyódásaitól lehellésének¹¹² el fogyásáig szorongattatott: jobbra is, balra is [37v] tekingetve, köntösén hol itt hol ott kaparászva, néha gyengén köhentve,

¹¹² lehellésének [A hatodik és hetedik betűt tintafolt takarja]

kérdi a Böltsét, ha tsak magában volna é czélja Atyafiúi látogatását a ki-mondottaknál meg tenni? A Látogatás, felel a Bölts, mindenkor több gyönyörűségül szolgál azoknak, kiket azokkal tisztelünk, ha oly személyekkel környül vétetve tesszük meg, kik a Társaságnak Nemes voltokra nézve tsalhatatlanul kedvesek. Kedvet szül bennem véletlek menni. Az idegenek, mint újj személyben öltözött újságok, a társaság, és minden nappali látás által meg ótskúlt embereknel sokkal kedvesebbek. A gyakor együtt létel a jó erkölcsöknek leg szebb, leg különösebb érdemeit is közön-ségesekké teszi azok közt, kik előtt szüntelen fenn forog. A Nagy emberek sehol sem kisebbek, mint a magok házánál, és ott legnagyobbak, hol tsak hírekben, nevekben élnek személyeknek jelen léte nélkül. A minden nappali szokás mindent meg úntat, és azt sohajtjuk a mi tőlünk távol van! ritkaságok után fáradunk és a dólgot nem haszonvételénél, hanem árának nagyságánál fogva betsüljük; pedig mihent ritka, mindjárt áros.

Ti vagytok itt ritkaságok; jertek szerető Fiaim! hadd éreztessem véle-letek az életet azon kies mezejénn, mellyenn ti most jádzatok, tanyáztok, melyről én el jöttem, hogy reá soha vissza ne mehessek; hol az öröm, kedv, tántz, játék, ifiúság, kedvesség, músika, szerelem, mosojgás, egymásba fogózva enye-[38r]legnek, és kezeik közt virág koszorúkat lobogtatnak. Nem vagyok ott, de látok oda.

Trézéni Tariménest, és Mesterét mellé véné, Tomirisnek házához el jut. Midőn előtte meg áll, és mond, itt lakozik; Tariménésnek vérében nagy villámlás, tsattanás esik, mellyek közzül a hallásnak menyköve szivét meg üti: hijába szállott alá elméjéről a gondolat zápora, hogy tűzét óltsa; mert tsak úgy hányattatott, mint a már meg égett tsepű gom-balyagnak tüzes perjeje a ki gyúladt ház tetején forgó szelek közt.

Bé lépnek a kapunn: első sziv dobbanás – melynek szélllyel rugása Tariménésnek vérét feje tetejénn, és talpánn erőltette ki szökésre. A garáditson fel, minden lépés egy fáradt sohajtás, egy fuldokló sziv dobbanás, mely az Ifiat félelmével, reménységével félig meg fojtya, félig elevenségben tartya. Minden lépés fáraszt, bádgyaszt, hevít, hűt, szorít; annyira, hogy midőn Tariménés az ajtónak nyilásához érkezik, lehel-lésének tsak némely futosó páráját kapván meg ajakinn, el enyészéséhez láttatott közelíteni.

Trézéni ajtót nyit, és Tómirisnek Szüleit szobájokban találja. Helyekről fel szökdösve nevető kedvel fogadják; de ellenben nyájjasságokat ottan ottan méjj tisztelettel elegyítik, mely dolog figyelmetességet okoz. Vellériposzi, és Tamiza Asszony, nagy szerentséjeknek tartották oly látogatásokra ment Férfit há-[38v]zoknál szemlélni, ki Arténisnek Királyi¹¹³ kedvet okozhat, és erköltsével, bőltességével az Ország bődoltságának nevezetes eszköze lehet. Valaki a Királyi kedvet magára húzza, annak hatalma alatt mindenütt tiszteletre talál. A kire Arténisnek kegyelme el mosolyodott, mindennek kedves tárgyává változott. Minden meg személyesedett Országló hatalomnak van az az ereje, mely szerint tekintete által is fel emel, egyebet nem adván.

Trézéni mond, hogy az Ifiak messze Tartományokról érkezett Idegenek, kik Arténisnek és Kirotosz Várossának hírétől vonattatva jöttek Hazánknak szemlélésére. Egynéhány napoktól fogva van társalkodásom vellek, mond továbbá, mely idő alatt az erköltsnek tisztaságánál, és az elmének fel emelkedésénél egyebet benne nem tapasztalhattam: meg elégedésemre fog szolgálni, ha személyekkel itt is kedvet tanálhatok. – Trézéninek ítélet-tétele, mint az Igazságnak tsalhatatlan próbája úgy vétetvén, szavába meg nyúgodtak, és a két útazót azonnal más szemekkel tekintették.

Ez alatt Tomiris egy ódal szobából bé lépett, és Tariménésnek el tsilapodott érzései oly hirtelen lármába jöttek, mint a puska szóra fel rezzent madaraknak sebes repülések. Tsaknem magához kapott, hogy eloszolhatatlansága tőlle szélyyel ne szaladjon. A Társaság magában magától úgy oszlott fel, hogy Vellériposzi Tomirisnek Attya, Kukumedóniással; Tariménés, Annyá-[39r]val Tamizával; Trézéni Tómirissel estek öszve beszélgetni. Először a beszéd hol egy, hol más apró dólgekban akadozott, mellyekről lassan lassan, szórúl szóra, észrevehetetlenül emelkedett fel a Nagy tárgyakra. Trézéni a szép Tomirissel tréfálni láttatván, úgy hányta vetette a beszéllők közt szélyyel okait, hogy a dólgeknek múlatva kellett fel emelkedésbe jóni.

Kukumedóniás úgy viselte magát, mint az idő, mely mindent ér, senkit se tekint; szóval mindenre érkezett, de értelmeiben függeni senkitől sem láttatott, úgy, mint a ki okaiban meg nyúgodván, mások kérdéseire henye

¹¹³ Királyi [Az utolsó betű elmosódott]

szókkal felel, mellyeket még végezni sem láttatik, midőn már másra gondol – 's többé erre nem figyelmez. Azomban beszédjével nagy dologokat görgetvén feljebb, alább; Vellériposzinak úgy tettzett, mintha szüntelen játtzana szavában, vagy olyan ember volna, ki már tudományát, elméjét, tapasztalását minden világi dologokonn túl tévén, azokat továbbá únalommal vagy nevettséggel nézi; szüntelen ezt láttatván formájával, tekintetivel mutatni, hogy maga magának elég.

Tamiza, Tariménésnek okosságát, elméjének felemelkedését, és szemérmes erköltseinek méltóságát tsudálta, szerette: Hogy lehet, úgymond, szabad és könnyen folyó beszédében oly természet szerint való édes értelem, és nyájjas méltóság? Minden mondása Királyi székenn ül, még is szelédtségével fel emelkedésében is ártatlant 's együgyüt mutat. Akármitsoda holt [39v] dologot mondjon ki, szájában meg elevenedik, és a tsekélység méltóságra emelkedik fel; egyszóval, a suna is tisztán jön ki szájából.

Tariménés, beszédének erejéről, és erköltseinek méltóságáról maga, semmit sem tudott. A Világot meg látván, magát el tévesztette. Otthon, míg tapasztalással nem élt, magának nagyobbnak láttott; miolta nevededik, másokat ismervén, érdemeit kitsinyedni látja. Az ostoba, mivel az igaz érdemnek meg ismérésére másokban elégtelen, mindég magát látja nagy-nak, és dölýfösségre emelkedik fel szívében, örvendezvén magának akkor, mikor minden embernek nevettséget vagy utállatot okoz. Lélekben való vakságból esik meg, hogy az ostoba a Böltset, a gonosz az igazat, az alacsony erkölts a nagy Lelkü halandót tsúfolja, rajtok magát túl tévén. Valaki érdemeket láthat magánn kívül, maga felett, meghunnyászkodásra jön, mely által kevésysége szívérül el töröltetik: Így vólt Tariménés magával, Kírotósznak Böltseit, és Arténisnek ditsösségét tapasztalván.

Minekutánna a látogatásnak idején e kis Társaságnak tagjai kissebb, nagyobb dologokat, nevetve, kedveket mérsékelve, fel, le, keresztül kosúl, őszve beszéllettek volna: Trézéni vissza téréséhez készül. Nagy szíves-séggel marasztják, de el tölt idejétől vonattatva el indul.

A Társaságnak édessége, oly nagy érzékenységet okozott mind két részrül, hogy a Bútsúzás, a Böltset ki vévénn, tsaknem mindenkinek könnynyet tsafart ki szemeiből, [40r] mellyek tsordúltig nedvesedtek. Támiza tsaknem esedezéssel kéri az Idegeneket, hogy házától személy-

lyeket meg ne vonnák, továbbra is méltóztatván ötet ezen ritka gyönyörűséggel éltetni. Tomiris ez alkalmatossággal Tariménésre fordulván artzal: Engem oly reménység éltet, mond néki mosolyogva, hogy az Urak, személyeknek tiszteletitől kedvemet 's vágyódásomat meg nem fosztják. Mester Kukumedoniás észre vévén, hogy a szó nem ötet illeti, feleletre sem gondolt. A kinek tárgya nints, válláról beszéll, és hideg vérral okoskodik; meg vetni láttatván azt a miért sohajt, mivel vélle nem élhet. Tariménés felel, hogy nem lehet az embertelenségnek ijjesztőbb Vadsága, mint ha magát onnan húzza, hol tisztelettel fogadják; de ki lehet oly érzéketlen dúrva, hogy Tomirisnek ajánlása által szive lágyulásra 's erköltse szelédségre ne hozattasson? Bóldogsága a szivnek ha oly hatalom által vezéreltetik, mely nálla hideg érzéseit forró gyönyörűséggé változtatja. Nem szólhatok tovább, hogy el rejtett vágyódásomnak fel fedezése a szemérmetetességet ortzámonn elpirulásba ne hozza.

A jó és Nemes sziv bátran fel fedezheti magát, felel Tamiza, és mentül inkább ismértetik, nyeresége annál nagyobb, tsak tudja kinézni, hogy mitsoda helyenn áll. Asszonyom! van olyan Ifiú tűz, mely a hol leg igazabb, leg ártatlanabb, ott is szemérmes. Ezt érzem e Háznál, és halgatnom kell, míg a tapasztalás reménységet nem nyújt, hogy meg aláztatásba ne [40v] essem azon dolog által, mellyet mint egész életemnek bóldogságát úgy nézek. – Ezzel meg hajlik, és mindnyájan el mennek.

Tariménés útjában semmit sem szóllott; Mester Uram pedig kinnyában füttyörészve danolgatva, néha néha szóllal meg: hogy nints szebb dolog, mint mikor valaki a magáé lehet, és szive szabad. – Azomban fejét fél válla hányván, két kezét nadrág zsebjeibe dugván, szélllyel szórt lépésekkel halad előre, 's ismét danolgat: Ah! Morgondia! éljen a Szabadság! mond ujra, s ismét danol.

Trézéni magában mosolyogva Kukumedoniás Mesternek mondja: hogy a Szabadság semmit sem érme ott, hol magánál egyéb semmi sints: hogy a mely sziv magában magától mindég szabadon érez, semmit sem érez, mivel öröme, gyönyörűsége egyedül magánál fogva senkinek sem lehet: hogy a szomjúság is rabság, mivel elégtétele alól magunkat ha külömben veszni nem akarunk, ki nem húzhatjuk, de tsak akkor táplál és gyönyörködtet még is, mikor szoross Törvényének rabi módra engedvén

friss itallal epesztését meg óltjuk: hogy testi szükségeinkre nézve, a vélek élni nem akaró Szabadság, nagy nyomorúság, melytől minden ember el szökik ha teheti; és csak a marad meg véle, ki minden igekeze-tivel is nyakáról le nem rázhatja.

Mester Uram a beszédnek erejét elméjére vévén, annak titkait is meg értette, hogy csak az a Férfi nem [41r] gyönyörködik szerelemmel, a ki hozzá nem juthat: hogy az olyan szabadság, mely szépet szeretni soha sem enged, leg nagyobb tömlőt, mivel a kívánságot raboskodtatja, azt a részt fojtogatván, mely által az ember örül is, él is.

Látta Trézéni, hogy a Mester Táriménésre czéloz, és vagdalózni kíván, azért, hogy miért nintsen még senki, ki őtet vagdalja: Úgy, mint az olyan gyermek, ki kövel hajigál a Vásári szekerek után, hogy fel nem vették, nem mutatván vágyódást a szekerezésre, mivel rá nem ülhet. Valaki olyan ösztön ellen hánykodik, melynek elégtételében módja nints, gyanússá teszi magát. Akkor üzd el gyönyörűségedet, mikor kezeden van, és úgy kiált fel osztán: hogy győzedelmes vagy! – Végre Mester Uram felel, hogy sem-miféle czállal, a tsupa játékon és tréfán kívül nem szóllott: hogy Tarimé-nesnek elragadtatásában valóságos öröme van; maga sem érezvén magában oly természettel ellenkező vad kegyességet, mely a szerelmes gyönyörű-ségeket kárhoztatása alá zárja, mely által különöst kíván mutatni, azért, hogy az okosok hitetőknek nézzék, eszetlenségén nevetve.

Tariménés mind ezeket hallván, belőlök semmit észre nem vett. Se danlást, se füttyölést, sem a szónak reá tzelozó értelmét nem tapasztalta. Azonn hánykódott, szíve körül szorongattatva, hogy hajlandóságainak egyenes fel fedezésében oly szemérmes mért lehetett. Mitsoda meg aláz-tatás, úgymond, valakit kedvelleni, ha az, hajlandósággal nem viszonoz-tatik is? Nem tudta, hogy el bútsúzásakor mindent ki mondott, és szerelmét világosságra hozta.

[41v] Lehetetlen volt Tariménésnek fel venni, hol, és hogy van. Más nap szüntelen a miatt emésztetett, ha látogathat é, vagy nem: forró vágyódása szívét égette; félelme, szemérmessége akaratját raboskod-tatta. Mit tegyen hát? kérde magától: Mennyen, ne; írjon, halgasson?

Mivel az emberek, a mit egymásnak szembe kimondani szégyenlenek, írásban elő adják: Tariménés is szemérmetességét, félelmét pennájával ki-

vánja segíteni. Le veretetésében a Mestert kérdi tanácsra, ki, kétségét meg némúlását látván, játszóda vigasztalja: Illyen tsekélység fosztott meg magadtól? mond neki. Tudod é, hogy a Szerelem nevettségenn kívül egyebet e Világban nem szül? Változó szél minden állandóság nélkül, és gyermek játék. – El hiszem a nézőknek, felel amaz, de a ki benne ég, annak minden lehető tárgyai közt leg erősebb, és ellene álhatalanabb valóság.

Hol találjak magamban erőt magam ellen? A Nemes Sziv az alatsónsággal, az igaz erkölts a bűnnel ellenkezik, és rajta győzedelmeskedik is, mivel mindenik kívül lévén a másikánn, egymásnak ellensége. De mikor a testi valóságban Lélek, vér, szerelemmé változik, mi birja a szerelmet meg? Tomirisnek léte, élete, valósága, formája véremnek tsepei között el oszlott, hol élő ereimben mindenütt vér, és üt... Nintsen egyéb életem! Tomiris éltet. Lelkemet személyébe vetette rabságra... ő benne gondol, ő általa okoskodik: ő előtte [42r] lebeg, hatalmához köttetve. Nállam nem maradt egyéb valóságomnak árnyékánál... Mivel hartzoljak? és mi ellen? Ó! ha ellenségem bűn volna? de bűn é Tomiris, kinn a Természetnek gyönyörűsége, ditsőssége ragyog? Van é az érzésben erő ellene? vagy szükséges az életnek, öröme ellen hartzolni? Meg kötheti é a Természet magát, maga ellen, és magánn kívül? Ó! kinek van rajta hatalma, minekutánna magokat az Istenek is örökös rendi alá vetették? Nékik szabadság, mivel Mindenhatóságoknak tettzésével esett;¹¹⁴ nékem rabság, mert származásom által vagyok el szakadhatatlanul törvényihez lántzolva!

Ó, gyenge Lélek! ki vérednek, az az, ösztöneidnek kötelében fetrengessz, mi vagy érzésemnek határánn kívül? Vagy rab az ember benned, vagy semmi!

De szükséges néked, vagy tartozik é hatalmadra, erköltsödre, az ellen hartzolni ki a Természetnek kedvessége és az Isteneknek is gyönyörűsége? Azért hartzoljak Tomiris ellen, hogy magamnak az által nagy erköltsöt, és az Istenek előtt érdemet szerezzek? gyengeség é a Természetnek magát érezni, szeretni? Vétek é?... Ha az Istenek a Szeretetet ösztöneinkben bűnné tették, nints halandó a Teremtésnek, és az Örök időknek ki terjedésében egy is oly, ki Országokat láthassa, és örök meg

¹¹⁴ esett [Az első betű elmosódott]

bóldogulásának reménységével magát éltethesse!... Kinek készült Elizeum, ha bűn a Szeretet?... [42v] Irok – irok – a keservének tengerében úszó szív, panasszal fújja ki fájdalmát! jajj az olyan életnek, mely magát senki előtt fel nem fedezheti,¹¹⁵ és gyötrelmét egy halandó társának sem mondhatja ki!... meg folytott Vezuvius, oly, melynek tüze, magát főzi!

Ezen foházkodásai után Tariménés íráshoz készül – és Levelét így kezdi:

„Augusztus 8^{dik} napján, reggel 10. órakor.

„Tómiris!

Egy bújdosó Ifiú, kinek a Természet földi Istenévé szült, küldi hozzád azon foházkodásait le rajzolva, mellyeket nyelvével előtted kimondani, szemérmetessége, szájának meg tilt. Ó bóldog találmány! te Irás! hol a láthatatlan gondolatoknak tüze láthatóvá lessz, mely papirosson ég, 's nem emészt, mint a Mennyei Tsuda! hol a szivnek indulati, keserves, akár édes érzései a legmélyebb rejtekekből téntával búzognak fel! Olvasd Tomiris ezen Írást – úgy, mint Lelkemnek Lelke; és ha általa érzékenységre hozattatol, mondd meg, hogy a papiros, és azokonn fekvő holt betűim, látásodnak ösvényei által, hogy hozhatják véredet hevülésbe?

Legyen gyengeség, ha hatalmadnak hódolok; legyen bűn, hogy szeretlek, imádlak; de el tökélem magamat reá, tsak tehesselek szerelmessé, hogy te is vételkedben hozzám hasonlóvá tétetvén, véled együtt szálhaszak alá Plutónak komor Országába, hol Elizeum-[43r]nak bóldogságát el felejem.

De, Ó, ditső Tómiris! Lehet é a Nemes Erköltsnek, ártatlanságnak igazabb próbája, mint azt szeretni, kit a Természet magának is örömére szült? Téged szeretve ötet imádom, kinek meg személyesedett gyönyörűsége vagy. Mit tehetek rólla, ha gyengeségemet előtted fel fedezem is? Miért teremttetek úgy az Istenek¹¹⁶ téged, hogy magok is tsudáljanak? Sok, ha Olimpusnak halhatatlan Latrai, Márs, vagy Jupiter maga, még

¹¹⁵ fedezheti [A szó után betűkezdeményre emlékeztető tollvonás látható] ¹¹⁶ Istenek [A szó után O alakú jel látható]

eddig halandó forma, és kép alatt el nem áltattak. Tudom irigyeim is lennének, ha érzésedet magamnak foglalhatnám.

Ó Tómiris! akár hozhatom szivedet érzékenységre irántam, akár nem, engedd meg hogy szerethesselek... Nintsen a Teremtésnek édesebb gyönyörűsége, és az Isteneknek minden más jótéteményeket felül múlóbb ajándéka mint a Szeretet. Ó! boldog, a ki egész erejéből szerethet! tsupa gyönyörűsége által el olvadott szíve reszkető örömmel, mint édes balsamom, úgy kavargó vér ereiben! De valaki nem szeretett, jót soha nem is érzett, és tsak mozgó bálvány volt. Engedd! Ó engedd, hogy szeretetnek reménysége nélkül is szerethesselek! hogy Lelkemben gyönyörűségeim között el sibbadt véremnek álmainn hordoztatva, érzésemnek édes tengerében feredhessem. Ha nem teheted, ne szeress; és botsásd meg ha én nem tehetem, hogy ne szeresselek.”

[43v] Tariménes, minek utánna Levelét el végzi, Mester Kukumedóniásnak olvassa, – ki annak egész értelmét elméjére vevén, felel, hogy az valami ijjesztő Levél volna, melytől egy oly ifiú szépség elméjének meg kellene okvetetlen szaladni: hogy Filozofiai mélységes okoskodással¹¹⁷ szerelmes Levelet írni nem szokás: hogy itt, tsak az indulatnak, érzésnek, és eszetzlenségnek kell egyedül Uralkodni.

De mitsoda szüksége volna reá a Természetnek, mond az Ifiú, hogy addig ne szeressen, mig elébb meg nem bolondúl? hogy írjam azt, a mit sem érzek, sem gondolok? kívül tegyem magamonn magamat, azt rajzolván ki magamból a mi bennem nints? – Ó! mond a Mester, más magamat kell magamból tsinálni – könnyű dolog – az elme mindenre elégséges. Egy Bölsnek agya, oly lángoló tűz, mely a mit elibe vetnek azt emészti, bár mi legyen az, és mélységre magasságra egyenlőül ki terjed. Magok az Istenek el nem rejthetik előlle ortzájokat, és Tanátsokban ül. Mire nem hát elégséges? hogy nem tudná magát ezer formába venni? – Más módot vegyünk – tehát ily formában mintegy – következik:

„Példás erköltsű, kegyes tekintetű, ritka szépségű kedves Tómirisünk!

Ez a meg szóllítás. – A Levélnek kezdete pedig így p: o:

¹¹⁷ okoskodással [A szó után megismétlődik az O alakú jel]

[44r] „Ah Egek! kegyetlen Sors! hallyátok meg kösziklák! induljatok szánakozni tengerek! – csoportozzatok öszve Faúnusok, Szatirák, Driadesek, Nereidesek, Tritonok – és könnyezzétek sorsomat, sirassátok esetemet, ha Diánnám nem szeret!

Ezen sohajtások után, mond továbbá Kukumedoniás, szépségét kell le festeni okokkal, úgyhogy, annak valóságában ne kételkedjen; és nem is valami hizelkedésnek, hanem magát a le íráshoz hasonlónak tanálván, igazságnak vegye: hadd tanulja meg, hogy a ki szép, miért szép – és ellenben a ki rút, mi okonn rút; mely tudománynál fogva önnön szépségében megnyúgódván, el hiszi, hogy szerettetik, 's azon okonn szeretni fog ő is.

Izrül izre, részről részre kell tekintetit,¹¹⁸ képit fel venni. Már, orra nem fitus ügyé? és fel horgadt hegyivel nints homloka alá türve, sem hosszaságával nem vontat száján keresztül álla hegyéig alá: meg horgasodott tzimpája, sas orrú görtsöt nem mutat, sem szeme közt el nem lapúlt, hanem minden tekintetre nézve rendes állását mutatja, úgy, mint a Természet maga kinyomta. Szemei, sem kidüjjedést, sem kaponyájában lett el süjjedést nem mutatnak; fejérségek, kékséggel elegyes téj színben forog, világok pedig oly fekete tűzzel ragyog, melynek mosojgása magához vonsz: Ortzáját sem a [44v] ragya fel nem túrtá, sem a szeplő meg nem köpte; szájának nagysága pedig egyik fülét a másikával, keresztül rajta nem egyesíti, sem öszve nem foglalja: homlokának simasága fejének bubjáig nem terül fel, sem szemöldökére nem sertézzik alá; hanem négy szegre van vonva, hol a határt Vénus önnön újaival szabta. –

Azomban Kukumedóniás Tariménest szemlélvén, meg győztetik arról, hogy egy szavát sem érti, sem hogy értse, reá figyelmetességgel nintsen. Az Ifiú ült, halgatott, szüntelen egy helyben álló nézésével szegezván által a szobának falát. A Tudós kérdi, hogy ha beszédjét értette volna é? melyre amaz semmit sem felelve Levelét bépetsételi és elküldi, mely foglalatosság közben hosszú fohászkodásokkal él.

¹¹⁸ tekintetit, <fel> képit

„Augusztusnak 10^{dik} napján 7. órákor Dellyest.

„Tariménes!

„Igazán irod, hogy a tiszta Szeretet magában nem bűn, mind addig, míg tselekedetökké nem változik, és gyönyörűségével való élését magának, mások romlásával nem szerzi. Ki álhatja meg, ha szívének tárgyára tanál, hogy vágyódásiban hozzá ne hajoljon, de tsak ne hitesse, Férjétől hívségét el ne ragadja, kezét személlére ne tegye, a tsupa ellene álhatatlan hajlandóság által, úgy vélem, sem Istenek, sem emberek, sem a tiszta erköltsők nem sértetnek.

[45r] Nem szükség engem szeretve kárhozatnak adni magadat, mivel szeretetünket lehet úgy élni, hogy Plutónak komor Országát el kerülhessük. Elragadtatásod nagy, de nem azért, mintha jobban éreznél másoknál, hanem elméd gondol tsak nagyobbakat azokénál.

Leveledből tsak azt látom, hogy tanúlt Ifiú vagy, és erköltsi kevélysséget viselsz, mely Lelkedet egyedül nemesítheti, minden egyéb tulajdonságaid felett; de hogy oly rettenetes szerelemtől vonattatnál, ne hidd. A mit benned érzésnek veszel, ha jól meg különbözteted, úgy tanálad hogy nagyobb része gondolat és képzelődés. Az együgyű tsak annyit érez, mint te, mert annyi a szíve, de mivel együgyűsége olyan nagyokat nem mondhat, érezni nem látszik. Gyönyörűségemre szolgál még is Tudóstól szerettetni, mert tsak igaz az, hogy a tanúlt, pallérozott Természet, ha érdemeit meg tartja, és gonoszságra nem fordul, az együgyű, tudatlan ártatlanságnál véghetetlenül szebb, kedvesebb, fényesebb, nyájjasabb, nemesebb, és végre Felségesebb, ditsősségesebb.

De én, úgy is hiszem, hogy mikor az Ember tudománnyával, böltsességével, emberségével, önnön magának, lehető tökéletességét el éri, azt t. i. melynél többet az Emberi természet el nem viselhet, tsak oda tér vissza, a honnan el ment, az az, a természet szerint valóságra. Mentül böltsőbb valaki, annál természet szerint valóbb ember, e különbséggel, hogy néki a természet együgyű módja is illik, az ostobának pedig nem.

[45v] Meg vallom, hogy nagyon táplálja bennem az emberi hivalkodást, ha Tudóstól szerettettem: Tévelygésekben igen szépeket mon-

danak, és gyönyörködtetnek hibáikkal is. Lehetetlen a bölts, és tanult Férfinak úgy irni, beszélni, hogy álmélkodást, meg illetődést, vagy kedvet nevetést ne okozzon. És, én úgy hiszem, hogy a mely elme senkit nem neveltet, sem szívében meg nem illethet, igen keveset ér.

Örömmre van szivednek érzése, és elmédnek el ragadtatása. Ki is volna önnönn¹¹⁹ maga ellen oly fel fordult értelemmel élő, kegyetlen, hogy egy érdemes halandóban, személye iránt való szeretetét, tiszteletét, hivségét meg tiltsa? Semmi sem hizelkedik az életnek inkább, mint az a szerentséje, ha mindenfelől tiszteltetik szerettetik. Soha sem fogok benned kisebb hibát vagy gyengeséget ismérni azon indulatodnál, mellyel szeretsz.”¹²⁰

Ezen Levélnek olvasása Tariménest magánn kívül teszi. Mi? úgy mond; egy Ifiú gyenge szűznek lehessen tapasztalás tudomány nélkül való lelkében ennyi erő? Kukumedóniás a Levelet el olvasván, elméjét, álmélkodása, agya velejére feszíti ki, és gondolatait oda fagylalja. Gyanúságot veszen, hogy a Levelet nem Tomiris, hanem helyette Attya, Veleriposzi írta.

Azomban, hivatalosok lévén ebédre, a szokott órán mind ketten megjelennek. Ott tanálnak több Vendégeket is, kik közzül Kukudoszi, és Rutáripuszi külö-[46r]nösen tűnnek szemekben. Az ebédlő palotának egyik oldal szobájába, melynek ajtaja nyitva állott, szüntelen való zsi-bongás, idestova való kavargás, jövés menés, állongás, halgatás, támaszkodás, ásítás, nevetés láttatott keresztül kosúl, össze vissza mindenfelé... bár tsak találának! mond ez; derék állapot lenne! felel amaz.

Tariménés a Házi Gazdaasszony előtt ült mint idegen Vendég, Tomirishez közel. Kukudoszi e kis Társaságban minden erejét meg vetette, hogy magát külömböztetvén, a nézőknek figyelmetességét személyére húzhassa; de belső tulajdonságaiban sem fel emelkedés, sem mélység, sem a józan okosságnak természet szerint való tisztasága nem tanálatván, kéntelenítettett gyermekségekre vetemedni, hogy haszontalanságával haladván felül másokat, nevettséggel tűnnyön szembe. Egyik

¹¹⁹ önnönn [Az utolsó betű átírással javítva] ¹²⁰ [A levél végéről a kéziratban elmarad az idézőjel]

Asszonyosság elől a másikhöz futosott, ennek kezeit tsókolta vég nélkül, amannak derekát, vállát; hol elibe térdelt, kezeit öszve téve,¹²¹ és furtsaságból előtte imátkozó formát mutatva. Egy szavának sem volt soha olyan értelme, melyet az okosság, és meg érésre jött emberi ítélet magába vehetett volna; nyelvével, szájával egész életének folyása üres hangra volt átkozva.

Rutáriposzi más oldalon vitézkedett, ki világi tapasztalásának széles kiterjedését abban mutatta, hogy szemérmetességet, szégyenlést semmiben se ismérjen. [46v] Beszéde mindég két értelemre dült, melynek egyik ága szüntelen fajtalanságra mutatott. Örült erkölcsének, hogy tzifránn tudott rútakat mondani; mely fertelmességeket, midőn helyette magokat mások szégyenlették, maga nevetett meg; nagy küszködések közzé vévén magát, hogy nevetessen. Rutáriposzi, azon különös ember csoportból való tag volt e szerint, kik el hitetvén magokkal, hogy e Világnak dólgaít a tökéletességen túl is által látják, ditsősségeket abban keresik, hogy semmit tekintetbe ne vegyenek. E miatt neveztetett Kirotszban: Rutáriposzi – *a Magának elég: a Maga meg hitt.*

Kukudoszi, Rutáriposzi, magok viseletivel oly serényen dólgoztak, hogy körülöttök ülő, álló betsülletes nézőkről az ortza pirulás le nem szakadhatott. Ezek hol egyszer, hol másszor szemeiket egymásra vetvén, mosojgottak, és halgattak, vagy ásítóztak.

Táriménes, e tiszta, és Nemes erköltsők ellen való párt ütést látván, gondolóra veszi, hogy ha az Asszonyok kedvéhez való maga alkalmaztatása, erkölcsének méltóságából életét ki vetkeztetve ily alatsónyságra kényszeríti, gyönyörűsége ellen inkább tagadást teszen, és szerelemmel élni nem kíván. Tomiris, és Attya, Annya, Tariménesnek ortzáján égő tűzéből ki nézték, hogy amazoknak eszetlenségeken álmeélkodik. Tami-za mond, hogy ez a Városi szokás és nevelés nem olyan mint a Falusi. A gyermekeknek Nemesi bátor-[47]ságot kívánván vérekben óltani, embertelenséget, maga meg hitséget adnak: elméjeket kívánván tündöklésre hozni, szemtelenségbe ejtik, és nem a dolognak valóságos értelménél, hanem tsak tzifra szavaknál fogva kívánnak osztán ragyogni.

¹²¹ téve [Az utolsó betű átírással javítva]

Tomiris meg szóllal – hogy az emberek sehol sem egyformák. Én el vagyok rólla hitelve, mond, hogy Tariménés oda lát ebben is, hol a dolognak okai fekszenek. Azért, hogy valaki útazásában a Ligetekenn két három baglyot meg lát, nem állithatja hogy azon erdőnek ékesen szőlő madarai mind baglyok. A Nevelés, mond Vellériposzi; a Szüléknek érdemtől, vagy gyengeségektől függ. Kirotosz Várassának közepénn is lehet el zárt életet, és Falusi társaságot tsinálni. Az okosság, Atyai, Anyai érdem, mindenütt tehet szép erköltsők közt való nevelést. Legyen, Szivem! mond Tamiza, de előttem a Tapasztalás úgy mutat,¹²² hogy a Falusi nevelés szemérmesebb, vadabb, a hol mód nints; a Városi pedig bátrabb, és fajtalanabb... Nem egyáltalában szóllok, mintha sem itt, sem ott senkinek fel nevelt személlében ki fogás, külömbség nem volna: az esetnek többségéről van a kérdés. És arról, ha a sűrű ember tsoport, vagy a ritkább társaság között lakoznak é Emberi Nemzetünkben tisztább, és igazabb erköltsők?

A Mester felel, hogy valahol az emberek egymás közt temérdek sokasággal vannak, erköltsaik [47v] is több romlásnak vannak kitétetve. A szüntelen való társalkodásnál fogva, a Sűrű Lakosok egymásonn ögyvelegvén, mindenféle ösztönök és testi vágyódások szüntelen való gyakorlásban lévén, véghetetlen esetekre vetik őket. Magánosság sehol sem lévén, gondolkodásra, meg fontolásra való idő sint, ha külömben szobára nem kívánnya magát rejteni; honnan következik, hogy a Városi halandók bátor maga viseletűek, sok beszédűek, kik czifra mondásokhoz, pompás szavakhoz szoktatván magokat, a leg nagyobb dólgoakat is Váll¹²³ vonogatással, henyélve itélik, abban tartván üress nagyságokat, hogy szóval, hangal magokat minden nagy dolog valóságának felibe tegyék.

Nem egyáltalában! felel Vellériposzi – A Népes Városok, a leg nagyobb elméket, és erköltsöket szülték, nevelték e Világonn, mellyek az emberi Nemzetnek ditsősségére szolgáltak. Helyes! vissza szől a Mester; két, három száz ezer halandók közzül időrül időre, izrül izre egynehány nagy Ember fel szokta magát ütni, kik ott is foglatosságai által magánosan élnek.

¹²² mutat<ja>, hogy ¹²³ Váll [Átírással javítva ebből: váll]

Ezen beszédek, kit kit figyelmetességre hozván, Kukudoszi, Rutáripосzi a beszédből ki szorúlnak: egyik mély elmélkedést mutat, semmire se gondolván; a másik el kezd magában tsendesen 'songolni, ültében egyik lábát a más térdénn lógázní, és szemíeíel a padlásba nézní, úgy mutatván magát, mintha azon dólgoíonn réíenn keresztől ment vólna, mel-[48r]lyekenn amazok vetélkednek, de a mélyekre ő még életében sem gondolt semmit.

Elébb, tovább beszélve, a dolog mindég fellyebb feljebb emelkedik: az okosok öszve fútnak; igazságait ki erről, ki arról támogatja. Kukudoszi, Rútposzi¹²⁴ a Társasáígnak fenekére szállanak alá, mint bor közt a seprű, vagy olajban a Salak. Míel a beszédhez alatonyság, szemtelenség, eszetlenség nem férhetett, mesterségekből kifogytak; egyéb íránt pedig hívalkodások szorongattatásban esvén, kevélységek sebet kapott a miatt, hogy a Társaság, személlyeket feledékenyséíre vetette. Mind ketten egyszerre gondolják meg, hogy bosszút áljanak. Öszve sugnak, helyekből fel állanak, és egyik egy felé, másík más felé szállongva, az ajtó felé észre vehetetlenül szííóídnak.

Minden ember észre vette mit akarnak, de tetteket tapasztalni senki sem akarta. Ők el hitetvén magokkal, hogy láthatatlanul szóknek,¹²⁵ a palotáínn egy ínasnak meg hadgyák, hogy ha írántok szorgalmatoskodní fognak, mentséíekre legyen, míel mind ketten erős fej fájást kaptak.

El haladván az Udíartól, beszédeket arra fordítják, hogy bosszúállásoknak nagysága alól magokat mentsék. – Tudom, mond Rutáripосzi, hogy keservesen fog esní, de nem tehetek rólla – hadd érezzék. Képzelem, hozzá szóll Kukudoszi, mitsoda őííjőíngésbe [48v] lessz Tamíza, ha meg látja, hogy ott nem vagyúínn; de szenvedje ő ís fájííalmát, séíelmét, gyalázatját, ha az érdemes embereket betsúlní nem tudja! Mindég lehetetlenség vólt a Nagy Embereket a kitsínyeknek és tsekélyeknek által látní. – Ugy van, mond Rutáripосzi, ezek közt az ostobák közt az ember utóljára maga marad. Így kell nékík! Mitsoda véíes sebet ejt rajtok, majd ha kérdeznek, és nem leszúínn - Sajnálííom - de oka nem vagyok - mert az ígaz, hogy nagy ütés.

¹²⁴ Rútposzi [A kézírátban ítt e névíáltozat szerepel] ¹²⁵ szóknek [Átírással íavítva ebből: szóktek]

Azomban Tamizánál az ebédet fel adják, melyet szép renddel körül űnek. Szélllyel néz: két hely hijjánosit, mond: hárítsátok az üres székeket; azzal gazdálkodáshoz fognak, 's az asztal meg tsendül. Senki-nek sem ötlött elméjébe, hogy lett volna még szükség valakire.

Amazok otthon ebédet nem kapván, bosszúállásoknak elgondolását ették elméjekben, mellyel hasok meg nem elégedett. Végre Vendéglő házhoz mentek, hol ételeket, italokat fizetvén, önnön érdemeikből jól laktak. Kukudoszi tsak ugyan mondja, hogy Tamizát ezen sérelemért meg követi. Rutáripосzi ellenben esküvéssel térszen fogadást, hogy soha ezen alacsonyásra nem vetemedik. Meg határozzák, hogy estvéli Játékra a szokás szerint vissza mennyenek, mintha ebédjek ott lett volna; hadd pirúljon jobban ortzájok, úgymond, előttünk.

[49r] Az Ebéd vig kedvel ment. Tómiris Tariménes mellé esett: öröme szívérol ortzájára szökdösött fel, hol a nyájjasság, vigság, tréfa, játék, egymásra mosolyogtak. Tariménesnek szívérol érzései, 's elméjéről gondolatai ottan ottan úgy vetődtek fel benne, mint a tűzes vasra öntött viznek sebes gözi, mely magát sisterékelő habokkal lövi fel felé a futó Egekbe. Ő tsak feneketlen keservének, és búvának örvénnyeiben heverhetett volna, Tómiris pedig örült, nevetett, beszéllett, mulatott. Az Ifiú sebet kap azon, hogy mikor néki búhoz van kedve, amaz miért nevet: és fájdalmában annál alább merül: búsul, haragszik, 's nem eszik. Tómiris meg nem szünt magát úgy mutatni, mint a ki derült mosolygó Nap. Tariménes, mint az ilyenekben még tapasztalás nélkül való ember, nem látta, hogy amannak játékos kedvét, az ő előtte fel fedezett szerelme okozza; mely eset annak szolgál bizonyos jeléül, hogy ő is szerettetik; Sőt az Ifiú szépségnek kedvét, ő szomorúságot mutatván, magára nézve gúnyolásnak vette.

Tómiris, látván hogy nem eszik, kínálja. Nem kell, felel amaz. Ugy van, vissza szól a Szép – a szerelmesek asztalnál vagy semmit sem, vagy igen keveset szoktak enni. Tariménes egész mivoltával lángot vet... Mitsoda öldöklő sérelem? mond magában; kinom, szerelmem, szomjúságával szívemet emésztő kíván-[49v]ságom mulattságul szolgáljon néki? szomorúságomat látván, ha szeretne, nevetne?

Hányini, vetni kezdi magában, hogy mitsoda dolog a Szeretet, mely gyötrelmét gyönyörűségével együtt kezdi el? Mi benne a nyereség? Így több keserve van mint öröme, fel hagyok véle –

Tómiris kedvetlensége miatt végre meg únatkozván, mond, hogy gyanúságba esett: minden bizonnyal azért vagy oly szomorú, hogy nékem van szerentsém melletted ülni. Hogy lehessen meg érteni szeretetedet, ha akkor viseltetel leg nagyobb mordsággal, mikor a mellett vagy kit szájad vallása szerint imádol? Sajnállanám, mond Tomiris továbbá, ha csak szinelnéd magadat, és személyedben hitetőt kellene ismérnem. Én személyedet kedvellem, és akkor tanálok bennem okot az únalomra, mikor nem látlak. Hinnéd é hajlandóságotat irántad, ha véllem való létedben mindég halgatásban ülnék, és mordságot mutatnék?

Tómiris sem tudta még, hogy a Férfiú természetnek, mikor szerelemre ragadtatik, bolondságai mitsoda szörűek; kik gyakran tárgyak ellen csak azért vésznek búsulást, haragot, hogy miért nints egyedül szobájába, és miért jönnek bé oda olyan személyek, kiket onnan néki kizárni semmiképpen sem lehet: kiknek még havok a búsulásra, veszekedésre, gyakran fel tettzik, mely szerint egy szóban, mozdulásban, [50r] mosolyodásban, melyet szeretőjük tzél nélkül, ártatlanul követ el, nagy és fontos okot tanálnak arra, hogy pöffeszkedjenek, halgassanak, kimeredt szemekkel mindég egy helybe nézzenek, 's mozdulás nélkül üljenek; sem el nem távozván onnan, sem nem szólván semmit. Nem tudta, hogy a természet, magával való ütközet, hartz, és veszekedés nélkül nem szerethet, sem nem gyönyörködhetik.

Tariménes észre veszi, hogy búsulása, mely nálla erőltetés, Tomiris miatt van. Mitsoda bolondság, úgymond, miért kényszerittsem töllem való függésre? Ő, erre nem köteles... kedvével, nints kedvemhez köttelve... ha örömet érez, miért keseregjen barátságomért, mely iránt semmi tartozása nints? De meg egyez é az illendőséggel is, nyájjas társaságban, mikor vendég vagyok, asztal felett búsulni, mordságot mütatni? Ki köszöni? tartsd magadnak vadságotat, 's maradj otthon véle; ezt mondják.

Tariménes sok ilyen és egyéb okokkal hányván vetvén magát, végre egyenesen fel tanálja, hogy ha Tomiris nem vólna, semmi fájdalmat nem érezne; mely szerint tsupán csak azért búsul, haragszik, hogy szeret.

Hinni kezdi magában, hogy a szerelem oly dolog lehet, mely által az ember esztét vesztheti... hát – ne szerethessek úgy, hogy bolond ne legyek? mond végre magában...

[50v] Ezen vetélkedése után kedvére tanál, és vissza húzván emlékeztet Tomirisnek szavait, ki azért láttatig vigadni, hogy azzal van kit kedvell, magát ki derülésre hozza. Mitsoda eszetlen és vad értelem a gyönyörűségéből erőszakoson gyötrelmet tsinálni? Mikor nem látom, mond továbbá, látását szomjúzó vágyódásom emészsen; mikor látom, mikor mellette vagyok, búsúljak? Mikor örüljek hát, és minek szeressek?

Midőn ezen szavait végezné magában, Tomirisre veti szemeit, ki mély gondolkozásba süjvedve ül, nem eszik, és búsúl. Minden indúlatja lármába¹²⁶ jön; ide 's tova kapdos, beszél, mindenfelé tekinget... készíti Tomirist el hagyott kedvének elővételére, esküdven mellette sugva, hogy életre halálra, valami néki tettzésére volna, kész: ha pedig kedvetlensége állandóul meg marad, ő e földnek mélységénél sokkal mélyebb keserűségre száll alá. Tómiris nevetve fakad: hát hogy tettzik, úgymond, a viszontagság nélkül való fájdalom és szomorúság?

Tariménest el borítja a titkos gyalázat, tapasztalván hogy az életnek gyakorlásában egy Leánynak nállánál több esze van, kitől, jóllehet nagy okokkal nem él, elméjének vezéreltetni kellek, hogy általa bódogúlhasson. Eszerint Tomiris böltsességnek láttzik előtte és felette; kit, itélletének, szerelme segedelmére jöven, bálvánnyá teszen, hogy személyében tisztelettel [51r] imádja. Sehol sem tanál a Ifiú oly hamar, és könnyen imádandó érdemekre, mint tárgyában, kit termetiért, szépségéért, egyszóval testéért meg szeret. Tsak gyönyörűség legyen, az érdem nem hibázik; a kellemetesség pedig okossá teszen, ha velle birsz, mert mindent hozzád húz.

Tariménestnek, szivéről fel reppent kedve, szárnyait tsattogatva lebegett tekinteti körül: Ugy tettzett, hogy tömlöztbűl lép ki világosságra, és kötelei közzűl szabadul. Látta, hogy a nyájjasság sokkal hamarabb ismértkedet, mint a szomorúság. Beszédével oly játékra, tréfára és mulattságra veszi magát, mely által az asztali Sereget ottan ottan nevetésre fakasztja ki. Soha sem ejtett olyan szót, mely a szemérmetséget el pirulásba hozta volna;

¹²⁶ lármába [Az első betű átírással javítva]

sem senkit durvasággal meg nem vágott; sőt ha tsint tett, oly nemesenn, szelidenn, és elmésenn tette, hogy a kinn meg ejtette, az is örvendett néki, 's nevette. Ez a Társaság béli tréfás, és játékos mulattságnak igaz módja, hogy illetlenséggel, szemtelen vagy goromba szavakkal senki a közönséges kedvet meg honnyáskodásba és szemérembe ne¹²⁷ ejtse.

Végre Tariménes, Mester Kukumedoniással véshi magát kötődésre; mellyet mind eddig soha sem tett. Ez, annyira terjedt, hogy az ebédletét, nevetéssel, minden embernek fel függesztette: senki, sem rághatott, sem nyelhetett. E nagy zajban Tomiris [51v] Tariménesnek kezére tsap, mely tányérja mellett az asztalonn nyugodott; és magára reá tekintvén, szűnny meg, úgymond, hogy ehessünk. Az Ifiúnak egész vére testében, ez eset által egy szempillantásban meg fordult. A kezénn felejtett kezeknek újjait, újjaival, láthatatlanul, és gyengén megszorítja, melyre feleletet 's vissza szorítást kap. Tomiris ekkor bádjatt nézéssel tekint reá, félig el húnyt szemei kesergést mutatnak; ajakai pedig mosolygásban állottak; Ez az a tekintet, mely szívet mutat, 's szerelmet magyaráz!

Tariménes, egész testében meg sibbadt, és úgy tettett néki, mintha minden érzései szűnnyadásra hanyatlanának. Az egész asztalnál hirtelen tsendesség, és halgatás lön, melynek édes, és titkos okát tsak két szerelmében el szűnnyadt szív, és értelem tudta. Hová lett Tariménes? mondják mindenfelől... Hoszszú sohajtással ébred fel álmából; és a 'Sinat újra kezdődik.

Végre, az Ifiúnak tulajdonsága nagyon szembe tűnvén, Mester Uramat szorongatják susogó kérdésekkel, hogy Tariménesnek nevelése, tanulása, eddig való társalkodása mitsoda Királyi Városban, és Tudományok fészkeben lett volna? Egy pusztá Helységben, felel a Mester, annak erdejénn, mezejénn; több Falusi gyermekekkel együtt nyargalódzva, terepély fákra mászva; odvokból, madár fiakat szedve; semmi fenyi-[52r]ték, szoros függés alatt nem léve, és tanulásával szabad tetszésére hagyatva; olly helyenn, hol ha mindent ki tanult volna se tudna semmit.

Mester Uramnak ezen különös világosítása álmélkodást, nevetést és kételkedést okozván, faggatják, hogy tréfájátul el állva szóljon.

¹²⁷ ne [Az első betű átírással javítva]

Mester Kukumedóniásnak tekintetiből, formájából, és maga mutatásának módjából, semmi tudomány, böltesség nem tetszett ki. Tekinteti oly szint viselt, mintha mindég titkos tsintalanságokat fedezne szemei közt, mellyeket nézése, felére kimutatott. Egész emberi, és testi állapotjára, ha nevetéssel nem is, leg alább mosolyodás nélkül tekinteni, mesterséges küszködéssel esett. Innen lett, hogy a midőn tudománnyal, böltességgel beszélt, halgatóit mind annyiszor álmélkodásba hozta, kik tsaknem kéntelenítették benne önnön tapasztalásokat is tagadni.

Kumedóniás Mester Úr, mond Vellériposzi, valósággal úgy mutat, mintha keveset tudna, és a Világot játszódtatja, melynek ismérése elméjében nyugoszik. Meg határozott okból foly, mond Tariménés; azért mutat együgyű képet, viseletet, hogy tudománnya, okossága szűk számmal lévén benne, ha azokból szóll is, mivel senki sem vár tőle semmit, meg ütközést okozzon, és magát kevéssel nagyra emelhesse: ha a tsendes mértékletességnek halgató méltóságát, elstűjgedt mélységét, és nagy okainak fontos valóságát tekinteti-[52v]ben, módjában viselné, előre még, kit kit maga iránt figyelmetességre, és nagy fel tételekre hozna, melynek osztán a tapasztalás meg nem felelhetne. Valamikor szóllana, nagyot mutatván, mindenkor kitsinyedne; így pedig semmit sem mutatva, kitsinnyel is nevekedik. – E szerint Tariménés Mester Uramat latba ejtvén, rovására nagy nevetést okoz.

Helyes! mond a Mester 'Sinat közben: minekutánna már a nevetésnek lármája tsillapodik: fel fedezte okaimat; Én a böltességet magam viseletivel formámonn, képemenn nem erőltethetem. A tsekély tehetséget meg vallani, sem bűn, sem gyalázat. Valaki magát böltstnek mutatja, és tettével, beszédével magának segedelmére nem lehet, közönséges szánakozással vagy nevettséggel büntettetik. Örvendem rajta, ha azt, a mit mutatok, erköltsel és emberi vóltommal meg birhatom: jobb, ha ditséretemre, betsületemre tsalatkoznak meg bennem inkább, mint kinevettetésemre és gyalázatomra. Így is erköltsi erőm felett való mértékletességet kell szinemenn viselni, mivel oly Ifiúnak rendeltettem Vezérlő Lelkévé, ki idejét 's tehetségemet sokkal felül haladja, melyrül szerentsémre, maga semmit se tud; hire és akarátja nélkül győzedelmeskedvén másokonn is, rajtam is.

Néki könnyű semmit se mutatni, 's kedvességé-[53r]vel mindennek elég lenni, mivel fogantatását, születését, a bóldog Természet, áldott

kezeivel apolgatta, 's kedvességét, örömét, gyönyörűségét orrába, éltető Léleknek, önnön maga leheltette; de nekem önként semmi kedvességet nem adott; és ha személyem szennyvedtetik vagy tettzik, nem született érdem bennem, hanem keresmény. Ő, úgy van a Természettel, mint a gazdag házból született gyermek Annyának véghetetlen örökségeivel, kinek fejére jövedelem és kints, mint Zápor esső magától esik, melynél fogva magát ragyogó színben is könnyen mутathatja; többet jelent az, ki szüleitől semmit se kapván, Ország útjára születetik ki, honnan a tisztességes élethez szorgalmazatossággal, mesterséggel emeli fel magát. Én tanúlással, szölgálattal, küssollással jöttem ide, hol ülök; más egy lépéssel, mivel sorsának szerentséje, és a természet vitték kézen fogva Trónusára.

Éljen az Érdem! mond Velléri; Nem lehet az okosságot oly gödörbe düteni, hogy fenekéről talpra ne ugorjon ki.

Ebédől fel kelvén, az idő Sétálással, kertben való mulatással telik el; melly órák alatt Tómiris és Tariménes mind méjjebbenn méjjebben nekedtek egymásnak szívére. A pártütéssel el távozott Ifiak is el érkeznek. Békőszönéseknek szempillantásai alatt kétfelé bugdosó tekintetekenn olly savanyú vigyorgást [53v] mутattak, mellyel az erőlködés, az ábrázatot, kinnyában szokta rűttá festeni: mosolygások, fog vitsorgatásnak tettzett, honnan agyaroknak őszve tsapkodása hallatott. Érzésekkel ki ki tsendes halgatásba, és mértékletes tekintetbe helyheztetvén magát, Támizának szava hallatik egyedül, ezt mondván: Az Urak hol mulattak? Igen nagyon sajnál-lanám, ha most is olly nyájasságtól fosztották volna meg magokat látogatásomért, mellynek édességét az én házam nem adhatja... ha tudnám, magam küldeném ki innen az Urakat, hogy gyönyörűségek ne károsodjon.

Ah! Isten mentsen! felel Kukudoszi, sőt én botsánatot kérek – esedezem, könyörgöm, lábának nyomait tsókolva, hogy reánk ne haragudjon: bizony lehetetlen vólt az ebédet meg várnunk, olly változásba jöttünk! - Je! mitsoda? mond Támiza álmélkodással - hát nem lettek volna itt az Urak ebédenn? Valósággal úgy vettem, hogy tsak sétálásokból érkeznek többek után a kertemből - hogy eshetne meg, hogy az Urak nem léteket ne tapasztaljuk? Tomiris fiam! hát te sem sejtetted hogy az Urak nintsenek? Meg vallom, felel, hogy nem vóltam reá figyel-metességgel, és annyi közt hol létek, emlékezetembe nem jöhet.

Rutáriposzi ez alatt fél ódalt egy ablakba támaszkodván, egyik szemével ki nézve, másikkal bé felé forogva danolgatott magában dűnyögvé, és páltzájával lopvást tsizmája szárát ütögetve. Nem adnám a Világ birodalmáért, mond végre Rutáriposzi, hogy a mások asz-[54r]talanál nem ehetem, és enni sem tudok!¹²⁸ Az hogy Uram, felel a Mester, ez a magánn meg feszült gondolat, és Óriás mondás, a Világ birodalmával, keveset, vagy semmit sem szokott jelenteni; annyival inkább, mivel a másoknál való evésnek veszélyét könnyen lehet távoztatni: Így ezt meg tévén az Úr, olly bődög, mint az, ki Világgal bir, melly álmodni szokott birodalomra senkinek sints sem szüksége, sem tehetsége, mivel az emberi bődögságnak határán kívül van.

Az Úr, kitsoda? ha szabad kérdeni, vissza szöll Rutáriposz, mert én más hangonn is tudok beszélni. Tariménes fel kél, és orra hegyihez sétálva, szemébe nézve, mond, hogy: Mi is. Zűrzavar támad, mellynek fergetege közzül a két Ifiú, jobban jobban szilálódván, magát bútsúzás nélkül ki ragadja. Ez eset által a múlattság sebet kapván, minden Vendég el oszlik.

Vége a IV^{dik} Szakasznak.

¹²⁸ enni sem tudok! [Valószínűleg a másoló tollhibája, a helyes szöveg feltehetően: inni sem tudok!]

ÖTÖDIK SZAKASZ.

Tariménes, szállására érkezve, a bölts Trézéninek, szívét fel fedezi, hogy hányattatásai közt vezérlő tanácsával élhetne. Hogy szeressen úgy, mely szerint emberséget, betsületet ne sértsen, és erkölcsének meg aláztatást ne okozzon: mind ezekben kívánt oktattatni.

[54v] Óh szerető Fiam! mond a Bölts, a szerelem oly tűz, melyet emberi Nemednek fenn tartására táplál benned a természetnek fajzó ösztöne; mitsoda Törvény által köttessen meg hatalma? Ezen erőről a Böltsesség keveset szólhat, sem törvényt nem szabhat olyat, mely rajta átaljában győzedelmeskedhessen. Addig mehetek véled, hogy általa, magadnak vesztedre, szomszédodnak kárára, fájdalmára ne légy. Ne élj hát szerelmednek gyönyörűségeivel úgy, hogy erköltsődben, egésségedben pusztulj: azaz, asszonyt szeretvén, mértékletlenné, sem alatonnyá ne légy. A mértékletesség érzésednek tehetségeit tartja fenn, hogy javaiddal való élésednek gyönyörűségeit terjeszthesse ki életednek minden idejére. Soha se kívánni több gyönyörűséggel élni, mint a mennyit a benned élő Természet, magánn meg bir. Minek kívánnád kezéből minden javadat kis idő alatt kiszedni, hogy az által magadat erőltetve, érzéseidet tompulásba, véredet romlásba hozván derék idődnék napjaiban még, fájdalom, únalom emészten meg; mely sors, a halálnál annyiba keservesebb, hogy ebben semmiségedről nem tudsz, amabban pedig érzed, hogy halva vagy: azaz, élsz, vagy élni láttatol minden jónak érzése nélkül. Ez, magadra tartozik.

Ha más tekintetben a Szerelemnek bűnét, ártatlanságát, igazságát, gonoszságát kívánod ismérni, ne ter-[55r]mészetben keressed Fiam; mert ott reájok nem ismérsz; igazsága, és ösztöne közt el tévedsz; hanem Országló Rendeléseinkben visgáld, mellyek által az emberek törvényes lakás, és társaság alá vették magokat. Itt állapodgy meg, hogy néked a magad java igazság, ügyé? ha néked az, másnak is. Nem birhatod egyedülvaló hasznodra, mind a többi halandók ellen a Világnak igazságát. Nohát: károdra, fájdalmadra szolgál, ügyé, ha Házas korodban Feleségedet hívségedtől más elhódítja, és idegen vért hoz ágyadba. Valaki javaiddal meg lop, mellyek általad szereztetvén reád tartoznak, kérdésenn kívül való gonosz. A más társát, ha kedvedre, tettzésedre született, szere-

ted; mert ki változtathatja meg szívét, hogy rútból teremtsen magának szépet, és az előtte kellemetést tegye utállatossá, hogy hajlandósággal ne legyen iránta, és az által ne vétkezzen? Szeressed hát szerető Fiam! de ne bántsad ha rá mehettz, mert tolvajságot követz el a Törvény ellen.

A Leányok szintén úgy Szüleikre tartoznak; szeresd, de ne gyalázd¹²⁹ meg. Nem a szeretetben van a bűn, hanem a véle való, másoknak ártalmas, és gyalázatos élemben. A Szeretet magában szükséges ösztön, természet, és tsak akkor változik bűnre, mikor gonoszúl tészzen magának eleget: az az, olly tselekedetté lész, melly miatt szomszédjának szíve haldoklik.

Mindazonáltal úgy láttzik, hogy Férfiak, Asz-[55v]szonyok, akármelly Törvény, Vallás alatt éljenek, akármitsodás részeinn e Világnak; egymás között közre vannak eresztve; úgy forogván kézről kézre a gyönyörűség személyekben, és szüntelen változó kedvekben, mint a költség pénz.

A Szeretet nem ollyan, mint egyéb szembe tűnő gonoszság, melly a Léleknek titkos mardosást szül. Ha gyilkosságba esel, Lelked háborúba jön ellened, szivedet szaggatván: a Lopástól pedig, mint alacsony és utállatos vétéktől Nemes véred is el tilt örökre, mivel annak gyalázatja magad előtt is hóltig fojtogatná életedet; de kinek Lelke esik kétségbe, ha szeretője tsókolja, vagy karjai közzé veszi? Minden bűn, mellynek el követése a Lélek ellen mardosást nem szül, nehéz tilalmú dolog magában.

Óh szerető Apám! mond Tariménés, a szeretetnek leg hevesebb ösztönei között is távol legyen töllem örökre a tsalárdság. Valameddig testi kívánságaimnak meg elégitésére törvényes utakat, módokat nem tanálok, szomjúhozzanak. De lehetne é arra lépnem Tomirissel is? Mit tegyek, ha annak kétségével kell maradnom, hogy személyemenn kívül szíve idegen szerelemre is vetemedhetik? Nem lehetetlenség é még is a halandóknál, hogy Isteneik előtt, és nevekre tett fogadásokat meg szegjék? Ha Tómirisnek utolsó lehelletéig tartó tisztaságáról, hivségéről irántam minden kétségenn kívül meg nem nyúghatom,¹³⁰ nem jobb lenne é előre [56r] poklokra alá szállani, mint olly Feleséget másnak karjai között látni, kiben életemnek minden gyönyörűsége van meg határozva?

¹²⁹ gyalázd [Az ötödik betű átírással javítva] ¹³⁰ nyúghatom, [A szó után a kéziratban áthúzott függőleges vonal látható]

Minden fájdalma is, szerető Fiam! felel a Bölts. Akármely tárgyra tekintis, a fájdalomnak nagysága, mindenkor a gyönyörűségnek sokaságával mérkezik benne. Valamely dologban egyik sok, ellenkező része is annyi, ha fedre fordul. A hol nagy gyönyörűséged nints, ott fájdalomad se sok, ha károdra fordul is. Így, ha az Istenektől nagy gyönyörűségeket kívánsz magadnak, a nagy szenyvedésekre is el kell szivedet tökélleni, vagy életednek minden esetit hatalmad alá venni, mely dólgot az Istenek egy halandóra sem biznak, mivel egyenesen reájok tartozik.

Nem lehetetlenség hát, mond az Ifiú, hogy Tómiris házasságomban, rajtam kívül mást szeressen? Nem olly lehetetlen e dolognak eseti, mint a Világnak öszve rohanása, a Napnak setéttsége, vagy az Isteneknek halála? Ki tész rólla fogadást szerető Fiam! felel a Bölts. Kérdjed Isteneidet, a Természetet, és Tómirist, kik helyett én nem felelhetek... Így hát Tomirisben Elizeumomat keresvén, poklot is húzok utánna? Valamint a Végezés Könyvébe bé van írva, szerető Fiam! mellyet egyikünk sem lát, feleli a Bölts.

A Természetnek, és Gondviselésnek eszközei tsak oda terjednek ki, hogy emberek legyenek házasságban, vagy azonn kívül; osztán lássad te a többit fájdalomad és gyönyörűséged közt.

[56v] Midőn a Bölts ezen szavait mondaná, Árténistől parantsolatja érkezik,¹³¹ hogy Követtségbe készülne. Szomszédságában vala egy szélesen kiterjedett Birodalom, mellynek Királlya Buzorkámnak neveztetett. Hat száz esztendővel ez előtt vett vólt Khámkiku Totoposzbul magának Feleséget, mellynél fogva Buzorkám, mint annak vérében attól fogva ögyvelgő gyermeke, és most már emberi valóságában Világra jött Fia, Fiú ágat illető Országát, Totoposzt magának kívánnya. Igaz, mond, hogy hajdani Nagy Annya Leány ág vólt, de ő már Fiú, Arténis pedig Asszony, honnan következik, hogy Totoposz mint Fiúra reá tartozik. Hogy ha Arténis e nagy Igazságnak nem engedne, a Királyi Igazságoknak Okait fordítaná ellene, mellyek fegyverben, és vérontásban állanak.

Árténist, ezen kívánságnak rémitő bolondsága nevetésre fakasztotta vólna ki, ha a Háborúnak veszélye meg nem tartóztatja vala. Trézénit küldi el elébb, hogy Buzorkámnak értelmét venné ki, igazítaná el ügyében vilá-

¹³¹ <|>érkezik [Az első betű átírással javítva]

gosításaival; mindent elkövetvén a hadakozásnak el háritására, mely az Emberi Nemzetnek leg nagyobb Ostora, végre pedig tudósításával sijjetne Hazájába vissza térni.

Azomban Arténis Királyi Tanácsát egyben hivatja, mellynek Fejénn meg jelenvén székebe ül, és beszédét következtzőképpen kezdi:

[57r] Olly véres Fergeteg emelkedik ellenem, mond, mely életemnek kedves napjait minden örömtől meg fosztotta. A Nagy Buzorkámnak hatalma fenyeget. Ő isméri magát Totoposz Örökössének, személyemet vévén örökségénn el követett rablással való Uralkodónak.¹³² Hazátokat kéri hatalma alá; külömben, ha önként, hozzá való hivségből magatok magatokat jármába nem fogjátok, győzhetetlen fegyverével fogja győzedelmének Oszlopaihoz lántzolni életemeket.

Mivel tudom is, érzem is, hogy ti, Törvények által kívánjátok magatokat utolsó tsepp véretekig Hazátoknak Koronájához, Királyaéhoz kötni, azoknak határán kívül hatalmat magatok felibe nem kívántok. Buzorkámnak Uralkodása isméretes. Minden tettszése, és szabad gondolatja, valami fejében, nappal, vagy álmai között meg fordul, ellene álhatatlan hatalommal élő Törvény, jobbágyainak. Estvétől fogva éjtszakának idején tartanak Jajgádiának Törvényei reggelig, míg ágyából ki nem kél, és fejében újj gondolatok nem fordulnak meg.

Jobbágyai az Emberek sorába magokat nem számlálhatják, mivel benne, mint az iga barmokban, sorsok, állapotjok iránt, akarat nem tanáltatik; ott lévén életekkel, hol a mézsárszékre rendeltetett állatok, mellyekről a mézsáros határozza meg, mellyik, melly nap, 's mitsoda alkalmatosságra vágattasson le; hasonlók [57v] azon áldozatra rendeltetett Bárányokhoz, mellyek annak kezét nyalják, ki öldöklő késit torkokba szúrja. Minden ilyen Uralkodás gúnyolja az Igazságnak Szentségét; truttzolván az Isteneknek hatalmát, mellynek tsak egyedül kell határ nélkül valónak lenni, mivel örökké való Igazság, és tökéletes böltsesség által vezéreltetik: mely minden ki gondolható jóknak kútfeje.

¹³² Uralk<ó>odónak [A hatodik betű az ékezet áthúzásával javítva]

De célomat közelitem: Ismervén a határ nélkül való¹³³ kegyetlen¹³⁴ Hatalomnak¹³⁵ fel fuvalkodását, és dagályos kevésységét, el vagyok hitetve, hogy ha kívánságát nem tellyesítjük (legyen egyben, vagy másban) a dolog törésre jön. Őrizzen meg engemet az Isteneknek irántam való gondviselése, hogy magatok nélkül, abban való meg nyúgovásotok ellen életeteket vérbe keverjem; soha sem kívánván azon hatalommal e Hazának fájdalmat okozni, mellyet szerentségének előmozdítására, kezemre bízott. A ti véretek omlik, a ti vagyontok fogy: ti határozzátok hát meg a Háborút, melly rovasotokra megyen.

Nem kívánom különös Nevemnek ditsőségét igazságtalanúl és büszkeségből ki ontott véretekenn vásárolni. Mint Ember akarok Emberekenn Uralkodni; el hagyván Királyi széket ha Emberi forma alatt is csak barmokat látnék alatta, körülte, melynek szolgálatja az Uralkodót nem Atyának, hanem ragadozó Farkasnak mutatván, életét is nem ditsősséggel, [58r] hanem gyalázattal, utálattal fedezné.

Mitsoda vigasztalás olyan rabtól tiszteltetni, kinek torka lábam alatt van, és hóhéra lévén, Istennek imád azért, hogy jobban jobban ne fojto-gassam, mint az olyan szerentsétlen, ki gyilkosának, kinnyai közzül reménykedik, nevét magasztalván, csak hogy kevesebb kegyetlenséggel bánnyon velle.

Ezen szavai után, Buzorkámnak Levelét, mellyben tzélját, kívánságát fel fedezte, a Tanács elibe teszi ki, olvasásra:

„Én, Nagy Buzorkám, a Napnak Fia, a Hóldnak Öttse, a Tsillagoknak Báltya, Uraknak Ura, Fejedelmeknek Fejedelme, Királyoknak Királlya, Vitézeknek Vitézze, Óriásoknak Óriássza, Gigásoknak Gigássza, és Cyclops, Jajgádiának Örökösse, tellyes hatalmú Királlya; Kasztrakádiának Fejedelme; Kursokovdidúdnak, Borzodiának, Zodorodiának, Azovkordiának, Zabatsoposznak, 's a' t. Hertzege, Földes Ura, Királlya, Óriássza, Élete, Halála – Győzhetetlen hatalmamnak ki terjedéséből, fel emelt Királyi Székemnek hozzá járúlhatatlan magasságáról szóllok ki; egés-

¹³³ nélkül való [Beszúrás a lap szélén] ¹³⁴ való <...> kegyetlen [Javítás a törölt szó átírásával] ¹³⁵ Hatalomnak <kegyetlen> fel fuvalkodását

séget, töllem való félelmet, és függést kívánván Totoposz Asszonyának, a magát Királynak mondó Arténisnek!

Totoposznak Örökösse lévén, változhatatlan akaratomat iránta kimondom, így, hogy Királynak maga mondott Asszonya Arténis, azt birtokban botsássa; ha nem, Királyi Székemnek magasságáról, győzhetetlen hatalmammak [58v] karjait ki terjesztvén, fegyverrel boritom el Totoposzt úgy, mint az árkából ki bújdosott Tenger körülötte lévő Szigeteit. Vasba verem Kirotosz Várossának büszke Lakossait, kik Arténist tsak azért ismériek Asszonyoknak, hogy Nevében lehessenek Királyok, és Királynék alatta: kik Törvényekkel kötik meg hatalmát, szabad Uralkodónak hazudván ötet szemébe, midőn karjainn lántzaiknak terhét érzi. Mitsoda szánakozásra méltó Király az, ki valamikor akar, mind annyszor hatalmának eszközeit, jobbjait, rabjait kérdi, ha akarhat é, vagy nem? kinek éjjeli, nappali foglalatossága az, hogy Népének kedvét keresse, és mindég annak akaratja szerint parantsolván, magával eszetlenül hitesse el még is, hogy szabadon Uralkodik, és Királyi sorsal él? Mitsoda nyavalyás állapotban helyezettett Uralkodó az, kinek a parantsol, a kinn Uralkodik? Ur, Szólga, ugyan azon személyben lakozik, melly dolognak ijesztő képe az Uralkodás módját természet ellen valóvá teszi, mint az olly állat, melly rémitő formájával embert, oroszlánt, madarat mutat egyszerre.

A Királyokat Isteneink rendelték Uralkodásra, külömben azoknak akaratjok ellen hogy hághattak volna fel a Nemzeteknek fejekre? Hatalmunk alá vetették a Földnek Népét, úgy, mint juh nyájainkat. Valamint Jupiternek akaratjával a Királyok nem gántsolódhatnak, mivel menyköveit kezében tartja; úgy mi véllünk sem a magúnk Népe, mellyet hatalmúnknak tüze meg emészt.

[59r] Király é az, ki tsak annyiban Uralkodhatik, a mennyiben Népének kedvét keresheti? ki minden tselekedetiben azoktól függ, a kikenn Uralkodni láttatik? Mihent tselekedeti Népének nem tettzik, melly eszetlen szokott lenni, Királyi Neve füstöt vét; nem birván úgy is a Királyságból egyébbel annak hangjánál.

Isteneink úgy akarták, hogy a Nép, mint e Világnak dúló sokasága lántzon legyen, minket rendelvén feliekbe magok helyett, mivel nékik méltósá-

gok meg tiltja hogy magokat halandókkal közöljék. Ki kell az Emberi Nemzetnek elméjéből törölni hogy magáért, és nem Uralkodóiért volna teremtvé. Mi Királyok vérünkkel reájok nem tartozunk, mivel Isteneinktől származtunk. Egész Jajgádiában közönséges hír, hogy a Nagy Buzorkámot is, Királyi Annyának, Jupiter, tolvajúl tsinálta. Hát, nem minden földi ditsőség felett való ditsősség é Mennyei Fattyúnak, és Jupiter lopott Fiának lenni? Mi nem szentség, és igazság, ha az Istenek e földön azzá teszik? Bizonyosabb Királyság, és bátorságosabb Uralkodás a Népet örökre megkötni, mint kedvétől függeni.

Én azért vagyok gazdag, hogy Népem szegény; azért hatalmas, hogy Országaim rabok. A gazdagság, a Népet kevésbé, a Szabadság makatszá teszi; tedd szegénnyé, rabbá, 's Uralkodgy –

De Arténis Asszony ezen módokkal nem élén, [59v] nem Uralkodik, hanem szolgál; melly szerint Totoposznak Országá Király nélkül lévén, a Nagy Buzorkám magát Urának mondja ki.”¹³⁶

Ezen okoskodás módját a Tanács elméjére vevén, kevés vetélkedés után el végezi, hogy Arténis reá felelne, mellyre az Okoknak és Ellenvetéseknek kikeresésében Trézéni rendeltetik eszközül. Által adatik néki Buzorkámnak Levele más napig való fontolásra, mellynek válasszával a meg határozott időre elő áll, és a Felső Tanácsnak bémutatja, hol annak olvasásához fognak azonnal:

„Árténis Királyné a Nagy Buzorkámnak életet, és egészséget!

„Álmélkodással értjük, hogy a Nagy Buzorkám, mint Jupiternek Királyi Fattyá, Nappal, hólddal, tsillagokkal lévén Atyafiságban, mint Gigásoknak Gigássa, nem Egekenn, Óriásokonn, hanem Földönn, és Totoposznak közönséges Lakosinn kíván Uralkodni; melly tzéljának el-érésére egyedül hatalmára támaszkodik; fegyverében, és a Nép vérenek kiontásában keresvén igazságát, mellyet győzhetetlennek mond ki. Mi még Kirotoszban olly tudományt nem hirdettünk, melly által valamely Világi Uralkodó Hatalomnak győzhetetlenségét kívántuk volna meg állítani, egyedül

¹³⁶ [Buzorkám levelének végéről a kéziratban elmarad az idézőjel]

Istenekre hagyván e ditsősséget, kik egy Földi Hatalommal sem mentek olly kötésre, hogy azt mint magokat győzhetetlenné [60r] tegyék. Ezen fel fuvalkodott hang, azokat, kik vélle élnek, arra erőlteti, hogy vagy meg győzzék a Világot, vagy magokat közönséges nevettségre tegyék ki.

Valamikor az ember magának olly ditsősséget tulajdonít szóval, mely valóságánál fogva tehetségének határán kívül helyezettett, tsak arról hiteti el e Világot, hogy meg áradt¹³⁷ dőlyfősségétől el részegedett elméje, józan okosságának rendes útját el tévesztvén, magán kívül tévelyeg, mellyre nézve Mi, e Méltóságunkat, és töredékeny hatalmunkat gúnyoló nevezetet, Királyi Nevezeteink közül ki törlöttük.

A mi továbbá Uralkodásunknak szánakodásra méltó módját illeti: jelentem, hogy a Természet Országomban is szaporitván oktan állatokokat, és barmokat, semmi sem kényszerít reá hogy azokat emberekből tegyek. Miben tanálnék ditsősséget, ha tsak magam vólnék ember Totoposzban? ki áldozna méltóságomnak? ki ditsérné erköltseimnek jóságát? egyszóval, miben tanáltathatna örööm?

A rab, kéntelenségből ditsér, szolgál, és valamikor Urát áldja, mind annyiszor hazudik. Lehetetlen a Természetről sem barmaiban sem embe-reiben fel tenni, hogy a rabságot szeressék; de nem tsak nem szereti, hanem utálja. A mit az emberek utálnak, gyűlölnék, annak vesztére is törekednek; már, fel tévén, hogy az erő sokaságban áll, nem egy emberben; a kegyet-[60v]lenséget a Fejedelemben, a Fejedelmet a kegyetlen-ségben romlásra vezeti.

Árténisnek szive nem ollyan, mely ditsősségét, örömet, gyönyörűségét, Népének gyötrelmeiben keresse. Pokolbeli Lelkekre tartozik az oly meg elégedés, melly magát másoknak gyötrelmében találja fel; de azoknak sem szolgál vigasztalásokra, mivel sorsok általa nem könnyebbítettik.

Nem is igaz, hogy a melly Uralkodó gyönyörűségét, bődogságát Né-pének földhöz való verettetésében keresi, azt igazán el érhetné. Valaki ellen egy Ország fohászkodik, örömet nem érezhet. Uralkodás é az, hol az Uralkodáshoz senki sem szólhat azon kívül, kinek kormányja kezében van? hol minden embernek bé van dugva szája azon egyyenn kívül,

¹³⁷ meg áradt <dőlyfős> dőlyfősségétől

kinek egyedül áll hatalmában jobbágyait jármaikban mint bé fogott ökreit tsára, hajsza kiabálni, mellyeknek felelésre tehetségek nem lévén, testekben gőzölve, szájakat ki nyitva, nyelveket el nyújtva tekerik a hozzájuk kötött terhet.

Tsudálkozunk rajta, hogy a Nagy Buzorkám olyan raboknak Vitézi szolgálatokban bízik, kikben baromi sorsoknak védelmezésére semmi ok, ösztön nem tanáltathatik? kiknek újságért kell sohajtani, mivel lehetetlen az Uralkodás módjának változni, úgy, hogy általa ne nyerjenek.

Hadd járjon, ha a' kegyetlen, békességnek idejénn [61r] a Népnek testéből ki tsafart adónn, annak öldöklő eszközeit, azaz a Korona Fegyveres Katonáit fenn tartja, hogy Országát önnön erejével, s az által raboskodtassa: Legyen a Népnek hivsége is nevettség, mikor a bérben fogadott Katona annak kinzására elégnék lenni láttatik; de Háborúnak idejénn, a Népnek hivsége nem nevettség. A sem igaz, hogy a béres Katona, tsekély 'söldjáért, az Emberiségnek minden igazságaiból ki vetkezne.

A Természet, és annak józan Törvényei, halandóban Urat nem ismérnek. Szintén úgy érzi a Katona, ha a Hatalom, melly fizeti, kegyetlen, mint az, ki szánt, és¹³⁸ vét; bosszúságra fakadván ki szívében, hogy olyan Úr által kénytelen tápláltatni, kit utál. Mind egy, mind más részről háborúra határoztatik a bosszúállásnak ideje, hol a hivségtelenség magát a tsatában láthatatlanná teheti; és a Királyi Méltóságban, mellynek védelmére életének vesztével, tsekély fizetésért küldetik, halálos szúrásokat tehet. Ki jutalmazhatja a vért eléggé pénzzel, ha a halállal való szembe szökésre egyéb ösztön nints? A kinek hivsége pénzből áll, tsak addig tart, mig más többet nem ad. Egy Hadi Vezérnek meg vásárlott fösvényisége, a Koronát, mellynek őltalmára rendeltetett, hanyatlásban hozhatja.

Áldom a Végezéseket, hogy olly Uralkodóval kell hadakoznom, ki Népének hivségét, bódogságát tekintetben nem vévén, személyében hiszi meg győzedelmét, noha¹³⁹ hatalmának oszlopa Országának erejénn [61v] és hivségénn áll. Kétség kívül nem fordúlt még meg fejében a Nagy Buzorkámnak, hogy a Nép, Fejedelmét, mindenkor Hazájáért szereti, tsak annyiban lévén hozzá hiv, a mennyiben ő annak sorsához

¹³⁸ és [Beszúrás a lap szélén] ¹³⁹ noha [A harmadik betű átírással javítva]

igaz: hogy Király iránt, hiveség, Nemzetben Ország nélkül nem lehet; Ország pedig e Világonn olyan egy sints, mely valakit azon bódogtatlansággért szeressen, melyet néki okoz; mindég azzal kívánván szölgálatját jutalmazni, hogy jobban jobban terhelje és ostorozza.

Valamely Nemzet kegyetlen Uralkodás alatt hervad és abban nyúgodalmat tanál, mind tudatlan, ostoba, latsuha indulatokkal bir, és galád erköltsű; bódogságaért, ditsősségeért fáradni restelli; inkább szeretvén inségét, gyalázatját, semmiségét, mint házánál való alvásait el hadgya. De azzal se gondol, hogy Ura ki légyen, mivel látja, hogy alatsonyabb sorsra sem juthat. Senki sem fárad, ha nints miért; a rab Nemzet pedig otthon való alvásával többet nyér, mint ha azért öleti magát, hogy jármát örökké valóvá tegye; győzedelmekre segítvén vérenek ontásával azt, ki nyomorúlt életének állandó gyötrelmére szölgál. Így veréjtékkel adózik, és vérrel izzad, azért; hogy szabadúlásától, bódogságától önnön mivei által mindég messzebb messzebb távozhasson. Miért? hogy egy ember Világunknak minden tekintetben haszontalan lévén, veréjtékében és [62r] véreben feredhessen, egyedül bújálkodva annyi milliom szenyvedő embernek könyhúllatásai közt.

Nagyon hibáznám, ellenséget tanátsolva, ha tudnám, hogy a Kegyetlen és fel fuvalkodott hatalom jó tanátsot is tud el fogadni, vagy példából tanulhat; de én előre el vagyok arról hitetve, hogy értelmeknek ki nyilatkozását Jajgádiának Ura, félelemre magyarázza, mivel érzékeny igaz emberi szivből foly. Egy Despotnak sem tulajdona e Világonn, hogy a természetet érezze, és az emberséget meg hallja. Mindent el akarok követni, hogy Népemet vérenek ontásától menthessem, és tsak úgy bötátkozom belé, ha hozzám 's Hazájokhoz való hiveségek, a Nagy Búznak Méltóságos vad indulatainál fogva reá kényszeríteni fognak.

Hogy egy néhány száz esztendővel ez előtt Totoposznek Fejedelmi Nemzettségéből Jajgádiába Királyi Vér százmazott által, – lehet – de ha az Uralkodók közt, minden Férjhez menetel Országokat oszt széllyel, úgy egy Királyságra elégséges Tartomány sem marad sehol, többre szaporodván az Uralkodóknak száma, mint a Városoké; melynél fogva szüntelen vérengzevén egymás ellen, kényszerítettne az emberi Nemzet magát, élő világából ki vágni, tsak azért, hogy kiki tudhassa, melyik Despotnak

júhai közzé tartozik, ki (minekutánna ez, vérontásával magát számára meg tartotta) véle azt tehesse, mi néki tettik.

[62v] Végre, a magát nevettségesen győzhetetlennek mondó Buzorkámnak fel fuvalkodásában részünkről semmi félelem nem tanáztatván, ha ezen Levelünkre óhajtott válaszuk nem-jön, Országomnak Fegyveres Seregei a Nagy Buzornak múlhatatlanul tiszteletire fognak lenni.”

A Válasz e szerint olvastatván fel, meg határoztatik, hogy a Nagy Kámnak Levelével együtt az Orzágnak minden részeiben kihirdetessen: Meg hagyatik Trézéninek, hogy sebes menéssel sijjetne eljűtni. Táriménes, és Mester Kukumedóniás társúl adják melléje magokat, látni, és tudni kívánván Jajgádiának állapotját.

A Követ, társaival együtt, sebes postákkal tűnven útjann, egynehány napoknak el fojásával Jajgádiába meg érkezik. Izafadu Várossába jűtván, magát jelenti, ki a Nagy Kámnak Fő Tanátsához vezettetik.

Himhámhu,¹⁴⁰ Trézénit fel emelkedett méltósággal és mélységes gondolatokat rajzoló tekintettel fogadja. El rejtett értelmének titkai láttattak nézésében forogni, hol Tanátsosi rangjának méltósága, rabságával öszve ögyveledve borongottak szomorú ábrázatján.

Arténisnek válasszát olvassa, hogy annak fontolásával együtt a Nagy Buzornak tudósítást adhasson.

„Hát! bátorkodik, mond Humhámhu, Királynétok [63r] a Nagy Buzorkám ellen Táborban szállani? Nem látja é a külömbséget? Jól látja, felel Trézéni. A külömbség ez, hogy Jajgadia nyomorúságát; Arténis, Hazájának bódogságát védelmezi. Ő, mostani Sorsában Országának, Népének így beszélhet: Hiveim! Hazátoknak bódog, és Törvényes szabadságban élő Fiai! Fejedelmek, szolgálaim, barátim, Uralkodó Társaim! Az ellenség készül ellenetek. Bilintseket hoz kezeitekre, és békjó vasakat tsörget előtte. Öreg Atyáitok, Anyáitok, karjaitokon enyelgő gyermekeitek, bódogságotok, szabadságotok kiáltanak hozzátok! tűzetek ki alváshoz, vizetek el apadáshoz készül... Óltalmaztatok léteteket! Lehet é a Vitézi indulatnak nagyobb ösztöne?” Lehet é az emberek előtt kedvesebb Uralkodó, mint az, ki Országa bódogságának oka és eszköze?

¹⁴⁰ Himhámhu [A kéziratban itt e névváltozat szerepel]

Árténis, Országát Törvények által szabadságban hagyván, tetttségében sorsoktól fügven, nagyobb hatalommal Uralkodik, mint Buzorkám. Ő érte, parantsolatja nélkül tsak híradásra minden Népe fel kél, kinek tüze Vitézi indulattal ég. Ti, vas vesszővel hajtyátok Népeteket, hogy fegyverrel győzedelmeskedjen, mellynek látásától is irtózik. Mitsoda ösztönökkel gerjesztitek tüztét? mit mondotok néki? Szeressétek Buzorkámot, ki titeket nem szeret: ölessétek érte magatokat, hogy meg maradott életeteket, jútalom fejében továbbra is öldökölhessen. Mitsoda [63v] igazsága van reá Nagy Uratoknak, hogy Népe egyedülvaló létét önnön bódogságával ellenkezve, szeresse? El hittétek é, hogy benneteket ezenn a Világonn sajtóba tsafarván, halálotok után fog Elizeumnak halhatatlan bódogságával jútalmazni?

Te magad Óh Nagyságos Humhámhu! Fő Tanács vagy minden érdem, és emberség nélkül. Kegyetlen Uralkodó alatt igazságra, emberségre, böltseségre szükséged nints, nem is lehet. Kegyetlenségének vagy vak eszköze, fel emelt hatalmának hizelkedő rabja, kinek (ha jútalmaztatni kívánsz) hazudnod kell, – el veszvén szerentséddel, életeddel, ha az igazságnak és köz bódogságnak szolgálni kívánsz. Adhat é Méltóságod, rangod, hatalmad, szivednek örömet, ha véllek úgy, mint ember, nem élhetsz? ha tsak addig vagy, míg Despotod szemöldökét ellened öszve nem rántzolja? ha szerentsédet embertelenséggel, kegyetlenséggel, igazságtalansággal, hazugsággal, reszketéssel, hasonn tsúszással kell keresned, és fenn tartanod, mely annyival nagyobb keservedre 's meg aláztatásodra szolgál, hogy Lelked isméretinek ítélő széki előtt kellekik mind ezen alatsónyságokat, mint méltóságba helyeztetett halandó, el követned; szánakozásra indíttván magadban magad iránt, midőn a nálladnál kisebb sorsú, de bódogabb emberek Szerentsék Szerentséjének neveznek. Tanácsosi hivatalodnak ezek hát titkai, [64r] hogy erköltsődnek gyalázatját, melly a Természet előtt ortzapirúlással áll, e Világtól szomorú méltóságodnak fénnével fedezzed.

Árténist gyönyörűség, ditsősség szolgálni, mivel előtte igaz érdemek nélkül senki szerentsére nem léphet; melly szerint valakit hivatal, vagy rangbéli méltóságra kíván emelni, mind azt előljáróban arra kényszeríti, hogy emberséges ember legyen. Így, Uralkodása alatt, azok között kiket maga ismérhet, a jútalom és érdem egyet tesz.

Fordítsad el Buzorkámnak elméjét az Arténissel való Háborúról... ké-
méljed az embernek vérét, és e Kegyetlen alatt, életedben egyszer tégy
szolgálatot emberi Nemednek, ha eddig reá nem érhetél, melynek érde-
mével haláloznak óráján szomorú Lelkednek vigasztalásul szolgálhass.

Minekutánna Humhámhu ki nézte volna, hogy olyan emberrel van, ki
előtt az emberi dölgek közt sem ismételten eset, sem titok nintsen, abban
határozza meg értelmét, hogy szívét rejtegetni nem fogja, hogy azon
érzéseknek, és titkos fájdalmainak palástolására, haszontalanul, magát ne
erőltesse, mellyeket Trézéni úgy is lát. Ti szabad emberek! mond néki
Humhámhu, érezhetitek magatokat, és a Léleknek igazságairól vallást
tehettek. Beszédeteknek ereje, méltósága van, mivel a Természettel szaba-
donn tanátskozhattok, gondolkozhattok, és a hogy gondolkoztok úgy szól-
hattok. Nállunk az embe-[64v]ri érdemeknek méltósága meg aláztatásban
hever, hol a Természetnek igazságait lopvást kell gyakorolnunk, mindent
el követvén arra, hogy az igaz erkölcsöknek semmi jelenségét ne mütassuk.
Itt a nyomorúltakonn való szánakozás bűnnek ismértetik, és minden irán-
tok való jószágos tselekedet számkivetésben küldetett. Jajj annak, a ki irgal-
masságot, erkölcsi méltóságot, és szavában bátorságot mutat!

Én ugyan gazdagitva vagyok általa, de kenyeremet, fényemet szívemnek
szüntelen való titkos keservével fizetem, minden erőlködésemnél fogva
sem lévén tehetségemben, hogy a kezem alatt fohász kodó Természetnek
könyzeit szemeiből ki törölhessem. Kegyetlenség által kell jutalmat
érdemelnünk, mellytől a Lélek tsömört kap bennünk, és szüntelen való her-
vadásban sinlik. Szégyenelni kell magunkat a Természetnek Királyi Ítéző
széki előtt, hol az erkölcsöknek alatsónságát fedezni nem lehet.

Nem lehetek, óh Totoposznak Böltse! halandóságúnknak szolgálatjára
azon útonn, melyre vezetni kívánsz. Buzornak kedve ellen, halálos ve-
szedelme nélkül itt egy Tanáttsa sem szólhat. Mihent akaratját valaki helybe
nem hagyja, méltósága ellen szentségtörésbe esik. Ő, itt egyedül ember,
és bölt; hadgyuk hát magára.

Menny vissza a Válasszal, mellyet sijtetni fogok. Hatalmának és ke-
vélységének aranyas fellegeiben fogom maga meg hitt elméjét, remény-
ségét nyugtatni, készületeit tapasztalhatatlan módon hátrálva. Határ [65r]
nélkül való bizodalmban fogom el altatni. Te pedig óh szerentsés és

bölts Halandó! a békességnek reménységével szivedet ne tápláld; hanem haza érkezvén jelentsd Arténisnek, hogy szándékát mély titkokkal borítván bé, hadi seregeit tsendességgel indítsa ki, és kettőztetett lépésekkel sijjessen Jajgádiának határainn bé ütni.

Most térj vissza szállásodra; itt létedet megyek rettenetes indulatainak, és dagályos kevélységének fel fedezni. Óh! mennyivel könnyebb lenne előtte megjelenni, ha valóságos, és nem képzelt Isten volna!

Humhámhu ezen szavait végezve, Uránál magát bé jelenti; ki a választ általa el olvastatván, dühösségétől el fogattatik. Olly magát rángató szaggattatásokban láttatott lenni, mint a ki nehéz nyavalya törésben hánycódik, és veszett vérenek tűzét orránn szájánn jövő tajtékok közt, pőfögő lélekzettel, és makogó dünnöögésekkel túrja ki. Kevésben hibázott, hogy Tanátsossát a válasznak okául nem vette, 's mérgének fel nem áldozta. Végre, mint Vezuvius tűzét ki vetvén, vontató szavaival lassan bömbölve mondja ki rettentő parantsolatját, hogy Izafadu Várassának Népe a következő napon egyben gyűljön, melly sokaságnak közepette Királyi Székinek Egei fel emeltessenek, hol annak kiterült szárnyai alatt Trónusa 12 grádsok felibe helyheztessék, olly ragyogó kövekkel ki rakva, hogy a Napnak [65v] déli világát truttzolhassa. Ennek ditsősségéről kívánná akarátját ki mondani, mely által Arténisnek kellene meg emésztetni.

Másod nap Izafadunak egy véghetetlen épületébe minden Fő Rendei és Lakossai meg jelennek. Ki ül, ki áll, és e Nagy Sokaság között ollyan méjj tsendesség van, mint a halál; várakoznak, irtóznak, reszketnek. Néha néha hallatott egy erőszakos köhentés, mellyet kiki fojtogatni kívánt magában, hogy a Buzorkám méltóságának, személye nélkül ott lebegő árnyéka ellen is¹⁴¹ általa szentségtörésbe ne essen. A Háznak felső részében toloskodással érkezik egy csoport Udvari Szólga. Az ajtónyílásra mindenfelé mondja a susogás: Itt jön... no ehol jön... el tsillapodnak... nints. Idő telve a magas ajtónak nyílását ismét feszengetik – düllöngőznek, toloskodnak körülte – ehol jön a Nagy Buzor! sugdossa fülekről fülekre a reszkető félelem – Tanátsossainak egy része érkezett; ő pedig nem láttatik. Újra tsendesség lessz. Ismét zudulás hallatik – No most!

¹⁴¹ ellen <...> is [Egy szó törlése, javítás átírással]

most érkezik – mondják reszketve... nints... Hadi vezérei jútottak bé... minden el tsillapodik... Végre nagy tsattanással nyílik ki az ajtónak két szárnya... Az előre haladott Udvari Fő Kapitány toppant, és így kiált fel bömbölő torokkal: A Nagy Buzorkám közelget ide Ditsősségének Egeiből, hajoljatok meg! borúljatok le a porba! s ijedjétek alá mélységekre – enyészetek el!

[66r] Jobb, bal felől Udvarának ragyogó Népe, két szárnyakra terjed előtte, kiknek közepekből a Kám, magas Egei alá, Királyi székire telepedik fel. Előtte földre omlott Népe reszketett, és félt szemeit, fel emelt méltóságára vetni, halgatott, tsendesen lehellett, hogy orrának szusszanása se hallasson; szemeit pedig, mind bé húnyta. Buzorkám székének karjai közt nagyot fúj, 's következendőképpen szól:

„Én, Nagy Buzorkám, mond, Isteneiteknek Rokona...¹⁴² Júnónak Mostoha¹⁴³ Fia – Jupiternek Szent Fattyá, Napnak Hóldnak Testvére, és a Tsillagoknak¹⁴⁴ fényes Bátyya; Magasságoknak¹⁴⁵ Magassága, Erősségeknek Erőssége, Bástyáknak Bástyája, Tornyoknak Tornya, Kőszikláknek Kősziklája, Hegyeknek Hegye és végre, Menyköveknek Menyköve; a fellyebb már ki mondott Nagy és ismét Nagy Buzorkámhinkikükikám, adom tudtotokra, hogy Arténis, egy Kírotós Várossabéli Fejér tseléd, ki magát, értelmében tévelygven, Királynénak hirdeti, – bátorodik hatalmamot kissebbíteni, és méltóságomat gúnyolni; melyre nézve ellene álhatatlan akaratomnak vóltából parantsolom, hogy valaki fegyvert foghat, fel áljon, úgy, mint győzhetetlen hatalmamnak ize.

Egész Jajgádiának temérdek Országa Néma Természet, álló Valóság: tenger Népének pedig sokasága olyan földre dült Test, mellyet kiáltásom serkent fel, és parantsolatom Lelkesít. Tettzéseimnek határainn kívül érezni, gondolni, egy hatalmam alatt élő Rabnak sem szabad. Kirá-[66v]lyi Méltóságomat, székemet, jól tudjátok 's hiszitek, hogy mint Isteneiteknek Képe, nem választástokból, hanem egyenesen Kegyelmeiből birom. A ki ád, vehet is: de bátorkodik é valaki köztetek olly

¹⁴² Rokona [Javítva ebből: rokona] ¹⁴³ Mostoha [Javítva ebből: mostoha] ¹⁴⁴ Tsillagoknak [Javítva ebből: tsillagoknak] ¹⁴⁵ Magasságoknak [Javítva ebből: magasságoknak]

gondolatra jönni, hogy hatalmamat kezemből kiragadhassa? Én, ditsőségemnek Egeiből szóllok, parantsolok; ti pedig artzal földre borúlva hallgattok; hogy származna hát hatalmamnak kútfeje belölletek? Ha Mindenhatóságom¹⁴⁶ bennetek áll? ha ti adtátok, honnan lett, hogy véle nem élhettek, sem kezetekhez vissza nem vehetitek? Melyitek kételkedhetik tehát benne, hogy az Uralkodó Hatalom, és a Királyi Méltóságnak szentsége nem egyenesen Olympusról osztogatattatna?

Mi vagyunk a Halhatatlanoknak Tisztviselői e Földön: Mi általunk tellyesítettnek bé az Örök Végezések a Nemzetek sorsa iránt: Mi bennünk áldanak, és büntetnk benneteket Isteneitek; úgy hogy, Királyok nélkül Jupiter maga, emberi teremtséire nézve, önnön akaratját sem gyakorolhatná; Mi, Mi visszük azokat végre, Nevében. Ez okonn ma hirdetem ki előttetek tsalhatatlan szájamnak szentségével, hogy Nevezeteimhez még ez ujj, 's hozzám leg illendőbb nevet ragasztom *All Isten*: azaz, Jajgádiának Olimpuzsi Tisztartója, és halandó Mindenhatósága.

Fel keljetek tehát; szolgálatomban keresvén bődogságotokat... Miben lehetne szembe tűnőbb szerentsétek, ditsőségeitek, mint egyedül érettem életeteket adni, hogy [67r] az Isteneknek akaratját Uralkodásomban részetekre fenn tartátok? Hogy tudnátok meg nállam nélkül, hogy felölletek, Jupiter mit akar? hogy egyesülne akaratja, tettzése sorsotokkal? ki töröltetnétek a gondviselésnek könyvéből, mint olyan Nemzet, melyhez már az Istenek sem férhetnek, mivel nints felettek Buzorkám, azaz: *All Isten*; ki által Végezések bé tellyesülhessen. Így, a hol Királyok nintsenek, Istenek sintsenek, mivel nem láttzik hogy Végezések kiben dölgozna, és tettzések ki által tellyesedne.

Hogy büntethet benneteket Jupiter, ha Király nints? Maga nem szállhat alá Egeiből. Így, ostoroztatásokra nézve Uralkodó hatalom által büntet benneteket, mellyet szívünkben sugarlásai által igazgat. Már, ha kezemet, törvények által tarthatnátok kötvé, mint Arténisnek Totoposzbán, Jupiter, általam benneteket nem büntethetne; melyre nézve természet szerint való következés, józan okosság, és igazság ez, hogy mivel az Uralkodó, Jupiter akaratjának eszköze, hatalmának is határ nélkül valónak kell lenni;

¹⁴⁶ Mindenhatóságom [Javítva ebből: mindenhatóságom]

külömben emberek által köttetnének meg az Istenek magok, akaratjokban, és az örök Végezésék fel fordulnának, végbe nem mehetvén.

Hát? el szenyvedjék é az Istenek, hogy rajtok ti Uralkodjatok? Mi, korts Istenek, és emberek, Kámok, egy kezünkkel Egekben, más kezünkkel e földön tartózkodván, mi eszközölhetjük mind ezeket. Szájamnál füleitek vannak, az én fülemenn pedig Jupiternek szája nyúgoszik.

[67v] Mennyetek ti, hatalmamnak, méltóságomnak eszközi, személylyemnek Hivei! és hozzátok előmbe Totoposznak Vezérlő Férjfiait, Asszonyait vasban. Hazátokra, Nemzetetekre ne gondolatok; mert én vagyok Haza, Nép, Ország, és egész Jajgádia. A ki Országot szolgál, senkit se szolgál; és a ki milliomm embereknek kíván hivséget mutatni, semmit sem mutat. Így valaki a Haza szeretetről beszéllett, irt, mind el tévedt értelem vólt, és hóld világra mászó bolond. Gazdagságot, szegénységet, életet, halált én adok; bennem határoztatik meg minden; személyemben nézzétek magatokat, és hivségeiteknek egyetlen egy tárgyát. Bóldog! ki értem meg halhat és fáradhat!”

Ezen szavai után, Trónusáról le botsátkozik, és szobái közzé rejtezik, hová Humhámhu Tanátsossát magához hivatván, értelmét tudni kívány. Nintsen olly magát eltökéllett Despot, ki néha néha elméjében ne tétovázzon, és szívében ne rettegjen. Nem lehet a Természetnek igazságát büntetetlen raboskodtatni, sem az Isteneknek méltóságát magánn múto-gatni. Valaki ellenek szegzi magát, vagy gúnyolja őket, fájdalmat érez magában, mellyet úgy kíván felejteni, hogy eszét, hatalmával részegittse. Soha a Lelki isméretet az igazságonn és emberségenn kívül egyéb meg nem nyűgtatja, sem valóságos meg elégedésre nem hozhatja. Tudni kívánta Buzorkám is Tanátsossának értelmét, noha magát min-[68r]denre elégségesnek vallotta.

Humhámhu érkezik, ki két kezét mejjénn öszve fogva, Ura előtt méj-jenn meg hajlik: Óh Mindenható Kám! mond néki, Jajgádiának Felséges All-Istene, Országodnak irtóztató félelme, Jupiternek haragos Menyköve, e Világnak Szent Ütleke, és győzhetetlen Hatalom – te Egekig nyúlt Gigás! itt állok akaratodnak reszketéssel való meg értésére.

Lehet é, mond a Kám, Arténistől félni? Tudom, hogy Népemnek sokasága az Övét sokkal felül haladja: de azt is tudom, hogy ő Országának

bálvánnya, és a személye iránt való szeretet, Népének Szívében, határ nélkül való. Mitsoda eszközök által teszel bátorságban? Merre van győzedelmeknek útja? miben lenne hanyatlás? mi vihet előre? mi akadályoztathat? Szóllly!

Uram, All Isten! mond Humhámhu, rettenetes eset lenne Mindente-hetőségednek tehetetlenné lenni. Jóllehet erődnek fekvése, Országodnak Nagyságában, Népédnek temérdekségében Arténist sokkal felül haladja; de Népe kevély, meg átalkodott, maga meg hitt: mentül nagyobb akadályokra tanál, annál nagyobb tüzzel rohan. Nyereségének, győzedelmének haszna, ditsőssége magokra tartozik, mely dolog a Természetnek leg erősebb ösztöne, ők magokért tselekszik azt, a mit itt Népéd érted el követni hatalmadnak bottya által kényszerítettik. Ott magától gerjed a tűz, nekünk pedig szüntelen fűjni kell [68v] itt, hogy el ne aludjon, 's pislogjon. Nem lehet Arténist meg vetni, kit Országa¹⁴⁷ mint meg testesült Bóldogságát imád. Tanátsom ez: Ők bővebb tudósításra várván nem készülnek. Ugy mutattam magamat, hogy Istenséged ezen esztendőben még Táborban szállani nem akar... El kellett őket altatni, hogy e roppant sokaságnak készületit, erejét meg adhassuk. Hogy zűrzavar hamarsággal, győzedelmednek eszközeit meg ne gázoljuk. Arténisnek Népében szabadságának védelme, mindent kipótol; de nekünk más eszközökkel kell élni. Engedgy időt Uram! hadd állithassam elődbe hatalmadnak nagyságát.

Bóltességednek, hívségednek botsátom által; mond a Kám, erőmnek ki állását. Időt adok tettzésedre: vezéreljed, és készítsed miveimet. Egy Tartománynak Földes Urasága lessz szolgálatodnak bére. – Ezzel ki jön előlle, és Trézénit Udvarában találja.

„Nem távozhatom el, mond Arténisnek Bóltse. Vidd végbe érdemes Humhámhu, ki erköltseidre nézve Arténist érdemled Királynédnak – Vidd végbe, hogy a Nagy Buzorkámmal szóba jöhessek; hadd tapasztalhassam elméjét, tzélját; hadd ismerhessem okait, mellyek által arra ösztönöztetik, hogy ditsősségét, gyönyörűségét rabságotokban, nyomorúságotokban keresse; egyszóval hadd láthassam hogy mitsodás Fenevad a Kegyetlen Uralkodó.

¹⁴⁷ Országa<... > mint [A toldalék s egy szó törlése]

Trézéni arra törekedett, hogy túl Tanátsossánn a Kámnak tzéljaihoz maga férhetne tapasztalással. [69r] Tudta, hogy a Hatalomban való bizakodás, és dagályos méltóság az okosságot meg vakítja, mindent lehetővé tévéen magának. Nem titkol, mivel erejét győzhetetlennek hiszi; sőt ostoba kevélysége meg elégedését abban tanálja, ha szándékait ditsekedések közt beszélheti ki, hogy ellenségének előre félelmet okozzon. De ha rejtegetni kívánná is szándékait, a Bölts még is szívébe látna. Nem nehéz mive az okosságnak, kérdés, felelettel szép okoknak szolgáztatásával a nállánál gyengébb értelemnek el fedezett titkait a szívnek fenekéről világosságra fel hozni. A tudatlan a Tudós előtt, magát el nem rejtheti.

Minekutánna Trézéni ezen vágyódásánál fogva a meghallgattatásra engedelmet kapott vólna, a Kám előtt megjelenik. „Én vagyok, mond néki, Arténisnek hozzád botsátott Követje, Óh Nagy Buzor! Jajgádiának Világi All-Istene! Tudni jöttem okaidat, és ismérni szándékokat; esedezvén Isteneinknek, hagy az életünket fenyegető Veszedelemnek indító ösztöneit szivedből kitörülni méltóztassanak. Mi indít háborúra? Nem elégszik é meg halandó Szentséged Jajgádiának imádásával? Mit teszen a tisztelet azoktól, kiket birodalmadnak véghetelensége miatt sem hallhatsz, sem láthatsz? tsak azok éltethetnek ditsősséggel, kik előtted földre omlanak. Ha keletet, nyugotot, északot, délt bírnád is e Világnak végső határáig, testednek kitsinysége miatt vélle nem élhetnél. Miért vadászod azt annyi veszedelemmel, a mit gyönyörűségedre nem használhatsz? Olyan éhséget érzess é gyomrodban, hogy Or-[69v]szágaid, meg elégitésére elégségesek ne legyenek?

Vagy ditsősségednek, hírednek, nevednek kiterjesztéséért fáradsz? hol van a ditsősség kívánásának határa? Ha Arténis Országát el nyered, szomszédját kívánod: ha azt hatalmad alá veheted, odébb mégy... Nem lessz a Világ elégséges kívánságaidnak meg elégitésére; és mikor egészen el foglalod, arra fogod kérni Isteneidet, hogy több Világot teremtsenek ditsősségedre, mivel néked mint Embernek az nem elég, a mi nékik mint Isteneknek ditsősségeket, és örök Végezéseket meg határozta.

Hogy tartozzon az bődogságodra, a mi testednek érzéseit több gyönyörűségre nem viheti, mint a mellyel élni már tökéletes módgya és szabadsága van? Nem azonn igyekezz, hogy több több Országokat szerezz; hanem hogy természetedet kettőztesd és hármaztasd magadban.

Minek kívánod e Világnak eledelét, ha gyomrod csak annyi mint a másé? Minek akarnád gyönyörűségednek okait e Világnak végéig terjeszteni, hol nem lehett? gyönyörködhetel é ott, a hol nem vagy? Minek gyűjtöd az érzésre való tárgyakat, ha néked is a Természet érezni csak egy szívet adott, és nem ezereket? Ezer meg ezerszer többel bírván mint a mivel élhett, minek törekedel többre? hogy légy már vagyon által boldogabb? Népednek vesztével keresed? Ki talált valaha boldogságot az Emberi Nemzet Vérének ki ontásában?

Miért vagy Népednek Ura? csak azért, hogy nyo-[70r]morúságokat vélek soha egy szempillantásig is el ne felejtess? Hatalmadnak keménysége, Népednek fejét a porba hajtotta, és száját örökös némaságra átkozta. Nem tudhatják miért élnek, és kinek. Isteneiknek áldását, a Természetnek igazságait hatalmaddal töllök el rekeszted. Híjjában adnak az Egek bőv termést, mert gyümölteit Országodtól el veszed: híjjába teremtették Isteneid jabbágyaidat embereknek, mert állat sorsban szorongatod életeket: haszon-talan van okoskodások, mert véle nem élhetnek. Mint iga barmaid csak jármódot húzzák, 's hajtó ostorodat érzik meg tsapkodott testekenn. A vagy nem élhetnél é te szintén annyi eledellel, ditsérettel, pompával, ágyasokkal, ha jobbágyaid emberek vólnának is, mint Arténisnek szolgái?

Tégedet, – kegyelmezz Óh Nagy Buzorkám! (nem az én szájamnak vallása) Kirotósnak Népe Barmok Királyának nevez, mivel embereidet is sorsokra nézve azokká változtattad. Ezekkel kívánsz ellenünk győzedelmeskedni? Azért ontsák rabjaid érted Véreket, hogy szerentséjek legyen lántzaidat továbbá is kezeikenn, lábaikonn vontzolni? Artenis Törvények által uralkodik, és Jobbágyainak (:értelmedhez képest szállván:) minden tsepp vérek szolgálatjára van. Szüntelen örül, gyönyörködik ő is, népe is, hatalma pedig határ nélkül való, mivel szükségében életét, vagyonát,¹⁴⁸ érte, minden szolgája kedvvel és önként áldozza fel. Udvarának fényessége a tiédnél szebb: mulattsága ragyogóbb, társasága kedves, nyájjas; azomban Országá is boldog.

[70v] Rettegi, hogy földhöz vert Népedet, szabadulásának szomjú kívánsága, az elő fordúlt alkalmatosságban, Arténis Uralkodása alá ne

¹⁴⁸ vagyonát, <életét> érte

vigye által. El hitetted é magaddal, hogy az emberek életedet mint kiny-nyaiknak okát, bődoltságokonn felül helyheztek 's jobban szeretik?

Arténis nem készül, nem mozdul – el várja seregeidet; akkor kívánván az Isteneknek igazságát ártatlanságának védelmére ellened hivni.”¹⁴⁹

Menny el tanúlt Halandó! mond Buzorkám, mentsenek engemet az Istenek, hogy illy beszédes és Tudós halandókon Uralkodjam. Jaj annak a szabad Királyi Hatalomnak, mellynek Népe nagy tudománnyal bir, szüntelen tanul, és bőltsekedik! Mely azt hánytorgatja, hogy ő is ember, és Urának tselekedeteit elméjében fontolja. Valakinek parantsolat 's Hatalom által kell igazgattatni, annak tudományra sints szüksége. Elég néki azt érteni, mikor parantsolnak, és azt érezni mikor ütik. Az emberek ha szabadak, gonoszok; természetek hozza magával hogy kötve legyenek. Jobb egy gonosz legyen rajtok, mint ők mindnyájjan egymásonn.

Menny kevély szólga! ne okozz bennem kétséget, melly gondolkozásra kényszerítsen, és kedvemet únalomba ejtse. Nállunk gondolkozni nem szokás, mivel ez az életet fárasztja. Itt, minden gondolkozás, tudomány, [71r] parantsolás, és engedelmesség. Engem beszéd, szó, nem változtat. Vidd haza okaidat. Ha jobbágyom vólnál, szabad mondásidért most fejed nélkül maradnál. Köszönd hogy a Követeknek meg ölettetések, a Természetnek, Isteneknek, és egész Emberi Nemzetnek igazságai tiltották meg. Tudjad, hogy semmi féle Okokat el nem fogadok, és Arténist győzedelmemnek szekeréhez kötözöm. Valamit beszéltél, mind azokat érteni, sem tudtam, sem kívántam. Nem hajtod meg érteimeimet, mellyek már bennem meg rögzöttek, úgy, mint a mohosodott fának erősságai, hogyha kényszerited, törnek, nem hajlanak. Egynehány Hónapnak el telésével Seregeim nállatok lesznek, mig számlálhatatlan Népemnek sokasága rendbe vétetik.

Trézéni, válasszát meg értvén, szállására megyen; innen pedig Vendégeivel együtt a Várasonn ki sétált, hol Nemesi Karban lévő Férfiakat, Aszszonyokat jönni, menni sehol se találtak. A piatzok sokaság nélkül pusztát mutatnak: az Utzákban tsendesség lakozott. A Népek sepreje közzül jöttek, mentek némeljek, kiknek patkójok kopogása hallatott néhol az utszákon,

¹⁴⁹ [A kéziratban Trézéni beszédének végéről elmarad az idézőjel]

minden ezenkívül való hang zugás vagy 'sinat nélkül. Ugy tetszett, mintha a Városnak Főbb Rendű Lakossi kapuikat bé zárva mind aludnának. Azok, kik jöve, menve szemközt tanálkoztak, soha meg nem állapodtak, hogy egymás közt beszélgessenek; mintha mindenik félt volna a másikatól, sebes lépésekkel haladtak el egymás mellett. Ha valamelyiket Tariménes, és a Mester, [71v] tőlle való értekezésnek okáért közzülök meg állította, a leg gyanithatatlanabb¹⁵⁰ dologra is mind tsak így felelt: az Istenek tudják Uram, és a Nagy Buzorkám; ezzel sijjetve elmentek – Egész Váras felett a szomorú tsendesség borongott, utszái, piatszai pedig kietlenséget mutattak.

Lehetetlen volt az Útasoknak tapasztalásra menni. Az Épületeknél egyebet nem láttak. Hoszszas, únalmas kóválygások után szállásokra térnek vissza. E Váras, és Népe, mond Tariménes, az Isteneknek örökös átkok alatt kesereg, úgy látszik. Itt talán a Halandók még Annyok vérében¹⁵¹ való fogantatásokkor vészik a Természetből azt a bűnt, mellyért Világra jövéen, az ellenek meg búsúlt Istenek életeket halálokgig büntetik?

Óh szerető Fiam! felel Trézéni, hogyhogy lehetne a Természetben magában Jupiter ellen való bűn, minekelőtte még az élet általa tselekedetekre oszlana? Ha Jupiter a Néma Természetet is úgy alkotta, rendelte, hogy szüntelen való szentségtörés legyen ellene, azaz, bűn, mellyel igazsága sértegettetik, feleljen ő rólla, mint olyan mivéről, mellyet véghetetlen bőltessége, és mindenhatósága szült szabadon. Hiszed é, hogy a szabad hatalmú, és tetszésű Istenek magoknak gúnyoltatást, sérelmet, bosszúságot, és méltóságokban való meg tsűfoltatást teremtsenek? Mi kényszeritheti reá hatalmakat, hogy az emberekenn megaláztatás nélkül ne Uralkodhassanak? Ez a Nép a többinél nem bűnösebb, kik nállok bóldogabb sorsot élnek, [72r] sem közöttök a szülő Természet, nem más mint egyébűtt. Erőszak által nyomattattak meg, és minden vétkeket az Uralkodó Hatalom szüli, melly szüntelen bűnben találja őket; azért, hogy örökös büntetésekre magának okot találhasson.

Igy hát, mond Tariménes, a Nagy Kám ditsősségét ezeknek nyomorúságokban, 's gyönyörűségét fájdalmokban tanálja? Mitsoda szent hivatal!

¹⁵⁰ leg gyanithatatlanabb [Az utolsó szótag beszúrás a sorok közt] ¹⁵¹ Annyok <...> vérében [Egy szó (méhében?) törlése, majd javítás a szó átírásával]

fel kiált a Mester. De ha az Istenek, a Természet rendes útjának, és vak történeteknek nem engedvén, világi sorsunkat különös gondviselés, és irgalmasság által vezérlik, az illy rémitő állapotot hogy nézhetik? Ha ezek Kirofósznak Lakosinál nem bűnösebbek? ha az Istenek irgalmasok? ha igazak? ha ügyünket tekintik? ha több az Ember szemeik előtt, mint más állat? ha van bűn, melyet büntetnek; és ártatlanság, melyet jutalmaznak, óltalmaznak, merre láttzik? hol? és mibe gyakoroltatik itt? Jajgádiának Istenei alusznak, vagy hogy emberek vannak, azt, mint egyéb veszendő állatokat csak annyiba veszik!

Vagy az, hogy világi bűneiknek minden büntetését itt gyakorolják rajtok az Istenek? De így halálával, Jajgádia minden Lakosságának Elizeumba kell jutni; különben szörnyű esete, ki itt is büntettetik, amott sem jutalmaztatik, az Isteneket kegyetlenséggel vádolja; nem tanáltatván sorsokban sehol sem irgalom, sem kegyelem.

Más tekintetben, fel tenni, hogy egy Országnak Lakossa mind gonosztévő lenne, természet ellen van. Miért [72v] látszanak hát itt az Istenek szüntelen tsak menyköveikkel fel fegyverkezve? Miért kegyelmet, irgalmat soha sem mutatnak? Az az oka, felel Tariménés, hogy a Kegyetlen Uralkodók e földön, az Isteneiknek jóltévő kezeket az Egekben meg köthetik.

Ne botsátkozzatok szerető Fijam! mond a Bölts, a különös gondviselésnek titkaiba. Ha e Világnak sorsát, állapotját által láthatnátok? ha az Istenek természetit, Uralkodásokban meghatározott okait vizsgálhatnátok, felfedezhetnétek? magatok is Istenségek lennétek. A mit az Emberi értelem meg nem foghat, (mondtuk már) reá nem tartozik. Mihent a dolog tsak vélekedés; és érzésben, tapasztalásban, okoskodásban tsalhatatlan próbája nints, akár jobbra, akár balra düljön, egyre megy. Most menyünk Humhámhuhoz, kitől bútsút vévén, hogyjuk el itt e siralomnak helyét, hol az Emberi sorsot könyhullatás és meg aláztatás nélkül nézni nem lehet. Áldjuk jó Isteneinket, hogy nekünk Arténist, és Törvényeinket adták!

Trézéni többet ezekhez nem szóllott. Humhámhuhoz véllek együtt fel megyen. Szobájának egyik ajtaja nyitva lévén, más szobában lát bé, hol Zsinatot hall. Kérdésére, mond a Tanácsos, hogy ott a Királyi Korona Hertzeget tanitanák, nevelnék, kit melléje rendelt a Nagy Kám, hogy

oktatatása, nevelése a Fő Tanácsosnak szeme láttára legyen. Szabad bé menni, mond Humhámhu: töllem függ.

[73r] A szobába bé lépven, meg látják Tanitóját a Király finak, ki térdepel, és a kit játékból, Urfia, tanulása közben orr hegybe fritskáz. A tanúlt Hertzeg az idegeneket meg sejtven, oda szalad, és Mester Uramat a le térdepelésre játszódva kényszeríti, melyet ez, tisztességből meg téssen: Kis Hertzeg Klinklánkú, egy penna tsináló kést kivészen, hogy Kukumedóniásnak tisztos orrát mulattságból fel hasítván, rajta nevetessen. A midőn magát álmélkodással vissza vonja, és fel áll, mondja Humhámhu, hogy ez a Hertzeg Klinklánkúnak közönséges mulattsága. Valamelly szolgájának, vagy köz sorsú embernek kedve érkezik orrát fel hasgatni, véle ellenkezni nem szabad.

Ez Ifiúban, mond tovább, minekelőtte meg nevededne, a Királyi méltóságnak fel fuvalkodását, az Uralkodó Hatalomnak kegyetlenségét, minden magánn kívül való Halandónak megvetését szívébe kell ültetni, hogy a midőn emberkort ér, semmiféleképpen ne tudhassa hogy Ember.¹⁵² Oktattatása ez, hogy őtet az Istenek tsak parantsolni teremteték, mely tehetségnek, mivel véle születik, tudományra, böltsességre szüksége nints. Okosság melléje annyival inkább nem kívántatik, hogy akár jót, akár gonoszt parantsoljon, rabjai, kérdésenn kívül végbe vivén, tudatlansága veszedelmet sehogy sem okozhat. Az okosság, tudomány olyan Uralkodókra tartozik, kik Kegyelmesek, Törvényesek, és igazak is kívánnak néha néha lenni, de valahol már a Hata-[73v]lom oly magasságra emelkedett fel, hogy mindent tehet, Böltsnek is állithatja magát, mivel mindég a tartatik annak, a mit ő mond.

Ezen beszédek alatt a Hertzeg hol egyiknek, hol másiknak húzta ruháját, mely tselekedetinn maga mind annyiszor nevetett. A Vendégek tapasztalásokkal igen nagyon és hamar meg elégedvén, el bútsúznak; és Humhámhut okos Hertzegetskéjével együtt ott hagyják. Soha se hittem volna, mond Mester Kukumedoniás utjában, szüntelen tzimpáját tapogatva, hogy olyan Világba jussak, hol az embernek nem fejét, hanem orrát oktatják.

¹⁵² Ember [Javitva ebből: ember]

A Királyi Hertzegeket Jajgádiában arra tanították, hogy két, három nyelvet beszéljenek roszszúl, harmadában, negyedében a magokénn kívül, de rajta soha semmit se mondgyanak. Ezenkívül tántzoltak, musikáltak, lovaglottak, fegyverrel múltattak, szerelmeskedtek 's a' t.

Az érzés, mindég elől jár, és kívánságaival az Ifiúságnak idejét el foglalja. Mentül szabadabban tehet magának eleget, testi gyönyörűségeit annál nagyobb¹⁵³ gyakorlásba veszi: Így, a sziv mindég foglalatoskodván, a Lélek el marad. A szüntelen való érzés meg tiltja néki hogy gondolkozzon: Vagy, ha gondol is, tsak annyiban tselekszi, a mennyiben azok által bújaságának tehessen eleget, és testi gyönyörűségét képzelődéseivel kettőztethesse. Nem mondhatják néki, hogy a több emberek halandó társai: hogy ő azért bóldog mert amazok [74r] nyomorúttak: azért gazdag, hogy azok szegények; és hatalmában azért szabad, hogy jobbagyi rabok. Nem látja, hogy a Népnek vére, veréjtéke szentség, és olly dolog, melly néki Királyi hatalmát, gyönyörűségét szüli. Kitsinységétől fogva Uralkodáshoz, parantsoláshoz van szokva, melly szerint valamit vélle el követnek, mind kötelességnek isméri; úgy nézvén Népét, mint jüh seregeit, mellyek ő érte vagynak, hogy egye, és nem ő azokért. Ezeknek végre következesek az, hogy ha tettzésének ellentállanak, vagy kívánságának tellyesítését halogatják, méregre dühösségre ragadtatik; ebből kegyetlen-sége származik, mely által az Országnak fájdalma meg készül.

Tellyes hatalomban a gyermeki vágyódásnak is szabad útát engednek, a Felső Méltóságnak kevésységével táplálván makattságát. És hogy kedvében ne szorongattasson, semmiségek közt nevelik, mellyek néki mulattságúl szolgálnak. A Tudományokra nézve előtte reszkető kinos Mesterei, egynéhány tzifra kérdés, feleletre, elmésségre őket meg tanítják, mellyeknél fogva ifiúságában egy kis korig tsatsog, okoskodik; hogy osztán életének több napjaiban belölle semmi se legyen soha. Az Itélet tételnek ideje akkor érkezik hozzá, mikor már magáról semmit se tud.

Nintsen az Ifiú életnek szomorúbb esete, mint ha kívánságaiban soha sem szorongattatik, és szenyvedések alá nem esik. Szenyvedés szüli az elmékedést, elmékedés emeli fel a gondolatokat e Világnak viszon-

¹⁵³ nagyobb [Az első betű átírással javítva]

tagságaira, hol az emberi sorsot meg ismervén, erköltse, okossága szívében meg éled.

[74v] Meg tanították Jajgádiának örökösit arra, hogy méltóságoknak magasságáról rab szolgálakra alá, mitsoda pompás szavakkal beszéljenek semmit se mondva. Segedelemül szolgál, hogy némely Felső méltóságok, tudományt, böltsességet magokra nézve illetlenségnek vévén, kissebség nélkül eszetlenkedhetnek.

Trézéni e tapasztalását meg téve, társaival együtt sebes útnak indul. Buzorkámnak Fő Tanátsossát, minden ajándék nélkül igazságával, okaival meg nyerte, jöllehet Ura, szolgálatját Tartományokkal ajándékozta. Mit tész? úgymond, Trézéninek bútsúzása előtt. Akarmennyit adhat, mert tudja hogy jövedelme mindenkor kezébe marad; annyi adóval terhelvén Népét, hol a Földes Uri tartozásokra Tisztartói Fizetésnél egyéb nem marad. Alig lehet, a Szolgák, Tisztek fizetését pótolván, annyit nyerni, hogy az adott jószág fenn tartásának gondja nállam megjutalmaztasson. Nem azért ad ő jószágot, hogy véle valakit gazdagíttson, hanem tsak hasznos Tisztartókat keres magának általa, kik el ajándékozott szegény rabjainak adójokat a Királyi Kintsek közzé bé vihessék, mikor amazok nem fizethetik; ő pedig vegye meg magának az olly nyomorúltakonn, kiket ha szükségeknek idején maga nem táplál éhel hálnak meg. Azért ad ő jobbágyokat, hogy az Emberi kötelességet jótéteményben segedelemben mi gyakoroljuk irántok, néki pedig a sartzolásnál egyéb ne jusszon: hogy mikor ő őket éhel öli, mi tápláljuk.

[75r] Humhámhu ezen, és számtalan több okoknál fogva hajlandóságot kap a változásra. A fájdalmas sors, mindég újságért fohászkodik, mivel benne szabadulást, vagy leg alább könnyebséget vár; és tsak az ollyanok ragaszkodnak állapotjokhoz, kik annak annyi javával élnek, hogy változásában bizonyos veszteséget remélhetnek.

A Tanátsos, szívét el rejt; úgy vivén miveit, hogy a Kám, minden tölle ki telhető okosságával, vigyázásával is titkaihoz ne közelithessen. Foglalatosságainak tenger sokaságával borította bé magát. Valahányszor a Kám láttatta, vagy magához kívánta, mind annyszor emberekkel, dólgokkal vala környülvétetve. Könnyű volt dólgait úgy intézni, hogy azok által el boríttasson. Éjjeli nappali fáradságot mutatott, mely szerint a Kám maga olly vélekedésre jött, hogy hiv Tanátsossa faglalatosságaitól emésztetik meg.

De a Tanácsos előtte szorgalmatoskodván, Tartománnyaiban tölle távoly rendelkezései által végbe tudta vinni, hogy a dölgek erős akadályokba ütközzenek, oly szövevények közé fonattatván, melyeknek vékony szálai a Tanácsosonn kívül minden másnak láthatatlanok voltak. A Hivatalban való Embereknek ravaszságokat tsak a Bölts nézheti ki, melyet Világra hozni, okossága meg tiltja. A dolognak természeti, sok külömbkülömbféle színe, kötése, állapotja szerint olyan, hol [75v] a ravasz ember, mentségére magának mindenfelé egér útát nyit: gonoszságában igazságát meg állítja, és az igaz vádló áldozattá lessz. De tudjuk is a tapasztalásban, hogy a Bölts emberek vádat, árulást, vagy soha sem, vagy tsak elkerülhetetlen alkalmatosságokban tesznek.

Humhámhu, miveinek fel fedeztetésétől sem Ura előtt, sem a Nép közt nem félt. Minden mód, eszköz kezében lévén, tzéljának el-érésére is tsak okosság kellett. Lehetetlen volt Buzorkámnak oly gondolatra jönni, hogy tsalatasson. A kegyetlen Uralkodó, az Emberi természetben mindenkor tsak egy ösztönt keres – a félelmet, rettegést; el felejtkezvén benne a másik ösztönrül, melly szüntelen arra törekedik, hogy félelme alól magát szabadíthassa. Minden részre figyelmeztvén, tsak akkor van tsendesen, mikor segedelmére semmi módot nem lát.

Trézéni, sebes útján Hazájába el-érkezik, és mindent el követ, hogy Arténisnek Hadi Seregei öszve tóduljanak. E tzéltnak el-érésére, mig ő útazott, és Izafaduhu Fő Városban múlatozott is, az Ország, szüntelen való munkával foglalatzkodott.

Tariménes Mesterével együtt a Királynénál magát jelenteti, ki előtt, hozzá bé menvén, mond, hogy Hadi Seregeiben mostani ellensége ellen nekik is szolgálni engedné meg. Arténis ez ajánlást álmélgodással vévén: De hogy lehessen, mond neki, Koronánkért vért ontanod, néked, kinek bódogságodra még nem lehattünk: [76r] ki hozzánk, a közönséges emberségenn kívül, semmi hivséggel nem tartozol? Egyszóval: ezen Hazának Fia nem lévén, mi kötelez érette életedet szerentséltetni?

Óh Nagy Királyné! felel az Ifiú, az Igazságnak minden igaz Lélek Fia, szolgája; az ártatlanságnak, minden emberséges ember védelmező Angyala; az Érdemnek pedig valamennyi jó szív van, e Világnak egyik széletől fogva más széléig, mind hiv jobbágya, és örökös szolgája. Valaki érdemeidet

meg isméri, akármely Egek alatt született is, örökös Hiveddé lész. Nékem közelebből való kötelességem Hazám iránt van, ezenn túl az Emberi Nemzethez vagyok örökös hívtséggel kötötve, mely kötelesség által e Világnak lettem Polgára. Hol, és hogy tessek emberségemnek inkább eleget, mint egy oly Királynét az ellene költ kegyetlenség ellen védelmezve, ki az embereknek élő boldogságok, és az Igazságnak eleven képe? Meg hódoltatnák erköltsaid a Világot, ha mindenütt lehetnél, és ismértethetnél, mellyel, rajta Uralkodván, Isteneit is elfelejtetnéd, annyira tudnád boldogítani. Ki nem imád, a ki halandó társainak boldogságát szereti? Lehet é nagyobb ditsősségem, mint Arténisnek védelméért meghalni?

Akár tselekszünk valamit e Világban, akár nem, életünk mindenhogyan veszendő dolog marad. Óh! boldog, ki halálát világi miveinek ditsősségével koronázhatja! Mivel tegyem magamat nevezetesebbé, [76v] mint érted lett halálommal. Ne vedd szavamát hizelkedésnek, óh Te, Népednek Védelmező Angyala! Te tsupa érdem vagy; innen jön, hogy valaki hozzád beszéll, hizelkedni láttatik. Óh! engedd meg Ditső Artenis! hogy érted, vagy győzedelmeskedhessünk, vagy meg halhassunk!

Árténisnek szívét, örömeinek édes könnyei testében el borították, hallván egy idegennek ezen szavait, mellyekkel igaz erköltséinek a legditsőségesebb áldozatot tette. De még is meg fordúlván elméjében, ha vallyon nem valamely jutalom, szerentse által indítatik é, mellyet reméll, kérdi, hogy a háborúról életben vissza térvén, mitsoda jutalmat kívánna, mellyet akármi lenne, (az illendőségnek határában értetve) néki meg adna. Óh Ditső Arténis! Hazádnak Isten Asszonya! nem áll tehetségedben, hogy ha érted győzedelmeskedhetem, abból áradt vigasztalásomat, ditsősségemet pénzzel meg fizethesd. Semmi sem kell annál egyéb, hogy Mennyei Erkölsöknek áldoztam, ember társaimnak javakért hadakozva. És ha érted egy tsepp vért ontok ki, az az egy tsepp, nemessebb, érdemessebb fog lenni, mint mind a többi, melly testemben meg marad. Életemnek szükségére elég örökségem lévén, semmit kegyelmedtől egyebet el nem fogadok egy meg ditső szó, 's mosolygó tekintetenn kívül. Valamelly Király az alatta élő embereknek szüntelen való szerentséjek, szüntelen [77r] való jutalom is mindennek. Miért jutalmaznál? Azért hogy a Természetnek kintse, és az Emberi Nemzetnek gyönyörűsége vagy? Téged

jútalmazzanak hát azok, kiknek örömök él benned, és nem Te azokat, kik nállad nélkül tsak fél magok.

Mivel Arténis, Méltóságának Szentsége miatt érzékeny, és alázatossággal való köszönetre le nem botsátkozhatott, Rendeléseit általi kívánta Tariménesnek értésére adni, hogy hívségét mennyi tekintetben vette: Mennyi el óh bóldog Ifiú! mond néki, társaddal együtt; hólnap tettésünk tudotokra lessz: Szerentsés az olly Haza, ki hozzád hasonló Fiakat szül!

Midőn ezek előlle elmennének, jelentik hogy a Kirakades itt van – szállani akar – Árténis ezt meg értve, hamarsággal viteti őtet magába, ki már ekkor Trézénitől mindeneket meg tudott. Arténis – Királyné! mond a Vad; Totopósnak Jó Törvénye! Úgy hallom, hogy a szomszéd Tsoportok ellened készülnek, hogy azt is a mit nekem adtál, és a Te egyéb minden holmidat is tőlem, tölled el vegyék. Óh Jó Kirakades! meg vér az Ellenség, mond néki Arténis meg illetőde, s benne gyönyörködve.

Mitsoda Nemzettség van ollyan e Világonn, felel a Vad, melly Népedet meg verje? tsak azt kiáltja valaki, hogy Arténist bántják, mind meg dühödik, tűznek viznek megyen. Isteneid ellen is fel fegyverkez-[77v]tetheted őket. Hires Király, Nagy Ember Világotokban az a Jupiter, de itt ugyan ne kezdgyék ellened, mert azonn a magas Hegyenn se marad meg, a hol mondjátok hogy lakik. Most a fényes bőrű Uraid mind el halgattak; nem jádznak, nem vendégeskednek. A tarka fa leveleket el hányták, tsak halgatnak, gondolkodnak, jönnek, mennek; orrok hegyit fogva sétálnak, őszve állanak, susognak, meg el oszlanak; a gyapjas poszik ellenben kiáltanak, orditoznak, nyargalóznak, fogaikat is tsikorgatják, halálos fegyvereket szednek elő öldöklésre, mellyeket fustélyoknak neveznek; és olly dühösök érted, hogy ha kezeket hátra kötöztetted, fogokkal is el marják ellenségedet.

Azt jöttem mondani jámbor Arténis! hogy adass nékem ollyan Fustélyokat, és mellém egynehány bátor Legényt; nyugodgy meg abban, hogy a merre meg fordúlok vélek, ellenségednek bajt szerzek. Mind el megyünk! Magad maradsz az Asszonyokkal, gyermekekkel, Vénékkel. – Óh! maradj meg Te őrizetemre jó Kirakadesem! mond Arténis, ki lessz osztán

nékem¹⁵⁴ védelmem? – Nints e Világon nagyobb védelem mint Te vagy magadnak. Ki bánt? jobban féltik életedet ezek, mint a magokét. Soha sem isznak egy hörpöt, hogy életednek hosszát ne kívánnyák. Egy korty le nem száll torkokonn, hogy egésségedért ne kiábáljanak Isteneik-[78r]hez: és ha ezek meg halgatják őket, örökké laksz itt mint a Kő szikla, és szinte úgy el nem múlsz soha.

Ha el mégy Kirakadesem! mond Arténis, és ellenségem meg vered, haza jövedeledben száz marhával ajándékozlak. Minek? vissza szől a Vad; Ajándékozz hát hasakat is hozzá, mert egy hassal azt sem győzőm enni a mit adtál. Nékem, ha magam nem keresem, semmi dőlgom nints, még is készen az élelmem. Meg úntam kezéd alatt a Bóldogságot; hol tsak a heverés fáraszt el. Sem magamat, sem Vagyonaimat nem bántya senki. Itt, a szenyved, a ki vesztegető, gonosztévő, élhetetlen, vagy szavatok nem fogadja. Köszönnye magának. Soha se hittem volna, hogy az emberi természet, magát illy bátorságra és tsendességre vehesse. Az únalom restséget okoz itt. El megyek ellenségeidre, hogy ki jár hassam magamat, és meg szolgálhassam néked is jámbor Királyné hogy tartassz!

Vége a IV^{dik} Könyvnek.

¹⁵⁴ nékem [A harmadik és negyedik betűt tintafolt takarja]

[80r] TARIMÉNES ÚTAZÁSA.

ÖTÖDIK KÖNYV.¹

¹ A 78v, 79r és 79v lapok a negyedik és ötödik könyvet magában foglaló kéziratot kötetben üresen maradnak. A cím végig nagybetűvel.

[81r] TARIMÉNES ÚTAZÁSA.

ÖTÖDIK KÖNYV.

ELSŐ SZAKASZ.²

Árténisnek Hadi Seregei, Kirótósznak kies térségénn egyben gyűlnek. A gyalogság fényes Fegyvere, a mosolygó Napnak világa közt úgy láttzott, mint a Tengernek düllöngő habja, mely a tiszta Déli Égnek tűzét hajlásai közt ragyogtatja. A Lovas Seregek, szakaszonként egyfelől, más felől is a messze kiterjedett látásnak határában mint darabos setét fellegek tolódtak tsoportra. El érkezésekkel a Fő Kapitányok Szipiopoli, és Fábionoposzi veszik szakaszaikat rendbe, sorjára állítván tsoportjaikat, mellynek hosszát egyik szárnyától fogva másikáig, a Látásnak határa bé nem foghatta. A Vezéreknek kiáltozások, dob szó, trombita harsogás, a Lovaknak lármás nyerítések, nyargalódzásoknak dőbörgése töltötték el Kirotosznak Egeit. E tsatára készült láрма a Vitézeknek sziveket fel emelte, mellytől mejjek ki dagadt; úgyhogy ingeiknek állók alatt reszkető fodraikon, véreknek ütését szemlélni, és olvasni lehetett. Tekintetekben a Diadalomnak méltósága láttzatott, [81v] tagjaikat pedig a hartzra ragadó indulat reszkettette, melly véreknek tüze közt élő ereikben futosott fel 's alá. A Seregek homloka előtt lévő Vezér Tisztek ki vont ragyogó Kardjaikkal jobbra balra mutogatván, nyerítő paripaikkon sebes nyargalások közt láttattak hol erre, hol arra tűnni, és a Látás határából ki enyészni.

Midőn ekképpen el rendeltette az egész Had pompával állana, 's végre meg tsendesedne, Kirotosz Várassának Bástyáiról az ágyúknak fáradt bögeése érkezik fülekbe. Azonnal Vezér szó kiáltás hallatik, mely szájról szájra szalad a sornak végéig. A gyalogság földönn nyugodott fegyverét zörgéssel, tsapkodással kapkodja fel vállára; egyenes állásra húzza ki testét, és sorokra szorúl. A Lovasság, ögyeleg, kavarog, állong, forog, tsendesedik,

² A cím és a fejezetcím között teljes sorszélességben egy egyenes és egy hullámos vonal található.

és sorjában végre meg áll. Hallgatásban jön ezen rettentő sokaság, úgy állván szó és mozdulás nélkül, mintha őket az Istenek érzékenységeikből ki vetkeztetve³ bálványokká változtatták volna.

Szemlélik távolról, hogy por fellegek emelik fel magokat az útonn, mellyek körül a nyargaló Katonáknak magass bokrétaik lökdösik magokat fel, le, a Napnak világa között. Az ágyúknak zugása mind inkább inkább hallatott, és kettőztetett. Közzeledik a láрма tsattogás, döbörgés. Ehol jön! kiáltják mindenfelé, itt jön az Udvar! – a Királyné – Arténis érkezik... ehol van. Valamely arra ki rendeltetett Vitéz egy halomra szalad fel – jelt ad – – egy tsoportnak Fegyvere tü-[82r]zet ad,: mellyre a Föld meg rázkodik. Ismét, meg ismét... azzal méjj tsendesség lessz.

El érkezik Arténis, Udvarával. Asszonyai, Tanácsossai velle együtt szekerekiből le szállanak. Egy paripát vezetnek elibe olly ragyogó készülettel, mellyenn túl sem kints, sem emberi találmány nem mehet. Arténis, karika nyergére fel ül – – a Korona szoritja homlokát, mellynek kiseded formája ékesen lévén fejére helyheztetve, szépségét kettőztette. Vállainn a Királyi palást függött, kezében pedig az Ország kardja tündöklött, melly a Korona szentségére, és eszközeire tartozott. Az álló Seregnek közepénn, egy azon alkalmatosságra ki nézett dombotskára fel léptet, honnan mindenfelé ki láttzik... Nézi a Had – – hallgat. A Királyné meg áll, és egy sohajtása után fel szóval, beszédét így kezdi:

„Kedves Vitézim, Hiveim, Hazám fiai, Barátim! E Világ sorsának forgandósága között el jött az a bizonyágtétel, melly életünket hiteti el arról, hogy a legtörvényesebb, igazabb, ártatlanabb Uralkodás is ellenségek nélkül e Földönn nem lehet.

Minden ízem reszket, hogy testeteket erőszakos halálra, vérontásra kell botsátanom; de hol lehet a Hartznak bizonyosabb, igazabb helye, mint életünknek védelmében az olly erőszakos ellen, ki azon javakat, mellyek boldogságunknak eszközei, határ nélkül való vágyódásainak, és dőlyfősségének kívánnya fel áldozni: ki, nem azért hódoltat, hogy több halandók boldogításának ter-[82v]hét kívánja vállaira szedni; hanem hogy több embernek gyötrettetésében kettőztethesse örömét. Bizony-

³ vetkeztetve [A harmadik betű beszúrással pótolva]

ságúl hívom az Isteneket, hogy ha mostani háborútoknak én vagyok oka, életemet soha semmiben se szerentséltessék!

De sorsotokra gondolván, háborútok, előttetek, terhes nem lehet. Bennetek él ösztöne, indító oka, heve, tüze, ereje, bátorsága, Vitézsége, szentsége, és nem én bennem külön. Nem azt kérem, hogy Arténisért egyedül ontsátok véretek, hanem magatokért, és Királynétokért, kibenszerentsétek, és törvényes szabadságotok lakozik. Nézzétek a hegyes tört, melyet Nemzeteteknek testére tettek: hallgassátok a vas béklyóknak, bilintseknek tsörgéseket, mellyekkel szabad életetek felé közelgetnek: tekintétek a setét Tömlöztnek torkát, mely tátva van már ellenetek, hogy számotokra világi pokol lehessen. Nézzétek kereseteket egy olly kegyetlennek kezében, ki hogy számára szükségtelen veréjtétekben torkig feredhessen, titeket éjjeli, nappali fáradtságaitok közt éhséggel szorongat: ki, ha igazságotokat bátorokdtk előtte mondani, földhöz üt:⁴ ha kértek, fohászkodtk előtte, nevet; és ha kötelességére intitek, meg ölet. Haldokló Hazátok sohajt segedelmetekért!”⁵

Ezen szavaira fel emeltetésben jelenik meg mellette a tetőnn egy szűz, gyászos palásttal bé borítva, halavány, könnyező ortzával a Föld felé nézve, haja körülötte szélyvel eresztve; kinek két kezében egy fekete bársony párnánn a Korona mássa, Királyi páltza, kard, tzímer, [83r] öszve töredeazve, és rakásba hányva láttattak. A párnának széliről tsüngött földig egy gyászos zászló, közepe ég szint mutatván, hová a Királynénak Koporsója vólt festve, mellynek végínél egy szűz, szemeit el fedezve ült, és végére borúlva, mint a Hazának siralmas képe, halálánn kesergett. Az Országnak Fiai e szomorú ábrázatot nem nézhetvén, szemeiket el fordították. Az indúlatnak rendkívülvalósága érzéketlenségre láttatott őket hozni. Ugy tettzett, hogy véreknek forgása meg állott, és a szívek nem dobban. E tsendesség alatt, az Ország siralmas képe előllők el tűnik.

Lássátok hát, mond a Királyné továbbá, és érezzétek magatokban e mostani hadakozásra⁶ való ösztöneiteket – Emeljétek fel szíveteket a győzelemnek ditsősségére, jutalmára... Mit érzetek, ha ezzel koronázva jőttök

⁴ üt [Javitva ebből: üt] ⁵ Arténis szózatának csupán a kezdetét jelöli a kéziratban idéző-jel. ⁶ hadakozásra [Az utolsó két betű elmosódva]

vissza édes Hazátokba, bódogságotoknak kies mezejére? mikor öreg Szü-
léitek, édes Atyáitok tántorgó lépésekkel, ki terjesztett karokkal könyhül-
latásoktól ortzajok el borittatva közelitenek hozzátok, mikor vállaitokonn
keresztül ölelve, nyakatokonn tsüngve zokognak; és érettek ditsősséggel
meg tett szölgálatotokat köszönik? Mit éreztek, mikor neveletlen kis
Ötséitek, hügaitok, térdeiteket által ölelve ugrándoznak körülöttetek, örven-
dezhén életeteknek? Nézték reájok, kik sorsokat még nem ismérhetik. Ti
gondoljátok titkon helyettek szavaikat! Óh ti ártatlanok! vajha tudnátok,
mitsoda szenyvedésektől mentettük életeteket! szegények! hová lettetek
vólna? Szíveteknek édes keservétől el borit-[83v]tatva vészitek őket karjai-
tokra; tsókoljátok, könnyezitek sorsokat; mely mélységes érzéseitekről ők
semmit sem tudva, öleitekben örömmel tsevegnek; köntöseitekenn kapa-
rászva, 's tölletek tudakozva, hogy hát ez, hát az minek ott,⁷ minek itt? mi-
tsoda ez? mitsoda az? Mitsoda Mennyei meg elégedés Nemes Lelketekben!

Mit érez szíveteknek kevésége, mikor a Világnak ezen része győze-
delmeteknek ditsősségével fog hangzani? Vallyon rab Nemzetnek légyen
é ez tulajdona a szabad Országok felett, hogy rajtatok is Jajgádiának
foglyai győzedelmeskedjenek? Nem fog é tettzeni, midőn utzáinkon
sétálva, minden ablakról néznek, 's meg hajolnak méjj tisztelettel előt-
tetek? midőn Játéknéző helyeinkenn megjelenésetek közönséges tap-
solást, és éljen! éljen kiáltást indít, okoz, mindenfelé?

Ha pedig le verettetnétek! Óh rettentő gondolat! melyet hinnem,
szívemnek öszve szakadása nélkül nem lehet – vissza érkezésetekkel tsak
hideg tetemeimet találnátok;⁸ e szomorú és örökös bútsúzást olvasván
halavány ajakimonn: *Nints Arténis többé! inkább le szállott önként halá-
lába, mint Hazája romlásának idején túl éljen.* – Ezen szavaira az egész
halgató Sokaság keserves sirásra fakadt ki. A gyalogok fegyvereket le-
eresztve szemeiket földnek szegeztek, mellynek színét könyhullatásoknak
záporával áztatták: a Lovonn ülő Vitézek, keszkenőjüket zsebjeikből ki-
kapdosták, és azokkal ortzajokat fedezve, kezeikre borúlva, zokogtak.

A Királyné ez alatt magát sijnjettiséggel szeke-[84r]rere vetvén, kesz-
kenőjébe borúlt, mellyel a Sokaságtól keservét fedezni magát erőltette.

⁷ ott [Az első betű átírással javítva] ⁸ találnátok [Az első betű átírással javítva]

Sebes vágatva ragadják a Váras felé, hol kevés szempillantások alatt a Nézők szeméből ki tűnik. Meg érkezvén, szobájába sijjettséggel megyen fel, hol magára zárkozik, székére dül, s' össze kaptsolt kezeit Egekre emelvén fel, keservesen sir. Minekutánna fájdalma enyhült, térdre állott, következőképpen esedezvén az Isteneknek:

„Óh Jupiter! ti, Olimpusnak, és Egeinknek halhatatlan Lakosi! méltóztassatok ditsősségeteknek magasságáról egy lábaitok zsámolyánál esedező halandónak foháskodásait meg hallani. Jupiter! tekints alá Egeidből: nézd hová ment Világod, hol egy kegyetlen, igazságtalan ember kívánságának lehet annyi ezer ártatlan Lakos véres áldozatjává. Te vagy az Igazságnak kútfeje, az ártatlanságnak védelme, Te igazgatod Világunknak eseteit: Te határozod meg az Országoknak, Nemzeteknek sorsát; Nem tsak, de minden oktalan állat, és minden okos halandó gondviselésed, és vezérlésed alatt van. Igazságodat, nem irgalmadat kérem! tekints alá ügyemre, és ha e Vér ontásnak okául engemet tanálsz, büntess; ha nem, óltalmaz. Lehetetlen, ha igaz Isten vagy, az igazságot nem szeretned. Minek óltottad volna szívünkbe, ha magad utálnád, vagy meg vetnéd? Ha ártatlanságunkban Mindenhatóságodnál védelmet, segedelmet nem lelhetünk, minek füstöljenek óltáraink ditsősségedre?

Miért legyünk igazak, ha a hamisságnál érzékenyebben büntettetünk, és a gonoszság által leverettetünk? [84v] Miért legyünk életünknek folyásával ártatlanok, ha jóságunk reánk nézve tsak arra szolgál, hogy az erőszakosnak jármában foháskodván, gonoszsága által ostoroztasson? Minek az érdem, ha azt vezérlésed által, az érdemetlenség szemünk láttára maga alá tapodhatja?

Vagy engedelmedből lesznek e Világnak esetei, vagy azon kívül: vagy igazgatod sorsunkat, vagy nem, különös gondviseléssel? Ha igazgatod, a mit hinne kell, óltalmazd ártatlanságomat önnön ditsősséged és természetédért, mely minden igazságnak kútfeje: ha pedig nem tekinted sorsomat, Óltáridra szükségem nints.

De, ha mi, árnyék halandók, vérünknek fergeteg indulatai közt, egymásba ütköző érzésünk tengerének habjainn örökös homályba borúlt értelmünkkel is, az igaz érdemet, ártatlanságot mindeneknek felibe tesszük, szeretjük, óltalmazzuk – Óh ti halhatatlan Istenek! hogy lehet-

nétek teremtéseiteknél érdemtelenebbek, hogy a gonoszságnak az igazság-
gonn győzedelmet engedjetek?

Nem ígérek ajándékot, sem áldozatot... Szívemnek töredelmét, és ártatlanságomat mutatam bé természeteknek igaz Itélő széke előtt, hogy bennetek élő örök Igazságotok kényszerítse Mindenhatóságotokat védelmemre. Az olyan Istenek, kik az ártatlanságot, igazságot, tsak adományért, áldozatért védelmezik, mind álmodott Istenek, és agyvelőben teremnek; Királyi székek pedig a tudatlanságnak setét fellegeinn nyúgoszik. Valamelly Istenség az ártatlant, igazat, adomány, áldozat nélkül önnön természetiért nem védelmezi, arról hitet, hogy jó is, gonosz is [85r] lehet – mely dolog Istenre nem mutat. Szívemet, Lelkemet, ártatlanságomat adom néktek Istenek! ajándékul, áldozatul, könyörgésül... Mit⁹ ajándékozzak a Mindenekkel bírónak? tűzőnn füstölő dögöt, vért adjak é szívem helyett, hogy inkább abban gyönyörködjete, mint igazságomban és ártatlanságomban, melly érdemeket azért szerzek magamnak, hogy neveteket félvén, elöttetek, kedvet, kegyelmet, jutalmat találjak?

De ha tsak adományért védelmezték, áldotok, hová lesznek a szegények, kik esedezéseknél, ártatlanságoknál egyebet számotokra nem adhatnak? De ha fukar Istenek kívántok lenni inkább mint igazak, és kegyelmesek, ezer ökrökkel, száz ezer juhokkal áldozom, tsak vehessem meg ártatlanságomnak védelmét pénzenn tölletek. Óh rettenetes káromlás! Fizetésért adják é az Istenek természeteknek miveit? aranyért, ezüstért, húsért, borért, tűzért, füstért é? Ők! kik sem esznek, sem isznak, sem ruházkodnak; sem nints hozzájuk hasonló szomszédjok, ki felett vagyonaikkal ditsekedjenek? Tsak azért legyenek é hozzánk jók, hogy testre tartozó¹⁰ jókkal fizessük áldásaikat, védelmeket? Óh! kinek fordult meg hát elméjében leg először e rémitő gondolat, hogy az emberek, Isteneiket bérbe fogadják, és magokat véllek fizetésért szolgáltatassák?

Ha ajándékért kegyelmeznak, mitsoda gazdagnak bűne büntetethetik meg e Világon? Mitsoda Istenek! kik büntető igazságokból magokat pénzel hagyják kifizettetni? Lehet é az Egeknek igazságát világi kints-[85v]ért árúba vetni? és Istenek é azok, kik magokat eladják? Valaki leg

⁹ Mit [Az első betű átírással javítva] ¹⁰ tartozó [Az utolsó szótag fölött tintafolt]

először ezt kiáltotta fel e Világban: *Fizess; és jóakaróiddá tészem néked Isteneidet*, az Emberi Nemzetet vakította, és az Egeket káromlotta.

Négy szem közt lévén most véled Jupiter! Óh! engedd meg, hogy a tévelygő Községnek, szokások által fel szentelt bolondságait feregetvén, igazságodból és természetedből szólhassak véled: botsásd meg nekik! mert ha tévelyegnek is, mind érted tselekszik!

De miért esedezzem előttek mire kérjelek? téged Jupiter! ki mindenre magad vagy magadnak Ok, és indító eszköz? Minek kérjük azt egy, és más esetnek elkövetésére, ki minden esetet örökre meg határozott? kinek Végezése semmiféle esedezésre vissza nem fordúl? Kényszerítheti é egy halandónak kiáltása az Isteneket, kik mindent egy tekintettel el látván, minden Sorsot örökre meg határozta? Óh! engedd meg esedezésem még is, te! Örök Valóság! El végezted hát örökre az Igazságnak jutalmát, győzedelmét is. Győznöm kell, mert szívemnek sugarolja Lelked, hogy ügyem igaz, és életem, tettem ártatlan.

Meg nem szűnünk előttek esedezni Óh Istenek! mert édes nekünk hinni, hogy esedezéseinkkel büntető Végezéseiteket is irántunk meg fordíthatjuk. Ha áldozattételeink, könyörgéseink egyébre nem szolgálnának is a véltelek való szívbeli társalkodásnál, elég vigasztalására lenne Lelkünknek.”

Arténis, fohászkodásait illetéknéppen végezvén, [86r] fájdalomának enyhítésére Asszonyait kiáltja. Egyben gyűlnék, öszve néznek, és kisirt szemeikben egymásnak fájdalmát meg látván, tsak néznek, halgatnak, 's végre zokogásokra fakadnak. Bánatomnak enyhítésére hivtalak benneteket, mond Arténis könnyezve, és meg szaggatott szívemet ismét keservének tengerébe sijjesztitek alá. Ezen szavaira Udvari Asszonyai lábaihoz esnek, mellyeket ölelnek, tsókolnak, kérvén ötet, hogy fájdalmát felejtené, de sirva ők is. Sirjunk! mond Arténis, a keserűség könyhúllatásokban fűjja ki magát.

Minekutánna a szív, fájdalmát, sirás zokogás által magából ki adta, tsendességre jön, és érzései¹¹ [16] lassu habokat vetnek,¹² ugy, mint a se-

¹¹ E szót követően a főszövegben a TÚ II-ről áttérünk az autográf kézirat (TÚ) szövegének követésére, a lapszámozás jelölése is eszerint történik. A továbbiakban a TÚ II-nek a TÚ-tól eltérő szövegrészeit szövegváltozatokként közöljük. Az első autográf kézirat-lapon, mely a 16. számú (az első tizenöt lap elveszett), felül idegen kéztől származó, s a TÚ II-re utaló bejegyzés olvasható: „Lássd ennek elejét a tisztázott más példányban (Ötödik könyv 1–11 oldalán)” ¹² habokat <vét> vetnek

bes záporral el takarodot zivataros fellegek után a tenger. Fájdalmok meg tsilapodik; tsendesen kezdenek beszélgetni. Nem azért kesergék¹³ mond a királyné, hogy meg verettetésemül, halálomtul¹⁴ rettegnek, de mitsoda kemény sziv volna, mely ily virágzó ifúság életének vesztén köny hullatásra, és¹⁵ utolsó meg illetődésre ne hozattatna. Ó bárha ezt ne hitetnék el magokkal, hogy értem hálnak! Mitsoda halandónak különös személyében attak valaha az Istenek oly nagy¹⁶ érdemet, hogy élete annyi derék embernek halálával tartasson fel? kinek van köztünk nagyobb igassága élni, mint szomszédgyának? Magokért hallyanak, nem értem. Rettenetes dolog az ütközetben meg vérzet, tagjaiban meg tsonkult¹⁷ bennult,¹⁸ és haldokló embereknek¹⁹ azt gondolni hogy hazájok szükségén kívül, egy valakinek különös tettzéséből vesznek! Mi módon szerethetnék az emberek azt, ki életekből, halálokból tsinál magának játékot, idő töltést, és mulattságot?

Artenis ezen szavát²⁰ alig vegezi,²¹ hogy fő kapitánnya Szípiopoli nálla bé jelentetik – azonnal botsáttya... elibe megyen, szállittya, hivja. Kedves vezérünk mond néki, hazádnak, nemzetednek sorsa fordult kezedre, hivségedre, emberségedre, vitézségedre böltsességedre. [17] Ó! be keserves lenne részedről is, ha az országnak eddig virágzot szerentséje nevednél fogva kezdene Nemzetednek hátat adni! Örökös setétségbe esne ditsősséged, ha hazádnak böldsága ily fohászkodással szállana alá sirjába: *Szípiopoliban veszttem el!* Felejtsd el királynédát, érezzed hazádat... nagyobb tüze lesz vérednek, és én is megtartatom tárgyadban melyben élek, vagyok, szolgállok, uralkodom. Életem tsak ugy hazátokra tartozik, mint a magatoké.²² És ha asszonyi Nememtől Isteineink a hartzolásnak erejét meg nem vonták volna véletek együt áldoznám fel életemet hazátokért,²³ 's hazámért. De²⁴ Asszonyi gyengességem védelmetek alá zár. Nem vagyok hazátoknál drágáb, sem szükségeseb, sem beteseb... el temetkezhetem én is ditsősségével együt. De él bennem édes reményem hogy Szípiopoli fő vezérünknek nagy Lelke, hazájá-

¹³ kesergék <...> mond ¹⁴ halálomtul <...> rettegnek ¹⁵ és [Beszúrás] ¹⁶ az Istenek <annyi> oly nagy [Javitás a törlés fölött] ¹⁷ tsonkult [Az ötödik betű átírással javítva] ¹⁸ TÚ II: bennult ¹⁹ embereknek <meg> azt ²⁰ szavát [TÚ II: szavait] ²¹ TÚ II: végezi ²² magatoké [Az utolsó betű a többiektől külön áll] ²³ hazatokért [Tollhiba] ²⁴ <Most> De

nak minden veszedelmét felül fogja haladni, oly halhatatlan emlékezetet szervezven magának, melyet szíve mive egyedül érdemel.²⁵

A fő vezérnek szíve ezen okokra²⁶ öszve szorulván feleletire szavakat²⁷ nehezen találhatot. [18] Végre vérében le kötött érzései fel vetődven testét²⁸ tüzzel borították el: ortzája lángol, és az el keseredet indulatnak tüze könnyűbe lábbogva szikrázik szemeiből ki. Ditső királyné felel néki Isteneidnek szavait ertem²⁹ nyelvedről. Soha fő vezéred hadi seregeidnek meg verettetését; sem hazádnak romlását látni nem fogja. Nem állot rajtam hogy világra szülessem, de hatalmamban van hogy mikor tettzik itt haggyam. Sem félelemmel, sem vakmerőséggel nem leszek, mely dolgok vitézi erköltsökre nem tartoznak. Mértékletes bátorság és vigyázo okosság által kívánok vezéreltetni; el távozhatatlanul kaptsolván³⁰ elmémhez e³¹ magában meg szünhetetlen gondolatot: hogy *Artenis lát*; hogy³² *reám néz*. Ó vajha az Istenek azon³³ vigasztalásra segitenének hogy érted, tsak egy szolgáltnak is vérontása nélkül vitézkedhetnénk! De akár hogy legyen és akármit végeztek róllad az Istenek, mi, országodnak hada, azt végeztük, hogy vagy győzedelmesen látz bennünket, vagy halva. Oly meg határozás melynek ellent, Isteneid sem álhatnak, és kénytelenek akarattokat, akaratunkhoz kaptsolni. Nem fogja szívünket az a halált, és poklot felül muló fájdalom szorongatni [19] hogy butszuzásodat halavány alyakaidon olvassuk.³⁴

Ezentul az érzékeny beszédektől meg szünnén könnyeb dolgokra bot-sátkoznak. A Kirakadest Tarimenest társával együtt alyánlya Artenis.³⁵ Szipiopoli hánykódó indulataitul szívében titkon szorongattatva tziel-lyához vonattatot: el butszuzik...³⁶ táborához ki megyen. Esznek, isznak, és a délnek hanyatlásával nyugosznak.

Artenis, kastélyának keletre³⁷ nyílt ablakain ki könyökölve Kirotósznak kies térségein szüntelen ara nézet hol hadi seregei előtte távolyrul mint

²⁵ érdemel [Az ötödik és hatodik betű átírással javítva] ²⁶ ezen <szavakra> okokra [Javítás a törlés fölött] ²⁷ szavakat [Beszúrással javítva ebből: szavat] ²⁸ testét <égő> tüzzel ²⁹ [TÜ II: értem; az é-e ingadozás további eseteinél a két kézirat viszonya hasonló] ³⁰ kaptsolván [Az utolsó betű átírással javítva] ³¹ e [Beszúrással] ³² <...> hogy [Javítás a törlés fölött] ³³ azon <kis> vigasztalásra ³⁴ olvassuk <...,...> [Két olvashatatlan szó törlése] ³⁵ Artenis <vezérének>. Szipiopoli ³⁶ butszuzik... <...> táborához ³⁷ keletre [A törlés fölött javítva ebből: keletnek]

homálylyal borongó fellegek láttzattak. A tábor és Váras közt jövő menő sokaságok³⁸ egymást érve ögyvelegtek, és zugtak napestig – úgy, mint köpübül ki tódult méh rajok. Szünhetetlen butszuzás, szünhetetlen sirás foglalatoskodtatta Kirotos Várassának lakosait. Ötsöktül, bátyoktul, gyermekektül, férjektül butszuztak minden felé; felleg szakadás módgyára öntvén Buzorkámnak fejére az átkoknak özönét ki őket igasságtalanul vér ontásra, és ily³⁹ magoktul való meg válásra kényszerítette.

Szipiopoli, Fabionóposzi⁴⁰ fő vezérek, látván hogy mind ezek által tsak a közönséges fájdalom kettőztetik, indulásra határozzák [20] el magokat. Mihent a Nap e Világnak lármáját el hagyván⁴¹ a teremtésnek végső hatáira érkezik, és⁴² az éjjelnek setéttsége⁴³ teríti bé a földet, a hadi seregek eszközeit öszve szedik, és⁴⁴ setét világa közt, Kirotoszt el hagyják. Meg virattával minden ki nyílt szemek a táborra vetették nézéseket. Zugással rohant ki a sokaság hömpölygő sorokkal borítván el a térséget, úgy mint a hegyekről alá rohant felleg szakadások, melyek habokkal hánykódvá terülnek el a messze térségeken; míg önnön terhek által meg állapodásra nem⁴⁵ jönnek. El érkeznek tészlyokra, hol a tábornak⁴⁶ helyét tanállyák. Szivek, keservekbe belé fulván⁴⁷ fáradt lépésekkel szállonganak vissza egymás után. Az asszonyok sirtak; a férfiak szemeiket földre tartván gondolkodva, egy máshoz nem szólva⁴⁸ vontattak vissza Kirotoszba. Az⁴⁹ Egész Várának népe fenekre ülepedet magában és mélyj tsendeségre botsátkozot, úgy, mint a viznek térségében jádzó halak, melyek végre mély⁵⁰ örvényekbe szállanak alá, hol⁵¹ mozdulás nélkül vannak, 's⁵² halgatnak.

Artenisnek hada nyughatatlan vágyódásátul vonatattván Óriás lépésekkel⁵³ halad előre, menését kettőztetve. Szipiopoli oly vigyázással, és

³⁸ sokaságok [Beszúrással javítva ebből: sokaság] ³⁹ ily [Beszúrással] ⁴⁰ Fabionóposzi [Beszúrással javítva ebből: Fabiopuszi] ⁴¹ haggy<va> ván <...> [A toldalék és egy olvashatatlan, megkezdett szó első szótagának törlése a sor végén, javítás a törlés fölött] ⁴² és [Beszúrással] ⁴³ setéttsége [Tollhibá] ⁴⁴ és <az éjjelnek> setét világa ⁴⁵ nem [Beszúrással] ⁴⁶ tábornak <tsak> helyét ⁴⁷ fulván <...> fáradt [Két olvashatatlan szó törlése] ⁴⁸ szólva [Javítva ebből: szólván] ⁴⁹ Az [Beszúrással] a sor előtt a margón] ⁵⁰ melyek <...> végre mély [Több olvashatatlan szó törlése a sor utolsó harmadában és a következő sor közepéig, javítás a törlés fölött] ⁵¹ alá, <s ott> hol [Javítás a törlés fölött] ⁵² 's [Beszúrással] ⁵³ lépésekkel [Részben elmosódott írás]

síjjettséggel ment hogy a hír el ne hagyhassa, és véle együtt érkezzen [21] Buzorkámnak tartományába. Mihent ezeket el éri, és benne három napot halad előre Artenishez tudósító levelet küld hogy reménységét⁵⁴ éltesse, és elibe akadó tárgyait véle ismertesse.

Nagy Királyné!⁵⁵

Hadi Seregeid harmadik nap tolódnak már mind mélyebben mélyebben Jajgádiának szívére Izafadu tájára, hol a nagy Buzorkám kevély hatalmában veszedelmei közt aluszik, és hogy ellenünk mozdullyn, jelét sem mutattya.

Birodalmának határain találtunk egy néhány tunya örzöket kiket minden hartz nélkül el kapkodtunk; nem érezvén⁵⁶ minek utánna rabságba estek is, vélek mi történik, annyira nem tudták e tájon hogy készületben vagyunk othon. Senki sem áll ellenünk. Itt, a föld népében az Emberi gondolkodásnak semmi jele nem tapasztaltatik. Nagyob részek ijjesztő szegénységet mutat, hol tsak azoknak van valamely életek formája kiknek a természet több világosságot adot szomszédjai felet, mellyel a kegyetlenségnek terhe ellen a többinél inkább küszködhetnek,⁵⁷ és vagyonokat⁵⁸ az uralkodásnak rablása ellen, ravaszsággal, hamis hittel, előre ki gondolt fortélyokkal el rejthetik.⁵⁹ [22] Ennél⁶⁰ fogva, e Népbén, a tsalárdság, hamis hit, hazugság változtak oly szükséges érdemekké mellyek nélkül életek módgyán könnyíteni⁶¹ lehetetlen. A kik együgyűek, ártatlanok, Isteneiket félők és hamissan esküdni nem kívánnak⁶² és⁶³ a miek van elő mutatták, fel agygyák; a leg siralmasab állapotban helyheztettek. De e mellet, oly holt ostobák hogy szomorú sorokat nem láthatyák, mely szerint az itt való Uralkodásnak az az egyetlen egy kegyetlen jó téteménye van tsak Népe iránt, hogy azt⁶⁴ eléb, emberi

⁵⁴ reménységét [Részben elmosódott írás] ⁵⁵ Nagy Királyné! <... .. Királyné!> [Három szó, az első kettő olvashatatlanul, törölve] ⁵⁶ nem <tudván> érezvén [Javítás a törlés fölött] ⁵⁷ küszködhetnek [Javítva ebből: küszködhetik, az utolsó két betű áthúzása fölött] ⁵⁸ vagyonokat [Javítva ebből: vagyonát, az utolsó két betű áthúzása fölött] ⁵⁹ el rejthetik [Javítva ebből: el rejtheti] ⁶⁰ <melynél> Ennél [Javítás a törlés fölött] ⁶¹ könnyite<nek>ni [Javítás a szó utolsó betűinek átírásával] ⁶² kíván<...>nak [Javítás az áthúzott betűk törlése fölött] ⁶³ és [TÜ II: is] ⁶⁴ azt [Az első két betű átírásával javítva]

értelmétül meg fosztván, oktalan állattá teszi, mely tulajdonságánál fogva⁶⁵ sorsát, sem láthatya, sem érezheti, és bódog ennyiben.

Hogy a Kámnak, ki mivel tartozik esztendőnként⁶⁶ közzülök egy se tuggya. A büntetések szüntelen valók, és kegyetlenek. Nints lakos⁶⁷ ki életében⁶⁸ el kerülhesse. A botozás tsekélységnek vétetik annyira, hogy a tisztviselők a szegény lakosoknak idő töltésből is nagy számmal adatytyák, tsak hogy szenyvedések a szokásból ki ne mennyen, és Kámjok a kinzásnak szüntelen való birtokában lehessen.⁶⁹ Így hát itt, az Uralkodásnak következesei ezek, hogy a tiszték hóhérok, a vagyonosok hamis lelkűek, a jámborok⁷⁰ igazak, éhel halók legyenek.

Nagy sokasággal lagnak föld lyukakban [23] honnan fél meztelen, szilánkos hajjal bujnak ki:⁷¹ néznek ránk, és fejeket vakarják. Ha tiszteim apró pénzben alamisnát vetnek közzéjek fel kapkogygyák, 's nevetnek. Utánnunk járnak főtonként hogy katonáink sorsokon szánakodva éhező szájokba falatokat lökdössenek, mellyeket szapora nyak nyujtogatásokkal nyeldesnek alá.⁷²

A Nagy helységeknek városoknak láttzik társaság béli emberi formájok. Testeken öltözet, és piattzokon élelem tanáltatik.⁷³ De oly szomorú szint, formát, képet mutat minden mely a kedvet első tekintettel sirjába temeti.

Ez az a Nép nagy⁷⁴ királyné, mely⁷⁵ szivednek keservét és talán némely részben félelmét is okozza. Hiveid⁷⁶ még eddig ellenségeidet szánakozással nézik, és alamisnálnak nekik. A leg utolsó köz katonád a leg főveb Jajgádiai lakosnak is felette viseli Emberi méltóságát. Itt a fő rang, azon⁷⁷ porig meg alázó tsuf büntetések alól senkit ki nem veszen, mellyel a leg aláb való gonosztévőt szokták ostorozni. Méltóságos, nagyságos nevezeteket viselvén az Ember, meg botoztatik. Mindezekből⁷⁸ láthatod

⁶⁵ fogva <...> sorsát ⁶⁶ esztendőnként <...> közzülök ⁶⁷ lakos <...> ki ⁶⁸ életében <ezt> el kerülhesse [A sorok közé beszúrt szót a szerző törölte] ⁶⁹ és Kámjok a kinzásnak szüntelen való birtokában lehessen. [Betoldás a belső lapszélen függőlegesen a sorok mellett] ⁷⁰ <az> a jámborok [Javítás a törlés fölötte] ⁷¹ szilánkos hajjal <... ki bujnak> bujnak ki: [Három szó törölve, az első olvashatatlanul, javítás a törlés fölötte] ⁷² nyeldesnek alá <torkokon>. ⁷³ tanáltatik <...>. De ⁷⁴ Ez az a Nép <...> nagy királyné [Javítás a törlés fölötte] ⁷⁵ mely <nagy> szivednek ⁷⁶ <Katonáid> Hiveid [Javítás a törlés fölötte] ⁷⁷ azon <közönseges> porig meg alázó ⁷⁸ Mindezekből <...> láthatod

nagy királyné, hogy itt, a betsülletnek, és nemesi kevélységének mitsoda erős ösztönei lehetnek.⁷⁹

Álmélkodom, hogy oly fejedelem, ki szabadság, [24] vagyon, erkölts, tudomány, betsüllet⁸⁰ nélkül élő rabokon uralkodván, szabad Emberek ellen hadakozni bátorodik, oly királyra⁸¹ törekedve, ki országának élő bódogsága: ki Népét, tsak az igasság által köti meg, az az, a maga szerentséje⁸² által; szabaddá hagyván ezen kívül kit kit úgy, mint Embert, hogy születésének méltóságaival élhessen.

Végre, nem hogy győzedelmünket nem reméllyük, de szomorúságunk abbul árad előre, hogy személlyedhez, hazánkhoz valo hívségünknek, vitézségünknek meg mutatására itt, mezőt se kaphatunk. Illyen el alélt soru, tudatlan, és galád Népnek meg győzettetéséből ki nem nézhettyük, hogy reánk e világ előtt⁸³ ditsösség hárámolhatna. Azt fogják ítélni: nem nagy mesterség vólt: mint mikor a haragos gyermek nagy emberbe kap; és ez, ötet,⁸⁴ rá nevetve, fel rugja, mely rövid tsatája, semmi erejére nem esvén, a⁸⁵ győzedelmek sorába sem állittathatik bé.

Mivel az uralkodásnak kegyetlenége itt minden nagy és igaz erköltsöt el törlöt, Buzorkám, fő fő szolgálainak érdemeket mind szóval, nével, hangal pótollya ki. A felsőb rangokat hizelkedéssel, árulással, hazugsággal kel meg kapni, mely szerint a szolga, urának hozzá való kegyelmét mindig alatsónyság által [25] kénytelen meg nyerni, mellyért ő is a többitől tsak hangal különböztetik. A Kám, más társai felet mongya ki méltóságosnak, mely hangban ő, érdemét meg hiszi; tökéletesen meg győzet-tetvén arul, hogy erköltsének, eszének tulajdonságaiban is, mind azoknak felettek van, kiknek neveknél neve fenteb hangzik. Valahol az uralkodás kegyetlen:⁸⁶ szolgálattya hitetlen, és érdemetlen. De nem is kérdi itt a felső hatalom, ha van é hívség iránta vagy nints, hanem tsak fejet üttet, ostoroztat, és raboskottat, mely eszközök által a hívség meg készül.

⁷⁹ lehetnek <a lakosokban>. ⁸⁰ betsüllet <érzése> nélkül ⁸¹ oly <király ellen> királyra törekedve [Javitás a névutó törlésével és a rag beszúrásával] ⁸² szerentséje <bódogsága> → <és [Beszúrás] bódogsága> által ⁸³ előtt <...> ditsösség ⁸⁴ <...> és ez, ötet ⁸⁵ a [Beszúrás] ⁸⁶ kegyetlen [A kéziratban elmaradt kettőspontot a mondat értelmének világossága érdekében a TÚ II alapján pótoltuk]

Ez az az erő,⁸⁷ mely ellen olyan katonáidnak parantsolod küszködni, kik érted, a torka ki⁸⁸ tátot pokolnak is ellene rohannának. Jaj! a kegyetlennek ha olyan⁸⁹ király ellen kezd hadat ki Embereken uralkodik! S a t.

A fő tanácsos Humhámhu, Artenis seregeinek Jajgádiába let bé rohanásokat meg értvén Buzorkámhoz megyen: Uram! úgy mond néki, Arténist esztelensége ara vitte, hogy egynéhány katonáját országodba bé külgye, – ki fogás nélkül való okot [26] szolgálat ara, hogy mindenét⁹⁰ el vegyed. Ezekre nézve enged meg nékem, hogy valamely titkos levél által, mintha ellened jöttem volna hidegségbe,⁹¹ országodnak szívére tsalhassam őket, hol seregeinket⁹² körül fogván, méltó haragodnak egyenként minnyájokat fel áldozhassuk. Igaz vagy, okos vagy mond néki a Kám; és hivséged,⁹³ bennem van meg határozva... örökre jutalmazni fogom szolgálatodat.

Soha Buzorkám, szolgálait hivségre szolgálatra ösztönözvén, hazát, Nemzetet elő nem hozot. A Nemzet elől, hazáját el vévén, a helyet magát tette ki tárgyul. A lakosok tsak azon törekedtek hogy vagy hivatalra, vagy hangra kaphassanak, és gazdagodhassanak, mely szerentséjeket a köz jó elő mozdításának színe alatt keresték. Valamikor hazájoknak köz javául beszéllettek mindég magokat értették és midőn a fő Emberek Nemzeteket láttattak szolgálni, tsak⁹⁴ házokat, familiájokat gazdagították; sajtóba tsafarván a szegényeket, uroknak nevébe.⁹⁵

A haza, Buzorkámban egyetlen egy személlyé változván, a benne élő Nemzet, semmivé lett. Sem büntetthet, sem jutalmazhatot senkit. A Kám volt minden, és ennek kegyetlenségében kéntelenített a Nép, önnön javát keresni. E szerint,⁹⁶ a hazafiui szeretet [27] Buzorkám kegyetlen hatalmának imádásában, és pénz, rang, hang⁹⁷ keresésbe határoztatván meg, magában füstöt vetet. Így lett Jajgádia Nemzeti dítössségének seprejévé, és erköltseinek salakjává. Valahol⁹⁸ ott tellyes ha-

⁸⁷ erő, <?híresség?> mely ⁸⁸ ki [Beszúrás] ⁸⁹ olyan <uralkodó és> király ⁹⁰ ara <hatalmadnak> hogy <országát> mindenét [Két szó törlése, majd javítás a második törlés fölött] ⁹¹ jöttem volna <...> hidegségbe [Javítás a törlés fölött] ⁹² seregeinket <...> körül fogván ⁹³ hivséged [A negyedik, ötödik és hatodik betű tintafoltos] ⁹⁴ szolgálni, <...> tsak [Javítás a törlés fölött] ⁹⁵ nevébe [A lap szélére szorult szó nehezen olvasható] ⁹⁶ <?Így?> E szerint [Javítás a törlés fölött] ⁹⁷ rang, <hang> hang <...> keresésbe ⁹⁸ Valahol [A TÚ II-ben új bekezdés]

talommal élő király van, azon Nemzetnek fiaiban, a haza szeretet nem egyéb hanem tsak szeretnse keresés. Minden pólgr a maga házában nézi hazáját, akár hogy legyen a többi. Ki ki pénzben, rangban kíván szomszedgyával mérkezni; és nem az a tzéllya, hogy szolgálattya által Nemzete fel⁹⁹ emelkedgyen, és ő¹⁰⁰ annál fogva ditsösséges legyen, hanem hogy személljét, másoktul pénznel, pompával, tzifrasággal külömböztesse. Valamig a nagyobbak,¹⁰¹ ebben ditsösséget keresnek, a kisbe sorsuák sem szűnnek meg soha érte sohajtani; melyre nézve, minden embernek tárgya tsupa pénzé változván,¹⁰² annak meg nyerésére minden módokat el követ, és¹⁰³ tsak pénzesedgyen,¹⁰⁴ nem bányya, nemes, akár alatsony erköltsöкке¹⁰⁵ élljen, mivel láttya, hogy kinek kinek a kints lévő tárgya, ha véllé bir, ördög lesz is lelkében, azért tiszteltetni fog szemében;¹⁰⁶ ellenben, pénz és hang¹⁰⁷ nélkül, hijában érdemes; senki sem tekinti. Egy szóval, Jajgádiának olyan uralkodása volt mely mindég a bünt jutalmazta, és az érdemet vesztette.

[28] Humhámhu, ki Artenisnek seregeivel egyet értésben volt, Szipopolit tudósittya, mely titkát feleségének Tsumtsámtsunak fel fedezi. Gonoszul tselekszel, mond néki felesége. Igaz az, hogy Buzorkámnak uralkodása kegyetlen, de azért, te hozzá nem lehetz hitetlen. Egy szolga sem árulhattya urát, mig szolgálattyaival annak kenyerét eszi. Fogadást tettél uradnak hívségére az Istenek előtt, mely fogadásod emberségeden nyugoszik. Nem kívánsz már tovább Emberséges Ember lenni? Ez,¹⁰⁸ szentségtörés önnön magad ellen, mellyel erköltséidnek méltóságát, és¹⁰⁹ leg szenteb fogadásaidat tapodod. Téged, gazdagit, méltóságba tart; lehetsz é¹¹⁰ háládatlan, és hozzá hitetlen? *Hum...* De kegyetlen a Néphez. *Tsum...* Miért szenyvedik Irgalmas Isteneid hogy kegyetlen uralkodók legyenek emberi teremtéseiken?¹¹¹ E világnak sorsa, az ő dolgok... minek avatkozol belé? Az olyan Ország sorsát igazgató halandók magokat

⁹⁹ fel [Beszúrás a lap szélén] ¹⁰⁰ és ő <...> annál fogva ¹⁰¹ nagyobbak, <felsőbbek> ebben ¹⁰² változ<ik>ván [Javítás a törlés után] ¹⁰³ és <ha> tsak pénzesedgyen ¹⁰⁴ pénzesedgyen [TÚ II: pénzesedjen meg] ¹⁰⁵ akár alatsony <?módokkal?> erköltsöкке élljen [Javítás a törlés fölött] ¹⁰⁶ szemében [Beszúrás a sorok között] ¹⁰⁷ hang <...> nélkül ¹⁰⁸ Ez [Beszúrás] ¹⁰⁹ és [Beszúrás] ¹¹⁰ é [Beszúrás] ¹¹¹ teremtéseiken [Javítva ebből: teremtésein]

szokták véres áldozattá tenni, e Világot semmiben, és sehogy meg nem igazítva. Te hitetlen leszel, el veszel; e Világ így marad, hol kegyetlenek is, és törvények is¹¹² fognak uralkodni.

Ne hízeldgy¹¹³ magadnak, hogy Emberi tett legyen oly titkos e földön,¹¹⁴ mely világosságra ne jöjjön. Tsak az itt titok, a mit senki [29] el nem követhet, de valamit az emberek végbe visznek, és titkon tesznek, mind meg tudatik.

Hum... Had tudasson hogy a Természet igasságaihoz voltam hív, az ő gonosságai felet, és bűnét büntetés nélkül nem nézhettem. *Tsum...* Had az Istenekre büntetését... Nints reád bizva. Ki tuggya ha Jajgádiának lakosi érdemelnek é kegyelmeseb fejedelmet? *Hum...* Egy Nemzetnek sints annyi bűne hogy kegyetlen uralkodással ostoroztasson érte. Nem vétkezik minden Ember minden tettel szüntelen, és az Istenek sem büntethetnek e Világon örökké. Ki ismérné meg jóságokat ha büntetések, és tsapásaik közbe kegyelmeket soha sem mutatnák? A kegyetlen uralkodás szüntelenül való¹¹⁵ büntetés, – azért Istenekre nem tartozik, mivel e Világon még nints pokol, hol az Istenek büntető igasságokat, áldásaikkal, és¹¹⁶ irgalmokkal együtt gyakorolják. Ott büntetnek szüntelen hol már kegyelmeknek helye nints, mint a poklokban.¹¹⁷ *Tsum...*¹¹⁸ Miért engedik hát Isteneid Buzorkámnak szüntelen ostorozó kegyetlenségét uralkodni. *Húm...* Arténist [30] rendelték eszközül vesztére, mely veszedelmet¹¹⁹ az Istenek ugyan az ő kegyetlenségéből hoznak fel ellene. Ó! Szólgállyon örökös például, és bizonyságul ara, hogy a kegyetlenség, mind önnön maga által pusztul, és¹²⁰ romlását, gonosságátul veszi meg!

Mint szolga vétkezem, mint Ember, kötelességemet tselekszem, ki, életemmel, halálommal tartozom a mennyiben tehetem, e¹²¹ Világnak javát elő mozdítani. Eléb ember voltam, osztán lettem szolga, tanátssos. A Természet önnön maga esketet meg hivségére még akkor, mikor

¹¹² is [Beszúrás] ¹¹³ Ne hízeldgy [TÚ II: nincs új bekezdés] ¹¹⁴ e <világon> földön ¹¹⁵ A kegyetlen uralkodás <szünhetetlenül való> szüntelenül való büntetés [Javítás a törlés fölött] ¹¹⁶ és [Beszúrás] ¹¹⁷ helye nints, <ugy> mint <...> a poklokban ¹¹⁸ *Tsum* [TÚ II: új bekezdés] ¹¹⁹ veszedelmet <a Kámnak> az Istenek ¹²⁰ által <?vész?> pusztul, és <?ki?> romlását [Mindkét javítás a törlés fölött] ¹²¹ e [Beszúrás]

anyámnak vérében fogantattam által adván Lelkemnek igasságait. A hivatalt meg lehet tagadni: az Embert soha sem. Halandó ellen, van párt ütés; érzés ellen nints. Szívemnek érzését¹²² hijába kényszeritem – le vér igassága.¹²³ Örömet meg is halok azon igyekezettel, hogy hazámnak jót akartam. Kegyetlen uralkodók alatt, úgy sem marad az embernek egyéb érdeme, s jó tette, az akaratnál...¹²⁴ ez is titokban. A halál közönséges büntetés – születésünk átkoz reá. Job ditsősséggel veszteni mint gyalázattal, inséggel vontzolni. Mi gyönyörűségem van javaimban; látván, hogy azokat bűnnel érdemlem? Gonosságának legyek [31] hivatással való sorsosa, midőn tölle szabadulhatok? feleljenek értem az Istenek, kik minden erőszak tévő kegyetlent a természet jóságá, és igasságá előtt utálatossá tettek!

Tsumtsámtsu, férjének ezen okok szerint való maga el tökéllését meg értvén siralomra fakadot ki. Titkolta az esetet magában és kérte az Isteneket hogy házának szélveszes tengerére¹²⁵ repítettet sorsát, óltalmaznák.

Húmhámu engedelmet nyert a Kámtul hogy feleségét és gyermekeit Izafadubul jószágára ki küldhesse állitván, hogy jobbára majd mind erőtelenkednek. A Tanácsos oda nézet, hogy ha a Város körül vétetne, és bé zárattatna, háza népe ott ne veszne; magáru pedig hogy mi módon szabaduljon tzéllját fel tette.

Azomban a hírek mint a közelgető szeleknek zugása minden felől érkeznek hogy az ellenségnek seregei az Országnak szívére mindég bellyeb bellyeb hatván, a fő városhoz közelgetnek. Végre hol léteket Humhámu a Kámnak jelenteni kéntelenítettet, mely dolgon ez álmélkodot, parantsolván néki hogy fogatná körül azokat minden felől. A tanácsos rést kapot¹²⁶ Izafadunak el hagyására. Személlyed legyen ott [32]¹²⁷

¹²² érzését [Javitva ebből: érzéseit] ¹²³ igassága [Javitva ebből: igasságot] ¹²⁴ akaratnál... <...> ez ¹²⁵ tenge<?rében?>rére [Javitás a törlés fölött] ¹²⁶ rést kapot <magának> Izafadunak ¹²⁷ [32] A kéziratban szereplő lapszám: 38, ez azonban nyilvánvalóan téves, és Bessenyei a későbbiekben is többször elvétí a lapszámozást. E hibákat a könnyebb áttekinthetőség érdekében emendáltuk, tehát a továbbiakban az emendált lapszámozást alkalmazzuk.

mond néki a Kám, hogy Népemnek, vezéreimnek dolgaikat láthassad: szájadból kívánom hiv, vagy hívségtelen tetteket meg érteni,¹²⁸ mely szerint jutalmazhassak és¹²⁹ büntethessek.

Humhámhu a Kám parantsolattyát fő vezérének által attá, hogy valamennyi fegyveres Nép közel találatna, Szípiopoli ellen indíttatná. Nyakra főre szednek össze egy néhány tsoportot. Indulnak ellene és csak hamar utban talállyák.¹³⁰ Egy néhány tsoportnak volt a hire, és roppant sokaságot¹³¹ lelnek. Búdoroszki fő vezér az ütközetnek próbállásatul meg hidegszik. Semmi képpen nem engedi az okosság mond a tanátsosnak, hogy tsatába botsátkozzam. Lehetetlen meg nem verettetni. Mit tsínál a fő vezér, ha nem ütközik, ha az ellenség szüntelen eléb eléb nyomul, mellyet előtte hátrálván, a Váras alá viszen, hol a Kám bátorságban nyugoszik? halálára jut, mond Humhámhu.

Azomban Szípiopoli tárgyát fel vévén, kettőztetet lépésekkel indul ellene.¹³² Budoroszki, sorsát elméjében fontollya. Hová jöttem? úgy mond: mitsoda véletlen eset? hogy nyomulhatot ide bé ily számtalan had, oly¹³³ észre vehetetlenül? mi [33] teszen ki ellene ily tsekél erővel? merül jön e fergeteg? hol vannak hadi seregeink? Ha hátrálok Buzorkám meg ölet! ha ütközöm el vagyok veszve... vagy meg ölnek, vagy el fognak, azontúl lássák az Istenek véllem mi történik. De lehetetlen volt é a Királyi tanátsnak Arténis készületeirül tudni? ily tenger sokaság hogy lophatta magát az országnak szívére? Az eset árulásra mutat... De mit téssen itt az okoskodás? ehol érkezik az ellenség. Már meg bödült ágyuinak menykövei tsapodnak körülünk, sikóltóznán füleinkbe... Fel kiált... nyargal, küld... ütközethez készül. Szípiopoli,¹³⁴ Fabionoposzi vezérek a¹³⁵ népnek¹³⁶ ki terjedését látván, meg állapodnak, 's el tsendesednek. A mennyire a Kámnak serege ki nyult, ők is a magok népét előtte addig meg hatták, a többinek parantsolván hogy magukat hátra huznák. Gyalázatnak tartották Artenisnek Vezéri hogy kevés számú rabok

¹²⁸ <...> mely ¹²⁹ és [Beszúrás a sorok között] ¹³⁰ talállyák [A harmadik betű átírással javítva] ¹³¹ sokaságot <tanálnak> lelnek ¹³² ellene [Javítva ebből: ellenek] ¹³³ oly [Javítva ebből: ?ily?] ¹³⁴ Szípiopoli [TÚ II: új bekezdés] ¹³⁵ a [Beszúrás a sorok között] ¹³⁶ népnek [Javítva ebből: népének]

ellen, sokszor több számmal lévő szabad Emberekkel ütközetbe menyenek, azért egyenlőségre kívánták venni magokat.

Szipiopolis tsendes állásban látván seregeit [34] meg áll előttök, és így szóllal fel: Vitézek! hazafiak! barátim! hazátoknak bódogsága,¹³⁷ és Arténis, kiáltanak hozzátok. A ki közületek életét ezek felibe teszi, álljon ki a seregből, a többi kövessen engemet. Valaki magát¹³⁸ hazájánál többre tartya nem érdemi, hogy annak ditsősségeért¹³⁹ fegyverbe öltözzön!¹⁴⁰ Lássuk! ki tartozik gyalázatra közzölünk? Minden ember helyén marad, 's meg¹⁴¹ indul.

Budoroszkuli, a Kám seregeit hasonloul nogatni kívánnya, de ellenkező okokkal, így szolván nekik: Katonák! ismérietek a nagy Buzorkámnak indulattyát, hatalmát: részetekrül, vagy¹⁴² győzedelem, vagy akasztófa, kerék, nyárs, fő vétel, és agyon lövettetés! Gondollyátok meg hogy elől¹⁴³ ellenség; hátul¹⁴⁴ hóhér. E szerint, egyik seregnek ösztöne, jó királynának szeretetiben,¹⁴⁵ nemzetének java, ditsőssége lett,¹⁴⁶ a másiknak indító oka hóhér, nyárs, akasztófa. Amot érdem, itt félelem, jönnek egymás ellen ütközetbe.

Artenisnek népe tsendes lépésekkel, zengő musikával¹⁴⁷ és méltósággal közelget, mellyet az ellenség helyben¹⁴⁸ vár. Mind két részről el kezdetik a tüzelés, és¹⁴⁹ a hartzot [35] füstel, lángal borittya bé. Fabionoposzi a hadnak bal szárnyán, Szipiopolis job felől rohannak előre, és ostromolnak, Budoroszkuli pedig helyben áll, és rettenetes¹⁵⁰ tüzzel tartóztat. Reng a föld, zengenek az Egek, a halálra verettetet Embereknek lelkek pedig mint tsendes essővel suhogó dirib darab fellegek utaznak a Stixnek partyára alá. Midőn¹⁵¹ e¹⁵² véres tsata így állana, a Kirakades, egy¹⁵³ dühödt tsoportal, maga előttök tolódván, az ellenség homlokába bé tör, hol

¹³⁷ hazátoknak bódogsága, <?közönséges szabadsága?> és Arténis ¹³⁸ Valaki <?életét?> magát ¹³⁹ ditsősségeért [Tollhiba, amely a javítás következetlensége miatt állt elő, vagy ortográfiai ingadozás] ¹⁴⁰ ditsősségeért <?szabadságaért?> fegyverbe öltözzön! ¹⁴¹ <...> meg [Javítás a törlés fölött] ¹⁴² <...> vagy [Javítás a törlés fölött] ¹⁴³ elől <az> ellenség ¹⁴⁴ hátul <a?> hóhér ¹⁴⁵ királynának <...> szeretetiben [Javítás a törlés fölött] ¹⁴⁶ lett [Beszúrás a sorok közt] ¹⁴⁷ zengő musikával [Beszúrás a sorok közt] ¹⁴⁸ <?vár be?> vár ¹⁴⁹ <mely> és ¹⁵⁰ rettenetes <módra tüzel> tüzzel tartóztat ¹⁵¹ Midőn [TÚ II: új bekezdés] ¹⁵² <a?> e [Javítás a törlés fölött] ¹⁵³ <és?> egy [Javítás a törlés fölött]

fellyeb alá szörnyü pusztítást teszen. Táriménes, nem távolý tölle ezt látván fel kiált: élylen a királyné Artenis! – gyözedelem, vagy halál – meg indul, és az ellenség sorába bé ront.¹⁵⁴ Szípiopoli, Fabionoposzi a két szárnyát bé kerítik. A Kámnak népe rakásra omlik, de helyt áll – öl, vág és szüntelen tüzel. Fabionoposzi látván e veszedelmet, és ellenségének vakmerőségét az ármáda szárnyán tartózkodot néppel Budoroszkulinak verekedő tsoportyait hatul meg kerüli. Szípiopoli, minek utánna látta hogy a Jajgadiaiak helyben maradnak, utólsó Emberig ölvén és ölettetvén, népét a tüzből hátra ki huzza, hol meg áll és tüzelni meg szünik. A fellegek el oszlanak – nézik magokat. Budoroszkuli fő vezér [36] láttya, hogy egy ármáda, háta mellett,¹⁵⁵ a másik előtte áll – nyugszik, mely népét szakaszonként hatta¹⁵⁶ el dultván tömöt sorokat. Szípiopoli¹⁵⁷ hozzá küld kérvén ötet, hogy kéméllye az Ember vért minek utánna gyözedelmének lehetetlenségét mind a hadi mesterség, mind a józan okosság szerint világos napon látná. Lehetetlen Buzorkámrul oly veszet indulatot,¹⁵⁸ és meg dühödöt bolondulást fel tenni, hogy népének maga meg adását halállal büntetné ott, hol a nélkül egy föig meg kel nékik ölettetni. De Artenis hadának gyözedelmei e¹⁵⁹ kívül is meg fosztyák azon siralmas hatalmátul, hogy meg verettetet népét halállal büntethesse. Végre hogy a vezér, maga meg adásáért, noha kézben van, Artenistül a leg tündöklőb szereintsét várhattya, ha külömben azzal élni kíván. Budoroszkuli felel, hogy ő úgyan¹⁶⁰ dítsösségének tartaná Artenisnek hívségében lenni, ki a királyságnak betsülletire szolgál; de mivel sors, születés, idő életét, szolgáltatytát, kenyérét, rangját a nagy Buzorkám hatalma alá rendelték, kinek hívségére meg esküdt, ellene hitetlen nem lehet. Lássák Istenei hogy szolgálatomat, [37] hívségemet mennyire érdemli:¹⁶¹ én fogadásomnak meg állására Isteneimnek büntető igazságoknál fogva melyt előt tettem, önnön lelkem isméretire, és Emberségemre nézve köteleztetem. Mig egy fegyverünk lesz, magunkat óltalmazni meg nem szününk. Szípiopoli ez

¹⁵⁴ bé <?tör?> ront ¹⁵⁵ háta mellett <fekszik>, a másik ¹⁵⁶ szakaszonként hatta <... ..> el dultván [Két olvashatatlan szó törlése] ¹⁵⁷ Szípiopoli [TÚ II: új bekezdés] ¹⁵⁸ indulatot, <ugy mond,> és ¹⁵⁹ <?ezen?> e [Javítás a törlés fölött] ¹⁶⁰ ő úgyan <a leg nagyobb> dítsösségének ¹⁶¹ érdemli <,>: én [Két olvashatatlan szó törlése]

üzenetet elméjére vévén tapasztallja, hogy az Uralkodásnak kegyetlen-sége, az Emberi természetből, annak érdemeit¹⁶² soha egy átaljában el nem törölheti. Nintsen oly utállatos, kegyetlen despot, úgy mond, kinek Emberséges rabjai ne tanáltassanak! Táborát körül szálván a Kám né-pének, sem hozzájuk sem onnan ki senkit nem botsát. Az napot el huzzák, más napon az éhség, szomjuság az ellenséget utolsó szükségre juttattya. Budoroszkulinak jelentik végre hogy ha meg nem agygya magát ök magok fogják meg, és Szipiopolihoz viszik. Így Humhámhuval együtt magát rabul adni kénytelenítettet.

A győzelem meg lévén éjjel nappal Izafadu felé sijjetnek. A Kám szerentsétlen esetit meg értvén lakossait mint nyájjakat az ellenség ellen [38] a városokbul, falukbul, úgy hajtotta tsoportra.¹⁶³ Kardal, puskával, dárdával, nyíllal, ki hogy, mit kaphatot, indultak utnak. Zűrve¹⁶⁴ zava-rodva érkeztek egymás után minden felől, hol itt, hol ott kaptsolván össze tsoportyaikat, a mint magokat¹⁶⁵ közzelebrül érhatték. Ezek, sem a hadi törvénynek szoros köteleihez, tűzhöz, sorhoz, forgásokhoz,¹⁶⁶ sem¹⁶⁷ kötelesség béli hideg vérrel való öldökléshez szokva nem lévén, tsak a jelen való veszedelemtől irtódtak, és életeket, kezeket, lábokat, szemeket, orrokat, füleket féltették, szüntelen oda haza el hagyot bar-maik, feleségeik, gyermekeik, szántásaik, vetéseik forogván eszekben, mely tárgyakhoz szokva lévén¹⁶⁸ töllök lett el válások, sziveket, szakad-hatatlan és el törölhetetlen bánattal szorongatta. Akárkinek fizessek, úgy mond ki ki magában, tsak otthon, az Enyimekkel élhessek!

Szipiopoli el¹⁶⁹ indulása előtt, meg ölettetet vitézeit temettette,¹⁷⁰ kiknek fejekhez egy követ állítot ily¹⁷¹ emlékezzetel: *Utazó! agygy hirt Kirotoszban, hogy ditsőségéért temetkeztünk ide.*

¹⁶² érdemeit <? a felsőbb? ...> soha ¹⁶³ <ki> tsoportra [Javítás a törlés fölött] ¹⁶⁴ Zűr<öd>ve ¹⁶⁵ <egymást> magokat [Javítás a törlés fölött] ¹⁶⁶ sem a hadi törvénynek szoros köteleihez, <sem> tűzhöz, <sem> sorhoz, <sem> forgásokhoz, <... ?társhoz?>, sem ¹⁶⁷ sem [Beszúrás a törlés fölött] ¹⁶⁸ tárgyakhoz <életek> szokva lévén <...> töllök ¹⁶⁹ <meg> el [Javítás a törlés alatt] ¹⁷⁰ <el> temettette [Az előbbi, szokatlan módon a törlés alatt található javítást a TÚ II másolója tévesen értelmezte, ezért a TÚ II-ben a mondat így alakult: Szipiopoli, indulása előtt, meg ölettetett Vitézzeit temettette el, kiknek] ¹⁷¹ állítot <fel ily ?halotti?> ily [Beszúrás a törlés után a sorok között]

[39] Mester Kukumedoniás a hartzból kevesebbed magával jöven ki egy füllel, kérdezi, ha kellene é még töb izben is oly alkalmatlan tapasztalások között forogni? hogy ha minden ilyen kedvetlen köszöntésekben egy egy tagot, izzt kellettne¹⁷² fejezül el veszteni, tsak gömbölyeysége maradna meg, or, és¹⁷³ fil nélkül, mely eset tekintetinek¹⁷⁴ kellemetességétül meg fosztaná.¹⁷⁵

Azomban¹⁷⁶ tapasztallya, hogy minden rendelések, tzél, szándék, igyekezet Izafadu iránt vannak¹⁷⁷ fel véve hogy meg szálllyák, és felé sijnak.¹⁷⁸ Egy néhány nap múlva szemközti tanálllyák a Kámnak házi katonáit, az az,¹⁷⁹ fustélyos, botos lakosit. Mester uram fél füllel is sorokra rohant; tsatára kötnek ki véllek, melyben a Kirakades álmélkodásra ragadó¹⁸⁰ győzedelmeket mutatot.

Jajgádiának egy toppanással katonává teremtet föld mives lakossi a tűzet, fegyvert, és annak menydörgését,¹⁸¹ ropogását halván, látván,¹⁸² reszkető félelemben estek. Föld¹⁸³ alá akartak [40] süllyedni, vagy sas szárnyakon a fellegekbe emelkedni. A mely hadnak szívét hazájának szabadsága, java, és a ditsősség nem ösztönözik győzelemre tsak ott mehet, hol¹⁸⁴ ellenkezésre nem tanál.

Ezeket¹⁸⁵ a halálos irtódzás lepvén meg fegyvereket el szórva szalattak szélllyel. Szipiopolis szabad futást engedvén nekik el szakadozott tsoportyokat üzni, vágni sehol sem engette. Nem volt több ellent állás, mely szerint¹⁸⁶ Buzorkámnak fő várassát meg szálllyák. Szakaszonként veszik körül, úgy hogy ki jövetel, bé menetel semmi részen nem lehetet. Egész ország halgatásba, tsendességbe eset. A tudatlanok tsak álmélkottak; azok pedig, kiknek Elméjekben nagyobb világok volt a szerentsés változást reszkető reménységgel várták, melynél fogva¹⁸⁷ a kegyetlen hata-

¹⁷² TÚ II: kellene ¹⁷³ és [Beszúrás a sorok között] ¹⁷⁴ tekintetinek <...> kellemetességétül
¹⁷⁵ meg fosztaná <; mely egyéb iránt ?ugyis? ?nagyon? ...?>. [Hat szó törölve, az utolsó olvashatatlanul] ¹⁷⁶ Azomban [TÚ II: nincs új bekezdés] ¹⁷⁷ vannak [A sorok közti beszúrással javítva ebből: van] ¹⁷⁸ <... ..> és felé sijnak [Beszúrás három olvashatatlan szó törlése fölött] ¹⁷⁹ az az, <a fegyverben fel öltöztetett> fustélyos, botos <?paraszt katonáit?> lakosit. ¹⁸⁰ <való> ragadó [Javítás a törlés fölött] ¹⁸¹ menydörgését [Részben elmosódott írás]
¹⁸² TÚ II: látván, hallván ¹⁸³ Föld [Javítva ebből: A föld] ¹⁸⁴ hol [Javítva ebből: ahol]
¹⁸⁵ Ezeket <ez> a halálos ¹⁸⁶ mely szerint <a> Buzorkámnak ¹⁸⁷ melynél <fogva> fogva [A következő sor elején megismételt szó törlése az előző sor végén]

lom fejekről el töröltetvén, semmiségekből emberiségekre magokat fel emelhetnék. Jajgádiában a Nemzet, mint önnön sorsára nézve holt állapot, semminek vétetet, hol csak a Buzorkámnak egyedül volt élete, és tettzése.

Szipiopoli a Kámhoz követet küld, jelentvén ő Nagyságának hogy életére, biradalmára nézve alkudna. A Kám, jóllehet mindég úgy hitte, [41] hogy szabad elmével, akarattal uralkodik csak¹⁸⁸ egyedül valóságából senkitől magán kívül segedelmet nem vévén; mindazon által Humhámhu tanátsossa¹⁸⁹ nélkül oly hijjával tanálta magát melyet magából helyre nem hozhatot, sem bé nem tölthet. Valamit életében tanátsossa mondott, mind úgy tettzet néki mintha csak önnön értelmét és akarattját jelentette volna előtte, melynél fogva hitte hogy¹⁹⁰ nálla nélkül is könnyen lehetne, és uralkodhatna; most pedig¹⁹¹ sem elméjét,¹⁹² sem akarattját magának sehol semmiben sem tanállyá fel. Minden ember csak akkor tuggyá meg hogy szokása mennyi erőben uralkodot rajta, mikor azt változtatni kel.

Buzorkámnak jelentik, hogy a győzedelmes ellenségnek postája itt van, és vélle beszélleni akar. Várjon úgy mond, a Kám, míg el fogadásához készülök. Egy kristály tükrökkel, arannyal, ezüsttel, ragyogo kövekkel ki készült szobában állittattya fel királyi széket, melyet minden kintsel fel ékesít valami a kívánságot, és tsudálkozást magára huzhattya. Aranyba vont szolgálait maga körül állittattya,¹⁹³ kiknek közepette, [42] Tronusának Egeire fel ül. Meg hagygya hogy a követ ajtajának¹⁹⁴ nyílása közt essen két térdre, és úgy fejével föl felé hajolva másszon székétől tiz kis lépés távolysáig: ott, fejét kevéssé fel emelve jelentse, mit akar. A követ, két vitéz által késértetve érkezik ajtajához, hol bé menetelének módjárul meg oktattatik. De ő fel emelt homlokkal, bátor lépésekkel sétál Buzorkám elibe.

Ó hanyatlásra jutot Uralkodó, mond néki a követ, Trinélliposzi, az igaz hatalom, és méltóság, nem királyi székednek betses¹⁹⁵ köveiben, tárházaidnak drágaságaiban,¹⁹⁶ hanem életednek¹⁹⁷ érdemében, erköltsében,

¹⁸⁸ csak [Beszúrás a sorok között] ¹⁸⁹ tsanátsossa [Tollhiba] ¹⁹⁰ hitte hogy [Beszúrás a sorok között] ¹⁹¹ <...> pedig [Javítás a törlés fölött] ¹⁹² pedig <tanátsossa nélkül> sem elméjét ¹⁹³ állittattya, <mellyeknek> kiknek ¹⁹⁴ <az> ajtajának ¹⁹⁵ <?drága?> betses [Javítás a törlés fölött] ¹⁹⁶ <?ritka?> drágaságaiban ¹⁹⁷ <?a fejedelemnek?> életednek [Javítás a törlés fölött]

eszében, igasságában fundáltatik. Mit tész aranyad, ezüstöd fegyvereink ellen, melyeknek ragyogó fények közt vitézségünk, szegénységünk, hatalmadnak egeiben¹⁹⁸ rabbá teszen? Nem érzéketlen, holt eszközökből, hanem Emberekből kel vala magadnak kintset szerezni, kikben boldogságoknak, törvényes szabadságoknak szereteti emelhetne volna erköltségeiket a ditsősségnek kívánására! kikért lenned kellett volna a végre,¹⁹⁹ hogy azok is kívánnanak érted lenni. Nints hatalom, mely a [43] viszonytagságnak, és a Világ zivatarának meny kövein felül emelkedhessen. Istennek hitted magadat! tapasztald, hogy ember vagy. Szály alá haszon-talan méltóságodnak töredezet Egeiből, és ha eddig tsak parantsolni, büntetni tuttál, tanyuly most²⁰⁰ a parantsolattal függeni, és szenyvedni. Mond meg, vélléd mit tselekegygyünk?

Én Nagy Buzorkám! a Napnak, Jupiternek fia, a tsillagoknak bátyja – Trinéli ezen szavakra társaival együtt nevetve fakad, és mond, hogy a Nap, fiakat nem szülhet magának mert meg gyujtanák²⁰¹ a Világot: hogy a szó a Jajgádiai királyhoz intéztetik. Feleljen mit akar, különben Jupiternek fiát az Embereknek fiai fel akasztják. Hogy Arténis Asszony-nak Népe, mond a Kám 15 napok alatt Országomból ki takarodjon, ha minnyajan itt nem kívánnának el veszni, mivel számtalan nép gyülekezik ide birodalmamnak minden részéből. Izafadu pedig az Istenek védelme alatt lévén, halandóktul meg vehetetlen erősség.

[44] A követ Trinélliposzi ezeket meg értvén, sijjetséggel vissza fordul, és röllok Szzipiopoli fő vezérét tudósítja, ki ötöt ily következő értelmű levéllel azonnal vissza küldi.

Szabadulás Vigasztalás a Nagy Buzorkámnak.

Izafadunak Trónusa magára omlot: kegyetlensége, kevélysége, hatalma, őszve töredezve hevernek alatta. Jupiter a maga fiát Buzorkámot büntetni kívánván Arténist, Leányát választotta eszközül ellene. Példában mutatták az Istenek hogy különös kegyelmekre, minden egyéb Emberi teremtések

¹⁹⁸ <egei között> egeiben [Javítás a törlés fölöött] ¹⁹⁹ <azért> a végre [Javítás a törlés fölöött] ²⁰⁰ <...> most [Javítás a törlés fölöött] ²⁰¹ gyujtanák [Tollhiba]

felett²⁰² senkit fel nem vesznek. Had legyen szabad Kámságodnak²⁰³ Izafaduban hinni, hogy Jupiternek fia, de engedgye meg nekünk is, ha hisszük Kírotószban, hogy Jupiter, örök végezése és menyköveinek tsapási alól egy halandó gyermekét is ki venni, nem méltóztatik.

Ha eddig Jajgádiának ostorozó vesszejét mindég Kámságod által küldözte, most a Kámságodét én általam küldi, kinek még nem volt [45] szerentsém a tsillagoknak bátyyokká, és Gigásoknak gigássává lenni. Minden pompa nevem, méltóságom, emberségemben, vitézségemben határoztatik; és most úgy láttzik hogy Izafadunak Gigási gigássán, 's all Istenén felül halad.

Ne vegye hát all Istenséged szükségtelen fárattságul mindenható attyának Jupiternek bé jelenteni, hogy ha kedves fia a Nagy Buzorkám három órák alat, e Levélnek meg olvasásátul²⁰⁴ fogva magát meg nem agygya; Szípiopoli mint természet fia Izafadut Isteneinek láttára fogja szélllyel lövetni, kik a Világban való változásokat mindég el szokták nézni azért, hogy magok rendelik el előre; úgy botsátván nékik végre az eszközöket.

Szípiopoli, Fő Vezér.

A Nagy Kám ezen Levelét vévén, minden Izafaduban lévő tudósit, tanátosít őszve hivattya; véllek széket ül – és közöttök fel olvastattya. Némellyek félvén attul, hogy ha magát meg aggya, alkuszik, fizet; széken ujra meg marad és az ország, mely most szabadulásához [46] érkezet, örökös rabságába süllyed ismét alá, tehát ellene állottak: hogy soha a Nagy Kám a meg hódolásig magát meg ne alázza; sokkal ditsősségeseb dolog lévén egy győzhetetlen Isten fiának meg halni, mint szolgáknak rabjává lenni. Buzorkám a halál által való ditsősséget nagyon fog hegyen vette, de még is el hitette magával hogy tsak azok hozzá igazak, kik²⁰⁵ meg átalkodásra kényszeritik.

Mások úgy vélekedtek, hogy már az ellent állás minden emberi okoságnak határán kívül vólna: hogy a Városnak örökös romlását, és népé-

²⁰² felett <?kegyelmekre?> senkit ²⁰³ Kámságodnak <hinni, hogy Jupiternek fia, de engedgye meg nekünk is, ha hisszük, hogy Jupiter örök végezése> Izafaduban ²⁰⁴ TÚ II: e Levélnek olvasásátul ²⁰⁵ kik <...> meg átalkodásra

nek vesztét huzná maga után: hogy Szipiopolival meg lehetne alkudni, 's osztán ismét uralkodni...

Az ellenkező rész, mely a Kámnak vesztét szép szín alatt akarta, felel: hogy ez által Szipiopoli a Várost²⁰⁶ kívánná minden kintsével, népével hatalma alá venni. A Kámot rabul fogja Kirotoszba küldeni, hogy²⁰⁷ magát Artenis előtt érdemesítse, és hazája részirül ditsősséggé tegye. Férhet é oly rettenetes gondolat fejünkbe, hogy Jajgádiának all Istenét vasra verve²⁰⁸ vontassák egy Kirotosz²⁰⁹ várasa béli asszony elibe?

[47] Higgye el²¹⁰ a Kám,²¹¹ hogy a maga meg adással is uralkodást többé nem nyér.²¹² Gyalázatos és tsuf tárgyul fogna tsak Kirotosznak piattzán a nép elibe ki tétetni, melynek sokasága porba tapodot méltóságát szemébe köpködve nézné;²¹³ szerentsétlen sorsán nevetve. Hogy a halál úgy is el kerülhetetlen; és egy uralkodónak jób méltóságába temetkezni, mint életében onnan le verettetvén, a leg aláb való nép seprejének is tsufságul, nevettségül ki tétetni. Mert²¹⁴ az ilyen elevenség tsak ara szolgál, hogy állandó gyötrelmében, szüntelen való²¹⁵ halálát érezze.

A Kám ezen okok szerint magát védelemre határozza meg. A bástyák erősítettnek, az ágyuk készítettnek. Minden mozgó Léleknek óltalomra kel ki állani.

Artenisnek serege Izafadunak térségein²¹⁶ a napoknak el telésekben Jajgádiának kenyerén híztot, és hevert. Szipiopoli fájdalommal mongya ki hogy a hadakozásnak siralmas törvennyéhez kéntelenítettvén nyulni e roppant Városnak²¹⁷ lövetéséhez kezd.²¹⁸ Humhámhu, ki el fogattatván,²¹⁹ [48] véllé vólt, 's barátságában élt; elibe terjeszti, mitsoda el felejthetetlen sohajtó bánatot okozna Izafadut e véghetetlen Várost mely az Emberi mivnek oly ditsősséges példája el pusztítani! hogy egy emberi szivet viselő hadi vezér, ily siralmas meg elégedést magának nem kíván-

²⁰⁶ a Várost <?el?> kívánná ²⁰⁷ hogy <az által> magát ²⁰⁸ verve <...> vontassák ²⁰⁹ Kirotosz <béli> várasa ²¹⁰ <...> Higgye el [Javítás két olvashatatlanul kitörölt szó fölött, TÚ II: Nincs új bekezdés] ²¹¹ Kám <?hanem?>, hogy ²¹² nyér<ne> ²¹³ nézné [A harmadik betű átírással javítva] ²¹⁴ <Hogy> Mert [Javítás a törlés fölött] ²¹⁵ való [Beszúrás a sorok között] ²¹⁶ térségein <?hevert, hol?> a napoknak ²¹⁷ Városnak [A sorok közti betoldással javítva ebből: város] ²¹⁸ lövetéséhez <...> kezd <fog> ²¹⁹ el fogattatván, <véllé> véllé [A következő lap elején megismételt szó törlése a [47] lap alján]

hat, mely halhatatlan emlékezetit a maradékok előtt homályba²²⁰ borítaná. Hogy a Kámnak meg átkodásáért annyi ezer ártatlan lakos, és kised vées áldozattá nem lehet, úgy, hogy a ki tselekszi, e Világnak, és az örök Emlékezetnek ítélő széké előtt szám adásra ne²²¹ vonattasson.

Már²²² mond továbbá, az Ország népe le ült, el félemlét. Ellened senki sem jön. A Várost körül fogtad... kényszerítettél éhséggel – a szükség kezébe agygya. Szípiopoli,²²³ e tanácsot el fogadván a Város romlását el fordul, hol a népnek temérdek sokasága egy néhány napok alatt a legkegyetlenebb szükségét okozza.²²⁴

Buzorkámnak²²⁵ Elméjében meg se fordult még eddig hogy a védelemnek ily szomorú következtetése is lenne. Akkor gondol rá, mikor jelentik, hogy nints mit enni.

[49] E²²⁶ szorongató szükségben Buzorkám úgy találja fel magát, hogy Artenis Vezérének levelet küldjön, mely által ötlet a Várostul való el távozásra kényszerítte.

Jupiternek fia! Jajgádiának All Istene, Gigások gigása s a t. Szípiopolinak, az Artenis Asszony emberének, jót kíván!

Minekutánna mi, Nagy Buzorkám, királyi tanácsunkban vakmerőségedet meg fontoltuk,²²⁷ agygyuk tudtadra, hogy két napoknak el folyása után leg fellyeb, Városunk alól népedet, magadat nagy messziségekre el vonnyad, különben kényszeríteni fogod tellyes hatalmunkat, hogy erősségeinkből reád ki ütve haragunkban meg emésszünk.

Szípiopoli, Ember, a Nagy Buzorkámnak, nem All Istennek, nem Jupiter fiának 's nem Gigások gigássának, egésséget, bódogulást!

Le verettetésben fel emelkedést; rabságban szabadságot, meg aláztatásban méltóságot [50] magán²²⁸ erőltetni valakinek,²²⁹ egy felől szánakozás,

²²⁰ homályba<n> ²²¹ ne <?vétessen?> vonattasson ²²² Már [TÚ II: Nincs új bekezdés] ²²³ Szípiopoli [TÚ II: Új bekezdés] ²²⁴ okozza. <Bu> [Szókezdet törlése a bekezdés végén] ²²⁵ Buzorkámnak [TÚ II: Nincs új bekezdés] ²²⁶ E [TÚ II: Nincs új bekezdés] ²²⁷ meg fontoltuk <...>, agygyuk ²²⁸ magán [Betoldás a margón] ²²⁹ erőltetni <magán> valakinek [Javítás a törlés fölött]

más felől nevettség. A Kámnak elméje, gigás gondolatokkal van tele mellyek mint fel emelt bálványok nagyot mutatnak, de azomban tehetség nélkül valók. A kegyetlen uralkodók szokásba vették hogy le verettetett sorsokban is el tünt méltóságoknak dagályos kevélységét meg tartják, annyira el vannak hitetve, hogy²³⁰ az Istenek Emberi Nemzetünket ő érték teremteték. Mikor vasba veretnek, akkor is fel fuvalkodással látatnak parantsolni azoknak, kik már életeket pórászon vezetik, és²³¹ öröködések nevetik.

A határ nélkül való hatalom, birtokossát, eszetlenné, makatssá, vakmerővé, kevélyé teszi, mely vétkeket ő egyedül nem lát tsak, azért,²³² magát mindég igazollya. A tellyes hatalmú kegyetlen Jupiter mássának mongya magát, de ördög hivatal²³³ veszen magára, hogy szivét Ember kinnal táplálhassa. Tartoznak é Izafadunak lakossi éhel halást szenyvedni [51] hogy a Nagy Buzorkám tövéből ki dült Tronussán, egy két nappal tovább tántoroghasson, honnan személlének le nem esni, lehetetlenség. Tuggyuk, hogy a kegyetlen hatalom nem okoskodik, és tsak parantsolván, vagy magát veszti, vagy mást ront. Most itt az első esetben vagyunk. Én nem távozom, és²³⁴ Kámságodnak gigás gondolatai ijedésre nem hoznak. Nem is magáért kéméllem, mivel személlye az Emberiségnek tárgya nem lehet, hanem szegény népéért. Semmivel se hizelkegygyen a Kám magának utolsó romlásán kívül.

Buzorkám, e, menydörgésekkel tellyes levelet meg halván ki törésre tökélli el magát. Készül – azomban Humhámhu,²³⁵ kém által tzélljárul előre tudósittatik, ki a dolgot a vezérnek fel fedezi, mely szerint a rendelés meg tétetik. Buzorkám, ki tör: az előtte fekvő ellenség magát²³⁶ mindég hátráb hátráb vonnya. Ő, győzedelmes kiáltással telvén el, utánnok sijjet, [52] hol²³⁷ el hagyot táborokat, ott maradot eszközeiket rabollya, mellyeket tzélbul nem vittek el. Midőn itt győzedelmeskedne, mulatna, és el éhez

²³⁰ hogy <...> az [Javítás a törlés fölött] ²³¹ vezetik, <...> és [Javítás a törlés fölött] ²³² tsak, <...> azért [Javítás a törlés fölött] ²³³ de <?szorultságában?> ördög <?kötelességét?> hivatal [Javítás az utóbbi törlés fölött] ²³⁴ és <a> Kámságodnak ²³⁵ <Humhámhu> Humhámhu [A megismételt szó törlése] ²³⁶ magát <...> mindég ²³⁷ hol [Betoldás a margón]

népét prédájával étetné, a Várossal való egyesülésének uttya el vágattatik, roppant sereggel álván oda Fabionoposzi, honnan Buzorkámra tüzelni kezd. Ekkor az előlle magokat el vont seregek vissza fordulván hasonlóul tüzeléshez fognak. A töb részeken feküdt seregek Szipiopolinak rendelése szerint minden felől előre tolódnak. Buzorkám körös körül kerítettik. Ezt látván, el tökélli magát hogy ellenségével szembe szállyon, és vagy meg hallyon, vagy magát közzülök ki vágja. De népe²³⁸ tzéljának haszontalanságát látván nógató beszédire földnek szegzet nézéssel, és halgatással felelt.

Azomban Szipiopolinak üzenete érkezik hogy minek utánna már, mint látták minyájan hadi foglyok fegyvereiket tegyék le, külömben keservére szolgálna ha kényszerítettne őket meg átalkodásokért halálra vágatni, és lövetni: hogy már ilyen esetben a Vitézségnek, 's²³⁹ bátorságnak helye nintsen, [53] melyre nézve az ellent állás tsak vakmerőséget mutatna, mely dolog, nem is ditsösséget, hanem²⁴⁰ bolondságot, és veszetséggel magára huzot romlást szülne.²⁴¹

Buzorkám ere is szüntelen tsak az ütközetnek készül: kiált, fenyeget, biztat; jutalmat, büntetést ígér. Születését, méltóságát, hatalmát, ditsösségét, vérének régiségét, Isteneinek iránta való különös kegyelmeket, királyságát emlegeti, ellenségét kissebbiti, gunyollya, gyalázza. De népe fegyverét le rakja, és hódol. A Nagy Kámot önnön tisztyei vévén körül Szipiopolihoz viszik, ki, személyét illendöül fogagygya,²⁴² és kérdi tölle, hogy akarna tartattatni? Mint Jupiternek fia felel a Kám, és Jajgádiának királlya. De mig Jupiter, Jajgádiát fiának vissza adni nem méltóztatik, felel,²⁴³ tsak ugy vesszük mint foglyot, egyéb iránt mindenben meg kémélvén esetit, valamit az emberség magával hoz. Ezentul²⁴⁴ Szipiopoli a Várasba bé megyen, hol az ország házába a Népet fel gyűjti – melyhez következendő modon [54] beszél.

²³⁸ népe <a> tzéljának ²³⁹ 's [Beszúrás a sorok közt] ²⁴⁰ hanem <tsak> bolondságot ²⁴¹ romlást <szülne> szülne [A szó megismétlése a törlés után] ²⁴² fogagygya, <Szipiopoli> és [Javítás a törlés fölött] ²⁴³ felel [Beszúrás a sorok közt. TÚ II: *mond Szipiopoli*] ²⁴⁴ Ezentul [TÚ II: Új bekezdés]

Jajgádiaiak!

Királyotok iránt való engedelmisségetek mind ez ideig²⁴⁵ tsudálkozást okoz. Vagy nem kívántatok kegyetlen uralkodása ellen küszködni, vagy nem vólt reá erőtök. Az Isteneknek örök végezése titeket most Emberi szabadságotokba vissza helyheztetet. Nints Buzorkám többé. Bóldog háboru az, mely a Nemzeteknek szabadulásokra szolgál! Nem azért győztem hogy életeteket adóval terhellyem, véretek ontsam, vagyonaitokat rabollyam, hanem hogy a semmiségből hozzalak benneteket való-ságra. Egy győzedelmes hadi vezérnek nem abban áll ditsőssége hogy öldököllyön, égessen, rabollyon, hanem hogy bóldogittson. Mi a Kámnak vóltunk ellenségei; néktek Ember társatok, barátitok vagyunk. Nem lehet a Világnak forgandó esetei közt oly viszontagság, mely az embernek emberi Neme iránt való köteleességét, mivei közzül el törölhesse. Mihent győzelemre jutunk a verekedésnek fájdalmát édessíteni kel. Boldog! ki az Emberi Nemzetnek sebeit enyhítő irral gyógyithatya! Mit kívántok szerentsétekre? Tegyetek bóldoggá bóldogságotokkal,²⁴⁶ mellyet ti néktek meg adhatok. [55] Kivántok²⁴⁷ é Artenis által igazgattatni? hatalmátul függeni? Vagy kebeletekben akartok király által vezéreltetni?²⁴⁸

A Várasnak osztály béli bírása Buzbuzbeki²⁴⁹ szóllal fel a halgató sokaság közzül,²⁵⁰ ilyen módon:

Ó Artenisnek nagy embere! hazádnak védelmező anyyala, tudnod kel mitsoda mély siralomba merül az oly ország melynek királlya annak határain kívül idegen vérben foganszik, más nemzet közt²⁵¹ ellenkező szokásokban, élet módjában, erköltsben, idegen nyelvben, öltözetben neveltetik. El múlt azon országnak ditsőssége, mely tartománnyá változott; meg romlik magában, mint az oly folyo víz mellyet ást eren vesznek ki magából, és régi árka morotvának marad, hol álló vízét, gyékény, káka, nád, győszön, kolokány,²⁵² sás, vízi tök borittyák el, 's magában meg poshad. Vallásunktul, szokásunktul, erköltsünktil, öltözetünktil, nyelvünktil kívánnátok majd bennünket

²⁴⁵ ideig <...> tsudálkozást ²⁴⁶ bóldogságotokkal [Nehezen olvasható] ²⁴⁷ Kivántok [Az ötödik betű átírással javítva] ²⁴⁸ vezéreltetni. [A kéziratban a mondat végi írásjel kérdőjel helyett pont] ²⁴⁹ Buzbuzbeki <?állá?> szóllal ²⁵⁰ közzül, <...> ilyen ²⁵¹ közt <más> ellenkező ²⁵² kolokány [Az első betű átírással javítva]

meg fosztani. Országunknak adóját ki kellene hazánkbul hordani, melyből tsak a jönne vissza, a mit engednétek. Ne fordíts ki minket abból a miben élünk, hanem tégy bódoggá [56] bennünket ebben a miben vagyunk. Minden tartománnyá változott Ország, Nép, Nemzettség el sasnyul, pusztul, és²⁵³ be tsevédzik e Világon akár mely ditsösséges és gazdag volt is²⁵⁴ valaha.

Nevünk, a Nemzetek közt többé sehol sem fog tanálatni.²⁵⁵ Artenis, Kirotosz lesz minden; mi semmik. Agy nekünk inkább tellyes hatalommal élő uralkodót nemzetünkbul hazánkban, mint bennünket tartománnyá tégy, szabadságban.

Egyik része nemzetünknek a más résznek ellenségévé lész. A nagyok Kirotoszban szokásaitokat, nyelveteket, öltözeteket Artenis mellett magokévá teszik, a mieinket meg utálván. Mi őket,ők minket fognak gyúnyolni, és így, egy hazában két hazára, egy nemzetben két nemzetre fogunk oszlni, mely két fél egymásnak halálos ellenségévé változik, 's eléb utób hazájára veszedelmet hoz. Oly gyalázatba esünk hogy hazánk fiai majd anya nyelvünkön se tudnak hozzánk beszélni, szégyenelvén azon szokásokat mellyekben régi eleik éltek. Azok, kik Kirotoszba veszik magokat, abban fogják [57] érdemeiket keresni, hogy minket árullyanak,²⁵⁶ s tsufollyanak, kik ithon maradunk. Ők lesznek ott tulajdonságainknak ítélő bírái, kik azokkal magok bírni nem fognak. Kik végre önnön Nemzeteket meg tagadva, hogy az által személyekben annál is²⁵⁷ többet mutassanak, és más Nemzetté sem változhatván, mikor magok²⁵⁸ semmivé lesznek, hazájokat semmiséggel, akkor vádollyák.

Leányaitokat veszik feleségül a miéinket meg vetvén, mely által nemeket, véreket kortsá teszik. Már, ezek után fel tévén, hogy minden gazdag, tehetős ház közzülünk Kirotoszban választya lakását, országunk itt, fejetlen marad. Sorsunknak kováttsi Kirotoszban fognak lakni, mely szerint itt²⁵⁹ tsak a fog mondatni, hogy fizessünk, egyéb semmi. Lassan lassan minden miveink, vagy miv helyeink el töröltetnek, és egy ruha gombért, pikkelyért is Kirotosz Várassa Lakosinak leszünk kéntelenek fizetni, kiknek miveikkel,

²⁵³ és [Beszúrás a sorok közt] ²⁵⁴ is [Beszúrás a sorok közt] ²⁵⁵ sehol sem <lesz> fog tanálatni [Javítás a törlés fölöött] ²⁵⁶ árullyanak [Az első betű átírással javítva] ²⁵⁷ is [Beszúrás a sorok közt] ²⁵⁸ magok [Beszúrás a sorok közt] ²⁵⁹ it [Beszúrás a sorok közt tollhibával]

eszközeikkel el borítanak bennünket [58] pénz ragadozó tsalárd és²⁶⁰ fukar kereskedőink, kik nap fényen tsallyák a Világot három, négy szer árán adván minden portékájokat, valamikor oly együgyű vevőre²⁶¹ tanálnak, ki nem tanulhatot életében még annyi ravasságot, hogy velle²⁶² az²⁶³ övéket által láthassa: kiknek a törvény meg engedi eszközeiket aranyokon tartani, 's végre annyi forintot adni, ha annak vevőjét meg²⁶⁴ nem vakithatták. Kik némely haszontalanságokat új módoknak kiáltanak ki, mellyeket, noha valóságokban nem érik, nagy pénzelt fizettetnek magoknak, míg ujjabb módokkal ezeket a szokásnak sorából ki nem taszították, szintén oly drágákat, és haszontalanokat állatván²⁶⁵ helyekbe, melynél fogva bolondságainkat nagyobb adó alá veszik ők,²⁶⁶ mint jószágainkat a király.

Buzbuzbékkinék²⁶⁷ ezen fel kiáltot és rendben elő adot okai minden halgatót figyelmettségre hozván, kevés tsendesség²⁶⁸ után egyenlő akaratl kerik a győzedelmeseket, hogy közöttök a királyságot hagynák meg.

[59] Felvétetik vetélkedésre hogy mitsoda móddal legyen. Ki oda hajlot hogy a korona minden uralkodónak halálával választás által adason annak, kit reá a Nemzet érdemesnek ítél; ki azt állította hogy a választás mind annyiszor vérbe keverné az országot, mivel az embereknek külömb külömb féle értelmekkel, és világi állapottyokkal ellenkezik, hogy annyi ezer fő, mind egynek választásában nyugodgjon meg, melyre nézve örökségül kel a koronát azon háznak által adni, kit a Nemzet királyságra emel. Könnyebnek vették az uralkodásnak hibáit szenyvedni, mint belső háboruval, vérontással pártot ütöt haza fiak által a hazának kebelében pusztulni, haldoklani, hol a Nemzet boldogságát keresván, maga ellen kél ki, és ara törekedve, hogy jól élhessen, életét veszti.

Budoroszkuhi fő Vezér meg szólal hogy ha a korona egy háznak adatik által fiurul fiura örökségül a szabadságrul más tekintetben nem lenne szükség álmódogni. Akármitsoda előre látással, törvénnyel élylen a Nemzet szabadságainak óltalmára, eléb, utób mind füstöt vét. A törvények

²⁶⁰ és <...> fukar ²⁶¹ vevőre [Az ötödik betű átírással javítva] ²⁶² velle [Betoldás a sorok közt] ²⁶³ az <...> övéket ²⁶⁴ meg [Betoldás a sorok közt] ²⁶⁵ állatván [Tű II: állitván] ²⁶⁶ ők [Beszúrás a sorok közt] ²⁶⁷ Buzbuzbékkinék [E helyen mindkét kéziratban e névváltozat áll] ²⁶⁸ kevés <halgatás> tsendesség [Javítás a törlés fölött]

[60] meg maradnak írva, és halva. A szabadság fen lesz szóban hangban; az uralkodó pedig a mit akar, általunk viszi végbe mind. Valamely törvény, néki szolgál javára, az,²⁶⁹ erejében meg²⁷⁰ marad; a Nemzet részire való pedig mind meg hal, és semmivé lesz. Haszontalan vettyük vállainkat ország gyűlésének, végezésének, mert a voxoknak²⁷¹ meg vétele, jutalmazás, büntetés által, az uralkodónak hatalma, és pénze alá esik, ki méltóságot, hivatalt, fizetést osztogatva, és azokbul azokat, kik tettzése ellen járnak ki szórhatva, mindég véllünk mondattya ki magunk ellen azt,²⁷² a mi néki tettzik. Szabadságunk, dítsőségünk abból fog állani, hogy örökké²⁷³ magunk végezzünk magunk ellen; mely szerint, a rabság, szabad akarattal²⁷⁴ valónak²⁷⁵ láttatván lenni, el hisszük²⁷⁶ nap világnál, szívünkbe a setéten fohászkodva, hogy csak törvényeinktől; az az²⁷⁷ magunktul függünk; valósággal vason heverve.

A Választást, mond továbbá, lehet veszedelmében mérsékelni. Legyen két ország bírāja, és egy ország kapitánya. Tétessen törvényben, hogy valamikor a király meg hal, [61] e három személyen kívül senki választásra fel ne vetessen; ezek pedig hárman huzzanak sorsot, és a kire esik ülljön fel²⁷⁸ Trónusára.

Lehetetlen²⁷⁹ az országrul fel tenni hogy e három felső hivatalra érdemetlen haza fit válasszon. Kevés külömbséggel nem²⁸⁰ kelletik köztök²⁸¹ gondolni az el kerülhetetlen vér ontás, vagy rabság közöt. Így a választás²⁸² belső háborút nem szülhet; a szabadság pedig nagyob bátorságban marad, és a király is hatalmas lesz, mivel személyében önnön bóldogságát, dítsőségét fogja tekinteni a Nemzet.

Valamennyi ember királlyá lesz e Világon mind ara törekedik hogy szabad hatalommal uralkodhasson, mivel minden ember hiszi magában hogy dolgához leg jobban tud, ha reá bizzák. Ha törvényeitekkel kezeimet

²⁶⁹ az, <mind> erejében ²⁷⁰ <?gyakoroltatásában?> meg [Javítás a törlés fölött]
²⁷¹ voxoknak [TÚ II: vokoknak] ²⁷² azt, <a mit akar> a mi [Javítás a törlés fölött]
²⁷³ <mindég> örökké [Javítás a törlés fölött] ²⁷⁴ akarattal [Hozzátoldással javítva ebből:
 akarat] ²⁷⁵ <szerint> valónak ²⁷⁶ hisszük [Javítva ebből: ?hittük?] ²⁷⁷ az az <köz> magunk-
 tul ²⁷⁸ fel <a> Trónusára ²⁷⁹ Lehetetlen [TÚ II: Nincs új bekezdés] ²⁸⁰ nem <lehet> kelletik
²⁸¹ köztök [Betojítás a sorok közt] ²⁸² választás <h> belső

meg kötitek, mond a király, nem lesz benne módom hogy benneteket bődögittsalak²⁸³ fel tévén ezt, hogy ti, bődogságotokat soha sem isméritek, és mindég az ellen dolgoztok. [62] Mihent a határ nélkül való hatalom osztán²⁸⁴ meg készül, a bődogság ily²⁸⁵ három tagba szakad t. i:²⁸⁶ *szolgály, halgas, fizes*. Ezentúl egy Despota sem okoskodot soha hazájának javában.

Mivel Szípiopoli látta, hogy ezen dolgoknak el intézések sok fontolást és időt kívánnának, a gyűlést félbe szakasztja, és maga igyekezik az országot rendbe venni.

Vége az első szakasznak.

²⁸³ bődögittsalak <a magam módgyán> fel tévén ²⁸⁴ osztán [Betoldás a sorok közt]
²⁸⁵ ily [Betoldás a sorok közt] ²⁸⁶ t. i. [Betoldás a sorok közt]

Minek előtte Artenisnek vezére a dolgok folyamattáához fogna azon szorgalmatoskodik hogy hoznának hozzá egy olyan hazafit, ki Nemzetének dolgait ismerné¹ és minden hivatal, rang, szerentse keresésen kívül élne magában maga által: Ki el rejtet tzel és palástolás nélkül semmiét nem féltve, semmit nem remélve mondana ki mindent hideg vérrel tsupán az igasságért magáért. Ki, Emberi kevélységét, méltóságát abban határozna hogy semmi féle világi méltóságot, 's kevélységet tekintetben ne vegyen, sem tsudálni ne láttasson. Ki ne azért gondolna az Embereknek és hazájának javára hogy azt néki² pénzel, rangal meg fizessék, hanem azon ditsősségével elégedne meg hogy emberi kötelességének eleget tet. Ki e Világnak tsalárd féennyét haszontalanságát nem tekintvén tsak lelki isméretit³ látná, és annak igasságaiban gyönyörködni.

Mongyák a Vezérnek hogy ily különös tulajdonságu⁴ Embert husz milliom halandó közt száz esztendő is nehezen [64] szül. Ismérnek egy tsudállatos lakost Városokban kit némellyek okosnak, némellyek bomlotnak tartanak. – Ezen kívül mondani⁵ senkit se tudnának. – Magát⁶ így nevezi: *Pirhomégász*. A vezér, ötlet eleibe kívánnya. Érte küldenek – jön – jelentik – kitsoda? Pirhomégász – – szabad⁷ – jöhet. E tudósnaq keféletlen színe, kopot módot, és pelyhes tisztességet mutatván; kezével mosdatlan, ortzájában piszkos, hajával boglyos lévén, meg ütközést okozot.⁸

A Vezér mond néki, hogy velle különös dolgokra kívánt volna terjeszkedni, de formája keveset ígér. Hogy öltözete és a pompa közt még igen nagy kiterjedés lévén, tekintetit, öltözetit erköltseinek sérelme nélkül a tisztességnek térségén odéb is vontathatná.

¹ TÚ II: esmérné ² hogy <azért> azt néki [Javitás a törlés fölött] ³ TÚ II: Lelkiesméretit ⁴ tulajdonságu [Az utolsó betű átirással javítva] ⁵ kívül <...> mondani [Javitás a törlés fölött] ⁶ Magát [Javitva ebből: ?magát?] ⁷ szabad – <bé> jöhet ⁸ meg ütközést <okoztak> okozot

Pirhomegász.

Uram! én nem öltözetet kívántam hozzád hozni, hanem fejet, és Elmét, ugy, a miben van. Hogy mutathassak én pompát egy fő hadi vezérnek? Nézzed a Kámnak szobáit, készülleteit, ha fényt akarsz látni. A tündöklő színt, ragyogo öltözeteket méltóságos⁹ tudatlanokon keressed, és nem [65] olyan embereken kik a szépet lélekben, erköltsben, az az: igaz emberi kötelességben keresik; tsak annyiban vévén az aranyat, ezüstöt a mennyiben azok által magokat táplálni kéntelenek. Nállam olyan kintset ne keres, melyre a királyok képit¹⁰ verik, hanem olyat, mely a fene vadnak ember képet ád Tronusán, ha megszerzi magának, és velle élni kíván.

Szipiopoli.

Értelek! De a tisztaság, tisztesség a bölcsességgel soha se vólt ellenkezésben. Nem kívánnya az erkölts méltósága, hogy testének formája¹¹ sundaságra vetessen. Ha külső tisztesség lelkednek nagyságot nem adhat, érdemeitül sem foszthattya meg; azomban személlyeden segít. Akár pompát akár szennyet mutasson egy tudós magán mindenik erőltetést, tévelygést, gyengeséget mutat. Jobra, vagy balra térjen ki az Ember az¹² ország¹³ uttyábul minden felöl el téved. Az igaz okosság semmit sem erőltet.

Pirhomégász.

Ki hirdette még tudománnyal e Világban [66] hogy a szegény Ember, kevésységből mutat szegény¹⁴ szint? Én annyit szerezhettem magamnak a mivel élhetek; a töb fárattságomat pedig erköltseimre, tudományomra fordítottam. A kinek nints, vigasztalására szolgál hogy semmit se félt. Buzorkám mindenét el vesztette, és most, élvén fekszik halálában. Pirhomegásznak¹⁵ sorsát pedig Artenisnek hatalma sem hozhattya el nyomattatásba, mert Szipiopoli nagy vitéz, de engem meg nem győzhet.

⁹ méltóságos <...> tudatlanokon ¹⁰ képit [Az utolsó betű átírással javítva] ¹¹ formája <?színe?> sundaságra ¹² az [Beszúrás a sorok közt] ¹³ ország<nak> ¹⁴ szegény [Tollhiba] ¹⁵ Pihomégásznak [Tollhiba]

Kenyeremet töllem el nem veheted, mert haramia nem lehetsz; ditsőséged nem engedi mellyel torkig vagy lakva: meg nem ölettethetz, mivel magadat gyilkossá tévén, nevedben többet vesztenél, mint én halálomban, melyre reá kel jutnunk¹⁶ nékem is, néked is.¹⁷ Okoskodással meg nem győzől, mert vagy igaz vagy, vagy hamis. Ha hamissághoz ragaszkodol, mindég feletted maradok okaimmal, ha igassággal élsz, mindég ott találsz hol magad vagy. Így let Pirhomégász¹⁸ Buzorkámnál győzhetetleneb, és hatalmasab, kit ő uralkodásának idején Egeinek magasságából a porban mászkálva meg sem láthatot: ugy,¹⁹ mint az Elefánt a fűben mászó bogarat [67] melyet uttyában érzéketlenül tapod.

A tudós ezeket mondván meg fordul és a fő Vezérnek szobájából sebességgel ki²⁰ tűnik.

Szipiopolis azon napot elmélkedéssel töltötte azokon, mellyeket néki a Jajgádiai okos beszéllet. Másnap parantsollya, hogy a tudóst hívnák fel. Pirhomégász meg mosdva, magát ki kefélve, egy ruha tarisznyát nyakában akasztva, melyben minden pénzét belé tette, házául el indul, és a Vezér előtt meg jelenik. Uram! mond néki itt vagyok a leg fényeseb, és legdrágáb köntösömmel. Minden pénzem e tarisznyában nyugszik mellyet nyakamban láttz. Ha ruháért fizettem volna nem vólnék ilyen drága is. Az árosoknak, és mester embereknek tsalásában veszvén pénzemnek fele, ruhában, tsak²¹ felényi drágasággal jöhettem volna hozzád,²² és így, ennyit sem érnék. Meg botsás már drágáb, sem fényeseb előtted nem lehetek. [68] E, mind öszve száz²³ forint. És ha pénznél fogvást veszel, véllem nem tanátskozhatol, mert ennél²⁴ a Kámnak, a leg rosszab lova is többet ér.

Szipiopolis ez uttal a tréfát meg értvén, a tudósnak békét hagyot, és vélle tárgyaira²⁵ terjeszkedet ki. Ara kényszeriti hogy hazája Lakosinak erköltsseit fedezné fel, mivel a törvényeknek ezekkel mindég kötésben kel lenni.

¹⁶ jut<nom>nunk [Javítás a törlés fölött] ¹⁷ jutnunk <néked is, nékem is> nékem is, néked is ¹⁸ Pirhomégász [Az első három betű átírással javítva] ¹⁹ ugy [Beszúrás a sorok közt] ²⁰ sebességgel <...> <el> ki tűnik [Az igeikötő javítása a második törlés fölött] ²¹ tsak [Az utolsó betű átírással javítva] ²² hozzád [Az utolsó betűt tintafolt takarja] ²³ <...> száz [Javítás a törlés fölött] ²⁴ <?ennyinél?> ennél [Javítás a törlés fölött] ²⁵ tárgyaira <...> terjeszkedet

Pirhomégász.

Itt a jó erkölcsöket nehéz ismérni. A hol az uralkodás törvény nélkül való, erőszakos, kegyetlen, melynek szünhetetlen büntetései is minden felé rettegtenek, ott a népnek hizelkedővé, tsalárdá, hazuggá, hamis bizonyoságtételűvé kel lenni egy részben, más részben pedig el kel alélni, és alatonnítatni.

Minden féle alkuban, kötésben, adásban, vevésben ara törekednek itt a Lakosok hogy szomszédjokat meg tsalhassák, mely tselekedetet nem bűnnek, hanem érdemnek vesznek részekről; ditsekedvén véle titkos ismerőiknek. A lelki ismétel világi nyereség, és pénz keresés, melynek igasságait minden hasznos esetre hajtani lehet. Azomban,²⁶ soha [69] sem²⁷ örvendezhet péter úgy a nyereségének hogy pál rajta ne sirjon, vagy ne bosszankodgyon. A fű szál is tsal, hitet, hazudik, lop. A bűn annyi hogy sokasága miat a törvény azokat büntetni nem győzvén, véleek fen hagyot.

A Kám a polgárok közt való vétkeket semmi tekintetben nem vette; tsak azokra figyelmeztvén mellyek ő reá néztek. Nintsen oly pusztító dühösség, ragadozó tolvajság, gyilkosság mellyet itéllyen, illendöül büntessen, ha lakosban tanáltatik lakos ellen, de ha hatalmára tsak szelet láttatot is fujni, halni kellet, vagy négy fal közzé vettetni élő rothadásra haláláig. Maga ellen senki sem szólhatot, de az Istenek nevét szidalmazni lehetet. A böltső beli gyermek Jupiter nevét szidva szóllal meg, és káromkodáson²⁸ tanul beszélni, mely furtsaságának szüléi örülnek, nevetnek.

A vallás, szokássá lett. A jó Emberekben jo²⁹, a gonoszoknak semmit sem tesz. Egy uttyával megyen óltárához áldozni is lopni is. Nintsen [70] oly meg veszet, és Egekre kiáltó bűne mellyet egy két szokás béli áldozat tétellel magából ki nem füstöl, és Lelki ismételit mardosásai alól fel nem szabadittya. Tudod nagy Ember, hogy a tudatlanok, gonoszok Isteneiket³⁰ tsak álomban láttyák, az okosok, igazak pedig félik.

²⁶ Azomban [Az első betűn tintafolt] ²⁷ soha soha sem [A Tű a [69] lapot kezdve megismétli az előző lap utolsó szavát] ²⁸ káromkodáson <...> tanul ²⁹ jo [Tollhiba és helyesírási sajátság egyaránt lehet e helyen] ³⁰ Isteneiket [Az utolsó szótag átírásával javítva]

Szipiopoli.

A büntető törvényeket kel sokasítani, és rajtok sullyosítani.

Pirhomégász.

De hogy! A vallást, nevelést kel valóságára hozni, és ezek által az erköltsöket helyre állítani. Ne azért legyenek törvényeink hogy tsak büntessenek, hanem hogy bennünket jókká tegyenek. Mi legyen az Isteneknek örök büntetéseknél nagyobb? Mit teszen a gonosznak, és el fajultnak? A meg vakittatot Elme önként fut veszedelmére; a veszet erkölts pedig mennyet földet gyaláz; nevettségre fordítván Isteneinek büntető igazságát.

Szipiopoli.

Első eszköz ezekre az uralkodás módgya. Melyiket kívánnád közölők hazádra nézve?

[71] Pirhomégász.

A királyságot! melynek hatalma törvényes határok közzé vétetik. Oly királyt kívánok, ki vagy meg nyugodgyon abban hogy népe iránt van kötelessége, vagy ha magátul benne meg nem nyugszik, országának törvényei által nyugtattasson meg önnön tettzése akarattya ellen a maga javára.

Szipiopoli.

Nem job a tanáts?... A király mindég szabad hatalomra törekedik. Most szelédén kezdi, végre újra Buzorkám lesz.

Pirhomégász.

Hát, két három száz polgárbul tanáts azért legyen, hogy bennünket meg egyen? Ha egy királynak szükségét se lehet elégíteni, hát annyinak ki agygyon eleget?

Szipiopoli.

Ezeket meg lehet törvények által kötni, de a királyt nem. Ha kötve van is alólla fel szabadul.

Pirhomégász.

Ki hiszi hogy ily³¹ roppant ország, szárazon, tanáts béli uralkodás alatt lehessen állandóul? Két három nagy Embernek [72] akár titkos gonossága, hitetése, szem fényvesztése; akár érdeme³² által, mindég kell királyi tekintetben lenni, kik egymásnak nevét nem szennyvedhetvén a felső tanátsot, népet részekre, pártokra szaggattyák. Ki kelnek egymás ellen, tűz, vér ontás rablás, pusztulás borította el hazájokat tsak azért, hogy a péter nevének hire, fűsti egy két öllel magassabra emelkedgyen a gondolat fellegében, mint a pálé. A Nemzetnek egyik csoportya hazájának vesztével azért vágja le a másik csoportyát hogy azon hitetőnek jármát vehesse magára, kiért amaz³³ ellen vérit ontotta.

Három, négy hatalmas, gazdag haramia össze vész a tanátsban, kiknek ügyekből minden Ember részt veszen. A nép meg vakul, meg örvül, és fel áldozza magát azért, hogy annak lehessen rabja ki ügyét meg tsalta, és sorsából bolondot üzőt. Inkáb szenyvedem a Despotot, mint hogy a haza szabadságánál fogva legyen szüntelen való véres áldozat. Minek az olyan szabadság, mely vagy mindég öldököl, vagy szüntelen szélveszek közt forgat, 's habokon hány, hol örökké a³⁴ veszedelem irtóztat?

[73] Szípiopoli.

A szabad Nemzetnek tsak némely kor vannak magával való egybe üt-közései; azon kívül minden idejében böl dog, és ditsősséges; de a kegyetlen uralkodás, és annak rabsága az ország testében oly belső fene mely azt szüntelen rágyja, kinozza, és emészti. Könyeb hosszas egésség közben néha néha esni betegségben, mint szüntelen ágyban feküdni lassan hervasztó nyavalyában, mely örökös szerentsétlenné teszen, mivel soha³⁵ se tágit.

Pirhomégász.

Nem szüntelen emészto fene, mikor három százbul álló³⁶ tanáts három négy, király tekintetű vezér, a Nemzet verejtékét³⁷ meg szakadás nélkül

³¹ ily [Beszúrás] ³² TÚ II: hitetése, akár érdeme ³³ amaz [Az utolsó két betű tintafoltos]
³⁴ <?az utolsó?> a [Javítás a törlés fölött] ³⁵ soha <?egy szem pillantásig?> se tágit ³⁶ álló
[Beszúrás a margón] ³⁷ veréjtékét <...> meg szakadás

sajtóban³⁸ tsafarja, és vérét büszkeségének fel³⁹ áldozva, lotsollya? Ez annyival⁴⁰ részegeb sors, és bolondab szerentsétlenség, hogy véllünk hasonló szabadságu, állapotu hazafiak, még is szolgálatunknak színe alat életünkben, vérűnben, vagyonunkban lábokkal tapodhatnak. Vasba vernek, lántzon vezetnek bennünket, mindég ezt kiabálva, hogy értünk áldozzák fel magokat, [74] mely szembe tűnő ortzátlan gonosságok által szerentsétlenségünkhöz gúnyolást is⁴¹ ragasztanak. Mikor a viszontagság őket is földhöz üti, három négy százezer embernek el vesztését meg fizetik veszt életeknek⁴² részeg halálával.

Ne hid, hogy az Embert bolondságátul,⁴³ veszedelmétől, gonosságátul, kegyetlenségétül, kintsre, és ditsösségre való vágyódásátul megszabadítsad uralkodásának modgyában, ha országló hatalmát soknak, 's⁴⁴ nem egynek bizod kezére. A nyavalya el kerülhetetlen, mert természetben alkatot. Tsak ott áll meg a munka, okosság, hogy a kisseb rosz⁴⁵ helyett, a nagyobbbat ne válasszuk, minden szenyvedés nélkül kívánván lenni.

Agy nekünk törvényes királyt... Soha Jajgádiának sorsa más uralkodásnak⁴⁶ modgyában meg nem állapodik.

Szipiopoli.

Aggyuk által a népnek inkább⁴⁷ országló hatalmát.

Pirhomégász.

Az az, fordittuk az országot lábbal fel, fővel alá, ily nyomorult, és nevettséges állapottyában fogván [75] osztán reá, hogy bóldog, és szabad. Vagy a kaszás, kapás, varró, kalapatsolo népnek ítéllete, igazgatása alá botsáttuk országos dolgainkat, vagy nem? ha oda botsáttuk, el veszünk, ha nem⁴⁸, minek tsallyuk őket hitetéssel,⁴⁹ azt mondván

³⁸ sajtó<?bol?>ban [Javitás a törlés fölött] ³⁹ fel [Beszúrás a sorok között] ⁴⁰ annyival <inkáb> részegeb ⁴¹ is [Beszúrás a sorok közt] ⁴² életeknek [Beszúrással javítva ebből: ?életek?] ⁴³ bolondságátul [Az első betű előtt tintafojt, amely törlés is lehet] ⁴⁴ soknak, <?és?> 's [Javitás a törlés fölött] ⁴⁵ rosz [Beszúrás a sorok közt] ⁴⁶ uralkodásnak <?módgya?> modgyában ⁴⁷ inkább [Beszúrás a sorok közt] ⁴⁸ ha nem <botsáttuk>, minek ⁴⁹ hitetéssel <...>, azt

néik, hogy mindeneket ők végeznek, igazgatnak, horgon vezetvén szegényeket oroknál fogva?⁵⁰ Miért átkozza magát előtők a Nemesi kar örökös hazugságra, mellyel áltassa,⁵¹ hogy rajta magánál fogva uralkodhasson?

A tudatlan népet szóval, jól lakással könnyű vakítani. Egy két gazdag meg veszi, és általa a tanácsot fel fordítván, fejére ül. Veszedelem ott a tudatlanság a hol böltességnek kel lakozni. A vizet tűz helyet; a tüzet viz helyet ha veszed, el veszel. Egy két maroknyi Nemzet, egy néhány város, szegény nép, e Világnak apró szegiben szuglyában uralkodhatik tanátsal, magán, de ily⁵² szélessen ki terjedet országban, pompás, gazdag, büszke Nemzet közt meg nem áll. Eléb öszve vérezi őket, 's végre földhöz üti.

[76] Szipiopolis.

Mivel értelmed ezekben meg nem állapodik az országgló hatalmat a Nemesi karnak adom által.

Pirhomegász.

Nints nálla keményeb, és siralmasab módgya az uralkodásnak az egész természet világában. De soha a nép magát király nélkül a Nemességnek hatalma alá nem veti. Tsak áldozattá fogod⁵³ őket tenni. Ha ezt akarod, tégy királyt eléb Váznak erő nélkül, és a Nemesi karnak adván minden hatalmat, annak árnyékában nézd el, hogy az ország föld mivesseinek ezereként legyenek kegyetlen uralkodói. Inkáb Buzorkámot helyheztessed vissza királyi székére.

De már én, Nagy Ember eleget beszéllettem mint tanácsosod, ezen tul tsak Pirhomegász leszek, vissza szálván magamba... Tiéd a munka, végezd.

⁵⁰ horgon vezetvén <?öket? → szegényeket [Javítás a törlés fölött] oroknál fogva> szegényeket oroknál fogva [A javított, majd törölt szöveg megismétlése] ⁵¹ mellyel <... [Beszúrás a sorok közt] ...> áltassa [Javítás a törlés fölött] ⁵² ily [Beszúrás a sorok közt] ⁵³ fogod [Az utolsó betűt tintafolt takarja]

Szipiopoli.

Nem kívánsz hát hazád szabadságának,⁵⁴ boldogságának⁵⁵ fundamentum tételében részt venni?

Pirhomegász.

Sem egyiket, sem másikat nem értem. Mit teszen e szó – *boldogság!* Oly állapotot, melynek gyötrelme, szennyvedése, nyavalyája semmi sints, vagy tsak kisebb nyomorúságot ért a nagyobnál? Ki teszen [77] egy tudományra, és⁵⁶ mesterségre állot nemzetet boldoggá, ki a természet meg elégedését semmiben sem veszi ha kézbelődéseiből áradot vágyódásainak eleget nem tehet, mellyeknek mint a gondolatnak határok nints?

Ki teszen egy olyan embert boldoggá ki nem magában él, hanem magán kívül a másoknak rólla való vélekedésében és ítéllet tételében? ki a természet meg elégedésével soha sem boldog, ha magát szoszédgyai felet nem mutathattya? Ki szüntelen azon gyötrődik elégséges javainak közepette, hogy lehessen mindennél több? Kinek szívét a fele baráttjának ártani való titkos, mérges irigy indulat emészti? ki szomszédgyának kárán bé zarkozva örül; a magáenn földhöz verettetve mérges keservében, melynél fogva Istenei ellen is ki kél? ki, ha más Ember társának hírét, nevét emelkedni láttya irigységétül, mint szíven küntsolgo nádálytul rágattatik?

Minek utánna⁵⁷ tudomány, mesterség az embert, a természetnek ártatlan⁵⁸ kezéből ki ragatták, és magát magátul meg fosztották, és,⁵⁹ ha már a természet ötet minden javaival is boldoggá nem teheti, azzá teszed te, vagy én, 's más? Ollyan Világot akarsz boldoggá tenni, hol⁶⁰ egyiknek szüksége felet torkán fel buzgó vagyona, több [78] halandó társait éhel halásra juttattya? hol egyik részt a vagyonnak sokasága, a másikat annak nem léte veszti? hol egyik fél bulyaságának, eledelének tengerében fuldoklik, a másik éhségében haldoklik? hol ezt⁶¹ mindég jól lakva a heverés öldökli, amaszt éhen, a szüntelen való dolog veszti?

⁵⁴ hazád <, nemzeted> szabadságának [Javítás a törlés fölött] ⁵⁵ boldogságának <szabadságának> fundamentom ⁵⁶ és [Beszúrás a sorok közt] ⁵⁷ Minek utánna <a> tudomány ⁵⁸ ártatlan <és ...> kezéből ⁵⁹ és [Beszúrás a sorok közt] ⁶⁰ tenni, <hogy> hol [Javítás a törlés fölött] ⁶¹ ezt <jól> mindég

Miólta tudományaink mesterségeink által a⁶² természetnek jól tévő kezei alól magunkat szerentsétlenül, eszetlenül ki vettük, kik tegyenek boldogokká bennünket e földön? Istenek, vagy Emberek? Az Istenek minden hatóságának ki terjedésében sinsz már ere erő töb, sem tehetség.

Szabadság! azt mondd. De ki hát szabad? hol, hogy, és mitsoda uralkodás alatt? Anyámnak méhében fogantatva, míg világra nem jöttem ott raboskottam: születtetve kezem lábom öszve tekergetve, kötözve fojtogattattam böltőmben; onnan ki kelve mesterek kezében attak, hol⁶³ elmémet gyötrötték, testemet⁶⁴ ostorozták.⁶⁵ Minden időm, szabadságom orák közzé vólt foglalva. Azokon kívül sem ehettem, sem alhattam, sem⁶⁶ jádzodhattam, sem nyughattam. Gyermekségemtől fogva mindég mesterek kezében [79] gyomroztatva, tanittatva, semmit se tudva, haza jöttem, mint szüleimnek kötelesség szerint való rabjok. Ezeken kívül uttza bírāja, váras bírāja, katonája, Buzorkám hatalma, kegyetlen szokásaink kötözve tartanak. Vad ember szomszédok közt sinlek kik üznek, ugatnak, pusztitanak: vagy el romlom általog, vagy vaddá kel magamat tennem, hogy a mely marást rajtam tesznek, nékik is⁶⁷ vissza haraphasam. Veszét szomszédok közt, mindég a szeléd Ember van kárba, ha külömben ő is magát meg nem veszti. Így, itt, a mesterségek közt vagy pusztulni, vagy dühödni kel.

A jó⁶⁸ Embert⁶⁹ minden felől tsallyák; 's tsak azért hogy tsalhatyák, a gonoszok közt bolond formát mutat. Rabbá kel neki lenni, és szenyvedni.

Had lennék már testemben rab, de lelkemben is kötve vagyok⁷⁰ Eliseumhoz, vagy poklokhoz. Testem lelkem kösübe van szorítva. *Ha igy, ide; ha ugy, oda.* Ha igy tselekszel áldozol Eliseumban, ha nem pokolban. A, *ha igy, ha ugy,* annyi egymással ellenkező áldozat tételekre, tselekedetekre, szokásokra, törvényekre, [80] bünökre, érdemekre oszlik el, mellyeknél fogva máig se tudom, ha halálomban Plutóhoz lesz é szeren-tsem alá szállani, vagy Eliseumba vontatni, vagy sem ide sem oda?

⁶² a <jol> természetnek ⁶³ attak, <hogy> hol [Javítás a törlés fölött] ⁶⁴ testemet [Betoldás a sorok között] ⁶⁵ ostoroztak [Tollhiba] ⁶⁶ sem <?jadh?> jádzodhattam ⁶⁷ is [Beszúrás a sorok közt] ⁶⁸ A jó [TÚ II: nincs új bekezdés] ⁶⁹ Embert <a gonoszok> minden ⁷⁰ vagyok <vagy> Eliseumhoz

Továbbá, had legyen szabadság, hogy az országnak egy része szolgál, jobbágyság, más része fizető gazda, uraság. Két olyan fél, kik⁷¹ közt szüntelen fen álló tsata, háboru tart. A gazda rész, a szolgál részt⁷² szolgálattal tyával gyomrozza; a szolgáltság magát tsalással, lopással, kár tétellel bosszullja. A mennyi a szolgál,⁷³ annyi a háznak is ellensége. Nékem két tselédem van kiknek alku leveleiket így irom.

Meg fogattam Hürkümüt⁷⁴ szolgáltnak esztendei tartásért, és⁷⁵ harmincz forintért, melyre nézve ő is köteles lesz engemet e fizetés fejében azon idő alatt hátam megé káromlani, gyalázni, tsalni, lopni, és minden ara kapot résen károsítani: Ellenben, én is üstökkölni fogom őtet mind annyiszor, a mennyiszer humorom magával hozza, vagy velle időmet akarom tölteni, magamat meg útván. Meg⁷⁶ tsalhatom őtet ha fizetni nem akarom; ő is több kárt tehet nékem mint fizetése mennyi.

Ehez járulnak a külső, belső hivatalok: katonaság [81] hol a nagyob rang a kissebbet büntetetlen maga alá tapothattya; mivel az uralkodó hatalom magának kedvezve mindég a nagyobnak fogja pártját a kisseb ellen, ki mingyárt bünbe esik mihent felette valójával ellenkezik, ha maga, az igazság volna is.

Szipiopolis.

Nem azt akarjuk hogy az Emberek szivekben indulataikat ne érezzék, és egyik része másika iránt⁷⁷ engedelemmel parantsolattal függésbe ne jöjjön, tsak azt akarjuk, hogy az indulat törvényes tselekedetekben gyakorollya magát, és nem oly szabadságban mint a természetnek ösztönei által felgerjesztetik.

Külömben, ki vetkeztesse ki a szivet érzéseiből, akár mérgesek, akár irigyek, akár szelédék legyenek. Ne azt kérjük ki hogy érez? ki hogy gondol? hanem kihogy tselekszik? hogy akár mit érezen gondollyon, gonosz tetteben meg gátoltatván jó tselekedetre kényszeritessen. Ti világi böl-

⁷¹ fél, <mely> kik [Javítás a törlés fölött] ⁷² részt <mindég> szolgálattal ⁷³ szolgál, <és [Beszúrás a sorok közt] tsalád> annyi ⁷⁴ TÚ II: Hürkümöt ⁷⁵ és [Beszúrás a sorok közt] ⁷⁶ <Én is meg> Meg [Javítás a törlés fölött] ⁷⁷ másika iránt [Javítva a törlés fölött ebből: másikához]

tsek, egy nehányan mindég a tökéletességnek édes álmaiban rengetitek magatokat. Ki változtassa vagy teremtsé az Embert mássá mint a millyenné Istenei teremtték? Jó volna ha egyben sem élne méreg, vágódás, mely az irigységet szüli? [82] ha harag, indulat nélkül lennének? de howá lennének az érzések, mellyek nélkül állatnak élni nem lehet? Nints oly jó dolog melyben rosz ne legyen, sem oly gyönyörűség mely keservet soha se érezzen. Az egészségben betegség lappang, az életben halál. Szűny meg tökéletes Világodtul itt e földön. Az ember olyanná let a millyenné lehetet. Ha nem⁷⁸ jól van, teremtsd jobbá, ha nem; halgass, és nyugodgy meg benne így a mint van, látván hogy Isteneid sorsokat el nézik, mivel e Világot tökéletesebbé nem teheték mely magára nézve tökéletes is azért hogy az Emberek tsalárdok, és kegyetlenek.⁷⁹

Az ellenkezés külömbség is.⁸⁰ Mitsoda Világ volna az, hol a dolgok közt semmiben sehol külömbség nem találta? Ha minden Embernek termete, tekintete, szava, értelme pontban egyenlő volna, hogy ismérnénk meg magunkat? Feleségeinket, gyermekeinket, szüleinket, szolgálkat? Ha minden halandóban ugyan azon⁸¹ erkölts lakozna, egy Emberré változna az Emberi nemzet, hányattatásaitul az az életének⁸² miveitül meg fosztatván. Miért nem hagyod itt⁸³ [83] a Világot ha olyan rosz? költöz által Eliseumra a meg bóldogult lelkek közzé.

Pirhomégász.

Ott sints mit enni... De nem az a fel vet tzel, hogy az Emberek olyanokká tétessenek, a millyenek nem lehetnek, hanem hogy aggyák meg⁸⁴ leg aláb magoknak azon lehető jót, mely természetektül ki telik. Eszetlenség lenne ara törekedni hogy e testből minden nyavalya ki irtasson, de még nagyob eszetlenség lenne, ha az Ember egészségével nem gondolván mindég mértékletlenkedne, hogy akkor is betegeskedgyen mikor egészséges lehet.⁸⁵ mely vad bolondságot maga ellen tsak azért követné el, mivel az ember betegség nélkül ugy sem élhet, melynek halál áll a⁸⁶ végin.

⁷⁸ Ha nem <vol> jól ⁷⁹ kegyetlenek <némely részben>. ⁸⁰ is [Beszúrás a sorok közt]
⁸¹ azon <eg> erkölts [Szókezdemény törlése] ⁸² életének [Tollhiba] ⁸³ itt <?ez?> a ⁸⁴ meg
<...> leg aláb ⁸⁵ lehet<?ne?>: mely ⁸⁶ a [Beszúrás a sorok közt]

Szipiopoli.

Igyekezzünk hát tzelunkat, jó törvénnyel jó királlyal el érni, kit köteleességének meg állására hittel, esküvéssel kötelezzünk.

Pirhomégász.

Kinek fordult hát meg fejébe, nagy Ember, hogy egy királyt esküvéssel lehessen oly dolgoknak el követésére kötelezni, melyeket el követni [84] nem akar; és hatalmába van hogy el ne kövesse?⁸⁷ A természet mindnyájunkat meg esket születésünk napján köteleességünknek végbe vitelére. A jók követik, a rosszak meg vetik. Hijában esketed az uralkodó hatalmat, ha kezeit meg nem kötöd ot, hol akarattya ártalomra lehet? Cérna szála kötöd az oroszlánt. A jó királyt kár esketni, a rosznak semmit sem tesz.

Szipiopoli.

Az isteneknek büntetése, tartóztat a gonosztul.

Pirhomégász.

Baj! hogy az Istenek soha sem jelentik, kit, hogy és miért büntetnek. Örökké magunk magyarázzuk büntetéseket tellyes mentségünkre, szomszédainknak⁸⁸ nyakokba hányván Jupiternek haragját. Ostoroztatásoknak idején a király a népet, a nép a királyt okollya. Ki ki vetélkedésben van: az Istenek halgatnak. Ugy láttzik egyéb iránt hogy az Isteneknek büntetése, vagy az idő forgásának, vagy tselekedeteinknek szokot lenni természet szerint való következése. Innen van, hogy valakik gonoszúl kívánnak élni, Olimpussal keveset gondolnak, mivel minden erőszak bátorságba van, tsak hatalmas lehessen. Soha sem szállanak meny kövek alá⁸⁹ [85] a magasságból hogy a kegyetlenkedő hatalmast az alatta fohászzkodó ártatlanrul le üssék. Ha halandók által esik a tsapás, mint most te

⁸⁷ el ne kövesse? [Javitva ebből: el ne kövessen?] ⁸⁸ szomszédainknak [Javitva ebből: szomszédaink] ⁸⁹ menykövek alá alá a magasságból [A TÚ a 85. lapot kezdve a margón történő beszúrással megismétli az előző lap utolsó szavát]

Buzorkámot büntetted: *hatalmasab volt nálla Artenis*, azt mongyák és Jupiternek menykövei ódalt maradnak. Vagy kénytelenek leszünk reá fogni hogy Szipiopoli, büntető⁹⁰ menyköve az Egeknek. Nem is igaz, hogy Jupiternek⁹¹ verő eszközei Vulcanustul származnának: halandó kezeknek osztotta ki, és ezek által ostoroz. Minden te vagy most Izafaduban. Mit szólhat itt Mars maga, ha Szipiopoli beszél?

Pirhomégász ezen szavai után el butszuván a kopot ruhával, és száz forintos tarisznyával szállására le vontat. Szipiopoli más szobába menvén,⁹² az ot lévőknak mongya, hogy ezek a Filozofusok oly formát mutatnak mintha eszetlenek vólnának, azomban, fejek igen sok holmival van tele, mellyet magok tekintetben sem vesznek. Továbbá nagy vágyódással viseltetett annak tapasztalására hogy az alsó község az országlásnak modgyában mitsoda értelemmel bir. Már a törvényes királyságot, szabadságot Artenisben hazájában ismérte és leg boldogab Világi sorsnak⁹³ lenni érezte. A Nemesi kar vezérlésének természetit látta, tutta; [86] de hogy azon sokaság, mely⁹⁴ kézi mesterségén és minden napi nyereségén kívül nagyob tárgyakrul e Világon tudni nem érzekzik, országolhasson,⁹⁵ elméjében meg nem foghatta. Humhámhu állította előtte hogy van tudománnya olyan országrul hol a hazának királyi viselt dolgai⁹⁶ a leg alsó községnek ítéllet tételeitül füg: hol a leg tanúltab hadi vezéreknek, tanátosoknak érdemeket, hibájokat a szántók, vetők, kapások, kaszások, tsizmadiák, vargák ítéllik: az az, büntetik 's jutalmazzák.

Hogy lehessen, mond, a kézi mivet a főnek, és az ítélletet a kezeknek adni? hogy lehessenek ott a nagy erköltsők és böltesség bátorságban, hol alacsonyok, tudatlanok tétetnek ítélő biráknak feliekbe? Fel emelheti é a Nemzetnek kéz mives teste oly kitsiny határok közzé szorult elméjét az országos dolgoknak ki terjedéseig? Soha meg nem szenyvedi a természet rendi hogy gyengék hatalma alat legyenek az erősek: hogy tudatlanok uralkodjanak az okosokon; és vak emberek vezessék a látókat? El hiszem hogy a zagyva népet lehet fel emelni, de nem uralkodónak hanem

⁹⁰ büntető [Az utolsó betű átírással javítva] ⁹¹ Jupiternek [Betoldás a margón] ⁹² menvén <mond>, az ⁹³ sorsnak <is> lenni ⁹⁴ mely <...> kézi ⁹⁵ országolhasson, <maga> elméjében ⁹⁶ dolgai <az> a

tsak váznak. A zagyva [87] uralkodás módgya, hol a föld mives sokaság viseli a királyi hatalmat tsak ara szolgál, hogy a salak sokaságnak esztelenségét mutassa világos tükörben, mely mindég azt itéli a mit azok mondanak néki kiken uralkodni láttatik, kik felet magát királynak álmodgya kébzelődéssel, de a kiknek lántzaikat vontzollya valósággal. Zagyva uralkodásban a salak sokaság, hatalmára, méltóságára nézve nem kíván egyebet, tsak hogy a dolgoknak folyamattyában ő kérdessen meg mit akar? hogy tettzik? osztán⁹⁷ okosoké a többi.

De tsak ne vakittsák⁹⁸ a szegénységet, mond Humhámhu azok, kik⁹⁹ dolgát elibe terjesztik, ítéletiben nem hibáz. Nem azért uralkodik a tanult Ember a tanulatlanon hogy nálla¹⁰⁰ mindenkor job lelki ismérői volna, hanem hogy nagyob világa lévén elméjének, töb fortélyt tud,¹⁰¹ és meg tsalhattya. Jót, rosszat, kárt hasznót, minden lélek tud ismérni, érezni, és itélni, tsak hitetők és gonoszok ne legyenek azok, kikkel ügye van.

[88] A tudósok¹⁰² közt sem a tudomány itél, hanem a Lélek ismeret. Ha a¹⁰³ természet a jonak, és gonosznak, az az: igasságnak, hamisságnak ismeretét tudományra hatta volna, eddig emberi Nemzet¹⁰⁴ nem tanáltatna e Világon. De¹⁰⁵ valamire magának szüksége vólt mind azt, szívünkbe öntötte, az az magában meg tartotta. Valamit tudománnyal, mesterséggel szerzettünk emberi sorsunkra nem tartozot, és ezek közt is tsak a természetnek jósága, igassága tart fen bennünket, melyet¹⁰⁶ minden igyekezettel sem tudunk tudományainkal szívünküből ki törölni. Ki tudná mit tegyen, hová legyen, ha az Emberi kötelességnek és¹⁰⁷ Jupiternek ismerete tudományoktul, vallásainknak külömbiségeitül függene? holtig keresvén az igasságot, és¹⁰⁸ rajta vetélkedvén egész életemben jóságos tselekedetre tsak egyre sem érkezném. Bennünk kel lenni az itéllő bírónak.

Lássuk, mond Artenisnek vezére ha a salak sokaság viselhet é magában országló értelmet?¹⁰⁹ Rendelést teszen hogy más napon [89] a város házába

⁹⁷ osztán <az> okosoké ⁹⁸ ne vakittsák <a népet> a [Javítás a törlés fölött] ⁹⁹ kik <a> dolgát ¹⁰⁰ nálla [Beszúrás a sorok közt] ¹⁰¹ tud <?a másíknál?>, és ¹⁰² A tudósok [TÚ II: nincs új bekezdés] ¹⁰³ a [Beszúrás a sorok közt] ¹⁰⁴ Nemzet [Betűkezdemény miatt nehezen olvasható] ¹⁰⁵ De <a> valamire ¹⁰⁶ melyet [Az első betű átírással javítva] ¹⁰⁷ és <...> Jupiternek ¹⁰⁸ és [Beszúrás a sorok közt] ¹⁰⁹ értelmet [Tollhiba]

a körül belől lévő föld mives lakosok, parasztok, és Izafadunak minden mester emberei egyben gyűllyenek. A hivatal viselt férfiak, nemesek, fő rendek, papok el tiltattak, hogy e¹¹⁰ tanásiban semmi szavok ne legyen.

Midőn e temérdek sokaság egy véghetetlen palotában őszve szorúlva, és gőzölgő hévségében maga felet ködöt eresztene, úgy mint a¹¹¹ harmatos mező a fel serkent napnak melege közt, Szipiopoli hozzájuk e következő szavakat intézi.

Tuggyátok é Jajgadiának, Izafadunak lakosi, hogy a rettenetes Buzorkám előlletek el vétetet? hogy emberi szabadságotokat vissza kaptátok? hogy a polgároknak egygyes személyekből, egész Nemzetre őszve tett¹¹² szabad akarát,¹¹³ és alku, benneteket országló hatalommá szült; mely szerint magatok által vagytok király magatok felet? hogy mindeniteknek szabad voxa szerint készülven meg az uralkodás módgya, tellyes szabadságban éltek, törvénnyel és hatalommal meg köttetve? Szabad akaratók szerint élven [90] lesztek törvényeiteknek, és önnön országló hatalmatoknak szánzándékos rabjai, az az szabad akarattal kötöztitek meg magatokat minden rosiban, tsak jóra engedven¹¹⁴ utat tselekedeteiteknek.

Egy boglyos szék gazda, kinek rettenetes feje fel tornyozot, és őszve tsabzot hajával hasonló volt az ördög szekeréhez, mellyet a sebes szelek szélllyel a mezőkön görgetnek, fel szólal, hogy ők magokat semmi képpen meg nem kötik, hanem szabadságban akarnának élni. Meg akarják véllé értetni, hogy az ember szabadságban nem élhet mig szabadsága, szabad akarattya által meg nem köttetik: hogy úgy él szabadon, ha eléb magának rabja lesz, melyre nézve parantsoló hatalmat kel szülni, melytül fűgvén a nép, lehessen engedelmeskedve, szabad: hogy a ki senkitül sem fűg, attul se fűg senki, és valakinek az országló hatalom nem parantsolhat, annak¹¹⁵ óltalmat sem adhat: Hogy az oly szabadság mely egy magában meg oszolhatatlan halandóra marad egyedül, szüntelen való félelem, veszedelem, bujdoklás, mivel mindennek hatalma van rajta, mihent magánál erősebre tanál:¹¹⁶ tehát rabság is, ez,¹¹⁷ a leg nagyob.

¹¹⁰ TÚ II: a Tanásiban ¹¹¹ a [Beszúrás a sorok közt] ¹¹² őszve tett <országló hatalma> szabad akarát ¹¹³ akarát [Az utolsó betőt és a szóközt tintafolt takarja] ¹¹⁴ engedven <szabad> utat ¹¹⁵ annak [Betoldás a sorok közt] ¹¹⁶ tanál: <ha> tehát ¹¹⁷ ez [Betoldás a sorok közt]

[91] Szípiopolinak ezen beszédére fel kiált a sokaság, hogy nem értik mit mondana, mit¹¹⁸ akarna? hogy nekik egy szóval király kel, – 's – vége. Hanem előbb el akarnak minden dolgot végezni; törvénybe foglalni, az után legyen király akarki,¹¹⁹ a kit választanak. Mitsoda dolgok vétessenek hát törvénybe, kérdik tőlök.

Egy vállára le¹²⁰ nyult létz szeg haju, görbe fésűs köpenyeges ember tsiz-madia hivatalából szállal ki: törvénybe vétessen, mond,¹²¹ hogy a¹²² tserzet bőr, kordovány soha se legyen drága. Más, valamely rőt fejű, és homály képű sárga szín ember varga tekintettel tolódik fel¹²³ ellene, és mond: Nem helyes, törvénybe mennek hogy a tserzet bőr jó áron¹²⁴ adathassék. Más, egy mezitelen mejjú, nyaku ember, kinek tzulája kötéllel volt derekához kötve nagyot kiált, hogy a buzának tsinállyanak jó árát, és végezzék el, hogy soha egy esztendőben se ótsódjon, mert a szántó vető emberek nem mehetnek elő. Az egész bündás, szőrös gyapjas sokaság kiált, hogy helyes! helyes! úgy [92] ellenben a¹²⁵ kék köpenyegesek, görbe fésűsök, nagy gombosok, pulideresek, minden C. és várási lakosok tele torokkal ordítanak hogy e dolog nem helyes, és törvénybe ne menjen, hanem inkább a bor legyen drága, mivel nem oly szükséges mint a kenyér.

A mészáros C: kiált azon közben, hogy a marhát ne drágítsák. Örökké egy áron agygyák... törvényt kel tenni rólla. A szabó C: fel lázzad hogy a haszon vételből ki szorul – kiált: köteleztessék minden ruha tsináltató, annyi posztót, selyem eszközt, és vászon neműt vásárolni, mennyit a szabó mond neki mivel a mester ember tuggya, ahhoz mi kel. Erős büntetés alatt tilalmaztasson meg hogy semmi féle lakos magának semmit varni ne mérészellyen; a kik pedig varni tudnak, mingyárt felejtsék el kemény parantsolat alatt, és a király, mihent lesz, a varó töket szedgye bé tőlök.

A vargák¹²⁶ kéri hogy a fiatal erdőknek árát szállítsák mivel a tsernek nagy drágasága van. Minden C:¹²⁷ kiált; de látván [93] hogy egymás

¹¹⁸ mit <...> akarna ¹¹⁹ akarki [Nehezen olvasható] ¹²⁰ le [Betoldás a sorok közt]
¹²¹ mond [Betoldás a sorok közt] ¹²² a [Betoldás a sorok közt] ¹²³ fel [Betoldás a sorok közt] ¹²⁴ áron <...> adathassék ¹²⁵ a <?g?> kék [Szókezdemény törlése] ¹²⁶ A vargák [TÚ II: nincs új bekezdés] ¹²⁷ Minden C: [TÚ II: új bekezdés]

ellen elő nem mehetnek a király tételt veszik fel, és ezt szorgosztatják. Mindenik felekezet a maga C: mesterét kiáltja fel királynak, úgy ítélvén, hogy¹²⁸ az által dolgában a többi felet lesz nyertes. Hevesednek az Elmék, erjed a tűz, melyből következik, hogy a C: mester királyokat az asztalra taszigállják fel. Ezek ott egymás szemébe nézvének magok közt vetélkedni kezdenek. A harapó szavak sebet okoznak, a seb fájdalmat szül, a fájdalom indulatra ragad, és végre a lesz hogy a győző okokat ököllel kezdik egymás fül tövére¹²⁹ sugarolni. Egyike másikát az asztalról le löki, kit felekezete, oda ismét vissza tol. A vetélkedésből minden fél részt vesz, és a tanács ház üstök vonással,¹³⁰ poffal, dögönyözéssel telik bé.

Végre Szipiopoli parantsol, hogy mivel már az okok eléggé érthetők, és érzékenyek, az ilyen ország dolgaitól szűnnyenek meg, és mennyenek haza; más napra halasztván a király választást.

A ki menők¹³¹ közül tsak nem mindeniknek folyt ora véri, el terülve lévén tépásztot üstöke [94] homlokán. A kin állók kérdik a ki jövő véres és meg tépásztot lakosoktól hogy mi történt volna véllek, kik felelnek, hogy oda bé országos dolgok folytak, mellyek felet a vetélkedés kemény okokkal¹³² állot.

Artenisnek vezére kérdi Humhámtnul, hogy elegendőnek tanálná é ezeknek Elméjét az országos dolgokra, kik szemek elibe rajzolt állapotokat semmi képpen meg nem láthatták, és fülek hallattára ki beszélt sorsokat által nem érthetik? Nem! felel a tanácsos ha öszve szüt font okokkal, és egymásba forrot okoskodással adatnak elibe, hol a magával meg egygyezet dologban is ellenkezés láttatik azoknak részokrül kik mély elmélkedéshez szokva nintsenek, hanem a reájok tartozó igasságot¹³³ inkább érezni, mint érteni szokták. De tsak egyenként terjesszük a dolgokat szemeik elibe hogy töb tárgyak ne legyenek öszve kaptasoltatva, ezeret teszek egyre, hogy oda hatnak hol a tzel ki lesz tétetve.

¹²⁸ hogy [Betoldás a sorok között] ¹²⁹ fül tövére <sugarolni> sugarolni [A törölt szó megismétlése a törlés után] ¹³⁰ üstök vonással, <poffal> poffal [Az ismétlés megszüntetése törléssel] ¹³¹ A ki menők [TÚ II: nincs új bekezdés] ¹³² okokkal <folyt> állot ¹³³ igasságot <...> inkább

Harmad napon egyben gyűjtetnek az országnak felsőb rendei. Nagy Urak, nemesek, papok, [95] és minden hivatalt viselő férfiak — fő hadi vezérek, 's tanácsosok, kik közzelebrül, és a Városban tanáltathattak, kiknek Szipiopolis következendő képpen beszél.

Uraim!

Akár azt higyük hogy az Istenek Sorsokat a Nemzeteknek különös gondviseléssel határozzák meg, akár azt; hogy a viszontagságoknak magoktól való tolongások szerint vak esetek által dőlnek hol ide hol oda, most a Nemzet minden képpen szabaddá léven a természetnek azon igazságaihoz nyulhat, mellyekben¹³⁴ ötet szülte.

Hatalmamban áll tinéktek törvényeket szabni de valami egy országon annak akarattya, kedve, meg egyezése nélkül esik törvény, és igasság, részire nem lehet. Egy halandónak sem szabad az Emberi dolgokat úgy el foglalni¹³⁵ hogy a többi Embert igasságaibul ki szorítsa. E Világon az Emberi társaságban minden tselekedet,¹³⁶ tartozás, mellyet¹³⁷ vagy másokra nézve követek el¹³⁸ azért, hogy általok élhessek, vagy magamért viszek végbe úgy hogy másokat is tápláljak. Már, mivel ember olyan¹³⁹ egy sem tanáltatik, ki [96] egyedül¹⁴⁰ maga, önnön szükségeire, gyönyörűségeire, óltalmára, nyugodalmára, tsak magátul, magában elég-séges vólna, ellene álhatatlan igasság úgyé, hogy a halandóknak egymással alkudni, eggyezni kel, mivel egyik tsak ugyan azon fia a természetnek,¹⁴¹ ki a másik ugyan azon¹⁴² igasságokkal, tulajdonságokkal fel ruháztatva. Költsön hát itt¹⁴³ minden, mely költsönözést ha a társaságban élő¹⁴⁴ polgárok egymástul meg vonnak minden Város, falu, Ország, királyság el mulik, és baromi állapottyára kel a már bõlts Emberi Nemzetnek vissza szállani ditsősségétől, bõldóságátul és Isteneinek isméretitül meg fosztatva.

¹³⁴ mellyekben <öket> ötet ¹³⁵ el foglalni <magának> hogy ¹³⁶ minden <...> tselekedet [Javítás a törlés fölött] ¹³⁷ mellyet [A szó közepét tintafolt takarja] ¹³⁸ nézve <tselek-szem> követek el [Javítás a törlés fölött] ¹³⁹ ember <olyan> olyan ¹⁴⁰ egye- egyedül [A TÚ a [96] lap elején teljes egészében megismétli az előző lapon megkezdett s elválasztott szót] ¹⁴¹ természetnek, <a> ki ¹⁴² a másik <oly> ugyan azon [Javítás a törlés fölött] ¹⁴³ itt [Beszúrás a sorok közt] ¹⁴⁴ élő [Tollhiba]

Már, ha kinek kinek van Ember társa iránt kötelessége, azért hogy másnak is legyen ő iránta mely nélkül néki is élni lehetetlen, lássuk ha király, és ország közt kel é költsön kötelességnek lenni, vagy tsak azért álljon fen egyik fél, hogy az által a másik semmi se legyen, ki néki valóságát magából aggya, mely nélkül amaz egyedül magában országhoz képpes¹⁴⁵ keveseb a semminél? Azért szüllyön az anya gyermeket, hogy abba új életet adván, maga mingyárt meg hallyon? Azért teremjen a fa gyümölsöt hogy maga egyben el száradgyon? Azért [97] szüllye egy Nemzetnek hatalma magát királlyá hogy maga,¹⁴⁶ szabadság, akarat, tettzés, igasság nélkül valová tétetvén lelkében meg hallyon, 's testében senyvedgyen?

Egy király sem szülhet országot egytzerre, de az ország szül királyt. E, mutatya meg a szülöt és a születettet. Fel lehet é tenni örjülésen kívül, hogy az iránt, a ki szül bennünket, és fen tart, kötelességünk, tartozásunk ne legyen? Ha az Istenek tartozást, kötelességet vállaltak magokra irántunk? ha kötésbe állottak az Emberekkel, mely szerint mi áldozattal, félelemmel, tisztelettel imádjuk neveket, ök ellenben kötelességeknek veszik¹⁴⁷ áldattatásunkat, és meg böldegittatásunkat, lehet é halandó halandó társaira nézve tartozás nélkül? Az Istenek segedelmünk nélkül el lehetnek, még is gondot vesznek értünk magokra, hát az ki általunk él, van, uralkodik, ne legyen törvény és igasság által hozzánk köttetve?

Az emberben élő igasság, jóság, annak személyével együt mulandó, de a törvény halhatatlan, és annak igassága is. A jó király meg hal, – roszt jöhet utánna, de a törvény él, és böldegit. [98] Nem lehet tehát oly fel szentelt halandó kit a törvénynél és annak igasságánál töbnek lehessen nézni. A király vagy kíván böldegítani, vagy nem? ha kíván a törvények minden igyekezetiben szabaddá hagygyák; ha nem kíván nem érdemli hogy törvény nélkül, a felet, és egy átallyába szabadon legyen. Továbbá mivel a szorongattatás által a természet magából fel lázad, és mérsékelt határaibul ki tör, a zabolázó törvény minden királyi familiának bátorsá-

¹⁴⁵ amaz <öhozza képpes> egyedül magában [Javitás a törlés fölött] országhoz képpes [Betoldás a sorok közt] ¹⁴⁶ maga, <...> szabadság ¹⁴⁷ kötelességeknek <...> veszik [Javitás a törlés fölött]

gára szolgál. Kötések azok, mellyek országnak, királynak bóldogságára, nyugodalmára szolgálnak. Ha mennyei,¹⁴⁸ földi bóltesség jónak tanálta, hogy az Emberi Nemzet igasságai által zaboláztasson, és meg köttessen, ki ítélte helyesnek hogy a felet, az ellen egy néhány ember szabadbá tétessen? hogy ezek tettzéseken kívül egyéb törvényt, igasságot nem ismérven, veszedelem, nyereség, kár, haszon, siralom, akár¹⁴⁹ öröm származzon akarattyokból, Emberi nemeket lábok alatt tapodhassák, melynek parantsolásnál egyebet¹⁵⁰ minden értek el tsorgot veréjtekek, és ki ontot vérekért nem¹⁵¹ fizetnek? Ezek szolgálnak reá [99] okul, hogy a királyok törvényesen kívánnak uralkodni. Egy Emberséges uralkodó sints ki törvények nélkül kívánna lenni. Ez ád népének hivséget személlye iránt. A mely királynak uralkodása tsak erőszak, igassága is tsak addig tart mig népe erőszakra nem kél ki ellene, és székérül¹⁵² azon igassággal le nem üti, mellyel ő élt ellenek. Az erőszakot e földön a természet, józan okosság soha törvénné lenni meg nem engette.

Valami Emberről Emberre¹⁵³ nézve veszedelem, igassátalanság, hogy változzon király és ország közt igassággá. Én minden fele barátom iránt törvény által legyek meg kötve, az uralkodó hazája iránt semmivel se, hanem annak állapottyát, legyen vesztére, nem, szabad tettzéseből parantsollya minden törvény, és köz igasság felet? De mi köti hivséggel szolgálait az ilyen uralkodóhoz? ha hivség, szeretet nints az Uralkodó addig van bátorságban mig veszedelem nem ütközik székéhez. A hivséget jóság, igasság szüli. Buzorkám¹⁵⁴ tsak hatalmához ragaszkodot, semmit el nem követvén ara hogy hatalmas lehessen.

[100] Tizszer¹⁵⁵ nagyob országgal, néppel mint Artenisnek birodalma, költ ki ellenünk. Mit tett? Királynénkhöz vet hivségünk kilentz tartomány hibáját pótolta ki érette. Minek előtte észbe vehettétek volna, rajtatok győzedelmeskedtünk. Az erőszakosnak nints hive; a hivségtelen szolga pedig rest a védelemre. Ha Búzorkám törvénnel, igassággal, jósággal

¹⁴⁸ Ha mennyei [TÚ II: új bekezdés] ¹⁴⁹ akár [Betoldás a sorok közt] ¹⁵⁰ egyebet <nem fizetnek> minden ¹⁵¹ nem [Átírással javítva] ¹⁵² székérül [Tollhiba] ¹⁵³ Emberre [A szókezdet nehezen olvasható] ¹⁵⁴ Buzorkám [TÚ II: új bekezdés] ¹⁵⁵ Tizszer [TÚ II: nincs új bekezdés]

igazgatot volna benneteket, nagyobb hatalommal, és sebessebb munkával álhatot volna ellenünk. Lehetetlen lesz vala nekünk határaitokon bé jönni. Ha birodalmának számtalan népét személlye iránt való hivség, szeretet vezette volna, ki álhatot volna ellene? De mikor mi győzedelmeinket el kezdtük, még akkor¹⁵⁶ népe aludot; tsak ara nyitván fel szemeit hogy hódoljon.

Mit gondoltok kegyetlen hatalmával, mely titeket a természetnek igasságaiból ki¹⁵⁷ vetkeztetet?¹⁵⁸ A földhöz verettetet Nemzet¹⁵⁹ urának romlásában nyér; vagy tsak azon állapottyában marad, az által is¹⁶⁰ – miért szerezze meg szüntelen való nyomoruságát vagyonának pusztulásával, és vérenek ontásával [101] hogy rabságát¹⁶¹ óltalmazza?

Valamely¹⁶² Emberi tselekedetnek a természetben oka nints, mind bolondságra, és veszedelemre mutat.

Budoroszkuhi, minek utánna Szipiopoli, beszédében el tsendesedet,¹⁶³ Nagy Vezér, felel néki, szavaidnak, okaidnak erejét, igasságát értyük is, érezzük is. Az Isteneknek természetben meg jelent igassága minden halandónak szívébe bé van öntve. Azért, valaki gonossággal, erőszakkal él, tudva tseleszi, és Menynek,¹⁶⁴ földnek tsapásait méltán érdemli. Mit kívánhatnának töllünk Isteneink, ha igasságoknak tudását¹⁶⁵ lelkünk isméréti bé nem oltották volna? Lehet é a teremést a teremtőnek¹⁶⁶ tévelygése miat büntetni, ha azt vakon teremtette? De még is két utat nyitottak előttünk Isteneink; egyiket jóra, másikat gonoszra, mellyek közzé életünket szabad választással, akarattal állitották. Ha szabad akaratunk nem volna, minden [102] tselekedetünk¹⁶⁷ az Isteni örök végezéseknek kenyszerítéséből esne. Mitsoda halandót büntethetnének az Istenek azért,¹⁶⁸ hogy ötet tselekedeteire magok kényszerítették? A hol szabad

¹⁵⁶ akkor [A negyedik betű átírással javítva] ¹⁵⁷ ki [Betoldás a sorok közt] ¹⁵⁸ vetkeztetet <...>? ¹⁵⁹ Nemzet <királyának> urának [Javítás a törlés fölött] ¹⁶⁰ marad, <...> az által is [Javítás a törlés fölött] ¹⁶¹ rabságát <vérevel> óltalmazza? ¹⁶² Valamely [TÜ II: nincs új bekezdés] ¹⁶³ el tsendesedet, <?és halgatásra jött?> Nagy ¹⁶⁴ Menynek [Az első betű átírással javítva] ¹⁶⁵ igasságoknak <isméréti> tudását [Javítás a törlés fölött] ¹⁶⁶ a teremtőnek <...> tévelygése [Szókezdemény törlése] ¹⁶⁷ tseleke- tselekedetünk [A TÜ a [102] lap elején teljes egészében megismétli az előző lapon megkezdett s elválasztott szót] ¹⁶⁸ azért [Betoldás a sorok között]

akarat nints, ott bün sints, a hol bün nints, ott az Istenek, büntető igazságokat nem gyakorolhatták. De miért engedtek oly akaratot mely a rosszat, gonoszt választhassa? azért hogy két ellenkezés közt legyen az Ember,¹⁶⁹ választásával szabad, különben ha tsak egyre volna tehetsége választásban szabad akarat nélkül maradna a barmok sorában,¹⁷⁰ melyek ösztöneiktől nem távozhatnak, 's tetteiben nem is ítélthetnek.

Szabadságában¹⁷¹ állot Buzorkámnak jóssággal vagy kegyetlenséggel uralkodni. Az utólsót vlasztotta; és az Istenek igazak.

Most tehát vid tellyesedésre akaratodat. Mond ki, ha Buzorkámot helyezetted é vissza székére, vagy másban határozod meg az uralkodásnak hatalmát. Mi király nélkül való uralkodást semmi féle módut formáját el nem fogadhatunk sem el¹⁷² nem [103] viselhetünk. Nem egyenesen magunkban, hanem törvényes királyban kívánunk szabad akaratunktul függeni. Ezen Nemzet e Világnak Emlékeztetül fogva királyok nélkül soha sem élt, ki állithattya, ha tudna é nállok nélkül élni. A hol király nints minden gazdag, hatalmas Polgár az kíván lenni, ha nével nem is, hatalommal, mely mind egy. Az országnak testét mint verekedő sasok szaggatták, hogy melyik tehesse egyedül magára tartozó prédájává. Ez most, körme közzé kapja, vérezi; amaz onnan ki ragagygya, hogy tölle meg mentse, de ujra szaggattya, 's prédájának nézi. Így marad éhségrül éhségre, mig testében el fogyva, egynek kezében állapodik meg, ki javaival bé telvén végre tsendesen hagygya.

De ha te végbe viheted nagy Ember, hogy a király az ellene kötöt törvénynek pók hálóit el ne szaggathassa, és népének szabad akaratját hatalmárul le ne rázhassa, tselekegygyed, hogy miveidet tsudálva, életedet áldhassuk. [104] Had legyen ezen országnak boldogsága, ditsőssége¹⁷³ kezeden munkája. Had ne ugy rajzollyák képedet hogy égő városok, füstölgő országok, halmokba hánt holt testek legyenek lábadnál, hanem országok,¹⁷⁴ nemzettségek borullynak elédbe, mellyeknek fiai, és leányi meg szabadulásokért térdeidet öleljék; öszve kaptolt kezekkel kérvén

¹⁶⁹ az Ember [Betoldás a sorok között] ¹⁷⁰ sorában, <...> mellyek [Szókezdemény törlése] ¹⁷¹ Szabadságában [TÚ II: nincs új bekezdés] ¹⁷² el [Betoldás a sorok közt] ¹⁷³ ditsőssége [Az utolsó szótag elmosódott] ¹⁷⁴ országok [Az első szótagot tintafolt takarja]

más oldalon az Istenek¹⁷⁵ örök jutalmát¹⁷⁶ érdemeidnek halhatatlan ditsőségével meg¹⁷⁷ koronázot fejedre! Had nevezhessünk hazánk attyának, és védelmező Angyalának! had tudályuk Arténist benned, és Arténisben téged!¹⁷⁸ Emeld fel itt királynédnak ditsőségét kinek nagy erköltsei lelkesítvén benneteket minyájtotokat fél Istenekké téssen. Szive érezteti szíveteket, lelke vilgosittya lelkeiteket, mely szerint tsak azért láttattok élni, hogy királynétokért élhessetek, ki hatalmában határt nem lát, nem ismér, mivel íranta való szereteteteknek sints határa. A millyen nagy az ország-nak urához vet hivsége, a királyi hatalom is annyira terjed ki, [105] ha az határ nélkül való, ez is. Ezen szavai¹⁷⁹ után fel kiált: Szzipiopolyi Szentség! Jajgádiának választot¹⁸⁰ királlyá – élylen! Rettenetes kiáltással telik bé az ország háza, mely által a fő vezér királlyá választatik. Ki, meg tsendesedvén a láрма, mentségeit következendő képpen kezdi.

Semmi sem hizelkedik bennem inkább¹⁸¹ a ditsőség szeretetinek, mint személyem iránt való jószágotok,¹⁸² és bizodalmatok... köszönöm! hálálom! De¹⁸³ királyomhoz, Nemzetemhez vérrel, törvénnyel lévén köt-tetve, benne meg állapotod, és gyökerezet hivségemről, sem országért, sem Világért, sem életért le nem mondhatok. Ezek oly kötelességek mellyek alól az Emberséget, betsülletet,¹⁸⁴ jó erköltsöt semmi világi adomány fel nem szabadithattya. Egy hazafinak jó királlyához, Nemze-téhez hivségét meg tartani holtig való kötelesség. Nagyob meg elégedé-semre van¹⁸⁵ Arténisnek szolgálni, mint itt uralkodni; és királyt tenni, mint lenni. Nem fosztot meg benneteket [106] látom Buzorkámnak erőszakos uralkodása a természet igasságának ismertetitül, sem az Ember-ségtül, és annak józan erköltseitül. Én személyemben tett választáso-tokat, mostani hatalmamnak tellyességébül engedem által Budoroszku-li Kámnak, – élylen ő mint Jajgádiának általatok választot királlyá!

¹⁷⁵ az Istenek<nek> örök ¹⁷⁶ jutalmát <érde> érdemeidnek ¹⁷⁷ ditsőségével <koronázot> meg [Javitás a törlés fölötti] ¹⁷⁸ és Arténis<ben> [Javitás a törlés fölötti] <tebenned> téged [Javitás a törlés fölötti] ¹⁷⁹ Ezen szavai [TÚ II: új bekezdés] ¹⁸⁰ választot [A harmadik szóta-gon tintafolt] ¹⁸¹ bennem <nállatok> inkább <... nállatok> a ditsőség ¹⁸² való <?szándékotok?> jószágotok [Javitás a törlés fölötti] <?mond?> és bizodalmatok ¹⁸³ De <?im a?> királyomhoz ¹⁸⁴ betsülletet, <és> jó erköltsöt ¹⁸⁵ meg elégedésemre <szolgál> van [Javitás a törlés fölötti]

E választáson a sokaság meg nyugodván, az uralkodó hatalom Budoroszkuhi Kámnak által adatik. De egy országló tanács tétetet 300 fő Emberekből össze a végre, hogy a Kám ezeknek tanácsokon¹⁸⁶ és meg egyezéseken kívül semmi országot illető dolgot fel ne vehetne, sem végre ne hajthatna, valamint az országló tanács sem semmit, a Kámnak abban való meg nyugovása nélkül.

A tanácsnak tagjait, az ország gyűlése választotta, mely választásra tartományai, megyéikből küldettek fel a személylyek. Minden harmadik esztendőben, ki kellet lépni 100 tanácsnak, és ujjak tétettek helyekben, melly esetben sorsot huztak. A hadi seregeknek vezére sem a Kám parancsolattýára, a tanács ellen, sem a tanácsára [107] a Kám ellen mozdulni nem köteleztetett. A Kám tartozot a 300 főből álló tanácsban mint annak első bírása széket ülni, és vélek egyetemben országotlni. Nem hagyatott neki¹⁸⁷ hatalmára hogy különös tettzéséből valamely szomszédgyának háborút üzenhessen. Az ország tanácsában kellet annak okait fontolni. Mivel a hadakozás, mindenkor a népnek véréből, és veréjtekéből telik ki, Menyei, földi igazság ezt kívánja, hogy az országnak,¹⁸⁸ fiaiban lévő életéhez és halálához szava legyen. A királyi torkig való bövség és fényességek között, a Kám, kébzelt sérelemért vagy nagy névre való vágyakodásból, könnyen küldhet másokat agyon verettetésre, maga bátorságának, és gyönyörűségének karjai közt henyélve, midőn az ország önnön vérében fetreng, mely eset egekre fohászodik. A háboru¹⁸⁹ annyival inkább veszedelmes, hogy a győzedelmes részt is egyenlőül károsítja, veszti. Valahol halállal, vérrel [108] van a kereskedés ezerszer többre jön a fáradság mindig, mint a nyereség, mellyért tétetik.

A háborut,¹⁹⁰ ugyan azért, csak a magunk óltalma teszi méltóvá, igazságossá, de minden mások ellen való rohanásban gunyolására van az igazságnak és bosszujára az Egeknek. Száz tartományt foglaljon is a Nemzet vérének, vagyonának el fogyásával,¹⁹¹ terhe semmiben sem könnyebedik.

¹⁸⁶ tanács<>okon [Javítás a törlés fölött] ¹⁸⁷ hagyatott <a Kámnak> neki [Javítás a törlés fölött] ¹⁸⁸ az országnak, <szava legyen> fiaiban ¹⁸⁹ A háboru [TÚ II: új bekezdés]

¹⁹⁰ A háborut [TÚ II: nincs új bekezdés] ¹⁹¹ el <...> fogyásával [Javítás a törlés fölött]

A Kám szót, füstöt, ditsőséget keres, és népének bódogságával fizeti, a mi nem füst; magát is áldozattá téven kébzeldései közt. Kevés ember¹⁹² nem eszetlen, ha hatalmas. Az erő, és kints, bolondit: lántzok, kötelek kellene nekik, hogy veszedelemre ne vigyenek. Miolta¹⁹³ az országló hatalmaknak nagy része, nem testében, az az testi meg elégedésben, hanem kébzeldésekben, és többek felet való maga mutogatásban keresi nagyságát, meg elégedését;¹⁹⁴ az Emberi nemzetnek sorsa veszélyek közt forog. Ki költözik az Ember magából, hogy magán kívül találjon bódogságra, és el veszti azt, a miben¹⁹⁵ szerentséje lakozik, az az: [109] testének nyugodalmát, Világi javait, életének nagy részét, és az áldot békességet.

Nem vált hatalmában a Kámnak akár ki hogy beszéllet a tanátsbul ki küldeni, és annak gyűléseiből¹⁹⁶ a tanás meg egyezése nélkül ki rekeszteni. Könnyű mód annak elérésére, hogy káros vágyódásaimnak senki ellent ne állasson, ha azt, ki szól, a tanátsbul el törölhetem, 's hivatalából ki vehetem. Jaj! ott a törvényes szabadságnak, hol az ország első tagjainak házi, és személyes szerentséjek, rangjok, fénnyek az uralkodó tettzésére hagyatnak! hol a király azokat, kikre a haza ügye bizatik egy szóval a semmiségből világosságra teremtheti ki, és onnat ismét semmiségre vetheti alá!

Illyen okok, és¹⁹⁷ elmélkedések közt forogván az országnak állapottya, Szipiopoli Budoroszkuli Kámnak, hazáját által aggya.¹⁹⁸ Humhámhu engedelmet kért hogy életét végre nyugodalomba tehesse. E szerint¹⁹⁹ lakását jószágaiban választotta hol tsendesen, és bódogul élt.

[110] Artenisnek vezére Kuli Kámnak ajánlotta, hogy Pirhomegászt tanátsképpen venné magához. Jöllehet világi sorsa mond, homályba van borulva, mindazon által Elméjének világánál sok el rejtet dolgot fel lehet fedezni.

A Kám²⁰⁰ azonnal magához hivatta mihent²⁰¹ magát királyi palotájába bé helyhezette. Tuttára aggya, hogy az ország kormánynya személytét

¹⁹² ember <...> nem ¹⁹³ Miolta [TÚ II: új bekezdés] ¹⁹⁴ elégedés [Tollhiba] ¹⁹⁵ a miben <lakozik> szerentséje lakozik ¹⁹⁶ gyűléseiből [Tollhiba] ¹⁹⁷ és [Betoldás a sorok közt] ¹⁹⁸ által <?atta?> aggya [Javítás a törlés fölött] ¹⁹⁹ E szerint [Betoldás a sorok között] ²⁰⁰ A Kám [TÚ II: nincs új bekezdés] ²⁰¹ mihent <királyi palotájába bé lépet> magát

magához kívánja: hogy a fő tanácsosi rangba kellene néki meg ülededni; hogy tudós képit világi színbe kel ezentul öltöztetni, mely szerint tanácsával, hívségével, királyát, hazájának boldogságára vezérelni köteles léssen; ki nem egyéb magában hanem a Nemzetnek közön akarattya, melyre nézve szájával ugyan parantsol, de²⁰² Nemzetén kívül soha nem akar semmit.

A böltszeknek²⁰³ mond továbbá, leg nagyobb igyekezetek, leg forróbb vágyódások az Emberi Nemzet boldóságára dolgozni, mely szerint ő is hazájának szolgálván bé töltöt kívánságának tengerébe uszkálhatna: Hogy valaki tsak magának kíván javára lenni, Emberi kötelességében fukarkodik, haszontalanná tévén [111] érdemét az által, hogy halandó társainak javokra lenni nem²⁰⁴ akar. Mi szükséged van, mond néki böltsességedre ha annak világánál²⁰⁵ senki sem járhat? Nintsen a jó szivnek, tanult elmének édessebb magával való meg elégedése, mint ha érzi, láttya hogy másokkal jól tehet! Senkinek sem lehet sem magáért egészen, sem másokért magán kívül élni. Így van az élet egyedül valóságomban, és társaság béli magamban fel osztva.

Pirhomegász mind ezeket meg²⁰⁶ halgatva, és magába fontolva felel: a beszédnek elején kezdvén szavaimat úgy mond, értsd meg Nagy Kám hogy mi, Nép, tsak addig akarunk míg királyt teszünk, azon tul örökké ő akar, mi pedig halgatunk. Akár milyen szín alatt álljon fel a parantsoló hatalom, – legyen egy, vagy köz akar; mihent köteles vagyok mindég azt tselekedni,²⁰⁷ mit az véllem akar: mihent nints reá erőm, hogy különös magamra nézve véle ellenkezőt ararjak, tsak rab vagyok minden hogy.

Mesterséges élet módjában az Ember úgy [112] boldog, ha kötözve van. Tanács, király, Despot, nekem mind egy. Nem²⁰⁸ vágyódásaimat terjesztem ki, hanem szükségemet szorítom öszve. A testi meg elégedés meg nyugtat. Ezeket meg szerezni elég tehetséggel vagyok, a többit kébzelődésre, füstre hagyom. Akár mely kegyetlen legyen a Despot, meg

²⁰² de <nem> Nemzetén [Szókezdemény törlése] ²⁰³ A böltszeknek [A tagolási szándék nem egyértelmű] ²⁰⁴ nem <...> akar [Szókezdemény törlése] ²⁰⁵ világánál [Az utolsó betű átírással javítva] ²⁰⁶ ezeket <...> meg [Javítás a törlés fölött] ²⁰⁷ tselekedni, <a> mit ²⁰⁸ <Én> Nem [A törlés után javítás ebből: nem]

nem eszen, mert ember hussal nem él: jobbagyainak minden élelmeket el nem veheti, mert bár mint támaszkodgyon hatalmára, agyon²⁰⁹ verik. Mind ezen dolgok közt tehát Pirhomegász el ögyveleghet magában magával.

Tanátsommal kívánsz élni, ugy é? minek? mi végre? hogy? miben? Vagy van benned tanátság, vagy nints? ha van, az Enyimre székséged nints, ha nints, senki sem adhat. Valaki tettzésednek hizelkedik, kedves tanát-sosod fog lenni, a ki nem, nem. Minek hivsz? tudnod kel hogy gonosz uralkodót, tanát-sossa soha e Világon²¹⁰ jóvá nem tett. Ha jó vagy, bóldog a Nép, ha hamis vagy sem én, sem más a dolgon nem segít. Minek hivnál tsak azért hogy alkalmatosságod legyen magadtul el üzni?

[113] Ha Néped javát, az igasságot minden egyéb felett nem szereted? ha nem születet vágyódás benned országodat bóldogítani? ha nem a köz jóban érzed gyönyörüségedet, és nem Népednek bóldogságába látod ditsösségedet, ne hivj!²¹¹ Inkáb üz el előlled, mert soha ezen dolgoknak fel áldoztatásokkal kedvednek nem hizelkedem annyival inkább, mivel mind az a fény, rang, pénz mellyekkel kegyelmed jutalmazhatna nékem Világi bóldogságomra nézve székségtelenek, és reám nem tartoznak. Nagyob ditsőségemnek ismérem²¹² emberi kötelességemben, igasságomban élni szabadon, mint alacsony lélekkel, kívül fényeskedni lántzodon. Jaj! annak, kinek külső színe lelkének szüntelen való erőltetésére szolgál.²¹³

Tselekedet nélkül való beszédből bóldóságot szünni fonni nem akarok. Ti, nagyok, fejedelmi Emberek! mindég atyai képpen, szánakozással beszéltek²¹⁴ a szegény népről [114] és véllek mindég a nélkül tselekesztek. Minden irántok való atyaság, irgalmasság tsak²¹⁵ beszédekben gyakorlatnak, a valóság ki marad. Szüntelen igérvén a Nép sorsának jobbítását, készültök is²¹⁶ reá: láb uj hegyen állotok, hogy el epedet szomjusággal várt szerentséjét nyakába²¹⁷ vessétek,²¹⁸ de soha ötet e²¹⁹ kis közön által is utól nem érhetitek.²²⁰ Így lesz örökké való ígérteeteknek az

²⁰⁹ agyon <ver> verik ²¹⁰ gonosz uralkodót <?kegyetlen?> tanát-sossa soha e Világon jóvá <?szelíddé?> nem tett. ²¹¹ TÚ II: ditsösségedet? Ne hivj! ²¹² ditsőségemnek <tartom> ismérem [Javítás a törlés fölött] ²¹³ erőltetésére szolgál>etésére szolgál. [A törlött szakasz megismétlése a törlés után] ²¹⁴ beszéltek <...> a szegény népről ²¹⁵ tsak <szép> beszédekben ²¹⁶ is [Beszúrás a sorok között] ²¹⁷ nyákába [Tollhiba] ²¹⁸ vessétek [Tollhiba?] ²¹⁹ ötet <a> e [Javítás a törlés fölött] ²²⁰ érhetitek [Az utolsó betű elmosódott]

örökké²²¹ tartó várakozás egy felől szomorú, más felől nevettséges tárgyává, melynél²²² fogva ti, bé zárkozva nevettek; a Nép, utzáin járva fohászkodik, bosszankodik, sir, és várakozik. Isteneire szorul egyedül, kik ha bőv esztendővel²²³ álgák él, ha nem, éhel hal, mivel ti²²⁴ a kenyeret el²²⁵ veszitek töllök,²²⁶ de²²⁷ soha sem aggyátok nékik.^{228, 229}

Egész világ bódogító tanátsossánál, fejedelménél egy, két darab felleg többet ér, mely az országnak fölgyét termékennyé teszi. Ti, beszéltek; az Istenek áldanak. Tsak a vevés áll hatalmatokban az áldás²³⁰ nem, még is szájaktokbul [115] szüntelen a bódogítás hangzik. Valahányszor az atyai gondot jelentitek, hirdetitek a Nép mind annyiszor meg²³¹ ijjed, mivel adózás jön a végén.

Ki bódogíthat²³² egy országot az Isteneken kívül? A királyok, tanátsosok bódogítása tsak annyibul áll, hogy azt el ne vegyék tölle mind²³³ a mit Istenei adnak néki. Igasságaira²³⁴ vigyáztok a Népnek, azt mongyátok, de ara sem vagytok elégségesek. Tisztartóitok ki ragadgyák kezetekből, mellyel magatok sem sokat gondoltok. Akár hogy²³⁵ állyon a lakosok közt fen forgó igasság, tsak a koronának legyen nagy hadi serege, s jövedelme. Soha sem azért gyűjtitek egybe az országot, hogy kérgyétek tölle: Mid fáj? hol vagytok sebessülve? melyik részetekben? tagotokban? hanem hogy a királynak szüksége van, mit? mennyit adhattok? Nem is²³⁶ okoskodással, hazafisággal kel az ország gyűlésére menni, hanem szolgálással, 's rovással. Mi szükséged²³⁷ van hát a tanátsosi böltességre? parantsoly, 's fizetnek. Sok tanátsos tsak ara szolgál hogy az uralkodó akarattyának [116] lévén végre hajtó eszköze, az ország közönséges kárhoztatásának, átkának ő egyedül legyen utállatos tárgya; az uralkodó

²²¹ örökké <való> tartó ²²² melynél [Az első két betűt tintafolt takarja] ²²³ esztendővel <álg> álgák [Szókezdemény törlése] ²²⁴ ti <töllök> a kenyeret ²²⁵ el [Betoldás a sorok között] ²²⁶ veszitek <töllök> töllök [A törölt szó újbóli beírása a törlés fölötti javítással] ²²⁷ töllök, <és> de [Javítás a törlés fölött] ²²⁸ nékik [Betoldás a szavak közt] ²²⁹ nékik <nékik?oda?>. ²³⁰ az <adás> áldás [Javítás a törlés fölött] ²³¹ annyiszor <el> meg [Javítás a törlés fölött] ²³² Ki bódogíthat [TÚ II: nincs új bekezdés] ²³³ tölle {<a mit?el?> → <mind>} mind [Javítás a törlés fölött] ²³⁴ Igasságaira [TÚ II: új bekezdés] ²³⁵ hogy <legyen a> állyon a [Javítás a törlés fölött és a margón] ²³⁶ is [Beszúrás a sorok között] ²³⁷ Mi szükséged [TÚ II: új bekezdés]

pedig magát háta mellé vévén úgy integessen onnan ki, mintha mind azokrul semmit sem tudna melyeket tantásossának filébe sugdos. Mit gondol egy tanácsos, ki magát urának pénzen agygya, a szegény népnek lármájával kinek védelemül²³⁸ tsak a²³⁹ szája marad? Mit gondol álmidot Isteneinek sikeretlen és kébzelt büntetéseivel, melyekkel másokat ijjesztvén, maga játzjik.²⁴⁰

Én viselleyk nállad ilyen személyt? Királyi tanácsban Filosofusnak nints helye. Ha a király maga nem az, el üzi; ha az, reá szüksége nints. Viseletemmel, öltözetemmel pompás szolgálid közt mindég ijesztő vázat hordoznék magamon, egyedül láttatván vadnak erkölteseimben mivel hivalkodásokat hizelkedésemmel nem táplálnám. Valaki nagy udvarban él, lakik; és tettetni, hazudni, hizelkedni nem tud, onnan bizonyosan el utaztattyák. Ha ellenben hizelkedésre, tettetésre, pompára [117] adom magamat, magamnak fogok szüntelen való gonoszt és bolondot mutatni. Hagy engem semmiségemben bóldogtalankodni; légy te fényes, hatalmas, és bóldog nagyságodban.

Ti,²⁴¹ szennyes tudósok, Filosofusok, felel Budoroszkuli Kám, szegénységeteknél fogva szabadságot vesztek, és szert fogtok magatoknak minden Világi hatalmasságoknak rostálására, és meg itéllésére. Szuglyokba szegletekbe huzván bé magatokat, agyvelőtökön az Emberi Nemzetet minden lépten esztrengrára botsáttátok. Az uralkodás módgya nem kel, sem egy sem más; mind hibás. Teremtsetek Világot magatoknak, és embereket a magatok modgyára; vagy tegyétek ezeket bün nélkül valókká. Egy józan okossággal bíró emberséges ember sints a királyi széken oly, ki magát²⁴² ott Isten gyalánt venné. El kel²⁴³ eléb valakinek esztét veszteni,²⁴⁴ ugy kívánhattya hogy egy ember egy országnak kenyeret adhat. Én²⁴⁵ bennem királyi kötelességem nem hozza magával hogy a Népet ugy, mint Istenei, álgyam, hanem hogy [118] köz bátorságokra, igasságokra vigyázzak; hogy a törvényeket erőben tartsam fen, melynél

²³⁸ védelemül <bosszu állásul> tsak ²³⁹ a [Beszúrás a sorok közt] ²⁴⁰ maga <semmit se gondol> <jádz> játzjik [Betoldás az új bekezdés előtt] ²⁴¹ <Ti, mond Budoroszkuli Kám> Ti, szennyes tudósok ²⁴² ki magát [Elmosódott írás] ²⁴³ kel [Átírással javítva] ²⁴⁴ esztét veszteni [Elmosódott írás] ²⁴⁵ Én [Javítva ebből: én]

fogva az igazak ártatlanok védelem alatt legyenek; a gonoszok pedig büntetessenek; hogy benneteket külső belső ellenségektől óltalmazzalak a magatok ereje által, mivel a király magában csak egy, mint más, és sokaság előtt erőtelen. Mind ezekért, kenyereteket, annyira nem én adom, hogy a magamét is töltetek várom. Nem eleget²⁴⁶ fizet a király ha bátorságot, nyugodalmat szerez, annyi milliót halandónak, és az igasságot ki szolgáltatja, mely nélkül egy országot boldoggá az istenek se tehetnek? Híjába áldanak Isteneid bővességgel, ha a gonoszok termésedet tölled el ragadozhattyák? ha az ellenség hazádnak javait el rabolhatta, 's magadat jármába foghat? Én, ellenségetek ellen való véretek ontásával, és bűntöktől büntetésével áldalak benneteket, mihent ezeket el mulatom, az egekből alá szálló áldás életeteket szerentséssé nem teheti.

Gunyolod azokat, kik tisztességgel öltöznek; emberi tsufos kevélységnek vévén tetteket; [119] de ki tuggyha ha sokszor a Filozofusnak kopot színe alatt nints é a nagyobb Emberi kevélység? Nints Ember e Világon maga meg hitség nélkül; ki ilyen, ki olyan szín alatt viseli; és azért kárhoztatta szomszédgyának kevélységét, hogy a magát akarja annál tettzetőbbé tenni, 's mindennek felébe emelni. A Filozofus csak olyan kevélységgel ül a lóztán, mint a király a Trónusán. Meny el nyugodalmadra. Tsufos nagy erköltsödet betsüllöm, hogy makatságnak bosszujára legyek. Nints Ember itt,²⁴⁷ több, vagy kevesebb eszetlenség nélkül, mely szoros törvénye alól az erőtelen Emberi természetnek Filozofiáid truttzára te se szabadulhat ki.

Az első Ministerségnek van az a megígéztetése, mond Pirhomegász,²⁴⁸ hogy valaki viseli, általa²⁴⁹ elméjének egy harmad résziben örökké meg bolonduljon. A rongyos²⁵⁰ tudósok,²⁵¹ szegénységekben nem érnek úgy reá, hogy bolondok legyenek,²⁵² mint a Világi hatalmasok, és gazdagok. Nékik tévelygéseikben is olyan erő szokot lenni, melyhez a közönséges [120] Nagy Ur lelkek magokat nem mérhetik. Inkább is kívánok Filozo-

²⁴⁶ Nem eleget [TÚ II: új bekezdés] ²⁴⁷ itt [Betoldás a sorok között] ²⁴⁸ mond Pirhomegász [Betoldás a sorok között, a név Pirhoš formában rövidítve] ²⁴⁹ általa [Betoldás a sorok között] ²⁵⁰ A <szegény> rongyos [Javítás a törlés fölött] ²⁵¹ tudósok, <?nem?> szegénységekben ²⁵² legyenek, <mond továbbá Pirhomegász> mint

fusokkal eszetlenkedni, mint Udvari Emberekkel böltselkedni. Tartson meg a gondviselés! Vezérellyen tégedet is felel a Kám.

Pirhomégász magában dűnnyögve, morogva szállására érkezik, hol vendégeket tanál, kik látogatására menvén személyiére várakoznak. Ezek valának Vitéz Kukumedoniás, és Tariménés. Vólt a tudós nevének egy kevés ki terjedése Izafaduban melynél fogva vendégi hol létét fel²⁵³ nyomozhatták.²⁵⁴ A Világban utazóknak nagy magok iránt való kötelességek a böltseket fel keresni, és ertelmeiket Elméjekre vévén általa világosodni.

Tariménés²⁵⁵ mongya, hogy tudományodnak híretül vonattatunk hozzád uram. Az ifiuság tapasztalás nélkül való tévelygés. Láttuk e Világot, érezzük magunkat, de nem tuggyuk hol vagyunk; és meddig terjed ki a valóság. Hallyuk uram, hogy te e Világnak állásáru mély, és világos értelemben vagy. A törvénynek, erköltsöknek, természetnek igasságairul tsak tapasztaltunk ézettünk, 's hallottunk már valamit [121] de e Világnak testi állapottýáru elménket meg határozásra nem vehettyük. Mennyi a Világ? hogy áll magán? hová terjednek ki határai? szomorú dolog az Embernek ily nagy valóságot látni, tudni, érezni, és vóltában sehogy sem érteni! Ugy láttzik, mintha az Istenek halandó teremtéseknek az Embernek eszet tsak azért attak vólna, hogy semmiségét²⁵⁶ láthassa; mely szerint okosodása is tsak ara való, hogy általa örökre hányattatván, érzékenységein kívül²⁵⁷ annak ki²⁵⁸ gondolt okaiban igasságaiban soha véget ne érhessen.²⁵⁹ Hogy esik, hogy az Elme, önnön világánál²⁶⁰ járjon vakon; és okossága által legyen oktalan? Miért kellessék annyi tudománnyal tanulni az Embernek azt,²⁶¹ hogy semmit sem tud?²⁶² Miért keresse az igasságot oly szomju vágyódással²⁶³ azert, hogy általa hóltig tévelyegjen; miért szabja törvényneit szüntelen a végre, hogy törvénytelenül éllyen 's a többi.

²⁵³ fel [Betoldás a sorok között] ²⁵⁴ nyomozhatták [Javitva ebből: nyomozták] ²⁵⁵ Tariménés [A tagolási szándék nem egyértelmű] ²⁵⁶ hogy <...> semmiségét ²⁵⁷ kívül [Elmosódott írás] ²⁵⁸ ki [Beszúrás a sorok közt] ²⁵⁹ ne érhessen <és oktalan legyen>. [A sorok közötti betoldás törlése] ²⁶⁰ önnön világánál <?üljön?> járjon ²⁶¹ azt [Betoldás a sorok közt] ²⁶² tud? <Azt hogy ...> [Egy mondat törlése, két szó olvashatatlanul] ²⁶³ vágyódással [A szóvég elmosódott]

Pirhomegász.

Hó! hó! Sok egy ily ifiu Embernek annyira menni, hogy semmiségét meg ismérhesse. Hová viszen vágyódásod? Ismérni kívánod a Nagy *Mindennek* hogy létét?²⁶⁴ Ez az isméret, az Emberi [122] értelem ki terjedésének határai között helyet magának sehol sem tanál.

Kukumedónias.

Uram! E Világnak határait még is meg járják;²⁶⁵ és isméri. Kerületit²⁶⁶ fel mérik; mért földekre szabván ki magában való messziségét mellyel²⁶⁷ magátul távozik, 's magához közzelit.

Pirhomegász.

Addig van hát a²⁶⁸ *Mindennek* ki terjedése úgy é, a meddig mi e földnek színét fellyeb alá bé mászkálhattuk, és tengereinken hajókáshatunk. De, Uraim! a hol a Valóság végeződne, ott a semmivel kellene néki meg²⁶⁹ ütközni, már, a semminek teste, valósága nem lévén, hogy hogy vessen határt a Valóság ki terjedésének? A Világ véghetetlen, és ha meg nem szünsz ma, estig százezerszerte való száz ezer milliomokrul beszélni, még sem mondod ki el terjedésének mért földeit. Gondolhatz é helyet valóság nélkül? Van é semmi? ha semmi nints, mivel nem is lehet, valóság van hát mindenüt?²⁷⁰

Tarimenes.

Lehetetlen meg fogni hogy a testi Világnak [123] széle, határa ne vólna?

Pirhomegász.

Tsak azért vannak hát a teremtésnek határai úgy é Uram, hogy véghe-tetlenségét, elméddel meg²⁷¹ nem foghatod? Ha minden testi valóság

²⁶⁴ Nagy Mindennek <?ki terjedését?> hogy létét? [Javítás a törlés alatt a lap alján]
²⁶⁵ meg <került> járják [Javítás a törlés fölött] ²⁶⁶ Kerületit <e földnek> fel mérik; ²⁶⁷ mel-lyel [A szó közepe elmosódott] ²⁶⁸ Addig van hát <az örök> a [Betoldás a szavak közt] *Min-dennek* ²⁶⁹ néki meg [A betűk tintafoltosak] ²⁷⁰ mindenüt? <határ nélkül való hát a ?te-remtés??> ²⁷¹ meg [Elmosódott írás]

értelmedtől²⁷² függesztené fel magát, el kellene e Világnak mulni. A dolognak meg nem érthetése nem teheti annak valóságát semmivé. Meg kel hát Jupiternek is²⁷³ halni ugy é, mivel véghetetlenlenségét Elmétekkel útól nem érhetitek? Hiszitek é a bennetek élő léleknek halhatatlanságát? hogy testetekből nints? és külön szakaszban²⁷⁴ él tölletek véretekben, vagy akár hol bennetek? hogy a halál gondolatait el nem oszlattya tölle, és életének folytatásátul meg nem szűnik?

Kukumedoniás.

Ugy, ugy! Valahogy... hogy ne hinné az Ember azt,²⁷⁵ mi jó néki.

Pirhomégász.

Ha Lelkedről, mely e Világ Lelkének szikrája hiheted hogy véghetetlen, miért legyen a Nagy *Minden* határok közzé véve?

[124] Kukumedonias.

Ó, Uram! az én lelkem töb a Világnál, mert ennek vége lesz, de annak nem.

Pirhomégász.

Miólta az Emberek e földön a Világnak végét beszéllik soha sem érkeztek még meg magyarázni hogy rajta mit értenek. Hogy lesz vége? el süllyed? de nints hová, mivel nintsenek rajta kívül mélységek, sem üregek? őszve omlik magára? de hogy égjen a Nap a tengerekben örökre, és ezeknek vizek, mért forjon azokban? Ha akarta Jupiter e Világot rendbe venni, miért kívánnya őszve ontani? Tsak azért alkotta é, hogy alkalmatosságot szolgáltatthasson²⁷⁶ bőltességének, hatalmának leg szeb, leg²⁷⁷ ditsősségeseb, leg²⁷⁸ szenteb miveit el rontani?

²⁷² értelmedtől [Az első két szótag átírással javítva, a többi elmosódott] ²⁷³ is [Betoldás a margón] ²⁷⁴ szakaszban [Tollhiba vagy egyszerűsítés] ²⁷⁵ azt, <a> mi ²⁷⁶ szolgáltatthasson <magának> bőltességének ²⁷⁷ leg [Betoldás a sorok közt] ²⁷⁸ leg [Betoldás a sorok közt]

Tarimenes.

Azért kel a Világnak el mulni, hogy az Emberek végre szünyyenek meg rajta tévelyegni, nyomorogni;²⁷⁹ hogy Eliseumban minnyájan boldoguljanak: hogy az Istenek végre ne lássanak bünt.

[125] Pirhomégász.

A mint halnak, szüntelen boldogulnak mind azok, kik oda valók. Szűkség²⁸⁰ é a mindenhatóságnál, miveinek ditsősségét, Világát el rontani azért hogy annak egynehány ember szikráját, és részetskáját boldoggá tegye? Nem tuggya egy rend béli teremtetést boldogítani, ha tsak az egész teremtetést el nem rontya, mely tiszteletinek, tsudállásának ragyogo óltára? Mit tsinálnak az Istenek ha vezérlésekre, igazgatásokra, gond viselésekre a Teremtésnek többé soha az örök időkben semmi szüksége nem lesz? Mitsoda ok vigye ara Jupitert, hogy kis Lelkednek halhatatlanságot, és Világának mulandóságot aggyon?

Kukumedóniás.

Uram! ezt még is hiszed, ha vigasztalással kívánsz élni és halni, hogy Lelked halhatatlan.

Pirhómegász.

Nem vigasztalásrul van a kérdés hitünknek állapottyában, hanem lehető, és lehetetlenségrül. Egy okoskodó Léleknek sintsen hatalmában hogy kényszerítésbül,²⁸¹ akár jó kedvébül, [126] vagy érted való barátságbul valóságot higgyen ott, hol semmit sem lát. Vagy böltsőjétül fogva kel az embert hitre szoktatnod olyanra, a millyenre akarod; addig kívánván néki eszet tsinálni mig magának nints; vagy ha meg érik magában el hitető, és meg nyugtató okokkal kel hozzá látnod. Én mindent hiszek, valamit Lelkem józan okainál fogva hihet, és el fogadhat; ellenben hijában lenne viasztalásomra valami, de ha hinni lehetetlen, kényte-

²⁷⁹ nyomorogni; <és> hogy [Javítás a törlés fölött] ²⁸⁰ Szűkség<es> é ²⁸¹ kényszerítésbül, <jó> akár jó

len vagyok vigasztalás nélkül maradni. Akarom ezt²⁸² hinni; mivel hogy akarom. Nem elég... Okát kérdi a Lélek, és világosítást kíván.

Kukumedoniás.

Az elmélkedés, gondolkodás, nem test, a mi nem test semmivé nem lehet, sem el nem mulhatik.

Pirhomegász.

Hiszed hát, hogy az, a mi test semmivé lesz, vagy el mulik. Semmiben sints el mulás, tsak változás, és más formába színbe való által költözés. Testben, annak egybe szövettetése által gondolat nem lehet, azt mondod. Tudod é [127] hogy e Világnak teste hány féle tűz által lelkesítettik? hogy mi telhetik ki tölle Lelkiségére nézve olyan, mely ő²⁸³ nálla nélkül magában nem lehet? Mi a természet? miben állanak belső mivei? Lélekre testre nézve, hová terjednek ki?

Hogy emlékezel valamire gondolat nélkül? hogy jusson a dolog eszedbe ha rá nem gondolhatsz? Ki tagadgya²⁸⁴ minden napi tapasztalása ellen hogy²⁸⁵ az állatokban emlékezet ne volna? A Kopó álmában hajt, és vadat lát előtte. Az Elefántal vezére alkuszik, és fogadását meg kel néki állani, ha azon tul kívánnya hajtani. Nem vihette végbe a mindenhatóság, hogy az örök testből elmélkedést hozzon fel, ha akarta?

Tariménes.

Uram! már a természetet ki tanúlták, a Világ kerületit mért földre szabták, és állásának²⁸⁶ módgyát tuggyák.

Pirhomégász.

Hogy tanulták ki azt a természetet mely ki terjedésével véghetetlen? melynek mive örökkös²⁸⁷ [128] setétség, és titok? Körül hajókázátok e Világot ugy é? kerületi 9000 mért föld mint egy. De ki ment az északi²⁸⁸

²⁸² ezt [Az első betű átírással javítva] ²⁸³ ő <...> nálla ²⁸⁴ tagadgya <a> minden napi ²⁸⁵ hogy [Elmosódott írás] ²⁸⁶ állásának [Tollhiba] ²⁸⁷ örökkös <se> setétség [Szókezdemény törlése az előző lapon] ²⁸⁸ északi [Az ékezés bizonytalan]

tsillagon tul, és a jeges tengereken keresztül? Mikor e földet kerülöd túl melletted is mindenüt Világot látni... meddig tart? A teremtésnek végső határáig evezvén hajójának orrával ki ütközött meg a semmiségbe?²⁸⁹ Meg mondhatná é egy Eger mely lyuka körül 30-40 lépés földet bé mászkál, hogy hány mért föld azon országnak kerületi, melynek határa közt²⁹⁰ tizintzog?

Továbbá, ki tutygya e Világ hogy áll? Minden test egy közép pontra nehézkedik... okoson! de így, minden nehézség egymásra, és öszve feküdvén minden mozdulás meg szünne. E Világ részeinek mozdulásait lehetetlen közzeledés, és széledés nélkül gondolnod. De mutasd meg benne²⁹¹ rugóját, mely öszve²⁹² huz, 's²⁹³ távoztat is? Az Egész Minden nem mozdulhat, mert minden közt bé telvén nints térje, mellyen idéb, vagy odéb mehessen; részeiben forog hát csak, mellyeknek mindég oda kel menni, honnan el jöttek, külömben [129] egyik része másikat tolná ki helyébül, az az egyik Világ a másikára rohanna.

Kukumedonias.

Én az Isteneknek munkáját e Világnak rendiben akár ki előtt merném meg igazulásra hozni, hogy jó, tökéletes, és job nem lehet.

Pirhomegász.

Jupiternek ara kevés szüksége van, hogy munkájának helybe hagyását²⁹⁴ tölled vagy töllem kérgye. Birói szék²⁹⁵ sintsen magán kívül mely előtt miveiben igazulni kívánna.

Kukumedóniás.

Nem annyiban mondom, hanem imádom, ditsöitem ötet és áldom miveit.

²⁸⁹ semmiségbe<n>? ²⁹⁰ határa közt <...> tizintzog? ²⁹¹ benne [Betoldás a sorok közt]
²⁹² öszve <is> huz ²⁹³ 's [Betoldás a sorok közt] ²⁹⁴ hagyását [Tollhiba vagy egyszerűsítés]
²⁹⁵ szék [Tollhiba vagy egyszerűsítés]

Pirhomegász.

Mivel áldhatod te, teremtés, teremtődöt? Mit attz néki? Szót?²⁹⁶ Légy áldot, Világnak Ura! – ki magában magátul let öröktül fogva áldot? Várakozhatot é bődogságával, áldásodra? Mivel áldod azt meg,²⁹⁷ ki minden áldásnak kutfeje? Imádságaidban mire kéred? ara, hogy örök végezéseit irántad tettzésedre változtassa [130] és a természet rendiben különös meg áldattatásodért változásokat tegyen? Te tudod jobban hogy kell, mint Isteneid? Vagy azért reménykedel Jupiternek hogy véled azt tegye mi néki tettzik, vagy azért, hogy meg határozását irántad kérésedre változtassa. Egyik esetben sem szükség hozzá beszélned. Ha a halandók kérésére irántok való végezéseit változtatná, ugy, az Emberek vezérelnék ötet, nem ő azokat: az az, mi határoznánk meg önnön sorsunkat imádságainkal, és nem ő szabad ítéllet tételeivel, mellyeknek indító eszközül, mindenkor tselekedeteink szolgálnak.

Ha gonoszul élsz, hiszed é, hogy hizelkedő, hitető, ditsérő esedezéseiddel Isteneidet eléb meg vakithatod, az után meg tsalhatod; hogy büntető igasságokat róllad el vegyék? Talán nem tuggyák Isteneid, hogy²⁹⁸ ditsősségesek, és nagyok ha te nem mondd, és őket rólla el nem hiteted? Mitsoda haszontalan, gyenge, és hivalkodó Istenek vólnának azok, kik-tül a gonosz tévő is, hizelkedésen, áldást,²⁹⁹ jutalmat nyerhetne? Ha jó Ember vagy, kénytelen Jupiter jutalmazni [131] mivel örök jósága hozza magával. Ha kérés nélkül béredet nem fizeti, ugy az Emberi tselekedetekre nem figyelmez, mellyek iránt te, beszédeddel figyelmetességre soha sem hozod.

Kukumedónias.

Te,³⁰⁰ Uram! Soha sem méltóztatol imátkozni e szerint?

Pirhomegász.

Édes az Embernek e Világ Istenéhez fohászkodni, ha soha feleletet nem kap is!

²⁹⁶ Szót? <...> Légy ²⁹⁷ áldod <meg azt> azt meg [Javitás a törlés fölött] ²⁹⁸ hogy <ök> ditsősségesek ²⁹⁹ áldást, <...> jutalmat ³⁰⁰ Te, <...> Uram!

Kukumedoniás.

Már én Uram tsak fohászkodom, akár hogy vegyed, és mongyad. Természetben van azt ditsérni, ki teremt, és áld. Rendellyen rólam akárhogy. Váltattassa, ne, végezését irántam, de én jóságát imádni, kérni, meg nem szünöm.

Pirhomegász.

Talán azt hiszed, hogy értelmemnek el fogadására kényszeritelek? Okokat, gondolatokat fedezek fel előtted... tiéd a többi... vagy el fogadod, vagy el veted... Lásd.

[132] Tarimenes.

Uram! Mit hiszel?

Pirhomegász.

Hiszem azt, hogy van e Világnak oka; hiszem Lelkem isméréteinek sugarlásait; 's vége.³⁰¹

Tarimenes.

Mivel áldozol Jupiternek?

Pirhomegász.

Jóságos³⁰² tselekedetekkel; 's halgatok.

Tarimenes.

Halálod után hol leszel?

Pirhomegász.

Ot, hol a többi.³⁰³

³⁰¹ sugarlásait; <azon túl semmit> 's vége [Javítás a törlés fölöött] ³⁰² Jóságos [Az ékezés bizonytalan] ³⁰³ Ot, hol a többi <... ... ?meg adással?> [Egy egész tagmondat törlése, az első három (?) szó teljesen olvashatatlanul]

Tarimenes.
Mitsoda jutalmat vársz Jupitertől?

Pirhomégász.
Lássa ő mivel jutalmaz; hol, 's hogy.

Tarimenes.
Kérjed.

Pirhomegász.
Nem szükség.

Tarimenes.
Miért?³⁰⁴

Pirhomegász.
Lát; és nem kérdi tőlem, ki vagyok.

[133] Tarimenes.
De, Jupiternek ki jelentet különös tettzését isméri, hirdetik, magyarázzák e Világon.

Pirhomégász.
Ha a magyarázat az Embereknek békességekre nyugodalmokra javakra szolgál, igaz; ha gyűlölséget, üldözést, öldöklést parantsol, hitetés, hazugság, gonosság.

Tariménes.
De a tévelygést büntetik az Istenek.

³⁰⁴ Miért. [A kéziratban kérdőjel helyett pont található]

Pirhomegász.

A jó Ember minden féle áldozatnál³⁰⁵ igaz uton jár; a gonosz mindenütt tévelyeg... büntessék ezt, jutalmazza azt.

Kukumedónias.

A ki mint én úgy nem hisz, tévelyeg.

Pirhomegász.

Ki mondotta?

Kukumedonias.

Jupiter.

Pirhomegász.

Hol beszéltél véle? mikor?

Kukumedonias.

Beszéltetek mások.

[134] Pirhomegász.

Hol vannak?

Kukumedónias.

Meg holtak.

Pirhomegász.

Menny utánnok: kérgyed őket – nem jól értetted. Külömben reá fogod magadra hogy Jupiter vagy, 's valaki benned nem hiszen pokolba megyen. Honnan vetted hogy Isten légy 's e Világnak szolgáló igasságul?... Jó é mind az ember ki tudományodat vallyá?

³⁰⁵ áldozatnál <óltárnál> igaz

Kukumedoniás.

Jók, és gonoszok együtt.

Pirhomegász.

Te is ot vagy hol a többi³⁰⁶ – – nyugogygyál el álmoddal.³⁰⁷

Pirhomegásznak ezen szavaival vendégi meg elégedvén butsut vesznek tölle, és szállásokra vissza térnek.³⁰⁸

Vége³⁰⁹ a második szakasznak.³¹⁰

³⁰⁶ többi <...> – – nyugogygyál [Szókezdemény vagy írásjel törlése] ³⁰⁷ [A párbeszéd rögzítése folyamán egységesítő emendálás nélkül követtük a személynevek ingadozó írásmódját.] ³⁰⁸ térnek [Az első szótag átírással javítva] ³⁰⁹ *Vége.* [A harmadik és negyedik betű átírással javítva] ³¹⁰ *A második szakasznak.* [Új sorban]

Szipiopolí a Rendekeket egybe gyűjtven előttök e következő beszédet teszi: Titkainak¹ setét mélységéből, tettzet az örök végezésnek Uraim! sorsotok iránt magát világosságra hozni; Oly siralmas állapotbul vezérelven benneteket örömrre, melyben a földre verettetlet természet szüntelen fohászokodva², el veszitet méltóságát sirattyá. Mi az Ember, igasságátul, akarattyátul, szabadságátul meg fosztva? Nem józan okossággal fel ékesült Lélek, mert magáru nem gondolkodhatik, vagy ha gondol, azt, sem mondhattya, sem tselekedet alá nem veheti. Nem vad állat, mert azok szabadok; ő rab. Emberi állapot é az Uraim! melyben az Isteneknek, és természetnek igasságairul okoskodni halált érdemlet bűn,³ és erköltsenek méltóságát fen tartani, Despot ellen való szentség törés? hol az okosságnak az okoskodás, és az igasságnak, a magával való élés meg tiltatik? hol semmi nemű emberi tulajdonságra egyébre,⁴ a rabságon, némaságon, szolgálaton kívül szükség nintsen? hol a polgár, ha szabad [136] botrántkoztató, gonosz tévő, 's ha okos, párt ütő? hol egy halandónak makatsága, dagályos kevélysége, és részeg indulatai szolgálnak, az Istenek, és természet helyet törvényül, igasságul? Jajgádiában⁵ tsak egy ember élt eddig, kit Buzorkámnak hívtak, a többinek abban állapodván meg sorsa, hogy szerentséjét kinos⁶ állapottyában keresse, és Emberi méltóságát Buzorkámnak barmaival, fel tseréllye.

Ez⁷ az az egy felöl nevettséges, más felöl bóldogtalan Despota, ki hihette, hogy az örök végezéseknek határt szabhat; és a zürzavar viszontagság fergeteges menyköveinek magát feliekbe teheti... Szegény! Nem tutta, hogy a méltóság e Világban tsak fel fúvalkodás, és földön fetreng a menydörgések alat, szintén⁸ ugy, mint azok, kiket lábával tapod,⁹ kezeik közzül ki rablot erejek,¹⁰ és személyyekrül le szagगतot méltóságok által,

¹ Titkainak [TÚ II: új bekezdés] ² fohászokodva, <gyalázattyában> el veszitet ³ bűn <?>, és ⁴ tulajdonságra <szükség> egyébre [Javítás a törlés fölött] ⁵ Jajgádiában [TÚ II: új bekezdés] ⁶ szerentséjét <baromi> kinos [Javítás a törlés fölött] ⁷ Ez [TÚ II: nincs új bekezdés] ⁸ szintén [Betoldás a sorok közt] ⁹ tapod, <azoknak> kezeik ¹⁰ erejek, <által?> és

mely vagyonaikat töllök¹¹ hitetéssel szerzette meg magának; és osztán, el¹² fedezet bünének lárváját ortzajáru le vette, hogy szemtelen¹³ gonosságát, méltóságának Trónusán gyalázattal, és köpedelemmel mutathassa. Mit szégyenel az, a ki parantsolhat, és [137] halállal büntetheti azokat, kik előtt ortzájának kellene pirulni? Valaki halandó társának így szólhat: *Meg öllek, vagy ditsöitsd tettemet* nem hibázhat, sem ditséretiben meg nem szégyenyül.¹⁴

Mitsoda¹⁵ fel fuvalkodásra nem mehet egy oly kegyetlen, kit a reszkető félelem egy felől, más felől a szerentsének keresése Istennek, tsalhatatlannak kiát ki?¹⁶ A határ nélkül való hatalom meg részegit és bolondot űz abból ki velle birni láttatik, le szállítván azt széékérül, mely esetben azonnal szánakozásra méltó közönséges, sőt annál is tsekéllyeb halandóvá változik.

Az ország minden; és minden az országé. Ha valakinek külön valamije van, tsak azért van, hogy az országé legyen. Ha élünk, azért élünk hogy az országnak legyen élete általunk és bennünk, minek utánna ez let köz ügy, igazság, hogy országló hatalmon kívül senkinek sem vagyona sem élete bátorságban ne lehessen: Egy szóval, hogy törvény nélkül minden Ember senki,¹⁷ 's tulajdona semmi legyen. Így, ország szül magának királyi kötelességet, nem a királyi kötelesség országot, mely ország nélkül nintsennek ismértetik [138] azért, mivel a királyi hivatal magátul magában se nem származik se nem terem sehol soha, hanem a Népek őszve kaptolt ügyéből születik. Valamint élő testen kívül lelket e Világon nem tanálsz hogy közöttünk társaságban élne, lakozna, ugy királyt sem Népen kívül. No hát, a Népek akarattyával¹⁸ uralkodó törvényes király¹⁹ nem ő,²⁰ maga, hanem Ország. Nem külömböztetik meg attól külömben, hanem tsak élő, 's²¹ mozgó személlyében, mely szerint az iránta való hivség is hazafiui hivség, mivel a hazának bóldogsága

¹¹ töllök [Betoldás a sorok közt] ¹² el [Betoldás a sorok közt] ¹³ szemtelen [A második betű átírással javítva] ¹⁴ szégyenyül<het>. ¹⁵ Mitsoda [TÚ II: nincs új bekezdés] ¹⁶ kiát ki [Részben átírással, részben a törlés fölötti betoldással javítva ebből: kiabál] ¹⁷ senki <legyen>, 's tulajdona ¹⁸ akarattyá<?ban?>val [Javítás a törlés fölött] ¹⁹ király <?hivatalában?> nem ²⁰ ő [Betoldás a szavak közt] ²¹ 's [Betoldás a szavak közt]

és törvényes léte a király személyében vagyon óltva, ki a Nemzetnek erejében léleklzik.²² E szerint,²³ a törvényes királynak semmit sem adhatok mert ország lévén hivatalában, valamit láttattok néki adni, magatoknak aggyátok: az az, életetek őltalmának és igasságotok ki szolgál-tatásának. De nem is mondhatta az illy király, hogy az én Országom, Népem, hanem ezt mondhatta hogy: *Én, Ország, és Nép*. Így, a különös polgárnak egyrül egyig ura, de az országnak nem, mivel ő maga a hivatal béli ország. Mihent [139] királyi hatalma törvényes, az az igaz; és az ország szabad akarattából van; az ország felet, az ellen, annak nem parantsolhat, mert a Nemzet senkinek töb hatalmat, mint magának van nem adhat. Természet ellen van, hogy a magam szabad akarattának, és hatalmának legyen siralmas rabja.

De honnan van hát, kérditek Uraim! hogy a király, országló hatalmával az országot el tapodgya? Miért parantsolhatot Buzor Kám magából, és miért halgatot a Nemzet? Az ország hatalmát rablotta el²⁴ magának, melyet kezdetben mindég alku képpen adtak kinek kinek. A tsalás annyival utállatosab, hogy szent szín alatt esik. De egy országnak hatalma, egy emberen nagyon meg nehezedik, mihent azt egyedül kívánnyia a Nép felet viselni.

Valaki²⁵ a köz akaratnak, és törvénynek felibe teszi magát, kegyetlen; e mellet utállatos azért hogy magában alatsony, erőtelen lévén, a Népnek hatalmával ostorozza a Népet, mely fertelmességben fel fuvalkodik, és noha szemérem nélkül valo hitető, benne még is²⁶ [140] ditsősséget²⁷ keres. Az illyen²⁸ uralkodó nem így neveztetik: hogy *Én Ország*. Buzor Kám nem mondhatta: *Én Jajgádia*; mivel annak köz hatalmát, törvénnyét, igasságát, szentségét, méltóságát, bódogságát különös magára ruházta, és hivatalátul, királyi kötelességétül az Ország szerentséjét meg különböztette. Ő illyen nevezettel élhetet: *Én Buzor Kám! Jajgádiának felséges kinnya, az Istenek meg búsúlt haragjának bosszu álló meny-*

²² léleklzik [A hatodik betű átírással javítva] ²³ E szerint [TÚ II: új bekezdés] ²⁴ hatalmát <el> rablotta el [Az áthelyezett igekötő a sorok között betoldva] ²⁵ Valaki [TÚ II: nincs új bekezdés] ²⁶ is [Betoldás a sorok közt] ²⁷ még is ditsős ditsősséget [A teljes szó megismétlése a következő lapon] ²⁸ Az illyen [TÚ II: új bekezdés]

*köve,*²⁹ *Népemnek Szent Ördöge, és méltóságos gyötrő Lelke, ki azért vagyok mások által másoknál hatalmasab – hogy rajtam kívül más senki se legyen; úgy kívánván a köz hatalommal élni, hogy az,*³⁰ *bóldogságul másoknak*³¹ *veretetésekkel, tsak*³² *magamnak használlyon!* s a t. De az igaz Istenek, minek utánna vesszejekkel eléggé ostoroznak, végre el törik azt.³³ Jaj azoknak! kiket az igasság a Nép³⁴ büntetésének eszközéül választ ki! eléb ők szülnék áldozatot, 's osztán ők lesznek azzá. Annyira irgalmasok irántunk Isteneink [141] hogy az ostor, mellyekkel életünket büntetik ha halandók által készül meg, nállok mindég utállatos.

Honnan³⁵ vette magának Buzor Kám hogy az Isteneknek, természetnek igasságán, és azoknak méltóságán mindég uralkodhasson? Egy porban mászó bogár erőlködik magát Mennyen, Földön fel emelni. Lássátok.

Ezen szavára³⁶ egy³⁷ karnak ajtaja meg nyílik, hol Buzorkámot a Népnek sokasága meg láttya, ki bilintsbe záratva, vasba veretve, 's³⁸ haját szélllyel eresztve áll ott, szamoru esetivel, gyalázattyának közepette; úgy, mint önnön bűnének egyszersmind nevettséges, és szánakozásra méltó áldozattya. A Nép, békételenségre fakadván ki ellene, mindennel kezdette hajigálni; de a Vezér, hogy szerentsétlensége ne gúnyoltasson előlle azonnal el vitette, és a ki nyílt karnak ajtaját bé zároltatta. A bosszu állásnak, úgy mond, tsak addig van helye, míg ellenségünk nem rabunk, de azon tul a természetnek³⁹ kiáltására kel figyelmezní. Valaki [142] már meg aláztatot, és tellyes hatalmába eset ellenségére köpköd, annak győzedelmére magát érdemetlenné teszi. Az olyan győzelem betses mely a Vér ontás után kegyelemmel emberséggel tellyesedik meg.

De miért vágyakozot Buzor Kám kegyetlen Uralkodásra? vagy határ nélkül való hatalomra? Azért é⁴⁰ hogy népének hivségével, szeretetivel, roszt erköltseinek nem hizelkedhetet?⁴¹ Kinek van szélessebben ki ter-

²⁹ menyköve, <és> Népemnek ³⁰ az [Betoldás a sorok közt] ³¹ bóldogságul <mindeneknek meg> másoknak [Javitás a törítés fölött] ³² tsak <egyedül> magamnak ³³ azt [Betoldás a sorok között] <s elvetik>. ³⁴ a Nép [Betoldás a sorok között] ³⁵ Honnan [TÚ II: nincs új bekezdés] ³⁶ Lássátok. <Ezen szavára> Ezen szavára [A törölt szakasz megismétlése új bekezdést nyitva] ³⁷ egy <fel ?emelt?> karnak ³⁸ 's [Betoldás a sorok közt] ³⁹ természetnek [Az első szótag elmosódott] ⁴⁰ é [Betoldás a margón] ⁴¹ hizelkedhetet. [A kéziratban a mondat végén pont található]

jedet hatalma mint Artenisnek? Kivánságait tellyesíteni, Országa, ditsőségének tartya, utolsó keservének ismervén ha azokból tsak egyet is meg elégedésre nem hozhatna! Ó! be igaz az Uraim! hogy nints könnyeb mesterség mint az igaznak, 's jónak⁴² bóldogul uralkodni. Azért vágyunk a⁴³ tellyes hatalomra, hogy büntetetlen lehessünk gonoszok. De, a jó királynak kezeit⁴⁴ mitsoda Nemzet, törvény kötheti meg? Mihent akarattyát jelenti Népének iránta való szereteti minden kötés alól fel szabaddittyá, ellene álhatatlan tüzzel kívánván kedvét tellyesíteni. Ó! jó királyok! törvényes atyák! ti, ritka ajándéki e [143] földön az Isteneknek, ti vagytok Emberi Nemzetünknek védelmező Angyalai!

Végre, engedjétek meg nékem halandó társaim, hogy királyomnak, hazámnak óltalmokért ösztöneim ellen testetekből vért ontani kényszerítetttem. Mikor az egészség vész, és az élet halálára hanyatlik, job ér vágással helyre hozni, mint⁴⁵ tsendes fenével el vesztéig életni.

Nem igaz értelem, hogy job volna egy Nemzetnek hazának⁴⁶ kegyetlen uralkodás alatt baromi állapotban veszni, nyögni örökre inkább, mint ideig tartó vér⁴⁷ ontással alólla fel szabadulni. Minek az élet, ha magától meg fosztatik? az az, ha tsak azért van, hogy inségét érezze, és nyomorúságának, meg aláztatásának szolgállyon szomorú bizonyágul? Életünknek száz esztendőkre ki terjedő bóldogsága vérünknek ki ontását kevés ideig, meg érdemli. Azért, tsak⁴⁸ nem vólt véretek meg kémélve, mellyet Isten és természet igasságai ellen kellet⁴⁹ ontanotok tsupán Buzor Kámnak tettzésére [144] sorsotok jobbulásának minden reménysége nélkül. Hijában kéméltettétek véretekét keserves rabságotokban, hogy⁵⁰ ha jármot huztok is, ha ember számba nem vétethettek is leg aláb e, hasznotok lehessen, mert nem kéméllette az, ki ellen ti szóllani sem bátorkodtatok, sem akartatok,⁵¹ hogy ne véreztétek magatok.

Hijában gondoltátok, hogy job a leg kegyetlenebb uralkodás alatt szenyveni, mint vér ontással ellene ki kelni. Tsak annyi, mintha mondanám:

⁴² jónak <...> bóldogul ⁴³ vágyunk <?e?> a [Javitás a törlés fölött] ⁴⁴ kezeit <is> mitsoda ⁴⁵ mint <?a?> tsendes ⁴⁶ hazának <...> kegyetlen ⁴⁷ tartó <vér> vér ⁴⁸ tsak [Betoldás a margón] ⁴⁹ kellet <...> ontanotok ⁵⁰ hogy <leg aláb> ha jármot ⁵¹ sem <kivántatok> akartatok

job örökre szenyvedni, mint ideig való szenyvedés által⁵² attól meg szabadulni. Mi irtóztat? talán⁵³ az Ember életének verekedés által való veszte.⁵⁴ De a természet szüntelen való háborut tart ellenetek, úgy hogy verekedés nélkül minden százban, az élő embernek el kel e földről seprtetetni, maradékát állatván helyébe. Már, helytelen dolog é egy iznek mulandó életét ara földitani, hogy a többi örökös rabságából szabadullynon általa?

Meg öltünk közzületek egy néhány százat, ti is közzülünk, kik magokban is halálnak fiai voltak; de két ország, az az egy néhány millióm ember let bóldog, általok – Nem érdemellyük [145] e életeteket, kik külömben is magoknak halhatatlan ditsősséget szereztek, mellyet tsendes halállokkal othon el nem érhettek vólna.

Ha halhatatlanok vólnánk magunkban, félni lehetne a le vágattatástul, de mivel életünk magátul is mulandó job, ha ditsősséges, és rövidbe, mint ha hosszu, de⁵⁵ gyalázatos és keserves!

Artenisnek vezére tovább beszédébe nem ment. El butsuzot Jajgádiának lakossitól; szerentsésnek állitván magát abban, hogy szabadulásokat benne el⁵⁶ érhették. Az egész sokaság zokogásra fakadot ki, örökös áldásra hagyván Szípiopolinak nagy nevét.

Győzedelmi pompával⁵⁷ indultak el Artenisnek hadi seregei Kirotosz felé.⁵⁸ A ki botsátot zászlók lobogtak szélllyel⁵⁹ borostyán koszorukkal lévén ékesitve. A fuvó musikáknak tsendes hangjok bánatos örömet, el tökéllést öntvén a szivekbe, ki ki hartzolo indulatra ragattatot. Ugy tettzet a vitézeknek,⁶⁰ hogy [146] mejjeből,⁶¹ szivek ki dagad, oly fel emelkedésre jöt vérekben. Ezen közben trombita, dob, s itt ott ágyu bödülések lármázták fel a tsendes hangra el keseredet, 's örömkben⁶² meg busult sziveket.⁶³ Midön⁶⁴ pedig mind ezek eléb eléb menvén el tsendesettek, az utazó katonák

⁵² szenyvedés<sel> által [Javítás a törlés fölött] ⁵³ talán [Betoldás a sorok közt] ⁵⁴ TÚ II: veszte? ⁵⁵ hosszu, <és> de [Javítás a törlés fölött] ⁵⁶ el [Betoldás a szavak közt] érhették <el>. ⁵⁷ <?Három tagban szakadva?> Győzedelmi pompával [Javítás a törlés fölött] ⁵⁸ Kirotosz felé <ha> [Szókezdemény törlése?] <győzedelmi pompával> ⁵⁹ szélllyel [Betoldás a sorok között] ⁶⁰ Ugy tettzet, <hogy a vitézeknek> a vitézeknek [Javítás a törlés fölött] ⁶¹ mej mejjeből [Az elválasztott szó teljes megismétlése a következő lapon] ⁶² örömkben [Átírással javítva ebből: örömben] ⁶³ sziveket [Betoldással javítva ebből: szívet] ⁶⁴ Midön [TÚ II: új bekezdés]

sorjaikat meg bontván tsatarás beszédhez fogtak. Az Ifiu tiszték a szép térj mezőben nyargalóztak:⁶⁵ öszve ölelköztek, és egyenlőül futtatván, nyakokat egymáshoz kaptsolva tüntek fellyeb aláb a látásban. A gyalog köz Emberek, tengeri tajtédba öntöt rémitő nagy török kaponyákat ütvén szárukba, belölők dohányoztak, mellyeknek füsti sorjaik felet mint tavaszi kék felleg, ugy borongot.⁶⁶ Ki füttyült, ki danolt, nevetet,⁶⁷ hol egyike másikat sorjából ki taszigálta, – így düllöngöztek fél⁶⁸ könyökre, fél térdre ki két oldalon az ut felekre. A puska ropogás nem szünhetet, a dongó legyekhez, daráshoz, méhekhez is hozzá lövöldöztek mellyek fejek felet a levegő Eget [147] zugással mérték. Hajlason, árkon; lovas, gyalog, szökve, szöktetve ment által.

Midőn így utaznának egy helyen láрма doboltatik. Sebességgel kavarodnak öszve, és e nagy zürzavarban, ki ki sorjára helyére áll. Azonnal el mult minden, és egy⁶⁹ köhentés sehol sem hallatot. Kiáltás esik... jobbra balra terülnek ki a szárnyak; honnan ismét karikába fordulnak és a kiáltó szóra szemközt öszvéb, öszvéb nyomulnak. Meg⁷⁰ látták azon oszlopot, mely alatt el⁷¹ eset társaik nyugottak... Szót adnak... fegyvereiket, a seregek, hegyivel forgattyák földnek, ezzel tsendesség lesz. A szívnek keservébül fel emelkedet foháskodások borongottak⁷² a Vitézeknek szomoru tekintetek, kiknek ortzájokon⁷³ fájdalmok, könyhullatásokban görgöttek alá. Végre dob szó hallik... fél térdre esnek... egy kezekben fegyverek van, más kezekkel ortzájokat fedezik⁷⁴ – – halgatnak. – Két három tsendes ütés esik a dobon... fel állanak. Az⁷⁵ első kiáltásra fegyvereiket [148] ragadják, a másodikra⁷⁶ tzélnak szegzik, harmadikra oly rettenetes tűz roppanást adnak fel a magas egekbe, mely a Napot meg setétíti; ezzel el⁷⁷ fordulván mélyj tsendességgel jönnek szakaszonként onnan el; mind addig⁷⁸ szót nem hallatván magok közt, míg az oszlop, látásoknak határából ki nem enyészet.

⁶⁵ nyargalóz<ván>tak [Javitás a törlés fölött] ⁶⁶ felleg<ek>, ugy [Javitás a törlés fölött] borongot<ak>. ⁶⁷ nevetet, <azokon kívül> hol egyike ⁶⁸ fél [Betoldás a szavak közt] ⁶⁹ egy <pisszenés,> köhentés ⁷⁰ {<Azomban> → <?És?>} <meg> Meg [Javitás a törlés fölött] ⁷¹ el [Betoldás a margón] eset <...> társaik ⁷² borongottak [Átirással javítva ebből: borongtak] ⁷³ ortzájokon <?szakaszonként?> fájdalmok ⁷⁴ ortzájokat <bé földik> fedezik [Javitás a törlés fölött] ⁷⁵ Az [Betoldás a szavak közt] ⁷⁶ ragadják, <?másra?> a másodikra [Javitás a törlés fölött] ⁷⁷ ezzel <meg> el [Javitás a törlés fölött] ⁷⁸ addig [Az első szótag nehezen olvasható]

Szipiopolí uttyábul a királynét fojó követek által tudositván, Kírotosz alá lejeendő el érkezésének napját⁷⁹ meg határozta. A nagy Buzor Kámot szekerein egész familiájával együt vitte. Tsendes, és hosszas utazások végén hazájokba el jutnak. Midőn a fő városhoz közelgetnének, nagy sereget látnak szem közt feléjek közelíteni. Ezek valának az Országnek öreg⁸⁰ tanátsai kiket Szipiopolinak 80 esztendő⁸¹ attya vezetet. Földre terült hosszú palástban vóltak öltözve, meg fejéredet hajokat széllyel eresztvén vállaikon. A hadi seregek pompa lépésbe vévén magokat, ki [149] botsátot⁸² zászlókkal változtatót⁸³ trombita szavakkal, majd tsendes musikával haladnak eléb eléb. Végre öszve jönnek. A fő vezérnek öreg attya fiát meg látván, és a többit is, reszkető karjait ki terjesztve,⁸⁴ *Gyertek, úgy mond, had ölejünk meg benneteket, mert ditsösséges fiaí vagytok hazátoknak.* Szipiopolí lovárul le szökik, attya előt térdre esve, lábait által öleli, e pedig, néki vállaira borulván ortzáját könyveivel ászattattya. Az ifúság földön térdepelt az öregek pedig fejeket tsókolva, zokogtak, könyveztek.

Ezen eset után a nagy tanáts szekerekre ülván Kírotoszba vissza tér, a seregek pedig ismét utnak veszik magokat tsendesen ballagva, sipolva, dobolva, trombitálva. Éppen a város alat ismét⁸⁵ uj tsoportokra tanálnak. Kírotosznak⁸⁶ asszonyai minden karbol, időből, győzedelmi pompával öltözve, kisdedeiket karjaikon tartva, járó gyermekeiket mellettek vezetve mentek a hadi seregeknek köszöntésére.⁸⁷ [150] Borostyán kosszorókat aggattak karjaikra. Artenisnek szűzzei⁸⁸ magokat Isten asszonyi formában a győzelemnek szekereére helyheztették, hol Kírotosznak ditsösségérül énekelve,⁸⁹ szavokat az egekre emelték fel.⁹⁰

E magával ragadó tárgyat a vitéz ifúság szemére vévén, indulattyával nem birhatot. Ki annyát, 's öttseit, ki hugát, 's gyermekit, ki nénnyt, ki feleségét, és apróságát, rokonát s a t. látta meg. Süvegeket, fegyvereiket

⁷⁹ napját <...> meg határozta ⁸⁰ öreg <...> tanátsai ⁸¹ 80 esztendő <öreg> attya ⁸² botsát botsátot [A teljes szó megismétlése a következő lapon] ⁸³ változtatót <tsendes> trombita ⁸⁴ ki terjeszt->ve [Javítás a törlés fölött] ⁸⁵ ismét [Betoldás a sorok közt] ⁸⁶ Kírotosznak <...> asszonyai ⁸⁷ köszöntés<ekre>ére [Javítás a törlés fölött] ⁸⁸ Artenisnek <asszonyai> szűzzei [Javítás a törlés fölött] ⁸⁹ énekelve [Tollhiba] ⁹⁰ az egekre <fel> emelték fel [Az áthelyezett igeikötő a sorok között betoldva]

el szórván, fövel, lábbal, öszve ütközve, egymásba botolva, szaladva, bugdosva rohantak Asszonyi Nemek felé, hol a könyvező öröm, nevetés, ölelés, tsókolás, kérdezés, felelés sok ideig meg nem szünhetet. Látták, hogy a⁹¹ mértékletes,⁹² meg élemedet vitézek, feleségeiktől kis fiaikat ölekre kapdosván, szörnyű bokkrétával terhelt hadi süvegeiket fejekbe tették, és vélek mint nehéz bakok ugráltak, forgottak fellyeb alá. Asszonyok, férfiak katzagása, gyermekek tsevegése töltötték el lármával a sereget. Az asszonyok koszoroikat a Vitézi Rendeknek által atták, mellyekkel [151] ezek fel ékesülve szállottak meg a Váras alatt. Ekkor szerentsés haza érkezéseknek el fogadására a bástyán hevert ágyuknak oly rémitő ropogások hallatot, melynek ordító hangja közöt, mintha a Város ingadozna, úgy tettzet. Ez el⁹³ tsendesedvén a Kirotosz alatt meg feküdt Táborban minden felé tsak a musikának zengése, és az öröm kiáltás hallatot.

Artenis királyné mind ezeket kastélyának ablakáról látván,⁹⁴ örömetül, szive el fogattatot... kéntelenítettet székére hanyatlani, hol hosszú fohászkodások közöt, fejét fere botsátva, job kezével szive felet, mejjét tapasztva, egy néhány szempillantásokig ült.⁹⁵ Midön⁹⁶ ebből fel otsódna, így fohászkodik: Érzékenyeb⁹⁷ szivemnek a vigasztalás mint a viszontagság; és az öröm, mint a keserűség! Óh! kegyelmes Istenek, be édes a hálá adás töredelmes szivünknek mikor irgalmatok, el⁹⁸ vesztünk-től szabadit. Oh! legyetek oltalmára az igaznak; örökös ostorul szolgálván a gonosságnak!

Háládatosságátul,⁹⁹ örömetül el ragattatva, meg [152] határozza magában, hogy katonáit¹⁰⁰ 12 milliom forintal, ajándékul fizeti. E végre Szípiopoli fő vezérét hívattya. Kedves vezérünk mond néki, szolgálatod sokkal nagyob, mint sem szóval, ditsérettel, érdeméhez közzelíteni lehetne. El tökélettem magamat kintsel jutalmazni, mellyet szolgálatokhoz képpst semminek veszek. Mit fizetnél halhatatlan királyné? mond

⁹¹ hogy <e> a [Javítás a törlés fölött] ⁹² mértékletes, <és> meg ⁹³ Ez <meg> el [Javítás a törlés fölött] ⁹⁴ látván, <belső> örömetül ⁹⁵ tapasztva, <ült> egy néhány szempillantásokig [Toll-hiba] ült [Az áthelyezett ige a sorok között betoldva] ⁹⁶ Midön <pedig> ebből ⁹⁷ fohászkodik: <...> Érzékenyeb [Javitva ebből: érzékenyeb] ⁹⁸ el [Betoldás a sorok közt] ⁹⁹ Háládatosságátul [Nehezen olvasható] ¹⁰⁰ hogy <vezéreit?> katonáit [Javítás a törlés fölött]

Szipiopolis, kiket, és miért? Avagy ki fizetheti é az ország népe magát önmagaért meg tet szolgálatyábul? Nem vagyunk mi hazánkon kívül idegen uralkodótul fogadot béres szolgák, kiknek szolgálatyokban, tárggyul, fizetések vétetik egyedül. Nem jutalom é a koronának meg őltalmazása melyben királyi léted által, Nemzetünknek boldogsága nyugoszik? Meg¹⁰¹ fizessünk pénzel¹⁰² magunknak azért, hogy magunkat fen tartottuk? Ha haramiákak verek el házamrul, kik azt fel akarták prédálni szükség é magamért meg tett szolgálatomat különös ajándékkal a magamébul magamnak meg fizetni? Mi, katonaid, ország vagyunk. Szabadságunk, bátorságunk jutalmaznak annak meg őltalmazásáért bennünket.

A haza, és¹⁰³ király¹⁰⁴ iránt való polgári kötelességnek, betsi, ára, sem határa nintsen, és nem is lehet. Valamely tartozás bennünket [153] halálilig kötelez, annak vége¹⁰⁵ életünkben nem láttzik. Az olyan szolgálatnak van határa melytől élven még, meg szünhetek. De ki szünhet meg attul hogy hazája javának szolgálatyára ne¹⁰⁶ legyen, mig ara a természet benne erőt enged? Meg áldottak szüleink! feleségeink, gyermekeink, testvérjeink ölelnek, tsókolnak bennünket. Arténis, egyedül Népének boldogságátul meg köttetve¹⁰⁷ uralkodik szabadon. Koronája igaz ditsőség által ragyog. Áldást kérvén életére a Nép, Országa,¹⁰⁸ öröm kiáltással és tapsolással van tele... Nem jutalom é ez¹⁰⁹ azoknak, kik e Világi gyönyörűségeknek eszközeivé lettek; mellyekkel élnek 's benne, általok, fárattságokért boldogittatnak?¹¹⁰ Elég nekünk katonai sóldunk ragunk, és hazánknak szabadsága.

De, mitsoda uton fizetnél nagy királyné? Ugyé mint Arténis különösön, vagy ugy, mint királyné? Mint polgárné, és tsupa Artenisnek,¹¹¹ az ország szolgálatul nem tartozik: Mint királyné Ország vagy; hogy fizes hát magad magadnak? [154] E, szerint, ha ugy fizettt mint tsupa Arténis, el nem vesszük... szolgálid nem vagyunk: ha ugy¹¹² mint király-

¹⁰¹ Meg [Átírással javítva ebből: Miért] ¹⁰² pénzel <mag> magunknak [Szókezdemény törlése] ¹⁰³ és [Betoldás a sorok közt] ¹⁰⁴ király <nemzet> iránt ¹⁰⁵ annak <határa> vége [Javítás a törlés fölött] ¹⁰⁶ ne [Betoldás a sorok közt] ¹⁰⁷ köttetve [Javítva ebből: kötte] ¹⁰⁸ Országa [Javítva ebből: országa] ¹⁰⁹ é ez [Betoldás a sorok közt] ¹¹⁰ fárattságokért <jutalmaztatnak> boldogittatnak [Javítás a törlés fölött] ¹¹¹ Arténisnek [Javítva ebből: Arténis] <ugy> az ország <személlyed iránt> szolgálatul ¹¹² ha ugy <fizettt> mint

nénk, a magunkét adod. Hogy jutalmazol hát erköltseiden kívül, mellyek nekünk élő bódoságunk, és minden kintseinknél drágábbak? a minél többet tölled nem kívánunk.

Van kezeden jutalom, nagy királyné. A kik magokat ésszel, vitézséggel meg különböztetik, ajándékozhatod¹¹³ jószággal, rangal, hogy derék véreket alacsony sorsából fel emelvén, belöllök a haza, és korona számára oszlopokat, védelmező angyalokat tsinály. Én is köz Ember voltam régen véremmel, ha most is a vólnék ily szolálatot nem tehetnék mellyel hazámnak szabadulására lettem. De ki jutalmazza¹¹⁴ meg egy egész Ország hadát¹¹⁵ pénzel egytzerre és¹¹⁶ azért, hogy Nemzetét, az az magát, veszedelmétől meg mentette? A sóld, fizetés tsak ara való itt, hogy éltesse, de a szolgálatra rendelt ösztönnek más okokban kel helyeztetni. Jutalmazva vagyunk, mert meg érdemlettük uralkodásodat, és a szabadságot, mellyet Emberségünk, tudunk védelmezni.

[155] A királyné ezen okokat halván vállat vonit és egy mély fohászkodást emelvén fel szívére – legyen, ugy mond, nem a¹¹⁷ való tzelünk hogy titeket szolgálatoknak halhatatlan érdemeiből ki fizessünk, hanem hogy irántatok való jószágunknak, és háládatosságunknak¹¹⁸ tsekély jelét mutathassuk. Az igaz Emberi szív, akkor érez mennyei örömet mikor az iránta meg tett hívséget, szolgálatot jutalmazhattya; és másoknak adhat. Ugy vélem, hogy költhető adományimban, közzelebrül éreznék szolgálaim, irántok való jószágomat, mint erköltszemben fen forgó szerentséjeken kébzeldöve. A fegyver alatt élő köz katonát sólgya jutalmazza a tanúlt haza fit, hazájának bódogsága.

Szolgáimnak irántam való tartozásokat, talán hajszára is fontad. Legyek Ország! legyek Anya! Nem szabad é fiaimat ajándékozni? hibáz é¹¹⁹ az Atya, ha kedves gyermekének, tartozása felet ad? Az ország-nak adok, az országébül; ezen szívem édes gyönyörűségének pótolásával, hogy annak vitézlő serege ajándékit kezemből vévén reám mosolyogna.

¹¹³ ajándékozhatod <...> jószággal ¹¹⁴ jutalmazza [Javitva ebből: jutalmazzon] ¹¹⁵ hadát <azért> pénzel ¹¹⁶ és [Betoldás a sorok közt] ¹¹⁷ nem <az> a [Javitás a törlés fölött] ¹¹⁸ háládatosságunknak [Bizonytalan ékezés] ¹¹⁹ ajándékozni? <nem?> hibáz [Javitás a törlés fölött]

Artenis, vagy királyné! – Én [156] egyikét másikátul különböztetni nem tudom; tsak örömet érezhessek, nékem mind egy. Valami¹²⁰ Artenisnek szívéhez van ragadva, legyen vigság, fájdalom, királynétok is¹²¹ mind érzi. Néma keservemben száraz sohajtásokkal kel ülnöm, nézmem, nem tehetvén szomju vágyodásomak eleget, mely által ennyi érdemnek jutalmazására ösztönöztetem.

Ha ti gyönyörködtök bennem, engedjétek meg, had én is ti bennetek! Valyon el fogy é hazátoknak szereteti szívetekről ha királynétok ajándékozza szolgálatotokat, nem azért hogy titeket azzal ki fizessen, hanem hogy maga örülhessen. Ne bántsátok asszonyi szívemet, melynek édes gyengeségeit Trónus, sem korona el nem törölhetik! ha maga szeretet is bennem ezen ajándék, mely által ditsőségemben láttatom hivalkodni, had meg, mert édes a szívemnek, és nem bűn, sem kegyetlenség. Szerentsétesd hazádat inkább Nagy Ember, hogy királynédnek nem kegyetlensége hanem jósága ellen kell küszködnöd!

[157] A Vezér ezeket látván halván szív béli el olvadásba esik, és így szól: Ó, kitsoda álhatna ellent ezen meg illetődöt Isteni kellemetességnek és szívet magával ragadó mennyei szózatnak! A természet sugarollya lelkedet Artenis, és úgy uralkodol szíveinken mint ő – Kérjed, hogy dullyuk meg a poklokat, – el indulunk keresésekre és ha fel tanálhatók el üzzük ördögeiket a teremtésnek végső határirra. Ezzel¹²² sebessen meg fordul ugy menvén ki Artenis elől, mint egő tűz mely lehelletivel hevít,¹²³ 's lángjával habzik.

Fáratton¹²⁴ sijnét ki a táborba, hol meg hirdetteti hogy a királyné 12 millió forintot osztatna ki rang szerint ajándékol az ország hadának. A királyné ablakáru néz. – Láttya végre, hogy a süvegek ezerekenként rebdesnek fel a nap világába. Az öröm kiáltás, tapsolás, mint az erdőkön futó záporoknak zugása érkezik füleibe. Sebességgel¹²⁵ küldik¹²⁶ Fabionoposzit vissza e kegyelemnek meg köszönésére három [158] nagy rangú tisztekkel

¹²⁰ Valami <...> Artenisnek ¹²¹ is [Betoldás a sorok közt] ¹²² Ezzel [TÚ II: új bekezdés]

¹²³ hevít [Az első betű átírással javítva] ¹²⁴ Fáratton [TÚ II: nincs új bekezdés]

¹²⁵ Sebességgel [TÚ II: új bekezdés] ¹²⁶ küldik <...> Fabionoposzit

együtt.¹²⁷ Érkeznek – – 's¹²⁸ jelentik, hogy a hadi seregeknek örömét mérsékelni nem lehet, meg értvén a királynénak akarattját. Artenis halgat, néz, végre pedig¹²⁹ szemének tsepjei kezdenek ortzáján alá görögni... félbe szakadozott szavakkal, soha sem érzettem jobban, mond,¹³⁰ hogy a jóság, Isteni tulajdonság! Mennyetek Vitézim... többet nem szólhat.¹³¹ Székének karjára könyököl: fejét kezére hajtya, melyből alá nyult keszkenőjét mint tsendes eső, titkos köny hullatásaival ásztattya. Keserűség, vagy öröm, mond végre magában, de ha utolsó mélységére szál alá, zokogásra¹³² sirásra fakad ki szívének! Ó! édes fájdalom! te, érzéssel való örökös bizonyosság tétele a természet igasságának, mitsoda lélek tagadhatná meg ellened¹³³ hogy a gonosság felet nints jóság mely Istenségben lakozik! Ó! mitsoda gonosz tévőnek Lelki ismertetiben okozot valaha, bűne, könyvező örömet! Érezheti é ezt a kegyetlen! Ó! érdem! benned lakozik csak a bódogság! Ki mondhatta hát, míg indulataiban meg nem bolondul és érzéseiben meg nem vész hogy nints erköltsi igasság!

[159] Artenis, ezen sohajtásai után gondolatait,¹³⁴ érzéseit össze szedve, és¹³⁵ örömré változtatva, gyönyörűségének tárgyait botsátkozik. Jön, megyen, rendel; mindenhez kedvétül vonattatva. Egy két óra el telése után elibe terjesztik, hogy Buzor Kámnak látására időt magának mikor választana. Soha sem, mond a királyné. Elöttem való szomorú meg aláztatásával győzedelmem ditsőségének, hivalkodva¹³⁶ hizelkedni nem kívánok. Külömben, mit¹³⁷ szóllyak néki? ha¹³⁸ igasságtalan tettét szemére hányom szerentsétlenségében illetem gyalázattal: ha vigasztalom gunyolásnak veszi. Én pedig meg gondolván azon gyalázatos bódogtalanságnak rettentő veszedelmét melyet nékem, 's népemnek győzedelmével okozot volna, fene vad tekintet szemlélni irtódom. Nem is döllyfös, kegyetlen, és bolond indulatinak köszönöm szabadulásomat,

¹²⁷ együtt. [Betoldás a lap felső szegélyén] ¹²⁸ 's [Betoldás ugyanott] ¹²⁹ néz, <...> végre pedig [Javítás a törlés fölött] ¹³⁰ szavakkal, <mond> soha sem érzettem jobban, <...> mond, [Javítás a törlés helyén] <mint most> hogy ¹³¹ szólhat <?az öröm?>. Székének ¹³² zokogásra <fakad ki> sirásra fakad ki ¹³³ ellened [Betoldás a margón] ¹³⁴ gondolatait [Tollhiba] ¹³⁵ és [Betoldás a sorok közt] ¹³⁶ hivalkodva [Javítva ebből: hivalkodásának] ¹³⁷ mit <is> szóllyak ¹³⁸ ha {<szerentsétlen> <és> [Betoldás a sorok közt]} igasságtalan

hanem az ártatlanságot, igasságot védelmező Isteneknek. Lehetetlen lenne személye iránt jóságot illendő tiszteletet mutatnom, ha különben [160] szívemnek érzései ellen szavaimmal hitetésbe nem kívánnék esni. Erköltseimet kellene meg tsalnom, hogy egy embertelenhez emberséget mutassak, ki töllem utállatnál, 's meg vettetésnél egyebet nem érdemel. Meg teszem mindazon által mind azon kötelességeket, melyeket töllünk az Emberség a leg szerentsétleneb bolondok iránt is meg kíván.

Ki rendeltetik Buzorkámnak számára Kirotosz mellet egy véghetetlen udvar és kastély, hová familiájával együt bé költözik. Rendeltetik számára annyi jövedelem, mely egy Tronusáru le eset üres királyi méltóságot meg illethet, tsak azon szomorú emlékezetnél fogva, hogy ő is uralkodot vólt, mely felsőségét érdemetlensége meg haladván magasságáru mélységre eset alá, hol már a közönséges szánakozásnál egyéb védelmére, élelmére nem szolgálhat, melyet ő hatalmának idején semmi, és senki iránt tekintetbe nem vet.

Mihent itt meg telepedet, Kirotosz várássának¹³⁹ Rendei, Nagy Emberei, látogatásokkal lak helyét el borították. Ki ki vágyot királyi képén azt az ember fene vadat látni, ki [161] ditsősségét,¹⁴⁰ böl dogságát abban érezné hogy magát részeg indulatai által halandó sorsábul¹⁴¹ álmodot Istenségre emelvén fel, minden¹⁴² egyedül valóságán kívül tett embereket, az oktalan állatok sorára állasson, kiknek¹⁴³ ő maga, királyi méltóságának truttzára lett egyetlen egy valóságos képe, és fel szentelt fő barom.

Buzorkám eleintén a hozzá bé köszönök előt pofáját fujni, és szemeit láttatot düllyeszteni. Figyelmezet mindazon által az embereknek, böltseknek beszédekre, mely beszélgetéseknek¹⁴⁴ okait időrül időre velejében emésztvén, s elméjében fontolván, változásba jöt. Mivel ő előtte az Emberi okosságnak magát fel fedezni soha szabad nem vólt, okosságot magán kívül nem tapasztalhatot. Minden társaság béli igasságot tettzése határozván meg, nem láthatta, hogy a természet által Emberi Nemzetéhez

¹³⁹ várássának <minden> Rendei, <...> Nagy Emberei ¹⁴⁰ ditsőssé ditsősségét [A teljes szó megismétlése a következő lapon] ¹⁴¹ sorsábul <kébzelt vagy> álmodot ¹⁴² minden <?személyn> egyedül valóságán ¹⁴³ állasson, <mellyeknek> kiknek [Javítás a törlés fölött] ¹⁴⁴ beszélgetéseknek [Tollhiba]

mitsoda törvény, és szabadság van köttetve. És hogy mind ezek iránt semmi tartozásban ne legyen, leg bizonyosab módnak ismérte¹⁴⁵ magát Isteni sorba helyeztetni, [162] mely felséges elő menetelre, kegyelmet, és mindenhatóságot kérni, tsak magátul méltóztatot; isteneit tekintetbe nem vévén ha terhelődnek é rajta vagy nem. Tsudálkozot végre, hogy az Embereknek eszek van. Soha se hittem mond, hogy rabokban, szolgálák, és jobbágyokban annyi okosság legyen mely egy Uralkodóban is szükség felet való volna.¹⁴⁶ Buzorkám¹⁴⁷ addig tapasztol, gondolkodik, társalkodik hogy végre az Embereket és magát azok közt meg isméri. Ó! nagy Istenek! mond magában, hogy legyen az igasság székinék a Trónusnak ily szerentsétlensége, hogy rajta sem emberség sem igasság ne tanáltasson?¹⁴⁸ Mint esik az, hogy magát egy halandó Világnak és Isteneknek igasságává tegye; sem menyet sem földet nem látván magán kívül?

Tovább tovább, szerentsétlen esetibül vet fájdalmát benne az idő¹⁴⁹ meg emésztvén, ő, vólt Kámsága, buvát felejtve, látogatóival jól evet, ivot, 's mulatot. Az emberi társaság éreztetni kezdi vélle édességét melynél fogva szüntelen való meg elégedést tanál¹⁵⁰ magában.

Mitsoda¹⁵¹ előre el láthatatlan eset; így sohajt magában! ennyi időt töltvén el e Világban most¹⁵² [163] kezdek el, élni! Uralkodó hatalmamnak vesztétül mennyire nem irtóztam, azt hivén, hogy a¹⁵³ parantsolo erőn kívül, bóldogság, ditsősség halandóságban nem lakhatik! Ó el tévedet¹⁵⁴ halandó! ki örömdöt abban keresed, hogy ember társaid tölled rettegjenek! Édes Társaság! egyenlőség, költsön bizodalom! nyájjas barátság! ti! életünknek e Világon való Elizeumi, mellyeket¹⁵⁵ a királyok nem ismérnek, legyetek vigasztalásomra! Ó örökös keserve a Trónusnak! hol az Uralkodó¹⁵⁶ szolgálainak tenger sokaságátul szüntelen környül vétetve örökké egyedül él, és únalmátul emésztetik! hol néki sem hiszen senki, és ő sem senkinek; vagy ha hiszen, azonnal el árultatik, vagy

¹⁴⁵ ismérte <azt hogy> magát ¹⁴⁶ való <? lenne?> volna [Javítás a törlés fölött]
¹⁴⁷ Buzorkám [TÚ II: új bekezdés] ¹⁴⁸ ne <? is?> tanáltasson? ¹⁴⁹ az idő < jobbára> meg emésztvén ¹⁵⁰ meg elégedést <érez> tanál [Javítás a törlés fölött] ¹⁵¹ Mitsoda [TÚ II: nincs új bekezdés] ¹⁵² most <kezdek> kezdek ¹⁵³ hogy <az Embereknek> a [A névelő betoldása a szavak közt] ¹⁵⁴ Ó el tévedet [TÚ II: új bekezdés] ¹⁵⁵ mellyeket <az uralko> a királyok ¹⁵⁶ az Uralkodó <szolgáitul közre> szolgálainak

szegény Népét agygya el hizelkedésen, a magát alázatos hivség alá rejtet
vér szopó kegyetlenségnek!

Ó, boldog!¹⁵⁷ ki távoly az Emberi gonosságtul, és országoknak ügyétül,
édes magánosságban barátai¹⁵⁸ között tsendes napokat élhet!

Vége a 3^{dik} szakasznak.

¹⁵⁷ Ó, boldog! [TÚ II: nincs új bekezdés] ¹⁵⁸ barátai [Az első két betű átírással javítva,
TÚ II: baráti]

Artenis, seregének¹ jutalmazásában² kedvet tanálván, ebben let meg elégedése után azon volt, hogy az Isteneknek hálát aggyon, és a meg ölet-tetet³ népek emlékezetire halotti beszéd tartasson. Meg⁴ telik az udvari templom Kirotosznak két nem béli Rendeivel: fő papokkal, tanátságokkal, hivatal béli Emberekkel, és lakosokkal. Meg jelenik a Királyné is egy karban oda fent a templomnak⁵ menyezeti alat udvari szolgálóival.⁶ Ugy tettet, mintha Olimpznak Isten Asszonyai botsátkoztak volna ide alá Artenis ditsősségének szemlélésére, és háladatosságának el fogadására. Midőn a templomnak tömött sokasága közt a leg mélyjeb tsendesség volna, Trézéni egy templom falán függő papi karszékből jelenik meg,⁷ hol beszédét következőképpen kezdi:

Minden Renden, sorson, 's karban lévő halandó társaim! Nem azért parantsolt [165] ide⁸ a boldogító királyné Artenis, hogy ditsősségét hirdessem, és érdemeinek fel emelésével hivaikodgyam. Mit szólhatnak oly királynérul, kinek országló mive naponként szemeitek előtt forog? Mit ragaszthat ehhez a beszéd! hogy emellyük Artenist⁹ ditsérettel fellyeb magánál? ötet: ki minden ditséretet felül halad, és minden hivséget magához ragad? kinek jószágos tselekedete beszédemet¹⁰ gyengévé teszi, mert nem beszél, hanem tselekszik? Kinek nyelvében nints az az erő, sem¹¹ nem tanáztatik alyakán az az ékesen szóllás mely szívének jószágát, és tselekedetinek boldogítását ki magyarázhassa? Ő – Artenis – ki, nem azért jó, hogy jónak láttasson, hanem hogy valósággal a¹² legyen: kinek leg kedveseb foglalatossága az, hogy hazáját, népét, boldogsággal, ditsősséggel tölthesse bé, el lévén arul hitetve hogy a ditsősség, tsak annyiban ditsősség, a mennyiben az, az emberek boldogításából származhatik...

¹ Artenis, <szolgálatnyának> seregének [Javítás a törlés fölöött] ² jutalmá<ban>zásában ³ olettetet [Tollhiba vagy egyszerűsítés] ⁴ Meg <?tellyen?> telik ⁵ temlomnak [Tollhiba] ⁶ udvari <asszonyaival> szolgálóival [Javítás a törlés fölöött] ⁷ karszékből <meg> jelenik meg [Az áthelyezett igekötő betoldása a sorok között] ⁸ ide ide [A szó megismétlése a következő lapon] ⁹ Artenist [A harmadik szóttag elmosódott] ¹⁰ beszéd<et>emet [Javítás a törlés fölöött] ¹¹ erő, <és> sem [Javítás a törlés fölöött] ¹² valósággal <jó> a [Javítás a törlés fölöött]

Kegyelmez¹³ nagy királyné... mert nem hizelkedem... [166] lehetetlen¹⁴ rólád annyi jót mondani, hogy szivednek jósága mind azoknál több ne legyen.

Ha¹⁵ kegyetlen vólnál, és gonosz, átkoznának indulataink, de mivel jó vagy, és igaz, szenyved el, had álgyanak, magasztallyanak szavaink. Természetben van, hogy az Ember azt ki által boldogittatik imádgya, álgya; fogad el sziveinknek áldozat tételeit, melyeket jóságos tselekedetid Istenek és Emberek előtt oly szembe tűnő képpen meg érdemelnek. A te ditséreted nagy királyné, nem hizelkedés, hanem csak igaz¹⁶ erköltsednek meg ismérése és országlásodnak helyben hagyása. Az érdemetlenségnek nyereség, vagy rettegésből való ditséreti, hizelkedés, de¹⁷ az igaz érdemnek valamennyi jót, szépet mondhatunk, mind tulajdona. Annyi már a gonosz e Világon, hogy a ki jó, és igaz,¹⁸ eléggé nem áldattathatik. Ha uralkodo kívált, Istenséghez hasonlít.

Mi itt szolgálidnak, országod lakosinak foglalatosságok? Az,¹⁹ hogy különbömb különbö féle²⁰ [167] kedvek, 's gyönyörűségeknek érzésére, ölelésére sziveket,²¹ szüntelen nyitva tartás! A köz bátorság kit kit karjaira vett: Minden félelmet el töröltek törvényeid néped közt!

Ki retteg itt, a gonoszon kívül? mitsoda ártatlannak fordul meg fejében, hogy büntetés alá jöhetne? Biráidat, törvényeidet, jóságod lelkesíti. Soha sem beszélhet véled senki, hogy jobb Ember ne legyen mint volt. Mitsoda böltesség oktathat inkább, mint a jó királynak példája? Mihent szolgálid látták hogy rangot, szerentsét, meg különböztettetést, jóságot csak érdem által nyerhetnek tölled, ki nem törekedik reá valaki szerentsés kíván lenni? Mitsoda ösztön ara, hogy szolgálidat érdemek borítsák el, melyeknek kut feje, te vagy.

A törvények csak²² jó erköltsű, nemes lelkű birák között boldogíthatnak: és csak ezeknek kezeikben igazak; de a hol igaz lélek isméret, tiszta

¹³ Kegyelmez [TÚ II: új bekezdés] ¹⁴ le lehetetlen [Az elválasztott szótag megismétlése a következő lapon] ¹⁵ Ha [TÚ II: nincs új bekezdés] ¹⁶ csak <nagy> igaz [Javítás a törlés fölött] ¹⁷ de [Nehezen olvasható] ¹⁸ igaz <az,> [A sorok között beszűrt szó törlése] eléggé ¹⁹ Az [Betoldás a sorok között] ²⁰ féle féle [A szó megismétlése a következő lapon] ²¹ sziveket, <?érzéseket?> szüntelen ²² csak <a> jó

erkölts nints, ott törvény, igasság, és²³ ártatlanág sints. Jaj! annak az igaznak, kit bírái gonoszak akarnak tanálni!²⁴

[168] No hát,²⁵ törvényeidnek²⁶ jósága azon bírak által tartatván fel kiket erkölts eid lelkesítenek, világos az is, hogy a törvénynek lelke te²⁷ vagy. Így, jó téteményednek sokasága számba nem vétethetik mivel birodalmadnak egész ki terjedésében, valakivel a törvényes ítélet jól teszen, mind szájadnak vallása és lelkednek sugarlása. Ó bódog haza! melyet királynéja könyvező örömmel jutalmaz! és amely ezen érzékeny jó téteményt, háládatosságátul el fogódot szívvel köszöni!

Valaki meglát, mint hazájának közönséges annyát úgy néz. A mere el sétálsz, utadban keresik lábaidnak nyomait, melyekre a hol sejtik reá borulnak, 's tsókolják. Nintsen az időnek, környül állásoknak, és az Istenek tsapásainak is oly kedvetlenségek, hogy ha magad mutatod a menynyi élő lélek reád tekint el ne mosolyodjon – és baját felejtve, ne örven-dezzen: annyira igaz, hogy személyednek²⁸ [169] látása véllünk az Egek büntetésének fájalmát is el felejteti. Kirotoszban a gyermekek királynéjakat látván tapsolnak ugrándoznak: bé kel őket szedni az ablakokbul hogy kiabálásokkal illetlenséget ne okozzanak.

Az el nyomorodot²⁹ szegény öregasszonyok, négykéz láb másznak a késérőknek lábok közzé kiktül magokat tapodtatni el szenyvedik tsak hogy Artenisnek utánna nyuló ruháját³⁰ a földön szájokhoz huzhassák, és tsókolhassák.³¹ Itt,³² itt kel hát uraim, a jóságnak tsalhatatlan próbáit szemlélni, és nem azon magát³³ árúba vetet pennával írot vastag könyvekben, melyeket a mord uralkodásnak kíván³⁴ emlékezetnek oszlopául emelni, a³⁵ hizelkedés. A Népnek áldo kiáltása töb próbája a jó

²³ és [Betoldás a sorok közt] ²⁴ akarnak tanálni <tanálni> [A következő lapon megismételt szó törlése] ²⁵ No hát [TÚ II: nincs új bekezdés] ²⁶ No hát, <néped> törvényeidnek [Javítva ebből: törvényeinek] ²⁷ te [Nehezen olvasható] ²⁸ személyednek személyednek [A szó megismétlése a következő lapon] ²⁹ Az el nyomorodot [TÚ II: nincs új bekezdés] ³⁰ ruháját [Elmosódott írás] ³¹ tsókolhassák [Elmosódott írás átírással javítva] ³² Itt [TÚ II: új bekezdés] ³³ nem azon <száraz okossággal> magát <...> árúba vetet ³⁴ mord uralkodásnak <szokot> kíván [Javítás a törlés fölött] ³⁵ a [Nehezen olvasható]

királynak, mint ezer pénzelt fizetett tudósnak³⁶ könyve, hová okait hasából szette ki, melyet urának bőv fizetéséből³⁷ töltött meg napoként.

[170] Valaki a ditséretet szebe tűnő jóságos tselekedetinek nagyaságával meg haladgya, a hízkelkedésnek is felette van. Nem azért jutalmaz, különböztet hogy hízelkednek előtte, hanem egyedül érdemért. Híjába magasztallja a gonosz, mert jutalmát nem kapja meg. Tselekedetének oly méltósága, és kedves módgya van, mely annak³⁸ belső érdemét gyönyörűséggel³⁹ láttatik felül mulni. Szava, ha szája nyílik, lelkünkben fel emelkedés, szívünkben ösztön, és érzéseinkben el ragattatás. Így let Népének védelmező Angyala.⁴⁰

Mit nem érzettek Vitézeink midőn őket hazájoknak óltalmára okaival ösztönözte? Nem de nem a természet maga beszéllet é alyakirul, mely szívetekre hatván ortzájokat köny hullatásokkal asztatta. Mi kel töb próba annak meg bizonyítására hogy önnön szíveteket tette ki érzéseiteknek.

E Világ duló viszontagságainak fergetege, indult már távolylul ellenetek: hallattot⁴¹ már a veszedelem ördögének ordítása; ki felettetek a pokolnak gyujtogató szövetségét [171] lobogtatta. Zugot a veszedelem füleitekbe. Az édes anyák jaj szóra, a gyermekek sirásra fakattak ki; az ország szívet pedig titkos fájdalom szorongatta. Az öregeknek tekinteteken a keserűség meg némult... Tsak néztek, halgattak mélyj foházkodásokat szedvén fel szívekből a miat hogy már karjaik, hazájoknak védelmére⁴² erőtelenek. Az Ifiak el ragattatásba jöven szüleiktől⁴³ el szökdöstek, hogy butszú keservek által szívek ne lágyittasson. Szüleiknek esdeklése, hazájoknak veszedelme, a boszu állás, és⁴⁴ fel gerjedet dühösség láttottak tekintetekben, melyek⁴⁵ ortzájokat tsudává teremteték. Mint a tsendes fekvéséből ki lázmázot vad kan,⁴⁶ mely⁴⁷ lassu menésében szüntelen fuj, és két ora jukán süvöltő meleg párájával uttyában füstölög, ugy láttattak vitézeitek egyben gyűlni.

³⁶ tudósnak <...> könyve ³⁷ fizetéséből [Javítás a törlés fölötte] ³⁸ módgya van, <mely> mely annak [Javítás a törlés fölötte] ³⁹ belső érdemét, {<és> [Betoldás a szavak közt] <valóságát>} gyönyörűségével >gel [Javítás a törlés fölötte] ⁴⁰ Angyala [Az első betű nehezen olvasható] ⁴¹ hallattot [Átírással javítva ebből: hallatot; TÚ II: hallatot] ⁴² védelmére [Bizonytalan ékezés] ⁴³ szüleiktől [A rag a margón betoldva] ⁴⁴ és [Betoldás a sorok közt] ⁴⁵ melyek [Betoldással javítva ebből: mely] ⁴⁶ kan [Betoldás a sorok között] ⁴⁷ mely <...> lassu

Minek utána egybe gyűltek, kire függesztették szemeiket? hazájoknak meg személyesedet méltóságára, és ditsőségére Artenisre. Ennek Lelke által erőssödtek meg lelketekben: e fujta gyenge alyakairul szivetekbe annak⁴⁸ [172] fel gerjedet 's hartzra indult tüzeit. Minden Emberben meg van határozva számára rendeltetet vezérlő lelke, de az Arténisé meg oszlatatásba jövéen, minden katonájába belé szál, és magát is élteti. Így lehet egy jó király, egy Országnak vezérlő,⁴⁹ és éltető Lelke! Egy kiáltás a véres ütközetnek helyén:⁵⁰ *éllyen Artenis!* magát a veszedelmet is el üzi szemetek elől, és véreteknek ontásában sem láttok egyebet örömnél. Fárattságaitokat az⁵¹ Éj, és Nap hijába ragasztya egybe nyugalom nélkül – – Nem érzitek. Szolgálatotokért különös jutalom nem kel – királynétoknak egy el mosolyodása,⁵² köszönő édes szava, minden véres veréjtéketeknek hullását meg fizeti. Mitsoda hazátokat óltalmazó Istenség vezetet hát beneteket kézen fogva a győzedelemre, ha ez nem, ki által elevenítettetek.

Ó! mikor a haza eképpen meg nem személyesedhetik! Mikor felső méltósága polgárai között oszlik széllyel, kik egymásnak ditsőségét irigylvéen, hogy magokat költsönben vesztegethessék, a köz jónak lesznek ragadozó farkasaivá! [173] hol a személyes bosszu állás, vagy szerentsének meg nyérése szolgál az embereknek tárgyúl, mellyeknek⁵³ ellenében az Ország⁵⁴ lesz szomoru, és véres áldozat – Ó! akkor kel az ilyen halandó⁵⁵ Istenségnek érdemeit fontolni!⁵⁶

Mit tsinálnátok személye nélkül? ki huzná értelmeiteket, érzéseiteket egyetlen egy pontra? ki vezérelné egybe tet erőtlöket egy tzélra? ki emelné fel sziveteket? mi törölné el az egymás ellen való irigységet erőtelen lelketekből? ki gerjesztene fel a győzedelemre? ki mondaná ezeket: *Ha pedig meg győzettettek, hideg tetemeimet talállyátok,*⁵⁷ *ezen szomoru butszuzást olvasván alyakimrul. Nints Artenis többé... inkább le szállot halálába, mint hazájának ditsőségén túl éllyen.*

⁴⁸ szivetekbe [Javítva ebből: sziveteknek] annak [Betoldás a lap alsó szegélyén] ⁴⁹ vezérlő [Tollhiba] ⁵⁰ helyén: <hogy:> *éllyen Artenis!* ⁵¹ az <éjjel> Éj ⁵² mosolyodása [A szó közepét tintafolt takarja] ⁵³ mellyeknek [Javítva ebből: mellyek] ⁵⁴ Ország <?fel?> lesz ⁵⁵ halandó <földi> Istenségnek ⁵⁶ fontolni <, mint amilyen titkon itt bódlogit>! ⁵⁷ *talállyátok* [Bizonytalan ékezés]

Trézeninek ezen szavaira az egész halgató sokaság sirásba merült, 's ki ki székére borulván⁵⁸ zokogot. Nagy tsendesség lett,⁵⁹ mely alat a bölts is ortzáját törölgetvén, tsak halgatot, és néha néha fohászkodot. Ez alat a sürű or fuvásnak hangja⁶⁰ [174] zugatta a templomnak egeit. Várakozni kellett a böltsnek míg el tsendesedet, mivel szava nem hallatot volna. Végre⁶¹ beszédét újra kezdi.

Tántorgo lépésekkel, és reszkető kezekkel közzelitek már itt tárgyához kedves halgatóim, és érdemem felet való bölts, nemes⁶² hazám fiai. Hazátoknak védelmében el hullot halavány véres gyermekeiteket hozom fel sirjokból előtökbe. Meg vannak vagdalva, által meg által lövöldözve. Ó! édes, 's keserves áldozatok! ti, kiknek ditsösséges halálotok által él hazátok,⁶³ mivel, és⁶⁴ hogy jutalmazzuk hivségeket? Köszönnyük, de nem hallyátok: mindent adna jutalomúl jó királynétok, de el nem vehetitek; szüleitek, testvéreitek, barátitok ölelnének⁶⁵ de a halálban⁶⁶ nyugosztok melynek érzéketlen és szomoru képe irtóztat. Ó! ti életben maradot ifiu 's⁶⁷ közép korban lévő⁶⁸ vitézek, Vezérek, katonák; szolgállyatok ti háládatosságunknak tárgyául. Látom! Ó! látom! el hullot atyátok fiait, hogy sir halmok alól [175] fejeket a Világosságra ki emelik – hallom, mint mélységben, és föld alat zugó szomoru kiáltást,⁶⁹ hazájokhoz intézet szavokat, mellyekkel így magyaráznak. *Jutalmaznak minket az Istenek örök meg böldegulással. Véres halálunk által szerzet érdemeinket, örökségül hadgyuk, életben maradot társainknak, kiket a végezések hazájoknak ditsösségére még meg*

⁵⁸ borulván <tsendesen> zokogot ⁵⁹ Nagy <halgatás> tsendesség [Javitás a törlés fölött] <?volt? → lett> lett [Betoldás a sorok közt] ⁶⁰ hangja <zugatta> zugatta ⁶¹ volna. <Tsendesség lévén> Végre [Javitás a törlés fölött] ⁶² nemes <?halgatoim?> hazám fiai [Javitás a törlés fölött] ⁶³ hazátok, <?hogya?> mivel, ⁶⁴ és [Betoldás a sorok közt] ⁶⁵ ölelnének [Az első betű átírással javítva] ⁶⁶ halálban [Javitva ebből: halálba] ⁶⁷ 's [Betoldás a sorok közt] ⁶⁸ lévő <ifiak> vitézek ⁶⁹ kiáltást, <szavokat> hazájokhoz

*tartottak. Ó Nap világ! távozzál el tollünk örökre!*⁷⁰ Többet nem szólnak hozzátok, el mentek, és az örökké valóság vette őket halgató,⁷¹ setét kebelébe.

Lássuk már⁷² érdemeiket az élőkben!⁷³

Mi teheti árnyék életünknek múlandóságát érdemessé? mi hozza emlékeztet örök áldásba? mi teszi⁷⁴ halhatatlanná? Végre, mi⁷⁵ enyhítheti meg bennünk halálunknak keservét, és azon rémülést, mellyel: életünknek végén, a szomorú⁷⁶ mélységekbe tekintünk alá?⁷⁷ Mi⁷⁸ az igazán érdemlet ditsősség?

[176] Az emberi jószág három karra van el osztva: rend kívül való, közönséges; az utolsót pedig csak annyiban nevezzük jónak a mennyiben nem⁷⁹ éppen rossz. Valamit az Ember⁸⁰ ember társával csak magára nézve tselekszik, szolgálat ugyan amannak, de ő benne nem érdem.⁸¹ A ki ruhát meg varja, nékem szolgál, de nem értem egyenesen, hanem magáért, hogy annak meg fizetet árából élhessen. Ezek azon⁸² tselekedetek, mellyek érdem nélkül való érdemek, az az, meg fizetet szolgálat által lévő hasznok.

A második karban⁸³ helyeztetet miveket nevezzük közönséges, rendes érdemeknek, mellyek szerint egymásnak segedelmére, szolgálattá vágyunk, nem kívánván azokért köszönetnél egyebet: Vagy csak azért tse-

⁷⁰ <Meg> Jutalmaznak [Javitva ebből: jutalmaztak] minket az [Betoldás a sorok közt] Istenek [Javitva ebből: Isteneink] örök meg boldogulással <és nyugalommal>. Véres halálunk<al> által [Betoldás a sorok közt] {<hazánkknak> → <hazánk előtt>} szerzet érdemeinket, örökségül hadgyuk, életben <el> maradot <vitéz> társainknak, kiket <az örök> a [Javítás a törlés fölött] végezések hazájoknak ditsősségére még <érzékenységeik közt> meg tartottak. Ó nap <?kerek?> világ<a>! távozzál el tollünk örökre!⁷¹ halgató, <ölébe> setét kebelébe. ⁷² már [Betoldás a sorok közt] ⁷³ érdemeiket <az élökre nézve> az élőkben [Javítás a törlés fölött tollhibával] ⁷⁴ áldásba? <végre> mi teszi <?nem?> halhatatlanná? ⁷⁵ mi <édesítheti meg> enyhítheti meg ⁷⁶ azon {<irtódzással> <borzasztó → borzadó> [Javítás a törlés fölött]} rémülést, mellyel <az → ez> [Javítás a törlés fölött] élet<nek>ünknek [Javítás a törlés fölött] végén, a <véghetetlen> szomorú [Javítás a törlés fölött] mélységekbe tekintünk ⁷⁷ alá [Betoldás a sorok közt] ⁷⁸ Mi [Betoldás a sorok közt] ⁷⁹ nem <...> éppen ⁸⁰ az Ember <fe> [Szókezdemény törlése] ember társával ⁸¹ nem érdem <?különösön?>. ⁸² Ezek <?amely?> azon [Javítás a törlés fölött] ⁸³ karban <...> helyeztetet

lekszünk jól, hogy valóságos embereknek ismérhessük⁸⁴ magunkat,⁸⁵ és a bennünk szomjuhozó emberi kötelességnek tehessünk eleget, mely által⁸⁶ erköltseinknek méltóságát táplálhassuk Lelkünkben⁸⁷ [177] az az, érezhessük azon⁸⁸ titkos gyönyörűséget mely minden meg elégedést felül mulik, és szüntelen tart, ezt t. i.⁸⁹ hogy igaz emberek vagyunk. Ó! boldog halandó sors, ki⁹⁰ tselekedeteire nézve magában meg nyugszik, és önnön maga előtt ortza pirulással lenni nem kényszerítettik! Minek él az, kinek Lelke ismérte ezt hánnya szüntelen szemére: *gaz Ember vagy*: gonosz tévő,⁹¹ és alaton!⁹² mi hasznára nem tudják mások, ha ő maga tuggyá? De lehet é, e Világon valakiben el rejtet gonosság, és rossz erkölts oly,⁹³ mely ne tudatna?

A harmadik karba helyeztetet érdem az, melynek⁹⁴ jóságos tselekedete oly nagy, hogy annak ára nem ismértethetik: hol a szolgálat betsinek, határa nem láttzik; hol végre az érdem, maga magát felül mullyá. Mi lehet nagyobb – mint mikor valaki életét, véréát adgya azért, hogy rajta kívül lévő társai halálában élhessenek. *Meg halok* úgy mond *azért, hogy te ély!* ez az az eset⁹⁵ melyben az érdem az érdemen⁹⁶ tul megyen; és az Ember magát felül haladgya. Hazátok, minden [178] időben tellyes vólt⁹⁷ érdemekkel, mellyeket⁹⁸ most vitézeitek annak védelmében⁹⁹ szembe tűnő képpen felül mulnak. El jutottunk hát oda, hol ez a Nemzet¹⁰⁰ nagyobb lett magánál.

Ditső gyermekek! győzedelmes vitézek! Nemes¹⁰¹ Rendek, katonák! Te Szipiopolis – örökre emlékezetes Nagy ember! mivel fizessük szolgálatotoknak érdemét? mit kívánsz királynéd-tul, Nemzetéd-tul mivednek bériben? Ehol vannak előtted mind azon kintsek; nagyok, kitsinyek,

⁸⁴ ismér<jük>hessük ⁸⁵ magunknak [Elírás; TÚ II: magunkat] ⁸⁶ által [A szó után tintafolt] ⁸⁷ táp<láljuk Lelkünkben>lálhassunk Lelkünkben <...> az az ⁸⁸ érezhessük <?a?> azon [Javítás a törlés fölött] ⁸⁹ ezt t. i. [Betoldás a sorok között] ⁹⁰ ki <...> tselekedeteire ⁹¹ tévő [Betoldás a szavak közt] ⁹² TÚ II: *gaz ember vagy! gonosz tévő, és alaton!* ⁹³ oly [Betoldás a szavak közt] ⁹⁴ helyeztetet <az, kinek> érdem az, melynek [Javítás a törlés fölött] ⁹⁵ eset <...> melyben ⁹⁶ érdemen <felet> tul megyen ⁹⁷ tellyes<ek> vólt<ak> ⁹⁸ érdemekkel, <?mellyeket?> mellyeket [Javítás a törlés fölött] ⁹⁹ védelmében <...> szembe tűnő ¹⁰⁰ Nemzet <töb> nagyobb ¹⁰¹ győzedelmes <...> vitézek! <vitézlő> Nemes [Javítás a törlés fölött]

öreges, árvák, kiket a rabságtól meg mentettél. Itt van hazádnak ditsősége mely vállaidra támaszkodik; kezében tartván nemzedednek szabadságát mely nélkül a természet méltósága minden Népből ki töröltetik: egy szóval; ehol a haza mely szerentséjével koronázot személlyedre¹⁰² atyai kegyelmében, örömben, könyvezzve mosolyog, hozzád hajlik –, meg ölel –, meg tsókol, és szolgálatodat, melyre iránta származásod kötelez, köszöni. Végre, itt van Artenis... nevét [179] mondom¹⁰³ ki; és tovább nem magyarázok; mivel e Névben, valami az emberi dolgok közt nagyságos, felséges, és ditsőséges, mind egytzerre mondatik ki. Kivánhattok é több jutalmat? És ha szolgálatotoknak ára nints; szabjátok árát hát Artenisnek, 's hazátoknak is?^{104, 105} Boldog halandók,¹⁰⁶ ti, hadi seregek, férfiak! kik határ nélkül való érdemmel, és igaz ditsóséggel kevélykedhettek felettünk! kiket úgy tekintünk külön külön is személyetekben mint általmazó házi kis Isteneinket, fogadgyátok el hazátoknak köszönetit, melytet annak győzedelmes királynéja Arténis ajakaimrul jelent ti néktek!

Ezek valának beszédének¹⁰⁷ utolsó szavai, melyekre¹⁰⁸ halgatói könyvezzve, mosolyogva¹⁰⁹ figyelmeztek. Zudulás esik a Templomban, hol üléséből ki ki fel áll, 's állásában meg mozdul, melynél fogva¹¹⁰ a sibongó beszédnek tsendes lármája tölti el az épületnek magas ki terjedését.

[180] Artenis¹¹¹ negyed nap, estvére és éjtzakára belső palotájában áll ortzás Bált hirdettet, hová külömb külömb féle régi vitézeknek, Isteneknek képekben lehetne¹¹² bé menni. Ezen négy napok alatt egész Kirotosz várossa munkában, öszve vissza forgó futásban, sījjettségben, készületben, vetélkedésben, lármában töltötte idejét. Ki így akarta ki úgy. Ennek tanálmánnya a másikéval egybe jöt, és¹¹³ ki ütötte amazt tzellyából. A mester Emberek munkájoknak temérdekségétől el nyeletve habozo sījjettségek közt magokat is csak nem egymáshoz varták.

¹⁰² személlyedre <kegy> atyai kegyelmében [Szókezdemény törlése] ¹⁰³ mondom mondom [A szó megismétlése a következő lapon] ¹⁰⁴ is [Betoldás a szavak közt] ¹⁰⁵ TÚ II: Hazátoknak is! ¹⁰⁶ Bóldog halandók [TÚ II: új bekezdés] ¹⁰⁷ Beszédének <?ama?> utolsó ¹⁰⁸ mellyek<et>re [Javítás a törlés fölött] ¹⁰⁹ mosolyogva <halgattak> figyelmeztek ¹¹⁰ fogva <?a?> a [Javítás a törlés fölött] ¹¹¹ Artenis <?azon?> negyed ¹¹² lehetne <meg jelenni> bé menni ¹¹³ és <igy> ki

Az udvari¹¹⁴ maskarákat Trézeni találta, és a szerint is jelentek meg.

El jövőn az idő bé gyűlnek egy véghetelen palotába melynek két szárnyu aytaja egyik végén meg nyittatván az udvari áll ortzás seregek érkeznek. Jön¹¹⁵ Mercuriusnak fia amaz Erdei Isten Pán, jádzodván flautájával, melyet az Arcádiai Syrinx Nympha által talált. A Satyrák, Faúnusok, Dryadesek, Nymfák tántzoltak, ugráltak notáján, körülötte. [181] Tsudálkozva, és örömmel nézték öltözeteket, formájokat, és tántzokat, kiknek kezeikben zöld ágak, virág koszoruk, és minden féle¹¹⁶ gyümöls termesek valának.

Ezek után jöttek a régiségnek halhatatlan Vitézzei. Herkules lép bé retentő dorongját, és a Nemeának erdejében meg fojtot oroszlánnak bőrét vontzolván vállain. Utánna érkeznek Theseus, Perseus, Bellerophon, Agamemnon, Akhilles, Aják, Diomedes, Ulisses, Kastor, és Pollux. Kinek kinek sisakjára vólt homlokán¹¹⁷ neve irva. Ezek eléb a nézőknek tsudájokra köztök fellyeb aláb sétálván¹¹⁸ küszködésre mentek magok közt, melynek meg létével¹¹⁹ meg békélvén kezet fogtak, és egy sorba le ülték.

Utánnok jöt Diánna vadász szüzeitül környül vétetve, kik Kirotosznak hódító szépségei közül valának össze válogatva. Diánnának képét Arténis viselte mely dolog meg tudatván az egész mulató sokaság tapsolásra, és öröm [182] kiáltásra fakadot ki, melly dolog¹²⁰ töb izben, újra meg újra kettőztet. ... E láрма közöt meg jelenik Venus egy tsomo fényes fellegbe előre repittetve, és pár galambjátul vonattatva,¹²¹ ki Artenishez érkezvén igéző övét magáru le olgya, és ennek derekára keriti körül: ezen túl Artenis,¹²² ortzájáru le veszi; oly ragyogo kellemetességben mutatván meg tekintetinek fel emelt méltóságát, és¹²³ vidám mosolygását, mely magát a mennyei szépséget, Venusban is felül halatta.

¹¹⁴ Az udvari [TÚ II: nincs új bekezdés] ¹¹⁵ seregek <?jönni kezdenek?> <elő> [A törlés fölötti javítás törlése] érkeznek. <Érkezik> Jön [Javítás a törlés fölött] ¹¹⁶ féle [Elmázolódott írás] ¹¹⁷ homlokán <?irva?> [A sorok közti betoldás törlése] neve irva ¹¹⁸ sétálván [Nehezen olvasható] ¹¹⁹ melynek <végbe menetelével> meg létével [Javítás a törlés fölött] ¹²⁰ melly<et> dolog [Javítás a törlés fölött] ¹²¹ vonattatva {<ki Artenishez érkezvén <...> igéző övét magáru le <vonván> veti [Javítás a törlés fölött] és derekára keriti körül, és ezen túl lárváját a királynénak ortzájáru le veszi; oly ragyogo szépségben mutatván meg tekintetét, mely a szépséget magát is felül mulni láttatik.>} ki Artenishez ¹²² Artenis [Betoldás a margón] ¹²³ és [Betoldás a szavak közt]

Érkezik Vulkanus, dirib darab; szik szak meny kövekkel, mint az Isteni és Emberi formának ijesztő tsudája, pörölyös Cyclopsaitul környül vétetve, kiknek mezeitelenséget mutató bromtész testek, és kormos színek a¹²⁴ sokaságot nevetésre fakasztja ki. [183] Bé¹²⁵ lép Saturnusnak, és Cybelesnek Leánya Ceres buza kalászkodokkal koronázva, a mezei mivnek, és¹²⁶ kenyérnek Isten asszonya, ki a halandókat szántásra vetésre tanította és Bakkhust, Tryptolemust, Kadmust oktatta. Minnyájan meg hajlanak előtte. Utánna érkezik¹²⁷ Páles, a legelésnek, 's pásztoroknak Isten asszonya, kit Pomona, Flóra követnek, mint az aratásnak, tavasznak, gyümöls, és virágoknak Istenei. Priappus kertész Isten, követi őket boglyos hajával, 's borzos szakállával.

El tölt a palota minden féle áll ortzákkal és közép rendű Istenségeknek formájokban való elő hozásával. Melyik Istenségnek van leg több jó teteménye az emberek iránt e földön, kérdi Ulisses fel szóval?¹²⁸ – Minnyájan Ceresre mutatnak. Melyik él leg nagyobb hatalommal? kérdi újra. Ekkor Venus Herkulest¹²⁹ Diánának Nymfái közzé vezeti, hol kezébe rokkát adatván velle fonalat eresztet. Nintsenek e földön [184] sem Istenek sem halandók, mond Venus Herkulesre¹³⁰ mutatván, kik hatalmamat el kerüllyék. Ezen¹³¹ asszonyi Nemnek győzedelmére, harsogó musikát fuvallanak meg a palotában hol minden felé tapsolás hallatik. Igaz az, hogy mindenüt a férfiak parantsolnak, és vezérelnek házaiknál: de asszonyok helyheztetik beléjük azon titkos ösztönt, mely szerint nyugodalmakat, bóldogságokat keresik abban az Emberek, ha¹³² mindég úgy parantsolhatnak a¹³³ mint asszonyaik kívánniak hogy parantsollyanak. Így, a férfiui Nem, mindég uralkodni láttatva, mindég asszonyi Nemetül vezéreltetik.¹³⁴ Sok férfiak, mint¹³⁵ szóllyanak a tanátsban, ők végeznek el a konyhában.

¹²⁴ a <mulató> sokaságot ¹²⁵ Bé [Az írás tintafojtos] ¹²⁶ és <...> kenyérnek ¹²⁷ érkezik <Isten asszony> Páles ¹²⁸ fel szóval? – [Egymásra torlódott írásjelek] ¹²⁹ Herkulest <kezén fogva> Diánának ¹³⁰ e földön Herkules<re> [Átírással javítva, előtte a feleslegesen megismételt szavak törlése elmarad] ¹³¹ Ezen [TÚ II: új bekezdés] ¹³² ha <...> mindég ¹³³ a <hogy> mint ¹³⁴ vezéreltetik, <halgatva>. ¹³⁵ Sok férfiak, <hogy> mint [Javítás a törlés fölött; TÚII: mit]

Venusnak hatalma meg áll; de mivel a szerelemnek sok mérge, keserve, fertelmessége és¹³⁶ nyavalyája¹³⁷ van, mellyel gyönyörűségeit forralni szokta, tőle tsak hamar el fordulnak Céresnek tulajdonítván mind jót mind tisztaságot. Ó! jól tévő Istenség, mond Theseus. Te huzod el mezei miveiddel a halandókat [185] azon¹³⁸ bűnöktől, gonosságoktól,¹³⁹ mellyek a csoportonként fekvő henyélésből származnak! Te osztatod széllyel az Embereket munkád által, hogy a rakott, és Néppel tömött Városoktól távol, az életnek együgyűsége közt, ártatlanságokban, és erköltseiknek tisztaságában meg maradhassanak! Te tselekszed, hogy testi szükségét, ki ki, önnön testének erejével, veréjtékével, és nem szomszédjának¹⁴⁰ tagjaibul ki szopot vérével elégittse!

Ó! áldot Ceres! melyik all Istenség érdemelheti halandóságunknak bővebb háladatosságát, mint jóságod 's boldogító mived? Te tartasz fen birodalmakat, uralkodókat, szenteket, vitézeket, népes városokat. Ki vehetné törvény s igasság alá az Embereket, ha mezei mivek, annál fogva külön birtokok, és fölgyök nem volna? Ki hozhattya az olyan Nemzetet engedelmességre? ki vetheti parantsoló hatalom alá, a melynek semmije sint? mely tulajdonához, munkájához nem lévén¹⁴¹ köttetve,¹⁴² valahová [186] megyen a mit tanál, mind övé? Ó! Céres¹⁴³ te vagy a társaságnak, törvénynek, igasságnak és Isteneink isméretinek szülő édes anyja.

A társaságon¹⁴⁴ kívül élő vad Ember rengetegeekben, kietlenségekben egyéb fene állatokkal bojongva, mit tud Isteneiről? Ellenben áldot miveid nélkül o boldog Istenség! meg álhatna é az Ember¹⁴⁵ egy helyben, 's tso-móban? Vólna é ideje tanulásra, gondolkozásra,¹⁴⁶ hogy benne el rejtet ditső Lelkét,¹⁴⁷ vagy¹⁴⁸ mennyei Világát,¹⁴⁹ baromi állapottyából, és vad

¹³⁶ és [Betoldás a margón] ¹³⁷ nyavalya [Elírás] ¹³⁸ azon <bűneitől> bűnöktől [Javítás a törlés fölött a margón] ¹³⁹ gonosságaitul [A kéziratban itt elmaradt a javítás, de a megelőző szó szerzői javításának analógiájára kikövetkeztethető volt a helyes szóalak, amelyet a TÚ II szövege is igazol] ¹⁴⁰ szomszédjának <ki> tagjaibul ki szopot ¹⁴¹ munkájához <nincs> nem lévén [Javítás a törlés fölött] ¹⁴² köttetve, <és> valahová ¹⁴³ Ó! Céres [TÚ II: új bekezdés] ¹⁴⁴ A társaságon [TÚ II: nincs új bekezdés] ¹⁴⁵ Ember <állandóul> egy helyben ¹⁴⁶ gondolkozásra, <hogy> ¹⁴⁷ Lelké<nek>t [Átírással javítva] ¹⁴⁸ vagy [Betoldás a szavak közt] ¹⁴⁹ Világá<nak>t [Átírással javítva]

természetinek feneségéből¹⁵⁰ ki ragadgya,¹⁵¹ és az egeknek magasságára, Isteneihez fel emellye, hogy kitsiny testéből elmélkedésének villámló tüzet, mélység,¹⁵² magasságra ki adhassa,¹⁵³ és a teremtésnek ki terjedését¹⁵⁴ is¹⁵⁵ tsak nem utól érvén, Isteneivel is¹⁵⁶ vetélkedhessen?

Ezen beszédet a sokaság ellyen! ellyen¹⁵⁷ kiáltással követte; annyival inkább, mivel a Theseus képe alatt lévő beszéd¹⁵⁸ Szípiopoli szavainak ismértetet.

[187] Érkezik egy rémitő nagy Medve¹⁵⁹ két lábon dűnyögve, melytől minden ember nevetve iszonyodot. Egy felé, más felé is hajlik, és asszonyokat, férfiakat ölelget. Sivalkodást, katzagást okoz minden felé. Artenisnek elméjét a nyughatatlan vágyódás el ragatta mellyel ez áll ortzának valóságát tudni kívánta. Mivel a maskara Medvét mutatot melynél fogva a benne lévőnek sokra lehetet szabadsága felé sem igen közelgettek hogy¹⁶⁰ személylét fel fedezzék.

A Medve Diánna felé közelget, és midőn nem messze volna tőlle, a fejét, fejből ki dugja. Szembe tűnik a Nagy Kirakades. – Artenis királyné, kedvétül el ragadtatva katzagásra fakad ki. Azonnal sok fő tisztek futnak a Királynéhoz, kik szavoknak erős hitele alatt jelentik néki, hogy ezen Medve tört volna bé először is az ellenség sorába, hol utolsó dulást tett, és a győzedelmnek indító eszközévé lett. O!¹⁶¹ jó Vadam! kedves Medvém, [188] mond néki a királyné, hiven is haszonnal is szolgáltat; mit aggyak hogy köszönyem? A Kirakades szüntelen nevet, – néz – ismét nevet – végre felel – Nagy Asszony! királyné! ne agy semmit, se ne köszönd, tsak tsinály még háborut, a mint ti mongyátok. Soha sem láttál vidámab dolgot,¹⁶² mint mikor olyan sok ember öszve gyűl. Senki sem ünnya meg magát. Olybá vettem, mint ha Kirakaduhuban verekettem volna; de ott, soha sem vóltunk ily el láthatatlan számmal. Tsak ezt tanáltam bolondságnak, hogy azt a sok haszontalan tüzet, füstöt minek okádgjátok egymásra, és mi végre tsináltok

¹⁵⁰ feneségéből <a rajta, nálla lévő Isteni ?képet?> ki ¹⁵¹ ragadgya, <...> és ¹⁵² mélység [Tollhiba] ¹⁵³ ki <terjeszthesse> adhassa [Javítás a törlés fölött] ¹⁵⁴ terjedését [Bizonytalan ékezés] ¹⁵⁵ is [Betoldás a szavak közt] ¹⁵⁶ is [Betoldás a szavak közt] ¹⁵⁷ ellyen! ellyen [A második szó nehezen olvasható] ¹⁵⁸ beszéd <a> Szípiopoli ¹⁵⁹ nagy <...> Medve [Javítás a törlés fölött] ¹⁶⁰ hogy <?valóságos vóltát?> személylét ¹⁶¹ O! <?hiv?> jó ¹⁶² dolgot, <mond a Vad> mint

oly¹⁶³ sok iszonyu menydörgést, melynek hangja senkit meg nem öl. Job, ütellek marokkal, mert e mutattya meg,¹⁶⁴ ki töb a másiknál.

Nem lehet idő töltésből, mond a királyné háborut tsinálni kedves Medvém. Drága az ember vére. Ez¹⁶⁵ is halálomig fog keservemre¹⁶⁶ szolgálni. Mitsoda drágaság! felel a Medve. [189] Az emberek tsak ugy hullanak mint egyéb állatok. Sőt, ha ti nem öldösnétek azokat, életeket, véreket Isteneitek jobban megkiméllenék mint a tiéiteket. Örökké akarnátok élni? Ha nints annyi eszetek, böltsek lévén, hogy dolgaitokat egymás közt békességben igazítsátok, fizessétek véretekkel¹⁶⁷ dühösségeket, és tudós bolondságaitokat. Minek tsináltok magatokbul olyan sokat, nagyot? Tsak ugy hullatok ti is,¹⁶⁸ mint a legyek. Látom, hogy meg maradásotokra¹⁶⁹ Isteneitek irántatok semmi különös módokkal nem élnek. Valamelyik szolgádat Buzorkámnak menyköve tanálta, szélyel szakadt; az ő népe is ugy a miéinktül; Jupitereitek¹⁷⁰ pedig sem egy sem más részen nem¹⁷¹ láttattak. Mit törödtök az étellel? Ármýék, játék, füst! Ha nem leszünk, nem eszünk –. Maradnak itt mások.

Midön ezt mondaná különös musika zendülés adatik jelül, melyre ki ki lárváját ortzájárul le vévén, magát meg ismérteti. Mester Kukumedonias Faúnus vólt; Tarimenes [190] pedig Diomedes neve alát fedeztetet fel. A tántz egybe¹⁷² ögyeledik minden féle személlyel, nemmel, és a Bál magát fojtattya.

Tarimenes a sokaság közöt fellyeb alá szédelegvén Diannának fel fedezet Nymfái közöt botlik Tomirisre. Egész testét vérenek fel lobbant tüze egytzerre,¹⁷³ villámlással boritván el, meg némúl és testében eléb bálvánnyá változik, végre mellé ül. Mind kettőjöknek meg tellyesedet szivek fohászkodásokkal. A szüntelen való zugásban minden tsendes, és susogó beszéd szabadon folyhatot.

¹⁶³ tsinál<lyá>tok <azon> oly [Javítás a törlés fölött] ¹⁶⁴ mutattya <ki>, meg [Javítás a törlés fölött] <ki> ki ¹⁶⁵ vére. <Az> Ez [Javítás a törlés fölött] ¹⁶⁶ fog [Betoldás a szavak közt] keservemre <fog> szolgálni ¹⁶⁷ igazítsátok <el>, fizessétek véretekkel <?szent?> dühösségeket ¹⁶⁸ is [Az írás elmosódott] ¹⁶⁹ Látom, hogy <?meg tartattatásotokra?> meg maradásotokra [Javítás a törlés fölött] ¹⁷⁰ miéinktül; <Isteneitek> Jupitereitek [Javítás a törlés fölött] ¹⁷¹ részen <sehol sem> nem [Javítás a törlés fölött] ¹⁷² egybe <egybe> ögyeledik ¹⁷³ egytzerre, <egy> villámlással

O! Tomiris! mond néki Tarimenes, soha se hittem volna hogy az Isteneknek mindenütt jelen valóságok,¹⁷⁴ halandónak erejével is köz lehessen! Hijába mennék e Világnak végső határáig, bennem, körültem, felettem lebegne hatalmad, képed, valóságod. Meg vallyam é bűnömöt? Ó, magadat magadon kívül ragadó Ifiuság! Szerelmedben égő tűz! érezhetz, gondolhatz, 's láthatz é tárgyadon kívül egyebet, valamit? O, káromlás! el felejtettem Árténist, [191] el felejtettem magamat! el! el¹⁷⁵ az Isteneket; nem lévén előttem, bennem, felettem semmi egyéb mennyei léteden kívül. E, tehát az az indulat, mely¹⁷⁶ egy ifiúnak szívében Isteneknek, Embereknek, Menyeknek, Földnek, Eliseumnak, Pokolnak egybe tett¹⁷⁷ erejét fenekkel forgattya fel, el szórván magáról törvénnyekeket:¹⁷⁸ Jupiternek tsattogó menykövével szembe szökik, és a magára rohanó Világtul sem tartózkodik, ha tárgyának ölelésére kel menni. Kegyetlen ütközetünkben ezen egyetlen egy gondolat kergetet a tűznek, és a¹⁷⁹ véres halálnak, hogy ha győzedelmes leszek, ditsősségem által előtted kevélykedve, szivedet inkább érdemelhetem.¹⁸⁰ Te néztél ki szemeimen, te vezérletted karjaimat, te gerjesztetted vitézi indulatimat; egy szóval: Tomiris viselte Tariménésnek képét: Ő volt ütközetben, ennek formája alat. Mitsoda magamon felül ragadó öröm győzedelmesen mondani tenéked Tomiris, hogy érted lehellek, és élek! hogy érted kerestem a ditsősséget!

[192] Keserves küszködés! Szerelem! te,¹⁸¹ félelmes vakmerőség! rettegő bátorság, és szemtelen szemérmetesség! Látom, hogy erköltsődnek tisztasága szentséggel, tilalommal vagyon körül rakva. Lelkednek emberi méltósága szemérmetességemet lábod eleibe földhöz veri. Nem vagyok mélyleb tisztelettel Isteneinknek oltárok iránt. De akaratom ellen érzem

¹⁷⁴ jelen valóságok <vagy minden hatóságok>, halandónak ¹⁷⁵ el <...> az Isteneket; ¹⁷⁶ mely [Betoldás a sorok közt] ¹⁷⁷ egybe tett <...> erejét ¹⁷⁸ törvénnyekeket: <melynek tűz, viz ellene nem állhat.> Jupiternek ¹⁷⁹ a [Beszúrás a sorok közt] ¹⁸⁰ érdemelhe<sssem>tem [Javítás a törlés fölötti] ¹⁸¹ Szerelem! te, [Betoldás a lap felső szegélyén]

még is¹⁸² véremlen, azon szentség törő indulatot¹⁸³ égni, mely személylyednek ölelésére ösztönöz... mely szívemhez kíván szorítani: alyakimat alyakidra tapasztani: mely kényszerít! — — — Ó! édes, és gyönyörűségemnek¹⁸⁴ özönét árasztó el tévedés!

Igen is! ellenkezésre osztottál. Magátul minden egyéb erő által meg szakadhatatlan Egységemet teremtetted két¹⁸⁵ életté, személyyé,¹⁸⁶ akarattá. Reszkető kezeimet erkölcsödnek méltósága, és az előtt álló szemérmességem meg kötik, de a természetnek égő ösztönei szentség törő, és¹⁸⁷ szemérem nélkül való kívánságait szívemről ellened küldik: Alyakidon¹⁸⁸ függének gondolatimban¹⁸⁹ [193] fel emelkedet téj szín mejjednek hajlása között lappangnak, melynek domborodásait szivednek¹⁹⁰ sohajtásai emelgetik! Midőn ezek felet fáradt, apró pihegésed, alyakaidat megnyitva, a reád való nézés, a szívnek érzéseibe sülyed el. O, szomju kívánságtul, és tsupa nézéstől¹⁹¹ el részegedet gyönyörűséggel való bujasság, lehet é Eliseumnak boldogságára gondolni, annak, ki véled élhet?

Mitsoda léte az, halandó soron, mely testi érzés nélkül gyönyörködhetik? Valyon van é egy gondolatya nemes Lelkednek Olimpusi Tomiris! mely tested által nem szállot volna beléd? Ha minden gondolatya, ítélet tétele, ereje, test által léssz, mi hát test nélkül?...

Valamikor reád tekintek soha sem tudom gondolataimat érzéseimtől különböztetni. Szívem szeret é jobban vagy Lelkem, benne magamat fel nem találhatom. De még is testemtől meg fosztatva, hogy találne nálad¹⁹² tsupán lélekben gyönyörűséget? O! Eliseumnak előre el¹⁹³ [194] láthatatlan öröme! hol¹⁹⁴ érzés nélkül lesz a gyönyörűség, 's kívánság nélkül a boldogság! hirellye kiességedet a tudomány; a¹⁹⁵ magának való hízkelés! Lássad! öregbítsed boldog álmaidat, tsak én¹⁹⁶ érezhessem

¹⁸² még is [Betoldás a sorok közt] ¹⁸³ indulat<nak>ot [Átírással javítva] <?tűzét?> égni
¹⁸⁴ és <...> gyönyörűségemnek [Beszúrással javítva ebből: gyönyörűségnek] ¹⁸⁵ két <egymással ellenkező> életté ¹⁸⁶ személyye [Tollhiba] ¹⁸⁷ és [Beszúrással a szavak közt] ¹⁸⁸ Alyakidon <...> függének [Szókezdemény törlése] ¹⁸⁹ gondolatimban [Javítva ebből: gondolatimmal]
¹⁹⁰ szivednek <?ártatlan?> sohajtásai ¹⁹¹ nézéstől [Az első betű elmosódott] ¹⁹² találne nálad [Javítás a törlés fölött] ¹⁹³ el [Beszúrással a szavak közt] ¹⁹⁴ hol <gyöny> érzés [Szókezdemény törlése] ¹⁹⁵ a [Betoldás a margón] ¹⁹⁶ én [Betoldás a sorok közt]

Tomirist e, testben! Ó! ki lehetet boldog életében, halálában, ki soha sem szeretet, és magát, soha sem érzette!

Tsit! sugja Tomiris... Nem job lenne ezekről az Óriás gondolatoktól meg szünni? Olyan vagy a szerelemben, mint Buzorkám az úralkodásban. Ó! te! rettenetes indulatu, rémitő szerelmű all Buzorkám. Szükséges ily¹⁹⁷ gigás elmét mutatni,¹⁹⁸ hogy bennem gyönyörködhes? Minek fojtogatod magadat eszednek füstivel mikor szíved édességét érezheti? Ne zürjeds, zavarjad fejedben az Isteneket, Embereket, éltető állatokat, hanem igyekezz, kedves dühödtöm, hogy személyyeddal örökre boldoggá tehess. Én, okaidat nem tsókolhatom, sem ijjesztő gondolataidat karjaimmal nem ölelhetem. Hol láttál tsupa eszet ésszel szerelmeskedni? Egy magához szorító ölelés: egy szájjal szájhoz való¹⁹⁹ tapadás, édességével minden elmét fel rug, mely tsak²⁰⁰ száraz okokkal van tele.

[195] Tariménész ezeknek hallására meg némúl. Minden érzése el szabadásba jött meg értvén, hogy Tomiris örökös szerentséjét benne keresné, és hinné. De minek utánna ere gondolt első akadállyát szülte hogy tárgyával nem egy forma áldozat tételű Vallásban élt, ugyan azon Isteneket tisztelvén különböző módon. Ez elő fordulván Tomiris mond, hogy annak kinek hivségére örökösön köteleztetik vallásából valónak kellene lenni, mivel ez szüleinek ellene álhatatlan akarattyok. Nem lehetetlenség, mond továbbá; A Vallás béli szokások úgy is erköltsre nem tartoznak, tsak olyanok lévén a lélek belső igasságának mint ruha színe a testnek. Akár hogy áldozol, erköltseid, Isteneidnek félelmével,²⁰¹ és minden jószágos tselekedetekkel együtt benned meg maradhatnak. Helioposzai fő pap van itt térítésre, és a meg térőknek oktatásokra ki rendelve. Szokásunk szerint²⁰² jelentsed nálla magadat... Egy óra alatt el készülsz; én²⁰³ pedig több akadályt nem látván, [196] szerentsémben²⁰⁴ bizonyos leszek.

¹⁹⁷ Szükséges <é> ily [Javitás a törlés fölött] ¹⁹⁸ elmét [Javitva ebből: elmédnek] <magára ki terjedni> mutatni [Javitás a törlés fölött] ¹⁹⁹ szájjal <?való?> szájhoz való [Betoldás a sorok közt] ²⁰⁰ tsak [Beszúrás a sorok közt] ²⁰¹ félelmével <együtt>, és minden ²⁰² szerint [A szót részben tintafolt takarja] ²⁰³ én [Nehezen olvasható] ²⁰⁴ szerentsémben szerentsémben [A szó megismétlése a következő lapon]

Tariménés érzésében, elméjében el tevedvén²⁰⁵ szüntelen való fohász-
kodások közt várja²⁰⁶ e mulattnak el mulásával a virattát, hogy
Helioposzhoz lehelletiből ki²⁰⁷ fogyva szaladhasson. Tomiris vezetőkkel
uttyában, módgyában való igazgatókkal segedelmére lévén hamar tzellyá-
ra²⁰⁸ jutot. Bé jelentik vágyódását, akarattyát fel fedezik... elő áll –
köszön, halgat.

Helioposzi.

Te vagy tehát a sugarlot²⁰⁹ Ifiu, ki vallásodnak hamisságát meg
ismérvén tölle szabadulni kívánsz?

Tarimenes.

Nem éppen. Lehet új öltözetet testemre venni, és azt²¹⁰ rosznak nem
állítani, mellyet magamrul le vettem. Eddig gyakorlot hitemet hamis-
nak nem vallom. De nem is hitet, igasságot, hanem tsak szokásokat vál-
toztatok, mellyeknek hallását²¹¹ kívánom.

[197] Helioposzi.

Ó! jó Ifiu! nékem sok foglalatosságaim vannak... Nem érek mindenre.
Fel kelvén²¹² öltözésem egy órát; reggeli ebédem másik órát,²¹³ el huz-
nak. Ez után azt kel rendelnem hogy²¹⁴ asztalom mennyi, és mitsoda
eledelekek legyen meg rakva. Azontul a vendégeknek laistromát kel
készíteni. Asztalnál kel ülnöm két óráig, az után kávézni, egy 's más ita-
lokkal élni, mint ezt hivatalomnak szokot, és parantsolt mértékletessége
magával hozza. Végre szúnyadnom kel, az után estve van, és vatsorához
kel készülni; ez után jön a mulattnak le feketig. Mind ezek szerint látha-
tod, hogy engemet a köz jó, és igazságnak Lélekben való ki szolgáltatása
annyira el foglal, hogy a térítésre²¹⁵ időt alig nyerhetek. Hogy tehát

²⁰⁵ tevedvén [Nehezen olvasható, tintafojtos írás] ²⁰⁶ várja [Beszúrás a sorok közt] ²⁰⁷ ki
[Beszúrás a sorok közt] ²⁰⁸ tzellyára [Nehezen olvasható, tintafojtos írás] ²⁰⁹ tehát <?a meg
szenteletlen?> a sugarlot [Javítás a törlés fölött] ²¹⁰ azt <?a jót?> rosznak ²¹¹ hallását
[Tollhiba, a második és harmadik betű átírással javítva] ²¹² mindenre. <?Legyen!> Fel
kelvén <?az?> öltözésem ²¹³ órát [Tollhiba] ²¹⁴ hogy <az> asztalom ²¹⁵ a térítésre <is> időt

órát²¹⁶ ne vesszessünk, higgyed egy átallyában, valamit a Nagy²¹⁷ Kalifátulujposzi mond, és vallásod egytzerre meg készül. Ne botsátkoz²¹⁸ nagy elmélkedésbe, melynek végére nem érhetz.

[198] Tarimenes.

De, tsak el kerülhetetlen szükség arul itélnem, gondolkodnom, hogy a²¹⁹ Kalifát minek el hitelére kíván kötelezni?

Helioposzi.

A Világért sem! Itt, e tételre nézve minden Emberi okoskodásnak, ítélet tételnek²²⁰ füstöt kel vetni. Kötve legyen benned a józan okosság.

Tarimenes.

Mivel fogadgyam²²¹ hát el az igasságot, melynek meg ismémentire vezérelni kívánsz, ha köteles vagyok elől jároba²²² eszemet el veszteni?

Helioposzi.

Sőt inkább akkor jutz leg méltóságosab böltsességre mikor abban meg nyugszol, hogy a Nagy Kalifátuluj reád nézve hibázhatatlan; kinek ezért is egyedül engették Isteneink hogy okosságával élhessen, fontolhasson, ítélhessen s a t. Néked,²²³ okoskodásra, fontolásra, ellen vetésekre, ítélet tételekre szabadságod nem lehet. Minden tartalék nélkül higgy, és engeggy. Ez itt az okosság. Mihent okot kívánsz oktalanná leszel.

[199] Tariménes.

Mivel próbállya²²⁴ Nagy Szented, hogy tsak néki van egyedül szabadsága,²²⁵ józan okosságával az az Lelkének tehetségével élni?

²¹⁶ tehát <időt> órát [Javítás a törlés fölött] ²¹⁷ Nagy <és Szent> Kalifátulujposzi ²¹⁸ Ne botsátkoz <a> nagy ²¹⁹ hogy a <Szent> Kalifát ²²⁰ ítélet tételnek, <?fejedben?> füstöt kel vetni ²²¹ fogadgyam <...> hát ²²² elől jároba <minden> eszemet ²²³ Néked [Javítva ebből: néked] ²²⁴ próbállya <a> Nagy Szented ²²⁵ szabadsága, <igassága> józan okosságával

Helioposzi.

Maga mondgya, és végzi, hogy mindent parantsolhat, és²²⁶ végezhet.

Tarimenes.

Maga végezi hát el, ugy é, hogy mindent végezhet?

Helioposzi.

Igen is! És ezért dolgában is²²⁷ hibázhatatlan. Ha tsak mások mondanák maga nélkül, semmit se tenne, mivel senkinek sintsen az a szenteság személlye, kinek szavain ne kételkedhetnének. Mitsoda nagy jó és köz boldogság ez, midőn az Emberi Nemzet ő általa menekedik meg gondolkodásaitul, kétségeitül, és²²⁸ vallásában való Lelki hányattatásaitul. Tsak ezt vallyá: *Hiszem, követem valamit mondasz*²²⁹ – és boldog. Mihent okoskodol,²³⁰ már hibázol, mivel észre szükséged nintsen.

[200] Tariménés.

Tsak azért lát Nagy Szented tehát egyedül, hogy az Emberi Nemzet ő raja kívül örökös vakságra vettessen? Könnyű mód, az Embereknek igasságot hirdetni, ha eszeknek lenni nem szabad. Kikben leg nagyob ítéllet tételnek bizonyságául állittatik az, ha nem okoskodnak.²³¹

²²⁶ és <mindenben> végezhet ²²⁷ is [Beszúrás a szavak közt] ²²⁸ és [Beszúrás a szavak közt] ²²⁹ *mondasz* – <ész, okosság nélkül> és boldog. ²³⁰ okoskodol, <ellenkezel,> már hibázol ²³¹ Tsak [Betoldás a margón] azért [Javitva ebből: Azért] lát <hát> Nagy Szented tehát [Beszúrás a sorok közt] egyedül, hogy az Emberi Nemzet ő rajta kívül örökös vakságra [TÚ II: rabságra] vettessen? Könnyű mód, <ollyan> az [Javítás a törlés fölött] Embereknek igasságot hirdetni <kiknek nints eszek;> ha eszeknek lenni nem szabad. [Javítás a törlés fölött] {<és minek előtte a dolgot hallanák okosságoktól> <...> <meg fosztatnak>} Kikben leg nagyob ítéllet tételnek bizonyságául állittatik az, ha nem okoskodnak <, és semmit sem ítélnek>.

Helioposzi.

Mihent okoskodol, nem hihetz. Hogy lehessen az Emberi értelmeket egy sinor mértékre²³² venni, ha józan okosságát el nem törlik? az az: ha meg nem tiltatik, hogy az Ember elméjét²³³ gyakorollya? Mit teszen egy emberi értelem²³⁴ a Nagy természetnek véghetetlen tengerében? Hol állasz meg? mit hihetz? mitsoda igasságokat hozhat magadban ellene vethetetlen meg határozásra? De okoskodás nélkül, szemeidet bé hunyva hiszel, 's meg elégszel. Bóldog!²³⁵ ki szem bé kötve utazik!

Tarimenes.

Azért atták hát józan okosságomat belém az Istenek hogy vélle ne éllyek? Ha valaki [201] állittya hogy tolyam ki szememet,²³⁶ mivel a természet annak²³⁷ világát nem azért atta hogy²³⁸ lássak, el kerülhetetlenül vad bolondnak²³⁹ veszem. Lehetetlen abban kételkednem, hogy Jupiter füleimet azon végre atta vólna, hogy siket legyek, és azokat bé dugjam? Hát²⁴⁰ okosságomat oly tzélbul ajándékozta, hogy általa oktan legyek?²⁴¹ Ha értelmemtül meg fosztasz mivel fogagygyam el igazságaidat? Te elég oknak isméréd ha szóllasz, hogy hidgyem; De hová legyek ha véllem mások is ugy tesznek? Valahol²⁴² uj vallásra tanálok, ha annak sorsosa mongya, hinnem kel, melynél fogva oda jutok²⁴³ hogy egész életemben vallásra törekedvén vallásom²⁴⁴ egy tsep se legyen soha.

Valaki tudományának el fogadására józan okosságomtól kíván meg fosztani tsufszággal illeti annak teremtőjét, ki vélle fel ékesitet, és a barmoktól meg különböztetet.

²³² mértékre [Tollhiba vagy egyszerűsítés] ²³³ ha meg nem tiltatik <neki>, <hogy tettzése szerint> hogy az Ember [Javítás a törlés fölött] <magát?az?> elméjét [Javítás a törlés fölött] ²³⁴ értelem <...> a Nagy ²³⁵ Bóldog! [A második betűt tintafolt takarja] ²³⁶ hogy <vakitsam meg magamat> tolyam ki szememet, [Javítás a törlés fölött a lap felső szegélyén] ²³⁷ a természet, <szememnek> annak [Javítás a törlés fölött] ²³⁸ hogy <vélle> lássak ²³⁹ bolondnak <hiszem> veszem. ²⁴⁰ Hát <józan> okosságomat ²⁴¹ oktan legyek <és bolond?> ²⁴² Valahol <...> uj vallásra ²⁴³ jutok [Javítva ebből: jutunk] ²⁴⁴ vallásom <?ha?> egy tsep

Helioposzi.

Maj! maj! maj! Fiam! fiam! Ne buzogj [202] annyira! Vakság, tsalatatás, ifiui, elmebéli el ragattatás mind, a²⁴⁵ mi most vezérel.

Gondolod é, (itt²⁴⁶, ²⁴⁷ négy szem közt szólván) hogy a Nagy Kalifatuluj maga, mind azokat Lelkében hiszi²⁴⁸ a mellyeket hirdettet, és másoknak hinni parantsol? Ki hozza valaha a halandóknak Elméjét egy hitre gondolatra, tsak azok közt is, kik ugyan azon vallásban születnek és neveltetnek? Az Elme szinte oly külömbiségekkel születik egymástul, mint a test. Mitsoda vad bolond kívánhatná,²⁴⁹ hogy egy Embernek se legyen e Világon sem rövideb sem hosszab²⁵⁰ ora mint szomszédjának van?

Ha szorossan megkívánnám, hogy mind azok, valakik tudományunkra állanak vallásomnak minden ágazattyát Lélekben hidgyék, soha se kapnék egy Rekrutát²⁵¹ is a Templom számára. De ki kérdi mit hiszel? ki törődhetik egy Embernek²⁵² Lelkével; mit hihet, mit nem? ki teríti ki nap²⁵³ [203] fényre az el rejtet szivnek titkos hajlásait? ki kényszerítheti²⁵⁴ józan okosságát, hogy hidgye azt, a mit nem lát, és magában nem tanál hatsak böltsőjétül fogva nem vakitytyák, tsallyák, hogy józan okosságát meg ne ismérje, minek utánna ezt el veszik előlle és bolond-ságot állatnak helyébe? De te már igasságaidban meg rögzöttél; hogy lehessen tölled józan okosságodat el lopni, mely benned erőre ment? Az embert addig szoktuk vakítani, mig kisded, mig²⁵⁵ gyermek: mig okoskodása erőt nem kap magából; minden nappali szokásokkal forasztván erköltséhez, szívéhez a böl dog tévelygéseket. Ugyan azért, akár hány milliom gyermeket nevelsz is²⁵⁶ vallásodban, valamig Ember korra nem jut, annak, minden ágazatait igazán hiszi,²⁵⁷ és tsak akkor

²⁴⁵ mind, <...> a [Javítás a törlés fölött] ²⁴⁶ itt [A kéziratban elmarad a közbevetett mellékmondat kezdetét jelző zárójel] ²⁴⁷ itt <most> négy szem közt ²⁴⁸ hiszi <a mellyeket> a mellyeket ²⁴⁹ kívánhatná [Javitva ebből: kívánhassa] ²⁵⁰ hosszab [A szöveget tintafoolt takarja] ²⁵¹ Rekrutát [Javitva ebből: rekrutát] ²⁵² egy Embernek <?szélesre ki terjedet s?> Lelkével; [A törlött szakasz részben olvashatatlan] ²⁵³ nap nap fényre [A szó megismétlése a következő lapon] ²⁵⁴ kényszerítheti <magában> józan okosságát ²⁵⁵ mig [Beszúrás a sorok közt] ²⁵⁶ is [Beszúrás a sorok közt] ²⁵⁷ hiszi, <?mind?> és tsak

kezd magáruul hánni, mikor az értelem,²⁵⁸ benne tapasztalás által meg erőssödik. De ezek sem sokan vannak, mert nagyobb része azon pólyában hal meg, mellyel Lelkét kitsiny korában bé²⁵⁹ kötözték.

[204] Ki kívánnya az Embernek²⁶⁰ hitét értelmét meg állapítani, ki a mint gondolatai, okai fejében egymás után foszlanak, tapasztalásain hányattatva maga se tudhattya ma, hónap egyről másrul, hogy és mit hiszen? Tsak ugy mutas hát ifiu, 's ugy szóly mint ha hinnél, azontul hited tsára akár haszra²⁶¹ járjon benned, mind egy.

Már, tanu bizonyságok előtt fogok néked kérdéseket tenni, hogy engedelmességedet, hitedet meg próbállyam. Igyekez magadban okaidat fel találni, hogy láttassál azok által hitedre ösztönöztetni.

Ekkor tsenget, mely jelre kevés várakozás után három mértékletes óltári szolga a szobába bé lép. Le ülnek sorba – sohajtoznak. Tariménes pedig áll előttök mint bün botsánat kérő; szüntelen Tomirist forgatván elméjében, kiért áldozattyát teszi.

Helioposzi.

Én tégedet kérdelek meg térő halandó a Nagy²⁶² Kalifatulujposzinak nevében, ha hiszed é parantsolattyára, hogy ezen háznak fejr fala, fekete?

Tarimenes.

A Nagy Kalifátulujnak parantsolattyára felelem, hogy jóllehet ezen háznak fala fejr, de mivel [205] természeti tulajdonságaira nézve olyan, hogy emberi munka, és fekete festés járulván hozzá, magára állandó fekete szint is öltözhethet, bizonyos, hogy tulajdonságára, és feketeségbe öltözhethető tehetségének természetire nézve, feketének állittathatik, ugy hogy, ugyan azon időben, minutában, pertzben fejr is,²⁶³ fekete is. Az az: változni való tehetségében fekete, jelen való tsalárd színében fejr, mely szerint²⁶⁴ ellenkezésében egyet mutat.

²⁵⁸ értelem, <józan okosság> benne ²⁵⁹ korában <meg> bé [Javitás a törlés fölött]
²⁶⁰ Ember<ek>nek ²⁶¹ haszra [TÚ II: hajsza] ²⁶² a Nagy <, és Szent> Kalifatulujposzinak
²⁶³ fejr is [Beszúrás a szavak közt] <de> fekete is ²⁶⁴ mely szerint <?hát?> ellenkezésében

A Szent Tanács.

Igaz hívő! Bé vétessen²⁶⁵ Szent gyülekezetünkbe!

Helioposzi.

Másat kérdek: Hiszed é a Nagy Kalifátulujban, hogy nem a földön²⁶⁶ jársz?

Tarimenes.

Hiszem! Sőt²⁶⁷ vallom, hogy bika háton menek, mivel saruim, bika bőrrel vannak talpalva.

A Szent Tanács.

Igaz hívő! Bé vétessen Szent gyülekezetünkbe!²⁶⁸

[206] Helioposzi.²⁶⁹

Hiszed é, hogy az Emberek szárnyan járnak, ha a Nagy Kalifátuluj tölled²⁷⁰ meg kívánnya?

Tarimenes.

Mivel az Emberek mint emésztő sáskák olyanok is; a sáskák pedig a mere seregek megyen pusztítók, mint az Emberek, tsalhatatlanul következik hogy az Emberek egyszersmind sáska tulajdonságnál fogva való állatok is lévén, a levegő égben rebdesnek.²⁷¹

A Szent Tanács.

Igaz hívő! Bé vétessék²⁷² Szent gyülekezetünkbe.

²⁶⁵ Igaz hívő! <Igaz hívő!> Bé vétessen <bé vétessen a mi> Szent gyülekezetünkbe!
²⁶⁶ földön [A második betűt tintafolt takarja] ²⁶⁷ Sőt <?azt?> vallom ²⁶⁸ Igaz hívő! <Igaz hívő!> Bé vétessen<, bé vétessen> Sz: gyülekezetünkbe! ²⁶⁹ Heliopoli [Elírás] ²⁷⁰ a Nagy Kalifátuluj <engedelmességedtől> tölled [Javítás a törlés fölött] ²⁷¹ rebdesnek <, és rebdeshetnek, sáska ?képében?, ember, és sáska tulajdonságban> ²⁷² Igaz hívő! <Igaz hívő> Bé vétessék <bé vétessék a mi> Szent gyülekezetünkbe.

Helioposzi.

Már, a hiteddel készen vagyunk. Látom hogy az igasság egy villám-lással jelent meg benned. Továbbá jóságos tselekedetidet kel meg határozni, melyek Lelkedet bóldogítyák.²⁷³ Figyelmezt. Minden napon, melyen a Ujság meg jelenik, [207] hagyma tsirát egyél; egyéb eledelt el kerülve, hogy Plutónak ne változzál pokol béli darabontyává,²⁷⁴ és dragonyossává. Olajjal orodat meg kenyesd hogy azzal fényeskedjen az Istenek ditsősségére. Továbbá: Minden áldozat napokon tót ágast kel állanod szobádban a fal mellett, fejedet,²⁷⁵ és lábbal a falon fel nyulván, hogy Jupiter iránta való töredelmedben ne kételkedhessen: melyet külbmben nem tudhatna. Minden estve ezek felet le fektednek előtte orodat tetemesen meg fritskázd ódal hosszába: hogy annak²⁷⁶ áhitatos, és buzgó potyogása meg hallasson Jupiternek ditsősségére. Ezek azon jóságos tselekedetek töb efélékkel melyeket tölled meg kívánunk. A többi más időre.

Tarimenes.

Hát büneimet hová tegyem, a mikor azok elő adgyák magokat?

Helioposzi.

Hozzánk hozd azokat; de pénzel jő [208] és azoktól való meg szabadulásod bizonyos lészen.

Tariménész.

Mennyi summával jöjjenek?

Helioposzi.

Ha tetemes, és faggyas bünöket állatiz élénkbe, természet szerint summásab ára lesz; ha hitványak, szárazok, gerhék, kevéssel meg éred. Mert az Istenek, általunk való irgalmakat, igasságokat ingyen adni nem méltóztatnak; melyre nézve ezen kiáltó szó hallatik Olimpusról minden felé:

²⁷³ Lelkedet <meg> bóldogítyák. <és Jupiter előtt kedvesek>. ²⁷⁴ darabontyává [Az írás elmosódott] ²⁷⁵ fejedet, <?álván?,> és lábbal ²⁷⁶ hogy <...> annak <...> áhitatos

Bűnhődjete²⁷⁷ és fizessetek! Vétkez²⁷⁸ te is, és fizes Lelkednek örök meg bódogulására. Ezen szavakra egymás szemébe nevetvén, el oszlanak.

Tarimenes, e különös Komédiát látván, bosszuságában keservében el fulfilva sijjetet Trézénizhez hogy panasszát fel fedezvén nálla vigasztalást nyerhessen. Uttyában esetire gondol és így beszél magában: Mindent el követtek ők is, hogy belöllem bolondot üzzenek, de én sem maradtam utól a mennyire töllem ki telhetet; és [209] meg fizettem nekik a mivel tartoztam olyan Bankókban mint a millyeket nékem attak.

Trézéni tekintetinek változásán meg remül:²⁷⁹ Mitsoda indulat ragad? kérdi tölle. Talán veszedelmed elől futz? Ha véres tsatában lettem volna felel, semminek sem venném, de töb a halálnál. Fel fedezi tzéllját, esetit Tomirissal, kinek Vallására állani magát el tókéllette. Mitsoda? mond, azt hittem²⁸⁰ hogy a hitnek szentségébe, méltóságába, valóságába, és ragyogó igasságaiba vezéreltetem; azomban²⁸¹ belöllem Komédia jádzó személyt tesznek. Mitsoda vallás? Feketének²⁸² hidgyem a fejt ha mongyák, hozzá tévén hogy e rémitő, és erőszakos dolognak²⁸³ igazollására okokat keressek fel magamban; ki forgatván értelmemet sarkából. Hidgyem, ha Kalifatulujposzi mongya, hogy az Emberek szárnyas állatok, és²⁸⁴ a szelek közt repdesnek. Ez a Nagy Kalifátuluj az Ég, és a Föld között feküdt keresztül... Senkit sem ereszt magán által az Istenekhez... Ő benne tartozunk Jupitert ismérni.

[210] Mitsoda szívet szorongató tsufoltatás! Jóságos tselekedetnek vetik elémbé, hogy minden Ujságon veres hagyma tsirát egyem; kívánságomat²⁸⁵ egyéb eledeltül meg fosztva! Az Istenek igassága és Lelkem isméreti között, mit tsinállyon a hagyma tsira? Hogy a felső irgalmaságnak meg nyérésére testemet gyötörjem:²⁸⁶ hogy szobám fala mellett tot ágast állyak? Ezt Jupiterért tselekedgyem, mintha olyan nyomoruságba eshetnének Isteneink, mely alól tsak testi szenyvedéseink által szabadul-

²⁷⁷ felé: <Hidgyetek> *Bűnhődjete* [Javitás a törlés fölött] ²⁷⁸ <hidgy hát> Vétkez [Javitás a törlés fölött] ²⁷⁹ remül [Elmosódott írás] ²⁸⁰ azt hittem <hogy> hogy ²⁸¹ vezéreltetem; <azomban ...> azomban [Javitás a törlés fölött] ²⁸² Feketének <hid> hidgyem ²⁸³ erőszakos <meg bolondításnak> dolognak [Javitás a törlés fölött] ²⁸⁴ és <?magokban?> a szelek közt ²⁸⁵ kívánságomat <minden> egyéb ²⁸⁶ gyötörjem <?vesztetegessem, rongál-gassam?>: hogy

hatnának fel. Képeket kenyerem bé olajjal, és mutassak rajta²⁸⁷ orr tündöklést Jupiternek ditsőségére. Bűneimet, mint a bírák a meg hóltnak portékáit, meg betsüllik; ezt nagyobb, azt kisebb árba szabván; ők tehetik e szerint a vétkeket semmivé, mivel úgy állítyák hogy az örök Valóság-nak határ nélkül való irgalma, tettések és²⁸⁸ akarattýokon kívül magát egy bűnös²⁸⁹ halandóval is közölni nem²⁹⁰ méltóztatik. Ezek mennek hát elöl, és hátul az Istenek; töllök flgve. Mindezeknek [211] el hitelére kényszerítvén, ara erőltettek általa,²⁹¹ hogy semmit se hidgyek; gyermeknek, vagy eszetlennek ítélvén létemet, melynél fogva magamba ilyen dólgoakat ültethessek. Nem lehet egy az²⁹² Embert vérbe kevertéb gyalázattal illetni! A királynéig emelem fel panaszomat.²⁹³

Lassan! lassan! Szerető Fiam, mond néki a bölts Trézéni. Enyhüly! Szel-lőstessed²⁹⁴ véredet... hárittsad Elmédrül az égő indulatnak füst fellegeit! Várakoz míg elméd ki derül, had vizsgálhasd tárgyaiddat tiszta Egek alatt.

Meg ütököztél úgy é? De min? Tudod é hogy a sokaságra²⁹⁵ tartozó Val-lás, rend, és szokások nélkül nem lehet? Tudod é, hogy a miben függés, rend, igazgatás nints, az, törvényre, társaságra nem tartozik? Kalifátuluj, a vallás igazgatásának Feje, melynek fundamentoma Jupiter, és Világá-nak böldotsága. E fényes, és örök igasságot, az együgyűségnek szokásai sok felöl be motskolták: az igaz, de azért²⁹⁶ a Vallás böldogító erejében el nem tűnt, sem ditsőségében uralkodni meg nem szűnt.

[212] Ne hid, hogy Vallásunknak valósága, Igassága Jupiternek irán-tunk való irgalmát olajba, veres hagymába, testünk verésébe, vagy térden mászásba tette volna. Mind ezen tselekedetek által tsak az olyan el süly-lyedt együgyűség²⁹⁷ tápláltatik gyáva Lelkének²⁹⁸ álmái közöt, mely magát a Vallásnak ditsőségére, magasságára fel nem emelheti. Mit tsinálsz vélek? Ezek sem maradhatnak vigasztalás, és kötés nélkül. Ha

²⁸⁷ és mutassak <?képeken?> rajta [Javítás a törlés fölött] ²⁸⁸ és [Beszúrás a szavak közt] ²⁸⁹ egy bűnös<, és töredelmes> halandóval ²⁹⁰ közölni <soha sem> nem [Javítás a törlés fölött] ²⁹¹ általa [Betoldás a lap felső szegélyén] ²⁹² egy <...> az [Javítás a törlés fölött] ²⁹³ panaszomat<, és ?kiáltásomat?>. ²⁹⁴ TÚ II: Szellőztessed ²⁹⁵ a sokaságra<, ?tudatlanságra?> tartozó ²⁹⁶ azért [Nehezen olvasható] ²⁹⁷ el szülylyedt [TÚ II: süjgett] <tudatlan ostobaság> együgyűség [Javítás a törlés fölött] ²⁹⁸ Lelkének <éjjeli> álmái

a Valóságot nem emészthetik, füstel kel őket táplálni inkább,²⁹⁹ mint Istenek nélkül hagyni. Hogy lehessen egy Világnak községét ara meg tanítani hogy Jupiter³⁰⁰ természetinek örök valóságában ki, és mi?

Vallásunknak igassága józan értelem ellen való dolgoknak hitelére nem kényszerít. Kivánhatná é Jupiter, hogy okos teremtésétől addig ne tiszteltethessen, míg az eléb ismérői által meg nem bolondul?...³⁰¹ Igaz hogy az Emberi Nemzet Isteneit keresvén sok izben meg tévedet. A veszedelmektől környül vetetve,³⁰² szükségeitől szívében szorongatva oly hatalmat kereset, melynek³⁰³ e Világot gondolta vezérlése alatt lenni. Ha a természetnek szokot rendin fellegeink magokat [213] a földnek más részeire vették, és az Égő Napnak tüze mezeinket szárazította: ha a föld kebelében ordító zivatarok³⁰⁴ által a föld, indulásában meg rászokodot, és falukat, városokat nyelt alá mélységébe s. a. t. az Ember meg rémülve, földhöz veretettve Egekre nyújtotta fel kezeit;³⁰⁵ esedezvén e Világ el rejtet hatalmának hogy haragjában életeket meg ne eméssze. Ugy látták hogy a természet maga költ ki ellenek, melynek ura az Emberi Nemzet iránt el busult haragot mutat, és bosszu állását gyakorollya. Valamit a szabadulásnak szomju kívánsága, reszkető félelem, kétsségek közt való keserves hányattatás, és vad értelem magában fel tanálhatnak, mind azokra terjettek ki. Nem lehetet³⁰⁶ a³⁰⁷ régi tudatlanságnak hirtelen fel venni sem azt, hogy a természet önként való forgásaiban minden változások a magok el kerülhetetlen rendin esnek; sem azt, hogy a Istenek mitsoda tselekedetek által engeszteltethetnek meg, kik soha sem haragusznak, és indulatok alá vettetve nintsenek. Nem kébzelhette az emberi értelemnek gyengesége magának, hogy Jupiternek természete mi, és személlye ki. [214] Magáruul vette Isteneinek képét eléb; úgy állitván az után, hogy ő azoknak képe. Az Emberek haragusznak, haragudjanak Isteneik is, busulnak, busullynak azok is: ajándékok által engeszteltetnek meg; azok által engesztelődjenek a Mennyei Seregek is. Illyenekké teremtette

²⁹⁹ inkább [Beszúrás a sorok között] ³⁰⁰ Jupiter <ki, és mi> természetinek ³⁰¹ bolondul!...
³⁰² TÚ II: vétetve ³⁰³ kereset, <?kinek? kinek> melynek [Javitás a törlés fölött] ³⁰⁴ zivatarok
<a földet meg> által ³⁰⁵ kezeit; [A szó után tintafolt] ³⁰⁶ Nem lehetet [TÚ II: új bekezdés]
³⁰⁷ <e> a [Javitás a törlés fölött]

a félelem, és reménység Isteneit, az Ember³⁰⁸ fejében. Eléb meg álmodta őket, az után bűnnel tisztelte neveket, és emberekkel is áldozot nékik, egymást öldökölve.

Az el tévedt halandók, ugyan azon Isteneket ismervén, imádván mindenűt; gyermeki szokásokkal, Vallásokat egymástul meg különböztették. Ezen semmiégeknel fogva egyike másikat poklokra ítélvén, annak öldöklésére magát fel szabadította. Haly meg ugy mond néki, mivel tudományod Isten tagadás, tévelygés. De lehet é nagyobb tévelygés, mint a vér szopás? Töbre mentek! Ó! ki mongyam é? látom hogy a Napnak ragyogó ortzája halaványodni kezd! A böltsöben nyugovó ártatlan gyermekeknek testeket szélyyel szaggatva, kiknek még semmi tudományok nem lehetet, vérekbe kevert, és attul még [215] gözőlgő kezeket nyujtották az Egekre Isteneiknek engesztelő áldozatul, kinek irgalma, minden ki ontot vért utál! Így kényszerítették az örök igasságot hogy gyönyörűségét, és meg áldattatásunkra indító okait, a leg fertelmeseb, leg rettentőb gonosságnak³⁰⁹ sundaságai közt keresse.

Az oktalan állatokat halomra öldösték hogy véreknek folyásában, és³¹⁰ belső részeiknek hajlásai között olvashassák az el rejtet örök végezéseket. Jövendőt tettek belöllök; így hazudván Jupiternek nevében az Ég, és Föld ellen.

Éheztték magokat: szaggatták testeket, földön mászkáltak; az Egek pedig tsendesen nézték bolondságaikat, mellyeket babonákkal kívántak tisztelni.³¹¹ Ha szomszédját ki rablotta, meg ölte, egy néhány nap éhezett, földön hevert, és³¹² a gonosságnak büntető biráját, az az,³¹³ Lelki isméretinek mardosását babonái által, rettegő szivébül ki fujta, hogy ily könnyű szabadulásánál fogva ujra meg ujra vétkezhessen;³¹⁴ tsufolván³¹⁵ Isteneit bolond áldozatai által. Így fertéztette meg [216] az Emberi vak-ság amaz menyből alá szállot bóldogságot, az igaz vallásnak szentségét, igasságát, mely bennünket Lélekben Isteneinkhez köt; és jóságunknak

³⁰⁸ az Ember<nek> fejében ³⁰⁹ gonosságnak <pokol béli> sundaságai ³¹⁰ és [Beszúrá s a szavak közt] ³¹¹ tisztelni <és oly ?szenyvedésekkel?, mellyekre igazságoknak, bóldogságoknak semmi szükségek nints>. ³¹² és <el hitte> a gonosságnak ³¹³ az az [Beszúrá s a sorok között] ³¹⁴ vétkezhessen [Tollhiba] ³¹⁵ tsufolván [A szó előtt tintafolt]

jutalmát az örök időkre halhatatlannak mutatván, az Embert az Embernek felibe teszi.

Hová ment az Emberi Nemzet, mikor magát³¹⁶ Isteneinek imáadásában magátul meg különböztette? Mikor azoknak nevekben egyike másikat véres áldozattá tette: mikor magát egymásnak Isteneire tett fogadásai alól fel szabadította: Mikor egyik résznek a másik fél ellen minden ki gondolható erőszakra szabadság engettet; Nem tsak... de ó! Mennyet földet irtóztató gondolat! A ragadozás, pusztítás, égetés, öldöklés, vér ontás; jószágos tselekedetté, és Isteneknek tettző áldozattá tétetet? És miért? Nem azért mintha minnyájan nem ugyan azon Isteneket tisztelték volna, hanem hogy szokásaik, öltözeteik egymástul különböztek, mely dolgok valóság-ra nem tartoztak. Mitsoda Igasság lenne, ruhádnak színéért tégedet megölni? Így kívánták³¹⁷ a Vallásoktul [217] el tévedet halandók annak sérelmére, Isteneiket bűnnel imádni! Így áldoztak gonossággal az Egeknek! Így tapottak³¹⁸ lábaik alá minden szentséget! Így szaggatták szélllyel az Emberi társaságnak minden kötéseit; hitet, Emberséget, igasságot, boldogságot, nyugalmat, békességet, szeretetet poklokra üzvéen el köz-zülök.³¹⁹ Így let az emberi Nemzet vesztségének véres áldozattyává.³²⁰

Az Istenek nevében meg tett ajánlások, kötések, fogadások, tsak a tsalárdáságnak hitetlenségnek szolgáltak palástul. De ha alkuat teszel az Ördöggel, annak meg állására is köteles vagy, mivel szabadságodban volt³²¹ tselekedeted.

Ha ilyen következései volnának az Istenek igaz ismértinek, a tiszta hitnek, vallásnak, ki kívánna ily fene, és vér szopo Isteneket ismérni, vagy³²² imádni? Vallás é az melybül pokol terem? mely az Embert, e Világ közönséges attyának nevében egymás öldöklésére ösztönözi? mely minden Emberi kötelességet el töröl, szüntelen menykövek közt mutatván Jupitert, ki [218] tsak azért teremtet általa okos lélekkel fel ékesitet Embert, hogy módot szolgáltasson magának azt szüntelen vakítani,

³¹⁶ magát [Tollhiba] ³¹⁷ Így kívánták [TÚ II: új bekezdés] ³¹⁸ tapottak [Javítva ebből: tapották] ³¹⁹ el köz-zülök <mellyeknek ?kinos? áldozattyává tétettek>. ³²⁰ Így let az emberi Nemzet vesztségének véres áldozattyává. [Betoldás a törlés után] ³²¹ volt [Beszúrás a sorok közt] ³²² <és> vagy [Javítás a törlés fölött]

és örökké büntetni? Mitsoda Istenek kik azért teremtenek okos állatot, hogy belőle örökre bolondot üzzenek? Minek adnának erköltsőt, hogy azok által vesszünk meg? Minek eszet, hogy az által legyünk eszetlenek? Hogy szolgálhatna Jupiter magának tsufságul, ezeket mivelvén?

Nyugtasd meg hát szerető Fiam szivedet... Ne hid, hogy ez Vallás volna; Emberi tévelygés, és azoknak gonosságokból eredet, kik Eliseumnak, és pokolnak rovássára az Embereknek szabadságokat, vérejtekeket, véreket, vagyonokat hatalmak alá kívánták huzni: kik azért vakítottak hogy ara vezethessenek a mere nékik tettzik. A természet, önnön javára nézve, soha meg nem vakul magában fiam,³²³ ha hitetők által nem vakittatik, mert érez, és tугygya, mi³²⁴ jó, 's³²⁵ mi fáj néki; tehát igazak az Istenek!

Józan okosságodban, és Lelked ismeretiben érzed ugy é nállad Jupiternek itéllő székít? [219] figyelmez reá, mit mond. Imádság, áldozat tétel, vagy jóságos tselekedet é a férgekkel³²⁶ való tápláltatás? testednek magad által való verettetése, mely inkább³²⁷ örjülést mutat, mint³²⁸ örökre bóldogító érdemet. Mitsoda elég tételére legyen Jupiter igasságának ha fejedet falba vered? Vagy igaz vagy, vagy gonosz? ha igaz vagy, érdemeidet, magadat botozva pótolni, bolondság: ha gonosz vagy, testedet hijába vered, mert pokol béli szenyvedésekre vagy ítélve. Ezeket ugy mondom néked, mint vallást hívő Embernek, mert ha nem hiszel, semmi féle áldozatra, tiszteletre nints szükséged.

A Vallásnak két féle kötése van, egyik buzgóságra, másik társaságra tartozik: Az elsővel szabad vagy: tölled füg: a másakra köteleztetel, akár hidgy, akár ne; buzogj, vagy morogj. Ha hiszed hogy éhséggel, porba mászással buzogva az Isteneket magad iránt kötelezheted, szabad vagy buzogni: éhez, szomjuz, mászkály. [220] Mind ezen tselekedetekkel nem gonosz Embert, hanem tsak oly idéetlen³²⁹ hívőt, és földhöz ragatt ostobát mutat, kin az okosságnak lehetetlen nevetve nem szánakozni.

³²³ fiam, [Javitva ebből: fiam! TÚ II: fiam!] ³²⁴ <?a mi?> mi [Javitás a törlés fölött]
³²⁵ 's [Beszúrás a szavak közt] ³²⁶ a <tsigával, békával> férgekkel [Javitás a törlés fölött]
³²⁷ inkább <meg> örjülést ³²⁸ mint <...> örökre ³²⁹ idéetlen <?Hívőt?> hívőt

Nem úgy rendelte a természet, hogy a Emberek egyenként külön külön ellyenek³³⁰ – – Társaságra,³³¹ tsoportra vagy teremtvé. Mire mutat? ara hogy az Istenek bódogságunkat egymás segedelmében helyeztették. Mit kíván a segedelem? költsön szeretetet, barátságot. Hogy szállhatna hát már menybül oly tudomány alá³³² mely köztünk üldözést, haragot, gyűlölséget, kárhóztatást, öldöklést hirdetne azon Istenének nevében, kik az Embereket minnyájokat egy testé, és vérré teremtették? Meg táfolhatná é így magát³³³ az örök jóság és Igasság?

Ó szerető fiam! a jó Vallás az Istenek, és Emberek jóságának meg ismérésében áll. Jók az Istenek, miért üznének hát bennünket poklokra? A vagy nem a jó Embert szeretik é ök is?³³⁴ [221] Szály magadba egy kevéssé!... Jó vagy te úgy é? A jó Embert szeretted, a gonoszt gyűlölöd. Hiszed é hogy Isteneid nálad jobbak ne legyenek? Ha őket jóknak nem hiszed, hol tanálad fel a benned élő jóságnak kut fejt, és okát? Magadat állatod eredetnek, oknak, vagy tulajdonságod teremőjének. Te minden igaz, és jó embert szeretz akár mely öltözetben, szokásban legyen, – hát az Istenek nem szeretik? job vagy nállok? Vagy hiszed, hogy Lelked, szived nem az ő kezeknek munkái? Nem igasságoknak benned való fel fedezése, melly által sugaroltatol? Senkinek³³⁵ szavára ne távoz el magadtul. Ha olyan oltári szolgára tanálsz, ki Jupiter akarattyát papolván felekezeteid ellen átkozásra, utállatra gerjeszt; mongyad ezeket szivedben: *Hazutz most az Isteneknek igassága és a természetnek szentsége ellen. Valaki tetvérek közt átkot, haragot hirdet, a pokolnak [222] let postája.*³³⁶ Mihent Lelked isméreti³³⁷ hitetők által annyira meg vész és vakittatik, hogy benned a más szokás béliek ellen a hit szegés, üldözés, égetés,³³⁸ öldöklés jóságos tselekedetté változik, ember többé nem vagy, hanem vér szopo Tigris, és pusztító fene vad. Miért tselekedné? hogy mindenható Isteneidnek ügyét gyenge teremőseinek bosszullyad, te porban

³³⁰ ellyenek [Az utolsó betű átírással javítva] ³³¹ <Egymás ...> Társaságra ³³² alá <...> mely ³³³ magát <...> az örök ³³⁴ ök is. [TÚ II: ök is?] ³³⁵ Senkinek [TÚ II: új bekezdés] <a> szavára ³³⁶ TÚ II: *a pokolnak postája* ³³⁷ Lelked isméreti <a> hitetők ³³⁸ égetés [Toll-hiba]

mászó féreg? Ki gyalázhatta meg Jupitert? ki ragadhatta ki ditsősségét, menykövét kezéből? Bolond, ki hiszi, hogy a mindenhatóság, sérelmének meg bosszullását halandó, semmiségekre bizza!³³⁹

Annak meg ismérése, hogy az Istenek az igazat szeretik, a jót, Mennyen Földön jutalmazták, legyen Vallásod, és tegyen tégedet³⁴⁰ hívő Emberré szerető Fiam! ez az igaz meg tartó tudomány; a többi, öreg asszonyokra, és gyermekekre tartozó mese beszéd. [223] Ne ütköz meg a Vallás belső, és rejtett tudományainak titkos ágazatain, hol Jupiternek természetin és az Isteni személyeknek tölle let származásokon hánykódnak. Véges Elme lássa keresztül a Véghetetlenséget, mely e Nagy Örök *Mindenben* úgy ragattatik széllyel mint repülő tollatska a sebes szeleken? Sem az ilyen tudománnyá tett tudatlanságok, sem a testnek sanyargatása jóságos tettekké nem lesznek Isteneid előtt, mely szerint sem örök meg bődöglásodra sem Világi javadra nem tartoznak.

Nem lehet az Isteneidet éhezéssel, fetrengéssel, testünkre hánt ütésekké ki fizetni. Kinek használjon ha fejed falba vered? Szorongató szükségednek idején szomszédodtól száz forint segedelmet kérsz mely által romlásodtól szabadulhatnál, és néki viszonzhatnád... Nem ad, de üzeni hogy *egy nap, al felén*³⁴¹ *ül éretted a porban: hamvat hint fejére, és estvélig enni sem fog;* meg szabadulsz általa szükségedtől? vagy el hiszed, hogy szennyvedése jó tétemény irántad? A mi ember társadnak nem használ, mit ad Isteneidnek?

[224] Igaz az is más részen, hogy a Vallásnak titkos tudományai által kényszerítenek két egymással ellenkező természetű dolgot, ugyan azon³⁴² szempillantás alatt egymásban, egymás nélkül, együtt lenni.³⁴³ Ugyan azon színben más szint, ugyan azon testben más testet kellene fel tenned hit-tel, mellyet ott sem látz, sem érzesz, sem semmi tekintetben nem tapasztalhatz: Ugy mintha állítanák hogy Kirotósz Várassának tornya, élő Ember is, Torony is ugyan azon pertzben, és szempillantatban. Annyit

³³⁹ bizza! <Az Istenek köz igazságoknak meg ismérése> Annak ³⁴⁰ tégedet <igaz> hívő ³⁴¹ *felén* [Az ötödik betűt tintafolt takarja] ³⁴² azon <...> szempillantás ³⁴³ egymásban <lenni> , egymás nélkül, <és> együtt lenni [A mondat utolsó szava a margón betoldva]

tészen, hogy valamely dolog egytzerre legyen is, ne is: a mi a természetben egy áttalába való lehetetlenség.³⁴⁴ Így kényszerítik az Isteneket; minden hatóságoknak erejét is ki meritvén bolondságaikkal!

Add által magadat szerető Fiam, Isteneid jóságának, Lelked isméretinek, mely minden gonosz tselekedet előtt meg int, míg még azt végbe nem vinnéd. Türed el halandó társaidnak gyengeségből meg eset hibáikat, hogy ők is el tőrjék a tieidet (: mert ki az, ki nem hibáz? :)³⁴⁵ [225] Gyengeség, és hiba nélkül élő Embert e földön nem tanálsz, kit szeretz hát? ki iránt gyakorlod jóságodat? Tsak a meg gondolásbul uttyára intézet, és el tökélet gonosság légyen előtted utállatos. Ezzel soha meg ne békély; az illyet ne táplálsz; külömben az igazak, és gonoszok közt tselekedeteinkre nézve minden külömbség el mulna, és az ördögöknek is szolgálattal tartoznánk. Ne szeressed azokat Fiam! kiket Isteneid utálnak, és örök halállal büntetnek. Ne kívány nálloknál igazab, sem job lenni. Mi szükség lenne a jóságra, ha véle a gonosság Isteneink előtt egy karban állana? Én ugyan azon Vallásban élek, melytől te meg irtóztál, és lássad hogy hiszek – ne fély – fogad el, és higý –

Ó Mennyei Lélek! mond Tariménes, le huzod³⁴⁶ az Isteneket Egeiknek magasságáru és belém helyhezteted! Ó! ki ismér Istent, ha szívében nem érzi; és kinek van jó Vallása, ha³⁴⁷ Lelke isméreti nem igaz?

[226] Tarimenes, a böltsnek villámlások közt dörgő okaitul; és menyneyi tüzzel ragyogo ékesen szóllásatul le verettetvén, örökös meg hódolásra, és megállapodásra jön. Trezeninek böltsessége minden ellen vetést pozdorjává³⁴⁸ szaggatot széllyel előtte,³⁴⁹ kéttségét ki ragadván Lelkébül. Kezeit, lábait tsókova megyen el tölle és sorsáru Tomirist tudósittyá.

³⁴⁴ lehetetlenség <... ?Jupiterre nézve sem szenyved?>. ³⁴⁵ hibáz? [A kéziratban elmarad a közbevetés végét jelző zárójel] ³⁴⁶ huzod [Javítva ebből: huzol] ³⁴⁷ ha [Beszúrás a szavak közt] ³⁴⁸ pozdorjává <tett> szaggatot ³⁴⁹ előtte, [Beszúrás a sorok közt] <minden> kéttségét [TÚ II: széllyel; előtte kéttségét]

Ó! életemnek éltető ösztöne Tomiris! mitsoda véres áldozatra kényszerítet benned határozot bölcsőségom, melyet rajtad kívül érzéseimnek sem a természet, sem az Istenek meg nem adhatnak. Mitsoda meg aláztatásra hoztattam először! mitsoda fel emeltetésre másodsor? Soha se hittem hogy ostoba, el tévedet lelkekben a Vallás, oly Embertelen, oly nevettséges; és a böltségekben oly méltóságos, és szentséges legyen! Első lépésemben Vallásodat, Mennyei, földel, Istenekkel, emberekkel; és minden józan értelemmel ellenkezőnek lenni tapasztaltam; úgy vélvén, hogy [227] csak az igazságnak tsufolására, a természet szentségének meg fertéztetésére, és a józan okosságának gyalázattyára szereztetet. De nem annak Isteni méltóságát, és ragyogó igazságát láttam melynek világánál a Emberek az igaz Isteneiket meg láthatták, és meg is ismérhetik, hanem csak azoknak vad elméjük állot előttük kiknek tudatlanságára, és ostoba hitetésére annak egyéb iránt szembe szökő igazsága, és természeti szentsége biztatott. Trézeni plántálta belém Isteneidet; és ő mutatott bé azoknak.

Mindég hihetetlennek láttot nékem, hogy akár Menyrül, akár földrül, vagy Emberi tselekedetekrül véled ellenkező értelemmel lehetnék. Ó! Tómiris! Lehet é azok közt egymással ellenkező gondolat és hit,³⁵⁰ kik egymást nem annyira³⁵¹ testekért mint Lelkekért szeretik! kik egymáson kívül életet e földön magoknak nem látnak! mitsoda eggyezés! ellenkezzen még is?

Ha az Istenek, ha a természet maga, testemet testeddel, Lelkemet Lelkessel össze öntötték [228] és rajtad kívül, sem érezhetek sem gondolhatok, higgyek é az oly setét³⁵² falak közt meg büszhödt ostobaságon³⁵³ hizlalt Lelkeknek, kik Lelkemre Lelked ellen utállatot, és kárhoztatást³⁵⁴ hintenek? Nem!... Soha az Istenek a természetben magokat meg nem tárfolyák, mivel ez, mindenhatóságoknak szabad mive.

³⁵⁰ hit, <...> kik ³⁵¹ nem annyira <?a?> testekért ³⁵² setét [Az utolsó betűn tintafolt]
³⁵³ ostobaságon [Javítva ebből: ostobasággal] ³⁵⁴ kárhoztatást <hinenének> hintenek

Mi kényszeríthette volna az Isteneket, hogy magok ellen dolgozzanak? hogy tökéletességekben tökéletlen³⁵⁵ munkát tegyenek, mely haragjoknak,³⁵⁶ utállattoknak, és végre bosszu állásoknak legyen örökös tárgya? Vallás, vagy igazság é az, mely az Isteneket erőtelenné, kegyetlenekké,³⁵⁷ és önnön természetekkel ellenkezőkké teszi? Érzem a természetnek kezét, mely³⁵⁸ szívemet szorította, és hozzád huz! Mennyei erő ez, mert hatalma ellene áthatatlan. Minden tselekedetemmel bírok, tsak azzal nem, hogy ne szeresselek. Enyim é hát az a tselekedet mely hatalmam-ban nints? és büntethetnek é³⁵⁹ azért az Istenek, hogy a természet azzal³⁶⁰ birnom nem engedi?³⁶¹

[229] De azt állítsam é inkább én is a mit mások mondanak ellenem, vagy azt, mit Lelkem sugarol ellenek? A Vallásban, nem sok halandónak lehet hitele. Mit nem tselekettek véle? Soha se hittem volna, hogy okoskodással teremtet állatok közt találtathassanak olyanok, kik Isteneik iránt meg hit köteleességből egy felől meg bolondulva, más felől meg veszve, jóságos tselekedet fejében buzgóságból verjék egymást agyon, és Jupiternek gyilkossággal áldozzanak. Kik hidgyék, hogy a teremtés, a Teremtőnek³⁶² lehet rajta győzedelmeskedő ellensége, és semmiségekkel a Mindenhatóságnak kívánván erőtelenségében segedelmül szolgálni, Jupiternek gyalázattát bosszulják egymáson, kit gyalázat nem illethet.³⁶³

Tsudállom e közt a sok vallás közt hogy³⁶⁴ olyan kevés vallás láttzik. Az³⁶⁵ ostobák, és tudatlanoknak, kevés vallások van azért, mivel annak valóságára Elméjüket fel nem emelhetvén, azt³⁶⁶ tsupán szokásokban hiszik és követik: a tudósokban, böltsekben nem [230] tettzik meg szembe tűnő képpen azért, mert azt valóságában és nem szokásokban gyakorolják. Nem ismérték Isteneket, mongyák nekik a tudatlanok, mert nem füstöltök; olajjal nem kenekeztek, és valami testeteket táplálja minden időben, mindent meg esztek. Bolondok vagytok, felelnek ama-

³⁵⁵ tökéletlen [Tollhiba] ³⁵⁶ haragjoknak, <...> utállattoknak ³⁵⁷ erőtelenné, <és> kegyetlenekké, <téski> és önnön ³⁵⁸ mely<ek> szívemet ³⁵⁹ büntethetnek é <ts> azért [Szókezdemény törlése] ³⁶⁰ természet <véle> azzal [Javítás a lap alsó szélén] ³⁶¹ engedi <mellyet ök ?állattak?>? ³⁶² Teremtőnek [Javítva ebből: teremőnek] ³⁶³ illethet [Javítva ebből: ?illetet?] ³⁶⁴ hogy [Beszúrás a sorok közt] ³⁶⁵ Az <?méljy> ostobák ³⁶⁶ azt [Beszúrás a sorok közt]

zok, mivel jóságos tselekedet helyében tót ágast állatok, és Isteneiteknek büntető igasságát üres hassal engesztelitek: Kiknek vallásotok álmaitokkal együtt kavargog agy velőtökön: kik Isteneiteknek csak azért áldoztok, hogy köztetek kinek kinek aggyék sok pénzt, bort, barmot, buzát; és verje meg azt, kire haragusztok, ha annak volna is több oka haragudni: kik nem elégedvén meg azon vezérlő okos Lélekkel, melyet Jupiter belétek adott, azt kívánnýátok, hogy külön külön kézen fogva hordozzon benneteket viszontagságaitok³⁶⁷ között, hogy veszedelembe ne essetek, melyet az okosság mindég meg mutat, ha tudnátok véle élni.

Végre a Vallás egy felől jóságos tselekedetekben tapasztaltatik a jó, és okos résznel; más felől szokásokban láttzik. Én [231] igen kevés szó-kással az elsőt választom.

De már nékem hinne kel, hogy vallásomat változtatván, annak igasságaiból ki vetkezve, a tiédbe mentem által: hanem hogy? miben higgyem? Lehetetlen valakinek azon dolgokat változtatni, melyeket szívében, Lelke igasságoknak ismér. Nékem más Vallásom van; igasságaim pedig mind csak azok,³⁶⁸ melyek eddig voltak. Kitsoda kényszerítheti értelmét annak el fogadására, melyet magában, magátul, mint önként meg ismért igasságot, el nem fogadhat? El hitethetnéd é magaddal hogy a Nap fekete, vagy a tűz nem meleg? Soha valóságos hitet, Vallást az az, meg határozot értelmet senki magában nem változtathat, hanem csak figurákat, öltözetet, és szokásokat.

Minden Vallásnak egy a Valósága, és csak szokásokkal különböz. Soha se is³⁶⁹ hitetem el magammal, hogy vélled Olimpusi Tomiris születésem-től fogva különböző hitben éltem volna. Tudom te is mindég a jókat betsülted, szeretted, és a gonoszokat utáltad. Jóságos³⁷⁰ tetteidet gyakorlottad, mivel szíved jó, és rosszakat el követni nem engedet. A [232] szerentsétleneken mindég szánakoztál, az igaz szükölködőknek módodhoz képpest adakoztál. Az Istenek nagyságáru, jóságokat, méltóságokat tsudálván, elméltetél. Ez a böltsnek imádsága, ki örök irgalmaknak, és gondviseléseknek botsáttya magát által, nem kívánnván

³⁶⁷ viszontag<ságai között>ságaitok között ³⁶⁸ azok, <a> melyek ³⁶⁹ is [Beszúrás a sorok között] ³⁷⁰ Jóságos [Tintafooltos írás]

kérő szóval eliekbe módokat szabni, ötlet hogy vezérelyyék és álgyák életében. Mit nem végeztek el az Istenek? és végezések³⁷¹ mitsoda erős kiáltásra változzon³⁷² meg? Ha nem láthattak minden esetet, nem minden tudók: Nem Istenek: ha látták, 's meg hatták, úgy végezték: ha végezték, emberi kiáltás nem változtattya. Ők tuggyák jobban mint mi, hogy nekünk szükségünk mire van. Legyen úgy! A mit a szabad mindenhatóság ki terjedésében meg enged, azt akarja is, a mit akar, végezi is. Mi, igyekezzünk jók lenni, a többi Isteneinkre bizván. Mindenben meg nyugottam: mindennek így kellett lenni, a mint van. Fogad el irántad való tiszteletemet, szeretetemet, melynél nagyobb, szivben soha se vólt.

[233] Felelet.

Tarimenes! Nem a forgot fen, hogy igasságaidat változtasd, hanem hogy az akadályokat hárittsad, mellyek jól lehet³⁷³ semmiségek, de bódogságunknak magokat, még is ellene szegezhettk. Az Emberek fa pénzél is szoktak arany, és ezüst helyébe jádzani, ha abban kívánnák tölled a fizetést; és gyönyörűséget, bódogságot engednek érte,³⁷⁴ agy tserepet, 's végy tserebé³⁷⁵ aranyat érte. Nem³⁷⁶ az eszetlen, ki fa pénzért az aranyat el veszi, hanem az, ki aranyat ad érte. Az Emberek Világi javaiknak elő mozditásában³⁷⁷ láttatnak okosoknak, vagy bolondoknak. Valaki minden játékát veszti, hijába okoskodik, szerentsétlenségre, eszetlenségre marad. A ki nyér, ha nem tsal okosnak tartatik. Valaki szerentséjét a mások rovássára készíti, tsal – de a ki úgy ad, hogy senkitül sem veszen el semmit, azzal szabad, és nem hibáz. Te,³⁷⁸ szokásaidat Vallásodban változtattad, hogy az a jó ember maradj a ki vóltál – reád tartoztak – senkit sem állattál másat magad helyébe, sem³⁷⁹ [234] tettetért számadásra senki nem kényszerítették. Nem nagy áldozat hát. Ez a Vallás jó erköltseid közzül egyet sem töröl el; de nem is akarja. Minden jószágos

³⁷¹ végezések [Tollhiba] ³⁷² változzon [Javítva ebből: változzanak] ³⁷³ jól lehet <magokban> semmiségek ³⁷⁴ érte, <fiz> agy [Szókezdemény törlése] ³⁷⁵ tserebé <kintset> aranyat [Javítás a törlés fölött] ³⁷⁶ Nem <...> az ³⁷⁷ mozditásában, <és ?vesztében?> láttatnak ³⁷⁸ Te [TÚ II: új bekezdés] ³⁷⁹ sem <helyetted> tettetért

tselekedetednek gyakorlásában szabadon hágy. Isteneid, ugyan azok. Emberi kötelességeid nem változtak, mivel azokra minden Vallásnak igassága, sorsosait egyenlőtül kötelezi; miben változtál hát? talán abban,³⁸⁰ hogy ha eddig oltári szolgálók áldozattyokban galambal füstöltetek, már most fejr kakassal füstölnek? hiszed é, hogy akár egyik, akár másiknak füstyére, az Ólimpusi Szent Seregek, Világi életedre különös boldogságot fognak alá e³⁸¹ Földre ptrüszkölni?

A természetnek igasságát, jóságát; a Léleknek itéllő székit, tsak a tagadhattya meg magában, ki³⁸² eléb meg bolondul; mig pedig ezeket ismérheted, addig vakságban, kárhoztató tudományban nem lehetz, akar mely vallás béli sokások³⁸³ közt ély.

De talán a bün botsánat kérésének terheitül félsz, hogy ne szenyvegy, ne éhez, ne mormoly órákig; és földön ne mászkály. Ezeket ugy veszed a hogy tettzik. Mivel valóságra nem tartoznak, el halgatod: ha vétkeédrt reád vetik,³⁸⁴ fére [235] taszítod. Nintsen ember, ki tagadhassa, hogy a régi közönséges tudatlanság, vadság, a Vallásba egy felől veszetséget, más felől esztelenséget, és nevettséget ne hozot volna bé, mellyet a mai józan okosság ortza pirulással néz. Mennyi rosdája lehet még a Vallás szokásainak értelmünkön? Mennyi idő kel, hogy azokat magáru le hányhassa? Meddig fohászkodik még, hogy rólla minden gyalázattyát le vegyék mellyel tisztelni kívánnják? Mikor fognak sebei egészlen bé gyógyulni mellyeknek fájdalma miat nyög.

Ez elöt az Embernek testét verték, ölték, vágták, égették, hogy lelkének olyan gondolatokat agygyon, a millyeneket néki parantsolnak. A testnek fájdalmát kívánták gondolattá tenni. Eléb³⁸⁵ mindent meg kel az Embernek magában tagadni valami ötet Emberré teszi, és ugy, esztétöl meg veszve kívánhattya töllem hogy testemnek fájdalma által szerezzek Lelkemnek hitet, és igasságot.

Már, mivel a testi vereség a Lelket hitében, és ismérteiben nem változtathattya, bizonyos veszet az,³⁸⁶ ki a testet gondolatokért bünteti. [236]

³⁸⁰ talán <azzal> abban [Javítás a törlés fölött] ³⁸¹ e <...> Földre ³⁸² <a> ki ³⁸³ TÚ II: szokások ³⁸⁴ vetik, <...> fére ³⁸⁵ Eléb [Javítva ebből: eléb] ³⁸⁶ az [Beszúrás a sorok között]

Ollyan, mintha etzetes hordódat döngetné³⁸⁷ azért, hogy a benne lévő szavanyuságot³⁸⁸ változtassa asszu szőlő borrá.

Valamit a Lélek nem hihet, ha mosárban meg töröd is testét, hinni soha sem fogja. Ki teremthet gondolatot tüzzel, vassal, bottal, fegyverrel? Lehet é hát a testet ártatlanul, olyan dologért gyötreni, mely hatalmában nintsen, mely³⁸⁹ természetivel ellenkezik? Lehet é³⁹⁰ a Lelket olyan dologgal kényszeríteni mely nálla nem munkálkodhatik, sem³⁹¹ hozzá semmi képpen nem³⁹² férhet? Van é valami tévelygés béli bűn, vesztettség olyan e Világon, mely Menynek, Földnek igasságával; Istennel, természettel inkább ellenkezzen, mint ez; de az Emberek még is el követték magokon, okosságnak, igasságnak és hitnek nevében.

Ha minden embernek egy hiten, gondolatot kel lenni, kiét válasszuk például? Kinek Lelkéért fosszuk meg magunkat a magunk Lelkétől hogy magában semmit, hanem mindent csak másokban³⁹³ higgyen, gondollyon? Kit mutattak [237] ujjal ki az Istenek e végre közöttünk? Ha magunkból ki költözünk, hol találjuk fel magunkat? Kiért mond le a Lélek magáról – az az, igasságairul, és gondolatairul? Kitsoda az az Ember, kit az Istenek Emberben, Embernél sokkal többé teremtetek volna? Valaki születik, tsupa emberi tehetségekkel élén, és meg hal úgy mint én, csak Ember volt, mint más. Látom, hogy a természet, törvényei alól senkit fel nem szabadít. Ki legyen hát az, ki nekünk Isteneink felet igasságot, hitet osszon, 's helyettünk okoskodgyon? Tsak azért bolondullyon meg az Emberi Nemzet, hogy egyetlen egynek legyen köztök esze? Azért tegyük magunkat szánszándékos vakokká, hogy egy vezethessen bennünket oda, hová néki tettzik?

Egy tudományban minden Embernek egyformán kel³⁹⁴ hinni, azt kiáltyák; külömben Ég, Föld fel fordul. De talán nem hiten forog a kérdés, hanem tsak Valláson. Hinni, és vallani nyelvünkön kettőt tész. A hit nints hatalmamban; a Vallás, igen. [238] Ha kényszeritesz, gyötresz, valhatom fejrénke a feketét is, de nem hihetem. Lehetetlen kinek kinek mind azt nyil-

³⁸⁷ döngetné <azért> azért ³⁸⁸ TÚII: savanyuságot ³⁸⁹ mely [Beszúrás a sorok között]
³⁹⁰ <és> Lehet é [Javítás a törlés fölött] ³⁹¹ <...> sem [Javítás a törlés fölött] ³⁹² nem
[Javítva ebből: sem] ³⁹³ tsak <abban> másokban [Javítva a lap alsó szélén] ³⁹⁴ kel [Betoldás
a margón]

ván vallani, a mit szívében hiszen, 's Lelkében igasságnak ismér. Pap is, sok hirdetne így hivatalával³⁹⁵ ellenkező igasságokat, ki egyéb iránt, mint valását szerető³⁹⁶ Ember hal meg. Ha minden ember vallaná szájjal, hogy Lelkében minden dologrul hogy hiszen, és ezt helybe hagynák, hogy testünkél fogva annak fájdalma által lehet lelkünkbe hitet³⁹⁷ botoszni, kevés okos kerülhetné el a tsapattatást; sőt Arténis maga;³⁹⁸ de a Nagy Kalifátuljusz is veszedelembé foroghatnának,³⁹⁹ hogy meg büntetessenek.

De nem is ara kénszeritenek, hogy higgy, hanem tsak hogy⁴⁰⁰ valy, 's magadnál el rejtet hiteddel, légy a hogy lehetz, mint⁴⁰¹ Lelkednek itéllő széki azt⁴⁰² engedi. A hit nélkül lévő Vallást e Földön szükség, kenyér, Világi szerentse tsinállyák, a hitet, nevelés szüli; ved el mind azt,⁴⁰³ mind ezt⁴⁰⁴ az Embertül, 's benne⁴⁰⁵ a⁴⁰⁶ Vallás⁴⁰⁷ füstöt vét. Tsak fizes, tanálsz Embereket, kik [239] kívánságodra⁴⁰⁸ Ördögöknek is áldoznak; kiket nevetnek, kébzelt kisérteteknek, és ijjesztő semmiségeknek vésznek. Találsz Kirotoszban ollyakra, kik Jupiterrel magával és tölle származot Isteni tanátsával is keveset⁴⁰⁹ gondolnak; állitván, hogy az Emberek mind ezen Olimpusi Seregeket tsak agyak velejében teremtték. Kik nevetnek ha mongyák előttök hogy Jupiter Minervát⁴¹⁰ szülhet: az az: az Örök Valóság Örök Valóságot, mivel az, a mi *Minden*, sem meg nem oszolhat, sem magánál töb nem lehet, mivel mindent bé töltöt.

Meg engedj:⁴¹¹ hosszason papolok, tsak azért tselekszem, hogy szivedben sorsomon könnyitsek, el hitetvén tégedet rólla, ha reá mehettem, hogy Vallásodnak értem let változtatása oly nagy áldozat nem lehet, mely által érdemem⁴¹² előttd homályba borulhasson. Tudom, hogy

³⁹⁵ hivatalával <vallásával> ellenkező ³⁹⁶ vallását <hirdető> szerető [Javítás a törlés fölött] ³⁹⁷ fájdalom által <hitet> lehet lelkünkbe hitet [Az áthelyezett szó betoldása a sorok közt] ³⁹⁸ maga; <is> de ³⁹⁹ foroghatnának, <ugy lehet> hogy ⁴⁰⁰ hogy [Beszúrás a sorok közt] ⁴⁰¹ <?amit?> mint [Javítás a törlés fölött] ⁴⁰² azt [Betoldás a margón] ⁴⁰³ mind <ezt> azt [Javítás a törlés fölött] ⁴⁰⁴ mind {<azt> → <ezt> [Javítás a törlés fölött]} ezt [Betoldás a margón] ⁴⁰⁵ benne [Javítva ebből: ennek] ⁴⁰⁶ a [Beszúrás az előbbi javítás fölött] ⁴⁰⁷ Vallás <...> füstöt ⁴⁰⁸ kívánságodra <az> Ördögöknek ⁴⁰⁹ is <?semmit sem?> keveset [Javítás a törlés fölött] ⁴¹⁰ hogy <az Isten> Jupiter [Javítás a törlés fölött, javítva ebből: Jupitert] <Istent> Minervát [Javítás a törlés fölött] ⁴¹¹ Meg engedj: <hogy ily> hosszason ⁴¹² érdemem <személyem> előttd <homályt mutathasson> homályba borulhasson

az ilyen száraz elmélkedésű és sáppadt tudósokra tartozó okoskodás [240] egy Leánynak fejében nem szépen áll, kinek sokkal nagyobb érdemére, betsíre szolgál⁴¹³ háza gondjának, terhének szép rendel való el viselése, és hívségének fen tartása, mint ha a természet titkait duló,⁴¹⁴ egész Világ Filosofussainak okaikat⁴¹⁵ fejében forgattya; de tud meg, hogy én ezekért soha asszonyi kötelességeimnek sérelmet nem teszek; többre nézván magamat úgy, mint derék asszony, mint férjfivá változni kívánó semmi; melyre magamat erőltetve mint félig férjfi, félig asszony, egészen pedig sem egyik sem másik tenném Létemet⁴¹⁶ a természetnek ijjesztő tsudájává.

Fogad el édes vágyódásaimat mellyek személyyeden kívül nem éreztetnek.⁴¹⁷

Tomiris.

[241] Tarimenes e levélnek olvasása által el ragattatásba jöven, sijnjett-séggel indul Mester Kukumedoniásnak fel keresésére, ki ismerőssei között magát széllyel oszlatva Kirotosz Várassában mindenütt jelen valóvá lett. Házrul házra nyomozza, hogy el tűnései közt fel fedezvén, tudós személyét részire is láthatóvá tehetné. Utól éri az öreg özvegy⁴¹⁸ Kanposzinénál, hol kit kit hevülésben, és figyelmetes beszéd közt tanálván köszönése, 's szavai után hogy ki légyen, kit keressen le ül, halgat, és az előtte folyo dolgoknak bizonyosságul szolgál.

Kanposziné⁴¹⁹ mint özvegy vén asszony, gyönyörű⁴²⁰ Leánnyal, és sok pénzelt birt. Két tárgya vólt e Világban mellyekhez minden érzésével⁴²¹ vólt forva: a pénze, és vallása. Mester Kukumedónias reménységet kapot, hogy a Szűznek el vételével szerentséjének szárnyaira fel emelkedhetik, de eléb az öreg Kanposziné érdemeiről kívánt meg oktattatni. Mester

⁴¹³ szolgál <férje előt> háza ⁴¹⁴ duló, <kereső> egész ⁴¹⁵ Filosofussainak <álmaikat [Javitva ebből: álmait]>okaikat [Javitás a törlés fölött] ⁴¹⁶ tenném <magamat> Létemet [Javitás a törlés fölött] ⁴¹⁷ személyyeden kívül <sehol sintsenek, ?sem lehetnek?> nem éreztetnek [Javitás a törlés fölött] ⁴¹⁸ özvegy<nél> Kanposzinénál ⁴¹⁹ Kanposziné [Nehezen olvasható] ⁴²⁰ <egy> gyönyörű ⁴²¹ érzésével <hozzájok> vólt

Uram ez által akadályba jött. Minden gondolkodó [242] erejét össze szette melynél fogva magát tudatlanná, vak hitűvé, egy szóval, eszetlenül tehesse. Soha sem tapasztolta⁴²² még annyira, mint most mely nagy mesterség legyen a böltsességet az ostobával, a tudományt a tudatlannal egy szökéssel úgy meg ismertetni, hogy ő abban érdemet lásson. Láttá, hogy Kanposziné előtt soha tekintetre nem mehet ha csak magát, leg aláb tettetéssel, szóval hozzá hasonlónak nem teszi.

Az Özvegy, Kukumedoniásnak semmi más tulajdonságára, erkölcsére nem figyelmeztetvén csak azon szorgalmatoskodott, hogy mitsoda Vallásban élne. Meg értvén hogy az övével ellenkezik, szomorodva, mindenről le mondott. Mester Uram szomszéd vágyódással kérdezte azon igasságokat, melyekről meg kellene néki győztetni: hogy csak tegyék⁴²³ elibe, ki terjesztet⁴²⁴ karokkal s ijett eliekbe: hogy Vallását változtattya, mihamint annak tévelygéseiről el hitettetik. Kanposziné kezét össze tapva székirül állásba szökik fel, hogy most mindjárt Lelket nyer, melyet minden [243] vak⁴²⁵ leg ditsőségesebb jószágos tselekedetnek ismér, Eliseumának meg nyerésére. Kanposzinénak semmi kétsége⁴²⁶ nem maradt abban, hogy egész életében meg tett bűnei semmivé ne legyenek, mihamint Lelket nyerhet.⁴²⁷ Hozzá fogott tehát egy óltári szolga által az Igasságoknak elő adásához. Huphuposzi⁴²⁸ magát össze szedve, szemöldökét rántzba véve, kezét hasán⁴²⁹ egytűvé téve, helyéből fel áll. Halgató tekintetű, a kegyességnek szent komorsága borongott, mely őt,⁴³⁰ hosszú fohászzkodásaitul láttatott gözőlőgni. Végre, nagy lapos pillantásu szemeit egészen bé hunyva, mond. Hiszed é?, neveden szólítlak, Kukumedóniás, hogy Jupiternek feje nem borzos mindég, hanem ünnep napokon Junó meg borostállya?⁴³¹ Ó, Uram felel a hívő, ki lehetne oly kárhoztatásra méltó meg átkodással Elméjében, mely szerint ezt lehetetlen dolognak vélné hogy egy közönséges asszony is férjének fejét meg ne borostállya, hát

⁴²² tapasztalta [TÚ II: tapasztalta] ⁴²³ csak <terjesszék> tegyék [Javítás a törlés fölöött]
⁴²⁴ {<ki terjesztet> <tegyék> [Javítás a törlés fölöött]} ki terjesztet [A téves javítás törlése,
s a törlött kifejezés visszaállítása] ⁴²⁵ vak vak [A szó megismétlése a következő lapon]
⁴²⁶ kétsége [Tollhiba] ⁴²⁷ nyer<het>het ⁴²⁸ Huphuposzi [TÚ II: új bekezdés] ⁴²⁹ hasán
<össz> egytűvé [Szókezdemény törlése] ⁴³⁰ őt [Beszúrás a sorok közt] ⁴³¹ boros<...>állya

Jupiternek mindég boglyos legyen a feje? Hiszek! [244] hiszek, és hiszek. Kanposziné magát örömében el felejtve kezeit öszve tsapta, látván hogy Eliseumához közzelit.

Huphuposzi ismét kérdi: Hiszed é Kukumédoniás, hogy Minerva Isten Asszony nem Jupiternek fejében kotlot, 's nem onnan költötte ki magát egyedül, hanem⁴³² feleségével, származása iránt egyet értve? Ó! ki látta, ó! ki hitte hogy feleség nélkül gyermek legyen!⁴³³ helyes! helyes! mond a Mester. Hiszed⁴³⁴ é továbbá, (én Huphuposzi kérdelek),⁴³⁵ hogy Herkules, Jupiternek fattyu fia vólt? hogy hatalma által győzhetetlenné tétetet? hogy Junó iránta meg engesztelődöt, és néki tejébül is adot? Ó! ki nem hinné felel a meg⁴³⁶ tőrő! Ki nem látta az Égen máig is, Junónak el futot tejét, melyet országutnak neveznek. Meg kel annak vakulni, ki ezen igasságot ismérni⁴³⁷ nem akarja. Végre:⁴³⁸ Hiszed é mind azokat, melyek részünkre meg vannak irattatva, (mellyekről még semmit sem tudsz) hazugságra⁴³⁹ átkozván minden [245] hitnek ágazatait. Hiszem, hiszem, mond az okos szem bé hunyvást, azon reménységem fejében, hogy mind ezekhez hasonló igasságok lesznek azok is.

Kanposziné örömében, vigasztalásában éppen a bolondulásig ki terjedet. Buzgóságátul el ragattatva öleli meg a Mestert, kit csókol, apolgat, 's hozzája így beszél: Ó! áldot Lélek! Ó, Nagy bölts! Ó, leg okosab ember e Világon, kinek érdemöid, nagy erköltseid a szemeket ki szurja! ki⁴⁴⁰ az igasságot azonnal meg látod mihent elődbe terjesztik! Ó! most nyugottam meg leg jobban hitemnek igasságában!... Ehol ilyen bölts, utazot, Világ ismérő nagy Ember, ki Vallásomrul soha semmit nem halot... Né – né – tsak mongyák előtte 's azonnal meg isméri, hogy az egyedül igaz. E már próba, e már próba; egyik öklét másik tenyerébe vervén. Lehetetlen lett ezentul a Mesternek nagy böltsessége, erköltse [246] ellen szóllani valakinek az öreg Kanposzisé⁴⁴¹ elöt, hogy általa

⁴³² hanem <Junó> feleségével ⁴³³ TÚ II: legyen? ⁴³⁴ Hiszed é [TÚ II: új bekezdés] ⁴³⁵ kérdelek [A kéziratban hiányzik a közbevetés végét jelző zárójel] ⁴³⁶ a meg [Betoldás a margón] ⁴³⁷ igasságot <?nem látván?> ismérni [Javítás a törlés fölött] ⁴³⁸ Végre [TÚ II: új bekezdés] ⁴³⁹ <...> hazugságra ⁴⁴⁰ <a> ki ⁴⁴¹ valakinek <a vén Kanposzisé asszony> az öreg Kanposzisé [Javítás a lap felső szegélyén]

indulatra ne ragattasson. A leg okosab, leg bőltseb, ártatlanab, igazab embernek ismérte lenni. Ah! a ditső Ember! mond, be isméri az igasságot!⁴⁴²

Mester Kukumédoniást tsudálkozása, minden gondolattyával földhöz ütötte; újra fel emelte, ismét le tsapta; látván hogy a bolondság, nevetség nagyobb szerentsére emeli fel, mint minden okossága, tudománya, böltsessége,⁴⁴³ és józan erköltsei, mellyeket segedelmére szerzet meg magának.⁴⁴⁴ Azt helyben hagyva szóval, hogy a Jupiter feje nem mindég borzos mitsoda érdemet szerzet magának? mely nélkül minden tulajdonságaival is a semmiségben maradt volna.

Minek utánna⁴⁴⁵ ezek így lettek, Kanposziné Tárímenest kérdi: hogy hát ő mit vallana Szent hitre nézve?⁴⁴⁶ Az én Vallásom nem sokbul kerül öszve felel az Ifiu: Ebbül áll, hogy *Istene, Lelke legyen az Embernek*; azon tul semmi. Ah! ah! azontul semmi! mond az özvegy – Vallás ez? Vallás ez? hát a Jupiter szakállá hová marad? Az Ur azt sem hiszi hát, hogy Istene szakállas?⁴⁴⁷ [247] *Istene Lelke legyen az Embernek*; 's vége. Hát már ezen a rövid valláson mit ért az Ur? Lehet Vallás két három szóbul?

Asszonyom! felel Tarímenes, *Istenei legyenek az Embernek* azért hogy azoknak örök igasságait féllye, hogy leg titkosab tselekedeteit is előllök el ne rejthesse: jó tettének jutalmát, bünének büntetését lássa, és higgye. *Lelke legyen az Embernek* ennyit teszen, hogy ember társa, hazája, királlya iránt való kötelességeit Lelke isméretinek igasságaiban gyakorolja: hogy minden szokás, vallás béli ki fogás nélkül minden Ember társához⁴⁴⁸ segedelemmel, szeretettel viseltessen. És ez, elég hosszú Vallás. Né!⁴⁴⁹ új mai uraimék! tsak az Emberi szeretetet kiabállják, mond Kanposziné – ördögöt, poklot rakásra szeressen az Ember! Hát! a ki hamis áldozatokkal él? a ki az Isteneknek ellensége, kiket nem igazán ismér!⁴⁵⁰ kit ők azert utálnak is;⁴⁵¹ szeressem? E miat Jupiternek haragját magamra huzzam, hogy gyalázójával [248] jól tegyek?⁴⁵²

⁴⁴² igasságot [A két utolsó szótág a sor után betoldva; tollhiba következtében a mondat kérdőjellel zárva] ⁴⁴³ <és> böltsessége ⁴⁴⁴ TÚ II: magának! ⁴⁴⁵ utánna <mind> ezek ⁴⁴⁶ nézve? <mi volna Vallása> Az én ⁴⁴⁷ szakállas [Javitva ebből: szakállas] ⁴⁴⁸ társához [Javitva ebből: társa iránt] ⁴⁴⁹ Né! [TÚ II: új bekezdés] ⁴⁵⁰ ismér [Javitva ebből: ?ismernek?] ⁴⁵¹ is [Beszúrás a sorok közt] ⁴⁵² jól <teszek> tegyek? [Javitás a lap felső szegélyén]

Asszonyom, mond Tarimenes, a jó tselekedet, minden Emberben tiszteletet, betsületet, köszönetet érdemel. Valaki tévelygésben él Vallásával, felel Kanposziné, jóságos tselekedetei⁴⁵³ nintsenek. Imátsága is kárhozat. Az igaz hitben élő Embernek bűne kedveseb Isteneink előtt mint a tévelygőnek jóságos tette; mert az igaz hívő ha vétkezik is, Jupiter ditsősségére vétkezik, de a tévelygő pokolnak áldozik.

Asszonyom⁴⁵⁴ mond amaz, ha kigyelmed a vízbe esne, belé fulásához közelgetne: ha látnám, és magam szerentséltetésével onnan ki huznám; életét meg mentve, nem érdemlenék é⁴⁵⁵ köszönetet, azért, ha még hozzá nem hinném a Jupiter szakállát is? Én meg köszönném, felel amaz,⁴⁵⁶ de az Istenek nem! Ha⁴⁵⁷ tsak az igaz hitűeknek lehet jó tettek, mond Tarimenes, mivel igen sok féle a Vallás, mindenik e szerint vévén a másikat senki se láttatna jónak lenni, mely szerint költsönbe minden jóságos⁴⁵⁸ [249] tselekedet el töröltetne e földről; és az Emberi Nemzet önnön voxa által vetvén magát átok alá, változna Ördög táborrá e Világon; az Istenek pedig magok se tudnák többé hogy vélek mit tsinállyanak. Az ólta veszet el a Vallás, mond Kanposziné, miólta az ilyen Ember szerető Ifiu Urak okoskodnak benne. Hát jobban vólnánk felel amaz Asszonyom, ha Jupiter ditsősségére egymást agyon⁴⁵⁹ verni még sem szünhettünk vólna meg? Mert azon igasságnál fogva, melyet az Asszony ad maga magának, hogy a tévelygőt agyon ütheti, az is fel szabadittya magát az Asszony bűnös életére melyet tévelygőnek hiszen. Tsak azért öldökölyök hát mást, hogy szerentsém legyen az által is öldököltetni?⁴⁶⁰

Ó! nem szükség már ezekről okoskodni, így szól belé Huphupposzi. El multak azok. Már most az ellenkező felek sokkal tul szeretik egymást még az illendőségen is. Barátkoznak, ölekeznek, örvendeznek, ha [250] egymásra tanálnak, tsókolódnak. De valaki az ellenkező Vallásban élő Embert igazán, és szívéből szeretheti; szerentséjét, bóldogulását kíván-

⁴⁵³ tselekedetei <az Istenek előtt> nintsenek ⁴⁵⁴ Asszonyom [TÚ II: nincs új bekezdés]

⁴⁵⁵ é [Beszúrás a szavak közt] ⁴⁵⁶ amaz [Beszúrás a sorok közt] ⁴⁵⁷ Ha [TÚ II: új bekezdés]

⁴⁵⁸ jóságos jóságos [A szó megismétlése a következő lapon] ⁴⁵⁹ agyon <...> verni

⁴⁶⁰ öldököltetni [Javítva ebből: ?öldökölteti?]

hattyu, egy sem igaz többé a maga Vallásához; és csak szájjal mongya; lelkében pedig meg veti. De már most, minden féle Vallásu⁴⁶¹ Ember öleli⁴⁶² egymást.⁴⁶³ Igen is mond Tarimenes, az okossa, böltse, de ez mindég kicsiny számot teszen e Világban. Két különböző Vallással élő Szent,⁴⁶⁴ egymást találván, örvendez – Ó! be régen ohajtom az Urat! mond egyik szájjal; szívében gedig így szól: *Ördög vid el ötet*. Amaz fogadja nagy háladatossággal; elméjében pedig ezt gondolja: *Tökéletlenkedel most... hazutz... azt tudod el hiszem; nem maradok adós... Egyen meg tégedet a temető... Oda kellene jutnunk, ó! Jupiternek Szentje, hogy ne szinből vólna az Emberi szeretet a hitben. Szemedbe meg ölel; de ha lesbe⁴⁶⁵ álhat, ügyedet lövésre várja, és rejtekből ejt⁴⁶⁶ el, mely tselekedetinek⁴⁶⁷ örvend. Az Urmak⁴⁶⁸ talán minden féle Vallás [251] egy? mond Kanposziné. Kevés különbséggel, felel Tarimenes. Mind rakásra hiszem őket; egyiket se kárhoztatván: a rosszát ki hányom, tsudáira⁴⁶⁹ szememet bé hunyom, melynél fogva minden jó⁴⁷⁰ Embernek baráttya vagyok. A jó, mindenüt jó, a gonosz, mindenüt gonosz előttem. Tehát az Ur, minden féle Vallásokban jöhet, mehet ki, és bé? fellyeb, aláb, jobra, balra? Mihent egy Országos, és Nemzeti Vallás szintsen⁴⁷¹ olyan e Világban, melynek belső ágazatai,⁴⁷² tudományai a józan okosságot, Emberi értelmet meg ne haladgyák.⁴⁷³ Mihent okok által való meg győzzetetésen kívül, értelem nélkül, szem bé hunyva kel mindenikben hinni; töb, keveseb vaksággal,⁴⁷⁴ itt, vagy ott lenni, nem nagy különbséget teszen. Már, azt a⁴⁷⁵ mit semmi képpen nem értek oly buzgósággal hinni, hogy miatta,⁴⁷⁶ az Embereket utálljam, gyűlöljem, nem nagy okosság.*

De kérdés, ha kíván é töllünk Jupiter hitet, Vallást az olyan dolgokban, mellyeket emberi értelmünkűl örökre el tiltot? Akarja é, hogy [252]

⁴⁶¹ Vallásu [Az utolsó betű átírással javítva] ⁴⁶² öleli [Beszúrás a sorok közt] ⁴⁶³ egymást <öleli>. ⁴⁶⁴ élő <...> Szent [Javítás a törlés fölött] ⁴⁶⁵ lesbe <ált> álhat ⁴⁶⁶ ejt [Az első betű átírással javítva] ⁴⁶⁷ tselekedetinek <szívű> örvend ⁴⁶⁸ Az Urmak [TÚ II: új bekezdés] ⁴⁶⁹ <a> tsudáira ⁴⁷⁰ jó [Beszúrás a sorok közt] ⁴⁷¹ TÚ II: szintsen ⁴⁷² ágazatai [Bizonytalan ékezés] ⁴⁷³ meg ne <?haladgya?> haladgyák [Javítás a törlés fölött] ⁴⁷⁴ keveseb <eszetlen-séggel> vaksággal [Javítás a törlés fölött] ⁴⁷⁵ a <...> mit ⁴⁷⁶ hogy <érte> miatta [Javítás a törlés fölött]

hidgyük⁴⁷⁷ azt, a mit okoskodásunkban hihetővé nem tett?⁴⁷⁸ Vagy engedje meg, hogy Elmém-mel meg foghassam, vagy különös postája által legyen segedelmemre; különben ha sem egyik sem másik eszközzel nem kíván élni még is büntet,⁴⁷⁹ magával tsinál ellenkezést, mivel tsak ugy esik, mintha ara kényszeritene, hogy mint a sas, szárnyakon kóvályogjak a fellegek között, melyet hogy végbe nem vihetnék (mivel szárnyakat nem adot),⁴⁸⁰ meny kövekkel verne agyon. Ha akarja, hogy természet ellen való igasságokat hidgyek, világossíttson.⁴⁸¹

A természet,⁴⁸² tudom hogy az Istenek munkája, de hogy mind az, valami véle ellenkezik, kié, és kiké, mind addig nem tudhatom, mig magok az Istenek rólla el nem hitetnek. Ha a józan okosságot, és annak bennem élő igasságát, az az,⁴⁸³ a természetet magát,⁴⁸⁴ meg tagadom magamban, hol álljak meg? Mi szüksége van Jupiternek magát természet ellen való dolgokban ismértetni általunk, kik a természet tsudáinak meg értésére [253] és tsudállására sem vagyunk elégségesek?

Meg vannak az irásokban, mongyák, hogy régen mind azokat Isteneink beszéllették.⁴⁸⁵ De mindenik felekezetnek vannak írásaik, melyek Isteneiknek beszédei, és egymással ellenkezők... Hol beszéllették igazán? hol hazuttak helyettek? Érzem azt magamban hogy valamely hit Lelkemben Ember társaim ellen haragot, öldöklést parantsol, hazugság, és nem Jupiternek szava, ki Ember Nemzetünknek közönséges attya. Miért álgya hát teremtéseit Világának minden résziben? Minket maga formált hatalmának tellyességében Emberekké, így, a hogy vagyunk. Meg büntet hát azért hogy⁴⁸⁶ azok nem vagyunk, a mikké nem lehetünk? Olybá venném mint ha Medvéket verne agyon menyköveivel, hogy miért nem áldoznak óltárain. Hidgyem é, hogy Jupiter⁴⁸⁷ Vulkanussal vágotat homlokába, és ugy szülte fejébül e Világnak böltsességét? Nem hihetőb inkább, hogy Lelkemet alkotta józan okossággal, böltsességgel? Ezt [254] érzem magamban; de hogy Vulkanus föbe vágta, nem láttam.

⁴⁷⁷ higyük hidgyük [A szó megisméltése a következő lapon] ⁴⁷⁸ tett [Javitva ebből: ?teszen?] ⁴⁷⁹ élni <?ismértetni?> még is büntet <kárhoztat>, magával ⁴⁸⁰ nem adot [Hiányzik a közbevetés befejezését jelző zárójel] ⁴⁸¹ világossíttson <hitessen>. ⁴⁸² A természet [TÚ II: nincs új bekezdés] ⁴⁸³ az az [Betoldás a margón] ⁴⁸⁴ magát [Beszúrás a sorok közt] ⁴⁸⁵ beszéllették [Tollhiba] ⁴⁸⁶ hogy [Beszúrás a sorok közt] ⁴⁸⁷ Jupiter [Beszúrás a sorok közt]

Ezek hát, fel kiált Kanposziné, azok a Világ híres Fiai! Nem hijába bolondították el az Ifiu Embereket az ilyen beszédekkel! bizony, maga is azt tudná az Ember, hogy mind igazat mond. Így lopják el az igasságnak színét, hamisságot állatván leplei alá! De én, valaki Vallásomon nints, hitetlennek tartom, és⁴⁸⁸ gyűlölöm; miért olyan meg átalkodot, hogy igasságot⁴⁸⁹ nem ismér, és eltökéliséssel veti magát poklokra.

Asszonyom, mond Tariménes, valaki a maga különös Vallását, az azon kívül élő Egész Emberi Nemzetnek gyűlölésével, kárhoztatásával szereti,⁴⁹⁰ arul teszen tsalhatatlan bizonytságot, hogy⁴⁹¹ bolond, és dühödt. Az asszony, Jupiternek természetit, valóságát meg nem foghattya: és tsak azért tanál igaz okot ember társainak gyűlölésére, hogy azt, a miért azokat gyűlöl, nem érti, mely tselekedet, olyanokhoz⁴⁹² jár közzel, kiket okoskodások miat⁴⁹³ lántzra szoktak⁴⁹⁴ tenni.

[255] Né! a mai Uramék! mitsoda kevély bátorsággal beszélnek! A leg nagyobb⁴⁹⁵ dolgokat, mellyeket a régiség tisztelt fel rugják, és még tsak nevetni sem méltóztatnak rajta. De édes mai Uramék, nem tarthatom én az én Vallásommal ellenkező mások Vallását jónak, hogy magamat utasítsam poklokra. Egy az igasság, ha az övék igaz, az enyim hamis, ugy é?

A Jupiter⁴⁹⁶ atta sok jóságos tselekedete, minden féle Ember iránt; nekem nem kel. Ki győzné azt? Ki ürülnének ugy az én terhes ládáim. Nem kerülnek annyiba az apró, kurta imádságok. A ki Vagyonombul kér, szolgálattýára, és⁴⁹⁷ segedelmére hiv, Jupiter gondviselésének ajánlom,⁴⁹⁸ és a helyében a mivel kellet volna néki adakozni apró imádságokat mondok, mert ez, egy pénzembe se kerül, 's tsak oda üt ki.⁴⁹⁹ Ha akaratom ellen valakit meg tsalok; vagy tselédimet hibáson fizetem, sijnjettsséggel elő keresem imádságaimat; nem nyugodván addig mig le nem imátkozom, mely szerint osztán a kezemnél maradt, másé tulajdonommmá lesz; le fizetvén azt, a⁵⁰⁰ szives, és forro buzgósággal. Ha faggyasab

⁴⁸⁸ és [Beszúrás a sorok közt] ⁴⁸⁹ hogy <az> igasságot <meg> nem ⁴⁹⁰ szereti, <tsak> arul ⁴⁹¹ hogy <...> [Beszúrt szó törlése] bolond ⁴⁹² tselekedet, <az> olyanok<é>hoz ⁴⁹³ miat <...> lántzra ⁴⁹⁴ szokták [A törlés következtelensége miatt elkövetett tollhiba. TÚ II: szoktak] ⁴⁹⁵ nagyub [Tollhiba] ⁴⁹⁶ A Jupiter [TÚ II: nincs új bekezdés] ⁴⁹⁷ és [Beszúrás a sorok közt] ⁴⁹⁸ ajánlom [Javitva ebből: ajánlot] ⁴⁹⁹ ki [Beszúrás] ⁵⁰⁰ a [Beszúrás]

[256] bünbe esem, nyomon menek az áldozókhoz, és valamint bűneimnek árát ki teszik, utolsó fillérig meg fizetem; nem kívánván semmit is belőle el huzni, hogy gonosságomnak valamely tsuttsa Lelkemen ne maradjon. Nyakamba vetet imátságotskáimat, szövés, fonásom, varrásom közben is el mondom: egytzer napjában alig eszem... ki böjtölöm; ebben sem esvén semmi kár; mivel több marad a kamarában. Mi irtóztaszon hát engem pokoltúl édes tudós mai Uramék? Lehet é e Világon Vallás⁵⁰¹ mely az Embernek bódogságát bizonyosab, és könnyeb utakon mutathassa meg? A kinek terhes ládái vannak, Vallásomban⁵⁰² ugyan ne félljen a⁵⁰³ pokloktul.

Hát a szegények, kérdi Tariménés, hová lesznek; kiknek nintsen annyi a mennyivel magokat bűneik alól fel válthassák? Ó! édes mai Uram! felel Kanposziné, sugó szóval, ezeknek⁵⁰⁴ ingyen aggyák áldozoink örök meg bódogulásokat. A nagy Emberek a szegényeknek se testekkel se lelkekkel nem⁵⁰⁵ törődnek e Világon. El mennek a szegények a mere utasittyák őket.

Tarimenes látván hogy Mesterének fontos [257] foglalatosságai⁵⁰⁶ vannak, el butsuzik és mongya hogy utánna sijjetne mihent dolgainak sűrű akadályai közzül ki feselhet. A vén Kanposziné Kukumedoniással maradván, egy, más ellen vetések, és hosszas beszélgetések közt minden akadályokat el törölnek mind két részről, mely szerint el végeztetik hogy a tudós ur, egyetlen egy leányának el vételével házának örökösse lész.

De már a kedves jöendő béli Fiával buzgó életének modgyába kívánt botsátkozni. Az öreg asszonyok, minek utánna őket a benne el kórhdott természet, idő, minden Világi hivalkodásoktul meg fosztaná, kinnyokban való gyönyörüségeket buzgóságba, kegyességbe keresik; erül az óldalrul kívánván továbbá ismértetni, és ditsértetni. A tudost maga mellé veszi, és rejtek szobájába viszi, kit ott áhitatosságaira, könyörgéseire magánosságban oktat.

Leg először⁵⁰⁷ is az Istenek színe előtt mulhatatlanul meg kívántató alázatosságnak jeleire tanította. Volt olyan imádsága melyet hason fekve,

⁵⁰¹ Vallás <oly> mely ⁵⁰² <az én> Vallásomban ⁵⁰³ a [Beszúrás] ⁵⁰⁴ sugó szóval, <tsendene,> ezeknek <szegények> ingyen ⁵⁰⁵ nem <sokat> törődnek ⁵⁰⁶ fog foglalatosságai [A teljes szó megisméltése a következő lapon] ⁵⁰⁷ Leg először [TÚ II: nincs új bekezdés]

orrát földnek szegezve kelletet el mondani. Térdepelve, öszve kuszorodva, porban ülve 's a t esedezet Isteneinek.

Mester Uram, látván a kegyességnek gyakorlásait, [258] meg kordul magában, és igyekezik mind ezeket más utra téríteni. Nagyon szükségtelen dolog, mond, az Istenek előtt testben való kuntsolgásokkal, görbendezésekkel, mászással, 's a t alázatosságot mutatni. Senkiben sints ő előttök kevélység. Az Emberek csak egymásra nézve büszkék, de mi-hent Istenével áll szembe akármelyik halandó, lehetetlen azonnal a maga semmiségét nem érezni, és amannak örök valóságát nem tsudálni. Jól tuggy Jupiter, hogy nem teremtet Emberkép alat oly nevettségés, és vad bolondot, ki árnyék⁵⁰⁸ életével örök mindenhatósága előtt merne kevélységet mutatni. Állyon, járjon, akár négy kéz láb másszon az Ember, az Istenek előtt mindenkor egy forma meg aláztatásban van.

De ha⁵⁰⁹ tsak ugyan már egész meg aláztatásrul van a szó, ez így egy sem elégséges. Leg job lenne az Embernek imátkozása közbe üres verembe botsátkozni alá, és annak száját bé fedetni, hogy Jupiter, alázatosságának mélységében haja szálát se láthatná. Akkor hinné el minden kétség nélkül, hogy iránta az ily kegyes Ember, szemtül szembe [259] való fel fuvalkodást mutatni nem bátorodik. De már⁵¹⁰ ezen nem kételkedhetne, mond Kanposziné, világosan láthatná Jupiter maga az alázatosságot. Mert ha nem láttya az⁵¹¹ Embernek tselekedetit, ő sem tudhattya úgy é, a szívében mi lakik? De meg kívánnýák az Istenek hogy térdepelve, négy kéz láb álva mutassuk⁵¹² előttök alázatosságunkat. Tehát Fiam Uram, üres veremben fog ahitatoskodni? helyes! helyben hagyom; én pedig tsak a föld színén mászkálok. Már próbára imátkozzunk!

Mondani kel utánnam, Ó! Nagy⁵¹³ Jupiter, kinek hatalmad mindenre ki terjed! ki az igaz isméretedben, áldozataidban élöket szereted, a tévelygöket, hamis hitben élöket utállod, gyűlöllöd, bünteted, kárhoztatod; agy nekem bort, buzát, kenyeret, pénzt; bőv aratásokat, kaszállásokat! Ó! tseleked, hogy egy marhámat se öllye meg a tájog! hogy a tsirkéim se dögöl-

⁵⁰⁸ árnyék [Az első betű átírással javítva] ⁵⁰⁹ De ha [TÚ II: nincs új bekezdés] ⁵¹⁰ De már [TÚ II: új bekezdés] ⁵¹¹ az [A szó előtt és után tintafolt vagy törlés] ⁵¹² mutassuk [Az utolsó betűn tintafolt] ⁵¹³ Ó! Nagy [TÚ II: új bekezdés]

hessenek meg; és az ölyű egy tyukom se vihesse el. Fordítsad haragodat inkább⁵¹⁴ a nevedet gyalázó, igaz isméreteden kívül élő ellenségeidre. Pusztítsd el [260] őket. Vesd poklokra Lelkeket; ne halgasd meg esedezéseket; áldozattyokat is fordítsad kárhozatra ellenek. Tegyed bünné imádságokat, hogy ha kérnek, 's akarnád is, soha nékik meg ne kegyelmezess. Hogy holtok után temetőbe ne juthassanak; sasoknak, és ragadozó farkasoknak szolgálván eledelül testekkel! De minket, ó! álgly meg minket, kik tégedet híven, igazán tisztelünk, kik különös, kedves fiaid, leányid, tulajdonid vagyunk. Vesd hatalmunk alá hát nékünk amazokat, és ad kezünkbe mindeneket, mert imé látván látod, hogy csak mi vagyunk a tiéd!

Mester Kukumedonias szemét, száját meresztve, ki tátva fel ugrik – Ah! ah! mond lélektelen, csak nem poklokra ragattatom e buzgóságban. Ugy é, mond Kanposziné, hogy ájulásba hozza Lelkét? Az igaz buzgóság nem olyan ám mint egyéb dolog! De, hát már asszonyom, mond a Mester, csak annyiban vegyük az Isteneket igaz Isteneknek, a mennyiben⁵¹⁵ tsirkéinket meg őrzik [261] az ölyűt tyúkunkrúl el kergetik, és végre a többi világot agyon verik? Illyen kevés Emberrel maradna osztán Jupiter?

Midőn ezen vetélkednének együtt, jelentik hogy tisztartó Horpaszi el érkezett, egy távoly lévő jószágából, és Kanposziné Tekintetességével, igen szorgosztató dolga volna. Kanposziné fel ugrik – szalad, előre, hátra is; jobbra, balra – Mi? kitsoda? mitsoda? hogy? hol van? jöjjön? talán! talán! No, no, Édes Horpaszi Uram! Kár van? kár van, ugy é? Tisztartó Horpaszi keserűséggel piszegő alázatosságában két rét görbedve 's mégis előre nyulva fuldokló köhögései közben jelenti, hogy Kanposz Ö Tekintetességének Tsürit, a tüzes menykő meg ütvén, minden buzájával egyetemben hamvába eset.

Ő Kanposzsága ezt halván nagyot szökik, fel dül, 's el ájul. Borsot törnek ora alá. Füleit, orát⁵¹⁶ rángatták, hátát döngetik, mely orvoslásban Mester Uram is segedelműl szolgált. Végre el tévedett életét, érzéseit öszve szedvén magába, hosszan hergő lélekzetekkel jelenti,⁵¹⁷ hogy [262] elevenségére⁵¹⁸

⁵¹⁴ inkább <...> a nevedet ⁵¹⁵ a mennyiben <?a mi?> tsirkéinket ⁵¹⁶ orát [Nehezen olvasható írás a lap legszélén] ⁵¹⁷ lélekzetekkel <kezd> jelent<eni>i [Javítás törléssel és átírással] ⁵¹⁸ ele elevenségére [A teljes szó megismétlése a következő lapon]

kezd vissza térni. Sokszor tele szivta magát párával: fel mereszketet, mely-
lyet ismét ki fujt, 's magára roskadt. Erölködései közt utóljára meg szállal:
Ó! hát, én rajtam ejtettek volna é az Istenek illy Égre kiáltó suskust? Én raj-
tam! ki öket minden hiba, és tévelygés nélkül való igassággal tisztelem? ki
magamat földig és⁵¹⁹ annak poráig alázom meg előtök? Ah ah! ha igaz⁵²⁰
mondhatom, kegyetlenség. Tisztartó Horpaszi,⁵²¹ előtte félig meg hajolva,
öszve tett kezei ujjaikat tsmóra kaptolva, tekintetét fél vállára vetve, a
szobának ablaka felé néz, és siró⁵²² képén meg savanyodot keservével
mond: Oh! asszonyom! de még, még! még több van annál, mert két ellenkező
feleknek rakot Tsürök állanak szomszédságunkban, és e hamis hitben
előknek – ó! fájdalom! semmi károk, semmi károk!... Azt lehet mondani,
hogy Jupiter, ellenségeit óltalmazza, álgya inkább, mint önnön hiveit, és
gyermekait. Kanposzné, rekedező fohászkodásai által torkában meg fulva;
kinnyaitul szívében halálra öldököltetve, magát [263] fel találni, se eszével,
sem vallásával nem tudta. Haldokló szíven minden forró buzgósága jég
tsapokká fagyot; Vallásában pedig a fogát magára tsikorgató kétségnél, és
szomorú kietlenségnél egyebet nem látot, sem⁵²³ érzet.

Mester Kukumedóniás gyönyörűséggel nézte egy oly bolondnak aka-
dállyát, ki Isteneitül eszetlen mormolásiért⁵²⁴ meg⁵²⁵ kívánta, hogy javai
körüli kerülök, és Tsöszök legyenek. Asszonyom, mond néki,⁵²⁶ az Is-
teneknek és természetnek örökös meg határozások alól nehéz egy bogár-
nak ki repülni. Jupiter tsak azt tselekette, hogy essök essenek és meny-
kövek hullanak alá közöttök; de hogy melyik kö szikla homlokára
üssön, vagy kinek orára méltóztasson le szállani az éltető allatoknak
tolongásoktól, és a szeleknek kavargásoktól fűg, mellyek emberi szózat-
ra nem figyelmeznek.⁵²⁷

⁵¹⁹ és [Beszúrás a margón] ⁵²⁰ ha igaz [Az írás tintafoltos] ⁵²¹ Tisztartó Horpaszi [TÜ II: új bekezdés] ⁵²² és <?piszergő?> siró [Javítás a törlés fölött] ⁵²³ <nem> sem [Javítás a tör-
lés fölött] ⁵²⁴ mormolási<...>ért ⁵²⁵ <azt> meg [Javítás a törlés fölött] ⁵²⁶ néki [Beszúrás]
⁵²⁷ figyelmeznek [Az első betű átírással javítva]

Azomban Mester Uram, a Kanposziságtul annyira meg irtódzot, hogy kénytelen let szívében Leánya, és vagyona által való bődogságáru le mondani. El butsuzik, hamar vissza jöveteléig és szállására vontatva dűnnyögés közt neveti, hogy uj tudománya mely módoson⁵²⁸ [264] veszet rajta.

Vége a 4^{dik} szakasznak.

⁵²⁸ mely módoson <rajta veszet> veszet rajta.

Tarimenes egyetlen egy tárgyát, Artenisnek maga közbe vetésével meg nyeri. Meg határozza magában hogy hazájába vissza tér. Kirotosznak gyönyörűségeihez szokván, el távozásának óráját előre rettegte. Tutta, hogy az életnek vigságait a magánosság magánál számkivetésben tartya: hogy az Ember ha idő töltését, elméjét nagy társaságra nem teritheti ki unalmátul nem menekedhetik. A tanult férfi az okos Embereknek el vesztet társaságát soha feleséggel helyre nem hozhattya. Ez, így gyönyörködtet az ugy. Ebben, van únalom, bádgyadás, amabban soha sints, mivel ez éltetve emészto tűz; mely éled is alszik is; ama pedig tsendes, és mértékletes gyönyörűség.

Tomiris¹ meg nyérésével szive, örömének tengerében lábbogot; Kirotosznak ragyogó társaságaitul pedig meg válni keserves esetnek tanálta. Ó Istenek, így foháskodik, kezeit öszve téve, tsak nem engettek hát a halandóknak keserűség nélkül való édességet! Ha kívánságainkal tárgyainkhoz nem ragadunk; ha fel [266] nem keressük azokat, édes érzések nélkül minek vontzollyuk az életnek terhét, mely senkirül soha haláláig le nem szakad, ha nem kíván is kedvével élni: ha gyönyörűségeinknek tárgyaihoz ragadunk, azoknak el vesztések, unalmak, kívánságainknak általok lévő meg telések életünket tsömörre vetik, melybül fájdalom százmazik. Nem mér az élet gyönyörködni, hogy kettős keserve utól ne érje, mely minden bé töltöt vágyódást ugy követ, mint árnyéka a testet.

Mester Kukumedonias hányattatásait látván vigasztallya. Avagy kesereghez é, mond néki, minek utánna meg házasodtál, Kirotosz ragyogva ögyvelgő társaságának csoportos sokaságát el hagyni? Melyik Asszonynak, házas Embernek nints reá szüksége, hogy társához való hivségeinek, az alkalmatosság segedelmére ne legyen? Itt, ész eszet, szépség szépséget, kellemetesség kellemetességet, fény fényt, gyönyörűség gyönyörűséget, kints kintset truttzolnak szüntelen. Gondolod é, hogy valamely asszony [267] férjéhez haláláig tiszta hivséggel² viseltetik, ha minden kedvére eset módon, alkalmatosságon keresztül kosul forog vala is életében, iránta oly

¹ Tomiris<nek> meg nyérésével ² hivséggel [Az utolsó bető átírással javítva]

tiszta szeretettel maradt volna? Ki ismerje magát ha erejét, érdemét nem fontolhatta, ki fontollya, ha viszontagságok nem járulnak életéhez? Mi az erköltsnek mérő serpenyője? A veszélyes idő, a mód, alkalmatosság, és környül állás! Kit hirelnék vitéznek, ki hartzban soha sem forgot? Azomban, ki legyen sebhettlen ha hartzol? A szerelemnek³ édességeivel szinte úgy van a szívnek jól lakása, mint gyomornak az edellel, melytől gyakorta el fordul. Hiszed, hogy Tomirist, esztendőknék el folyása után is úgy fogod házasságodban érezni, mint most; 's ő is téged? Higy nékem inkább, és ragad ki életét e ragyogo társaságnak zajos tengerébül, hol véled bé telve hivségét, kívánsága frís tárgyak közt ne vigye hajó törésre. Minden⁴ ugyan azon dologgal való hosszas élés unalmat vontzol maga után; ha ekkor idővel, alkalmatossággal új mosolygó gyönyörűség jelenti magát, a természet írot igasságairul [268] meg felejtkezve, érzéséhez ragaszkodik. Minden törvény gyengén áll, mellyet az Ember ösztönei ellen szerez, és alkot. Tsak ditsekszünk véle, és mellette papolván szájjal, szívvvel a természet köteleiben vagyunk. Az ember, tsak ott valami erköltseivel hol a természet, és annak⁵ ösztöne is segít rajta; de mihent ezekkel kel néki szembe fordulni fejét le sítve, földre néz. Jaj a szüzességnek Venus karjai közöt; e Világ szeme elől aranyos fellegei által bé fedeztetve! – De soha sem is hiszem hogy két, magát örökös asszony nélkül valóságra szent szín alatt fel áldozot Fakir, el pirulás nélkül egymás szemébe tekinthessen, jól tudván mindenik, hogy szüntelen azért fohászkodik szívében, a mit szájjal meg vetet; melyre nézve ha rejtegben kaphattya, véle nyár levél módgyára reszkető vágyódással él; Isteneit is el felejtve.

Tomirisnek gyönyörűsége édes Atyád házánál tselédid közt személlyeden kívül más tárgyat tanálni nem fog.⁶ Kisértet nélkül⁷ [269] a bátorság, tudod nem hibáz. A népes Város, a házassági hivségnek kö szálakkal meg rakot Tengere, és ordító zivatara, melynek agyarkodó habjai közt hajó törésit szokta⁸ szenyvedni.⁹

³ A szerelemnek [TÚ II: új bekezdés] ⁴ Minden [TÚ II: új bekezdés] ⁵ annak <érezése,> ösztöne ⁶ fog<nak> ⁷ nélkül nélkül [A szó megisméltése a következő lapon] ⁸ szokta [Beszúrás] ⁹ szenyvedi [A beszúrás követően a szerző elmulasztotta az ige főnévi igenévvé alakítását; TÚ II: szenyvedni] <mélységre temetkezvén alá>

Tarimenes, Mesterének okait fontolván szívében, érdemeiről meg győztetik. Kirotosznak el hagyásán but továbbá nem érez; egyedül azt sajnálotta, hogy Artenisnek ditsőségét nem szemlélheti. Dolgát sijjet-tetve, mindent végre hajt. A királynétul nagy kintsel ajándékoztatik.¹⁰ Utólyára fordul meg elméjében, hogy Trézenitül butszuzni kel. Tudósittya egy kis levél által,¹¹ hogy hozzá¹² menne oktatásainak meg hálálására, melyeket halgtatván mélyen nyomot szívére, ha a tőlle való meg válásra, e keserves gyönyörűségre, néki időt engedne. Igen is! felel a bölts ily rövid válasszal egy parányi papiroson.

Tariménes bé lép, le ül, halgat; keszkenőjével ortzáját törli; azon közben fohászkodva. Ez az a néma ékesen szóllás; mely minden szót, beszédet felül halad, [270] hol az érzés többet mond nézéssel, mint a nyelv minden erejével.¹³ Miért jöttél? mond néki a bölts, szóly? Az érzésnek bennem meg áradt tengere nyelvemre nem fér, és sokasága alyakim közt meg szorulva, ki nem omolhat, feleli az Ifiu. Usz, feregy, mond rá a bölts, vóltodnak sokaságában: El hiszem, hogy szived ki áradot, és egész világ vagy magadnak. El mégy ó bóldog Ifiu! és élni mégy! Születésednek kedves Egeitül vonatattol, hol a Nap fényeseb mint itt, és világa mosolygób. Édes meg elégedésemre szolgált ifiuságotat oktatni, ha Elmémet el fogadhatod, hogy általa életednek javait elő mozdithassad. Én tsak¹⁴ azokat beszéllettem előtted melyekre szivedet a természet önnön maga is oktattya; ara kívánván tégedet emlékeztetni a mit magadban érzesz, és értelmednek világában látz. Az oly tudomány, melynek igasságát magadban nem érezheted, részedre oktatásul nem szolgál. Valamikor az Embereket taníttjuk, tsak azokra emlékeztettyük őket, melyeket a természet már előre Lelkeknek meg sugdosot; tsak hogy még azokat ott, külömböztetni, [271] és rendbe venni nem tutták. Az Ember e Világnak, magának eredetire nézve igen kitsinyt tud. Érzed¹⁵ ugy é hogy vagy? Látod a Világot is hogy vélled együt van; tudod hogy böltsesség lakozik benned mely életedet vezérli, kel hát kut fejének lenni,

¹⁰ ajándékoztatik <meg> ¹¹ által [Az első betűn tintafolt] ¹² hozzá <...> menne ¹³ erejével [Valószínűleg tollhiba; TÚ II: erejével] ¹⁴ Én tsak [TÚ II: új bekezdés] ¹⁵ Érzed [A második betű átírással javítva]

mely e Világnak rendbe vevő, 's vezérlő örök böltsessége. Eddig¹⁶ mehet a tsupa Emberi értelem, szerető fiam! ezen tul egyet sem léphetz ha tsak mennyei sugarlás által nem oktattatol. A többi dolgok mind ellenvetések, kérdések alá vannak vétetve. Valamely igassághoz vetélkedés, kételkedés férhet; egyik Emberben így, másban másképpen lehet, meg nem határozathatik különben hanem ha benne nevedel, és böltsödtül fogva örökitvén magadban velle, Lelked össze forr.

Jupiternek természetirül mentül kevesebbet elmélkedel, annál job. Tsak ennek meg határozására igyekez, hogy ő jó, igaz: hogy a jót jutalmazza, a gonoszt bünteti. Ha ebben e Világon szerentsés gonoszokat látván ellenkező példát tapasztalsz, hunyd bé szemeidet. Hid el [272] hogy tsak láttzik szerentsésnek, de Lelki ismételnek mardosása, házának el rejtet¹⁷ titkos keservei eléggé fogják büntetni. Tsinály továbbá Jupiter igasságából, és a gonoszoknak Világi szerentséjébül következőt, ha reá mehetz hogy az Istenek más életben büntetnek, és jutalmaznak tökéletesen.

Ó! Szerető Apám, mond az Ifju. Lehet é az Istenek büntető igasságának annyira ki terjedni hogy Emberi erőtelenségek közt meg eset, szempillantás ideig tartó vetkekért véghetetlen, és örökké való¹⁸ kinokkal, emésztő tüzzel büntessenek? A bün, és büntetés közt nagyob a messziség, mint a teremtésnek egyik szélétül¹⁹ másikáig²⁰ lehet!²¹ Alkudgy magaddal fiam! felel a bölts, a hogy lehet. Tegyed alyakidra ujjaidat; halgas. Ne ellenkez az olyan dolognak hitelével, mely világi életünknek, és az Emberi társaságnak boldogságára van. Ó boldog vakság! te hozzád ragaszkodom ott, hol a szomorú igasságnak isméreti szivemnek keservét okozza, és²² vigasztalásomtul meg foszt!

[273] De mivel kényszerittsem Lelkemet, ha hinni nem akar, felel az Ifiu. Ez engesztelhetetlen, meg hajthatatlan bírót; ki, ha a dolgot igasságnak nem ismérheti, soha, sem hasznánál, sem káránál fogva el nem fogadgya: ki, az általa meg ismért igasságon tul semmivel se gondol: ki ha nem hiheti hogy testi halála után ellyen, abbul vet keservét te-

¹⁶ Eddig [TÚ II: új bekezdés] ¹⁷ rejtet [Az ötödik betű átírással javítva] ¹⁸ örökké <tartó> való [Javítás a törlés fölött] ¹⁹ szélétül [Betoldással javítva ebből: széle] ²⁰ másiká<hoz>ig [Javítás a törlés fölött] ²¹ lehet [Beszúrás] ²² és <öt> vigasztalásomtul

kintetbe nem veszi, és előre már,²³ örökös el mulásának fájdalmával szomorít. O, mitsoda Mennyei Élet volna e földön ha Lelkünknek hitit ugy parantsolhatnánk mint örömünk kívánnya! Parantsollya a nevelés. Igen! mig az értelem meg nem örökődik, és okait meg nem láttya. Ó boldog együgyűség! ki soha magadat magadtul nem kérdezvén, reá gondolás nélkül szállasz le tsendesen halálodba!

Szüny meg fiam, mond a bölt. Vannak a tudománynak is fájdalmai. És minden böltesség fohászkodik titkon. A tudomány tsak ara²⁴ szolgál bizonyosságul, hogy az Ember semmit sem tud; a böltesség pedig azt mutattya, hogy az élet semmiség. El felejthetetlenül²⁵ jedzem fel, mond az ifju, okaidat magamban... tsak a²⁶ [274] halál töröllye el azokat szivemről. O! vajha minden szavaidra meg emlékezhethém halálomig, hogy soha Lelkemből egy is azok közül ki ne tűnne! O! bóldog²⁷ Ifiu, mond Trézeni fohászkodással. Én tsak értelmemet fedeztem fel előtted minden hitetés, tettetés nélkül, egész bátorsággal. Nem kényszeritelek annak el fogadására: itéld, fontold... Valami belölle Lelkedbe bé nyomtatatik a természet által annak el fogadása nállad önként való lesz, és ugyan azért vélled halálodig meg is marad.

Valaki²⁸ halandó társainak azért beszél hogy azokat okainak el fogadására kényszerítte,²⁹ és ha el nem fogadhattyák kárhoztattya, gunyollya a természetnek szabadságát, és tsufssággal illeti annak halhatatlan Isteneit, kiknek hatalmok, és tettések felet kíván magának eleget tenni.

Avagy Jupiter mindenhatóságának ki terjedésében nem tanáltathatna é erő reá, hogy Emberi Nemzetünknek egy értelmet adgyon? ha akarja teheti; nem teszi, tehát nem akarja. O! te féreg, valaki! feliekbe³⁰ emelheted é magadat igasságaiddal az Egeknek? [275] Kényszerithetnél é másokat jó lélekkel okaidnak el fogadására, mikor magad se tudod a magadéival hogy vagy? Minden gondolattal kétség támad... Minnyájan setétben tapogatunk. Által láthatod é a teremtésnek ki terjedését, mélységét,

²³ már [Beszúrás] ²⁴ tsak <annak> ara [Javítás a törlés fölött] ²⁵ El felejthetetlenül [TÚ II: új bekezdés] ²⁶ a a [A névelő megismétlése a következő lapon] ²⁷ O! bóldog [TÚ II: új bekezdés] ²⁸ Valaki [TÚ II: nincs új bekezdés] ²⁹ kényszerítte [Javítva ebből: kényszerítse] ³⁰ feliekbe [Betoldással javítva ebből: felibe]

fel emelkedését? te, ki az örök Mindenben csak úgy lebegsz, uszol, mint egy gyenge madárfinak tollai közül ki repítettet pelyhe e Világ viz halmokkal hánykodó Tengereinek színén.

Ki tudgya? Szerető fiam, mond Trézeni továbbá, hát ha minnyájan tévelygünk mind azokban, valamelyeket bennünk a természet nem érezhet; tapasztalással Elménk meg nem foghat; és testi valóságunknak határán kívül, tsupa elmélkedésekre, száraz okoskodásokra marad?³¹ Valyon akarták é az Istenek, hogy azon dolgoknak értelmében Elménket meg határozzuk, melyeket köztünk örökös kétség, és vetélkedés alá vetettek?

Látod,³² mint huzza vonnya minden Ember szomszédgyának értelmeit a maga esze felé,³³ [276] csak azért mivel ő úgy lát, úgy tud, úgy gondol. Ez az az ész Tenger melynek habjain hanyattatni soha az Emberi Nemzet meg nem szünhetik. Ha minnyájan mind egy értelemben jönnénk, e Világnak elméje meg állana, és magában talán meg keseredne, mint az álló víz melynek sem habja sem folyása nintsen soha. Hogy tehát³⁴ az Emberi értelem, ezen *Ok-tenger*, hánykodásaitul meg ne szünhessen, Isteneink azt tselekedték, hogy e Világot meg mutatván néki, tölle Létének, és mi-veinek okait, más oldalon örökre el rejtették. Mit tsinálnánk ha nem vetélkedhetnénk? ha valamikor valaki egyet szól, abban a többi mind annyiszor örökké meg nyugodna? Mi lenne a Levegő Egekből, vizekből, ha egytzerre meg állanának? ha sem sebes folyás, sem hab, sem szél, sem lengedezés soha a természetben nem lenne? Hát az Elme mi? mitsoda tisztulást kíván? Tudod azt, hogy ő benne a vér, a vérben ő mind ketten meg romolhatnak, meg is frissülhetnek; nem szükség é³⁵ hát Lelkednek a habzás által való tisztulás, ha romlásáig van véredhez³⁶ köttetve, mely ha mozgással nem frissül testedben meg vész.

[277] Had a Világot vetélkedni Szerető Fiam, mivel ez, az Örök Rendre³⁷ tartozik, és meg szünhetetlen mozgásba helyeztetet. Ha az Ember mindennek okát meg láthatná, semmit kérdésbe többé nem venne; ha nem

³¹ marad<nak>? ³² Látod [TÚ II: nincs új bekezdés] ³³ felé, <kinek ... és ?mennyi gondolatra van tehetsége?> csak ³⁴ Hogy tehát [TÚ II: új bekezdés] ³⁵ é [Beszúrás] ³⁶ véredhez <ra> köttetve [Szókezdemény törlése] ³⁷ Rendre [Javitva ebből: rendre]

kérdhetne, nem is vetélkedhetne; ha nem vetélkedne, nem okoskodna; és így, vagy Istenné, vagy oktan állatokká kellene változnunk.

Az Örök *Mindennek* természetire tartozot hogy benne fél Istenek, fél állatok is legyenek kötésnek, lántz szemnek az Istenek és oktan dolgok között. Így kellett hát lennünk a hogy vagyunk, az az, félig böltsen, félig oktanul: egyik szemünkkel látva, a másikkal vakoskodva; erőben erőtelenedve; méltóságban alacsonykodva. Végre, élvén meg halva. Ez hát az Ember, Szerető Fiam, melyet el válásomkor fedezek fel te néked. Szivedre, Lelkedre támasztom okaimat, azokat híván bizonyságul szavam igazságának meg állítására.

De már vélled való beszédemnek, letelemnek ideje el tölt... tovább nem megyek – eleget halgattad Elmélkedésimet... el válásunknak szem pillantásai hozzánk bé léptek... Menny! – [278] Ó, boldog lesz Trézéni te benned, ha olyan dolgokra oktathatod, melyek életed szerentségének elérésére segedelmedre lehetnek! O! Emberi szeretet! Menyből alá szállot Istenség! minden jóságos tselekedetnek te vagy itt³⁸ kut feje! te jó tetemény! Egekben bujálkodó gyönyörűsége az Igaz, és Nemes Lelkeknek, ki érezhette valaha magában Isteneit, és az Emberségnek méltóságát, ha életében tégedet nem ismért? Közzelits Szerető Fiam! had öleljenek meg reszkető kezeim, mert igaz erköltseid vannak! Ezen³⁹ szavaira Tárimeses zokogo keservétül elragattatván elibe rohan, 's derekát által kapva lábaihoz omlik le. Trézéni reá borulva tsak tsendes zokogással magyarázta azt, mit már szive nem mondhatot. Érzéseknek nagysága mind ketőjüknek szivét annyira el fogta, hogy nyelvekkel szóhoz nyulni lehetetlen volt. Utólyára a Bölts, szivében el fáradván, Tárimesesnek kezei közzül magát ki tépi, és odal szobájába zárkozik. Ez, öldöklő keservével marad egyedül...⁴⁰ – kezeit öszve tsapkodva kiáltya: [279] Trézéni! Trézéni! hová lettél! Trézéni tehát az a nevezet, mely egy szóval minden Emberi érdemet⁴¹ ki mond! Ó! jer, had lássalak még! had nyomjam elmémbe ditső tekintetedet? hogy soha árnyékod előllem el ne távozzon! hogy szüntelen lássalak Lelkemben, és szolgálý nékem

³⁸ itt <a> kut feje ³⁹ Ezen [TÚ II: új bekezdés] ⁴⁰ marad<ván> egyedül ⁴¹ érdemet <, méltóságot> ki mond

védelve Angyalul erőtelenségeimben. Valyon lehet é annak bűnbe esni, ki reád nézhet? Még egytzer! utóllára! tölled örökre el válva! Nints Trézeni már. Nem akarván fájdmát kettőztetni, magát el zárta, és halgatásban maradt.

Tarimenes sijnésséggel jut Tárgyához.⁴² El veti magát mellette egy székre. Ablakba könyököl fél hanyat ülve, és⁴³ fekve; lábait el nyujtva,⁴⁴ fejét kezére hajtva, hol foházkodik és fuj magában. Tomirist e változás rettenetbe hozta, melyet az Ifiu látván, Ó ditső Tárgy! mond néki, lehet é nyelv mely a szívnek érzésit ki mondhasa mikor benne keserve gyönyörűségével öszve keveredik! Trézénitül butszutam. Ó! ő tölle már meg fosztatva te légy egyetlen egy vigasztalásom!

[280] Artenis e két idegennek Kírotoszbul való el távozásokat⁴⁵ sajnálotta. Mester Kukumedoniást – Izafadu alat el vesztet fél füléért annyi ezerrel ajándékozta, mely által szerentséje örökre meg határozatot. Ezt látván, mitsoda a Embernek sorsa, mond magában: hogy esdeklik romlására, melyet nap világnál szemlélve vakon, szerentséjének ismér. Azomban a körülötte lappangó el rejtet gondviselés javát más helyre teszi, mely reménységei közt sem fordulhat meg. Mi haszna okoskodunk az örök végezések ellen eseteinkel előre? Jelen való tárgyainkat láttyuk, még is lehetetlen minden bizonynyal tudni, hogy abban következő eseteinkre nézve jó, vagy rosz van é el rejtve.

Mere tévelyget nékem is Elmém életem módjának meg szerzésében? Hitte volna é valaki véllem együt (bár ha valamely Istenség által tétetik vala is jövendölésbe), hogy hóltig való kenyeremet a fél filem fogja meg adni: az is ugy, ha onnan le vágattatik? Ki hinné Ember korának eseteit [281] ha életének gyermeki ifiuságában jövendölnék meg néki? A mit a környül állás ma lehetetlennek mutat, egy kis idő fordulással hónap magába meg esik. Az idő huzza magára eseteinket, és nem mi az időt eseteinkre. Ma, a filem meg van, minden szerentse nélkül; hólnap el veszttem; és annyi adományt nyerek általa, melyet egész életemnek el folyt verejtékével sem remélhettem magamnak? De még is,⁴⁶ hany féle

⁴² Targyához [Tollhiba] ⁴³ és [Beszúrás] ⁴⁴ el nyujtva, <és> fejét kezére ⁴⁵ el távozásokat [A törlés fölötti betoldással javítva ebből: el távozását] ⁴⁶ De még is [TÚ II: új bekezdés]

dolognak kellett rakásra gyűlni, egybe ütközni, hogy ez⁴⁷ az Emberi viszontagságoknak zürzavar sokaságából magát fel adhassa? Tariménes, Arténis, Buzorkám. Hat száz esztendővel ez előtt let születése egy Király leányának; annak férjhez menetele Izafaduba, melybe a háborúnak indító oka gyökerezet. Ki hitte volna, ha gyermekségemben atyámnak házánál jövendőlte volna róllam valaki, hogy ezen gyermeket valamely Jajgádia nevű Országban ez előtt hat száz esztendővel el temettetet királynénak hamvai fogják meg [282] gazdagítani? Könnyen lehetet volna ezen esetenek jövendőlőjét⁴⁸ ér vágásra ítélni. Azomban, eseteimre gondolva, e rémitő tsudát,⁴⁹ nézd! az⁵⁰ idő, mely lehetővé,⁵¹ és természet szerint valóvá teszi!

Végre Tarimenes Mesterével, Tomirissel,⁵² vagyonaival szekerekre⁵³ rakodik, és utazását bánatos örömmel tévén meg, hazájába el⁵⁴ érkezik, hol édes szüléit egészségben találja.

Vége az V^{dik} és utolsó Könyvnek.

⁴⁷ ez <meg eshessen?> az Emberi ⁴⁸ jövendőlőjét [A szó eleje elmosódott] ⁴⁹ tsudát [Az első betű átírással javítva] ⁵⁰ az [Elmosódott írás] ⁵¹ lehetővé <tes>, és [Szókezdemény törlése] ⁵² Tomirissel [Elmosódott írás] ⁵³ szekerekre <rakodván> rakodik ⁵⁴ hazájába <meg> el [Javitás a törlés fölött]

JEGYZETSZÓTÁR

(Megjegyzés: A szójegyzék összeállításakor a regény kéziratainak helyesírását követtük. Mivel az egyes, alapszöveggént kiválasztott kéziratok ortográfiája eltér egymástól, a főszövegben ugyanazon szó többféle alakban is szerepelhet. Ezért azt a megoldást választottuk, hogy ha az adott szó Bessenyei autográf szövegében szerepel, illetve ha itt is előfordul, a szót jegyzékünkben ennek megfelelően tüntetjük fel. Ha az adott szó valamelyik másolatban található, e másolat helyesírását követjük, ha többször is felbukkan az egyes másolatokban, akkor az első előfordulási hely volt az irányadó számunkra. Amennyiben az író többféle jelentésben is használja ugyanazt a szót, az értelmezés során erre is tekintettel voltunk, s megadtuk az egyes szövegbeli jelentéseket, egyébként az alapjelentésre, illetve a szövegbeli értelemre szorítkoztuk. Ha a szóhasználat egyéni jellegű, e tényt is jeleztük. A mitológiai nevek magyarázatánál alkalmazkodtunk a szerzőhöz, aki többnyire a nevek latinos vagy ahhoz közel álló alakját használja.)

ablak karika – nem négyszögű, hanem többszögű vagy karikaformájú

ablakfiókok, ablakrészek, ablaküvegek

agya kotrott – kopott kerékagyú

agyarkodik – acsarkodik, vadkan módjára dühöng, fenekedik, háborog

ágyas ház – hálószoba, hálóterem

Ajász – Aiasz: Telamón fia, görög hős a trójai háborúban

akár csára, akár hajsza – akár jobbra, akár balra, akár így, akár úgy

Akteon – Aktaión: Kadmosz unokája, mítikus vadász, aki egy alkalommal meglátta a meztelenül fürdő Artemiszt, ezért a haragvó istennő szarvassá változtatta, majd saját kutyái tépték szét

állong – folyvást egy helyen tétlenül, vesztegelve áll; álldogál

Anecládes – Bessenyeinél mitológiai óriás, lehet, hogy Enkeladossal v. Enceladussal, a lázadó gigászok egyikével azonos, akire Athéné büntetésül rádobta Szicília szigetét, más változat szerint Zeusz az Aetna alá sújtotta

Antarticus csillag – délsarki csillag

apolgat – csókolgat

Ariadné – Minosz krétai király és Pasziphaé leánya, aki segített Thé-szeusznek a Minótauroszt megölésében, a hős a leánytól kapott fonal segítségével tudott kijönni a Labürinthoszból (Ariadné fonala: átvitt értelemben: vezérfonal)

Articus csillag – északsarki csillag

Atlás – Atlasz: Iapetosz és Klümené fia, Prométheusz testvére, ő vezette a titánok lázadását, ezért Zeus azt a büntetést szabta ki rá, hogy vállával kell tartania az égboltot

ármáda – fegyverben álló, háborúra fölszerelt vagy harcoló hadsereg

áros – drága

bakatella – semmiség, apróság

Bakkhus – Bacchus, Juppiter és Semele fia, a bor és a mámor istene, a görög Bakkhosz

Báron Svitten – Gerard van Swieten (1700–1772), Mária Terézia kezelő-
orvosa, 1758-ban bárói rangot kapott, mert megmentette a királynő életét

Bellerophon – Bellerophón: Glaukosz, korinthoszi király fia, megszerezte a Pégaszoszt, a szárnyas paripát, amelynek hátán elbizakodottságában az Olümposz felé vette útját, ám a ló levetette, és ő esztét veszítette

bikanyál – ökörnyal

bimbolyog – billeg, imbolyog

bodnár – kádár, pintér

boglyos – boglyas, fésületlen, kócos, összevissza kuszált hajú

Boszuvét – Jacques-Bénigne Bossuet (1627–1704), francia író, egyházi szerző, hitszónok, meaux-i püspök, az abszolutizmus igazolója

botorkádzik – botorkál

botos – hivatalos, a rend fenntartásával kapcsolatos személy, felügyelő

bötyök – hüvelykujj

Briére – mitológiai óriás, lásd Egeon!

bromtás – tagbaszakadt, robusztus

buga – kerek, gömbölyű, henger vagy kúp alakú virágzat, termés; nád-buzogány; szarv; tréfásan: fej

bugdos – bukdos, hajladozik, illetve így jár, halad

büdös banka – babuk, babuka, búbos banka, díszes tollazatú, bóbitás madár

cameralis – kamarai, kincstári

Ceres – Saturnus leánya, a béke és a földművelés istennője a római mitológiában, a görög Démétérrel azonos

Czibelles – Cybele phrygiai istennő, akit különösen Ida környékén tisztelték, a természet istennője

Czyklopsok – Küklopszok, az Odüsszeiából is jól ismert egyszemű óriások

déli tenger – délibáb

dellyest – délest, délután

derékalj – a matracra, szalmazsákra vagy magára a fekhelyre tett, tollal töltött dunyha, párna

Diánna – Diana: régi itáliai istennő, később Artemisszel azonosították, mint ilyen Juppiter és Latona leánya, a Hold, a vadászat, az erdők és a keresztutak istennője

Diomedes – Diomédész: Tüdeusz fia, görög hős a trójai háborúban

dobzódás – tobzódás

döföl – döfköd

Driades – driád, erdei nimfa

dufla – dupla

düllöng – nehézkesen, tántorogva jár, jobbra-balra hajladozva megy; hullámszik

dűt – dönt

Egeon – Aigaión: mitológiai óriás, más néven a százkarú Briareósz, azon istenségek közül való, akik Poszeidón előtt uralkodtak a tengeren; Bessenyei Briárét és Egeont külön személyeknek tekinti

egybe ögyeledik – egybevegyül, összekeveredik

Elizeum – Élűszioni mezők: az ókori görög mitológiában az üdvözültek árnyainak tartózkodási helye

el kórholdt – elkorhadt, megromlott

ember kor – felnőttkor, férfikor

Eolus – Aiolosz: a szelek királya

esztrenga – juhkarám, juhfejtő hely; a juhkarám kerítésén az a rés, amelyen át a juhokat fejéshez egyenként kihúzzák; esztrengára bocsát: fejéshez hajt, átvitt értelemben: munkára szorít

Euryste – Eurystheus mycenaei király, Perseus unokája, kit Juno arra szemelt ki, hogy Herculest tizenkét nagy munkájának elvégzésére kényszerítse

faggyas – faggyúval bővelkedő, azzal jól megrakott; átvitt értelemben: gazdag, kövér, nagy, terhes

fajzó tag – nemi szerv, férfitag

faldokol – harapdál, valamilyen állat (kutya vagy medve) mérgesen odakapkod

Faunus – mezők, hegyek, erdők istene, a nyájak védelmezője az antik mitológiában; faun: emberformájú, de szőrrel borított és szarvakat viselő, kecskelábú erdei és mezei istenség

fenek – fenék

félre fitul – félrehajlik, elgörbül

fige madár – fűgmadár: fűggőcinege; jégmadár

Filakletes – Philoktétész: thesszáliai király, híres íjász, Trója ellen vonuló társai kitették egy szigetre, mert megmarta egy kígyó, és sebe elviselhetetlen büzt árasztott

filegória – filagória, veranda, tornác, kiugró tetőrész, melléknévként lehet: fura megjelenésű, ügyetlen küllemű

fiók hatalom – valamely főhatalomtól függő, attól származó részleges hatalom

fitong – fintorog

fitus – fitos

flauta – flóta, fuvola, pánsíp

flinta – hosszú kézi puska, gyalogos katonák, vadászok használták

Flóra – itáliai istennő, a virágok, a tavasz és a megtermékenyülés istennője

foganszás – fogamzás, fogantatás

folytában – egyfolytában, folyvást

főtonként – csoportokban

fundál – alapít

fustély – furkósbot

futosó – futkosó, elfutó

függő – függöny

füstöt vét – elvész, megsemmisül, elfogy, semmivé lesz

garantíroz – garantál, biztosít, itt: oltalmaz, véd is lehet

gelyva – golyva, nyaki daganat

gerhe – száraz, sovány

Gilea – Gileád, bibliai helynév, az Énekek énekében említett hegy neve

gigás – hatalmas (Bessenyei legtöbbször tréfás-ironikus értelemben használja)

gombolyog – gombolyag

grádlits – lépcső, lépcsőfok, lépcsőzet, tornác

gyékény – azon kákafaj, amelyből gyékényt kötnek

gyertyatartó ágak, bogok – díszes, sokágú, karos gyertyatartók

győszön – hínár

Habakuk – a tizenkét ún. kis próféta egyike, Kr. e. 625 után írt könyvében költői elragadtatással ír Istennek a természetben és a történelemben megnyilvánuló hatalmáról

hagyma haj – hagymahéj

hajsz – az ökröket egyenes menésből bal felé térésre felszólító állatterelő szó

hamarsággal – sietve

hamvába eset – leégett, porig égett

Hansvurst – *Hanswurst*: paprikajancsi

hányja a lest – csapdát állít

hentes buzgóság – vakbuzgóság, fanatizmus, gőgös, öntelt (*hentesen* mint tájszó a. m. gőgösen, öntelten) felekezeti magatartás, amely mások meggyőződésével szemben elfogultsággal, türelmetlenséggel jár

henye – lusta, tétlen

hergő – hörgő, horkanó

Herkules – Hercules: a görögök legkiválóbb mitikus hőse (Héraklész), apja Juppiter, anyja földi asszony: Alcmene, Amphitryon felesége
Herkulesnek tizenkét mivei – 1. A nemeai oroszlán. 2. A lernai kígyó. 3. A keryneiai gímszarvas. 4. Az erymanthosi vadkan. 5. A Sztümphalosztó madarai. 6. Augeias istállója. 7. A thrák Diomédész paripái. 8. Minósz bikája. 9. Az amazónkirálynő öve. 10. Gerüoneusz marhái. 11. A Heszperiszek almái. 12. Hádész kutyája.

Hébé – Zeusz és Héra leánya, Héraklész felesége, az istenek pohárnoka
Hesperianak arany almája – az aranyalmafát Héra kapta nászajándékkul a Földanyától, Ladón kígyó és az Éj lányai, a Heszperiszek őrizték, Héraklész egyik nevezetes kalandjaként, egyes elbeszélők szerint Atlasz segítségével, megszerezte az almákat

hijjánosit – hiányt mutat, üres

hörp – hörpintés, hörpintésnyi

humor – elevenesség, hangulat, kedély, érzés

Ida – hegység Frigiában, egy jóslat következtében ide tették ki Páriszt, aki szép ifjúvá serdülván Erisz almáját Aphroditének ítélte

idő száz – évszázad

iga barom – igás állat

ija-fija – leszármazottja, gyereke, egész családja, pereputtya, hozzátartozója, rokona; ajtó fija: az ajtó egyik külön nyitható táblája, része, az ajtón belüli kisebb ajtó

ikeg – fuldokolva nyögő hangot ad, levegő után kapkod, csuklásszerűen föl-fölsír

izék – szálas takarmány hulladéka, melyet alomnak, az állat által lerágott kukoricaszár, melyet tüzelőnek használnak

járó szék – járóka; kerek szék betegek részére; személyszállító eszköz, gyaloghintó

juházódik – (meg)szelidül, (meg)békél, (meg)csendesedik, valahová (meg)tér; szállásához juházódik: hazatér

Kadmus – Kadmosz: Théba alapítója, annak a sárkánynak a legyőzője, amelynek elvetett fogaiból vérengző katonák sarjadtak

Kafréria, Káfréri – afrikai terület, a kafferek vagy káfirok (jelentése: hitetlen) hazája

Kalipszó – Kalüpszó: Atlasz leánya, nimfa Ogügié szigetén, Odüsszeusz volt az első ember, aki erre a messzi szigetre vetődött

kaponya – koponya, fej; kampósbot kiugró része; lopótök; edény

kapta – fából készült, lábfejet formázó eszköz, borítófa, kaptafa

kaptár – méhkas; itt valószínűleg: lószerszám, kantár

kaptáz – a bőrt kaptára húzza, feszíti, szögeli; átvitt értelemben: valamilyen minta szerint cselekszik

karika nyereg – kerek formájú, díszes nyereg

Kastor – Zeusz és Léda gyermekeinek, a Dioszkuroszoknak egyike, Polüdeikész fivére, a hajósok védője, lásd még: Pollux!

kavalléri – gavalléri, lovagi

kavart – itt: valamibe becsavart, burkolt

kengyel futó – kengyelfutó: lovagló ura, urának hintaja előtt futó, díszesen öltözött szolga

kitsutsorodik – kiszögellik, kidudorodik, kidagad, kicsordul

koh – kohó

Kollár – Kollár Ádám Ferenc jogtudós, udvari tanácsos, az udvari könyvtár igazgatója (1718–1783), szűkebb baráti köréhez tartozott Bessenyei is

kolokány – vízi növény, ímergyökér, vízi articsóka

kólts – kulcs

kordovány – lábbeli készítésére alkalmas finom kecske- vagy juhbőr

kordul – korgó hangot ad; mordul; csikordul; meg kordul magában: magában morgolódik, zúgolódik; elgondolkodik magában, valamilyen gondolatra, elhatározásra jut (lásd: elkordél, elkardél: elhatároz, elszán)

köböl – koronként és helyenként változó nagyságú űrmérték; a Tisza vidékén: két pozsonyi mérő, vagyis négy véka

könnyübe lábbogva – könnybe lábadva, könnyben úszva

köpü – vesszőből font öblös méhkas; hasas faedény

kösöntyű – karperec, nyakék, násfa, mellesat, általában nemesfémből készült, drágakövekkel, zománcos díszítéssel ékesített női ékszer

kösü – csavarral ellátott fogó, szíjgyártók varrószéke, pásztorok szíjgyártó satuja

kukuttsál – kukucsál, leskelődik, les
kuntsolog – meghajolva, összezsugorodva álldogál, görbedt testtel
könyörög; kuntsolgo nádály: összegörbedő, csavarodva meghajló vagy
valamilyen állati vagy emberi testre tapadó, csimpaszkodó pióca
kussol – (el)kotródik, takarodik, meglapulva hallgat
kút bodon – bodonos vagy bödönös kút, köpüs kút: egyetlen vastag,
általában odvas fa törzséből kivájt, hordó alakú gyűrűvel bélelt kút,
esetleg forrás, mélyebb gödör
kút fej – kútfő, forrás

lapta – labda

Lasczy – Laczy Móric gróf (1725–1801), tábornagy

lat – súlymérték, a font egyharmincketted része

latsuha – rendetlen, hanyag, lompos, rest, lusta; szélesre vágott tészta,
lebbencstészta

le feketig – lefekvésig

léhegés – lihegés

leletezik – zihálva, fulladozva lélegzik

Lernai Hidra – alvilági vízikígyó, amelynek legfélelmetesebb tulajdon-
sága az volt, hogy minden levágott feje helyébe két másik nőtt, Hérak-
lész azonban, tizenkét hőstettének egyikeként, végzett vele

létz szeg hajú – létz szeg: hosszú, vastagabb vasszeg, amellyel a lécet
a gerendához rögzítik; szeg haj: gesztenyebarna haj; létz szeg hajú:
gesztenyeszínű, erős, egyenes szálú hajat viselő

lidértz – bolygó tűz alakjában megjelenő gonosz szellem, varázserővel
bíró, ártó szándékú lény; boszorkány; legény képében lányokhoz, asz-
szonyokhoz járó, tüzet szóró, tüzet okádó szörny; villámfény

Lokk – John Locke (1632–1704) angol filozófus, a szenzualista bölcse-
let nagy alakja

loposkodik – lopakodik

manér – modor, szokás, magatartás; különösség, furcsaság, mesterkélttség

marzong – marcangol, tép

medence – fából készült kerek vagy ovális teknő

megárendál – haszonbérbe kivesz; megállít, feltart, számonkérés céljából vagy hivatalos minőségben feltartóztat valakit

Melpoména – Melpomené: a Zeusz és Mnemoszüné nászából született kilenc múzsa egyike, „az éneklő”, majd a tragédiaköltészet műzsája

Merkurius – Mercurius: Juppiter és Maia fia, a görög Hermész, az istenek követe

meg ótskul – ócskává, használhatatlanná, értéktelenné válik

meg tollik – megtorpan, zökkenve megáll, megtorlódik, akadályba ütközik

mihent – mihelyt

Mormodi – kegyetlen számi uralkodó

morotva – holtvíz, megrekedt folyóág

nadály – pióca

Néja – nője, neje, felesége

Nemea – város Argoliszban, az itt tanyázó oroszlán legyőzése Héraklész első nevezetes munkája volt

Neptunus – Saturnus fia, Juppiter testvére, a tengerek ura, a görög Poszeidón

Nereides – nereidák, néreiszek, a görög–római mitológiában az öreg, jószágos tengeristen, Néreusz leányai

nételen – nőtlen

nodusi görts – nodus: csomó, göb: nodus Herculis: kétszeresen kötött csomó; nodusi görcs: nehezen felbontható csomó, erős kötés

nyámmog – kelletlenül, ímmel-ámmal, száját tunyán tátogatva beszél, eszik

Nyitzky Kristóf – Niczky Kristóf: jogász képzettségű nemes, Mária Terézia emelte hivatalnoki érdemei jutalmául grófi rangra 1765-ben, II. József országbíróvá nevezte ki, meghalt 1787-ben

nyomó zsák – szőlőtaposó zsák: olyan zsák, melyben a szőlőfürtöket tapossák, hogy a must kifolyjon belőle

nyúlángó – elnyúló; kinyúlva, elnyúlva szálló; lassan, elnyújtva úszó

nyűg – béklyóként, gúzsként használt kötél, szíj

oldalt ütő – itt: mellékes

ordas – foltos, barázdált, megkopott, otromba, szürkésbarna; ordas kastély: foltos, hámló vakolatú, ódon, megviselt külsejű, szürkésbarnás színű, idomtalanul terjedelmes építmény; ordas szikla: nagy, esővíztől barázdált, félelmetes, zord szikla

ostábla – hatvannégy kockára osztott tábla, amelyen két személy, mind-egyik tizenkét vagy tizenöt csont- vagy fakarikával játszik; e táblával való játék

otsodik – ocsúdik

ottan-ottan – itt-ott, helyenként, néha-néha, időnként

ögyeleg, ögyveleg – ögyeleg, szállong

ölyü – ölyv

Páles – Pales: a legeltetés és a pásztorkodás istennője

Pán – kecskelábú, szőrös, szarvas pásztoristen, Homérosz szerint Hermész és Drüopé nimfa fia

penna tsináló kés – olyan kés, amellyel a lúdtollat megfaragva, megheggyezve írásra alkalmassá tették

pénz betsü – valamely dolog értékének pénzben való kifejezése, megbecsülése

penzió – nyugdíj, teljes ellátás, évjáradék; bér

perje – pernye

Perseus – Perszeusz: Zeusz és Danaé fia, a Medusza legyőzője

peshed – poshad, erjedésnek indulván megromlik

petzek – szegformájú eszköz, mely valaminek az összetartására szolgál; valaminek a kifeszítésére, megerősítésére alkalmas szeg, leginkább fából

pihő, pihő – rövid lélegzet; egy pihőben, egy pihőben, egy pihőre, egy pihőre: egy hajtásra, egyvégtében, egyfolytában, egy helyben maradva

plánta – növény, általában csemete, fiatal sarjadék

plánium – terv

policea, policcáj – polícia, rendőrség; itt lehet: államigazgatás

Pollux – görögül Polüdeikész, a Dioszkuroszok egyike, lásd: Kastor!

poltura – régi pénznem, amely másfél krajcár, azaz fél garas értékű volt

Pomona – római istenasszony, a kertek, gyümölcsök védelmezője
potyka – ponty
Pragmátika Szánktzió – Pragmatica Sanctio: A Habsburg-ház trónörökösödési jogát leányágra is kiterjesztő és érvényesítő törvény
préda kezekkel – pazarolva, pazarló bőséggel
Priappus – Priapus: Adonis és Venus kerteket és szőlőket kedvelő fia, a nemző erő jelképe, Bessenyeinél: kertész-isten
pulider – fiúbugyogó
putton – puttony
puzdra – nyíltok

rabota – robot, kényszermunka; keservesen végzett tevékenység
ráta – részlet, főként fizetési részlet, hányad
Redut Sála – bálterem (l. redoute, redout, redut a. m. sánc, erődítmény, bálterem épülete, vigadó; *der Saal* a. m. terem)
rekruta – újonc
répzik – rémlik, káprázik
ritkaság kamara – ritkasággyűjtemény
rogo – kérem
rostély – vasrács, védőberendezés, valamely nyílás (lefolyó, ablak, tüztér, hamutároló) előtt vagy fölött, vagy amelyre forró vasalót, edényt, ételt helyeznek; régen a vaspáncélt kiegészítő, a sisakkal összefüggő, fel- vagy leereszthető arcvédő szerkezet
rugó toll – rugó (a német *die Feder* mintájára nevezték tollnak, rugótollnak)
rutza – réce, kacs

sáfár – anyagi javak kezelője, felügyelője
sajtó – olyan eszköz, amellyel csavarás által összenyomnak, szorítanak valamit; satu
sajtol – szorít
Salamon – Dávid és Betszábé fia, az izraeliták királya (Kr. e. 972–932), a jeruzsálemi templom felépítője, a hagyomány az ószövetségi kánon három könyvének szerzőjeként tiszteli (Példabeszédek könyve, Énekek éneke, Prédikátor könyve)

sasnyul – satnyul

Satyra – szatír: erdei és hegyi istenség

sértézik – sörtézik

siggat – fájdit, sanyargat; mondogat, hírlel

sing – a röfnél valamivel rövidebb régi hosszmérték, hozzávetőlegesen

62 cm

sipak – sipka

Siren – szirén

sisterékel – sistereg

sivatag – zord, vad, kietlen, puszta; sivatag kutyaugatás: vad, ijesztő
ugatás

sokáj – sokáig

spongyia – spongya, szivacs

sugarol – sugall, ihlet, ösztönöz, megsúg

sunda – csúf, utálatos, érdemtelen

suhint – suhan

suskus – titokban végzett összejátszás, cselszövény, csíny, fondorlat

sürven – sűrűn, gyakran

Syrinx – nimfa, akit Pán üldözött, de náddá változott, amiből Pán a syrinxet, az egy sor nádból álló pásztorsípot készíttette

Szturnusz – Saturnus: a görög Kronosz, aki atyja, Uranus után a világ
ura lesz, felesége Rhea, akivel Jupitert nemzi

szék – hatóságok, bíróságok gyülekezete, testülete; országló szék: főhatóság; fiók szék: az előbbinek alárendelt, általában helyi hatóság

szekretárius – titkár

Sziámodi – Sziám

szik szak – cikcakk, ismételten megtört, zegzugos vonal

szilánkos – olyan fa, melynek kemény, hosszú rostjai vannak, jól hasítható, de nem törékeny (lásd: szilánk: gyalu vagy faragókés által felhasított forgács; szilánkol: rostos testet hasogat; szilánkodik: vékonyodik); szilánkos haj: hosszú fürtökbe tapadó, gondozatlan hajzat (lásd még: szilak, szilok: darab, szelet; szilokba hasít: vékonyra hasít)

szörből – szörpöl

szősz – a megtilolt és meggerebenezett kendernek a kócnál hosszabb szálai

szővének – viasszal, szurommal vagy gyantával bevont kenderkötélből, szövetből készült egyszerű fáklya

szugoly – apró szeglet, zug

szű – sző

szűmölts – szemölcs

tanálomba – találomra

tanál – talál

tántzó palota – bálterem

társalkodás – társalgás

távoly – távol

taxa – taksa, adó, ár, illeték; alkalmi munkáért, szolgálatért fizetendő összeg

Taxás – adófizető, adózó

taxáz – díjat, árat megszab, tart, becsül, illetve ugyanezt fizet

tereh – teher

terepély – terebély, terebélyes; olyan fa, amelynek ágai a törzsétől köröskörül messzire kinyúlnak

térj házhely – telek, gazdaság, puszta

tetés – tetéztet, jól megrakott

Theseus – Thészeusz: Aigeusz athéni király fia, számos hősi kalandban vett részt, a Minótauroszt legyőzője

Tóbiás – a róla elnevezett szentírási könyv hőse, főként irgalmas cselekedetei által tűnt ki

toloskodik – tolakszik

tő – tű

tőcsér – tölcser

Triton – embertestű és halfarkú tengeristen a görög mitológiában

truttára – ellenére, dacára

truttolva – dacolva

Tryptolemus – Triptolemos, Trüptolemosz: Eleuszis mondabeli királya, Démétér istennő megbízásából sárkányfogattal beutazta a világot és elterjesztette a gabona termesztését és az istennő tiszteletét

tsá – az ökröt egyenes menésből jobb felé térésre felszólító állatterelő szó
tsafar – csavar, erőltet, kényszerít
tsatara – gyors beszédű, hadaró fecsegés, locsogás; lármás veszekedés;
 tsatarás beszéd: hadaró, kapkodó, lármás beszéd
tsepü – a kender vagy len gerebenezésekor keletkező hulladék, szosz, kóc
tsevédzik – gubózik
tsomoszol – a szőlőt vagy más gyümölcsöt kádban vagy csöbörben bun-
 kós fával, doronggal, csomoszolófával megzúz, összetör; étel tsomoszoló:
 aki szilárd táplálékot péppé változtat, csócsál
tsuszog – csoszog
tsutura – kulacs; pipaszopóka
tsürtsat – zaj, csörömpölés
tsű – cső
tüdő pöffedés – felfuvalkodás
tüdzeni – tüzni
tüzelő – itt: tüzhely, kályha
tüz roppanás – itt: fegyverdörgés
tzap – kecskebak
tzeletzula – ringy-rongy holmi, poggyász
tzibere – nyers vagy aszalt gyümölcsből, illetve savanyított korpá levéből
 készült leves; savanyú böjti leves
tzin – cink, ón
tzudar – alávaló, hitvány, komisz személy, illetve dolog
tzula – gúnya, kopott, viseltes ruha

ület – ülep
üstököl – valakinek a haját tépi, üstökénél fogva rázza, cibálja
üstök vonás – hajhúzás, hajcibálás
üszök – üszög; izzó tüzrel égő fa, szén; gabonafélék kóros, általában
 megfeketedéssel járó, gombák által előidézett állapota, midőn égettnek
 látszanak
ütlek – ütlek

vakszem – halánték

vara – varr

váll vonítás – vállvonás

vendégoldal – a szekér két oldalára erősített vastag rúd vagy gerenda,
a szekér rakodóterületének növelésére

vér – itt: ver

világosítás – tájékoztatás; irodalmi mű előszóként, előljáró beszédként szolgáló függeléksszövege, amelyben a szerző olvasóihoz fordulva megvilágítja művével kapcsolatos szándékait, illetve munkájával kapcsolatos tájékoztatást ad; egyesíti a kommentár (latin *commentarius* 'emlékeztető' szóból), vagyis az írott szöveghez fűzött magyarázó, értelmező megjegyzés, fejtegetés és a tájékoztató, felvilágosító jegyzet, explikáció sajátosságait; Bessenyei lényegében 'előszó' jelentésben használja a kifejezést, amint a Harmadik könyv egyik helyén erre rávilágít: „elől járó beszédet vagy világosítást tenni”

vizi tők – a tündérrózsafélékhez tartozó, tők alakú bogyótermést hozó vízinövény

Vulkánus – Vulcanus: Juppiter és Juno santa fia, akit a görög Héphaisztosszal azonosítottak

voks – szavazat; juss, jog

xrnál – krajcárnál

Zengebár, Zängebár – Zanguebar, Zanzibár, sziget, illetve város az Indiai-óceánnál

zilálódik – itt: távolodik, lassan, észrevétlenül távozik; előfordul szilálódik alakban is

zűrve – összezavarva, rendetlenül

zsinat – itt: zsivaly, zsivalygás

zsongol – dúdol

NÉVMUTATÓ

A, Á

Abafi Lajos 28
Aeneas (Eneás) 214
Agamemnón (Agamemnon) 532
Agisz (Ágisz) 69
Aiasz (Ajáx) 532
Aigaión (Egeon) 339
Aiolosz (Eolus) 333
Ajász l. *Aiasz*
Akhilleusz (Akhilles) 333, 532
Aktaión (Akteon) 139
 Albinoni, Tomaso 67
Anecládes l. *Enkeladosz*
 Anton Ulrich, Herzog v. Braunschweig-Wolfenbüttel 70
 Ányos Pál 21, 77, 88
Apollón (Apolló) 329, 334
Ariadné 117
 Artaxerxész (Artaxerxes) 69
Athéné (Pallás) 333, l. még: *Minerva*
Atlasz (Atlás) 334
 Augustus, Caius Julius Caesar Octavianus, római császár 62

B

Bacchus (Bakkhus) 533
 Bacon, Francis (Bakó) 17, 81
 Badics Ferenc 88
 Bajza, Jozef Ignác 82
 Bajza József 88
Bakkhus l. *Bacchus*
 Bakó l. Bacon
 Ballagi Aladár 20–21, 89
 Bánffy György 16
 Bánszki István 73
 Baranyai Katalin 105
 Baranyai Zoltán 77
 Barclay, John 50, 75
 Báróczi Sándor 69, 87–88
 Baróti Dezső 104–105
 Barta János 100
 Batsányi János 11, 39
 Bayer Alice 76
 Békés István 76
Bellerophon 532
 Benda Kálmán 12
 Benedek Marcell 94–95

Benkő Loránd 27, 36–37
 Beöthy Zsolt 50, 80, 90–96, 101
 Berbete Iszteráti 61
Berenice 69
 Bessenyei Anna 13
 Bessenyei György 11–12, 14–30,
 32, 36, 37–40, 42–45, 48–53,
 57–58, 60–74, 76–83, 85–107,
 119, 217
 Bessenyei Julianna 31
 Bethlen Miklós 28
 Biancardi, Nicolò Bastiano 67
 Biesterfeld, Wolfgang 81
 Birken, Sigmund von 70
 Bíró Ferenc 27, 41, 65, 74–75, 77,
 106
 Bitterli, Urs 82
 Blanckenburg, Friedrich von 70–71
 Bloomfield, Paul 81
 Boér Sándor, K. 75
 Bokor János 13, 48, 54
 Bokse Zaharie 61
 Bossuet, Jacques Bénigne (Boszu-
 vét) 216
 Brenner, R. 68
Briareosz (Briaré) 339

C
 Caesar, Gaius Julius 62
Calypso 1. *Kaliüpszó*
 Campanella, Tommaso 75
Ceres (Céres) 533–534
 Cicero, Marcus Tullius 216
 Clauser Mihály 33
Curiaiusok 68

Cybele (Cybeles, Czibelles) 533–534
 Cyrano de Bergerac, Savinien de
 80
Czibelles 1. *Cybele*

CS
 Császár Elemér 21, 50, 77, 92,
 94–95, 99, 101

D
 Dániel István 76
 Dávidházi Péter 30
 Dayka Gábor 87
 Delphin, Marguerite 105
Diana (Dianna, Diánna) 334, 343,
 385, 532–533, 535–536
 Diocletianus, Caius Aurelius Vale-
 rius, római császár 61
 Diodórosz (Diodórosz Szikelió-
 téz, Diodóros Siculus) 75
Diomédész (Diomedes) 532, 536
 Domokos Lajos 76
 Dorogi-Ortutay Gyula 74

E
 Eckhardt Sándor 12, 50, 52, 64–65,
 68, 76, 94–96
Egeon 1. *Aigaión*
 Ehrhard, Jean 76
Eneas 1. *Aeneas*
Enkeladosz (Anecládes) 339
Eolus 1. *Aiolosz*
 Erasmus, Desiderius (Erasmus von
 Rotterdam) 79
 Esterházy József herceg 94

Eugène, François de Savoie (Eugé-
nius) 117

Euhémerosz 79

F

Fábián Pál 38–39

Fejér Antal 75

Fénelon, François de Salignac de
la Mothe 50, 76, 78, 92, 216

Filakletes 1. *Philoktétész*

Flóra 533

Földi János 39, 43

Forgács Miklós 101

Frenzel, Elisabeth 82

Fried István 52, 82–83, 102,
106–107

Frigyes, II., Nagy, porosz király 92

Frye, Northrop 81

G

Gabler, Hans Walter 30

Gálos Rezső 12–15, 18, 28, 31, 73,
100–102

Gassmann, Leopold Florian 68

Gorzó Gellért 24–25

Gottsched, Johann Christoph 70

Grassalkovich Antal báró 94

Gulyás József 28

Gulyás Károly 43

GY

Györfy József 80

György Lajos 77, 95

H

Hadik András 94

Hajdú Lídia 31–32

Halász Gábor 12, 87, 95–98

Haller, Albrecht von 77, 80

Haller László 72, 76–77

Hankiss János 95

Happel, Eberhard Werner 71

Harsányi István 28

Haydn, Franz Joseph 68

Hébé 333

Hegedüs Géza 46, 51, 94

Hegedüs Zoltán 50

Helené (Héléná) 205

Héraklész (Herkules) 334,
532–533, 566

Hérodotosz 67–68

Hobbes, Thomas 64

Hoë, Johann Joachim 67

Holberg, Ludvig 80

Homérosz (Homerus) 49, 214

Horatius Flaccus, Quintus 48

Horatiusok 68

Horváth Cyrill 28

Hriágyel Márton 76

Huet, Pierre Daniel 71

I

Iambulosz 75, 79

Idomeneusz (Idomeneus) 77

Imre Sándor 32–33

J

Jóó Tibor 51, 95

József, II., Habsburg-Lotharingiai,
német– római császár, magyar
király (II^{dik} József) 113

Juno (Junó, Júnó) 329–330, 333,
334, 412, 565–566

Jupiter 42, 73, 133–138, 166–176,
183, 185–188, 193, 200–202,
208, 231, 233, 237–239, 243,
246, 248, 251, 253–262, 264,
272, 274–275, 277–281, 283,
298–301, 306, 308, 334, 336,
339, 357, 360, 363–369, 371,
373–374, 384, 403–404, 412,
414, 419, 426, 435, 437, 454,
455, 457–459, 468, 477–479,
498–499, 501–505, 536–537,
543, 547–556, 558–559, 563,
565–571, 573–575, 580– 581

Justinianus, római császár 76

K

Kadmosz (Kadmus) 533

Kalüpszó (Kalipsó, Calypso) 77–78,
141, 339

Kálvin János (Kálvinus) 115

Kasztór (Kastor) 532

Katalin, II., orosz cárnő 67

Katona János 31–32, 46

Katona Jánosné l. Hajdú Lídia

Katona Mihály 31–32

Kaunitz Vencel Antal 92, 101

Kazinczy Ferenc 12, 18–19, 28,
36, 39, 69, 72, 86–88

Kazinczy Gábor 27–28

Keiser, Reinhard 67–68

Keresztury Dezső 11

Kis János 85, 87

Kisfaludy Sándor 21

Kleinwächter, Friedrich 75

Knieszsa István 38

Kókay György 12–16, 18–20,
23–24, 28–29, 73

Kölcsey Ferenc 88

Kollár Ádám 101

Koopmann, Helmut 75

Köpeczi Béla 77, 82

Kosáry Domokos 106

Kovalovszky Miklós 65

Kozma Antal 76

Kreskay Imre 11

Kritiasz 66

Kroiszosz 67

Kürosz 67, 75

L

La Bruyère, Jean de 66, 72

La Calprenède, Gautier de Coste
69

Lacy, Moritz (Lasczy) 114

Laczka János 20, 89

Lalli, Benedetto Domenico 67

Lasczy l. Lacy

Lämmert, Eberhard 70

Lessing, Gotthold Ephraim 71

Locke, John (Lokk) 17, 64, 216

Lucretia 63
Lucullus, Lucius Licinius 63
Luther Márton (Martin Luther) 115

M

Machiavelli, Niccolò 75
Maecenas, Caius Cilnius 62
Magyar Miklós 66
Malherbe, François de 66
Mándy Sámuel 71
Mária Terézia, Habsburg, német-római császárnő, magyar királynő (M. Theresia, Mária Theresia, Mária Thérésia, Mária Thérésia) 69, 79, 92, 102, 104, 107, 113–117
Marmontel, Jean François 76
Mars (Márs) 343, 384, 478
Marton József 93
Mátray Gábor 31
May István 12
McGann, Jerome J. 30
Melpomené (Melpoména) 337
Mercurius (Merkurius) 239, 334, 532
Merényi Oszkár 95, 97–98
Mercurius l. *Mercurius*
Miller Jakab Ferdinánd 13, 20
Millot, Claude-François Xavier 15, 17, 61–64
Minerva 77, 280, 339, 563, 566, l. még: *Athéné*
Montesquieu, Charles de Secondat, baron de 56, 64, 72

Mormodi 192
Morus Tamás, Thomas Morus, Sir Thomas More 75, 79, 104

N

Nádasdy Ferenc 94
Némedi Lajos 87–88
Németh G. Béla 90
Neptunus (Neptun) 77, 138, 333
Nitzky Kristóf (Nyitzky Kristóf) 114
Noverre, Jean Georges (Nover) 68
Numa Pompilius 62
NY
Nyitzky Kristóf l. Nitzky Kristóf

O

Odüsszeusz (Ulysses) 48, 532–533
Opitz, Martin 71
Orczy Lőrinc 72
Orosz László 98

Ö

Öri Fülep Gábor 80

P

Pákh Albert 32
Pales (Páles) 533
Pallás (Pallasz) l. *Athéné*
Pán 532
Pándi Pál 98, 103
Parisz (Páris) 205, 333
Pascal, Blaise (Passcal) 216

Pelous, Jean-Michel 66
 Penke Olga 15–17, 23, 30, 41, 53
Perszeusz (Perseus) 532
 Petersen, Julius 97
Philoktétész (Filakletes) 334
 Pintér Jenő 94
 Platón (Plátó) 75, 79, 345
Pluton (Plutó) 168, 383, 386, 474, 547
 Pohl, Carl Ferdinand 68
Polüdeukész (Pollux) 532
Pomona 533
 Pope, Alexander 15
Priapus (Priappus) 533
Próteusz 48
 Prys, Joseph 75
Pygmalion 77–78

Q

Quinault, Philippe 66

R

Ráday Gedeon 76
 Rakovszky Dániel 31
 Rakovszky Sámuel 31
 Rambouillet, marquise de;
 Vivonne, Catherine de 66
 Regulus, Marcus Atilius 63
 Reichert, Karl 75, 80
 Révai Miklós 39, 41
 Rietaller Máttyás 73
 Robinet, Jean Baptiste René 64–65
 Rollin, Charles 63
 Rót György 46

Rousseau, Jean-Jacques 64–65, 82
Ruth 214
 Ruyter, Raymond 81

S

Salamon 214
 Sándor, Nagy, makedón király 32, 46, 56, 69
 Sági Sámuel 13, 20–21
 Sárreai 46
Saturnus (Szaturnusz) 334, 533
 Schings, Hans-Jürgen 75
 Scudéry, Madeleine de 66
 Somlyó György 66
 Swieten, Gerhard van (Báron Sviten) 101, 115
 Swoboda, Helmut 81
Syrinx 532

SZ

Szajbély Mihály 70–71
Szaturnusz l. *Saturnus*
 Szauder József 18, 48, 51, 66, 76, 86, 100–103
 Szauder Mária 86, 88
 Szentjóni Szabó László 12
 Szentmiklósi Alajos Timót 80
 Szerb Antal 95
 Szerdahelyi György Alajos 82
 Sziklay László 77
 Szinnyi Ferenc 92
 Szinyei Gerzson 28
 Szőke István 32, 46
 Szpargapiszész 67

T

Tarnai Andor 11

Tasso, Torquato (Tassus) 214

Télemakhosz (Telemakus, Telemaque) 77–78, 92, 214

Theophrasztosz 72

Theopomposz 79

Theramenész 66

Thészeusz (Theseus) 532, 534–535

Thomasius, Christian 79

Thuküdidész 66

Tiberius, Claudius Nero, római császár 62, 76

Tóbiás 214

Toldy Ferenc 21, 27, 32

Tomürisz 67, 69

Tóth Zsigmond 31–32

Trattner Mátyás 69

Triptolemosz (Tryptolemus) 533

U

Ulisses l. *Odüsszeusz*

V

Váczy János 18, 87, 93

Vaissete, Joseph 64

Vajthó László 25, 46, 51, 86, 94–95, 98–99, 101, 106

Vay Miklós 101

Veiras d'Alais, Denis 79

Venus (Vénus, Venusz) 77, 105, 138, 140–141, 280, 333–334, 343, 532–534, 578

Vergilius Maro, Publius (Virgilius) 214

Volffius l. Wolff

Voltaire (Arouet, François-Marie) 50, 56, 64, 67, 72–74, 87, 89, 92–93

Vörös Imre 77, 93

Vosskamp, Wilhelm 71, 79

Vulcanus (Vulkanus, Vulkánus) 334, 339, 478, 533, 570

W

Waldapfel József 73, 100, 103–104

Wéber Antal 104

Weise, Christian 71

Weszely Ödön 76

Wieland, Christoph Martin 80

Winter, Michael 81

Wolff, Christian baron de (Volfius) 17, 68

X

Xenophón 75

Z

Zalányi Péter 76

Závodszy Károly 21, 24, 32, 88–90, 94, 101

Zolnai Béla 68

Zoltán József 76

ISBN 963 05 2198 9 Ő
(Bessenyei György összes művei)

ISBN 963 506 256 7

Balassi Kiadó
Felelős kiadó Kőszeghy Péter igazgató
Felelős szerkesztő Róbert Zsófia
Műszaki szerkesztő Harcsár Magda
Tördelte Tóth Bernadett
A nyomdai munkálatokat a László és Tsa Bt. végezte
Felelős vezető László András
A kötészeti munkálatok a Könyvkötő Szövetkezetben (Budapest) készültek
Felelős vezető Chogyelka Andrásné

